

**1970 – 1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE KÜLTÜREL VE
SANATSAL ORTAM**

Güler Bek

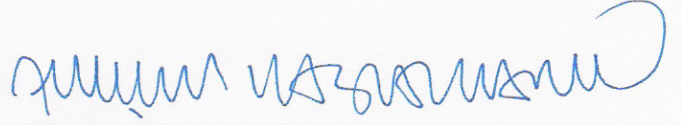
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

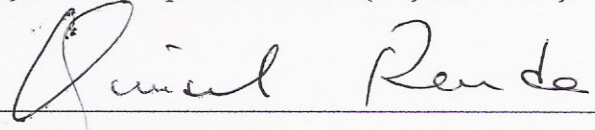
Ankara, 2007

KABUL VE ONAY

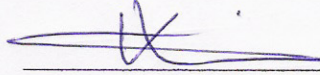
Güler Bek tarafından hazırlanan “1970 – 1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam” başlıklı bu çalışma, 24. 09. 2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

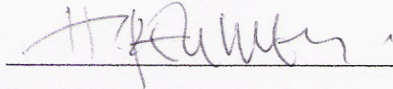
Doç. Dr. Zeynep Yasa Yaman (Başkan - Danışman)

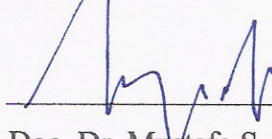
Prof. Dr. Günsel Renda

Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı

Prof. Hasan Pekmezci

Doç. Dr. Mustafa S. Akpolat

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan Çakın

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

24. 09.2007

Güler Bek

TEŞEKKÜR

Araştırma süresince uğrak yerlerimden biri olan ve yaklaşık bir buçuk yılımı geçirdiğim Meclis Kütüphanesi mikrofilm bölümü görevlilerine, öncelikle işlerine gösterdikleri özen, bellek oluşturma çabaları ve katkılarından ötürü teşekkür eder, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Sanat Odası, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü “Sergiler Şubesi” çalışanlarına, “Pankart: 1970 – 1980” sergisine ait görselleri ve söyleşi kasetlerini temin etmek konusunda kolaylık gösteren İstanbul Karşı Sanat Çalışmaları’ndan Ayşe Çetinkaya ve Kerimcan Güteryüz’e ilgi ve yardımları için şükranlarımı sunarım.

Henüz çalışmamın başlarında iken atölyesini ziyaret ettiğim Orhan Taylan ve Fersa Acar’a 70’lere dair izlenimlerini aktardıkları, anılarını paylaştıkları, kişisel arşivlerinden yararlanma olanağı tanıdıkları için; yoğun işlerinden zaman ayırıp söyleşi isteğimi kabul eden, keyifli bir sohbetin kapılarını açan Talat Halman, Melda Kaptana, Yahşi Baraz, Cihat Aral, Şükrü Aysan, Turan Erol, Hasan Pekmezci, Halil Akdeniz ve Hüsamettin Koçan’a, internet üzerinden sorularımı yanıtlayan Gülsün Karamustafa’ya, çeşitli konularda görüşlerini aldığım Mümtaz Sağlam, Mustafa Dorsay, Hüseyin Kuzu, Selçuk Aşkın ve Ömer Ülkü’ye, tüm iyi niyetiyle yardımına koşan Aylin Kılıç’a, çalışmamı yakından izleyen hocalarımdan, öğrencisi olma şansına eriştiğim, kendisinden çok şey öğrendiğim Günsel Renda’ya, düşünce ve önerilerini içtenlikle paylaşan Kurtuluş Kayalı’ya, olaylar ve durumlar karşısındaki yorumlarından daima feyz aldığım Mustafa Akpolat’a, destek ve katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Arkadaşlarım, dostlarım beni yine yalnız bırakmadılar ve çok değerli katkılarda bulundular. Manevi desteği ve cesaret verici sözleri için dostum Güner Sağır’a, aramızda mesafeler olsa da her zaman yanımda olduğunu hissettiğim Neşe Baydar’a, zor dönemlerimde dostluk elini uzatarak sıkıntımı azaltan kuzenim Nursel Kaya’ya, bilgi işlem danışmanım sevgili kuzenim Mustafa Kaya’ya, neşesi ve iyimserliği ile yüzümü güldüren Ebru Bilget’e, “yakında yazacağın bir tez kalmayacak” sözleriyle beni

soru işaretleri içinde bırakan, yol arkadaşım Sema Gündüz’e, excel programını kullanmam konusunda beni ikna eden ve bunun bedelini mesailerle ödeyen, sabrından dolayı takdir ettiğim Suat Alp’e, son anda bu görevi devralan ve problem çözme becerisiyle çalışmamı kolaylaştıran Ünal Araç’a, yazdıklarımı okuyarak, bana ikinci bir göz olan, sıkışık zamanlarımda yükümü paylaşan Bora Gürdaş’a, enerjisiyle, moral desteğiyle günlük uğraşlarım arasına giren Derya Top’a sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Bilimsel disiplin anlayışı ve duruşuyla örnek aldığım, adeta bir kutup yıldızı gibi yön gösterenim olan sevgili hocam Zeynep Yasa Yaman’a, on yıllık emeği, bilgi paylaşımı ve tüm kattıkları için minnettar olmakla birlikte; bana inandığı, güvendiği, daima arkamda olduğu ve bütün bunların üstüne sıkıntılarımı dinlediği, yılmayı / pes etmeyi yakıştırmadığı, güçlü olmamı öğütlediği için de şükran borçluyum. Tıpkı ailem gibi...Yıllarca sabırla ve özveriyle yanımda olan, asla yarı yolda bırakmayan, onların sevgisi ve dayanışmasıyla tüm engelleri aşmayı başardığım anneme, babama; can yoldaşım, kardeşim Erol Bek’e, sevgili eşi, dostum Pınar Karatay Bek’e, bir tanem, yaşam sevincim yeğenim Ege’ye ve bu çalışmada çok emeği geçen, kanatsız meleğim, olmazsa olmazlarımdan kardeşim Burcu Bek’e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Güler Bek

Ankara, 22.10.2007

ÖZET

BEK, Güler, 1970 – 1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam, Doktora Tezi, Ankara, 2007.

“1970 – 1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam” konulu tezde, 12 Mart 1971’le başlayan, 12 Eylül 1980 tarihinde noktalanın bir dönemin sanat ortamı, sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmeler çerçevesinde ele alınmış ve bir dönem değerlendirmesi yapılmıştır.

1970 – 1980 yılları arasındaki on yıllık dönem, ülke yönetiminin sürekli el değıştirdiğı, siyasi istikrarsızlığın egemen olduğı, radikal grupların eylemleri, şiddet olayları, Ermeni terörü, Kıbrıs Harekatı gibi gelişmelerin yaşandığı gerilimli, bunalımlı ve karmaşık bir süreci işaret eder. Dönem ekonomisi, siyasi erk ve ortamın belirlediğı koşullar çerçevesinde biçimlenirken, hızlı kentleşme, sanayileşme ve siyasallaşma, kültürel ve toplumsal yapının dönüşümüne etki eden en önemli unsurlar olur.

1970’li yıllarda kültür / sanat çevrelerinin gündemini, ‘ulusal / milli kültür’, “sanatta ulusallık / evrensellik” ve “sosyalist / devrimci sanat anlayışı” tartışmaları belirlerken, her alanda olduğı gibi ‘dil’de de bir siyasallaşma süreci yaşanmış, ele alınan kavramların içeriğı belli bir ideolojiyi / siyasi karşıtlıkları yansıtacak biçimde değışmiştir. Bu durum, yalnızca sorunun ortaya konuluşu açısından değil, kurumsal işleyişe, kültür politikalarına ve sanat eğitime olan etkileri açısından da farklı bir görünüm sunmuştur.

Devletin kültür – sanat politikalarına yönelik tavrı ve yaklaşımı, 70’lerin sonuna kadar gündemdeki yerini korurken, devlet galerileri, yabancı kültür merkezleri, eğitim kurumları ve bankaların yanı sıra, özel galerilerin sayısının artmasıyla birlikte sergileme olanakları çoğalmış, koleksiyonculuk konusunda da bir bilinçlenme süreci başlamıştır. Yanı sıra varolan eğitim, öğretim, kültür kurum ve etkinliklerin iyileştirilmesine yönelik tartışma ve öneriler bu on yıllık sürecin düşünsel yapısına yön vermiş, sanatçı örgütlenmesinde dayanışma anlayışı öne çıkmış, sanat yayınlarının sayısında artış

gözenmiştir. Sanat etkinliklerinin yoğunluk kazandığı 70’lerde, güzel sanatlar eğitimi veren kurumların artması, sanatçıların farklı kanallardan beslenmesine, farklı anlatım olanaklarına sahip olmalarına zemin hazırlamış, varolan öğretim kadrolarına genç kuşaktan sanatçıların katılmaya başlaması ile birlikte sanat eğitimindeki yerleşik estetik ve biçim dillerine karşı “yeni yaklaşımların” ortaya çıkması söz konusu olmuştur. 70’li yıllarda sanatçıların konu yönelimini oluşturan en önemli unsur ise kentsel dönüşüm ve değişen çevre koşulları olarak belirmiştir.

Anahtar Sözcükler : Çağdaş Türk sanatı, devrimci sanat, ulusal kültür, festivaller, sanat etkinlikleri, sanatçı örgütleri, kültür politikaları, galeriler, koleksiyonculuk.

ABSTRACT

BEK, Güler; “Cultural and Artistic Milieu in Turkey Between the Years 1970-1980”, Doctoral Thesis, Ankara, 2007.

In this thesis, whose subject is “Cultural and Artistic Milieu in Turkey Between the Years 1970-1980”, the artistic milieu of a period which started in 12th March 1971 and ended in 12th September 1980 has been studied within the framework of socio-economic, political, and cultural developments; and an evaluation of this period has been made.

The decade between the years 1970-1980 points to a tense, depressive and complex period when the government constantly changed hands; political instability dominated the country; and when such developments as the activities of radical groups, the growing violence in the country, Armenian terrorism, the military intervention in Cyprus, were taking place. The economy of that period was being shaped around the conditions determined by the political powers and conditions; rapid urbanisation, industrialisation and politicization became the most important factors affecting the transformation in the cultural and social structure.

While discussions on “national culture”, “nationalism/universality in art”, and “socialist /revolutionist approach to art” determined the agenda of the cultural/artistic milieu, a politicization period in “language” was also taking place, just like the other areas; and the content of certain concepts changed, reflecting a certain ideology/political contrasts. This situation created a different picture, not only in bringing up the matter, but also in its effects on institutional processes, culture policies and art education.

While the attitude and approach of the state towards culture and art policies kept its place on the agenda until the end of 1970’s, exhibition opportunities proliferated as a result of the increase in state galleries, foreign culture centres, education institutions, as well as private galleries; and a period of awareness about collectible art items started. On the other hand, discussions and suggestions towards the improvement of the existing

education and cultural institutions and their activities guided the intellectual structure of that ten-year period; an understanding of cooperation in the artists' organisations gained importance; and an increase in the number of art publications was observed. In the 70's, when art activities got intensified, the increase in the number of institutions giving fine arts education prepared the grounds for the artists to be fed through different channels, and to have different opportunities of expression. "New approaches" against the traditional aesthetic and formal languages in art education developed as a result of the involvement of young generation artists into the existing academic staff. The most important factor determining the content choices of artists in 70's was the urban transformation and changing social conditions.

Key words: Contemporary Turkish art, revolutionist art, national culture, festivals, art activities, artist organisations, culture policies, galleries, collectible art items.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. AMAÇ.....	1
1.2. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM.....	2
1.2.1. Veri Toplama.....	2
1.2.2. Verileri Değerlendirme.....	4
1.3. YAYINLAR.....	5
1.3.1. Tezler.....	5
1.3.2. Basılı Yayınlar.....	8
1.4. SORU VE SORUNLAR.....	9
1.5. KAPSAM VE TEZİN BÖLÜMLERİ.....	11
2. TÜRKİYE’DE 70’Lİ YILLARDA SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL ORTAM.....	15
2.1. SİYASİ VE EKONOMİK ORTAM.....	19
2.2. KÜLTÜREL ORTAM VE TOPLUMSAL YAŞAM.....	26
3. KÜLTÜR / SANAT ÇEVRELERİNDE ÖNE ÇIKAN KAVRAM VE TARTIŞMALAR.....	30
3.1. “ULUSAL / MİLLİ KÜLTÜR” SORUNSALI.....	35
3.1.1. Dilde “Ulusal Kültür / Milli Kültür” Ayrımı.....	36
3.1.1.1. Siyaset Çevrelerinde “Ulusal / Milli Kültür” Algısı.....	37

3.1.1.2. Türk Sanat Akademisi.....	38
3.1.1.3. “Türk Kalarak Çağdaşlaşma Projesi”: 1974.....	40
3.1.1.4. “Milli Kültür / Ulusal Kültür” Dergisi: 1976 – 1980.....	41
3.1.1.5. TRT Yayınları ve “Ulusal / Milli Kültür” Anlayışı.....	43
3.1.1.6. Basında “Ulusal / Milli Kültür” Tartışmaları.....	44
3.2. “YERELLİK - ULUSALLIK / EVRENSELLİK” TARTIŞMALARI.....	46
3.2.1. Türk Kültürü: Köklere Dönüş / Geleneği Yeniden Düşünmek / Bireşimcilik.....	50
3.2.2. Halka İnmek / Topluma Yönelmek.....	53
3.3. SOSYALİST - DEVRİMCİ SANAT ANLAYIŞI.....	55

4. 70’Lİ YILLARIN SANAT ORTAMINI BELİRLEYEN ETKEN VE OLUŞUMLAR.....60

4.1. DEVLET - SANAT İLİŞKİSİ.....	60
4.1.1. Beş Yıllık Kalkınma Planları.....	62
4.1.2. Hükümet Programlarında Kültür – Sanat Sorunu.....	63
4.1.3. Kültür Bakanlıklarının Kültür ve Sanat Politikaları.....	66
4.1.4. Sanat Çevrelerinin Kültür – Sanat Politikalarına Karşı Yaklaşım ve Önerileri.....	71
4.2. KURUMLAR.....	74
4.2.1. Müzeler, Kültür Merkezleri ve Vakıflar.....	74
4.2.1.1. İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi: 1937.....	75
4.2.1.2. İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi: 1973.....	77
4.2.1.3. Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi: 1980.....	77
4.2.1.4. İstanbul Kültür Sarayı (Atatürk Kültür Merkezi): 1969.....	79
4.2.1.5. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı: 1973.....	80
4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar.....	81
4.2.2.1. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi : 1883 (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi: 2003)	82
4.2.2.2. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim - İş Bölümü: 1932 (Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü	

5. SANAT ETKİNLİKLERİ, YARIŞMALAR, SERGİLER VE SANATÇI PROFİLİ.....	123
5.1. ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİNDEN PANORAMA: 1971.....	125
5.2. 50. YIL KUTLAMALARI: 1973 - 1974.....	126
5.2.1. 50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi: 1973.....	127
5.2.2. İstanbul’da 20 Heykel Projesi: 1973 – 1974.....	128
5.2.3. “Bugünkü Türk Resimleri” Sergisi: 1974.....	131
5.3. FESTİVALLER.....	133
5.3.1. Devlet – Özel Sektör İşbirliği ile Düzenlenen Festivaller.....	134
5.3.1.1. Uluslararası İstanbul Festivali: 1973 -	135
5.3.2. Yerel Yönetimler Tarafından Düzenlenen Festivaller.....	137
5.3.2.1. Yarımca Kültür ve Sanat Şenliği: 1972 -	138
5.3.2.2. Antalya Film Festivali: 1964 – (Antalya Altın Portakal Film Festivali).....	139
5.3.2.3. Ayvalık Sanat: 1976 – 1978.....	140
5.3.2.4. Kartal Kültür ve Sanat Şenliği: 1977.....	141
5.3.2.5. Kuşadası Kültür ve Sanat Şenliği: 1980 -	142
5.4. SERGİ ETKİNLİKLERİ.....	142
5.4.1. Yıllara Göre Sergi Sayısının Dağılımı.....	143
5.4.2. Sergilerin Şehirlere Göre Dağılımı.....	143
5.4.3. Sergi Türleri.....	143
5.4.4. Sergi Biçimleri.....	144
5.4.4.1. Kişisel Sergiler.....	144
5.4.4.2. Karma Sergiler.....	144
5.4.4.3. Anma Sergileri.....	146
5.4.4.4. Ortak Sergiler.....	147
5.4.4.5. Retrospektif Sergiler.....	147
5.4.4.6. Ödüllü Sergiler / Yarışmalar.....	147
5.4.4.6.1. Devlet Resim ve Heykel Sergisi:1939 -.....	149
5.4.4.6.2. D.Y.O. Resim Yarışmaları: 1967 -	153
5.4.4.6.3. TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri: 1970-1971.....	154

5.4.4.6.4. Darüşşafaka Sanat Ödülü Yarışması: 1973.....	155
5.4.4.6.5. “Açık Hava Sergisi”: 1974 – 1977.....	156
5.4.4.6.6. “Yılın Genç Sanatçısı” Yarışması: 1976.....	158
5.4.4.6.7. “Mayıs” Sergileri: 1977.....	158
5.4.4.6.8. İstanbul Sanat Bayramı: 1977 – 1987.....	159
5.4.4.6.8.1.Yeni Eğilimler Sergisi: 1977 – 1987.....	163
5.4.4.6.9. T.B.M.M. Atatürk Anıtı Yarışması: 1979.....	167
5.4.4.6.10.Günümüz Sanatçıları Açık hava Sergisi: 1980	168
5.5. SANATSAL YÖNELİMLER VE SANATÇI PROFİLİ.....	169
5.5.1. Sanat Eğitimi Veren Kurumların Eğitim Anlayışları ve Sanatçı Profiline Yansımaları.....	170
5.5.2. Sanatçılar ve Konu Yönelimleri.....	175
5.5.2.1. Cumhuriyet Kuşağının Olgun / Ara Kuşak Sanatçıları.....	175
5.5.2.2. 70’lerin Genç Sanatçı Kuşağı ve Konu Yönelimleri.....	176
5.5.2.2.1. Toplumsal Değişim ve Kentin Ötekileri.....	177
5.5.2.2.2. Makineleşen Kentler / İnsanlar, Meta Kültürü ve Kadın Sorunu.....	178
5.5.2.2.3. Doğası Değişen İnsan / Kimlik Sorunu.....	179
5.5.2.2.4. Siyasi Mücadelenin Gösterim Alanı Kentler.....	180
5.5.2.2.5. Çarpık Kentleşme ve Çevre Sorunları.....	181
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	182
7. KAYNAKÇA.....	191
EKLER	
EK – 1 : FOTOĞRAFLAR.....	358
EK – 2 : SÖYLEŞİLER.....	474
2.1. Cihat Aral ile Söyleşi.....	474
2.2. Gülsün Karamustafa ile Söyleşi.....	482
2.3. Yahşi Baraz ile Söyleşi.....	486
2.4. Melda Kaptana ile Söyleşi.....	490
2.5. Talat Halman ile Söyleşi.....	494
2.6. Turan Erol ile Söyleşi.....	504
2.7. Şükrü Aysan ile Söyleşi.....	513

2.8. Hasan Pekmezci ile Söyleşi.....	517
2.9. Halil Akdeniz ile Söyleşi.....	530
2.10. Hüsamettin Koçan ile Söyleşi.....	536
EK – 3 : “PANKART : 1970 – 1980” SERGİSİ SÖYLEŞİLERİ.....	544
3.1. Aykut Köksal ve Korhan Gümüş’ün Konuşması.....	544
3.2. Aydın Çubukçu’nun Konuşması.....	565
EK – 4 : “PANKART : 1970 – 1980” SERGİSİ METİNLERİ	
4.1. Ahmet Hilmi Balcı : “19. yy’dan 21. yy’a Hayatı Sanata Şikayet Eden Ressam Özne’nin Belirsiz Sosyolojisinde Hakikat ve Kutsallık: Seccade Versus Tuval’de Politik Olanın Kendiliğindenliği”.....	574
4.2. Müfit İşler.....	580
4.3. Kaya Özsezgin “ Pankart Sergisinin Düşündürdükleri”.....	584
EK – 5 : 1970 – 1980 YILLARI ARASINDA SERGİ ETKİNLİKLERİ	
EK – 6 : GRAFİKLER	

FOTOĞRAF LİSTESİ

- FOT. 1: Gürdal Duyar, “Güzel İstanbul”, 1973 – 1974, Beton.
- FOT. 2: Metin Haseki, “Negatif Form”, 1973 – 1974, Bakır.
- FOT. 3: Muzaffer Ertoran, “İşçi”, 1973 – 1974, Beton.
- FOT. 4: Mehmet Aksoy, (Belediye Kütüphanesi Önü), Antalya Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu, 1976.
- FOT. 5: Yusuf Taktak (Mezbaha Binası Cephesi), Antalya Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu, 1976.
- FOT. 6: Seniye Fenmen (Trafo Binası), Antalya Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu, 1976.
- FOT. 7: Avni Memedoğlu (Elektrik Trafosu – Üç Kapılar), Antalya Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu, 1976.
- FOT. 8: Orhan Taylan (Belediye İşhanı), Antalya Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu, 1976.
- FOT. 9: Yusuf Taktak – Orhan Taylan (Basın Açıklaması).
- FOT. 10: Şükrü Aysan, “Pentür I, II, III”, 1977, Karışık teknik.
- FOT. 11: Fatma Tülin, “İsimsiz”, 1972, Tuval üzerine yağlıboya, 150 x 80 cm.
- FOT. 12: Ahmet Öktem, “Adsız”, 1978, Tuval üzerine akrilik, 140 x 140 cm.
- FOT. 13: Serhat Kiraz, “İmge – Gerçeklik Üstüne”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 67 x 150 cm.
- FOT. 14: Alaettin Aksoy, “Denge”, 1980, Tuval üzerine yağlıboya, 78 x 96 cm.
- FOT. 15: Coşkun Gürkan (Komet), “Suda Üç Figür”, 1976, Tuval üzerine yağlıboya, 128.5 x 161 cm.
- FOT. 16: Coşkun Gürkan (Komet), “Suda Üç Figür”, 1976, Tuval üzerine yağlıboya, 128.5 x 161 cm.
- FOT. 17: Utku Varlık, ?, 1971, Litografi.
- FOT. 18: Ergin İnan, “Ergin’den Çiler’e”, 1973, Ahşap üzerine yağlıboya, 42 x 40 cm.
- FOT. 19: Seyyit Bozdoğan, “Caddede Çalışanlar”(diptik), 1979, Tuval üzerine Yağlıboya, 121 x 146 cm.
- FOT. 20: Hüsnü Koldaş, “Ölüm”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 98 x 130 cm.
- FOT. 21: Nedret Sekban, “Ayaklar”, 1976, Tuval üzerine yağlıboya, 120 x 100 cm.

- FOT. 22: Veysel Günay, “Kazan’dan”, 1978, Tuval üzerine yağlıboya, 50 x 80 cm.
- FOT. 23: Güngör Taner, “Metamorfoz I”, 1970, Duralit üzerine yağlıboya, 55 x 41 cm.
- FOT. 24: Mehmet Güler, “Acı Yığın”, 1974, Tuval üzerine yağlıboya, 40 x 50 cm.
- FOT. 25: Adem Genç, “Ultimatom”, 1976, Tuval üzerine akrilik, 136 x 164 cm.
- FOT. 26: Ömer Uluç, “Koşan Genç Kız”, 1974, Tuval üzerine akrilik, 80 x 80 cm.
- FOT. 27: Mehmet Güler, “İsimsiz”, 1979, Duralit üzerine yağlıboya, 64 x 75 cm.
- FOT. 28: Adnan Varınca, “Ağaçlar”, 1975, Tuval üzerine yağlıboya, 73 x 60 cm.
- FOT. 29: Avni Arbaş, “Vazoda Çiçekler”, 1974, Mukavva üzerine yağlıboya, 46 x 38 cm.
- FOT. 30: Cevat Dereli, “Derya Kuzuları”, 1975, Tuval üzerine yağlıboya, 100 x 81 cm.
- FOT. 31: Nurullah Berk, “Kompozisyon”, 1974, Tuval üzerine yağlıboya, 81 x 64 cm.
- FOT. 32: Füreyâ Koral, “İsimsiz”, 1979, Seramik, 32 x 31 x 18 cm.
- FOT. 33: Zeki Faik İzer, “Matisse ve Picasso’nun Romen Bluzlu Kadın Tablosundan Esinlenme”, 1976, Kağıt üzerine kolaj, 97 x 63 cm.
- FOT. 34: Abidin Elderoğlu, “Al Kompozisyon”, 1972, Tuval üzerine yağlıboya, 89 x 120 cm.
- FOT. 35: Adnan Çoker, “Beş Eleman”, 1972, Tuval üzerine yağlıboya, 140,5 x 161 cm.
- FOT. 36: Adnan Turani, “Sakin Denizi Dinliyorum”, 1976, Tuval üzerine yağlıboya, 95 x 114 cm.
- FOT. 37: Mübin Orhon, “İsimsiz”, 1978, Kağıt üzerine yağlıboya, 45 x 61 cm.
- FOT. 38: Hakkı Anlı, “İsimsiz”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 115 x 88,5 cm.
- FOT. 39: Selim Turan, “İsimsiz”, 1970, Tuval üzerine yağlıboya, 200 x 130 cm.
- FOT. 40: Abidin Dino, “Pencereler, Açılar”, 1977, Kağıt üzerine guaş, 70 x 50 cm.
- FOT. 41: Bedri Rahmi Eyüboğlu, “Han Kahvesi”, 1973, Kontrplak üzerine yağlıboya, 124 x 124 cm.
- FOT. 42: Nuri İyem, “Gecekondu”, 1976, Duralit üzerine yağlıboya, 31 x 41 cm.
- FOT. 43: Cihat Burak, “Mahya”, 1975, Tuval üzerine yağlıboya, 71 x 69 cm.
- FOT. 44: Mustafa Esirkuş, “Halay”, 1973 (?).
- FOT.45: Naile Akıncı, “Marmara Adası’ndan Görünüm”, 1975, Kağıt üzerine yağlıboya, 80 x 24 cm.
- FOT. 46: Necdet Kalay, “Zeybekler”, 1974, Tuval üzerine yağlıboya, 110 x 105 cm.
- FOT. 47: Cemil Eren, “Bodrum”, 1976, Tuval üzerine yağlıboya, 97 x 129 cm.

- FOT. 48: Neşet Günal, “Kapı Önü IV”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 150 x 168 cm.
- FOT. 49: Orhan Peker, “Ali”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 200 x 196 cm.
- FOT. 50: Ruzin Gerçin, “Köyde Balon”, Kağıt üzerine suluboya, 48 x 31 cm.
- FOT. 51: Şefik Bursalı, “Ankara’da Kış”, 1976, Tuval üzerine yağlıboya, 62 x 49 cm.
- FOT. 52: Turan Erol, “Mitos” (Güz Sonu), 1971, Tuval üzerine yağlıboya, 120 x 130 cm.
- FOT. 53: Mehmet Yücetürk, “Milli Oyun”, 1973 (?), Tuval üzerine yağlıboya.
- FOT. 54: Gülsün Karamustafa, “Örtülü Medeniyet”, 1976, Tuval üzerine yağlıboya, 35 x 41 cm.
- FOT. 55: İbrahim Örs, “Boyacı Sandığı”, 1978 (?), Tuval üzerine yağlıboya, 130 x 100 cm.
- FOT. 56: İbrahim Örs, “Kravat”, 1978 (?), Tuval üzerine yağlıboya, 116 x 84,5 cm.
- FOT. 57: Neş’e Erdok, “Saltanat” serisinden, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 197 x 130 cm.
- FOT. 58: Neş’e Erdok, “Saltanat” serisinden, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 171 x 150 cm.
- FOT. 59: Timur Kerim İncedayı, “Metro Kontrol”, 1974, Tuval üzerine yağlıboya, 220 x 190 cm.
- FOT. 60: Timur Kerim İncedayı, “Dortmund E.H.Y. 56”, 1974, Tuval üzerine yağlıboya, 190 x 210 cm.
- FOT. 61: Özdemir Altan, “Çalışkan Robot”, 1973, Tuval üzerine yağlıboya, 100 x 97 cm.
- FOT. 62: Özdemir Altan, “Gerçek”, 1979, Tuval üzerine yağlıboya, 87 x 86 cm.
- FOT. 63: Füsun Onur, “Nü”, 1974, Tahta, cam, ayna, bebek, 30 x 20 x 15 cm.
- FOT. 64: Nur Koçak, “Kırmızı ve Siyah ya da Nesne Kadınlar II”, 1976, Tuval üzerine akrilik, 162 x 130 cm.
- FOT. 65: Nur Koçak, “Doğal Harikalar ya da Fetiş Nesneler”, 1978, Tuval üzerine akrilik, 89 x 116 cm.
- FOT. 66: Nil Yalter, “Rahime’nin Öyküsü”, 1978 – 79, Video, 55 dakika,
- FOT. 67: Nil Yalter, “Harem”, 1979, Siyah – beyaz video, 55 dakika.
- FOT. 68: Mehmet Güleryüz, “Adam ve Köpeği”, 1978, Kağıt üzerine karışık teknik, 180 x 200 cm.

- FOT. 69: Mehmet Güteryüz, “Ping Pong Masası ve Çıplak”, 1978, Tuval üzerine yağlıboya, 78 x 100 cm.
- FOT. 70: Mehmet Güteryüz, “Depresif”, 1978, Kağıt üzerine karışık teknik, 200 x 220 cm.
- FOT. 71: Alaettin Aksoy, “Kına Gecesi”, 1968, Tuval üzerine yağlıboya, 150,5 x 110 cm.
- FOT. 72: Coşkun Gürkan (Komet), “İsimsiz”, 1972, Tuval üzerine yağlıboya, 130 x 97 cm.
- FOT. 73: Coşkun Gürkan (Komet), “Bindik Bir Alamete”, 1972, Tuval üzerine yağlıboya, 50 x 42 cm.
- FOT. 74: Utku Varlık, ?, 1972, Litografi.
- FOT. 75: Utku Varlık, “Anılarımızın Penceresi III”, 1977, Kağıt üzerine yağlıboya, 71 x 52 cm.
- FOT. 76: Burhan Uygur, “Kuş Kafesi Taşıyan Çocuk”, 1977, Karton üzerine yağlıboya, 25 x 21 cm.
- FOT. 77: Burhan Uygur, “Gönül Kafesi”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 35 x 25 cm.
- FOT. 78: Mustafa Ata, “Günümüz Yaşamından Bir Kesit” (triptik), 1979, Duralit üzerine yağlıboya, 56,5 x 218 cm.
- FOT. 79: Mustafa Ata, “Kızıl Toprak”, 1977, Kağıt / Akrilik, pastel, 65 x 65 cm.
- FOT. 80: Balkan Naci İslimyeli, “Yıkıcı”, 1974, Karton üzerine pastel ve karışık teknik, 50 x 50 cm.
- FOT. 81: Balkan Naci İslimyeli, “Şark Güzeli Fatma”, 1978, Kolaj ve boya, 50 x 70 cm.
- FOT. 82: Ergin İnan, “Dachau Temerküz Kampı”, 1973, Gravür, 43 x 58 cm.
- FOT. 83: Ergin İnan, “Mektup”, 1978, Kağıt üzerine karışık boya, 27 x 19 cm.
- FOT. 84: Mehmet Aksoy, “İşsiz (a)”, 1977, Polyester ve sac levha.
- FOT. 85: Figen Aydıntaşbaş, “Şili”, 1973, Tuval üzerine yağlıboya, 70 x 100 cm.
- FOT. 86: Aydın Ayan, “Yaşantımızdan II / Çatışma”, 1976, Tuval üzerine yağlıboya, 80 x 100 cm.
- FOT. 87: Arslan Eroğlu, “Ajitatör”, 1977, Kağıt üzerine kurşun kalem, suluboya, 38 x 28,7 cm.

- FOT. 88: Aydın Ayan, “Elektrik İşkencesi”, 1978, Tuval üzerine yağlıboya, 160 x 100 cm.
- FOT. 89: Arslan Eroğlu, “İşkence”, 1979, Kağıt üzerine çini mürekkebi ve tükenmez Kalem, 68,5 x 30 cm.
- FOT. 90: Feyyaz Yaman, “Dolmuşta”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 162 x 114 cm.
- FOT. 91: Ramiz Aydın, “Okula Giden Çocuklar”, 1978, Tuval üzerine yağlıboya, 70 x 100 cm.
- FOT. 92: Kasım Koçak, “Portre” (3), 1974, Tuval üzerine yağlıboya, 100 x 70 cm.
- FOT. 93: Ahmet Umur Deniz, “Çadır Önünde”, 1982, Kraft kağıdı üzerine soba ve baca boyası, 150 x 100 cm.
- FOT. 94: Neş’e Erdok, “İşçi”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 154 x 132 cm.
- FOT. 95: Kasım Koçak, “Maden İşçisi”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 110 x 140 cm.
- FOT. 96: Nedret Sekban, “Demiryolu”, 1978, Tuval üzerine yağlıboya, 180 x 140 cm.
- FOT. 97: Seyyit Bozdoğan, “Büyük Burjuva Banyoda”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 120 x 145 cm.
- FOT. 98: Aydın Ayan, “Patron”, 1978, Tuval üzerine yağlıboya, 160 x 100 cm.
- FOT. 99: Aydın Ayan, “Piyonların Piyonları”, 1978, Tuval üzerine yağlıboya, 100 x 140 cm.
- FOT. 100: Cihat Aral, “Mourner”, 1974, Tuval üzerine yağlıboya, 130 x 97 cm.
- FOT. 101: Figen Aydıntaşbaş, “Bugün”, 1972, Tuval üzerine yağlıboya, 100 x 60 cm.
- FOT. 102: Yavuz Deniz, “İsimsiz”, 1978, karakalem desen, 57 x 40 cm.
- FOT. 103: Hüsni Koldaş, “Ölüm”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 73 x 100 cm.
- FOT. 104: Nevhiz Tanyeli, “Görünü I”, 1980, Tuval üzerine yağlıboya, 65 x 100 cm.
- FOT. 105: Sabahattin Tuncer, “Talip Öztürk”, 1978, Kâğıt üzerine tükenmez kalem, 31 x 43,5 cm.
- FOT. 106: Sabahattin Tuncer, “1 Mayıs”, 1977, Kâğıt üzerine tükenmez kalem, 33,5 x 46 cm.
- FOT. 107: Arslan Eroğlu, “1 Mayıs”, 1977, Kağıt üzerine kurşun kalem ve çini mürekkebi, 78 x 36,7 cm.
- FOT. 108: Hüsni Koldaş, 1 Mayıs (Diptik), 1978, Tuval üzerine yağlıboya, 178 x 267 cm.
- FOT. 109: Kasım Koçak, ? , 1975, Tuval üzerine yağlıboya, 140 x 69 cm.

- FOT. 110: Hüsnü Koldaş, “Kızıldere”, 1976, Tuval üzerine yağlıboya, 180 x 141 cm.
- FOT. 111: Hüsnü Koldaş, “Kızıldere” , 1976, Tuval üzerine yağlıboya, 180 x 141 cm.
- FOT. 112: Seyyit Bozdoğan, “Karanlıktan Aydınlığa”, 1979, Tuval üzerine yağlıboya, 147 x 122 cm.
- FOT. 113: Aydın Ayan, “Şimdi Gözaydın Etme Zamanıdır”, 1977, Tuval üzerine yağlıboya, 130 x 163 cm.
- FOT. 114: Arslan Eroğlu, “Çağrı”, 1977, Kağıt üzerine suluboya, çini mürekkebi, 47,7 x 32,5 cm.
- FOT. 115: Cihat Aral, “Güzel Günler Göreceğiz Çocuklar”, 1978, Tuval üzerine yağlıboya, 100 x 64 cm.
- FOT. 116 : Zahit Büyükişleyen, “Çevre Sorunları”, 1979, Tuval üzerine yağlıboya, 80 x 70 cm.
- FOT. 117 : Halil Akdeniz, “R-5 İzmir Körfez Kirlenmesi ile İlgili Görsel Değerlendirmeler-I”, 1978 – 81, Tuval üzerine akrilik, 115 x 115 cm.

1. GİRİŞ

“1970 – 1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam” konulu tez, 12 Mart 1971’le başlayan, 12 Eylül 1980 tarihinde noktalanan bir dönemin sanat ortamının, sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmeler çerçevesinde irdelenmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesinden oluşmaktadır

Tez konusunun belirlenmesinde, sözü edilen on yıllık sürecin sanatsal oluşumunu belirleyen değişkenleri bütüncül bir yaklaşımla irdeleme, sağlıklı bir perspektif oluşturma isteği ve 60’lara kadarki tarihsel süreci sanat tarihi disiplini içinde ele alan çalışmalar yapılmasına karşın bu döneme yeterince eğilinmemiş olması etkili olmuştur.

27 Mayıs 1960’la birlikte başlayan toplumsal, siyasi ve ekonomik dönüşümün etkilerinin güçlü bir biçimde duyumsandığı, 1980 sonrası oluşumlarda hazırlayıcı bir rol oynayan 1970’ler, tezin araştırdığı ve üzerinde durduğu bir süreci ifade eder. 1970 – 1980 yılları arasındaki on yılı belirleyen dönüm noktaları, dengelerin değişmesine, toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel devinimlerin yön değiştirmesine yol açan 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahaleleri olarak belirlenmiş, tezde bu iki önemli siyasi olay arasındaki sanatsal oluşumların görünür kılınması esas alınmıştır.

1.1. AMAÇ

Çağdaş Türk sanatı tarihinin bir sistem olarak okunmasını sağlayabilecek dönem çalışmalarının ve eleştirel yaklaşımların azlığı bu çalışmada; dağınık halde bulunan bilgileri toparlamayı ve bir sistem içinde göstermeyi gerekli kılmıştır. Amaç; 27 Mayıs 1960 sonrası Türkiye’deki değişim sürecini referans kabul ederek, bu sürecin bir devamı olan 1970 – 1980 arasındaki on yılla sınırlandırılan bir dönemi, sanat ortamının gündemi oluşturan kavramlar, sorunlar, tartışmalar, devlet – sanat ilişkileri, kültür politikaları, mekan sorunları, kurum, kuruluş ve örgütlenmeler, sanatsal etkinlikler, oluşumlar, sanatçı profili, yeni yaklaşım ve arayışlar gibi etkenler çerçevesinde ele almak ve dönemin sanatının genel bir profilini oluşturmaktır.

1. 2. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

Araştırmada öncelikli olarak veri toplama çalışmaları yapılmış, sonraki aşamada toplanan verilerin değerlendirmesi, öne çıkan soru ve sorunların belirlenmesine çalışılmıştır.

1.2.1. Veri Toplama

Konuyla ilgili doğrudan bir çalışma olmaması nedeniyle, dönemin genel yapısını ve sanat ortamını görünür kılabilmek amacıyla, YÖK Tez Tarama Merkezi'nde, kütüphanelerde, arşivlerde çalışılmış, bilgi eksikliği görülen konularda internet ortamından yararlanma ve dönemin tanıklığını yapmış uzman kişilerin görüşlerine başvurma yoluna gidilmiştir.

Öncelikle, YÖK'te ve Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nde tez taraması yapılmış, konuyla dolaylı ya da doğrudan ilişkili bulunan lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri saptanmıştır.

Döneme ilişkin süreli yayın, genel kitaplar ve güncel kaynaklar için Milli Kütüphane, Meclis Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, ODTÜ, Mimar Sinan Üniversitesi kütüphaneleri, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu, Platform Garanti Güncel Sanat Merkezi'nde yayın taraması yapılmış, yapılan tarama sırasında; *Milliyet Sanat*, *Ankara Sanat*, *Birikim*, *Kültür ve Sanat*, *Boyut*, *Sanat Dünyamız*, *Türkiyemiz*, *Sanat Çevresi*, *Hürriyet Gösteri*, *Kalın*, *Anons*, *Arkitekt*, *Adam Sanat*, *Gergedan*, *Evrensel Kültür*, *Oluşum*, *Yansıma*, *Varlık*, *Özgür İnsan*, *Papirüs*, *Sanat Emeği*, *Çevre*, *Akademi*, *Yeni Dergi*, *Milli Kültür*, *Ulusal Kültür*, *Varlık Yıllıkları*, *Toplumsal Tarih* gibi sanat, edebiyat, siyaset ve kültür alanlarında yayımlanmış çeşitli dergilere ve kaynakçada belirtilen genel yayınlara bakılmıştır.

Çoğu kütüphanede mikro filme aktarılmayan ya da bulunamayan dönem yayınları, sanat etkinliklerine dair belgeler (sergi broşürü, davetiye, katalog vb.), görsel malzeme, sanatçı bilgileri ve resmi yazışmalar için Meclis Kütüphanesi'ne, Başbakanlık

Cumhuriyet Arşivi'ne, bazı özel ve kurum arşivlerine başvurulmuştur. Meclis Kütüphanesi'nde mikro filmlerden yapılan taramada *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Tercüman*, *Yeni Ortam*, *Politika*, *Bayrak*, *Yön* (1961 – 1967), *Günaydın*, *Hakimiyet*, *Türkiye ve Yeni Devir* gibi farklı siyasi görüşlere sahip gazetelerin, 1970 – 1980 yılları arasında yayımlanan sayılarına bakılmış, döneme ilişkin dağınık durumda bulunan tamamlayıcı ya da ek bilgiler bir araya getirilmiştir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde, 70'li yılların kültür – sanat etkinliklerine ilişkin bir liste oluşturabilmek amacıyla yapılan çalışmada, devlete ait resmi evrakların otuz yıl süreyle saklanması konusundaki kanun nedeniyle, yalnızca 1970 – 73 yılları arasındaki döneme ait evrak kataloglarına bakılabilmiş, sonuç olarak on üç belgeye ulaşılabilmektedir. Belgeler; 1970 yılında Kahire'de düzenlenen “Türk Kültür ve Sanat Sergisi”, Japonya'nın Osaka Şehrinde açılan “EXPO 70” Dünya Sergisi'ne gönderilen Türk Pavyonu, Malta'daki “XIII. San'at” sergisine gönderilen Osmanlı – Türk sanatı ile ilgili eserlerin listesi, 1972'de Almanya'nın Ingelheim Belediye'sinde düzenlenen sergi, Strasbourg'da açılan “Doğu – Batı Sanat ve İslam Sanatı” sergisine gönderilen Kenan Özbel ve Güzin Duran'ın özel koleksiyonlarına ve İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne ait bazı eserlerin nakli ve 1973'te Washington'da Esin Atıl'ın gerçekleştirdiği “Türk Sanatları” sergisinde yer alan eserlerle ilgili kararları içermektedir.

Öte yandan, araştırmaya katkı sağlayabilecek güncel bir etkinlik olması nedeniyle, İstanbul Karşı Sanat Çalışmaları'nda, 1 Mayıs – 11 Haziran 2002 tarihleri arasında gerçekleştirilen “Pankart: 1970 – 1980” Sergisi'nin görsel malzemesine ve söyleşi metinlerine ulaşılmış, ayrıca Karşı Sanat Çalışmaları ile temasa geçildiği tarihlerde, İstanbul'da, 1970'li yıllardaki politik kimliğiyle öne çıkan, Görsel Sanatçılar Derneği'nin başkanı ve *Sanat Emeği Dergisi*'nin yayın kurulu üyesi olan sanatçı Orhan Taylan, “Atölye Sergisi” nedeniyle ziyaret edilerek, kendisinden teze katkı getirebilecek belge, doküman vb. konularda yardım alınmıştır. Sanatçı doküman olarak Antalya ve Kuşadası Sanat Festivallerine ilişkin bazı fotoğraflar ile Sanat Emeği dergisinin içindekiler bölümünün yer aldığı bir dosya (e-mail yoluyla) göndermiştir. Bu anlamda kendileriyle yaptığım söyleşi sırasında Yahşi Baraz, *Baraz Sanat Galerisi*'nde 1970 –

1980 yılları arasında gerçekleştirilen sergilerin davetiyelerini, Turan Erol 1974'te Paris'te gerçekleştirilen “Bugünkü Türk Resimleri” sergisinin broşürü ile kendilerinin çıkarmış olduğu “Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi” nin bazı sayılarını, Hasan Pekmezci “Üç Kuşak Gazi Eğitimli Sanatçılar” sergi kataloğunu, Hüsamettin Koçan “Bir Dekanın 3072 Günü” başlıklı anı - kitabını vererek araştırmaya katkı sağlamışlardır.

Yayınlarda bulunamayan, eksikliği görülen konularda internet ortamına da başvurulmuş, kısıtlı da olsa müzelerin, sanat eğitimi veren kurumların, bazı sanatçı ve galerilerin internet sayfalarında (web-site) yer alan bilgilerden yararlanılmıştır.

Ayrıca araştırma süresince, 70'li yılların sanat ortamının belirleyici unsurlarından “galericilik olgusu” ile ilgili olarak *Melda Kaptana* ve *Yahşi Baraz*'la, sanatçı örgütlenmeleri, dönemin plastik dili, akademi – çevre ilişkileri vb. konular üzerine dönemin aktif sanatçılarından *Cihat Aral* ve *Gülsün Karamustafa*'yla, 1970'li yıllarda Ankara'nın sanat ortamı, yurtdışı sergileri hakkında *Turan Erol*'la, kültür programları ve Kültür Bakanlığı üzerine *Talat Halman*'la, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki yeni oluşumlar hakkında *Şükrü Aysan*'la, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü'nün 70'lerdeki konumu ve sanat eğitimindeki rolü ile ilgili olarak *Hasan Pekmezci*'yle, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin kuruluş aşaması ve İzmir'deki sanat ortamı hakkında *Halil Akdeniz*'le, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun eğitim anlayışı ve 70'lerdeki yapısı üzerine *Hüsamettin Koçan* ile söyleşi gerçekleştirilmiş, ayrıca Mümtaz Sağlam ile Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi üzerine telefon görüşmesi yapılmış, Mustafa Dorsay, Hüseyin Kuzu, Ömer Ülkü ve Selçuk Aşkın'dan Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu'nun Akademi'ye bağlanma süreci hakkında internet üzerinden bilgi alınmıştır.

1.2.2. Verileri Değerlendirme

Arşiv ve kütüphanelerde gerçekleştirilen yayın taraması sonucunda kapsamlı bir kaynakça oluşturulmuş, süreli yayınlarda geçen kültür – sanat yazılarının yanı sıra, 1970'li yılların sosyo – politik / kültürel ve ekonomik yapısını belirleyen, sanat –

politika / siyaset / propaganda ilişkisini ele alan, sanatçıların 70’li yılları algılama biçimini, sanatsal üretim ile dönemin toplumsal yapısı arasındaki etkileşimi, sanat kurumlarının 70’lerdeki görünümünü, sanatsal etkinlikler ve “yeni” oluşumları görünür kılmaya yönelik genel kitaplar, sanatçı, sanat galerisi sahipleri, politikacılar gibi dönemin tanıklığını yapmış kişilerin oto / biyografileri okunmuş, elde edilen veriler doğrultusunda, tartışılan kavramlar, öne çıkan soru ve sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, yapılan süreli yayın taraması sonucunda, kültür – sanat haberlerine geniş yer verildiği görülen *Cumhuriyet Gazetesi* kaynak alınarak, dönemin sanat ortamına ilişkin bir perspektif sunabilme, tezi etkileyecek kimi çıkarımlarda bulunabilmek amacıyla, sergi etkinlikleri, 1970’ten başlamak üzere kronolojik bir sırayla 1980 sonuna kadar *excel* ortamında bir araya getirilmiş ve bir çizelge oluşturulmuştur. Çizelgede veriler; katılan sanatçılar, sergi biçimi (kişisel, karma vb.), türü (resim, heykel vb.), adı, tarihi, yılı, mekanı ve yeri gibi üst başlıklar altında sıralanmış, sergilerin şehirlere göre dağılımı, sergi biçimlerine / türlerine göre dağılımı, yıllara göre sergi sayısının dağılımı grafiklerle gösterilmiştir.

Araştırma süresince gerçekleştirilen ve sözlü bilgiye dayanan söyleşi metinleri ise teze birinci el kaynak olarak yansımış, ilgili yerlerde gönderme yapılarak eksik konuları tamamlamak ya da desteklemek amacıyla kullanılmıştır.

1. 3. YAYINLAR

Çağdaş Türk sanatı tarihinde önemli bir yer tutan 1970 – 1980 yılları arasındaki sanat ortamı bugüne değin kapsamlı bir araştırmanın konusu olmamıştır. Ancak dönem hakkında fikir edinilebilecek çeşitli araştırmalar ve yayınlar bulunmaktadır.

1.3.1. Tezler

Tez taraması sonucu konuyla dolaylı ya da doğrudan ilişkili, çeşitli üniversitelerde gerçekleştirilmiş bir lisans, üç yüksek lisans ve iki doktora tezi saptanmıştır. 1999

yılında Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nde Hadiye Bölükbaşı'nın hazırladığı “Sanat Sorunsalı ve İzlek Yönelimi (1970 – 83)” başlıklı lisans tezi bu döneme ilişkindir. Mezuniyet tezi olarak yapılan araştırmada sınırlı sayıda dergi ve gazeteden yararlanılmış, dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel ortamı genel hatlarıyla aktarılmış, sanat ortamı özellikle izlek yönelimi açısından ele alınmıştır.

Bir başka çalışma Lolita Asil'in 1995'te, Mimar Sinan Üniversitesi Resim Ana Sanat Dalı'nda hazırlamış olduğu “1970'ten Günümüze Türk Resminde Eleştiri” başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezin ana sorunsalı, bir dönemin eleştiri anlayışını görünür kılmaktır. Tezde ayrıca, 1970'lerin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapısına değinilmekte, tezin bu bölümü Ziya Gökalp, Hilmi Ziya Ülken, Beral Madra, Sezer Tansuğ, Doğan Cüceloğlu gibi yazarların görüşlerinin doğrudan aktarılması ile oluşturulmaktadır.

Yine Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nde hazırlanan Begüm Akkoyunlu'nun 2003 tarihinde tamamladığı “Çağdaş Türk Sanatında İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri ve ‘Yeni’nin Kimliği” başlıklı yüksek lisans tezinde tartışma konusu olarak, 1970’li yılların önemli sanatsal etkinliklerinden ‘Yeni Eğilimler Sergileri’ esas alınmıştır.

Mimar Sinan Üniversitesi Resim Ana Sanat Dalı'nda 2003'te tamamlanan Meryem Uzunoğlu'nun “Toplumsal Olayların Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansıması” konulu yüksek lisans tezinde ise *1970’li Yıllarda Toplumsal Olaylar ve Resim Sanatına Yansıması* başlıklı bölüm yer almakta, bu bölümde dönemin genel yapısı kısaca aktarılmakta, tezin konusuyla ilgili görülen sanatçıların resimlerinden örnekler verilmektedir. Tezin ana yöntemi, çoğunlukla kaynaklara dayandırılmayan öznel ifadelerden oluşmuştur.

Funda Berksoy'un Mimar Sinan Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı'nda hazırladığı 1993 tarihli doktora tezinin temel konusu “20. Yüzyıl Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik” tir. Öncelikle Avrupa ve Amerika resminde görülen toplumsal gerçekçi yaklaşımlardan söz edilmekte, tezin son bölümünde Türkiye'deki

örneklere geniş bir biçimde bakılmaktadır. 1970’li yılların genel ortamının da özetlendiği bu bölümde “toplumsal”, “toplumcu / sosyalist gerçekçi” ayrımlarından bahsedilmiş, resimler üzerinden bu ayrım görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Ahu Antmen’in, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı’nda 2005 yılında tamamladığı, “Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960 – 1980)” konulu doktora tezinin ana sorunsalı dönemin “yeni arayışları”dır. Tezde 1960 – 1980 yılları arasındaki dönem, “1960’lı Yıllarda Türkiye’de Sanat”, “1970’li Yıllarda Türkiye’de Sanat” olmak üzere iki ayrı bölüm halinde ele alınmıştır. İlk bölümde ‘1960’larda Şekillenen Yeni Bir Kültürel Ortam’ ana başlığı altında; ‘Siyasi Kültürün Dönüşümü ve 27 Mayıs’ın Yansımaları’, ‘Sanatın Kurumlarının Sorgulanması’, ‘Sanat Eğitiminde Yeni Öneriler’, ‘Sanat Ortamında Yeni Galeriler’ konuları, ‘Sanatçıların Yeni Arayışları’ ana başlığı altında; ‘Soyut Sanatın Süregiden Etkisi’, ‘Toplum – Birey Eksenli Figüratif Yönelimler’, ‘Alternatif Yaklaşımlar’ konuları ele alınmıştır.

Tezin bizim araştırmamızla çakışan ikinci bölümünde ise, “1970’lerin Toplumsal Değişim Koşulları ve Kültürel Etkileri” üst başlığı altında; “Kültür Bakanlığı ve Sanat Politikası Beklentisi”, “Cumhuriyet’ in 50. Yılında Sanat Etkinlikleri ve Tartışmaları”, “Sanat Ortamının Alternatif Arayışları” konuları ele alınmış, “Sanat Ortamının Alternatif Arayışları” başlığı altında; “Açıkhava Sergileri”, “Görsel Sanatçılar Derneği’nin Sergileri”, “Yeni Eğilimler Sergileri” ne yer verilmiş, “Yoğunlaşan Galerıcilik Girişimleri ve Piyasa Oluşumları”, “Sanatçıların Yeni Arayışları” başlığı altında; “1968 Kuşağı ve Eleştirel Gerçekçilik”, “Pop Sanatın Etkisi ve Fotoğrafik Gerçekçilik”, “Kültürel Çevrenin Yeni Gözlemcileri”, “Siyasal İçerikli Sanat ve Toplumcu Gerçekçilik”, “Soyut Resimde Çeşitli Yönelimler”, “Kavramsal Temelli Yaklaşımlar” gibi soru ve sorunlara değinilmiştir. Ek olarak da sanat çevresinden bazı isimlerle yapılan söyleşilere yer verilmiş, ayrıca 1960 – 1980 yılları arasında gerçekleştirilen etkinliklere dair bir döküm yapılmıştır. Tezde, 60’lı ve 70’li yılların sanatsal ve kültürel ortamından genel bir görünüm verilmiş, özellikle “yeni” olarak görülen kimi oluşumlar üzerinde durulmuştur.

1970 – 1980 yıllarına ilişkin Edebiyat, İnkılâp Tarihi gibi farklı disiplinlerde yapılmış tezler de bulunmaktadır. Örneğin; İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Hasan Yazıcı tarafından hazırlanan “1970 – 1980 Dönemi Romanımızda Sosyal Boyut”, Fatma Kılıç’ın Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü’nde hazırladığı “12 Mart’ta Basın”, Mahmut Bakındı’nın Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü’ne sunduğu “1970 – 1980 Yılları Arası Türkiye’de Üniversite Öğrenci Olayları” benzeri araştırmalar doğrudan bu döneme ilişkindir.

Bu tezlerden ve kaynakçalarından “1970 – 1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam” başlıklı tezin ortak sorunlarına değinen bilgiler açısından yararlanılmış, farklılıklar, eksiklikler ve tartışılması gereken konular tezde ele alınmaya çalışılmıştır.

1.3.2. Basılı Yayınlar

Döneme ilişkin genel bir yayın olmamakla birlikte çağdaş Türk sanatı tarihi üzerine yazılmış kitap ve yayınlarda, 70’li yıllara ilişkin bazı bilgilere rastlanmaktadır. Bu yayınlardan *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*’nin dördüncü cildinde Kaya Özsezgin Türk resim sanatında 1940 sonrasına değinmekte ancak 70’li yıllar genelin içinde ayrılaşmamaktadır. Nurullah Berk ve Hüseyin Gezer’in hazırlamış olduğu *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli* adlı kitapta ise *Türk Resminin Son On Beş Yılı* başlıklı bölümde ağırlıklı olarak 1960 – 1969 yılları arasındaki süreden söz edilmekte ve Neşet Günel, Nedim Günsür, Turan Erol gibi sanatçılar esas alınmaktadır. Sezer Tansuğ’un *Çağdaş Türk Sanatı* adlı kitabında 70’li yıllar kronolojik açıdan ve yine sanatçılar üzerinden aktarılmaktadır. Özellikle figüratif eğilimlerin arttığından, farklı anlayışların ve arayışların varlığından söz edilmektedir.

Sezer Tansuğ, *Türk Resminde Yeni Dönem* adlı kitabında ise kişisel anılarının yanı sıra zaman zaman 1960 devriminin etkilerinden, toplumsal olayların entelektüel oluşumlar ve kültürel yapılaşmadaki rolünden, 12 Mart’ın yarattığı bunalımlı ortamdan, ekonomik durumdan, bunlara bağlı olarak sanatçıların bir kısmının figüratif olana yöneldiğinden bir kısmının ise Avrupa’daki oluşumlardan etkilendiğinden söz etmektedir. Kaya

Özsezgin'in *Cumhuriyetin 75 .Yılında Türk Resmi* adlı çalışmasında 74 – 90. sayfalar arasında 1970'li yılların genel görünümü figüratif oluşumlar, galericilik, sanatçı örgütlenmeleri, vb. konular etrafında sunulmaktadır. Nurullah Berk ve Kaya Özsezgin'in birlikte hazırladığı *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi* başlıklı kitapta, Kaya Özsezgin'in yazmış olduğu "1973 – 1983 Resim Sanatımızda Verimli Bir Dönem" adlı kısımda, izleyici ile sanat yapıtı arasındaki iletişime, sanat ve kültür yaşamındaki değişimlere, akademi dışı sanatsal oluşumlara, galericilik olgusuna, özel sektörün sanata desteğine detaylarına girilmeden işaret edilmektedir. Ayrıca editörlüğünü Ayla Ödekan'ın yaptığı *Bilanço' 98 Cumhuriyetin Renkleri Biçimleri* gibi kitapların yanı sıra Ziraat, Yapı Kredi, Türkiye İş Bankası gibi banka koleksiyonları için hazırlanan yayınlarda, sanatçı biyografilerinde, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* gibi ansiklopedilerin çeşitli maddelerinde de 70'li yıllara genel perspektif içinde, kronolojik açıdan kısaca değinilmektedir.

1.4. SORU VE SORUNLAR

Tezin ana sorunsalı, 70'li yılların kendine özgü koşulları ve dinamiklerini görünür kılmak, öne çıkan eğilimleri, değişim ve dönüşümleri sanatsal üretimin alt yapısını oluşturan değişkenler üzerinden analiz etmektir. Amaçta belirtildiği gibi; kurumsal örgütlenmeler, toplumsal koşullar, siyasi erkin sanatla ilişkisi, değişen dünya düzeni, etkileşimler, kavramlar, olgular ve yaklaşımlar araştırmanın başlıca soruları arasında yer almıştır.

Nitekim, 70'li yılların önceki dönemlere göre çok daha fazla "politize" olması, siyasi karşıtlıkların kamplaşmaya, kutuplaşmaya doğru ivme kazanması, politik düzlemde ve kültür - sanat çevrelerinde tartışılan konuları öne çıkarmayı, devlet – sanat ilişkilerini, sanatçı duruşunu ve kurumsal yapılanmayı bu bağlam içinde değerlendirmeyi gerektirmiş, sanatsal üretimi belgelemek, kalıcı kılmak, kitlelere tanıtmak, tarihsel süreç içindeki yerini belirlemek gibi sorumluluklar yüklenen müzelerin, sanatçı yetiştiren eğitim kurumlarının, sanatçıların sosyal haklarının korunmasında, desteklenmesinde, ülke sanatının dünyaya açılmasında etkin olması beklenen devlet, vakıf ve özel kuruluşların durumu, üzerinde önemle durulan konular olmuştur. Ayrıca, sanat

yapıtlarının değerin belirlenmesinde, gündemi oluşturan, sanat ortamına yön veren sanatçı ve yönelimlerin görünür kılınmasında aracı rol üstlenen koleksiyonerler ve galericilerin dönem içindeki yeri ve önemi, sergi etkinliklerinin niteliği, düzenleyicilerin kimliği, siyasi, kültürel ve toplumsal dönüşümün sanatsal üretimin biçim diline ve konu yönelimine etkisi, “yeni” oluşumlar ve farklı yaklaşımlar gibi 70’lerin sanat ortamını belirleyen etkenler araştırmada ele alınan temel soru ve sorunları oluşturmuştur.

Araştırma süresince karşılaşılan teknik sorunların başında ise veri elde etme ve kaynaklara ulaşma zorluğu gelmiştir. Ülkemizdeki arşivleme ve varolan bilgi / belgelerin paylaşımına açılması konusundaki yetersizlikler, yayın tarama ve veri sonuçlarının elde edilme süresinde gecikmeye yol açmış, araştırma için öngörülen zamanın verimli kullanılmasında sıkıntı yaşanmıştır. Ayrıca, yararlanılacak görsel malzemeyi toplu halde görmeye olanak sağlayacak bir müze, arşiv ya da sanat merkezinden yoksun oluş, galerilerin ve kimi kurumların sürekliliğinin olmayışı, kısa sürede ve sağlıklı bir biçimde bilgi ve belge derlemeyi güçleştirmiştir. 70’li yıllarda dönemin tanıklığını yapmış, ellerinde önemli katkılar sağlayabilecek görsel malzeme, belge ve doküman bulunduran sanatçı, galerici, akademisyen ya da bürokratlara ulaşmak gerekmiş, görüşme koşullarının o kişilerin şartlarına göre ayarlanması, konuşma kayıtlarının çözümlenmesi, metne dönüştürülmesi, zaman alan çalışmalar olmuştur.

Araştırmada bir diğer sorun, bilgilerin aktarılması ve değerlendirilmesi konusunda yaşanmıştır. Kapsamlı bir yayın taraması yapılmasına karşın, yararlanılan kaynaklarda verilen bilgilerin çoğunlukla haber niteliğinde olması, dönemin ideolojik yapısından dolayı yanlış yazıların çoğunlukta olması, kimi kaynaklarda yer alan tarihlerin ya da isimlerin hatalı oluşu, araştırmanın bilimselliğini zorlaştıran etkenler olmuştur. Yayınlarda geçen resim altlarında çoğunlukla tarih bilgisinin yer almaması ise sanatçıların geçirdiği evreleri, kronolojik değişimi, dönemsel etkileri anlayabilmeyi güçleştirmiştir Varolan koleksiyonlarda sanatçıların erken dönem çalışmalarından bir iki tanesinin yer alması ya da geç dönemlerinden örnekler yer verilmesi nedeniyle, sanatçıların 70’lerdeki üretimini görmek için her sanatçı için ayrı bir yayın taraması yapmak, sanatçıların kendilerine ulaşmak, resmi ve özel koleksiyonları incelemek

gerekmiş, ancak, yoğun enerji ve zaman isteyen bu süreç, tezin amacı ve kapsamı doğrultusunda araştırma dışı bırakılmıştır.

Türkiye’de kurumlardan bilgi edinmek konusu bir başka sorundur. Bu konuda yeterince yayın yapılmamıştır ve herhangi bir konuyla ilgili bilgi edinmek için müze, vakıf, okul ya da derneklerin kurucularına, üyelerine ulaşmak gerekmiştir. Nitekim, araştırma süresince bir kısmıyla görüşme yapılabilmiş, ancak yine de eksik kalan noktalar olmuştur. Örneğin; müze, dernek, galeri gibi resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarda arşiv çalışmaları yetersiz olduğundan, tarihler ve dönem içi etkinlikler konusunda yeterli bilgiye ulaşılamamış, söyleşilerde görüşlerine başvurulmuş kişilerin kurumların siyasi kimliği ve 70’lerde yaşananlar üzerine, dönemin hassasiyetinden dolayı çok fazla konuşmak istememeleri ve üstü kapalı bilgi vermek durumunda kalmaları, siyasi karşıtlıkların ve ideolojik kamplaşmaların sanatsal üretimdeki rolünü görmeyi güçleştirmiştir.

1.5. KAPSAM VE TEZİN BÖLÜMLERİ

Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda 70’li yılların sanat ortamının genel perspektifini anlamaya yarayacak çok sayıda veriye ulaşılmış, tezin amacı doğrultusunda bir sınırlandırmaya gidilerek, soru ve sorunlar bölümünde de belirtilen, kültürel ve sanatsal ortamı görünür kılmaya yönelik temel etken ve oluşumlar tez kapsamına alınmıştır. Öte yandan, bu dönemde, sanatçı ve sergi mekanlarının sayısının arttığı, farklı eğilimlerin, farklı disiplinlerin öne çıktığı yoğun bir sanatsal üretim sürecinin yaşandığı gözlenmiş, bu durum metin içinde değerlendirilmekle birlikte, detaylı olarak ele alınmamış, araştırmaya eklenen çizelge ve grafiklerle gösterilmiştir.

Buna göre tez, “Giriş”, “Türkiye’de 70’li Yıllarda Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Ortam”, “Kültür / Sanat Çevrelerinde Öne Çıkan Kavram ve Tartışmalar”, “70’li Yılların Sanat Ortamını Belirleyen Etken ve Oluşumlar” ve “Sanat Etkinlikleri, Sergiler ve Sanatçı Profili” başlıklarını taşıyan beş bölümden oluşmuş, tezin sonunda “Kaynakça”, “Fotoğraflar” ve “Söyleşiler”, “Pankart : 1970 – 1980” Sergisi Söyleşileri”, “Pankart : 1970 – 1980” Sergisi Metinleri”, “1970 – 1980 Yılları Arasında

Sergi Etkinlikleri”, “1970 - 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri’nde Adı Geçen Sanatçıların Sanat Eğitimi Veren Kurumlara Göre Dağılımı” çizelgeleri ile grafiklerden oluşan ekler bölümü yer almıştır.

“Türkiye’de 70’li Yıllarda Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Ortam” başlığını taşıyan ikinci bölüm, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile başlayıp 12 Eylül 1980 muhtırasıyla tamamlanan 12 Mart 1971 sürecini ve dönemin sanat ortamına doğrudan etki eden, siyasi, ekonomik ve sosyo – kültürel gelişmeleri içermektedir. Öğrenci hareketleri, 68 olayları, siyasi partiler, değişen hükümetler, gündemin akışını etkileyen olay ve konular, toplumsal / kültürel yaşamdaki dönüşümler bu bölümde değinilen konulardır.

Çalışmanın, “Kültür / Sanat Çevrelerinde Öne Çıkan Kavram ve Tartışmalar” başlıklı üçüncü bölümünde 70’li yılların gündemini oluşturan üç ana söylemden, ‘ulusal / milli kültür’, “sanatta ulusallık / evrensellik” ve “sosyalist / devrimci sanat anlayışı”ndan söz edilmiş, bu kavramlar etrafında yürütülen tartışmalara değinilmiştir. Özellikle ideolojik yaklaşımların tartışmaların içeriğini belirlemedeki rolü üzerinde durulmuş, sanatçılar ve kültür çevreleri ile siyasi partilerin yaklaşımları ele alınmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölüm, “70’li Yılların Sanat Ortamını Belirleyen Etken ve Oluşumlar” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, devlet – sanat ilişkileri, kalkınma programları, Kültür Bakanlığı ve kültür politikaları, sanat çevrelerinin kültür – sanat konularındaki öneri ve yaklaşımları ele alınmış, müze, vakıf ve sanat eğitimi veren kurumlar, kurum içi siyasallaşma süreçleri, galericilik, koleksiyonculuk, sanat piyasası olgusu, sanatçı örgütlenmeleri ve sanat dergileri gibi dönemin sanat ortamını belirleyen temel unsurlar görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın beşinci ve son bölümü “Sanat Etkinlikleri, Sergiler ve Sanatçı Profili” ne ayrılmıştır. Bu bölümde, 70’li yıllarda devlet, özel sektör, kişisel çabalar, çeşitli kurumlar ya da dernekler aracılığıyla gerçekleştirilen sanat etkinlikleri, sergiler, yarışmalara değinilmiş, sanatçı profili ve konu yönelimine ilişkin genel bir perspektif verilmeye çalışılmıştır. Sergi etkinliklerinin belirlenmesinde, tez kapsamında hazırlanan “1970 – 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri” çizelgesi ile süreli yayınlarda

gündeme gelen, etrafındaki tartışmalarla öne çıkan etkinlikler esas alınmış, bilgisine ulaşılabilen sergi ve yarışmalardan söz edilmiştir. Örneğin; devletin tüm kurumlarıyla varlık gösterdiği “50. Yıl Kutlamaları”, kitlelerin geniş katılımını sağlamak amacıyla disiplinlerarası düzenlenen festival ve şenlikler, 70’lerin sanatçı potansiyelini ve örgütlenme yapısını gösteren ödüllü sergiler gündemi belirlemeleri bakımından öne çıkan etkinlikler olmuşlardır. Öte yandan, araştırmanın konusu ve kapsamı doğrudan sanatçılara yönelik olmadığı için, sanatçılar ve yapıtları üzerinde tek tek durulmamış, estetik / biçim arayışları ve konu yönelimlerine göre sanatçı profili belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için “Fotoğraflar” bölümü de, sanatçı ismine ve kronolojik sıraya göre düzenlenmemiş, metin içi göndermeler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Araştırma süresince kapsamlı bir kaynakça oluşturulmuş, araştırmacılara katkısı olması bakımından doğrudan gönderme yapılmayan yayınlar da teze alınmıştır. Ekler bölümünde ise araştırma kapsamında Melda Kaptana, Yahşi Baraz, Cihat Aral, Gülsün Karamustafa, Şükrü Aysan, Talat Halman, Turan Erol, Hasan Pekmezci, Halil Akdeniz, Hüsamettin Koçan ile gerçekleştirilen söyleşilere, “Pankart: 1970 -1980” Sergisi (1 Mayıs – 11 Haziran 2002)’nin metinlerine yer verilmiştir. Karşı Sanat Çalışmaları’nda yaklaşık otuz beş sanatçının yüz elliye yakın yapıtla katıldığı bu sergi, 1970 – 1980 arasındaki on yılın ele alınması, sanatçıların “kendi ideolojisi” doğrultusunda dışarıda ve içeride yaşanan gerçekliğe dayanarak geliştirdikleri plastik dilin sorgulanmasını amaçlaması ¹ bakımından önemli bulunmuştur. Bu sergi kapsamında yapılan söyleşilere ilişkin kasetlerden konuyla doğrudan bağıntılı olarak görünen ve hiçbir yerde yayımlanmamış olan Aykut Köksal ve Korhan Gümüş’ün “Devrimcilikten Muhafazakarlığa” başlıklı konuşmaları ile Aydın Çubukçu’nun söyleşi metinleri çözümlenerek tezin sonuna eklenmiştir. Ekler bölümünde son olarak “1970 – 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri” ile “1970 - 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri’nde Adı Geçen Sanatçıların Sanat Eğitimi Veren Kurumlara Göre Dağılımı” çizelgesi ve grafiksel gösterimi yer almaktadır. Bu döküm ve grafikler, 70’li yıllarda öne çıkan sergi mekanları, sanatçılar, etkinlikler ve sanat ortamına ilişkin değerlendirmelerin yapılabilmesi, sanat eğitimi veren kurumların sanat ortamındaki etkilerini ve sanatçı profilini görünür kılmak amacıyla hazırlanmıştır. Çizelgeden elde

¹ Basın Bülteni.

edilen sonuçlar, ayrıca dördüncü bölümde “Sergileme Olanakları / Mekanları” ve beşinci bölümde “Sergi Etkinlikleri” başlıkları altında da değerlendirilmiştir.

2. TÜRKİYE’DE 70’Lİ YILLARDA SİYASAL, EKONOMİK, KÜLTÜREL VE TOPLUMSAL ORTAM

1970’li yılları belirleyen önemli siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal gelişmeler, 12 Mart 1971’de ordunun yönetime el koymasıyla başlayan, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle noktalanmış bir süreci kapsar. 1970’li yıllarda yaşanan siyasi gelişmeler, Türk siyaset tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak bilinen 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile yakından ilişkilidir. Müdahaleye neden olan olaylar, 14 Mayıs 1950 tarihinde tek başına iktidar olan Demokrat Parti’nin (DP), hedefledikleri reformları gerçekleştirme konusundaki tutumundan kaynaklanmıştır (Ahmad 1992 : 46 ; 1999 : 133 ; Zürcher 2000 : 321 ; Kongar 2002 : 148).

Muhalefeti gözardı eden, sol partilere kendilerini ifade etme olanağı tanımayan, sendikalara karşı baskıcı bir tutum besleyen, basına sansür uygulayan DP’nin bu tutumunu, 50’lerin sonlarına doğru daha da yoğun ve katı bir biçimde sürdürmesi,¹ giderek kötüleşen ekonomik durumla birlikte işini zorlaştırmıştır. Bu dönemde iktidara yönelik protesto gösterileri belirgin bir biçimde artmış, orduda ve toplumda huzursuzluk başlamıştır. DP’nin ülkeyi, ekonomik ve siyasi açıdan zayıflatan rejimi, 27 Mayıs 1960 müdahalesinin gerçekleşmesiyle son bulmuştur (Toprak (1998) 2002 : 380 ; Ahmad 1999: 143).

Milli Birlik Komitesi’nin² yönetime el koymasıyla gerçekleşen 1960 müdahalesi, özellikle 1961 yılında çıkarılan Anayasa nedeniyle Türk siyasi tarihinde görece özgürlükler dönemi olarak anılmıştır. Bu dönemde aydınlar ve öğrencilerin işçi sınıfı ile birlikte siyaset yapabilmelerine ortam yaratılmış, özellikle sol fikirler, hızlı ekonomik kalkınma ve sosyal adalet kavramlarıyla birlikte kitlelere etki etmeye başlamıştır. 1965’te iktidara gelen Adalet Parti (AP) tarafından yoğun eleştiriler alan soldaki bu

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 – 1980)*, İstanbul: Hil Yayınları, 1992 ; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

² Komite, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel’in başkanlığında, çeşitli rütbelerdeki 36 subaydan oluşmaktaydı. Bkz.: Mete Tunçay. “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 7*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002 : 1967 - 1990.

gelişmeler, 70’li yılların gerek siyasi gerek düşünsel açıdan başat unsurlarından biri haline dönüşür (Tunçay (1983) 2002b : 1983 ; Özdemir 2000 : 228).

60’lı yılların ikinci yarısına değin yaratılan özgürlükçü ortam, siyasi dengelerin değişmesiyle yeni bir yön kazanır. 1968’de Amerika’nın Vietnam müdahalesi ve buna yönelik ABD halkı ve Avrupa’dan gelen protestolar, yine 1968’de Fransa’da başlayan işçi ve öğrenci hareketleri, Türkiye’de 1968 – 1970 yılları arasındaki öğrenci olaylarının ve işçi hareketlerinin tırmanışına yol açarken, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda da bunalımlı bir dönemin başlangıcına işaret etmiştir (Althusser 1975 : 39 – 49 ; Tunçay (1983) 2002b : 1986 ; Toprak (1998) 2002 : 188 – 189 ; Ahmad 1999 : 175 ; Zürcher 2000 : 372 ; Roberts 2003 : 599 – 618).

Paris’te “Mayıs’68” ayaklanması olarak anılan ve 1970’li yılların başına kadar süren “1968 Gençlik Hareketi”, Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Ortadoğu, bazı Asya ülkeleri, Çekoslovakya gibi Doğu Bloku ülkelerini etkilemiş, örneğin; ABD’de ekonomik istikrarsızlık ve toplumsal bunalım sarsıntısına bağlı olarak öğrenci, işçi ve siyahların isyanını, İtalya’da “Kızıl Yıllar” adıyla anılan grevleri, köylü, işçi ayaklanmasını, Almanya’da yirmi yedi kentte sürdürülen öğrenci hareketlerini, İngiltere’de boykotlara, sokak işgallerine yol açan çatışmaları ifade etmiştir (Belge (1983) 2002 : 810 ; Toprak (1998) 2002 : 190 – 192 ; Çubukçu 1999 : 21 – 22).

Dünya ölçeğinde yaşanan bu hareketlilik, Türkiye’de daha önceki yıllarda başlamış olan öğrenci derneklerine bağlı eylemlere ivme kazandırmış, 1967’de ABD’nin 6. Filo’sunun İstanbul’a gelişini protesto eden, özel yüksekokulların devletleştirilmesi talebiyle İstanbul’dan Ankara’ya yürüyen öğrenciler, 1968 yılının Mayıs ve Haziran aylarında birçok üniversitede boykot ve işgal eylemi gerçekleştirmişlerdir. 15 Temmuz 1968’de 6. Filo’nun İstanbul’a gelmesiyle yeniden hareketlenen gençlik, genel anlamda emperyalizme, özelde ABD politikalarına karşı sürdürdükleri eylemlerini, ülke sorunlarının çözümü için taleplerle birleştirmiş, bu isteklerini öğrencisi oldukları üniversitelerde çeşitli biçimlerde dile getirmişlerdir (Toprak (1998) 2002 : 190 – 192 ; Çubukçu 1999 : 21 – 22).

60'lı yılların başlarında üniversitelerde Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMFT), Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) gibi oluşumlar söz konusuyken, 1965'te Türkiye İşçi Partisi'ne bağlı olarak kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), 1969'daki yönetim değişikliğinin ardından Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev – Genç) adını almış, bu tarihten itibaren öğrenci hareketinin siyasallaşma süreci başlamıştır. Aynı tarihlerde kendilerini “Milliyetçi – toplumcu” olarak tanımlayan “sağ” görüşlü öğrencilerin Genç Ülkücüler Teşkilatı (GÜT), Ülkü Ocakları Dernekleri (ÜOD) ve Ülkü Ocakları Birliği (ÜOB) gibi örgütlenmeler içinde bir araya geldikleri ve 70'li yıllarda “komando” olarak adlandırılan kesimi oluşturdukları bilinmektedir (Çavdar (1983) 2002a : 810 – 811 ; Bakındı 2001 : 27 – 31).

Sözü edilen gruplar ve fraksiyonlarının yönlendirmesiyle aşırı uçlarda odaklaşan gençlik hareketleri, 1970'li yılların başından itibaren banka soygunları, adam kaçırmaya gibi eylemleri de içeren silahlı bir mücadeleye ve propagandaya dönüşmüş, 15 – 16 Haziran 1970 tarihlerinde, CHP ve AP'nin hazırladığı, sendikaların faaliyetlerini kısıtlayan yasa tasarısının protesto edildiği olaylar, devletle işçiler arasındaki gerilimi tırmandırmıştır (Çavdar (1983) 2002a : 810 – 811 ; Ahmad 1999 : 175 ; Zürcher 2000 : 372). Sokakta bu süreç yaşanırken; ülkenin yönetiminde, toplumsal ve ekonomik anlamda herhangi bir varlık gösteremez hale gelen III. Demirel Hükümeti (06 Mart 1970 – 26 Mart 1971), Silahlı Kuvvetler'in ve halkın gözünde sürekli güven kaybına uğramış, toplumsal olaylardan sorumlu tutulmuş, gelinen noktada ordu, 12 Mart 1971'de bir kez daha yönetime el koymuştur (Ahmad 1999 : 176 ; Zürcher 2000 : 375).

Siyasette olduğu gibi ekonomide de 1950 sonrası gelişmeler belirleyici bir rol oynamıştır. Tek Parti döneminde sanayileşme büyük ölçüde devlet tarafından yürütülürken, 50'lerle birlikte kapitalizme yönelik politikalar doğrultusunda özel teşebbüs güç kazanmaya başlamış ve sanayileşmenin ve planlı ekonominin hız kazandığı 60'larda özel teşebbüsün yatırımları daha da artmıştır (Belge 2002 : 846). Türkiye ekonomisi tarihinde “planlı ekonomi” sürecinin ilk kez 27 Mayıs 1960 yönetimi tarafından 1960'larda başlatıldığı belirtilir (Ergün 1990 : 262 ; Zürcher 2000 : 385 ; Keyder 2002 : 1070 ; Çavdar 2002 : 1082 ; Akat 2002 : 1105). Nitekim, 1950'lerin

ikinci yarısında yaşanan sorunlar keyfi ekonomik kararlara bağlanmış, bu nedenle, ekonomide planlı ve eşgüdümlü kalkınma düşüncesi, 1961 Anayasası'nda 129. madde olarak yer almış ve *Devlet Planlama Teşkilatı*'nın (1960) kurulmasıyla işlerlik kazanmıştır (Ergün 1990 : 262 ; Zürcher 2000 : 385).

Devlet Planlama Teşkilatı ile yönetilen ve 1963 yılında başlayan birinci “beş yıllık kalkınma planı”,¹ ikincisiyle birlikte istikrarlı bir şekilde yürütülür ve yıllık fiyat artışları 70'lere kadar % 6'larda gerçekleşir (Ergün 1990 : 262). Ancak 60'ların sonlarına doğru yeniden açık finans yollarına başvurulması sonucunda fiyatlar yeniden artmaya başlar ve ödemeler dengesinde sıkıntı yaşanır. Devreye sokulan istikrar paketiyle, finansman kanunu altında kaynak artırıcı yöntemler geliştirilir. Bu yöntemler, 1970'li yılların başlarında olumlu sonuçlar vermeye başlar (Ergün 1990 : 262). Döviz kurunun gerçekçi bir düzeye getirilişi, ihracat gelirleri ile işçi dövizlerini² artırır. 1965 - 1969 yılları arasında yüz milyon dolar olan işçi dövizleri, 1970'li yıllarda bir milyar dolara ulaşmıştır (Boratav 2000 : 356). Kentte yaşayan üst gelir düzeyine üye kesimle, işçi ve gecekondu sahiplerinin oluşturduğu kitleler, tüketim mallarının alıcısı olarak sermaye için verimli bir pazar oluşturur. Bu durum 70'lerin sonlarına kadar bu şekilde devam etmiştir (Keyder 2002 : 1071).

Tüketim kültürünün oluşması ve insanın “tükettiği kadar varolma” anlayışı, sanayileşmenin etkisiyle 1960 – 1970 yılları arasında belirginleşir. Geleceğine iyimser bir gözle bakmaya çalışan kitleler, buna rağmen geleneksel değerleri yadsıyan, kimlik arayışına giren ve bir bakıma kimlik bunalımı yaşayan bir nesil oluşturmuşlardır (Belge (1983) 2002b : 846 ; (1983) 2002c : 1304). Bu durum 70'lerde arabesk kültürün oluşmasına ve kitlelerce benimsenmesine zemin hazırlamıştır. 70'lerin toplumsal yaşamını etkileyen en önemli gelişme ise, ilk kez 1968'de yayına başlayan ve teknolojik gelişmenin bir göstergesi olan televizyonun, 1970'li yıllarda toplum yaşantısına etki edecek bir düzeye ulaşmasıdır (Toprak (1998) 2002 : 378).

¹ Devlet Planlama Teşkilatı'nın yürüttüğü “Beş Yıllık Kalkınma Planları”nın bu süreçteki uygulama ve sonuçları için bkz: Bölüm 4.1.1. Beş Yıllık Kalkınma Planları.

² 1960'larda başlayan Almanya'ya işçi göçü yeni bir döviz kaynağı oluşturmuştur . Bkz : Çağlar Keyder, “İktisadi Gelişimin Evreleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi- cilt 4*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002 : 1071.

60'larda artış gösteren köyden kente göç hareketi, 70'lerde hızını artırmış, gecekondulaşma olgusu önemli bir sorun haline gelmiştir. İlk kez 1961'de Türk İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından başlatılan yurtdışına işçi gönderme uygulaması, 70'li yılların başlarında da yoğun talep görmeye devam etmiş, ancak Avrupa ülkelerinin işçi alımını durdurması üzerine bu süreç 1974 – 80 arasındaki dönemde eski hızını kaybetmiştir (Apak ve diğerleri 2002 : 187).

2.1. SİYASİ VE EKONOMİK ORTAM

1970 – 1980 yılları arasındaki on yıllık dönem, ülke yönetiminin sürekli el değiştirdiği, siyasi istikrarsızlığın egemen olduğu bir süreci işaret etmektedir. 1971 askeri müdahalesini takip eden sürede ve özellikle 70'lerin sonlarına doğru siyasal şiddet içinden çıkılmaz bir boyuta ulaşmış, sürekli değişen iktidarlar, çoklu hükümetler, üniversite yurtlarında odaklaşan radikal “sol” ve “komando” olarak adlandırılan “sağ” grupların eylemleri ve bunlara uygulanan karşı şiddet, İsrail Başkonsolosu'nun öldürülmesi, Ermeni terörü, Kıbrıs Harekatı gibi olaylar gerilimli, bunalımlı ve karmaşık bir döneme işaret etmiştir. 70'lerin ekonomisi, siyasi erk ve ortamın belirlediği koşullar çerçevesinde biçimlenmiş, petrol krizi, hızlı enflasyon artışı, dışa bağımlı ekonomi anlayışı, bu seyri etkileyen gelişmeler olarak öne çıkmıştır. 1970'lerin başlarında olumlu yönde gelişme gösteren ekonomik durum, 1974'ten itibaren ters yönde bir ivme sergilemeye başlamış, ancak yaşanan bazı olumsuzluklara karşın büyük değişimler de gerçekleşmiştir. İmalat sanayisinde yeni kapasiteler yaratılmış, özel imalat sanayisi hızla gelişmiş, özel banka sayısı artmış, tarım önemli bir sıçrama yapmıştır. Öte yandan 1970'li yılların sermaye ithalini kolaylaştırıcı nitelikteki serbestleştirme hareketi, işçiler, müteahhitler ve bankacılık hizmetleriyle dışa açılımı sağlamış, 1980'lerin “dışa açılma” politikalarını etkilemiştir (Kazgan 2002 :118).

12 Mart 1971 askeri müdahalesiyle başlayan süreçte, 1961 Anayasasının sağladığı temel hak ve özgürlüklerde kısıtlamaya gidilmiş, her türlü örgütlenme, toplantı ve seminerler yasaklanırken; şiddet eylemlerinin önüne geçmek amacıyla alınan önlemler ve yapılan anayasal değişiklikler, sendikalar, basın, radyo ve televizyon, üniversiteler, devlet konseyi gibi devletin çeşitli kurumlarını etkilemiştir (Ahmad 1999 : 181). Müdahaleyi

gerçekleştiren yeni yönetim, “yasa ve düzenin yeniden kurulmasına” öncelik verirken, üniversitelerde ve kentlerde uygulanan şiddetten sorumlu tuttuğu gençlik örgütlerinin kapatılmasını gündeme getirmiştir (Ahmad 1999 : 177).

Bu dönemde parti sayısının artmasının yanı sıra, partiler arasındaki mücadele de sertleşmiş, 70’lerin sonlarına kadarki sürede *I. Erim (Nihat) Hükümeti* (26 Mart 1971 – 11 Aralık 1971), *II. Erim Hükümeti* (11 Aralık 1971 – 22 Mayıs 1972), *Melen Hükümeti* (22 Mayıs 1972 – 15 Nisan 1973), *Talu Hükümeti* (15 Nisan 1973 – 26 Ocak 1974), *I. Ecevit Hükümeti* (26 Ocak 1974 – 17 Kasım 1974), *Irmak Hükümeti* (17 Kasım 1974 – 31 Mart 1975), *IV. Demirel Hükümeti* (31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977), *II. Ecevit Hükümeti* (21 Haziran 1977 – 21 Temmuz 1977), *V. Demirel Hükümeti* (21 Temmuz 1977 – 5 Ocak 1978), *III. Ecevit Hükümeti* (5 Ocak 1978 – 12 Kasım 1979), *VI. Demirel Hükümeti* (12 Kasım 1979 – 12 Eylül 1980) olmak üzere toplam on üç hükümet değişikliği gerçekleşmiştir (Kotil (1983) 2002 : 2009). Siyasi yelpazeyi oluşturan partiler arasında Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi öne çıkmış, Demokrat Parti’nin bir devamı niteliğindeki AP “sağ”, CHP “sol”u, MSP, “İslami” örgütlenme içinde tanımladığı “Milli Görüş” ideolojisini, MHP ise “milliyetçi - İslami” söylemleri temsil etmiştir. Koalisyon hükümetlerinin küçük bir kanadı olarak görev yapan CGP, CHP’den ayrılanların Güven Partisi’ne (1973) katılmasıyla adını alan, “Atatürkçü” düşüncüyü ilke edinen bir partidir (Akşin (1983) 2002b : 2042).

3 Kasım 1969 – 12 Mart 1971 tarihleri arasında iki kez tek başına iktidara gelmeyi başaran AP, 12 Mart 1971 müdahalesi sonrası hükümetten ayrılmak zorunda kalmış, müdahale sonrası Türk siyasi tarihinde “partilerüstü” olarak adlandırılan bir yönetim anlayışı gündeme gelmiştir. Bu dönemde ordunun isteği doğrultusunda önce *I. Erim (Nihat) Hükümeti* (26 Mart 1971 – 11 Aralık 1971), ardından *II. Erim Hükümeti* (11 Aralık 1971 – 22 Mayıs 1972) kurulur (Tunçay (1983) 2002b : 1986 – 1988 ; Ahmad 1999 : 178 – 186).

19 Mart 1971’de Nihat Erim’in başkanlığında kurulan kabine, öncelikli hedeflerini, toplum düzenini sağlamak ve uzun süredir aksayan sosyo – ekonomik yapıya ağırlık

vermek olarak belirler (Ahmad 1992 : 279 ; Zürcher 2000 : 376). Yasa ve düzenin sağlanmasında ilk uygulama on bir ilde sıkıyönetimin ilan edilmesi olmuş, ardından çok sayıda profesör, yazar, öğretmen gözaltına alınmıştır. (Tunçay (1983) 2002b : 1987 ; Toprak (1998) 2002 : 266 ; Ahmad 1999 : 178 ; Kongar 2002 : 176). Erim Hükümetleri döneminde, İsrail Başkonsolusu Efraim Elrom'un öldürülmesi üzerine "sol"a karşı baskı artmış, 6 Mayıs 1972 tarihinde gençlik hareketinin liderlerinden, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun (THKO) kurucusu ve yöneticisi Deniz Gezmiş'in, Hüseyin İnan ve Yusuf Arslan'la birlikte idam edilmesi geniş yankılar uyandırmıştır (Toprak (1983) 2002 : 295 ; Ahmad 1999 : 183 ; Zürcher 2000 : 377). Öte yandan, ABD'nin ülke üzerindeki baskısı tarım politikalarında dahi gücünü hissettirmeye başlamış, haşhaş ekiminin yasaklanmasına yönelik talebi "içişlerine müdahale" olarak değerlendirilmiştir. Erim Hükümeti döneminde yasaklanan haşhaş ekimine, 1974 yılında kurulan 1. Ecevit Hükümeti, kontrollü olmak koşuluyla yeniden izin vermiştir (Toprak (1998) 2002 : 270).

İkinci Erim Hükümeti'nin ardından kurulan *Melen Hükümeti* (22 Mayıs 1972 – 15 Nisan 1973) döneminde özellikle Ermeni terörünün etkileri hissedilmeye başlamıştır. 27 Ocak 1973 tarihinde ABD'nin Los Angeles kentindeki Türkiye Büyükelçisi, Ermeni asıllı biri tarafından öldürülmüş, 1975 yılında Türkiye'nin Viyana ve Paris Büyükelçilerinin öldürülmesi olayını Ermeni terör örgütü ASALA üstlenmiş, 1977'de ve 79'da gerçekleştirilen benzer saldırılarla Ermeni terörü sürmüştür (Toprak (1998) 2002 : 329, 368, 429, 483).

Petrol, günümüzde olduğu gibi o dönemde de dünya politikasını ve ekonomisini etkileyen en önemli faktörlerden biri olmuş, 1973'te doğrudan doğruya bir ekonomik savaş aracı olarak kullanılmış ve Arap ülkeleri İsrail'e karşı yeni bir silaha, petrol savaşına başvurmuştur (Toprak (1998) 2002 : 323). Petrol savaşları sonucunda tüm dünyada petrol fiyatları ciddi boyutta artış göstermiş, artan nüfus, yükselen refah düzeyi ve sanayi üretimi dolayısıyla kendisini hissettiren enerji kıtlığı şiddetli bir krize dönüşmüştür (Toprak (1998) 2002 : 323). 1970'lerden bu yana yükselen enflasyon, işsizlik oranları ve uluslararası para sisteminin sarsıntıya uğraması sorunlarıyla karşı karşıya kalan dünya ekonomisi, petrol krizinin neden olduğu yeni bir enflasyon

artışıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1973'ün son aylarından itibaren petrol ambargosu ve fiyat artışıyla tırmanan kriz 1974'te daha da şiddetlenir (Toprak (1998) 2002 : 323). 1973'te tüm dünyada yaşanan petrol krizi doğal olarak Türkiye'yi de etkilemiş, buna hazırlıklı olmayan Türk ekonomisi ağır yaralar almıştır (Kuruç 1998 : 31 ; Boratav 2000 : 360 ; Kazgan 2002 : 102 – 103). Bütün dünya petrol tasarrufu yaparken, Türkiye'nin petrole destek vererek tüketimi artırması, içeride petrole dayalı enerji üretimi ve yabancı sermayeye dayalı otomobil üretimine geçmesi, petrol tüketimini 10.8 milyon tondan 17.7 milyon tona çıkarması, krizin etkilerinin çok ağır bir biçimde yaşanması sonucunu doğurmuştur (Kazgan 2002 : 104).

1979 – 1980 yıllarında yaşanan ikinci petrol krizi, 1973 – 1979 yılları arasında tarım ve sanayi fiyatları endeksinde gerileme yaşayan Türkiye ekonomisini, dış ticaret kapasitesi açısından ağır bir biçimde etkiler. Doların uluslararası piyasada değer kazanmaya başlaması ve Türkiye'nin dış borçlarını yüksek faizlerle ödeyecek oluşu, koşulları bir kez daha ağırlaştırmıştır (Kazgan 2002 : 117).

Melen Hükümeti'nden sonra ordunun isteğiyle kurulan son hükümet *Talu Hükümeti* (15 Nisan 1973 – 26 Ocak 1974) olmuştur. 12 Mart 1971'den sonra yaşanan bu ara rejim, 14 Ekim 1973'te gerçekleştirilen seçimle birlikte bir süreliğine son bulmuş, 26 Ocak 1974¹ tarihinde MSP ile koalisyon oluşturan CHP, Bülent Ecevit başkanlığında *I. Ecevit Hükümeti*'ni (26 Ocak 1974 – 17 Kasım 1974) kurmuştur. Farklı düşünce yapılarına sahip iki parti ekonomik konularda bir orta yol bulmalarına karşın, genel af konusunda olduğu gibi diğer alanlarda fikir ayrılığına düşmüştür (Tunçay (1983) 2002b : 1988 ; Ahmad 1999 : 192) .

Bu dönemde, Türkiye ile Yunanistan arasında 1960'ların ortalarında başlayan “Kıbrıs bunalımı”, Yunan cuntasının darbe yaparak Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etmesi üzerine “Kıbrıs Krizi”ne dönüşmüş, Temmuz 1974'te gerçekleştirilen ilk “Barış Harekatı”, alınan olumlu sonuçlar nedeniyle, iç siyaset ortamında Ecevit'in başında

¹ 14 Ekim 1973' te yapılan seçimde hiçbir parti yeterli çoğunluğu elde edememiş, bu nedenle uzun süren koalisyon arayışları sonucunda ancak 26 Ocak 1974 tarihinde hükümet kurulabilmiştir. Bkz : Feroz Ahmad, *Modern Türkiye' nin Oluşumu* ,(Çev. Yavuz Alogan), İstanbul : Kaynak Yayınları, 1999 : 189 - 193 ; Bedirhan Toprak (Ed.), *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923 – 2000) – 3 : 1960 – 1980*, İstanbul : Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, (İlk Basım 1998) 2002 : 321, 342.

olduğu CHP'ye ve MSP'li hükümete güven ve saygınlık kazandırmış, ilk hareketin ardından Rum kesiminin uzlaşmaya yanaşmaması üzerine Ağustos ayında ikinci “Barış Harekatı” gerçekleştirilmiştir. Dünya kamuoyu ilk hareketi, Türkiye'nin yasal müdahalesi olarak görürken, ikincisini adayı işgal etme girişimi olarak değerlendirmiş, özellikle Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'den gelen tepkiler sonucu, İngiltere adaya asker askeri güç gönderirken, ABD silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. Kıbrıs hareketi ekonomiye de olumsuz yönde etki etmiş, müdahalelerin ülke bütçesine dört buçuk milyarlık bir açık getirdiği yönündeki eleştiriler gündeme gelmiştir (Keyder (1983) 2002 : 1072).

Kıbrıs Harekatının ardından erken seçimle tek başına iktidara gelmeyi hedefleyen ve hükümetten çekilen CHP umduğunu bulamamış, (Tunçay (1983) 2002b : 1988 ; Ahmad 1999 : 196) 1974'ün sonunda Ecevit' in istifası sonucu oluşan boşlukta yeniden “partilerüstü” yönetime başvurulmuş, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Sadi Irmak'ı hükümet (Irmak Hükümeti / 17 Kasım 1974 – 31 Mart 1975) kurmakla görevlendirmiştir.

31 Mart 1975'te ise, AP genel başkanı Süleyman Demirel başkanlığında *IV. Demirel Hükümeti* kurulmuş, AP, MSP, CGP ve MHP' den oluşan ve siyaset tarihinde “*Birinci Milliyetçi Cephe*” olarak anılan bu hükümet, 21 Haziran 1977 tarihine kadar görevde kalmıştır (Tunçay (1983) 2002b : 1989 ; Ahmad 1991 : 196 – 201 ; Toprak (1998) 2002 : 364). 4 Haziran 1977'de gerçekleştirilen seçim sonrasında birinci parti olarak çıkan CHP, güvenoyu alamadığı için yalnızca bir ay yönetimde kalabilmiş, 21 Temmuz 1977'de “*İkinci Milliyetçi Cephe*” ya da bir başka deyişle *V. Demirel Hükümeti* dönemi (21 Temmuz 1977 – 5 Ocak 1978) başlamıştır. Her iki *Milliyetçi Cephe Hükümeti* döneminde de sokaktaki şiddet dozunu artırmaya devam etmiş, özellikle 1 Mayıs 1977'de otuz yedi kişinin ölümüyle sonuçlanan “1 Mayıs” kutlamaları, şiddetin tırmanışa geçişinin önemli bir göstergesi olmuştur. Can güvenliğinin kalmadığı, öğrenci, öğretim üyesi ve işçilere yönelik siyasal cinayetlerin arttığı bu dönemde hükümet, olayları bastırmakta yetersiz kalmış, oluşan siyasi boşlukta kitlelerin politikacılara olan güveni giderek azalmış, muhalefetin sesi yükselmiştir (Ahmad 1992 : 335 ; Toprak (1998) 2002 : 398 - 399).

Bu dönemde Türkiye ekonomisi de sıkıntılı bir süreçten geçmektedir. Dünya ülkeleri, özellikle Avrupa ülkeleri kendi ihracatını artırma yoluyla kâr haddini yükseltmek için “çevre” ülkeleri borçlandırma yoluna gitmiş, Türkiye de bu borçlanmadan kendi payına düşeni almıştır (Kazgan 2002 :105). İhracata gereken önemi vermeyen Türkiye, ithalatı kolaylaştırıcı önlemler alırken, turizm harcamaları üzerindeki denetim de azaltılınca, turizm giderleri artar ve yabancı turist için Türkiye pahalı bir ülke konumuna yükselir. Bu arada işçi dövizlerinde azalma olur. Batı Avrupa’da yaşanan ekonomik sıkıntılar işsizliği artırırken, Türk lirasının değerinin yüksek oluşu da döviz akışının azalmasına neden olur (Kazgan 2002 : 107 ; Keyder (1983) 2002 : 1072).

11 Aralık 1978’de yapılan yerel seçimlerin ardından yine birinci parti olarak çıkan ve AP, CGP ve DP’den ayrılan on bir milletvekiliyle yeterli çoğunluğa ulaşan CHP, *III. Ecevit Hükümeti*’ ni (11’ler Hükümeti) kurmuş, 12 Kasım 1979’a kadar iktidarda kalmıştır. Bu süre içinde siyasal şiddet geniş kitlelere doğru yayılmış, Abdi İpekçi, Bedrettin Cömert, Server Tanilli, Cavit Orhan Tütengil, Doğan Öz gibi gazeteci, bilim adamı, hukukçu, tanınmış aydın kesimden insanlar saldırıya uğramaya, öldürülmeye başlamıştır (Tunçay (1983) 2002b : 1990 ; Ahmad 1999 : 203 ; Özdemir 2000 : 280). 22 – 26 Aralık 1978’de Kahramanmaraş’ta yüz beş kişinin ölümüyle sonuçlanan, 3 Eylül 1978’de Sivas’ta tekrar eden olaylar ise kitlesel saldırıların artışına işaret etmiştir (Toprak (1998) 2002 : 452, 456).

Öte yandan, 1971 – 1973 yılları arasında kesintiye uğrayan, 1974 – 1977 yılları arasında Kıbrıs krizi, ABD’nin ambargo uygulaması, Ermeni terörü gibi nedenlerden dolayı bunalımlı bir süreçten geçen Türk dış politikası, 1978 – 1979 yılları arasındaki dönemde yeniden ele alınmış, Kıbrıs sorununa çözüm arayışları, Amerika ve Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) ile ilişkiler, Sovyetler Birliği ile yakınlaşma ve Ortadoğu’yu kazanma çabaları bu dönemde yoğunlaşmıştır (Gerger (1983) 2002 : 547 - 548).

1979 yılında gerçekleştirilen Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri sonucu CHP oy kaybına uğramış, böylece AP, MSP ile azınlık hükümeti (*VI. Demirel Hükümeti*) kurarak, 12 Kasım 1979 – 12 Eylül 1980 tarihleri arasında ülkenin yönetiminde söz

sahibi olmuştur (Toprak (1998) 2002 : 472). Ekonomideki sıkıntıların, durgunluğun yoğunlaştığı, pahalılığın iyice arttığı 1977 – 1980 yılları arasındaki dönemde, enflasyonun hızla yükselmesi sonucu 1977’den itibaren Türk lirası değer kaybetmeye başlamış, 1958 devalüasyonundan sonra dokuz Türk lirası olarak tespit edilen Amerikan doları kuru 1970 başında on beş liraya, 1977’de on dokuz, 1978’de ise yirmi beş liraya çıkmıştır. Bu dönemde göreve gelen Ecevit ve Demirel Hükümetleri’nin enflasyon artışına önlem alma gerekçesiyle, elektrik, akaryakıt, PTT, kağıt, kömür, tüpgaz gibi temel ihtiyaç ve hizmetlere ardarda yaptığı zamlar, özellikle tüpgaz, margarin gibi temel tüketim mallarının karaborsaya düşmesine, dükkanların önlerinde uzun kuyruklar oluşmasına yol açmıştır (Toprak (1998) 2002 : 421, 448, 494). Öte yandan, kendiliğinden oluşan sermaye piyasası bankerleri ve tarım, ticaret, yapı kesimlerinde banka kredisi alamayan çoğu güç durumdaki kişi ve kuruluşlara kredi veren bankerlerin bu dönemde etkinliklerini artırdığı görülmüştür.¹ Tüm bunlara siyasi istikrarsızlıklar ve parlamentodaki çekişmeler de eklendiğinde Türkiye ekonomisi, 80’li yıllara ağır koşullar altında girmek durumunda kalmıştır (Günlük (1983) 2002 : 181 ; Boratav 2000 : 368 ; İnel 2002 : 5 ; Kazgan 2002 : 117).

1970 – 1980 yılları arasında kurulan hükümetlerin sonuncusu olan VI. *Demirel Hükümeti*, giderek artan sorunlara herhangi bir çözüm üretemeyince, 1980 yılının başlarında Silahlı Kuvvetlerden bir uyarı mektubu almış ve 12 Eylül 1980’de yeniden bir askeri müdahale gerçekleşmiştir (Tunçay (1983) 2002b : 1990 ; Ahmad 1999 : 205). Müdahalenin ardından sıkıyönetim ilan eden Milli Güvenlik Konseyi², siyasi partileri kapatma kararı almış, önde gelen parti liderlerini Hamzakoy’a sürgüne göndermiş, örgüt ve derneklerin faaliyetlerine son vermiştir. 70’li yılların ortalarında başlayan ve artarak devam eden şiddet olayları 12 Eylül 1980 müdahalesinin ardından etkisini kaybetmiş, bu dönemde aralarında öğretim üyeleri, yazar, bilim adamı ve sanatçıların da bulunduğu çok sayıda kişi tutuklanmış, 1983 seçimlerine değin ülke askeri rejim tarafından yönetilmiştir. (Toprak (1998) 2002 : 519).

¹ 24 Ocak 1980’te açıklanan “24 Ocak Kararları” çerçevesinde altın dönemini yaşayan bankerler, 26 Aralık 1981’te Maliye Bakanı Kaya Erdem’in “Halk kumar oynamıştır” açıklamasının ardından yaşanan panikle batış sürecine girmiş, Banker Kastelli olayıyla gündeme gelen, vatandaşlarla bankerler arasındaki sürtüşmeler bu dönemde yaşanmıştır. Bkz: Ahmet Günlük. “Türkiye’de Bankerlik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* – 2, İstanbul : İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002 : 179 - 190.

² Milli Güvenlik Konseyi, başta Genelkurmay Başkanı Kenan Evren olmak üzere dört kuvvet komutanından oluşmuştur.

2.2. KÜLTÜREL ORTAM VE TOPLUMSAL YAŞAM

Toplumsal ve kültürel yapıdaki köklü dönüşümler, sanayileşme olgusunun ortaya çıkardığı sorunlar, köylerden kentlere ve yerleşme birimlerine göçler, teknoloji ve iletişim alanındaki hızlı gelişmeler, bunlara bağlı yan etkenler, kökü 70’lerden önceye dayanan bir oluşumun devamını oluşturur (Berk – Özsezgin 1983 : 118).

Bu dönemde hızlı ve dengesiz kapitalistleşmenin de etkisiyle kendilerini farklı yollarla ifade etmek isteyen aşırı uçlar, “sağ”, “sol”, “İslâmcı”, “milliyetçi” gibi ideolojik söylemlerle kutuplara ayrılmış, siyasi partiler nezdinde de gözlenen bu çeşitlilik ve bölünmüşlük gündelik hayata da yansımış, aynı düşüncede olanlar kendi kültür derneklerini, yayın organlarını, tiyatro gruplarını ve ortak giyim biçimlerini oluşturmuşlardır (Belge (1983) 2002b : 846 ; Ormanlar 1999 : 73). Toplumdaki kutuplaşmanın boyutlarını göstermesi bakımından, 70’lerin sonlarına doğru her ilde, her mahallede “sağcı” / “solcu” örgütlerin elinde bulunan “kurtarılmış bölgeler”in oluşturulması, insanların siyasi tercihlerinden dolayı kolaylıkla hedef haline gelmesi tipik bir örnek oluşturur.¹ Sokaklarda yaşanan çatışmalar, protesto gösterileri, boykotlar, ölümler, sıkıyönetim uygulamaları, basına, ifadeye getirilen yasaklamalar kitlelerde huzursuzluğa yol açmış, üniversiteler başta olmak üzere toplumun her katında siyasallaşmanın etkileri yoğun bir biçimde hissedilmiştir. Devrim ve proletarya sözcükleri, işçi marşları, eşitlik, sosyal adalet, sınıf savaşımları, milli – demokratik devrim / sosyalist devrim, ulusal sanayi, yeniden planlama ve devletçilik, ulusal kurtuluş ve devrimci romantizm dönemin moda söylemleri haline gelmiş, vatan uğruna, inançları uğruna ölmek, kendini halkların kardeşliğine adanmak, enternasyonalizm ve militanlık yükselen değerler olmuştur (Baydar 1999 : 25).

Öte yandan, 70’li yıllar, Türkiye’nin teknolojik gelişimi açısından da bir geçiş dönemi olarak değerlendirilir. Özellikle otomotiv sanayiide, takım tezgahları, makine imalatı, fabrika donanımı gibi alanlarda yerli üretime geçilmesi, tesislerin artırılması gibi önemli atılımlar gözlenir (Sayın (1983) 2002 : 2486 – 2487). Bu dönemde hız kazanan sanayileşme olgusu, yalnızca tüketim kültürünün oluşmasına değil aynı zamanda

¹ Bkz: Mustafa Ünlü (Yön.), 12 Eylül Belgeseli, 1998.

köyden kente göç hareketinin hız kazanmasına, Ankara, İstanbul gibi şehirlerde nüfusun yoğunlaşmasına ve yurt dışına işçi olarak gitmek isteyen insan sayısının artmasına yol açmıştır (Özsezgin (tarihsiz) 1998 : 50). Köyden kente göçlerin en önemli etkisi ise, gecekondulaşmanın artması ve özellikle de 70’lerde ”arabesk müzik”le birlikte “arabesk kültür” ün oluşmasıdır (Kongar 2002 : 592 ; Belge (1983) 2002b : 846). Arabesk kültür, feodal kimliğini ve geleneksel değerlerini köyünde bırakan kitlelerin, kentsel yaşama uyum problemi yaşaması ve kendine özgü değerler sistemi oluşturmasının bir sonucudur aynı zamanda (Toprak (1998) 2002 : 251 ; Kongar 2002 : 592).

70’lerde toplumsal yaşama etki eden bir diğer unsur, televizyonun 1970’li yıllarda hızla yaygınlaşmaya başlamasıdır. Televizyonun toplumsal yaşama katılmasının en önemli etkisi, iletişim olanaklarının artması ve taraflı yayıncılık nedeniyle devletin kültür politikalarının kitlelere en kısa yoldan ulaştırılması olmuştur. Televizyon, her şeyden önce toplumun eğitilmesinde bir araç olarak görülmüş, halkı kendi sorunlarından, dünya sorunlarından haberdar etmesi, devlet – halk ilişkilerini sağlamlaştırması, kalkınma bilincini kazandırması beklenmiş, özellikle, “köylerin ve köylülerin bilgi ve görgü ufuklarını genişletmesi” için televizyon alıcılarının yurdun en ücra köşelerine kadar yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Televizyonun radyonun önüne geçmesinin temelinde ise “halk gördüğüne inanır” düşüncesi yatmıştır (Oskay 1971 : 50 – 51 ; Toprak (1998) 2002 : 378).

Öte yandan televizyon, toplumun eğlence anlayışına, yaşam tarzına ve dünya algısına da etki etmiş, örneğin; TRT’de yayınlanan yerli ve çoğu Amerika kaynaklı yabancı diziler, ailece izlenmenin ötesinde komşuların da dahil olduğu sosyal ortamlar oluşturmuş, başka dünyalar, başka yaşama biçimleri bu diziler aracılığıyla görünür olmuştur (Tunç 2001 : 85 – 122). Televizyon, reklam tarihinde de yeni bir dönem başlatmış, o güne kadar gazetelerin tekelinde olan reklamcılık, televizyon aracılığıyla çok daha hızlı bir biçimde kitlelere etki etmeye başlamıştır (Toprak (1998) 2002 : 378). Televizyon sinema sektörü açısından da önemli bir gelişmedir.

70’li yılların başat sorunlarından biri olan sansürle mücadele eden sinema sektörünün, bir yandan ekonomik sıkıntıları aşmaya çalıştığı bir yandan da kitleler üzerinde etkili

olmaya başlayan televizyonla rekabet etmenin yollarını aradığı görülmüştür (Okan 1974 : 4 – 5 ; Metin 1975 : 10). Bu durum sinemada “seks furyası”nın başlamasına, niteliksiz filmlerin salonlarda gösterime sunulmasına neden olmuştur (Evren 1975 : 4). Sinema, edebiyat ve diğer sanat alanlarında politik söylemlerin öne çıkmasında 1970’lerin ortalarına doğru artan terör olayları ve giderek yükselen toplumsal muhalefet önemli bir rol oynamış, bu dönemin sinemasında ağırlık kazanan diğer temalar; politika ve İslâm olmuştur (Okan 1972: 3 ; Toprak (1998) 2002 : 244). Nitekim, 1970’te çektiği “Umut” filmiyle çıkış yapan, 1971’deki Adana Altın Koza Şenliği’nde her üç filmi de ödüle değer bulunan Yılmaz Güney politik sinema adına bu döneme damgasını vururken, 1970’te çekilen Yücel Çakmaklı’nın *Birleşen Yollar* adlı filmi “İslamcı Sinema” olarak adlandırılan akımın ilk örneği olarak değerlendirilmiştir (Özön (1983) 2002 : 1899 – 1900 ; Evren 1999 : 135). Öte yandan, önceleri müzikte ortaya çıkan arabesk olgusu, sinemada da ilgi görmeye başlamış, Lütfi Akad’ın 1971’de çektiği, Orhan Gencebay’ın başrolünü oynadığı “Bir Teselli Ver” adlı filmle başlayan bu yeni anlatım biçimi, büyük kentlerde yaşayan, siyasi ve ekonomik bunalımların etkisiyle isyan eden toplulukların kendilerini ifade etmelerinin bir yolu olmuştur (Evren 1999 : 135).

1970’lerin edebiyatında da sinemayla benzer bir biçimde 12 Mart’ın ve toplumsal dönüşümün etkileri görülür. 1971 askeri müdahalesinin ardından yaşanan süreçte, toplumdaki politikleşmenin hızlanması, kentlere göçün ve çarpık kentleşmenin yarattığı sorunlar, işsizliğin yarattığı dış göç, edebiyatın başlıca konularını oluşturur (Özkırımlı (1983) 2002 : 599). Bu yıllar boyunca romanlarda en çok işlenen konular, Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik, siyasal durum ve var olan düzenin değişmesi gerekliliğidir (Özlü 1977 : 12 – 16 ; Ertop 1977 : 13). Düzenin değişmesine ilişkin görüşlerin en büyük dayanağı ise, 1960’lardan itibaren yaygın bir biçimde çevirisi yapılan sosyalizmin ana metinleri olmuştur (Ertop 1977 :13). Romanlarda sıklıkla köy, köylünün durumu, kentleşme, burjuvazi, işçi sınıfı ve aydınların sorunları ele alınır (Naci 1977 : 17 ; Bilir 2001 : 9). Örneğin; Yaşar Kemal’in “Demirciler Çarşısı Cinayeti” (1973), “Yusufçuk Yusuf” (1975), Fakir Baykurt’un “Köygöçüren” (1973), “Keklik” (1975) adlı romanları, ağalık düzenini, toprak kavgalarını, köyden kente göç olgusunu konu edinirken; dönemin bunalımlı yapısını, politik çatışmaları, sınıf

kavgalarını, işçi hareketini ve işkence olaylarını anlatan Erdal Öz'ün "Yaralısın" (1974), Adalet Ağaoğlu'nun "Bir Düşün Gecesi", Samim Kocagöz'ün "Tartışma" (1974), Füzûzan'ın "47'liler"i (1974) gibi romanlar, "12 Mart Romanları" olarak adlandırılmıştır (Özlü 1977 : 12 ; Ertop 1977 : 15). Bu dönemde ayrıca, kentlerde yaşayan, Batı'nın değerleriyle yetişmiş aydınların iç çatışmalarını, sistemle olan ilişkilerini irdeleyen, burjuva yaşam tarzını alaycı bir dille ele alan romanlar da gündeme gelmiştir. Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar" (1971) ve "Tehlikeli Oyunlar"ı (1973), Çetin Altan'ın "Büyük Gözaltı", "Bir Avuç Gökyüzü" (1974) kitapları bu anlayışta yazılmış romanlara örnektir (Ertop 1977 : 16 ; Naci (1983) 2002 : 617).

70'li yılların müziğinde ise, dönemin ruhunu yansıtan çok seslilik egemendir. Bu dönemde gazinolar eğlence hayatına yön vermeyi sürdürmüş, bir müzik yapıtının televizyon ekranlarında yayınlanması, Türk Sanat Müziği, Türk Halk Müziği, Türk Hafif Batı Müziği'nin "seçkin" örneklerine yer veren TRT'nin denetiminden geçtikten sonra mümkün olabilmıştır (Tunç 2001 : 142 – 143). 70'lerde "Anadolu Pop" yapmak ve dinlemek modadır. Özellikle Barış Manço'nun yaygınlaştırdığı, Anadolu folkloru, yerel deyişler ve atasözlerinden beslenen bu müzik türü, Moğollar, Üç Hürel ve Modern Folk Üçlüsü gibi gruplarca da benimsenmiştir (Toprak (1998) 2002 : 271 ; Meriç 1999 : 199 – 200 ; Tunç 2001 : 140). İlk kez 1975'te Eurovizyon Şarkı Yarışması'na katılan Türkiye, Semiha Yankı ile temsil edilirken, popüler müzikte Erol Büyükburç, Füsün Önal, İlhan İrem, Nilüfer, Yeliz, Sezen Aksu gibi günümüzün tanınmış şarkıcılarının isimleri duyulmaya başlamış, hayat pahalılığından bunalan, köyden kente göç etmiş, kente uyum sağlayamamış, kaderci ve yoksul kitleler "arabesk müzik"in önemli temsilcilerinden Orhan Gencebay ve Ferdi Tayfur'un şarkılarıyla rahatlamaya çalışmışlardır. Yine bu dönemde Türkiye'nin değişen politik çehresi müziğe de yansımış, grevler, boykotlar, eylemler sanatçıların bir çoğunu daha açık bir biçimde tavrı almaya yöneltmiştir. Bu dönemde halk müziği ilgi görmekte, Aşık İhsani, Aşık Mahzuni Şerif, Neşet Ertaş gibi halk müziği sanatçıları, siyasi nedenlerden dolayı TRT'ye çıkamasalar da, kitlelerce tanınmakta ve izlenmektedirler. Selda Bağcan, Edip Akbayram, Cem Karaca gibi isimler ülke gerçeğini dile getiren şarkılarıyla benimsenirken, özellikle Ruhi Su, "sol" düşüncenin müzikteki simgesi haline dönüşmüş, muhalif tavrıyla öne çıkmıştır (Meriç 1999 : 200 - 203 ; Tunç 2001 : 146).

3. KÜLTÜR / SANAT ÇEVRELERİNDE ÖNE ÇIKAN KAVRAM VE TARTIŞMALAR

1970 – 1980 yılları arasında kültür / sanat çevrelerinde gündemi oluşturan tartışmaları, ‘ulusal / milli kültür’, “sanatta ulusallık / evrensellik” ve “sosyalist / devrimci sanat anlayışı” olmak üzere üç ana başlıkta toplayabiliriz. Her toplumsal yapıda farklı siyasal işlevler yüklenen ‘ulusçuluk ve ulus’ kavramları; emperyalizm karşıtı söylemlerden, dil, tarih, gelenek birliğini benimseyen, ulusunu sevip yüceltmeyi amaçlayan, kendi ırkını bütün başka ırklara üstün görüp onları egemenliğine almayı isteyen görüşlere kadar uzanan öğretilerin genel adı olarak tarifiilmektedir (Yardımcı 1999 : 56). Öte yandan, bir sosyolog için, “aynı etnik kökene sahip olma bilincini, siyasi sadakat bilinci ile birlikte, grupsal aidiyetin belirleyici unsuru haline dönüşen insan topluluğu anlamına gelen “ulus” kavramı, bir hukukçu için; “bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı insanlar topluluğu” nu ifade edebilmektedir (Yardımcı 1999 : 58). Bundan dolayı, kişi, grup, disiplin ve ideolojiler temelinde kavrama yönelik farklı yorumlar, değerlendirmeler ve anlamlandırmalar söz konusu olmakta, kavramın içeriği ve dildeki kullanımı da buna bağlı olarak sürekli değişmektedir.

Türk düşünce tarihinde ‘ulusallaşma / ulusçuluk / ulus’ ve buna paralel olarak da “evrensellik” kavramları, düşünürler tarafından farklı biçimlerde ele alınmış, tarihsel döngü içinde birbirinden beslenen ya da karşı duruşlarla biçimlenen bir düşünce sistematigi oluşa gelmiştir. Türkiye’de, Ziya Gökalp’ten bu yana, maddi kültürü ‘uygarlık’, manevi kültürü ise ‘kültür’ olarak gören ve manevi kültürü “salt ulusal değerler” ile açıklama yoluna giden görüşler öne çıkmıştır. Ancak, kültür kavramının, yalnızca üst-yapı içinde değerlendirilmesi, terimin kendi içeriğinden soyutlanmasına ve kültür tanımının toplumsal- ekonomik kavramlar dışında ele alınmasına yol açmış; sonunda, ulusal kültür kavramı, “Anadolu Kültürü”, “Türk Kültürü”, “İslam Kültürü”, “Doğu-Batı Kültürü” ya da “Osmanlı Kültürü” gibi parçalara, kutuplara ayrıştırılarak tartışılır olmuş, dolayısıyla kendi bütünlüğü içinde yeterince açıklanamamıştır (Çalışlar 1988 : 75).

Türkiye’ de “ulus” kavramı gerçek anlamıyla ilk kez Cumhuriyet’ in ilanından sonraki süreçte gündeme gelmiştir. Çünkü, çok uluslu bir doku ile farklı dinleri bir arada tutan İmparatorluğun dağılarak yıkılışı, Batılılaşmaya çalışan Türkiye’nin Batı tarafından dışlanması, Batı’da giderek artan romantik bir Grek hayranlığı, Kurtuluş Savaşı ile birlikte Türk aydınlarını zorunlu olarak bir ‘ulusal kimlik’ arayışına yöneltmiştir. Ulusa yeni bir kimlik, dayanak bulma arayışı, bulunulan coğrafyadan umudu kesen bazı aydınları Orta Asya kökenlerine yöneltmiş, “Turancılık” olarak da tanımlanan Pan – Türkist akımları geliştirilmiştir (Akşin (1983) 2002a : 1941 – 1942).

Osmanlı ile ilişkilerin kesilmesi yönünde kararların alındığı bir dönemde Atatürk, Turancılık akımlarına ‘karşı tez’ olarak, “Anadolululuk” u ileri sürmüş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ni kesin bir şekilde Anadolu toprakları ile özdeşleştirme yoluna gitmiştir (Akşin (1983) 2002a ; 1941 – 1942 ; Yasa Yaman 1996b : 37). Atatürk ile başlayan “Anadolululuk” kültür sentezi, bu topraklarda yaşamış olan kültürlerin tümünün ulusal tarihin ya da geçmişin bir parçası olarak algılanması anlamına gelmektedir. Böylece, 1880 yıllarında başlayan ulusal kimlik arayışı sonucunda ve Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, Osmanlı türü ümmete dayalı devlet anlayışını¹, ulusal bir yapıya dönüştürme çabasına girilmiştir (Yasa Yaman 1994b : 28). Bu durum, yeni kurulan devletin ulusal bir kimlikle özdeşleşmesini ve bu kimliğin de tarihe dayandırılmasını gerektirmiştir (Özdoğan 1999 : 195 – 196).

1930 – 1950 yıllarını belirleyen ana siyaset, tek parti konumundaki CHP’nin altı oku ile ifade edilen ilkelerde toplanmıştır. Bu ilkeleri toplumsallaştırma ve içselleştirmeye yönelik en önemli kurumlar ise Türk Tarih Kurumu (1931), Türk Dil Kurumu (1932), ve Halkevleri (1932) olmuştur.² Devlet politikaları arasında yer alan “Halkçılık”

¹ Osmanlı’da “ulus” fikrinin oluşması varlığını tehlikeye atacağından, diğer devletlerden çok geç gündeme gelmiştir. Bir başka etken, diğer hakların Türklerden çok daha önce bir burjuva ve işçi sınıfı oluşturmalarıdır. Feodal niteliklerini koruyan, burjuva sınıfı geliştiremeyen Osmanlı halklarının ise ulusçuluk gibi “soylu” olmayan, halkçı ideolojilerle bir ilişkileri olması zordur. İttihat ve Terakki Partisi ise, kuruluşundan bir süre sonra, Türk ulusçuluğunu ideoloji olarak benimsediyse de, imparatorluk dağılmasın diye, resmi görüş olarak Osmanlıcılığa sahip çıkar görünmüştür. Bkz : Şina Akşin, “Türk Ulusçuluğu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* – 7, İletişim Yayınları (ilk basım 1983) 2002 : 1941- 1942.

² Ayrıntılı bilgi için bkz : Zeynep Yasa Yaman, *Yurt Gezileri ve Sergileri* ya da “Mektepten Memlekete Dönüş”, *Toplumbilim*, 4, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1996 : 35 ; Semra Germaner, “Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı”, *Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: İş Bankası yayınları, 1999 :11 - 12. Öte yandan Halkevlerinin üstlendiği bu görev nedeniyle, Türkiye’de yerel ya da ulusal sanat tartışmalarının gündeme gelmesinde önemli bir etken olduğu belirtilmektedir. Bkz : Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet’in 75 yılında Türk Resmi*, İş Bankası Yayınları, tarihsiz (1998) : 35.

ilkesiyle, kaynağını Anadolu kültüründen ve halk gerçeğinden alan, toplum yapısını, gelenekleri bir değer olarak gören kültür ve sanat edimlerinin gerçekleşmesi amaçlanmıştır (Özsezgin tarihsiz (1998) : 27). İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken gibi dönemin etkin düşünürleri de sanatta ulusal olmak için geleneklere ve halk sanatlarına dönülmesi gerektiğini savunmuşlardır (İskender (1983) 2002b : 1751).

Bu bağlamda; Cumhuriyet Halk Partisi tarafından, kültür programının bir parçası olarak 1938 – 1944 yılları arasında düzenlenen, her yıl on sanatçının değişik illere gönderilmesi ile gerçekleştirilen “Yurt Gezileri ve Sergileri”nde, sanatçıların desteklenmesi ve yurt güzelliklerini yerinde görmeleri amaçlanmıştır. Bu sergilerin sanata yansımaları ise; Anadolu’ya özgü süsleme öğelerinin ve folklorik kültürün, resimlerde yer etmesi biçiminde olmuş, öte yandan etkinlik, ulus bilincinin oluşmasında ve sanatta ulusal / ‘evrensel’ değerlerin gündeme gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹

1940’lı yıllara gelindiğinde; özellikle ‘Yeniler’ grubunun etkisiyle, “yerel sanat anlayışı” etrafında biçimlenen ve “ulusal / evrensel” karşıtlığını ele alan tartışmalar gündemdeki yerini korumuştur. Sosyolog Hilmi Ziya Ülken, psikolog M. Şekip Tunç, edebiyatçı Ahmet Hamdi Tanpınar ve gazeteci Fikret Adil gibi yazarlar, toplumun yoksul kesimlerini ve ağırlıklı olarak İstanbul limanı çevresindeki yaşam biçimlerini işleyen “Yeniler” grubuna destek veren yazılarında “ulusallık” ve “öze dönme” düşüncelerini dile getirmişlerdir. Yine aynı yıllarda, bundan sonra gerçekleştirilecek Devlet Resim Heykel Sergileri’nde sanatçılardan, ulusa özgü görüş ve duyusu koyabilmek için, memleketin gelenekleriyle, destanlarıyla, yaşama tarzıyla, inanışlarıyla, seviyeleriyle ilgili kompozisyonlar istenmesi gündeme gelmiştir (Erol 1972a : 50 – 51).

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz : Zeynep Yasa Yaman. “Yurt Gezileri ve Sergileri ya da “Mektepten Memlekete Dönüş”, *Toplumbilim Dergisi*, 4, Haziran 1996 : 35 – 52. ; Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul Remzi Kitabevi, 1996 : 216 ; Turan Erol, “Ressamların Yurt Gezileri ve Sonuçları”, *Yurt Gezileri ve Yurt Resimleri (1938 – 1944)* , İstanbul, Milli Reasürans Sanat Galerisi Sergi Kataloğu, 1998 ; Murat Ural, “Cumhuriyet’in Romansı: Ressamların Yurt Gezisi’nde (1938 – 1943)”, *Yurt Gezileri ve Yurt Resimleri (1938 – 1944)* , İstanbul, Milli Reasürans Sanat Galerisi Sergi Kataloğu, 1998 ; Semra Germaner, “Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı”, *Cumhuriyetin Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1999 : 20.

Çok partili döneme geçişle birlikte, devlet eliyle sürdürülen sistemli / planlı sanat programları kesintiye uğramış, CHP'ye ait Halkevleri gibi kurumlar kapatılmış, 50'li yıllarda 'ulusallık / evrensellik" söylemleri yerini "Doğu- Batı" bireşimciliğine bırakmıştır. (Yasa Yaman 1998a : 103). Sanatta "yerellik – ulusallık / evrensellik" tartışmalarının 70'lerde yeniden gündeme gelmesinde, 1960 sonrası yaşanan sosyo – kültürel, siyasi ve sanatsal oluşumların rolü önemlidir. Batı'nın hegemonyasından çıkma, özgün bir kimliğe sahip olma, kültür ve sanatta halka inme düşüncesi bu dönemde ağırlık kazanmaya başlamıştır. Yine bu dönemde, geçmişle kurulan bağıntılar artmış, süreli yayınlarda "ulusallık, gelenek, milli kültür, Batı kültürü vb" gibi kavramları ele alan 'soruşturma' lar açılmıştır. Benzer konular 70'li yıllarda da gündeme gelmiş, "halka inmek / topluma yönelmek" gibi günün toplumsalcı bakış açısını yansıtan kavramları etrafında yoğunluk kazanmıştır.

70'lerde sürdürülen "ulusallık / evrensellik" tartışmalarının düşünsel kaynaklarına bakıldığında, Cumhuriyet öncesi yaklaşımların etkisini sürdürdüğü gözlenmiştir. Nitekim, 1973'te Cumhuriyet'in ellinci yıl dönümünde, Türk sanatının her alanı için "ulusal ve özgün" bir niteliğe kavuşma sorunsalı çeşitli biçimlerde ele alınırken; "biçim" i "evrensel", "içerik" i "ulusal" olarak nitelendiren görüşlerin, Ziya Gökalp'ın "hars" ve "medeniyet" ayrımı ile soruna temelli bir çözüm araması, "hars"ı ulusal, "medeniyeti" evrensel gören bakış açısıyla ilişkilendirildiği görülmüştür (Anday 1973b : 2). Gökalp'e göre, "kültür" değişmez, içe dair bir yapıyı işaret etmekte ve bu yapının özgünlüğünün korunması gerekmektedir. Ama öte yandan bilim – teknoloji gibi teknik gelişmelerde ileri seviyede olan Batı medeniyetlerinden yararlanılması zorunludur.¹ Ulusal olandan hareketle, evrensele ulaşmanın yolu budur. Bu düşünce biçimi, belli bir kesim için, 70'li yıllarda da geçerliliğini korumuştur. Bu dönemde de ulusal olandan içerik kastedilmiş, evrensel olanın ise biçim olduğu söylenmiştir. İçerik "bize" ait olanı, biçim ise Batı'dan alınanı işaret etmektedir, böylece ulusal, özgün yapıyla evrensel anlayışa ulaşmak mümkün olacaktır. Yani bir bakıma bu görüşlerin temelinde Ziya Gökalp' in yukarıdaki düşüncesi yatıyor da denilebilir.

¹Ziya Gökalp, yaptığı *Hars – Medeniyet* ayrımında, Batı'nın maddi taraflarının alınması, milli olana ait manevi özelliklerin ise korunması gerektiğini savunmuştur. Ondan önce de Celal Nuri (İleri), *Teknik Medeniyet – Hakiki Medeniyet* ayrımı yapmış, Japonya'yı örnek vererek, Türklerin de onlar gibi hakiki medeniyetlerini değiştirmeden Batı'nın teknik medeniyetini benimsemesini savunmuştur. Bkz: Şina Akşin, "Türk Ulusçuluğu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* – 7, İletişim Yayınları (ilk basım 1983) 2002 : 1941- 1942.

70'lerin bir diğerk etkin söylemi de, Atatürk'ün "ulus bilinci" kavramı üzerinden sürdürölmüştür. Atatürk' ün "ulus" kavramı, Ziya Gökalp' ten farklı olarak "uygarlık" ile "kültür" ü birbirinden ayırmamakta, bir bütün olarak ele almaktadır. Bu yöndeki düşüncesini dile getiren yazarlardan Melih Cevdet Anday yazısında; Talat Halman'ın, *Varlık Dergisi*'ndeki "Atatürk Kültür Cumhuriyeti" konulu yazısındaki Atatürk'ün gerçekleştirmeye çalıştığı "evrenselleşme" modelinin, zamanla başarısızlığa uğratıldığı, Batı taklitçiliğinin ötesine geçilemediğı, ulusal olanı yaratmada yetersiz kalındığı yönündeki düşüncelerine ve Doğan Kuban'ın, *Türk Dili Dergisi*'nin Cumhuriyet'in ellinci yılı nedeniyle yayınladığı "Türkiye Sanatı" başlıklı özel sayıda; "çağdaş ve ulusal" kavramlarının yalnızca Atatürk tarafından tutarlı bir biçimde tanımlandığını belirten sözlerine yer vermiştir (Anday 1973b : 2).

Ne var ki, Cumhuriyet'in yeniden inşa programıyla ifadesini bulan ve çağdaşlaşma yolunda toplumun tüm dinamiklerinin yeniden oluşmasını öngören bu görüşün zaman zaman gündeme gelmesine karşın, 1980'lere değin eleştiri yazısında, Ziya Gökalp düşüncesinin egemen olduğı, "ulusallık" tartışmalarının; medeniyet / hars, teknoloji / ruh, biçim / içerik gibi ikili kavramlar etrafında biçimlendiğı dikkati çekmiştir (Çalışlar 1988 : 75 ; Aksüğüör Duben 1999 : 166).

70'lerde tartışmalarda yer alan bir diğerk konu; "öze dönüş" ün karşıtı olarak ortaya konulan "Batıya dönük olma" durumudur. Cumhuriyet Döneminde, genellikle övölmeye değerk bir program sayılan 'Batılılaşma' düşüncesi, 1960'lara gelindiğinde, hemen hemen bütün köktenci düşünürlerin eleştirilerine uğramış, Osmanlı imparatorluğu'ndan beri egemen sınıfların kendi çıkarlarını güçlendirmek için bilinçli olarak yürüttükleri, toplum açısından büyük zararlar yaratan bir politika olarak görölmüştür. Bu durum 70'lerde ivme kazanarak devam etmiştir. Gelişen siyasi ve sosyal durumlar sonucunda 'ulusallık / evrensellik' kavramları giderek politik bir içerik kazanmış, tüm kurumsal işleyişe ve kültür – sanat programlarına yansımış, iktidarın ve muhalefetin kendi söylemlerini destekleyecek ve temsil edecek bir nesnesi haline dönüşmüştür (Tunçay (1983) 2002a : 1925).

Sonuç olarak, çağdaş Türk sanatında önemli bir yer tutan “ulusallık / evrensellik” sorunsalı, 70’li yıllarda “Türk Kimliği”, “gelenek”, “ülkesellik”, “yerellik”, “öze dönme”, “geçmişten yararlanma”, “çağa uyma”, “dışa açılma” gibi kimi kavram ve görüşler etrafında ele alınmıştır. Ulusal ve yerel değerlere sahip çıkmayı önerenlerle, evrensel, “ortak” değerlere bağlanmayı savunanlar arasında başlayan tartışmalar¹, dönemin siyasi, kültürel ve toplumsal koşullarının da etkisiyle farklı boyutlar kazanmıştır.

Dönemin bir diğer tartışma konusu sosyalist düşünce biçiminden kaynaklanan “devrimci sanat” anlayışıdır. 60 sonrası yeni anayasal düzenle sosyalist partilerin ve sol sendikal hareketlerin önünün açılması, çeşitli düşünce akımlarının rahatça tartışılabilmesine zemin oluşturmuş, 1970’lerde hız kazanan kapitalizm olgusu, sınıf bilincinin oluşması, “burjuvazi”, “işçi sınıfı” gibi kavramların yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur (Oktay 1993 : 138). Bu dönemde dergilerin ve yayınların birçoğunda *faşizm – ideoloji – sanat* kavramları ele alınmış, çeşitli kuramcılarının metinlerinden yapılan çevirilerle işin kaynağına inilmeye çalışılmış, Marks, Lenin, Engels gibi kuramcılarının metinlerinin tartışmaya açılması ve yükselen işçi hareketine karşı gelişen duyarlılık, kültür – sanat çevrelerinde “sosyalist / devrimci sanat” söylemlerinin dile getirilmesinde önemli bir etken olmuştur.²

3.1. “ULUSAL / MİLLİ KÜLTÜR” SORUNSALI

Türkçede ‘ulusal’ sözcüğünün karşılığı ‘milli’³ dir ve 70’lere gelinceye kadar da ‘ulusal / milli’ sözcükleri aynı anlama karşılık gelecek biçimde birbirinin yerine kullanılmıştır. Cumhuriyet öncesi ve sonrasında, kültür – sanat ortamlarında ve düşün çevresinde ulusal / milli kavramları, “millete özgü” oluş, tarihsel miras, geçmiş – şimdi – gelecek bağlamları içerisinde değerlendirilmiş, milliyetçilikle, devrimlerle ve benzeri konularla

¹ Bkz : Turan Erol, “Resmimizin Son Onbeş Yılı”, *Sanat Tenkitçileri Cemiyeti Tarafından Düzenlenen Gençler Arası Resim Yarışması*, 1969.

² Örneğin 1975’te çıkarılmaya başlanan Birikim dergisinin yayınlanma amacı; Türkiye’deki devrimci hareketin 1970’lerde ağır yara alması ve bunun en önemli nedeninin de teori ve pratikte yapılan yanlışlar olmasıdır. Dergi kuramdaki bu eksikliklerin ve yanlış anlamaların düzeltilmesine katkı sağlamak ve bir sistem oluşturmak amacıyla çıkarılmıştır. Bkz : Anonim, “Çıkarken”, *Birikim Dergisi*, 1, 3 Mart 1975.

³ Milli sözcüğünün sözlükteki karşılığı: “Millele ilgili, millete özgü, ulusal” olarak geçmektedir. Ulusal sözcüğünün karşılığı ise “milli” dir. Bkz : Türkçe Sözlük (K – Z), Ankara : Türk Dil Kurumu, 1988 : 1564.

ilişkisi açısından ele alınmıştır. 70’lerde ise “ulusal / milli kültür” kavramlarının farklı siyasetlere karşılık gelecek biçimde anlam değiştirmesi söz konusudur. Milliyetçi – sağ kesimler “milli kültür” ü, demokrat – sol kesimler “ulusal kültür” ü kullanmayı yeğlemişler, sözcüğün içeriğini kendi tarih, dil, kültür ve siyaset anlayışlarına göre biçimlendirmişlerdir.

70’li yıllarda siyaset alanında ve kültür politikalarında, kitleleri yönlendirme yönünde önemli bir etken olarak görülen “ulusal / milli kültür” sorunsalı, sanat çevrelerinde ve basın organlarında da geniş yer tutmuş, yapılan eleştirilerde siyasi söylemlerdeki karşıtlık ve keskinlik belirleyici bir rol oynamıştır. “Sol”da , sosyalizm – komünizm, “sağ”da, milliyetçilik – dincilik ekseninde karşıtlaşan bu siyaset ve düşüncelerin, “milli / ulusal” kültürü tanımlarken ortaya koydukları çelişkili görüntüler ve olaylar, 70’li yılların önemli tartışma ve kavgalarını oluşturmuş, bu durum, 70’li yıllarda kültürel olgulara yüklenen anlamın, siyasi çevrelerle sanat çevrelerini karşı karşıya getirecek biçimde uç noktalara taşındığını göstermiştir.

3.1.1. Dilde “Ulusal Kültür / Milli Kültür” Ayrımı

1970’li yıllara gelindiğinde, her alanda olduğu gibi ‘dil’de de bir siyasallaşma süreci yaşanmış, ‘ulus’ ve ‘milli’ sözcükleri birbirinin yerini tutmanın ötesinde belli bir ideolojiyi, bir düşünce biçimini temsil etmeye başlamış, kavramın içeriği, siyasi karşıtlıkları yansıtacak şekilde değişmiştir. Bu nedenle, 70’li yıllardaki “ulusal / milli kültür” tartışmaları, yalnızca sorunun ortaya konuluşu açısından değil, ‘dil’e, kurumsal işleyişe, kültür politikalarına ve sanat eğitimine olan etkileri açısından da farklı bir görünüm sunmuştur. Bu durum, 1970 – 1980 yılları arasında kurulan hükümetlerin siyasetine, Kültür Bakanlığı’nın çıkardığı ve hükümet değişiklikleriyle adı “milli” ya da “ulusal” olan derginin içeriğine, TRT programlarına ve basında çıkan tartışmalara da yansımıştır.

3.1.1.1. Siyaset Çevrelerinde “Ulusal / Milli Kültür” Algısı

1970’ler boyunca süren Milliyetçi Cephe hükümetleri “milli” kavramını CHP’nin “ulusal” kavramının dışında algılamış, siyaset ve kültür politikalarına da bir karşıtlık olarak yansıtmışlardır. Talat Halman’dan Tevfik Koraltan’a kadar değişen beş Kültür Bakanı’nın “ulusal / milli kültür” tanımlamaları ise, siyasetlere göre farklılık göstermiş, bu görüşler, koalisyonlarda ana parti konumundaki siyasetin görüşünü yansıtmıştır. Örneğin; Talat Halman, 25 Nisan 1971 tarihli *Milliyet Gazetesi*’ne yazdığı bir yazıda, Erim Hükümeti’nin Kültür Bakanlığı kurma düşüncesinden hareketle, bakanlığı bekleyen görevler üzerine bazı öneriler sunmuştur. Bu öneriler arasında; arkeolojinin millileştirilmesi, eski Türkçe yazıların yeni yazıya geçirilmesi, Türk medeniyeti tarihinin yazılması, Türk Sanatlarını Yaşatma Merkezi kurularak halıcılık, hattatlık, çinçilik, Karagöz, ortaoyunu gibi geleneklerin devamlılığının sağlanması gibi “milli kültür” ü canlı tutma ve geliştirmeye dayalı düşünceler öne çıkmıştır.¹

Kültür Bakanlığı kurulmasına ilişkin görüşler arasında kültür politikalarının belirlenmesinden önce, bakanlığın isminin “Milli Kültür ve İlim Bakanlığı” olmasını önerenler de vardır. Çünkü sorun, ‘milli’ bir kadro ve ‘milli kültür’ siyaseti ile çözümlenebilecektir. Ayrıca, kurulacak bakanlık, kültür politikaları belirlerken;

“Maziye hor görmemeli, başta Osmanlı, Selçuk devirleri olmak üzere belgelerle mevsuk Türk devirlerinin tümünü benimsemeli, İslam ve bu dinin on asır içinde, kültür ve medeniyetimizi yoğurduğunu inkar etmemeli, milleti, bütün maddi, manevi değerleri ile inkar etmemeli, yani sosyalist ve komünist olmamalı, 1000 yıldan beridir yerleştirdiğimiz vatanda gelişen yüksek medeniyet ve kültürden hareket etmeli, fakat, dış Türkler ve onların kültürleri varlığını da asla unutmamalıdır.”

Bu görüşler doğrultusunda, Kültür Bakanlığı’nın bir teşkilat işi olmaktan çok bir “zihniyet” işi olduğu belirtilmiş, bakanlığa, devlet eliyle Türk milletine, hangi kültür unsurlarını kullanarak yön vereceğini bilmek ve yapmak durumunda olan bir kurum gözüyle bakılmıştır (Kabaklı 1971 : 2 ; 1973a : 2 ; 1973b : 2).

¹ Talat Halman bu yazının yazılmasından yaklaşık üç ay sonra Nihat Erim’in teklifi üzerine Kültür Bakanlığı görevine getirilmiştir. Bkz: Talat Halman, “Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Nisan 1971 : 2.

Yine, 1974'te hükümet kurmakla görevlendirilen Prof. Sadi Irmak, *Kültür ve Sanat Dergisi*'ndeki¹ bir yazısında, Türkiye'nin ihtiyacı olan kültür politikasının “milli kültür”e dayanması gerektiğini ifade eder. Irmak'a göre; milli kültür ihmal edilmekte, yeterince araştırılıp, önemi kavranmamaktadır. Hükümet olarak görevleri, milli kültürü ve sanatı korumak, geliştirmek ve dış ülkelerde tanıtımını yapmaktır (Irmak 1974 : 14 – 15).

Beşinci Demirel Hükümeti'nin Kültür Bakanı Avni Akyol'un 1977 yılına ait konuşmalarında da “milli kültür” kavramı altı çizilen ana unsurdur. Hükümetin kültür politikasının başlıca amacı; milli kültürü yayıcı ve tanıtıcı çalışmalar yapmak, plan ve programlar hazırlamaktır. Bu temel doğrultusunda kültürel alanda yapılacakların gerekçelerini sıralayan Avni Akyol, 1977 yılını, “*milli kültür seferberliğinde yeni bir hamle yılı*” olarak ilan eder (Akyol 1977 : 9 – 12).

3.1.1.2. Türk Sanat Akademisi

Siyaset çevrelerinde ‘Milli Kültür’ düşüncesini “milliyetçilik” le özdeşleştirenler de bulunmaktadır. Örneğin; Milliyetçi Hareket Partisi'nin, 18 Mayıs 1977 tarihinde yayınladığı ‘Sanat ve Sanatçı – 2’² başlıklı bildirimde, çağın mücadelesinin silahlarla değil, gazete, televizyon, galeriler, sahneler gibi alanlarda verildiğinin altı çizilmiştir. Sanatın kişisel, sanatçının millete ait olduğunu belirten MHP, “S.S.C.B., Çin gibi dış ülkelerin etkisi altında kalan” sanatçı bu tanımın dışında kalmaktadır. Kültür Bakanlığı'nın kuruluşunu olumlu bir adım olarak gören bildirimde, sanat ortamının otoritelerini içinde barındıracak, ödüllendirme ve teşvik kararlarında söz sahibi olacak bir *Türk Sanat Akademisi* kurulmasına yönelik amaçların da açıklanması, siyasetin, sanat eğitime “milli kültür” görüşünü temel alarak müdahale etme isteğinin önemli bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir (Anonim 1977ü : 1 – 3).

¹ Kültür ve Sanat Dergisi'nin ilk sayısı Haziran 1973'te Devlet Kitapları Müdürlüğünce yayınlanır. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na ait bir yayındır ve çıktığı sırada yönetimde Talu Hükümeti (15 Nisan 1973 – 26 Ocak 1974) bulunmaktadır. Dört ayda bir çıkan derginin üçüncü sayısı, Irmak Hükümeti döneminde Nermin Neftçi' nin Kültür Bakanı olduğu sırada Aralık 1974'te yayınlanır.

² Birinci Bildirim 1965 yılında yayınlanmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi'nin 1977'de dile getirdiği Türk Sanat Akademisi'nin kurulmasına ilişkin düşünce, 1973'te ve 1976 yıllarında farklı biçimde gündeme gelmiş, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi yönetiminin ve öğretim elemanlarının yoğun tepkisi karşısında gerçekleşmemiştir. İlk defa 1973'te, 'Aydınlar Ocağı'nın Görüşü' adlı yayın organında "Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri" başlığı altında yeni bir *Güzel Sanatlar Yüksek Okulu* kurulması öngörülmekte ve:

"Bu hususta en büyük suç, şüphesiz Güzel Sanatlar Akademisi'ne aittir. Türk sanatının merkezi ve en büyük koruyucusu olması lazım gelen bu devlet müessesesi bu vazifeyi yapmak şöyle dursun, Türk sanatını söndürmek için lazım gelen her türlü başkalaşmanın içinde ısrarla yol almıştır ve almaktadır. Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü de zamanla ve ustalıklı güdük hale getirilmiştir. Bununla da kalınmamış, bu devirde Türk milletine, Türk devletine ve Türk sanatına hakaret teşkil edecek şekilde Türk Sanatı Kürsüsü de lağvolunarak elemanları Umumi Sanat tarihi Kürsüsü'ne aktarılmış, bunların emsalleri arasında terfi ve dolayısıyla çalışma yolları ve ümitleri de söndürülmek istenmiştir. Hülâsa bu müessese tamamiyle milli sanatın, aynı zamanda şüphe yok güzel sanatın da dışına düşmüş ve ıslah kabul etmez bir duruma gelmiştir. Şimdi ya müesseseyi yıkıp yeni baştan kurmak veya bir kenarda bırakarak yeni ve gerçek bir Türk Güzel Sanatlar Akademisi kurmak gerekecek bir noktaya ulaşılmıştır."

sözleriyle bir uygulama planı verilmektedir (Önsipahioğlu 1976 : 15 – 16). 1976'da *Orta Doğu*'da çıkan "Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu" başlıklı bir başka yazıda ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Mehmet Kaplan;

"Bu terbiyeyi en küçük hücrelerine kadar batı sanatıyla yoğrulmuş, ondan başka sanat tanımayan ve bilmeyen bugünkü Güzel Sanatlar Akademisi veremez. Türkiye'de Türklerin yarattığı güzel sanat eserlerinin nasıl yapıldıklarını öğreten bir Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'na ihtiyacı vardır. Bu okul yukarıda belirtildiği gibi, a) Türkiye'de asırlardan kalma Türk sanat eserlerini aslına uygun şekilde onaran b) Yeni camilerini inşa eden ve onlara bağlı sanat eserlerini yapan c) Türk sanat eserlerine ait motif, çizgi ve üslubunu çağdaş mimari ve dekorasyona zevkle aktaran ve yeni şekiller yaratan ustaları yetiştirecektir."

demektedir (Önsipahioğlu 1976 : 15). Bu yazıların da etkisiyle, Milli Eğitim Bakanlığı, eski Sultanahmet Cezaevi binasında sözü edilen okulu kurma kararı almış ve *Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü*, Kültür Bakanlığı'na gönderdiği 30 Nisan 1976 tarihli yazıda adı geçen okul müdürlüğüne, Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde öğretim üyesi olan Doç. Nejat Diyarbakırlı'nın atanmasını uygun görmüştür. Diyarbakırlı'nın izinli sayılması konusunda akademiyle Milli Eğitim Bakanlığı arasında yaşanan gerginlik işin

hukuki yanını ilgilendirirken, asıl sorun Akademinin kendi dışında gelişen bu olayı onaylamaması ve durumdan rahatsız olmasından kaynaklanmıştır (Önsipahioğlu 1976 : 15).

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Temsilciler Kurulu, 4 Ekim 1976 tarihli yazısında;

“Akademimiz Temsilciler Kurulu, kurumumuz uzmanlık alanına giren bir konuda görüş ve yardımını almak ihtiyacını duymaksızın yeni bir eğitim kurum açma kararını yerinde bulmamakta; bu tutumun dile getirilmeyen, ancak Akademice bilinen gerekçesine de katılmamakta ve ülkemiz şartları içinde Akademi’nin katkısı olmadan böyle bir girişimin başarılı olacağına inanmamaktadır.”

sözleriyle konu hakkındaki görüşlerini belirtmişlerdir. Akademi dışında böyle bir okul kurma kararının politik nedenlere dayandığını düşünen *Yüksek Dekoratif Sanatlar Bölümü Başkanı* Erdoğan Aksel, gerekçe olarak; okulun üç ayrı öğretim kurumuna sahip İstanbul’ da açılmak istenmesini göstermiştir. Hüseyin Gezer ise, Milli Eğitim Bakanlığı’nın, *Güzel Sanatlar Akademisi*’nin, kendi bünyesindeki *Eski Türk Süsleme Sanatları*’nı bilinçli bir şekilde söndürdüğü, milli kültüre karşı olduğu, sanatta Batı taklitçiliğine saplanıp kaldığı, gayri milli bir yola girdiği yönündeki iddialarının haksız olduğunu belirtmiştir (Önsipahioğlu 1976 : 16).

3.1.1.3. “Türk Kalarak Çağdaşlaşma” Projesi: 1974

Milli kültüre dayalı bir sistem oturtulabilmesi için siyaset dışı çevrelerden de öneri taslakları hazırlanmıştır. Murat Katoğlu ve Muammer Sun’un 1974’te Ecevit Hükümeti’ne sunulmak üzere hazırladıkları “Türk Kalarak Çağdaşlaşma” çalışması bunun tipik bir örneğidir. Bu çalışmada; geçmişe ait kültür ürünlerinin ihmaller sonucunda unutulmaya başlandığı, egemen yabancı kültürlerin etkisi altında kalınarak milli kültürden, tarihten uzaklaşıldığı, siyasal partiler ve devlet örgütlerinin, yurt ve dünya gerçekleriyle tutarlı bir kültür felsefesinden yoksun olduğu, devlet kültür yatırımlarının plansız ve amaçsız olduğu gibi sorunlar dile getirilmiş, durum saptamaları yapılmıştır. Getirilen çözüm önerileri arasında; kültür sorununun devlet politikasının bir parçası olması gerekliliği, örgütlenme zorunluluğu, *Kültürel Araştırma ve Planlama Dairesi*, *Türk Kültürü Derleme ve Araştırma Kurumu*, *Türkiye arşivleri*,

Milli Müze ya da *Devlet Müzesi*, *Ulusal Sinema Merkezi* gibi yeni kurumların oluşturulması bulunmaktadır¹.

3.1.1.4. “Milli Kültür / Ulusal Kültür” Dergisi : 1976 - 1980

Siyaset çevrelerinde karşıt görüşlerde belirginleşen “milli / ulusal kültür” ayrımı, Kültür Bakanlığı yayınlarına da yansımış, ilk kez, Kasım 1976’da Rıfkı Danışman’ın *IV. Demirel Hükümeti* (31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977) Kültür Bakanı olduğu dönemde yayınlanan “Milli Kültür” dergisi, Temmuz 1978’de, *III. Ecevit Hükümeti’nin* (5 Ocak 1978 – 12 Kasım 1979) Kültür Bakanı olan Ahmet Taner Kışlalı döneminde “Ulusal Kültür” adını almıştır. Derginin bu tarihten itibaren yalnızca ismi değil, dili, içeriği ve yayın anlayışı da değişmiştir. Milli Kültür dergisi eski Türkçeyi kullanan, Orta Asya kültürünü, Türk – İslam sentezini öne çıkaran, “sosyalizme - komünizm”e karşı tavır alan bir dergi iken, “Ulusal Kültür”, öz Türkçeyi kullanan, ulusal kültürle birlikte evrenselliğe vurgu yapan, Atatürk devrimlerine, Türk kültürünün kökenlerine ilişkin görüşlere yer veren bir dergidir.

İlk kez 1976’da Rıfkı Danışman’ın kültür bakanı olduğu sırada (*IV. Demirel Hükümeti*) yayınlanan “Milli Kültür” dergisi, “*Türk kültürü üzerindeki görüş ve anlayışları ortaya koymak, onu işlemek ve yaymak, Milli Kültür görüşü üzerinde milleti aydınlatmak ve birleştirmek*” amacıyla çıkartılmış, genelde “kültür” ün özelde “milli kültür”ün tanımı üzerinde yoğunlaşmıştır (Danışman 1976 :1 ; Çalışlar 1988 : 92). Derginin yaklaşımına göre kültür: “*bir milletin hayatının maddi olmayan yanlarının toplamıdır...müsbet ilimler kültüre dahil değildir, milletlerarasıdır*”, yani “*kültür milli olduğu halde medeniyet beynelmilel*”dir (Bilgiç 1977a : 2).² Milli Kültür yazarları, bu söylem doğrultusunda maddi kültüre uygarlık, manevi kültüre de kültür diyerek, kültürün “insanın belli bir ereğe göre meydana getirdiği üretimin tümüdür” tanımına karşı çıkmışlardır. Karşı çıkışlarını, “*solcular, komünistler kültürün şaşırtıcı, şüpheye düşürücü, çok geniş içerikli, ukalaca, güya ilmi görünümlü tariflerini yapmışlardır*”,

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Muammer Sun – Murat Katoğlu, *Türk Kalarak Çağdaşlaşma: Türkiye’nin Kültür Sanat Sorunları*, Ankara : Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1993.

² Prof. Dr. Emin Bilgiç, Milli Kültür dergisinde yazı yazdığı sıralarda Kültür Bakanlığı Müsteşarı olarak görevlidir ve doğrudan bakanlığın kültür politikalarının bir sözcüsü durumundadır. Bkz: Abdülkadir Karaman, “Kültür Bakanlığı Müsteşarı Prof. Emin Bilgiç: Kültür Bakanlığı, Milli Kültürü ve Sanatı Koruyacaktır”, *Bayrak Gazetesi*, 27 Temmuz 1976 : 8.

“bizim, ideoloji ile ilgimiz yoktur” şeklindeki açıklamalarla ortaya koymuşlardır (Öztuna 1977a : 6 ; Çalışlar 1988 : 92).

Kültürü ‘zararlı unsurlar’ la mücadele etme aracı olarak gören *Milli Kültür* yazarları, açtıkları “Kültür Savaşı” nda, eğitim, edebiyat, basın, radyo, televizyon ve propaganda gibi unsurları kullanacaklarını ifade etmişlerdir. Başlıca tehlike olarak ise, öğretmen, gazeteci, yazar, ressam, heykeltıraş gibi “aydın” kesimleri etkisi altına alan ‘sosyalizm / komünizm’ ve benzeri ideolojileri görmüşlerdir (Öztuna 1977b : 4 – 5). Bu tehlikeyi uzaklaştırmak amacıyla *Milli Kültür* dergisinde, kültür – sanat alanlarında yapılması gerekenlere ilişkin birtakım öneriler sunulmuştur.

Kültür politikaları açısından oluşturulacak programlara yönelik olarak; “Milli Müze” / “Türk Dünyası Etnoğrafya ve Folklor Müzesi”nin kurulması, sanat müzelerinin ve galerilerin “*gelecekteki ressam, heykeltıraş ve mimarlarımızın ilk san’at teşvikini görecekleri, san’at, zevk ve terbiyesini alacakları yerler haline getirilmeleri, bu maksada yarayacak şekilde imkanlarla ve atölyelerle*” donatılması, Milli Folklor Araştırma Dairesi’nin Kültür Bakanlığı bünyesinde birleştirilmesi¹ gibi öneriler dile getirilmiştir. Kültür politikalarının bir parçası olarak milli sanatın yaşatılmasını, hat, minyatür sanatı, sedefkarlık, çeşitli maden ve taş işçiliği, oymacılık, ciltçilik gibi geleneksel el sanatlarının asıllarına uygun biçimde sürdürülmesi ve benimsetilmesi olarak tarif etmişlerdir (Bilgiç 1977ç : 4).

Temmuz 1978’den sonra Ahmet Taner Kışlalı’nın (*III. Ecevit Hükümeti*) kültür bakanı olduğu dönemde “Ulusal Kültür” adıyla yayınlanmaya başlayan derginin ilk sayısında *İslam Felsefesinin Özellikleri, Hümanist Kültür, Yazı Devrimi, Türk Kültürünün Çağdaşlaşma Süreci, Aydınlar ve Atatürkçülük, Ziya Gökalp’ in Şiir Dünyası, Selçuklularda Ahşap Örtü* gibi konular ele alınmıştır. İlk sayının giriş yazısını hazırlayan Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı, “Ulusal Demokratik Halkçı Kültür Siyaseti” başlıklı yazısında, izlenen kültür siyasetinin “*siyasal iktidarla değişmeyecek, fakat toplumsal yapıdaki evrime koşut olarak değişecek bir düzenlemeye kavuştuğunda*

¹ Prof. Dr. Emin Bilgiç’in “Kültür Politikası Üzerine Düşünceler” yazısında, Milli Folklor Araştırma Dairesi’ nin, 1977’de kadro ve bütçe olanakları bakımından dokuz bakanlık arasında paylaşılmış olduğunu belirtilmektedir. Bkz : Emin Bilgiç, “Kültür Politikası Üzerine Düşünceler”, *Milli Kültür*, 2, Şubat 1977 : 2.

olanaklı olabileceğini” vurgulamıştır. Kültürel kurumlaşmada özerkliğe özen gösterilmesinin ulusal kültür siyasetinin ön koşulu olduğunu belirten Kışlalı, duruma örnek olarak Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu’nun kuruluşunu göstermiştir. Bakanlığın Kültür politikalarının esasının ulusal, halkçı, demokratik bir yapıya dayandığını, amaçlananın bu değerleri koruyarak evrensel olana ulaşmak olduğunu belirtmiştir (Kışlalı 1978 : 1 – 6).

3.1.1.5. TRT Yayınları ve “Ulusal / Milli Kültür” Anlayışı

Meşrutiyet dönemine kadar “milli kavramı “ulus” ile değil, “din” ile özdeşleştirilmiş, Cumhuriyet sonrası yapılan uygulamalar bu iki kavramı birbirinden ayrı tutmayı amaçlasa da başırlamamıştır (Yavuz 1975 : 70 – 71). ‘Milli’ ve ‘dini’ kavramlarını özdeş görme, 70’lerin “milli kültür” anlayışının da belirgin özelliklerinden biridir ve 70’li yıllarda siyasi mücadelenin gösterimi açısından en yeni ve önemli kurumlardan biri olan TRT¹ bu düşüncenin kurumsal işleyişi bakımından önemli bir örnek oluşturur. Nitekim; IV. Demirel Hükümeti (31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977) zamanında, dünya televizyonları içinde dini yayınlara en az yer veren kurumlardan biri olduğu düşünülen TRT’nin, “halkın dinine ve inancına saygı duyan bir yer” haline getirilmesi için programda değişiklikler yapılmış; ilk kez “Ramazan Program”larının yayınlanması bu değişikliğin öne çıkan göstergelerinden olmuştur.² 1975’te “Ramazan Programları” ile başlayan dini yayınlar, 1976 yılında genişletilerek devam etmiş, Ramazan ayı boyunca her gün Kur’an okunmuş, İslâmi açıklamalar yapılmış, 11 Mart 1976’da başlayan yeni bir uygulamayla “Din ve Ahlak Programları” çerçevesinde haftada bir gün yayınlanan “Perşembe Sohbetleri” ekrana gelmeye başlamıştır (Çankaya 1992 : 42 – 43 ; Kejanlıoğlu 1998 : 124). TRT’ nin 1976 yayın yılında, özellikle “milli tarih” ve “milli kültür” diye adlandırılan geçmişe yönelik yerli yapımları öne çıkarması, bu yapımlarda Cumhuriyet dönemi öncesinin irdelenmesi, “milli kültür” anlayışı ile “din”

¹ Devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek amacıyla 1 Mayıs 1964’te kurulan TRT, ilk deneme yayını 31 Ocak 1968’de yapmış, 24 Mayıs 1974’de TRT yayınları haftanın yedi günü verilmeye başlamıştır. Bkz: <http://www.trt.net.tr/wwwtrt/tarihce.aspx>.

² Mayıs 1975’te IV. Demirel Hükümeti yönetime geldiğinde, Prof. Nevzat Yalçıntaş İsmail Cem’ in yerine TRT Genel Müdürü olarak atanır. İsmail Cem’in ‘görevden haksız yere alındığına’ dair sürdürdüğü hukuki işlemler nedeniyle görevinde uzun süre kalamamasına karşılık Yalçıntaş, TRT’nin yayın politikasına yönelik bazı değişiklikler yapma olanağını bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz : Refik Özdek, *Hedef TRT*, Ankara : Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1977 : 258.

düşüncesinin aynı dünya görüşünün unsurları olarak algılandığının bir işareti olarak görülmüştür (Çankaya 1992 : 42 – 43 ; 2003 : 105).

3.1.1.6. Basında “Ulusal / Milli Kültür” Tartışmaları

70’li yıllarda “ulusal / milli kültür” sorunsalı, CHP, TİP, AP, MSP ya da MHP’ye yakınlığıyla bilinen *Cumhuriyet*, *Yeni Ortam*, *Politika*, *Tercüman*, *Bayrak* gibi farklı siyasi kimliklere sahip gazetelerin yazarları tarafından “milliyetçi - dinci”, “Atatürkçü”, “sosyalist” söylemler etrafında tartışılmıştır. Örneğin; 1976’dan sonra yayınlanmaya başlayan ve “Milli Görüş” ün sözcülüğünü yapan *Bayrak Gazetesi* yazarlarından Mehmet Nuri Doğan, 1960 sonrasını, sinemada, romanda, şiirde ve diğer sanat dallarında İngiliz, Alman, Amerikan, Fransız gibi Batı kaynaklı yabancı etkilerden arınma, milliliğe dönüş yılları olarak nitelendirdikten sonra, başka türden bir yabancılaşma tehlikesine işaret etmiştir. Rus ve Çin gibi Doğu merkezli, “sol” düşüncenin fraksiyonlarını içeren türden bu yabancılaşma, sanatta ve edebiyatta “propaganda” bildirilerini andırır ürünler, toplumun ahlak yapısına aykırı, ‘adına sanat denilemeyecek’ edimleri ortaya çıkarmıştır. Adını vermeden Yüksel Arslan’ın sanatını eleştiren Doğan; “*hayali proletarya ihtilali davetiyelerine sanat mı denir dostlar, hayvanlara doyulan cinsi hazzı dile getiren çirkefliğe sanat mı nedir? Ve aşksız ve sezgisiz ve inançsız sanata sanat mı denir?*” sözleriyle bu konudaki düşüncesini dile getirmiştir (M. N. Doğan 1976a : 7 ; 1976b : 7). Doğan, “Milli Kültür” anlayışını, kurumlar ve sivil örgütler aracılığıyla toplumun her kesimine yaymak gerekliliğini ifade ederken, devletin ve organize milli güçlerin desteğinden mahrum ‘gerçek’ sanat ve edebiyatın yerini, yabancı güçlerin desteğindeki düşünce ve sanat akımlarının doldurduğunu da sözlerine eklemiştir.

Yücel Yalçın, sosyal demokrat siyasetinin en önemli destekçilerinden biri olan *Cumhuriyet Gazetesi’nde* yayınlanan bir yazısında milli kültür sorununu, Atatürkçü düşünceyle özdeşleştirmiş ve yabancı, ‘maddeci’ düşüncelerin milli karakteri bozduğunu öne sürerek, bir ulusun sosyal, ekonomik, kültürel kalkınmasının ‘milli terbiye’ ile olanaklı olduğunu belirtmiştir. Atatürk’ ün “Ne Mutlu Türküm Diyene” sözünü düşüncelerine temel alan Yalçın, her türlü yabancı ideoloji ve akımlara karşı

milli kültürü savunmanın, uygar dünyada yükselmenin ön koşulu olarak göstermiştir (Yalçın 1972 : 2).

Cumhuriyet ve TİP siyasetini öne çıkaran *Politika Gazetesi* yazarlarından Oral Çalışlar ve Asım Bezirci'nin, "milli kültür" kavramını "ulusal kültür" e dönüştüren görüşlerine göre ise; kültür "toplumsal ve tarihsel gelişmenin gidişi içinde insan tarafından yaratılan, maddi, manevi değerlerin genel toplamıdır" (Çalışlar 1978 : 6). Ulus ise kapitalizmin doğuşuyla ortaya çıkan, burjuvazinin egemen olduğu bir sınıfsal topluluktur. Burjuvazinin ve kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak ulusçuluk da gelişmekte ya da körelmektedir. Burjuvazinin çıkarlarını ulusun üzerinde tuttuğu durumlarda, ulusal kültürün 'ilerici, halkçı, insancıl değerleri'¹ etkisiz hale gelir. Dolayısıyla, kapitalist toplumlarda, çökme dönemine giren burjuvazi², ulusal kültür karşısında ikili bir tavır takınır; bir yandan ulusal kültürün ilerici, halkçı, insancıl, özgürlükçü yanını geriletmeğe çalışır, bir yandan da aynı kültürün tutucu, ayırıcı, baskıcı, ölü özelliklerini yüceltir. Bu nedenle 'şovenizm' i empoze eden 'burjuvazi', 'sosyalizm' in ulusal birlik ve bütünlüğü parçaladığını öne sürer (Bezirci 1978c : 6). Aslında 70'lerin düşünce ayrılıklarının, fikir çatışmalarının, kültürel alandaki kamplaşmaların temelinde de bu bakış açısı önemli bir rol oynamıştır.

Şükrü Şardağ, *Cumhuriyet Gazetesi*'ndeki bir yazısında, yukarıda belirtilen sosyalist düşüncenin "ulusal kültür" ü reddetmesine karşı çıkmış, kavramın algılanışında ayrımlı bir tutum olduğunu öne sürmüştür. Türk tarihini, dünya uluslarına 'şoven' söylemlerle anlatmanın yerini, tüm ulus kültürlerini tanımaya istekli, insancıl bir kültür anlayışına bıraktığını ifade etmiştir (Şardağ 1978 : 2).

Bununla birlikte, 1960 sonrasındaki özgürlükçü demokratik yaklaşımda emperyalist güçlere karşı birlik oluşturan "sol" görüşlü kitlelerin "ulusal kültür" dolayısıyla "ulusal

¹ Bu değerler 1970 – 1980 yılları arasında "sol" söylemin terminolojisinde olduğu kadar belli bir kesim açısından, kültür – sanat çevrelerinde de öne çıkan değerlerdir. Sanatçılar, doğrudan politik içeriği olan yapıtlar üretmese bile "sanatçı kimliği ve duruşu" bakımından kendilerini bu değerlerle ifade etmişlerdir. Ancak, yalnızca "sol" söylemin kendisini ilerici olarak görmediği, "sağ" söylemin de kendisini "ilerici" olarak tanımladığı ve Marksist çizgiyi benimseyenleri "gericik"le suçladığı görülmüştür. Dolayısıyla belli kavramları belli görüşlerle özdeşleştirmek, her ne kadar "siyah – beyaz" bir dönem söz konusu olsa da güç görünmektedir. Bu söylemlere örnek olarak bkz: Ahmet Kabaklı, "Milli Kültür ve İlim Bakanlığı", *Tercüman*, 17 Mayıs 1971 : 2.

² Burjuva kavramı, 70'lerin altı çok çizilen, ama tanımı net olarak yapılamayan bir kavram gibi görünmektedir. Karşıt görüşlerin birbirlerini sıklıkla "burjuva" olarak nitelendirmeleri ve suçlandırmaları bu durumu daha da karmaşık hale getirmektedir.

sanat” anlayışlarında bir belirsizlik var gibi görünmektedir. Nitekim, Atilla İlhan *Cumhuriyet Gazetesi*’nde yayınlanan “sanat ve geleneklerimiz” konulu bir yazıda solcuların, geçmiş kültür ve sanat mirasından yararlanmayı sosyalistliğe ve marksistliğe sığdıramadıklarını oysa ki sosyalizmin bilimsel açıklamalarında geleneğe önemli bir yer verildiğini örneklerle ifade etmiştir. Aynı şekilde Refik Durbaş da *“devrimci kültür, elbette ayakları havada, insandan kopuk bir kültür değildir. Onun da bir kaynağı, bir kökeni vardır. O da bir geleneğe dayanır”* şeklinde yanıt vererek “ulusal sanat” anlayışı ile “devrimci kültür” söylemi arasında yakın ilişki olduğunu işaret etmiştir. Durbaş, Mao Zedung’un *“tarihimizle bütün bağlarımızı koparmamalı, ona saygı göstermeliyiz. Ama bu saygı bugünü mahkum etmek için geçmişi yüceltmeğe, zararlı derebeylik unsurlarını övmeye değil, tarihe ilim içinde belli bir yer vermeğe, tarihin diyalektik gelişmesini dikkate almağa dayanmalıdır”* sözlerinden alıntı yaparak görüşlerini pekiştirmiştir (Durbaş 1970b : 3).

Bir bakıma bu görüşler, “ulusal kültür” anlayışının bir söylem farkından dolayı “ret / kabul” mantığı içinde ele alındığını göstermektedir. Tartışılan kavramlar ortak olmakla birlikte, kavramın içinin nasıl doldurulduğu, hangi düşünce biçimine ve dünya görüşüne hitap ettiği, neyi temsil ettiği konusunda farklılıklar oluşmaktadır. 70’lerde tartışılan “milli / ulusal kültür” sorunsalı bu farklılaşmanın tüm alanlardaki etkisini görünür kılmak açısından ilgi çekici bir dönemi işaret etmektedir.

3.2. “YERELLİK - ULUSALLIK / EVRENSELLİK” TARTIŞMALARI

Tanzimat’tan bu yana süregelen “ulusallık / evrensellik” tartışmaları, 70’li yıllarda da gündemdeki yerini korumuş, 12 Mart 1971 askeri müdahalesi ile gelecekteki on yıllık bir süreçte koalisyonlarla yönetilen Türkiye’de partilerin siyasi kimlikleri “ulusal / evrensel” kavramlarını, bu partilerin siyasi söylemlerinin içeriği doğrultusunda tartışmaya açmış, ¹ dönemin sanatçı, sanat yazarı ve edebiyatçıları, kimi kültürel, tarihsel ve sanatsal olgularla ilişki kurarak ele almıştır. Bu tartışmaların ana eksenini, kültür oluşumunda “ulusal / yerel / evrensel” kavramlarının sorgulanması belirlemiş, bu

¹ Örneğin; Kültür Bakanlığı’nın farklı zamanlarda (1976 - 1978) çıkardığı “Ulusal / Milli Kültür” dergisi, siyaset çevrelerinin “ulusallık / evrensellik” sorununa yaklaşımını görünür kılması açısından dikkat çekicidir. Bkz: 3.1. Ulusal / Milli Kültür Sorunsalı.

kavramlara köken oluşturacak “ulusallık / gelenek, milli kültür, Batı kültürü vs.” gibi unsurlar öne çıkarılmıştır.

1970’lerde olgunluk dönemlerini yaşayan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi hocası ve Cumhuriyet’in ilk dönem genç kuşak sanatçılarından olan Nurullah Berk, Bedri Rahmi Eyüboğlu evrensel olmayı, kültürel geçmişimizde yer tutan geleneksel sanatların çağdaş anlamda yeniden değerlendirilmesi, bu hazinenin esin kaynağı olarak kullanılması olarak anlar ve savunurken, aynı ya da yakın kuşaktan İsmail Tunalı, Adnan Binyazar, Fahir Aksoy, Mustafa Esirkuş gibi felsefeci, eleştirmen, yazar ve ressamlar “ulusallık / yerellik” ayrımına değinerek görüşlerini belirtmişlerdir. Örneğin; İsmail Tunalı, ulusallık kavramını; yöresellikten ayrı tutulması gereken bir olgu olarak değerlendirmiştir. Tunalı yazısında sanatçılar tarafından ulusallıkla yöresellik kavramlarının zaman zaman karıştırıldığını belirtirken, Türk resminden örnekler vermiştir. Buna göre; Osman Hamdi Bey, Doğu’ya ait konuları, doğulu kıyafetler içindeki figürleri resmetmekle, Şevket Dağ, konularını, cami, mescit, han gibi Türk mimarisinden alarak, Turgut Zaim günlük yaşantıları minyatür sanatı anlayışında vererek, Bedri Rahmi Eyüboğlu köylü nakış sanatına yönelik resim anlayışı ile ulusal sanat yapma yoluna gitmiştir. Ancak, Tunalı’ya göre; bu sanatçıların yapıtları, ulusal değerler içermekle birlikte, aslında yöresel niteliktedirler. Onun düşüncesinde Neşet Günal, Hüseyin Bilişik ve Devrim Erbil gibi sanatçılar, ulusallığı yakalamayı başarmışlardır. Bu bakış açısına göre; sanatın yöreselliği, içinde doğduğu coğrafi – toplumsal çevreyi ifade ederken, ulusallıkta bir ulusun kavrayış, duyuş ve beğeni durumu söz konusudur (Tunalı 1973 : 6).

Adnan Binyazar ise “ulusallık” kavramını açıklarken, bir toplumun, ulusun, uygarlık dünyası içindeki duruşunu, önemini, ayırt edici niteliklerini görünür kılar. Örneğin; “İnsan ve sanat” başlıklı yazısında yer alan ;

“Kendi tarihini, duygusunu, düşüncesini, yaratma gücünü, edebiyatını, bütün sanatlarını, uygarlık dünyası içindeki yerini saptayamayan bir ulus, ulus olma niteliklerinden yoksundur. Atatürk’ün her vesileyle öne sürdüğü ulus kavramı, ulusallığı, ulusal duyguyu da içerir”

sözleriyle, “ulus” olabilmenin “ulus olma bilinci” ile yakın ilişkisine değinmekte ve Atatürk’ün kültürel milliyetçiliğine göndermede bulunmaktadır.¹Buna göre, bir sanatçı önce ulusal olmanın yollarını bulmalı ve bu yolla evrenselliği zorlamalıdır (Binyazar 1972 : 2).

Dönemin naif sanatçısı Fahir Aksoy da benzer bir görüşle, 70’lerin başında *Cumhuriyet Gazetesi*’nde yer alan, “Ülkesel Türk Resminin Yeniden Doğuşu”² başlıklı yazısında, aynı toprakta yaşayan, aynı dili konuşan, aynı dine bağlı bulunan, aynı ekonomik koşullara sahip insanların, bölgesel ufak – tefek ayrılıkları olsa bile, duygu – düşünce birliğinden dolayı ülkesel bir kültür doğuracağından söz etmiştir. Bu görüşe göre; gelenek, kültürel ulusçuluğu yaratan önemli bir etkidir. Aksoy’a göre; bir toplumun ana karakterinin oluşumunda “uygarlık” kadar “gelenek” de etkidir ve gerek politik gerek gündelik yaşamda gerekse sanat alanında geleneğin temel alınması başarıyı getirecektir. Gelenekten yararlanmanın, “ölü”yü diriltmek, “statik” kalmak, “eski”ye bilinçsizce bağlanmak anlamına gelmediğini belirten Aksoy, “gelenek” i dinamik bir yapı olarak görmektedir (Aksoy 1970 : 2).

Geleneksel sanatları, folklorik öğeleri “ulusal” motifler olarak kullanan Mustafa Esirkuş da sanatta “ulusal” değerler aramakta ve Türk resmini bu değerlerle anlamlandırma yoluna gitmektedir. Esirkuş’a (1972c : 2) göre; sanatta “evrensellik” i yakalamanın bir yolu da “yerel” olmaktır ve yerel sanatlar, “ulusal kişiliğin” oluşmasında önemli bir etkidir. Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun “*Matisse’i gördükten sonra yerel sanatlarımızın değerine bir kez daha inandım*”, Nurullah Berk’in “*Bugüne kadar Batı sanatını taklit ettik*” sözlerine değinen sanatçı, Batılının, hiçbir ulusun sanatını küçük görmeksizin, “bölgeseldir” ya da “evrenseldir” diye bir ayırım yapmaksızın faydalanmasını bildiğini

¹ Atatürk’ün kültürel milliyetçiliği ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Zeynep Yasa Yaman, 1930 – 1950 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış: d Grubu, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji – Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 1992 : 13 – 14 ; “Kültür Politikaları Açısından Sanat Ortamı”, 4. *Ulusal Sanat Sempozyumu: Kültürün Gelişiminde Sanatın Öncülüğü*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1994 : 155 – 162; İlkay Sunar, “Ulusal Kültür ve Kimlik”, *Bilanço 1923 – 1998 - 1*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999 : 165 – 168 ; Nilüfer Öndin, Cumhuriyet Dönemi (1923 – 1950) Kültür Politikalarının Türk Resim Sanatı Üzerindeki Yansımaları, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2002 :44 – 53.

² Sanatta “ulusallık” kavramı üzerine görüş bildiren kimi yazarların, “ulusal” yerine farklı terimler kullandığı, bu konuda bir dil birliği kurulmadığı dikkat çekmektedir. Örneğin; Fahir Aksoy, “Ülkesel Türk Resminin Yeniden Doğuşu” başlıklı yazısında, “ülkesel sanat” diye bir terim kullanmakta ve görüşlerini bu terim üzerinden aktarmaktadır. Bkz : Fahir Aksoy, “Ülkesel Türk Resminin Yeniden Doğuşu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Eylül 1970: 2.

belirtmiştir. Esirkuş bu konudaki görüşlerini, Nurullah Berk'in anlatımlarıyla desteklemektedir. Berk' in :

“Resimlerimde, özellikle son resimlerimde, minyatürlerimize olan düşkünlüğüm ve onlardan esinlenişim açık olarak yansır. Ama ben bundan gurur duyarım. Neden mi? Çünkü, ben geçmişimin sanatından hareket ederek, çağımız Türk sanatını oluşturma çabası içindeyim.

...

Strasbourg'da Matisse' in resimlerinin yanına bir yazmamızı astık. Orada hazır bulunanlar, bu yazmayı Matisse' in bir işi sandılar. Fakat gerçek anlaşılınca hayretlerini de gizleyemediler. Peki, böylesine bir geleneksel sanata sahip ulusun sanatçıları, daha dışarıda nasıl bir şey ararlar acaba?”

biçimindeki sözleri, “gelenek” ten yararlanmayı, “ulusal sanat”ın oluşumunda temel unsur olarak gören yaklaşımları yansıtması açısından dikkat çekicidir (Esirkuş 1972ç : 6).

Öte yandan Nurullah Berk, *Varlık* dergisinde çıkan “Sanat Sorunları : Resim Üstüne Tartışmalar” başlıklı yazısında, edebiyatla resim sanatını kıyaslayarak, “ulusallık / yöresellik” konusuna farklı bir açıdan yaklaşılmaya çalışmıştır (N. Berk 1973d : 13). Berk'e göre, edebiyat söz konusu olunca Türkçe yazıldığı, düşünüldüğü için ulusallıktan, yöresellikten söz etmek doğaldır. Dil, burada ayırıcı bir işlev yüklenmektedir. Ancak resim sanatında biçim, renk, çizgi gibi elemanlar evrensel değerlerdir ve çağ, uluslararasılığı gerekli kılmaktadır. Bu durumda çatışma halinde görülen “ulusallık / evrensellik sorunu, içinden çıkılması zor, kaotik bir durumu göstermektedir. Berk, bir tarafta “Türk kimliği” taşıyan bir resim anlayışını savunuların, diğer tarafta sınırsızlığı öne çıkarıp, resim sanatının belli bir ulusun, yerliliğin temsilcisi olamayacağına inananların yer aldığını belirtir. Birinci grupta bulunanlara göre, her ülkenin, her toplumun kendi malı olan bir kültür geçmişi, sanat mirası, folkloru, bir düşünüş ve duyuş özelliği vardır. Yaşanılan toprağın havası, suyu, doğal görünüşleri, yaşam biçimleri onu diğer ülke insanlarından, kültürlerden ayırır. Diğer gruptakiler ise, ülkeler ve kültürler arasındaki uzaklığın teknik olarak ortadan kalkmasıyla, bireşimlerin gerçekleştiğini, yerel kültürün bir iç politika nesnesi haline geldiğini, folklor gibi geleneksel öğelerin de kurumlar aracılığıyla yaşatıldığını düşünmektedirler. Berk'e göre, Türk sanatında “ulusal” olma kaygısı geç olmuş bir

duygudur ve ulusallık kadar evrensellik de kaçınılmaz bir olgudur. Dönemin değişen yapısı bunu gerekli kılmaktadır (N. Berk 1973d : 13).

Tüm bu yaklaşımlar aslında iç içe geçmiş bazı söylemleri de içermektedir. Çoğunlukla ‘ulusallık’ denildiğinde akla gelen ve ‘ulusallık’ düşüncesinin açılımında önemli unsurlar olarak görülen bu söylemler, 70’lerde “köklere dönüş / gelenek”, “halka inmek / topluma yönelmek” gibi kavramlarla öne çıkmıştır. Bu kavramlara bakmak, konunun detayları ve temellendiği noktalar açısından önemli görünmektedir.

3.2.1. Türk Kültürü : Köklere Dönüş / Geleneği Yeniden Düşünmek / Bireşimcilik

70’lerin “ulusallık” söylemleri içinde yer alan ve bir anlamda “Batıcılık” ve ‘gelenek’ kavramları referans verilerek ele alınan “köklere dönüş” düşüncesi, sanat etkinliklerinin niteliğini ‘içeri / dışarı’ karşıtlığında tartışan bir anlayışı yansıtmaktadır.¹ Bu anlayış çerçevesinde sorunu tamamen iç dinamiklerle çözümlemeyi önerenler olduğu gibi, köklere dönmeyi tutucu / geleneksel bir tavır olarak değerlendiren ve karşısında olan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda; iç dinamiklerden, gelenekten beslenme, tarihsel – kültürel geçmişi olduğu gibi benimsemek olarak anlaşılmakta; Batı’yı dışlamadan, “ulusal – evrensel” değerlere ulaşmak için Batı – Doğu sentezine ulaşmak ise bu düşüncenin karşısında olmak anlamına gelmektedir.

Bunlardan ilk görüşü savunanlar, ‘gelenek’ kavramını, “Türk Kültürü” olarak tanımlamakta ve çağa ayak uydurmak, yeni ve devrimci atılımlar gerçekleştirmek anlamında başvurulacak tek kaynak olarak görmektedir. “Türk Kültürü” nün içinde yer alan resim sanatı ise, Göktürklerden, Uygurlardan başlayarak on dokuzuncu yüzyıla kadar doğal bir oluşum içindeyken, Osmanlı’nın askeri, teknik ve siyasi anlamda Batı’ya yönelmesiyle kesintiye uğratılmış ve bu tarihten itibaren dış etkilere açık hale gelmiştir. Öte yandan gelenekle yani Türk Kültürü ile kurulacak ilişki, resim sanatında öz kaynaklardan, hat, tezhip, nakış, Mevlevi, Bektaşî, dini ve halk resimlerinden

¹ Bu tartışmalarda, ‘içeri’ den ulusallık, ‘dışarı’ dan ise “evrensellik”, “Batı / Avrupa” kastedilmiştir.

yararlanma hatta temelini bu kaynaklardan alma ve tüm bunları günün toplumsal yaşantısının gerçekleriyle özdeşleştirmek anlamına gelmektedir.¹

Bu bakış açısına göre, kendi özünden, geleneğinden yararlanmayan, dış etkilere yönelenlerin göz önünde bulundurmaları gereken nokta; ülkelerin birbirlerinden etkilenmelerinin benzer koşullara sahip iseler olanaklı aksi durumda anlamsız bir “aktarma / taklit” olacaktır. Örneğin; Meksika resminden etkilenme; benzer toplumsal olaylar yaşandığı için anlaşılabilirken, Fransız resminden ya da Hollanda resminden etkilenme; sindirilmeden, aynı tarihsel süreçlerden geçmeden alınacağı için bir taklit olarak kalacaktır.² Burada “evrensel” olma düşüncesi, saygın bir yer edinmek, tanınmak bakımından öne çıkarılmakta, bunun da ancak özgün olmakla, geleneklere, köklere, “Türk Kültürü” ne bağlı kalmakla olanaklı olduğu vurgulanmaktadır.

Benzer bir yaklaşım, Moda’da Cumalı Sanat Galerisi’nde on sanatçının³ katılımıyla gerçekleşen bir serginin değerlendirme yazısında dile getirilmiştir. Yapılan yorumda; resimlerin o günkü eğilimlerin bir bölümünü yansıttığı üzerinde durulmakta, ancak ‘Türk resmi’ ni temsil etmek gibi bir sav taşımadığı ifade edilmektedir. Öte yandan gelinen noktada, Cumhuriyet’ten sonra bir süre Batılı etkilerde kalan resim sanatının, artık kendini arayıştan kurtararak ulusal bir özellik içinde, kişiliğini kazanma yolunda olduğu da belirtilmektedir (Ahmet Köksal 1973c : 7).

Köklere dönüş sorununa kendi sanatı üzerinden bakan sanatçılardan Mustafa Esirkuş ise, Uygurlardan başlayan Anadolu’da oluşan bir kültürel geçmişi işaret etmekte, Türk sanatçıların bu köklerden yararlanması gerektiğini savunmaktadır. Ancak sanatçı yerel sanatları tekrar etmenin Batı sanatını tekrar etmek kadar sakıncalı oluşuna dikkat çekmiştir. Bu görüşten hareketle köklere dönüşün, temelinde “özgün” olma sorunuyla özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır (Esirkuş 1974 : 7).

Aksi yönde düşünen ve “kök” arayışını bir zihniyet sorunu olarak ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin; İsmail Altınok, 70’lerde sıkça dile getirilen ve bir

¹ Bkz : İsmail Altınok, “Türk Resminin Sorunları - III”, *Oluşum*, ?, Temmuz – Ağustos ? : 2. .

² Bkz : İsmail Altınok, “Türk Resminin Sorunları - III”, *Oluşum*, ?, Temmuz – Ağustos ? : 2.

³ Sergiye katılan sanatçılar; *Bedri Rahmi Eyüboğlu, Birim Bozok, Cihat Burak, Eren Eyüboğlu, Hasan Kavruk, Mehmet Pesen, Metin Eloğlu, Mustafa Esirkuş, Nedim Günsur, Nüket Aksoy*’dur.

olumsuzluk olarak ele alınan “bizden değil”, “kökü dışarıda” söyleminin; egemen ve sömürücü çevrelerin,¹ yeni düşünce ve değer yargılarından duydukları çekinceden kaynaklandığını ifade etmiştir. Oysa dönem, dünya sanatına eklemlenmeyi gerektirmektedir ve bunu gören bazı sanatçılar, Batı’daki oluşumları izleyerek, özgün – kişisel arayışlar içine girmişlerdir. Altınok bu bakış açısıyla, dönem gereği uluslararasılığın kaçınılmaz olduğunu söyleyen Nurullah Berk’le hemfikir gözükmektedir. Altınok da Berk gibi kendi kaynaklarından yararlanarak Batı sanatını özümseyen sanatçılara Cemal Tollu, Zeki Faik İzer, Sabri Berkel, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cemal Bingöl, Neşet Günel, Adnan Turani, Adnan Çoker, Gencay Kasapçı, Altan Gürman gibi isimleri örnek vermiştir. Gençlerin henüz kişisel bir üslup çıkaramadıklarını belirten Altınok, bu kuşaktan yalnızca Halil Akdeniz ve Osman Dinç’i sayabileceğini ifade etmiştir. “Ulusal ve evrensel” değerlerin, birbirlerini “yok etmeden” de var olabileceğine inanan Altınok, “doğru sanat”ın, taklitçilikten uzak, çözümleyici ve sağlam kuramsal temellere oturan bir anlayışta olması gerektiğinden söz etmiştir. Ona göre, Meksika sanatının öne çıkan isimlerinden *Orozco*, *Diego Riviera* gibi sanatçılar, yapıtlarında soyut – kübik bir dil kullandıkları ve Meksika halk efsanelerini kaynak aldıkları için kalıcı olmuşlardır. Bir anlamda, biçimde “evrensellik”, içerikte “ulusallık” esasına dayandıkları için dünya sanat ortamındaki yerlerini almışlardır.²

Sanatçının içine doğduğu kültürel çevrenin etkileriyle donanmış olarak sanat ediminde bulunduğunu düşünen Kaya Özsezgin ise, “öz” e dayalı yaratım sürecinin, işin doğası gereği, aidiyet duygusunu da beraberinde getireceğini öne sürmüştür. Konuya genel bir perspektiften yaklaşan Özsezgin, sanatçıda varolan kişisel kavrayışın, tarihsel süreç ve gelenekle zıtlasma ve kopukluk meydana getirmemesi için, kendi toprağından ve geleneğinden yararlanmasını kaçınılmaz kıldığını belirtmiştir. Öte yandan, dünyadaki gelişmeleri izleyen ve içinde yaşadığı çevreyi tüm yönleriyle içselleştirmek durumunda kalan sanatçı ister istemez sanatında her iki çevrenin de izlerini taşıyacaktır. Dolayısıyla Özsezgin, sanatta “öz” ün önemine vurgu yaparak, “ulusallık / evrensellik “sorununa

¹ İsmail Altınok, egemen ve sömürücü çevrelerden, Eşref Üren, Nurullah Berk gibi sanatçıları kast ederken, kimi “sol” kesimlerin de emperyalizmden kaynaklanan “Batı” yı dışarıda bırakma anlayışını bu söylem içinde değerlendirmektedir. Bkz : İsmail Altınok, Türk Resminin Sorunları – I , II, III, Oluşum, II, Oluşum, ?, Temmuz – Ağustos ?, 2.

² Bkz : İsmail Altınok, Türk Resminin Sorunları – I , II, III, Oluşum, II, Oluşum, ?, Temmuz – Ağustos ?, 2.

“biçim / İçerik” karşılığında yaklaşan görüşlerin sınırlandırıcı etkilerine dikkat çekmek istemiştir (Özsezgin 1969 : 23 – 26).

3.2.2. Halka İnnek / Topluma Yönelmek

70’lerin yaygın söylemi olarak görülen “halka innmek”, “topluma yönelmek” düşüncesi belli kesimler için sanatın halk tarafından benimsenmesi ve toplumun a/n/layacağı, tüketebileceği biçimde olması açısından önemlidir. Nitekim, dönemin yazılı basınında yer alan eleştirilerden bir bölümü; sanat etkinliklerinin gelir düzeyi yüksek bir kesime hitap ettiği, alım gücü düşük, yoksul denilebilecek halktan insanların bu türden etkinliklerle buluşma olasılığının güçlüğü üzerinde yoğunlaşmış, bu görüş, 70’ler boyunca farklı ideolojik çevreler tarafından paylaşılmıştır (Fuat 1970 : 2).

Halka innmek söyleminin temelinde; bir ülke sanatının “ulusal nitelik” taşımasının, ancak halkın anlayabileceği, sevebileceği, değerlendirebileceği, yargılayabileceği içerikteki yapıtlarla olanaklı olabileceği düşüncesi yer almaktadır. Böylece “evrensel sanat” a yönelmenin önü açılacaktır (Andak 1979 : 8).

Bir başka açıdan konuya yaklaşan Turan Erol “Sanatta Gelenek ve Ulusallık Sorunu” başlıklı yazısında, geçmişten bu yana yapılan değerlendirmelerin kesin yargılar oluşturmaktan uzak olduğuna değinirken, Sezer Tansuğ ve Kaya Özsezgin’ in ulusal duyarlık ve tarihsel mirasın işlenmesi kavramlarını dile getirmelerinin, gelenek ve ulusal nitelik konusunu, yaratma psikolojisinin verilerine dayanarak, inandırıcı bir dille bir sorun olarak ortaya koymalarının önemli bir gelişme olduğunu vurgulamıştır (Erol 1972a : 52). Turan, yöresellik, yerellik ya da ulusallık sorununun temelinde halktan kopmamışlığın yattığını belirtmekte, konuyu yine “halkı sevmek” noktasına taşımaktadır. Bu düşüncesini “yabancılaşma” kavramıyla açıklayan Turan, “ulusallık” ın, geçmişte yapılanları canlandırmak olmadığını, dikkat edilmesi gereken unsurun, topluma yabancılaşmadan, halktan uzaklaşmadan, hayata ve doğaya dönük bir sanat anlayışı ortaya koymak olduğunu belirtmektedir. Geleneğe bakmanın altında yatan nedenin, insanlığın değişmeyen, kendine özgü yanlarını görmek, anlamak olduğunu

belirten Erol, bu açıdan elde edilecek çıkarımların sanatçı tarafından içselleştirilmesinin önemini işaret etmiştir.

Halkla sanatı buluşturmanın yöntemleri konusunda farklı öneriler, ölçütler dile getirilmiştir. Örneğin; *Yeni Ortam Gazetesi*'nde plastik sanatlar üzerine yazı yazan Yücel Kıyılı, Nuri İyem' in Taksim Sanat Galerisi'nde açtığı bir sergi hakkında görüşlerini bildirdiği değerlendirme yazısında;

“Resim geleneklerimizde renkler gri değil, parlaktır. Yurdumuzun koşullarına uyar parlak renkler. İnsanlarımız parlak renklere daha vurgundur. Nuri İyem parlak renklere öncelik vererek halka yaklaşmıştır.

...

Portrelerindeki ve gruplarındaki insanlarda, bakışlarında ve duruşlarında içten gelen bir enerji ile bekleyiş seziliyor. Susuşlarının sonunda bir şeyler söyleyecek gibiler. Gerek konu, gerek renk, gerek öz bakımından halka yaklaşan bir ressam Nuri İyem”

sözleriyle, halkın hoşlanacağı tarzda resimler yapmanın, konu seçiminde doğrudan güncel yaşamdan yararlanmanın önemine dikkat çekmekte ve bu yolla sanatın, halkın seveceği hale gelebileceğine vurgu yapmaktadır (Kıyılı 1973ç : 7). Bu görüşe göre, “sanat halka inmeli, halk tarafından benimsenip, sevilmeli” anlayışı, sanat yapıtının niteliğinden, sanat ortamına getirdiği katkıdan daha önde gelmektedir.

Halkın benimseyeceği resimler yapmanın sanatçılar açısından bir başka nedeni de, Avrupa taklitçiliğinden uzaklaşmak, doğal olanı yansıtmak olarak açıklanmaktadır. Örneğin; böyle düşünen sanatçılardan Cuma Ocaklı kendi resimlerinde “evrensel plastisizmin içerdiği etkinlikleri topluma özgü kılmak” amacıyla olduğunu, sanat yaşamını bu amaç etrafında biçimlendirdiğini ifade etmiştir. Sanatçı “*Yıllarca burjuva hizmetinde olan plastik sanatlarla, topluma ters düşmemek, ona gitmek, onun bir kıymet olduğunu kendisine anlatmak için bu uğraşım on iki yıl önce başladı ve sürecektir*” sözleriyle bu düşüncesinin altını çizmiştir (Ocaklı 1975 : 7).

3.3. SOSYALİST - DEVRİMCİ SANAT ANLAYIŞI

1960 sonrasında, sol içerikli yayınların çevirisiyle yaygınlaşan sosyalist düşünce biçimi,¹ 68 olaylarıyla başlayan öğrenci / işçi hareketleri ve toplumsal - siyasal bunalımların etkisiyle politize olan kitlelere koşturularak sanatta da “politize / angaje” olma durumunu ortaya çıkarmıştır. Devrimci roman, öykü, şiir, devrimci tiyatro, devrimci sinema üzerine tartışmalar giderek yoğunlaşmış, basında, Ankara Çağdaş Sahne, İstanbul Ertem Galerisi, Dostlar Tiyatrosu, TÖB – DER merkezleri, Ankara ve İstanbul Sinematek Dernekleri, Eskişehir Sinema Kulübü gibi kuruluşların düzenlediği tartışma, forum, açık oturum gibi etkinliklerde konu çeşitli açılardan ele alınmıştır. Örneğin, Çağdaş Sahne’nin düzenlediği “Devrimci Sinemanın Varoluş Koşulları”, “Devrimci Tiyatro / Ulusal Tiyatro”, “Devrimci Kültür ve Plastik Sanatlar”, “Devrimci Müziğin İşlevi”, “Devrimci Kültür Politikası ve Devrimci Sanat” başlıklı toplantılar bu konunun etraflıca ele alındığı ortamlar olmuştur²

Devrimci kültür / sanat anlayışını bir “sınıf” sorunu olarak görenler, 70’li yıllarda toplumda iki tür “sınıf” olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlardan ilki öteden beri varolan “burjuva sınıfı” diğeri ise yeni oluşmakta ve giderek güçlenmekte olan “işçi sınıfı”dır. Bu bakış açısına göre; burjuva sınıfı ya da “egemen güçler”, kendi sınırlarını korumak, sahip olduğu düzeni sürdürmek eğilimindedir ve bu yüzden de “emeği” temsil eden, ötekileştirilen “işçi sınıfı”nın, üst – yapı kurumlarında söz sahibi olmalarını engellemek durumundadır (Kocatopçu 1975 : 7).

Bu anlamda “devrimci sanat”, burjuva sanatının kendi kültürünü, burjuva ahlakı ve yaşam anlayışını sürdürme eğilimine karşı, işçi sınıfının çıkarlarını koruyan bir tutumu temsil etmiştir. İşçi örgütlerinin, işçileri salt ekonomik sorunların çözüme bağlanmasını sağlayan bir araçmış gibi gösterdiğini, soruna işçi ücretlerinin artırılması açısından

¹ 1960’lara kadar, sosyalist / Marksist kuramın temel metinlerinin çevirisinin yapılmadığı, söylemlerin dergiler aracılığıyla yürütüldüğü görülmüştür. Örneğin; 1919 yılında *Kurtuluş* dergisi etrafında birleşen bir gençlik kümesi, Meşrutiyet’le başlayan ancak etkisiz kalan sosyalizm hareketini sürdürme çabası içinde olmuş, Namık İsmail’in “Sanat ve Sosyalizm” yazısı, İsmail Suphi, İsmail Hakkı gibi düşünürlerin “sosyalist” düşünceyi içeren görüşleri yine bu dergide yayımlanmıştır. 1920’de *Aydınlık* dergisi, 1931’de *Kadro*, Marksist düşüncenin ilkelerinden yararlanan diğer yayınlar olmuştur. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul : Ülken Yayınları, (ilk baskı 1966) 1999 : 382 – 387 ; Ahmet Soysal, *Sanat ve Siyaset*, İstanbul: Yön Yayınları, 1993 : 145.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Anonim. “Bugünkü Aşamada Sanat, Siyaset İçindir”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1976 : 6.

yaklaştığı için, bu durum işçilerin yüzeysel, politik düzlemde uzak, pasifize bir anlayış içinde olmaları anlamına geldiğini ifade edenler, işçi sınıfının kitle bilinci kazanmaya, sınıf bilinciyle hareket etmeye gereksinimi olduğunu vurgulamışlardır. Bunun için de eğitilmeleri, kültür seviyelerinin yükseltilmesi gerekmektedir (Balel 1976 : 5). Ancak işçiler kendi ekonomik – politik mücadelelerini sürdürmek zorunda oldukları için, işçi sınıfı kültürünün, “işçi sınıfından yana, bilime inanmış, küçük burjuva aydınları”, bir bakıma entelektüeller ve sanatçılar tarafından oluşturması beklenmiş, bir sanatçının, işçi sınıfının sorunlarını, yaşadığı toplumdaki çelişkileri iyi analiz etmesi ve işçiye çıkış yolu göstermesi önerilmiştir (Balel 1976 : 5 ; Kurtuluş 1988 : 2367 ; Anonim 1992ç : 28).).

Nitekim, çıkış noktası işçi sınıfı hareketine eklemlenmek olan *Devrimci Savaşım*da *Sanat Emeği* (1978 – 1980) dergisi, yukarıda sözü edilen görüşün uygulamaya dönüşmüş halidir. Barış Pirhasan’ın sahibi olduğu “Devrimci Savaşım

“Ülkemiz sanat kültür ortamına baktığımızda, emperyalizmin ve yoz burjuva kültürünün, özellikle yığınsal haberleşme araçları yoluyla, henüz feodal değer yargılarının tüm geçerliliğini koruduğu bölgelere varıncaya kadar geniş halk yığınlarına propaganda edildiğini görüyoruz. Bu yığınsal yozlaştırma olgusu, en azından, öncü kesimleri daha uyanık kılmak; onları devrimci düşüncenin, devrimci sanat ve kültürün değerleriyle kaynaştırmak gerekliliğini ertelenemez bir görev durumuna getiriyor. Bu görevin başarıyla yerine getirilmesi için, işçi sınıfı hareketine yakınlık duyan sanatçıların toplu bir güç olarak ortaya çıkmaları; çalışmalarını daha etkili, planlı ve disiplinli geliştirmeleri gerektiği inancındayız. Sosyalist hareket içinde yer alan kimi sanatçıların bile, disiplinsiz bir çalışma ve yaratma ortamında, burjuva ve emperyalist kültürün etkisi altında yozlaşabildiklerini dünya ve yurdumuz pratiği göstermektedir. Sanatın özel bir yaratı uzmanlık alanı olduğunu unutmadan, bireysel arayışların ve özgünlüklerin önemini yadsımadan, işçi sınıfı hareketinin sorunlarıyla kaynaşık ve bu sorunların gündeme getirdiği gereksinimlere sanat – kültür alanında yanıt verebilecek bir dergi zorunluluğu böylece ortaya çıkmaktadır”

denilmektedir (Anonim 1978bb : 3 – 4). Bu amaçla hazırlanan dergide; Orhan Taylan’ın “Türkiye’de Nazi Heykelciliği”, “Küba Afişleri ve Afişçilik Militan Tavrı”, Ataol Behramoğlu’nun “Sosyalist Devrimin Yazarı Maksim Gorki”, Ali Taygun’un “Sanatın Ekonomi Politikteki Yeri Üstüne Düşünceler”, Canan Beykal (Çoker)’ın

“Ekim Devrimi Sanatı”, “Resim Sanatımız ve Tekelci Sermaye” vb. başlıklı yazıları yayınlanmış, dernekler ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin gerçekleştirdiği etkinliklere yer verilmiştir.

Sanatçılar işçi sınıfı hareketine yalnızca kuramsal anlamda destek vermemiş, aktif olarak da katılmışlardır. Örneğin; Devlet Güvenlik Mahkemelerine karşı direniş gösterdikleri gerekçesiyle işten çıkarılan işçilere destek olmak amacıyla sekiz kuruluşun çağrı yaptığı ve aralarında İbrahim Balaban, Balkan Naci İslimyeli, Nuri İyem, Abidin Dino, Nedim Günsür, Neşet Günel, Özer Kabaş, Gürol Sözen’in de olduğu bir grup sanatçı, Görsel Sanatlar Merkezi’nde bir sergi hazırlayarak, bağışlanan yapıtlardan elde edilen gelirleri “DİSK Dayanışma Fonu” na aktarmışlardır (Bakla 1976 : 5 ; Anonim 1992ç : 27).

İşçi sorunlarına dikkat çeken bir başka etkinlik, 1975’te Berlin Kültür Şenliği Kurulu ve Kreuzberg Sanat Müdürlüğü tarafından şenlik kapsamında düzenlenen “Mehmet Berlin” de sergisidir. Mehmet Hanefi Yeter, Mehmet Aksoy ve Mehmet Çağlayan’ın katılımıyla gerçekleştirilen etkinlikte, Almanya’da yaşayan işçilerin sorunları dile getirilmiş ve sanatçıların 1 Mayıs işçi yürüyüşü, lokavt, işçi ailesi, toplantı gibi toplumsal / politik konuları irdeleyen çalışmaları sergilenmiştir (Anonim 1975bbbb : 18 – 19). 1977 yılında “Türkiye Akademiker ve Sanatkarlar Derneği” tarafından Paris’te gerçekleştirilen ve Maden – İş grevini konu alan “Genel Grev – 4 Ressam – Türkiye” başlıklı sergi ise, Orhan Taylan, Nil Yalter, Yusuf Taktak ve Canan Beykal (Çoker)’ın katılımıyla gerçekleştirilmiş, belgeler, desenler, sendikalara gönderilen telgraflar, gazete demeçleri, grev fotoğraflarından oluşan bir sunum hazırlanmıştır (Anonim 1977ççç : 6 ; 1977ddd : 10 ; 1977eee : 6).

Sanatçıların işçi hareketine desteği konusunda bir anlaşmazlık yaşanmazken, işçi sınıfının bilinçlendirilmesinde önemli bir etken olarak görülen “devrimci” anlayışın sanatsal üretime yansıtılması sorunu, tartışmalı bir konu olmuştur. Devrimci düşünceyle gerçekleştirilen sanat yapıtlarının, kitleleri içinde bulundukları sosyal bunalımı, bozulmayı anlatabilme, Sosyalist düşünceye sahip sanatçının, ekonomik, politik olayların değerlendirmesini yapabilme, çarpık düzenin düzeltilmesi için her

şeyden faydalanmasını bilme özelliğine sahip olması ve sanatın halkı bilinçlendirme sorumluluğunu yerine getirmesi gerekliliği üzerinde durulmuş, ancak sanatsal yaratının öz – biçim ilişkisine mekanik olarak indirgenmesinin bir sanat yapıtının “ilerici / devrimci” olma özelliğini engelleyebileceği olasılığına da dikkat çekilmiştir (Aslan 1976 : 8). Örneğin; sanatçının devrimci düşünceyi yansıtacak yapıtlar üretirken, tema olarak herkesçe bilinen sembolleri ve olayları kullanmasının, yapıtı yalınlaştırmaktan öte, basitleştirebileceği ve sanatsal özünden uzaklaştırabileceği belirtilmiştir. Konuyla ilgili bir örnek veren Orhan Taylan; “1 Eylül Dünya Barış Günü”nde düzenlenen Afiş Yarışması’nın sonucunda, ödül alamayanların yaptığı “*Biz Marksist’iz ve barış sorununu doğru kavramaktayız, o halde nasıl olur da Marksist olmayan kişilerin çalışmaları ödül alır da biz alamayız*” şeklindeki açıklamaları üzerinde durarak, devrimci sanatın genelde, bir “konuyu aktarma”nın mekanik biçimi olarak görüldüğüne vurgu yapmıştır (Taylan 1977f : 6).

Benzer bir eleştiriyi Murat Belge, “Bir Afiş Dolayısıyla Devrimci Resim Üstüne” adlı yazısında dile getirmiştir. Belge, 1 Mayıs için hazırlanan afişlerde, işçi figürlerinin, kol ve pazularının kafalarından daha iri ve belirgin resmedilmesinin, yaygın “devrimci / sosyalist” anlayışın bir yansıması olduğunu, ancak Marksist estetik ilkelerine aykırı bir ifade biçimi olduğunu belirtmiştir. Belge’ye göre fiziksel gücün öne çıkarılması, işçiyi makinenin bir uzantısı gibi gören kapitalizmin bakış açısıdır (Belge 1977 : 67 – 68).

Öte yandan, “devrimci sanat” anlayışını, toplumsal olayların birebir “gerçeklik” içinde yansıtılması olarak gören bir sanatçı grubunun, güncel olayları ve tartışılan “sosyalizm”, “burjuva”, “işçi sınıfı”, “sermaye” gibi “kitabî” kavramları, fotoğrafik bir algıyla resmettikleri sürece kendilerini “devrimci” olarak gördükleri belirtilmiştir. (Soyer 1975 : 7). Akif Kurtuluş ise, 70’lerde “sol” ya da “sosyalist” politikanın sistemi tehdit edecek boyutlara ulaşmadığından söz etmiş,¹ buna bağlı olarak sol sanatın, sol politikadan çok egemen politika tarafından belirlendiğine işaret etmiştir. Sosyalist sanatın kendi dışında gelişen gündeme karşı tavır aldığını, ancak bu gündeme müdahale edemediğini ifade eden Kurtuluş’a göre, olması gereken politikada sanatın

¹ Ergun Aydınoglu, “Türkiye Solu (1960 – 1980)” adlı kitabında, Türkiye’deki sol hareketlerin yalnızca 70’lerde değil, hiçbir dönemde ulusal ölçüde siyaset yapabilecek ve siyasal gündemi etkileyebilecek bir güce sahip olmadığını belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Ergun Aydınoglu, *Türkiye Solu (1960 – 1980) : “Bir Amneziğin Anıları”*, İstanbul : Versus Yayınları, 2007 : 10.

kendi gündemini oluşturabilmesi, mücadelenin, kendi projeleri ile topluma açılmasıdır. Ancak 70’lerde sanatta devrimci olan, sanatı üreten koşullarla hesaplaşan bir mücadelede değil, ürünün içeriğinde aranmıştır (Kurtuluş 1988 : 2366 - 2367). Aykut Köksal da benzer bir biçimde, 70’lerde öne çıkan “devrimci sanat” oluşumunun statükoya bağlı bir oluşum olduğunu, varolan yapıyı değiştirmeye yönelik bir güce sahip olmadığını, bu anlayışta üretilmiş sanat yapıtlarının hiçbir engellemeyle karşılaşmadığını ileri sürmüştür.¹

Kültür – sanat çevrelerinde tartışılan “devrimci sanat” sorunu genel olarak, birbiriyle çakışan / çatışan ya da çelişen görüşler etrafında ele alınmış, belirli bir kesimin söylemi haline gelen sanatın “devrimci / ilerici” olma özelliği hakkında genel bir kanı oluşmakla birlikte, tanımı, kapsamı ve yöntemleri konusunda bir uzlaşmaya varılamadığı görülmüştür.

¹ Bkz: Ek – 3 : 3.1. Aykut Köksal ve Korhan Gümüş’ün Konuşması.

4. 70'Lİ YILLARIN SANAT ORTAMINI BELİRLEYEN ETKEN VE OLUŞUMLAR

1970 – 1980 yılları arasında sanatta “özerkleşme” yönünde atılan adımlara karşın, “devlet” sanat çevrelerinin odak noktası olmaya devam etmiştir. Devletin kültür – sanat politikalarına yönelik tavrı ve yaklaşımı, 70’lerin başlarından sonuna kadar sanatçıların, yazarların, düşünürlerin gündeminden inmemiş, kültür - sanat politikalarına yönelik tartışmalar, kültür bakanlığının kurulmasıyla birlikte kurumsal bir nitelik kazanmış, siyasilere program ve tasarılarına karşılık, sanat çevrelerinin talep ve önerileri gündeme gelmiştir.

70’lerde, devlet galerileri, yabancı kültür merkezleri, eğitim kurumları ve bankaların yanı sıra, özel galerilerin sayısındaki artışla birlikte sergileme olanakları çoğalmış, koleksiyonculuk olgusunda bilinçlenme süreci başlamış, sanat piyasasının oluşması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Yanı sıra varolan eğitim, öğretim, kültür kurum ve etkinliklerin iyileştirilmesine yönelik tartışma ve öneriler bu on yıllık sürecin düşünsel yapısına yön vermiş, sanatçı örgütlenmesinde dayanışma anlayışı öne çıkmış, sanat yayınlarının sayısında artış gözlenmiştir.

4.1. DEVLET - SANAT İLİŞKİSİ

Devletin kültür – sanat olaylarını programlı olarak yönlendirdiği 1930 – 1945 dönemindeki oluşumlar, 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti’nin, yılda bir kez düzenlenen Devlet Resim Heykel Sergileri ve 1955 yılında iktidarın müdahalesi ile sonuçlanan, sanat çevrelerinin tepkisini çeken “Vilayet Tabloları Sergisi” dışında varlık gösterememesi nedeniyle kesintiye uğramıştır (İskender (1983) 2002a : 1691 ; Kışlalı 1986 : 71 ; Yasa Yaman 1994a : 161 ; 1996b : 35 ; 1998a : 96).

Devlet – sanat ilişkilerinin yeniden gündeme gelmesinde, 27 Mayıs 1960 müdahalesinin ardından hazırlanan ‘61 Anayasası’nın yarattığı özgürlük ortamı etkili olmuştur. Böylece 60’lı yıllar, sanat sorunlarının kamuoyu önünde tartışıldığı, sanatçı hak ve güvenliklerinin gündeme geldiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaratıcı

özgürlüklerin devletçe korunması ve desteklenmesi, sanatçının toplumda kendi üretimiyle yaşar duruma gelmesi, sanatın yaygınlaşması, telif haklarının güvenceye alınması, Türk sanatının dışa açılması, sanat müzeciliğinin canlandırılması gibi temel sorunların çözüme kavuşturulması yönünde beklenti ve öneriler dile getirilmiştir (Özsezgin 1986 : 97). 1960 – 1965 yılları arasında genel kalkınma planına koşut olarak kültürel kalkınma konusunda da planlama çalışmaları yapılmış, Milli Eğitim Bakanlığınca toplanan danışma kurulları, devletin kültür / sanat alanında yapması gereken işler ve önlemleri ele alınmıştır. Bu toplantıların gerçekleştiği sıralarda sanat çevresinde Kültür Bakanlığı kurulması, genel ve mesleki öğretim dışında kalan işlerin Milli Eğitim Bakanlığı’ndan alınarak Kültür Bakanlığı’na verilmesi gerektiği görüşü yaygındır. 60’ların başında dönemin Güzel Sanatlar Genel Müdürü olan Cevat Memduh Altar, kültür kurumlarının örgütlenmesi konusunda bir rapor hazırlayarak Başbakanlığa sunmuştur. Altar’ ın hazırlamış olduğu “Eski Eserler, Müzeler, Güzel Sanatlar, Edebi Sanatlar, Tiyatro, Opera, Folklor ve Filmciliğin Devlet Bünyesinde Bağımsız Bütçeli Bir İdare Olarak Teşkilatlanmasıyla İlgili Rapor” u istenen sonucu sağlayamamış, 1961 yılında, bir başkan ve on iki üyeden oluşan “Güzel Sanatlar Komitesi” yeni ve daha kapsamlı ikinci bir rapor hazırlamışlardır. Bu raporda *Güzel Sanatlar Müzeleri Kanun Tasarısı* başta olmak üzere, plastik sanatlar alanında yenilenme, Türk resim ve heykelinin yurtiçinde ve yurtdışında tanıtımı, satın alınacak yapıtların, toplumun dünya sanatı hakkında bilgi edinebileceği bir müzede toplanması gibi çözüm önerileri sunulmuştur (Özsezgin 1971 : 2 ; Erol 1974a : 2).¹ 70’li yıllarda da benzer sorunlarla kültür – sanat politikaları, gündemin önemli konuları arasında yer almaya devam etmiştir.

1970 – 1980 yılları arasında, siyasette yaşanan sıkıntı ve dalgalanmalara karşın, Türkiye’nin izlediği sosyo – ekonomik politikalarda bir devamlılık sağlandığı, “uluslaşma” çerçevesinde “toplumsal bütünleşme” ve “çağdaşlaşma” misyonunun gerçekleştirilme görevinin, toplumsal ekonomik yaşamda belirleyici rol oynayan devletten beklendiği bilinmektedir. 70’lerin ikinci yarısında “plastik sanatlar” söz konusu olduğunda; özel galerilerin artması, piyasa ortamının oluşmaya başlaması, etkinliklerin / sergilerin çoğalması gibi olumlu gelişmelere rağmen sanat çevrelerinde

¹ Ayrıca bkz: Ek – 2: 2.5.Talat Halman ile Söyleşi ; 2.6. Turan Erol ile Söyleşi.

devlet desteğinden yoksun oluşun hala bir sorun olarak görüldüğü dikkati çekmektedir. Sanatçıların sosyal güvencesi ile ilgili gerekli yasal düzenlemeler yapılmamış, kapalı olan İstanbul Devlet Resim Heykel Müzesi’ nin durumu değişmemiş, “ulusal müze” açılması konusunda ise henüz bir gelişme olmamıştır (Elibal 1977a : 8 ; Özsezgin 1977b : 18 ; 1979 : 18).

Benzer bir durum kültür politikaları için de geçerlidir. Daha önceki dönemlerin de değerlendirildiği *Beş Yıllık Kalkınma Planları*, “kültür politikası” ve “devlet” anlayışını gösteren önemli bir belge niteliğindedir (Erder 2001 : 105 – 106). Öte yandan kalkınma planlarında söz edilen kültür – sanat politikalarının uygulanması ve kalıcı hale getirilmesi, siyasilerin bu konudaki tavrıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle hükümet programları önemli bir gösterge olmuştur. 1970 – 1980 yılları arasında hazırlanan hükümet programlarında kültür – sanat sorunsalının, eğitim politikalarının bir parçası olarak ele alındığı, parti tabanlarının beklentileri ve siyasi görüşlerin etkisinde biçimlendiği görülmüştür. 1971’de Kültür Bakanlığı’nın kurulması ise, tartışmaların yönünün ve zemininin değişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kültür Bakanlarının görüş ve programları, bakanlık tarafından çıkarılan yayınlar, sanat çevresinden yöneltilen eleştiri ve öneriler, devlet kanalıyla ya da kurumları aracılığıyla düzenlenen kimi etkinlikler, devlet - sanat ilişkisini gösteren diğer oluşumlar olarak öne çıkmaktadır.

4.1.1. Beş Yıllık Kalkınma Planları

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından konuşulan ve yürürlüğe konulan *Beş Yıllık Kalkınma Planları*, devletin yapması öngörülen yükümlülüklerini içermektedir. Bu planların bir bölümü “Kültür Politikaları” na ayrılmıştır. Örneğin; Akademik çevrelerin geniş katılımıyla hazırlanan *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1973 – 1977)’nda; kültür politikalarının genel çerçevesi olan “ulusal kültür değerleri” ve “çağdaşlaşma” konusunun toplumun her kesiminde kabul gördüğü, devletin öncülük yapma, özendirme yetkisine sahip olduğu, yapılacak her atılımın devlet tarafından üstlenileceği belirtilmiştir (Özsezgin 1974c : 18 – 19 ; 1986 : 97 ; Tarkan 1978 : 301 ; Erder 2001 : 106 – 107).

Belgede ayrıca, devlet arşiv sisteminin yeniden düzenlenmesi, tarihi anıtların, sanat eserlerinin korunması, tahribatını ve yurtdışına kaçırılmasının engellenmesi, folklor ürünlerinin “milli kültür” bütünü içinde devamının sağlanması, kitle iletişim araçlarının toplumun yararına sunulması, eğitici programların yanı sıra kültür – sanat programlarına da yer verilmesi, ulusal, çağdaş ve klasik yayınların çoğaltılması, sanat yönü kuvvetli filmlerin yapılması ve ödüllendirilmesinin bir sisteme bağlanması, Türk Sanat ve Halk Müziği’nin yaygınlaştırılması için araştırmaların yapılması, güzel sanatların desteklenmesi, sanatçı ve yaratıcıların yetişmesini, yeteneklerini ortaya koymalarını sağlayacak eğitim olanaklarının ve araçlarının geliştirilmesi gibi konular da ele alınmıştır (Tarkan 1978 : 10 ; Erder 2001 : 106 – 107).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978 – 1983) ise, benzer söylemleri içerir. Öte yandan, özgür kültür ve sanat yapıtlarının basımını desteklemek amacıyla devletin “kağıt fiyatı politikaları” nda bir düzenleme yapması kararlaştırılmış, ulusal müze oluşturulması, dışa dönük bir “kültür politikası” benimsenmesi, sanat alanında yetenekli olan gençlere yurtdışında eğitim olanağının tanınması gibi konular öne çıkmıştır. Dikkat çeken bir diğer karar, varolan akademilerin kapasite, yaratıcılık ve çağdaş sanat ürünlerini üretme ve yayma açısından geliştirilmesi yönündedir (Tarkan 1978 : 10).

Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ele alınan konu ve tasarıların, benzer biçimlerde hükümet programlarında da dile getirildiği görülmüştür. Her hükümet programında eşit ağırlıkta ele alınmasa da genel yaklaşım bu yöndedir.

4.1.2. Hükümet Programlarında Kültür – Sanat Sorunu

1970’li yılların kültürel ortamı, siyasi, toplumsal ve ekonomik yapılanma önerilerindeki, tutumlarındaki çeşitlilik, farklılık ve çelişkileri yansıtır. Sözkonusu on yıllık sürede değişen on üç hükümet, kendi politik ve kültürel görüşleriyle biçimlendirdikleri bir anlayışı, eğitim ve kültür yaşamına yansıtarak, toplumda bir kutuplaşma ve karmaşaya neden olmuşlardır. Dönemin hükümetleri, özerk yapılanma, müzik, folklor, “milli kültür”, turizm ve dış tanıtım gibi konuları öne çıkarmış, her bir hükümet kendi siyasası doğrultusunda bir hedefi öncelikle önemsemiştir. 12 Mart 1971 – 12 Eylül 1980 tarihleri arasındaki istikrarsızlık sonucu toplumun siyasi, ekonomik ve

toplumsal açıdan duyduğu huzursuzluk ve güvensizlik sanat alanında da yansımaları bulmuştur. Kısa sürelerle iktidarda kalan, çoğunlukla da koalisyonlardan oluşan hükümetlerin programlarında kültür – sanat politikaları, partilerin siyaset çizgilerinin öngördüğü ölçüler ve değerler çerçevesinde biçimlenmiştir. Özellikle 12 Mart 1971 sonrasında tek başına iktidara gelemeyen partilerin sanat ve kültür konularına yaklaşımı, seçimden seçime hazırlanan parti programlarıyla sınırlı kalmış, istikrarsız siyasi ortam ve bürokratik sorunlar nedeniyle çoğu düşünce uygulamaya konulamamıştır. Öte yandan, 1971 yılında I. Erim Hükümeti’nde Kültür Bakanlığı’nın da yer alması ile birlikte, sanatın kurumlaşması yönünde yeni bir sürecin işlemesi söz konusu olmuş, kültürel ve sanatsal ortamda tartışılan sorunlar yeni bir örgütlenmenin içerisinde yer almaya başlamıştır (Özsezgin tarihsiz (1998) : 58).

12 Mart 1971 ara rejimi öncesi, tek başına iktidara gelen AP’ nin (*II. Demirel Hükümeti* / 3 Kasım 1969 – 6 Mart 1970) hükümet programında kültür sorunu, geleneksel değerlerin araştırılması, bölge tiyatrolarının kurulması, tarihi, turistik bölgelerin arkeolojik bulgularının yer aldığı müzelerin açılması ve yurtiçi / dışı tanıtımlarının yapılması açısından ele alınmıştır. 6 Mart 1970 – 12 Mart 1971 yılları arasında ikinci kez kurulan *III. Demirel Hükümeti*’ nin programında da yine benzer görüşler yer almakta, ayrıca;

“Milletimizin maddi ve teknik gücünü yükseltici çalışmaları tamamlayan manevi ve kültürel gayretler desteklenecek, medeniyet ailesi içindeki geleneksel mevkimizin muhafazası kadar milli istidadımızın yaratacağı eserlerle de Türk milletinin insanlık alemine yeni katkılarda bulunması teşvik edilecektir. Bu maksatla, bugün Milli Eğitim Bakanlığı’nın geniş sorumluluk sahası içinde yer alan kültür işleri için, ayrı bir bakanlık kurulması öngörülmektedir”

sözlerine yer verilmektedir (Kantarcıoğlu 1987 : 56 ; Anonim 1990 : 124 – 125).

1971 – 1974 yılları arasında göreve getirilen *II. Erim, Melen ve Talu* hükümetlerinin programlarında ise kültür – sanat konularına ya hiç yer verilmemiş ya da bir iki cümleyle geçilmiştir. Irmak Hükümeti’ nin kültür politikaları genel hatlarıyla “ahlakta, kültürde, eğitimde millilik” ilkesini esas almıştır. Ayrıca kurulacak bir bakanlığın denetimi altında “milli kültürün, değerlerin korunması ve yaygınlaştırılması” için gerekli önlemler alınacağı belirtilmiştir (Kantarcıoğlu 1987 : 55 – 75 ; Anonim 1990 :

124 – 129). Türk sanatının yurt içinde ve özellikle yurtdışı tanıtımı konusunda ise hemen tüm hükümetler hemfikirdir.

26 Ocak 1974 – 17 Kasım 1974 tarihleri arasında MSP ile koalisyon oluşturularak kurulan 1. Ecevit Hükümeti’ nin programında ise kültür – sanat sorununa; *“Kültür ve san’at kuruluşlarının daha verimli hale getirilmesini, san’atın halka dönük ve herkesin faydalanabileceği bir biçimde gelişmesini ve bu faaliyetlerin yurdun en uzak bölgelerine kadar yayılmasını sağlayacak tedbirler alınacaktır”* biçiminde değinilmiştir. Öte yandan Bülent Ecevit’ in başkanı bulunduğu CHP’ nin,¹ devletin sanata katkısının formülü konusundaki yaklaşımı diğer partilere göre farklılık göstermiştir. Ecevit, bu konudaki düşüncelerini, 1 Şubat 1974 günü mecliste okunan “Ak Günlere” adlı seçim bildirgesinin “Sanat ve Kültür” başlıklı bölümünde;

“İnsan ve toplum yaşamının manevi alanda da zenginleşmesine ve yücelmesine katkıda bulunmak üzere, sanat ve kültür çalışmaları toplumun bütün kesimlerine yayılmalıdır. Bu çalışmalarda devlet katkısını ve önderliğini, herhangi bir siyasal müdahaleye ve baskıya yer bırakmayacak biçimde sağlamak üzere CHP iktidarı özerk bir Güzel Sanatlar Kurumu kuracaktır. Bu kurum gereken yetkilerle, olanaklarla donatılacaktır”

sözleriyle ifade etmiştir (Anonim 1973ççççç : 157 – 161 ; Duru 1974 : 70). Ecevit’ e göre devlet desteği ancak özerk bir kurumun oluşturulmasıyla verilebilirdi. Bu kurumun tüm yetki ve sorumluluğu sanatçılara ait olacaktı. Aynı yıl kendisiyle yapılan bir söyleşide, plastik sanatların Türk toplumunda işlevsel bir içeriğe ulaşmadığını, amaçlarının, bu sanatlara “fonksiyon” kazandırmak olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, toplumun güzel sanatlarda büyük atılımlar yapabilmesi, evrenselleşebilecek ve geçerliliğini çağlar boyu sürdürebilecek yapıtlar yaratabilmesi için en büyük desteğin devletten ve özel kuruluşlardan değil, halktan gelmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Duru 1974 : 6 ; Erol 1975 : 1 ; Özsezgin 1986 : 97). Ecevit, benzer düşünceleri 1976’da hazırlanan parti programında da dile getirmiş, sanatçı yaratıcılığının ve deneyciliğinin engellenmesinin sakıncaları üzerinde durmuştur (Tütengil 1978 : 17).

¹ Cumhuriyet Halk Partisi’ nin hükümette olduğu dönemler: I. Ecevit Hükümeti (26 Ocak – 17 Kasım 1974) , II. Ecevit Hükümeti (21 Haziran - 21 Temmuz 1977), III. Ecevit Hükümeti (5 Ocak 1978 - 12 Kasım 1979).

31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977’ de tarihleri arasında ülkeyi yöneten *IV. Demirel Hükümeti*’ nin (Birinci Milliyetçi Cephe) programında yine ağırlıklı olarak eğitim politikaları esas alınmış, kültürel alandaki gelişmelerin, yeni nesillere aktarımının “milli kültüre” dayalı bir eğitim anlayışıyla gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır (Anonim 1975 : 11).

Öte yandan, 1977’ de seçime girmeye hak kazanan partiler, hazırladıkları olası hükümet programlarında ülke sorunlarına yönelik çözüm önerileri sunmuş, kültür – sanat politikalarına ilişkin öneri ve tasarılarını dile getirmişlerdir. Örneğin; CHP’ nin sanatta özerkleşme düşüncesine karşı çıkan MHP, seçim bildirgesinde “kültür – sanat politikasının devletin destek, himaye ve öncülüğünde yürütüleceğini” nin altını çizmiştir. Bu yaklaşımın temelinde ise, ideolojik mücadeleler döneminden geçildiği, dış etkilerin sanatçıları kötü etkilediği, kontrol edilmediği durumda “milli” değerlerin yitirileceği görüşü yer almaktadır. Öte yandan, bir Türk Sanat Akademisi kurulacağını belirten MHP, bu akademinin ödüllendirme ve özendirme amacıyla verilen kararlarda otorite görevi üstleneceğini sözlerine eklemiştir. CGP ise seçim bildirgesinde, “Milli Folklor Enstitüsü” kurulmasını önermiş, “*Türk sanat ve folklor musikisini yeniden ihya etmek, yok olup bozulmalarını engellemeye yönelik çalışmalar*” yapmak yönünde görüş bildiren AP ile ortak noktada buluşmuşlardır. CGP bildirgesinde ayrıca, devlet arşivinin düzene sokulacağı, değerli yazma yapıtların korunacağı, Türk sanatı konusunda araştırma ve derlemelere önem verileceği, tarihi anıtların korunması, tanıtılması için çalışılacağını ifade etmiştir (Tarkan 1977 : 10 – 11).

4.1.3. Kültür Bakanlıklarının Kültür ve Sanat Politikaları

Cumhuriyet’ in ilanından itibaren kültür konusuna Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer verilmiş, 28 Aralık 1935 – 21 Eylül 1941 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı’ nın yalnızca isminde değişiklik yapılarak Kültür Bakanlığı adını almıştır. Ancak bu durum eğitim alanında aksamalara yol açınca bakanlığın ismi yeniden Milli Eğitim Bakanlığı olmuştur (Öndin 2002 : 42). Hükümetlerin kültür ve sanat politikaları 1965 yılında Kültür Müsteşarlığı kapsamına alınmış, 1971’de Kültür Bakanlığı’nın resmen kurulmasına kadar da bu durum devam etmiştir (Gezer 1974a : 2 ; Özsegin

1986 : 97). 1970 – 1980 yılları arasında kurulan Kültür Bakanlıkları sırasıyla şu hükümetlerde yer almıştır : I. *Erim Hükümeti* / Kültür Bakanı Talat Halman (26 Mart 1971 – 11 Aralık 1971), *Irmak Hükümeti* / Nermin Neftçi (17 Kasım 1974 – 31 Mart 1975), IV. *Demirel Hükümeti* / Rıfki Danişman (31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977), V. *Demirel Hükümeti* / Avni Akyol (21 Temmuz 1977 – 5 Ocak 1978), III. *Ecevit Hükümeti* / Ahmet Taner Kışlalı (5 Ocak 1978 - 12 Kasım 1979), VI. *Demirel Hükümeti* / Tevfik Koraltan (12 Kasım 1979 – 12 Eylül 1980). 1971’i izleyen yıllarda, Türkiye’de siyasal değişimlere paralel olarak Kültür Bakanlığı konusunun da her zaman gündemde olduğu bir süreç yaşanmıştır.

1964 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nın, İstanbul’da topladığı “Müzik ve Sahne Sanatları I. Danışma Kurultayı”nda Kültür Bakanlığı kurulması yönünde görüşler öne çıkmış, öncelikle bir Kültür Müsteşarlığı oluşturulmasına karar verilmiş, bakanlığın resmen kurulması ise, 12 Mart 1971 müdahalesinin ardından göreve getirilen I. Erim Hükümeti (26 Mart 1971 – 11 Aralık 1971) döneminde gerçekleşmiştir.¹ Parti programında “*Anayasanın öngördüğü kültürel kalkınmanın daha etkin bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için eğitim ve kültür işlerinin birbirinden ayrılarak bir Kültür Bakanlığı’ nın kurulması konusu önemle ele alınacaktır*” sözlerine yer veren Erim Hükümeti, Kültür Bakanlığı konusunda, uzun zamandır *Milliyet Gazetesi*’nde çeşitli yazılar yazan Talat S. Halman’ı görevlendirmiştir (Halman 1970 : 2 ;1971 : 2) . Yeni kurulan bakanlığa Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, Kültür Müsteşarlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 1000 Temel Eser ve Klasik Yayınlar, Tanıtma Ataşelikleri ve Basın Yayın Genel Müdürlüğü bağlanmış, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Milli Eğitim Bakanlığı’nda kalmıştır (Anonim 1971çç : 1). Basında ve sanat çevrelerinde ilgiyle karşılanan bu oluşum, beraberinde sorunların ve önerilerin dile getirildiği yeni tartışmalara yol açmıştır.²

¹ Kültür Bakanlığı kurma düşüncesinin, I. Erim Hükümeti’nden önce, III. Demirel Hükümeti’nde dile getirildiği görülmektedir. Nitekim, III. Demirel Hükümeti (6 Mart 1970 – 12 Mart 1971) programında “Bu maksatla, bugün Milli Eğitim Bakanlığı’nın geniş sorumluluk sahası içinde yer alan kültür işleri için, ayrı bir bakanlık kurulması öngörülmektedir” sözlerine yer verilmiştir. Burada isim olarak belirtilmemekle birlikte düşünülen bakanlığın Kültür Bakanlığı olduğu anlaşılmaktadır. Bkz : Selçuk Kantarcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987 : 130, 134.

² Bkz : Vedat Nedim Tör, “Niçin Kültür Bakanlığı?”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Haziran 1971 : 2 ; Abdi İpekçi, “Kültür İşleri”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Ağustos 1971 : 7 ; Ziya Arkan, “Kültür Bakanlığı Üstüne”, *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1971

Bakanlık yaptığı süre içerisinde projelerini ağırlıklı olarak tiyatro, opera, müzik, edebiyat ve Türk kültürünü tanıtıcı etkinlikler üzerinde yoğunlaştıran Halman' ın plastik sanatlarla ilgili planları; bakanlığa bağlı seksen yedi müzenin etkinliğini ve galerilerdeki sergilerin sayısını artırmak biçiminde sıralanmakla birlikte belirgin değildir (Anonim 1971ff : 1 ; Nayır 1971b : 5). Halman'a göre, Erim Hükümeti'nin iktidarda uzun süre kalamaması, bu konudaki düşüncelerini ortaya koymasına olanak vermemiştir (Birgül 2003 : 207 – 246).¹

1974'te Irmak Hükümeti'nde Kültür Bakanı olarak görev alan Nermin Neftçi ise, göreve geldiğinde yaptığı açıklamada; Merkez ve Taşra Örgütü Kuruluş Kanunu Tasarısı üzerinde çalışılacağını, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nda görülen eksikliklerin giderileceğini, Döner Sermayeli Müzeler Kanunu'nun ele alınacağını, sahne ve müzik sanatçılarının sorunlarının çözümü için gerekenin yapılacağını, benzer alanlara ilişkin projeler hazırlanacağını ifade etmiştir (Tarkan 1974 : 3). Öte yandan, 1997 yılında yayınlanan *Demokrasinin Kilit Taşı Anılar* adlı kitabında Kültür Bakanı olduğu dönemden bahsederken Neftçi, kadrosu, merkez teşkilat kanunu ve kendisine ait bir bütçesi olmayan bakanlıkta çalışmanın güçlüklerinden söz etmiştir. Neftçi, hükümette kalma sürelerinin belirsiz olmasından dolayı, uzun vadeli planlar yapamadıklarını günlük programlarla kültür – sanat sorunlarına eğildiklerini anlatmıştır (Neftçi 1997 : 337 – 338). Geçici hükümetlerin, kalıcı kültür politikalarının oluşturulamayışındaki rolüne de değinen Neftçi :

“Siyasi bunalım ve hükümet istifalarının önem taşıdığı günlerde Avrupa'daki Merkez Komite ile yazışmalar yapılamamış olduğu için, toplantılara katılamamıştık. Avrupa ülkeleri bizim kaçırmış olduğumuz toplantılarda kendi mirasını, slayt, dergi, film ve maketlerle tanıtıyor, nasıl koruduklarını anlatıyordu. Türkiye, bir daha eline geçemeyecek olan çok önemli bir tanıtma fırsatını, bir milli propaganda gösterisini kaçırmak üzereydi. Benim göreve başladığım sıralarda ulusal kültürümüzün dünya çapındaki örneklerini, Sinan'ın dehası ile yaratılan camileri, köprüleri, Selçukluların (darüş-şifa) hastanelerini, hamamlarını, Osmanlıların hanlarını, anıtsal çeşmelerini, kütüphanelerini, o zamanlar henüz dünyada eşine rastlanmayan “toplumsal amaçlı” yapıtlarımızı tanıtma fırsatını kaçırmak üzereydik.

...

: 2 ; Türker Acaroğlu, “Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 16 Ağustos 1971 : 2 ; Yaşar Nabi, “Kültür Bakanımız Talat Sait Halmanla”, *Varlık*, 770, Kasım 1971 : 5.

¹ Kültür Bakanlığı'nın kurulma aşamaları ve bu süreçle ilgili detaylı bilgi için bkz: Ek – 2: 2.5. Talat Halman ile Söyleşi.

Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş bulunan komiteyi hemen toplamışım. Kampanyayı açan bir konuşma yapmış, komitedeki uzmanların önerilerini dinlemiştim ama süre çok kısalmıştı. Uzun boylu gösterimler yapılamıyordu. Ancak Antalya'daki eski liman ve kale içi evlerinin korunması konusunu acele olarak ele alabilecekler ve maketlerle tanıtımını yapabileceklerdi. Bu da hükümet bunalımlarının kültürel konularda, ulusal kültürümüzün tanıtılması konusunda nasıl olumsuzluklar doğurduğunu ortaya çıkarıyordu.”

sözleriyle, Kültür Bakanlığı'nın işleyişindeki temel sorunun siyasi istikrarsızlıkta aranması gerektiğini işaret etmiş, kültür politikalarının “partilerüstü” bir anlayışla el alınması gerektiğinin altını çizmiştir (Neftçi 1997 : 342 , 344).

Irmak Hükümeti' nin dağılmasının ardından, 31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977 tarihleri arasında yönetimde kalan IV. *Demirel Hükümeti* (Birinci MC Hükümeti) Kültür Bakanlığını kaldırmamış, bakanlık görevini Rıfki Danışman' a vermiştir. Oktay Akbal, Cumhuriyet gazetesinde çıkan “Kültüre Bakanlar!” adlı yazısında Danışman'ın uzmanlık alanının bilinmediğini, göreve geldiğinde yasaklayıcı bir zihniyetle hareket ettiğini ifade etmiştir. Nitekim Danışman, Vedat Nedim Tör'ün Devlet Tiyatrosu'nda sahneye koyacağı “Sahte Kahramanlar” adlı temsilin, genel ahlaka aykırı olduğu gerekçesiyle oynanmasına karşı çıkmıştır (Akbal 1975 : 2).

Rıfki Danışman'ın programı ve uygulamaları hakkında yeterince bilgi yoktur. Ancak, bakanlık tarafından çıkarılan “Milli Kültür” Dergisi'nin ilk sayısındaki önsözde Danışman, Türk kültürü üzerindeki görüş ve anlayışlarını, bu dergi aracılığıyla duyuracaklarını, diğer yayın çalışmalarıyla da bu etkinliği genişleteceklerini belirtmiştir. Dergide bakanlığın kültür politikalarını anlatmak görevini ise bakanlık müsteşarı Prof. Dr. Emin Bilgiç üstlenmiştir. Bilgiç yazılarında, ağırlıklı olarak “milli kültür” konusunu işlemiş, karşıt görüşlü siyasi çevrelerin kültür emperyalizminin etkisi altında kaldığını vurgulamıştır. Bilgiç, bakanlığın kültür – sanat alanındaki tasarılarını, alışıldık konular etrafında ele almıştır. Örneğin; tarihi eserlerin ve anıtların korunması, Türk Sanat ve Halk Müziğinin yaşatılması, bir ulusal müze açılması gibi amaçlar ortaya konmuştur. Bilgiç'in açıklamalarına göre bakanlığın somut uygulamaları arasında; Folklor Dairesi'nin bünyesinde bir Türk El Sanatları Şubesi'nin açılması, İstanbul Türk Klasik

Müziği Devlet Korosu'nun kurulması, Film ve Sinema Kurulu ve kanun taslağının oluşturulması vardır.¹

Bir bakıma önceki hükümetin devamı niteliğini taşıyan V. Demirel Hükümeti'nde (1977 - İkinci MC Hükümeti) Kültür Bakanı olarak görev alan Avni Akyol, demeç ve açıklamalarını topladığı “Kültür ve Sanat Üzerine” (1977) adlı kitapta, bakanlığın kültür politikaları üzerine görüşlerini aktarmıştır. Akyol, ekonomik kalkınmanın yanı sıra kültürel kalkınmayı da esas alan bir çizgi izleyeceklerini belirtmiş, kültürel kalkınmada “milli kültür” çizgisinden ayrılmayacaklarını ifade etmiştir.²

Öte yandan V. Demirel Hükümeti'nin kültür programında bir de akademi açma düşüncesi vardır. Akyol, 29 Eylül 1977 tarihinde TRT ve basına verdiği demeçte, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin 1977 Türkiye' sinin ihtiyaçlarına yanıt veremez hale geldiği için Ankara'da bir Devlet Güzel Sanatlar Akademisi açılacağını duyurmuştur. Henüz binası inşa edilmemiş olan akademide Yüksek Resim, Yüksek Dekoratif Sanatlar ve Yüksek Heykel Bölümlerinin yer alması ve elli öğrenciyle başlayacak eğitimin, binanın inşası tamamlanıncaya kadar Devlet Güzel Sanatlar Akademisi' nde yürütülmesi planlanmıştır (Akyol 1977 : 14 – 15).

1978'de yeniden bir hükümet değişikliği gerçekleşmiş, III. Ecevit Hükümeti (5 Ocak 1978 – 12 Kasım 1979) göreve gelmiştir. Daha önceki dönemlerde, “devletin güzel sanatlarla ve kültürle ilgili çalışmalarını her türlü siyasal etkiden uzak özerk bir kurumla yürütülmesi” gerektiğini düşündüğü için Kültür Bakanlığı kurma yoluna gitmeyen Ecevit, bu görüşünü değiştirmiş, Ahmet Taner Kışlalı'yı III. Ecevit Hükümeti' nin Kültür Bakanı olarak görevlendirmiştir (Erol 1975 : 1). Ecevit' in bu kararı, aydın kesimde farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Örneğin; Cavit Orhan Tütengil bir yazısında, Ecevit' in “Kültür, yazın ve sanat alanında kurumlaşma” planlarını gerçekleştirebilmek için Kültür Bakanlığı'nı bir araç olarak kullanabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, yasal çalışmaların yürütülmesi ve kurumlaşmanın gerçekleştirilmesinde

¹ Bkz : Rıfık Danışman, “Sunarken”, *Kültür ve Sanat*, 1, Ocak 1977 : 1 ; Emin Bilgiç, “Milli Kültür Anlayışı”, *Kültür ve Sanat*, 1, Ocak 1977 : 2 – 3 ; “Kültür Milliyetçiliği ve Kültür Emperyalizmi”, *Kültür ve Sanat*, 2, Şubat 1977 : 2 – 3 ; “Kültür Politikası Üzerine Düşünceler”, *Kültür ve Sanat*, 3, Mart 1977 : 2 – 5 ; “Kültür Politikası Üzerine Düşünceler (II)”, *Kültür ve Sanat*, 4, Nisan 1977 : 2 – 6 ; “Kültür Politikaları Üzerine Düşünceler (III)”, *Kültür ve Sanat*, 5, Mayıs 1977 : 2- 5.

² Ayrıntılı bilgi için Bkz : Avni Akyol, *Kültür ve Sanat Üzerine*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1977.

bakanlık makamının, müsteşarlık makamından daha etkili olacağını işaret etmiştir (Tütengil 1978 : 17). Ahmet Taner Kışlalı'nın kültür politikası “ulusal kültür” söylemi üzerine kuruludur. Devletin belirli bir ideolojiye göre kültürel yönlendirmede bulunamayacağı konusunda Ecevit'le hemfikir olan Kışlalı, buna karşın sanatta özgür ve bağımsız bir ortam oluşturulmasına katkı verilmesi gerektiğini, bakanlık olarak ilk görevlerinin de kurumlaşma yolunda çalışmak olduğunu ifade etmiştir (Anonim 1978 : 6 ; Kışlalı 1978 : 1 – 6).

Kültür Bakanlarının düşünce ve tasarıları genel hatlarıyla böyleyken, 1978 yılında Kültür Bakanlığı'nın bütçe görüşmelerinin yapıldığı toplantı, karşıt görüşlerin keskinliği, siyasal ve kültürel kamplaşmanın boyutlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Kültür sorunlarından çok siyasetin tartışıldığı oturumda, dönemin Kültür Bakanı olan Ahmet Taner Kışlalı, özerk kurumsallaşmaya gittikleri, arı dil çalışmaları yaptıkları, “milli kültür” den uzaklaştıkları gerekçesiyle eleştirilmiş, devletin sanattan desteğini çekmesinin sakıncaları üzerinde durulmuştur. AP adına konuşan Ömer Barutçu;

“Solcu Halk Partisi Hükümeti, “milli kültür” yerine “evrenseliği” seçmekle kültürümüze kötülük etmiştir. Hükümetin evrensel kültür anlayışı Atatürkçülükle bağdaşmaz. Sayın bakanın kültürde özerklik görüşünü de tehlikeli ve endişe verici bulmaktayız. Bu görüş de 1910'ların Marksist ve Leninist bir görüşüdür”

sözleriyle düşüncelerini dile getirirken, dönemin bir diğer tartışma konusu olan “milli / evrensel kültür” sorununa da işaret etmiştir. Benzer görüşler Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Halk Partisi tarafından da dile getirilmiştir (Duru 1978a : 22 – 23).

4.1.4. Sanat Çevrelerinin Kültür – Sanat Politikalarına Karşı Yaklaşım ve Önerileri

70'li yıllarda, sanatçı ve yazarlar tarafından, kültür – sanat politikalarının belirlenmesi ve işlerlik kazanması yönünde devlete önemli sorumluluklar yüklenmiş, ideolojiler tarafından belirlenmeyen, kalıcı, “partilerüstü”, örgütlü, yasalarla güvence altına alınmış bir “kültür politikası” oluşturulması beklenmiştir. (Gezer 1974a : 2 ; Kongar 1976 : 17). Bu nedenle, hükümet programları, Kültür Bakanlarının söylem ve tasarıları dikkatle

izlenmiş, yapılan her açıklama, sanat çevresinde eleştiri ya da öneri biçiminde karşılık bulmuştur.

1971’de kurulan Kültür Bakanlığı o açıdan, sanat çevrelerinin uzun zamandır gerçekleşmesini beklediği bir oluşumdur. Böylece sürekli dile getirilen sorunlar, bağımsız bütçeli bir bakanlık tarafından çözümlenebilecektir. O dönemde seslendirilen konular ise genel olarak, İstanbul ve Ankara Resim Heykel Müzeleri’nin, Başkent Güzel Sanatlar Akademisi’nin yeniden planlanması, ülke sanatının tanıtımına, temsiline dayalı, halkı eğitebilecek donanımına sahip bir ulusal müze açılması, taklit ve tekrardan uzak yeni kültür değerlerinin yaratılması, geçmiş değerlerin korunması ve yaşatılması, yaratıcılığın desteklenmesi, iç ve dış tanıtım, sanatçıların özlük haklarının korunması, sanat eseri telif yasası ve vergi yasasının yeniden düzenlenmesi üzerinde yoğunlaşmıştır (Acaroğlu 1971 : 2 ; Tör 1971b : 2 ; 1971c : 2 ; Erol 1971 : 1 ; İslimyeli 1971a : 4 ; Nutku 1971 : 2).

Aynı yıl birçok sanatçı tarafından, Kültür Bakanlığı’ nın sorumluluğunu paylaşacak, uzmanlardan oluşan bir “Kültür Şûrası” kurulması önerisi gelmiş (Arıkan 1971 : 2), Talat Halman’ın döneminde toplanamayan “Plastik Sanatlar Danışma Kurulu”, 1972’de Milli Eğitim Bakanı İsmail Arar, Kültür Müsteşarı Mehmet Önder, Refik Epikman, Eşref Üren, Abidin Elderoğlu, Arif Kaptan, Turan Erol, Adnan Turani, Muammer Bakır, Nüzhet İslimyeli, Neşet Günal, Zühtü Müridoğlu, Şadi Çalık, Fahir Aksoy’un katılımıyla toplanmıştır (Anonim 1972g : 1, 4). Refik Epikman, Hüseyin Gezer ve Turan Erol’dan oluşan alt kurul bir rapor hazırlamış, bu raporda; devletin kültür - sanat konularındaki tutumu ve sanat çevrelerinin beklentileri ele alınmış, sanat politikalarının belirlenmesinde taklitten, tekrardan uzak yaratıcılığın desteklenmesi, devletin sanatı güdümleyen değil, olanak sağlayan bir yapı içinde olması gerektiğinin altı çizilmiştir (Anonim 1972g : 4).

Sonraki yıllarda da durum değişmemiş, sanat çevrelerinde sorunlara çözüm arayışları sürmüştür. Örneğin; 1974’te, MSP ile koalisyon yapan *I. Ecevit Hükümeti* (26 Ocak – 17 Kasım 1974) göreve geldiğinde, *Milliyet Sanat Dergisi*, “Sanatçılar Yeni Hükümetten Neler Bekliyorlar?” başlıklı bir açık oturum düzenlemiş, Lütfi Akad,

Beklan Algan, Semih Balcıoğlu, Cihat Burak, Hüseyin Gezer, Yaşar Kemal, Yaşar Nabi Nayır, Aziz Nesin, Ülkü Tamer, Haldun Taner, Yalçın Tura, Zeynep Oral, Oğuz Akkan, Akal Atilla'nın da aralarında olduğu bir grup sanatçı ve yazar, yalnızca yasalar ve kurumlaşmalar anlamında değil, hemen her alanda sansürün önlenmesi, sanatçıya ve emeğe saygı, baskıların ve tutuklamaların sona ermesi gibi dönemin koşullarını da içeren birtakım konuları dile getirmişlerdir (Anonim 1974ff : 4 - 5).

1976' da düzenlenen bir başka açık oturum “Devletin Kültür Politikası ve Devrimci Sanat” başlığını taşımaktadır. Ankara'da Çağdaş Sahne Kültür Merkezi' nde gerçekleştirilen açık oturuma Emre Kongar, Mete Tunçay, Sevgi Soysal, Bedrettin Cömert, Füsün Altınok, Uğur Mumcu, Muammer Sun tartışmacı olarak katılmış, toplantıyı İlber Ortaylı yönetmiştir. Toplantıdaki genel eğilimin, devletin destekleyici olmasını savunan görüşlerin aksine, devlet – sanat ilişkilerinin bağımsız iki alan olarak görülmesi gerektiği yönünde olduğu dikkati çekmiştir. Örneğin; Mete Tunçay konuşmasında Kültür Bakanlığı' nın kaldırılmasını, kültür, sanat ve düşün çalışmalarının özerk bir kurum tarafından yönetilmesini önermiş, Füsün Altınok da devletin özgür düşünce ortamı yaratmak dışında kültür işleriyle ilgilenmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Emre Kongar ise “devrimci sanat” anlayışının “devlet” kavramıyla uyuşmadığını, çatışma halinde olduğunu belirtirken, Kültür Bakanlığı' nın görev ve sorumluluklarını yeniden hatırlatmıştır (Tarkan 1976b : 8 ; 1976c : 16).

Bu toplantı da göstermiştir ki, devletin sanata desteği konusunda sanat ve düşün çevrelerinde farklı görüşler öne çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Ecevit hükümetlerinin programlarında ve seçim bildirgelerinde üzerinde sıklıkla durulan “özerk sanat kurumu” oluşturulması düşüncesini olumlu bulanlar kadar karşı çıkanlar da vardır. Olumlu bulanlar, sanatın devlet kontrolünde olmasının, “güdümlü / ideolojik sanat” anlayışına yol açacağı düşüncesiyle özerkleşmeyi uygun bir model olarak görmekte, (Kongar 1976 ; 17 ; Erol 1978 ; 21), karşı çıkanlar ise, Türkiye'de böyle bir oluşum için gerekli koşulların varolmadığına inanmaktadırlar (Kutlar 1977 : 7).

4.2. KURUMLAR

1970’li yıllarda sanat ortamında etkin rol oynayan kurumların başında müzeler, sanat eğitimi veren okullar ve özel sektöre bağlı oluşumlar gelmektedir. Bu dönemde İstanbul, Ankara ve İzmir’de olmak üzere üç güzel sanatlar müzesi bulunurken, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yaptırılan İstanbul Kültür Sarayı (1969 / Atatürk Kültür Merkezi - 1978) ile bir özel sektör kuruluşu olan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (1973) dönemin diğer önemli kurumları olmuştur.

Sanat eğitimi veren kurumlar arasında, İstanbul’da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (1883), Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu (1957), Ankara’da Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü (1932) ve farklı şehirlerdeki eğitim enstitüsü resim – iş bölümleri etkin durumda, İzmir’de 1975 yılında kurulan Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ise oluşum sürecindedir ve eğitime 1983’te başlamıştır.

4.2.1. Müzeler, Kültür Merkezleri ve Vakıflar

1970’li yıllarda Kültür Bakanlığı’na bağlı tarih, sanat, etnografya, arkeoloji müzeleri, Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı askeri müzeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne bağlı müzeler ve bazı kuruluşların müzeleri olmak üzere çok sayıda müze bulunmaktadır. Bu müzeler, bir yandan dünya standartlarına ulaşmak için çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da sorunların giderilmesi için uğraş vermektedir. Müzelerin yaşadığı sorunların başında, yetersiz kanun ve yönetmelikler nedeniyle ödenek oluşturulamaması, eğitim olanakları kısıtlı olduğu için uzman yetiştirilememesi gelmektedir. Buna karşılık, özellikle 70’lerin ikinci yarısından itibaren olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Örneğin; Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde bulunan müzeler, bina anlayışı ve teknik donanımı açısından “çağdaş müzecilik” anlayışına uygun hale getirilmiş, geçici sergiler ve konferanslarla canlı tutulması sağlanmış, Ankara’da uzman yetiştirilmesi için kurslar açılmaya başlamıştır (Atasoy 1975 : 20).

Sözü edilen müzeler, tarihi eserlerin, kültürel varlıkların, kurumsal tarihe ilişkin belge ve eşyaların korunduğu, tanıtıldığı müzelerdir. 1970 – 1980 yılları arasında görsel

sanatlar alanında varlık gösteren, sanat çevrelerinin gündeminde ağırlıklı olarak yer alan tek müze, “İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi” olmuştur. 1973’te müzeye dönüştürülen “İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi” çoğunlukla bir galeri işlevi görmüş, “Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi”nin açılışı ise 1980 yılında gerçekleştirilmiştir.

4.2.1.1. İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi : 1937

Atatürk’ün isteği üzerine 20 Eylül 1937’de Dolmabahçe Sarayı’nın Veliaht Dairesi’nde açılan “Devlet Resim ve Heykel Müzesi”, çağdaş Türk sanatının belleğinin oluşturulmasında önemli bir adım olarak nitelendirilmiştir (Yasa Yaman 1992 : 151 ; Tansuğ 1996 : 194 ; Özsezgin tarihsiz (1998) : 33 ; Atagök 1999 : 212 – 221). Çağdaş Türk sanatının önde gelen yapıtlarının temsil edildiği ilk müze olması bakımından öne çıkan İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi’ nin koleksiyonu 1910’larda başlayan çalışmaların katkısıyla oluşturulmuştur. Halil Edhem’in öncülüğünde hazırlanan “Elvah – ı Nakşiye Koleksiyonu”,¹ Türk resminin erken örnekleri ile Batı resminden (çoğu kopya olan) seçilmiş yapıtları ve Osmanlı Ressamlar Cemiyeti üyelerine ait çalışmaları içeren yapısıyla bu çalışmaların başında gelmiş, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’ ne bağlı olması kararlaştırılan müzenin koleksiyonu, bakanlıklardan, çeşitli resmi kurumlardan alınan ve 1936’da akademide düzenlenen “50 Yılın Türk Resim ve Heykel Sergisi’ ne katılan yapıtlarla zenginleştirilmiştir (Özsezgin 1996 : 17 – 19 ; Toprak (1998) 2002 : 283). Ayrıca 1939 yılından itibaren Devlet Resim ve Heykel Sergileri’nden Milli Eğitim Bakanlığı ve Güzel Sanatlar Akademisi tarafından alınan yapıtlar da müze koleksiyonuna katılmıştır (Özsezgin 1996 : 19).

II. Dünya Savaşı nedeniyle 1939 – 1951 yılları arasında kapalı kalan müze (Toprak (1998) 2002 : 283), sonraki dönemlerde, bürokratik engellerden dolayı, koruma, arşivleme, sergileme, tanıtma ve toplumu bilinçlendirme gibi konularda işlevini yeterince yerine getiremediği yönündeki eleştirilerle gündeme gelmiştir (Berk 1971 : 10 ; Özsezgin 1976 : 27 ; Tansuğ 1996 : 196 ; Atagök 1999 : 216 – 217). 1970’li yıllara gelindiğinde sık sık onarımdan geçirilen ve kısa aralıklarla kapalı tutulan müze, 12 Mart

¹ Detaylı bilgi için bkz: Halil Edhem, *Elvah – ı Nakşiye Koleksiyonu*, (Çev. Gültekin Elibal), İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.

1976’da Kültür Bakanlığı tarafından yangına karşı yeterince korunamadığı gerekçesiyle “süresiz” olarak kapatılmış ve 3 Mart 1981’e kadar da kapalı kalmıştır ( pek i 1976 : 9 ; Atagök 1999 : 217).

Henüz 70’lerin ba larında, müzenin teknik donanımının yetersizliğine, bakımsızlığına ve devletin ilgisizliğine dikkat çeken bir haberde, müzenin içinde bulunduğu durum:

“Yağmur, tavanların ve duvarların eşsiz yağlıboya ve işlemeli sıvalarını kabartmı tır. Müze ilgilileri, Bonnard, Derain, Utrillo, Leopold Levy, Dufy, Matisse, Picasso gibi ünlü ressamların eserleri ile ülkemiz ressamları tarafından yapılan kıymetli tabloları ve heykelleri kaldırmak zorunda kalmışlardır. Yağan yağmur ve kar sularının daha büyük zarar meydana getirmemesi ve alt salonlara inmemesi için akan yerlere sıra sıra plastik kaplar konulmuştur. Böylece müze, plastik eşya satan d kk n haline dönmüştür”

sözleriyle anlatılmakta, sanat çevrelerinden, binanın fiziki koşullarının müzenin geleceği açısından tehlike oluşturduğu, yapıtların modern anlayış içinde inşa edilmiş bir başka binaya taşınması gerektiği yönünde uyarılar geldiğine işaret edilmektedir (Anonim 1972   : 1 ; Elibal 1975p : 7 ; Tunalı 1976b : 2 ;  zsezgin 1976c : 31 ; Elibal 1979f : 8). Gelen uyarılar arasında, müzenin akademinin sorumluluğundan çıkarılarak, Kültür Bakanlığı Müzeler ve Eski Yapıtlar Genel Müdürlüğü’ne bağlanması da vardır. Gerekçe olarak, 1127 sayılı yasayla m zeyeye bağımlı hale getirilen akademinin bürokratik nedenlerden dolayı rahat hareket edememesi ve b t  e oluşturma konusundaki sıkıntılarını gösterilmiştir ( akaloz 1978d : 7).

Abdi  pek i’ nin 1976 yılında, o sırada müze müdürü olan Hüseyin Gezer’le yaptığı söyleşide, Gezer, müzenin kapatılma süreci ve sonrasındaki gelişmelere ilişkin, kamuoyunun, “aydın” çevrelerin ve devleti yönetenlerin yeterince ilgi göstermediğini, yapılan birkaç toplantının, ortaya konulan kimi çabaların ise sonuçsuz kaldığını ifade etmiştir ( pek i 1976 : 9). Nitekim, Müze’nin kapatılması konusunu ele almak için, 26 Nisan 1976’da Ertem Kültür Merkezi’nde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi başkanı Sadun Ersin’in yönetiminde, Hüseyin Gezer ve Sezer Tansuğ’un katılımıyla bir açık oturum düzenlenmiş, “Resim Heykel Müzesi ve Sorunları” başlıklı oturumda, müzenin kapatılmasına ve yaşanan sıkıntılara duyarlılık gösterilmemesinin nedeni, toplumun

sanat olaylarına uzak kalışıyla ilişkilendirilmiştir (Anonim 1976jj : 7 ; Özsezgin 1976a : 27).

Öte yandan, Devrim Erbil, 24 Mayıs 1979’da, müze müdürlüğünü kabul ederken, müzenin yeniden açılması konusunu gündeme taşımış, bununla birlikte, Nurullah Berk’ in 1974’te sözünü ettiği; müze bahçesinin düzenlenmesi, heykellerle donatılması, tanıtıcı, bilgilendirici sunumlar yapılması hakkındaki önerilerini¹ yinelemiş, müzenin kalkınması ve yapıt satın almada maddi destek sağlanması için “Müzeyi Sevenler Derneği” kurulması yönündeki düşüncelerini dile getirmiştir (Çakaloz 1979t : 8). Bir yıl sonra “Günümüz Sanatçıları Açık hava Sergisi” müze bahçesinde derneğin desteğiyle açılmıştır (Hızlan 1979ç : 8). Sonuç olarak müze yangına karşı önlemler alınmamasına rağmen Atatürk’ ün doğumunun 100. yılı sebebiyle İstanbul Merkez Komutanı Tuğgeneral Naci Şekerefeli tarafından 3 Mart 1981’de yeniden açılmıştır (Atagök 1999 : 217).

4.2.1.2. İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi: 1973

1952 yılında İzmir Kültür Park içinde açılan Resim Heykel Galerisi, 1973’te Konak’taki binasına taşınmış, heykeltıraş Turgut Pura’nın girişimleriyle “İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi” adı altında kamuya açılmıştır (Çakaloz 1979t : 8). Bir müze binası olarak Mimar Muhlis Türkmen tarafından inşa edilen İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi’nin koleksiyonu başlangıçta Ankara ve İstanbul Devlet Resim Müzelerinden derlenen, müzeye bağışlanan ve müze derneği tarafından satın alınan yapıtlarla oluşturulmuştur (Sağlam 2001 : 25)². Müze, 70’li yıllarda daha çok öğrencilere sanat eğitimi verilen, kısa süreli sergilerin düzenlendiği bir galeri işlevini görmüştür (Anonim 1975çççç : 7 ; Anonim 1975zzzz : 7).

4.2.1.3. Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi : 1980

Ankara’nın Namazgah Tepesi’nde Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından 1927’de inşa edilen Eski Türkocağı Merkez Binası, 1975 yılında Güzel Sanatlar Genel

¹ Bkz : Nurullah Berk, “Resim ve Heykel Müzesi Üstüne Kültür Müsteşarı’na Açık Mektup”, *Milliyet Sanat*, 99, 27 Eylül 1974 : 25.

² Bkz: Ek – 2 : 2.9. Halil Akdeniz ile Söyleşi.

Müdürlüğü'nün girişimi ve konuyla yakından ilgilenen dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün talimatı ile Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınarak Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi yapılmak üzere Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir (Fırat 1998 : 85). 1976 yılında Emel Korutürk'ün önerisiyle İstanbul'dan gelen Mimar Abdurrahman Hancı, binanın müzeye dönüştürülmesi hazırlıklarına başlamış, Hancı'nın projesine göre aslına uygun bir biçimde restorasyon çalışmaları sürerken bir yandan da müze koleksiyonunun oluşturulmasına başlanmıştır. Eşref Üren (1897 – 1984), Arif Kaptan (1906 – 1979), Turan Erol (1927), Orhan Peker (1926 – 1978), Şefik Bursalı (1902 – 1990), Mehmet Özel (1932) ve Osman Zeki Oral (1925)'dan oluşan ikişer kişilik dört ekip¹ kamu kuruluşlarını dolaşarak müzeye konabilecek yapıtları belirlemiş, Başbakanlığın bir genelgesi üzerine toplanan yapıtlar, bakım ve onarımları yapıldıktan sonra sergilenmeye hazır hale getirilmiştir. Müze salonlarında teşhir edilecek yapıtlar ise Turan Erol (1927), Devrim Erbil (1937), Mustafa Pilevneli (1940), Mehmet Özel (1932) ve Müze Müdürü Tunç Tanışık (1952)'tan oluşan bir seçici kurul tarafından belirlenmiştir. (Özel 1992 : 11 ; Fırat 1998 : 85).

Başlangıçta, Devlet Resim ve Heykel Sergileri'nden alınan yapıtların bulunduğu kamu binalarından, Milli Kütüphane koleksiyonu ile İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi koleksiyonundan sağlanan yapıtlarla oluşturulan müze koleksiyonu, 1978 yılında Dışişleri Bakanlığı kanalıyla Paris'te gerçekleştirilen bir açık arttırma sonucu alınan, Fikret Mualla'ya ait otuz dört adet resim, İş Bankası koleksiyonundan aktarılan kırk üç adet resim, Sabahattin Nebahat Ergi ailesinin bağışladığı yirmi dört resim, bir büstle genişletilmeye çalışılmıştır (Borcaklı 1971 : 25 ; Özsegin 1980r : 7 ; Özel 1991 : 13). Böylece, oluşturulan koleksiyonun sergilenmeye hazır hale getirilmesinin ardından Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, dönemin cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından 2 Nisan 1980'de açılmıştır (Özsegin 1980g : 7).

¹Mehmet Özel tarafından hazırlanan Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi katalog metninde, çeşitli yayınlarda ve müzenin internet sayfasında, bu ekibin içinde Refik Epikman (1902 – 1974)'ın da olduğunu belirtilmektedir. Ancak, Refik Epikman 1974'te hayatını kaybettiği için, 1975'ten sonra başlayan bu çalışmaların içinde yer alması olanaklı değildir. Konuya dikkat çeken ve bilgiyi aktaran; Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Zeynep Yasa Yaman.

4.2.1.4. İstanbul Kültür Sarayı (Atatürk Kültür Merkezi) : 1969

Dönemi içinde dünyanın dördüncü, Avrupa'nın ikinci, Türkiye'nin tek büyük sanat merkezi olma özelliğine sahip olan İstanbul Kültür Sarayı'nın inşası, 1946'da, İstanbul Valisi ve Büyükşehir Belediye Başkanı Lütfi Kırdar tarafından başlatılmış, 1953'te Bayındırlık Bakanlığı'na devredilmiştir. Hazırlanan ilk projede yapının bir opera binası olması tasarlanmış, 1953 yılında projenin başına getirilen Mimar Hayati Tabanlıoğlu'nun inşa programına konser salonu, oda tiyatrosu, sinema salonu ve sanat galerisi eklemesiyle yapı bir kültür merkezine dönüştürülmüştür. Taksim Meydanı'nda bulunan İstanbul Kültür Sarayı, 12 Nisan 1969'da, Devlet Opera ve Balesi'nin Verdi'nin "Aida Operası" ve "Çeşmebaşı Balesi" galalarıyla açılmıştır (Anonim 1993c : 385 - 387).

İstanbul Kültür Sarayı, sanat galerilerinin sayıca az olduğu 70'lerin başlarında sergi etkinliklerine yer vermesiyle de önemli bir görev üstlenmiş, nitekim, aralarında Henry Moore, Kenneth Armitage, Barbara Hepworth gibi sanatçıların da bulunduğu "Yedi İngiliz Heykeltıraşı" sergisi burada gerçekleştirilmiştir (Berk 1970c : 124 ; Antmen 2005 : 362). Ancak, 27 Kasım 1970 tarihinde Arthur Miller'ın "Cadı Kazanı" sahnelenirken çıkan yangında, yapının büyük salonu ve sahnesi tahrip olmuş, Topkapı Sarayı'ndan alınarak IV. Murat temsili için fuayedede sergilenen IV. Murat'a ait tablo ve çok sayıdaki tarihi eser yanarak yok olmuş ya da hasar görmüştür. Yangının ardından kapsamlı bir değişiklik ve onarım geçiren İstanbul Kültür Sarayı, 6 Ekim 1978'de Atatürk Kültür Merkezi (AKM) adı altında yeniden açılmıştır (Anonim 1993c : 387 ; Toprak (1998) 2002 : 240). Merkezin açılışı sırasında gerçekleştirilen "Halka Yeniden Açılış" şöleni kapsamında "1923'ten Günümüze Türk Resim, Heykel ve Seramik Sanatından Bir Kesit" sergisi ile Şahin Kaygun'un "Sanat İnsanları Portreler" sergisi düzenlenmiştir (Çakaloz 1978o : 6 ; Köksal 1978b : 18).

1978'den bu yana yapısını koruyan ve Uluslararası İstanbul Festivali, İstanbul Film Festivali, İstanbul Tiyatro Festivali, Kültür Bakanlığı'nın onay verdiği uluslararası toplantılar için kullanılan Atatürk Kültür Merkezi'nde bin üç yüz kişilik büyük salon, beş yüz kişilik konser salonu, iki yüz kişilik tiyatro salonu, iki yüz elli kişilik sinema

salonu bulunmaktadır. Üst katlardaki galeri mekanında çeşitli sergi etkinlikleri düzenlenen Atatürk Kültür Merkezi, İstanbul Devlet Tiyatrosu, Opera ve Balesi, Devlet Senfoni Orkestrası'nın kalıcı sahnesi olarak hizmet vermektedir (Anonim 1993c: 387).

4.2.1.5. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı : 1973

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, Avrupa'nın birçok kentinde yılın belirli dönemlerinde yapılmakta olan ve çeşitli sanat dallarını içeren festivallerin bir benzerini İstanbul'da da gerçekleştirmek, sanat alanında burs vermek, sanatçılara yardımcı olmak, sanat gösterileri düzenlemek, Türk sanatını yurtiçinde ve yurtdışında tanıtmak amacıyla Dr. Nejat F. Eczacıbaşı'nın önderliğinde, on dört işadamı tarafından 1973 yılında kurulmuştur (İpekçi 1972: 9 ; Anonim 1993ç : 229 230 ; [http: // www. iksv. org](http://www.iksv.org)). Kurucuları arasında Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Bursa Makine ve Ticaret ve Yatırım AŞ, Eczacıbaşı Holding AŞ, Osmanlı Bankası AŞ, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası AŞ, Lastik ve Makine Ticaret AŞ, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası AO gibi şirketlerin bulunduğu vakfın ilk etkinliği Cumhuriyet'in 50. yıl kutlamaları kapsamında Uluslararası İstanbul Festivali'ni düzenlemek olmuştur (Anonim 1993ç : 230).

Türkiye'de ilk kez sanatın mali yönden özel kişi ve firmalarca desteklenmesini (sponsorluk) başlatan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, Aya İrini Müzesi, Topkapı Sarayı, Rumelihisar Müzesi, Süleymaniye Külliyesi, Aynalıkavak Kasrı, Yedikule Zindanları gibi tarihi mekanların konser salonu, gösteri ve sergi alanı olarak kullanılmasına da öncülük etmiştir (Anonim 1993ç : 230). Vakıf başlangıçta müzik, tiyatro ve plastik sanatları aynı başlık altında toplarken, 1982'den itibaren sinema festival programına dahil edilir ve önceleri "film haftası" şeklinde sunulan etkinlik 1989'da "İstanbul Film Festivali"ne dönüşür. Aynı yıl "Tiyatro Festivali", 1994'te "İstanbul Uluslararası Caz Festivali" ve "İstanbul Uluslararası Müzik Festivali" ayrı birer etkinlik haline gelirler. Son yıllarda bu festivallere "Film Ekimi", "Elektronik Müzik Festivali", "Compact Caz Günleri", "Rock'n Coke", çocuklar için "Minifest", Avrupa da düzenlenen "Bozar" ve "Şimdi / Now" festivalleri eklenmiştir. Plastik sanatların ayrı bir birim olarak ele alınmasına karar verilmesi üzerine 1987'de

düzenlenmeye başlayan “İstanbul Bienali” ise tüm bu oluşumların dışında tutulan bir etkinlik olmuştur (Yardımcı 2005 : 15).

4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar

1970 – 1980 yıllarını kapsayan süreçte, Türkiye’de güzel sanatlar alanında eğitim – öğretim görevini sürdüren üç akademik kurum bulunmaktadır. Bunlardan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu İstanbul’da, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü¹ Ankara’da etkin durumdadır. Ayrıca İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü Resim–İş Bölümü (1947), Samsun Eğitim Enstitüsü Resim–İş Bölümü (1961), Buca Eğitim Enstitüsü Resim–İş Bölümü (1963) gibi eğitim enstitüleri, orta öğrenim kurumlarına resim öğretmeni yetiştirme işlevlerini sürdürmüşlerdir. 1975 yılında İzmir’de kurulan Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ise, Türkiye’de açılan ilk güzel sanatlar fakültesi olmakla birlikte öğretime 80’lerin başında geçmiştir.

70’li yıllarda dönemin yapısı gereği politik söylemlerin etkilerini yaşayan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde eğitimlerini tamamlayarak yurda dönen ve bir kısmı Akademi’de görevlendirilen genç kuşak sanatçıların etkisiyle “yeni sanatsal ifade biçimleri” öne çıkmaya başlamış, öğrenci ve asistan odaklı “reform” arayışları özellikle eğitim anlayışı ve yönetim mekanizmasının işleyişine yönelik talepleri gündeme getirmiştir.

Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nun kurulmasında da rol oynayan Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü ise İstanbul odaklı sanat eğitimi anlayışını Anadolu’ya taşıma görevini üstlenerek başlangıçta yalnızca öğretmen yetiştirmeyi amaçlasa da zamanla Ankara’da bir sanatçı kuşağının oluşumunda önemli bir rol oynamış, 1960’lı ve 70’li yıllarda açılan “Başkentli / Ankaralı Ressamlar” sergileri² bu oluşumun önemli bir göstergesi olmuştur. Öte yandan Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü mezunları Türkiye’nin çeşitli yerlerinde açılan güzel sanatlar fakültelerinin eğitim kadrolarında görev almış, bir ölçüde Akademi’nin sanatçı – eğitimci yetiştirme

¹ Bundan böyle sözü edilen okullar, tez kapsamına giren 1970 – 1980 yılları arasındaki adlarıyla, yani Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü, İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu ve Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olarak anılacaktır.

² Bkz: Ek – 5 : 1970 – 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri.

misyonunu paylaşmıştır (Anonim 1974jjjjjj : 3 ; Özsezgin tarihsiz (1998) : 43 ; Pekmezci 2006 : 65).

Amaç ve işlev bakımından Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nden ayrımlı bir yapıya sahip olan Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu da, güzel sanatlar alanında, yaratıcı gücü öne çıkaran, doğrudan “sanatçı” yetiştirmeyi amaçlayan Akademi’den farklı olarak, sanayi ile bütünleşmiş, ekonominin önceliğinde tasarım sorunlarını içeren bir eğitim anlayışını benimsemesine karşın, Gazi Eğitim Enstitüsü gibi, 70’li yıllarda ve sonrasında çağdaş Türk sanat ortamında etkin olmuş sanatçıların yetişmesinde rol oynamıştır (Tansuğ 1996 : 240).

4.2.2.1. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi : 1883

(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi : 2003)

2 Mart 1883’de öğrenime açılan “Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi”, 1928 yılında “Güzel Sanatlar Akademisi”, 1964 yılında “Devlet Güzel Sanatlar Akademisi”, 1983 yılında “Mimar Sinan Üniversitesi, 2006 yılında ise “Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi” adını almış, yüz yirmi üç yıllık tarihi, eğitimi, etkinlikleri ve sanatsal yönlendirmeleri ile Osmanlı ve Türk modernleşmesinin sanat alanındaki en önemli kurumu olma özelliğini taşımıştır.¹

70’li yıllarda, Akademi’nin idari ve eğitim yapısında birtakım yeni oluşumlar söz konusu olmuştur. Örneğin; 1960’lı yılların ortalarından bu yana süregelen “özel yüksek okullar” sorunu², üniversite çevrelerinden gelen tepki ve talepler üzerine, 1971 yılında

¹Akademi’nin kendi içindeki gelişimi ve sanat ortamına etkileri hakkında detaylı bilgi için bkz: Nurullah Berk - Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*, Türkiye İş Bankası Yayını, 1983 : 119 ; Mustafa Cezar. “Güzel Sanatlar Akademisi’nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi’ne”, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, 1983 ; Zeynep Yasa Yaman, 1930 – 1950 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış: d Grubu, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü, 1992 ; “Türkiye’de Kübizm ve Yeni Sanat”, *Sanat Dünyamız*, 54, Kış 1993 : 59 – 66 ; “Sanat Tarihimizde Eski Bir Konu: Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği mi, d Grubu mu?”, *Türkiye’de Sanat*, 20, Eylül - Ekim 1995 . 34 – 43 ; “1950’li Yılların Sanat Ortamı ve “Temsil Sorunu”, *Toplum ve Bilim*, 79, Kış 1998 : 94 – 137 ; Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türk Resmi*, İstanbul: İş Bankası Yayını, tarihsiz (1998) : 64 ; Ahmet Öner Gezgün (Ed.), *Akademi’ye Tanıklık 1 - II*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003.

² 1960’lı yıllar, Türkiye’de özel yüksek okulların ortaya çıktığı (1965), sayı ve çeşitlerinin arttığı yıllardır. En fazla İstanbul ve Ankara’da açılan bu okulların öğretim elemanı ihtiyacı üniversiteler, akademiler ve üniversite dışı uzmanlardan karşılanmıştır. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra 8 Haziran 1965 tarihli 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu’nun bazı maddelerinin (anayasal hak istisması olmaması için) Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine özel yüksek okullar, eğitimdeki kalitesizlik neden gösterilerek, devletleştirilmiştir.

“özel yüksek okulların devletleştirilmesi ve akademilere bağlanması”nı öngören bir yasa tasarısıyla sonuçlanmış, böylece 1472 sayılı kanun gereği 9 Temmuz 1971’de “Mimarlık Yüksek Okulu” ile önceki adı “Özel Tatbiki Güzel Sanatlar Fakültesi” olan “Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu” (UESYO), Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin yönetim ve denetimine bağlanmıştır (Cezar 1983 : 42 ; Toprak (1998) 2002 : 268).¹ Gece eğitimi de verilen UESYO’da Endüstriyel Tasarım, Grafik Tasarım ve Tekstil Tasarımı olmak üzere üç bölüm vardır. Temel tasarım derslerine; Akademi’den Adnan Çoker, Sabri Berkel, Devrim Erbil, Dinçer Erimez, Ali Teoman Germaner, Önder Küçükerman, Altan Gürman grafiğe; Turgay Betil, Yurdaer Altıntaş, Emin Barın, tekstile; Kenan Özbel gibi öğretim görevlileri / üyelerinin girdiği okulda ayrıca yazı, baskı teknikleri, fotoğraf, sosyoloji ve hukuk gibi dersler de yer almıştır. Dönemin tek endüstriyel tasarımcı yetiştiren kurumu Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’yla benzer derslere sahip UESYO’nun farklılığı, eğitimin; Akademi’nin güzel sanatlar anlayışına uygun verilmesinden kaynaklanmıştır.²

Akademide gözlenen diğer yenilikler; 1975 yılından itibaren Sinema ve Televizyon Enstitüsü³, Şehircilik Araştırma Enstitüsü, Türk Mimarisi Araştırma ve Restorasyon Enstitüsü, Endüstri Tasarımı Araştırma – Yayın Enstitüsü, Fotoğraf Enstitüsü ile bilimsel çalışmalar ve çoğalan malzemenin değerlendirilmesi amacıyla bir matbaanın kurulmasıdır (Cezar 1983 : 43 ; Zeytinoğlu 2003 : 18 ; aktaran Akkoyunlu 2003 : 64). Ayrıca, 1975 – 1976 yıllarında Akademi’nin o günkü koşullarını saptamaya, ileriye dönük planlar yapmaya yönelik olarak bir “Planlama Programlama Grubu” oluşturulmuş, grup 1977’de yayımladığı “Güzel Sanatlar Üniversitesi Perspektifi İçinde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin Geleceği Üzerine Bir Araştırma” başlıklı raporda

Bkz: Mustafa Cezar, “Güzel Sanatlar Akademisi’nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi’ne”, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 1983 : 41 ; Bedirhan Toprak (Ed.), “Bir Yılan Hikayesi: Özel Yüksekokullar”, Cumhuriyet Ansiklopedisi (1961 – 1980), İstanbul: YKY, (ilk basım 1998) 2002 : 268 – 269. Konuyla ilgili bilgi aktaran; Omer S. Ülkü, 1974-1982 UESYO Tekstil Tasarımı Bölümü Mezunlu.

¹ UESYO, 1980 sonrası YÖK kanunu çerçevesinde Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi içine alınarak, bütünlüklü yapısını kaybetmiştir.

² Konuyla ilgili bilgi aktaran: Mustafa Dorsay, UESYO, 1972 – 1978 Endüstriyel Tasarım Bölümü mezunu; Hüseyin Kuzu, UESYO 1974 – 1979 Tekstil Tasarımı Bölümü mezunu.

³ Sinema ve Televizyon Enstitüsü’nün kuruluş süreci 1962’de Sami Şekeroğlu tarafından kurulan “Kulüp Sinema 7” ile başlar. 1967’de “Türk Film Arşivi” adını alan, Akademi’nin devlete bağlı bir kuruluş olması isteği üzerine 1969’da ilk “Devlet Film Arşivi” olan bu kuruluş, 1975 yılında Sinema ve Televizyon Enstitüsü’ne dönüştürülerek aynı zamanda eğitim verilen bir yer haline getirilir. Bkz: Mustafa Cezar, “Güzel Sanatlar Akademisi’nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi’ne”, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 1983 : 43.

kurumun gelecekteki yapılanmasına ilişkin önerilerde bulunmuştur (Akkoyunlu 2003 : 64).

Bu gelişmelerin yanı sıra, farklı siyasi grupların birbirleriyle ve devletle çatıştığı, sınıf kavgalarının, ölümlerin ve protestoların sıkça gündeme geldiği 70’li yıllarda Akademi’nin giderek “politize” olması ve ilginin sanattan politikaya kayması gündeme gelmiştir. Bu dönemde Osman Hamdi Salonu, her gün büyük afişlerle ve duvar gazeteleriyle donatılmakta, sol görüşün farklı fraksiyonlardan etkilenen öğrenciler, politika ve sanat gibi kavramları sorgulamakta, akademi bünyesinde farklı öneriler ve reform isteklerinde bulunmaktadırlar (Gezgin 2003b : 177 ; Sönmezay 2004 : 204).

Esasında Fransa’daki olayların etkisiyle 1968’de başlayan bu öğrenci hareketi, ülkedeki diğer öğrenci hareketlerinin paralelinde oluşmuş, ancak zamanla “akademinin bütün yönetim organlarına sürekli olarak söz ve oy hakkıyla katılma” hedefinde toplanmıştır. Gülsün Karamustafa o yıllarda Akademi’de yaşananları:

“1968 gençlik hareketleri dünyayı sarsarken biz de öğrenciler olarak boş durmuyor ve okul ortamında isteklerimizi dile getiriyorduk. Eğitimde bir sürü boşluk vardı ve daha iyi bir düzene geçebileceğimize inanıyor bu konuda çalışmalar yapıyor ve öneriler getiriyorduk. Bu tavır, isteklerin cevabını alabilmek doğrultusunda okulun bir ay kadar işgal edilmesine yol açtı. Elbette o sıralar İstanbul’da bütün üniversiteler işgal altındaydı ve öğrenciler taleplerini dile getiriyorlardı. Sonunda işgal uzlaşma ile sonuçlandı ve öğrenciler, o dönemde haklarında kamu davası açılmasına rağmen, Akademi yönetiminde oy sahibi bir temsilcilerinin bulunmasını da kapsayan birçok önemli hak elde ettiler.”

biçiminde anlatmaktadır.¹ O dönemde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde, TŪMAS’a üye, hepsi asistanlık dönemini yaşayan birçok sanatçı, düzenledikleri haftalık toplantılarda üniversitelerin, asistanların sorunlarını, devrimci kesime yapılan baskıları tartışmakta, deklarasyonlar yayınlamakta, 1 Mayıs’lara, cenazelere katılmaktadırlar (Sönmezay 2004 : 314). Sözü edilen toplantılarda Akademi’nin eğitim anlayışı da ele alınmış, mezun olan öğrencilerin durumu ve “müfredat”ın güncellenmesi sorunu tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Öğrenci ve asistan temsilcileri, mezun öğrencilerin işsiz kalmasında, uygulanmakta olan ders programından çok

¹ Bkz: Ek – 2 : 2.2. Gülsün Karamustafa ile Söyleşi.

ülkenin içinde bulunduğu koşulların ve rejimin etkili olduğu görüşünü paylaşıırken, öğretim üyesi azlığının da yine kadro sorunundan, dolayısıyla devletin eğitim politikalarından kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Benzer görüşler öğretim elemanları tarafından da dile getirilmiş, devletin sanatı toplumsal gelişmenin bir parçası olarak görmemesinin sanat eğitiminde aksamalara yol açtığını belirtmişlerdir. Neşet Günal’a göre;

“Akademiye bitiren ressamların toplum içinde mesleğini uygulayarak yaşamını sürdürememe sorunu temelde bir ülke ve sistem sorunudur. Sanatçıyı maddi – manevi yönden besleyen, yüreklendiren, güvence içinde yapıtlarını verebilmesini sağlayan, onu değerlendiren bu ortamın gerçekleşmemesinin sorumluluğunu Akademi’nin müfredat programına ya da kadro yokluğuna bağlamak bir yanılıdır”.

(Anonim 1976 : 7). Öte yandan, uygulanan ders programının Türkiye gerçekleriyle bağdaşmadığını düşünen asistan ve öğrenci temsilcileri, sorunu “ideolojik” bağlamda ele almışlardır. Asistan temsilcileri, öğretimde “toplumcu gerçekçi” bir yol izlenmesi gerekirken, Batı felsefesine yönelik sanat anlayışlarına ağırlık verildiğini savunmuş, öğrenci temsilcileri ise “toplumcu gerçekçi” anlayışın, tarihi ve diyalektik materyalizmde dolayısıyla Batı felsefesinde temellendiğini, esas olarak Türkiye’nin “burjuva felsefesi ve ideolojik yapısındaki çelişkiler” in irdelenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Dönemin öğrenci temsilcileri Bahattin Demirkol ve Sabahattin Tuncer’in, Akademi’nin eğitim anlayışıyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Bazı öğretim üyelerinin kişisel tavır farklılıklarına rağmen, D.G.S.A’nde eğitimde geçerli olan yöntem, formalist eğilimli bir yöntemdir. Çeşitli burjuva sanat akımlarına da damgasını vuran bu metot, sanatı gerçekliğin karşısına koyar, biçimi düşünce ve özden ayırıp sanat yapıtlarında biçimin otonomluğunu ve önceliğini savunur. Bu anlayış, sanatın sosyal düşüncelerden, doğal gereksinimlerden uzak, dolayısıyla tamamen “biçimsel oyundan ibaret” olduğunu ileri süren idealist “estetik haz” anlayışından kaynaklanır. Akademinin geçmişinde bu formalist eğilim daha kuvvetli iken, bugün zayıflamaya başlamıştır. Bu zayıflamada, durumun olumsuzluğunun farkında olan bazı öğretim üyelerinin katkıları da vardır.”

Genellikle genç kuşaktan gelen bu eleştirilere ve sorulara karşılık, aralarında Hüseyin Gezer, Erdoğan Aksel, Neşet Günal gibi isimlerin de bulunduğu bir grup öğretim üyesi, amaçlarının öğrencilere, “özgür düşünmenin, evrensel değerlerin” önemini anlatmak, yöntem ve teknik göstermek, sanatçı kişiliklerinin oluşmasına katkıda bulunmak

olduğunu belirtmiş, herhangi bir sanat eğilimini öne çıkarmanın eğitim anlayışlarına uymayacağını ifade etmişlerdir (Anonim 1976bbbb : 11 – 13).

Uzlaşmacı tavırlara karşın, Akademi'deki kuşaklararası düşünce ayrılığının zaman zaman gerginliklere yol açtığı görülmüştür. Örneğin; 1970'te Mobil Oil Türk A.Ş.'nin "Türkiye'nin turistik görüntüleri ve yaşantısını yansıtmak" amacıyla düzenlediği resim yarışması, genelde sermaye çevrelerine özelde petrol şirketlerine karşı tepkili olan genç kuşaktan sanatçılar ile çoğu akademide öğretim üyesi olan jüri üyelerini karşı karşıya getirmiştir (Uskan 1970 : 8 ; Sönmezay 2004 : 246). Yarışmanın engellenmesi için öğrenci temsilcileriyle birlikte hareket eden asistan sanatçılardan Mehmet Güleriyüz ve Ferit Özşen, kağıttan hazırladıkları Mobil Oil'i temsil eden bir at maketini ateşe verip, Fındıklı yolundaki otobüslere bildiri dağıtmış, Tan Oral ve Orhan Taylan'ın hazırladığı afişlerde, "Mobil Oil satılık sanatçı bulamayacak" yazısına yer veren sanatçılar, konferans salonundaki toplantıda, yarışma ve sergi genel komiseri Nurullah Berk (İDGSA) başta olmak üzere, aralarında Suut Kemal Yetkin (Ankara Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü), Hüseyin Gezer (İDGSA), Sabri Berkel (İDGSA),ERCÜMENT Kamlık (İDGSA), Zahir Güvemli (İDTGSYO) ve bir Mobil temsilcisinin de görev aldığı jüriye istifa çağrısında bulunmuş, tüm bunların sonucunda yarışma iptal edilmiştir (Uskan 1970 : 8 ; Sönmezay 2004 : 246 – 247).

Akademi içindeki siyasallaşma sürecine Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu öğrencileri de katılmıştır. O dönemde yaşananları 1979 mezunlarından Hüseyin Kuzu¹;

"UESYO' nun eğitim dışında zamanın Türkiye'si ve Beşiktaş'ında da özel bir tarihi oldu. 70' li yılların ortalarında sağ / faşist kadrolar, sol kadroları neredeyse Beşiktaş'a sokmazlardı. Zamanla UESYO kadroları öylesine militanlaştı ki sağ kadrolar Beşiktaş'a giremez oldular. Okul o zamanlar her türlü yürüyüşe adeta toplu halde giderdi. Okulda kimse kalmazdı. Kadrolar militanlaşmıştı ama bu kadrolar (o zaman moda olmayan) sivil toplumcu da idiler. Hatırlıyorum, bazı arkadaşlarla okulun hademesi Rıza Bey'in gecekonduasına elektrik tesisatı döşemeye giden bir öğrenci grubu vardı. Okul, sol hareket içinde çok aktifti. Eğitimden alınan bazı deneyim ve kabiliyetler buralarda kullanılırdı. Okulun tekstil atölyesi adeta zamanın pankart yazım atölyesiydi! En güzel pankartlar burada yapılırdı. Bu yüzden herkes kendi sol grubunun pankartı için uzak

¹ Senarist, İstanbul Kültür Üniversitesi Öğretim Görevlisi.

mahallelere bile gider, çizgileri onlar çizer, içlerini buradakiler doldururdu! Yürüyüşler fotoğraflanırdı. Okulda gündüz için üç gece için üç bölüm temsilcisi ve bir de genel öğrenci temsilcisi vardı. Temsilciler bölüm veya okulun genel toplantılarına girer, genel öğrenci temsilcisi de Akademi senatosunun toplantısına katılırdı.”

sözleriyle anlatmaktadır. UESYO öğrencilerinin, Türkiye sorunlarıyla ilgili olduğu kadar, Akademi yönetiminden de beklentileri vardır. Eğitimin kalitesinin artırılmasını isteyen öğrenciler asistanların da desteğini alarak bir komisyon oluşturmuş, hazırladıkları yirmi maddelik raporla birlikte “boykot / eğitime el koyma” sürecini başlatmışlardır. Belirlenen eylem planı ise, “çağdaş endüstri tasarımı” nı anlatmak için hazırlanan alternatif ders programının sınıflarda öğretim elemanlarına sunulması olmuş, ¹ gerçekleştirilen bu eylem sonucunda öğrenci taleplerinin tamamına yakını yönetimce kabul edilmiştir.

Bu dönemde öğretim kadrolarının ‘Akademi Kuruluş Kanunu’nu çıkarma çabaları sonuca ulaşacak düzeye varmıştır, ancak öğrenci hareketinin kanunun çıkmasını engelleyeceğinden çekinilmektedir. Bu noktada Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin Kuruluş Kanunu’nun parlamentodan çıkarılması isteği ile öğrenci hareketinin “yönetime katılma” isteği bir ortak alan yaratmış ve öğrenci hareketi amacına ulaşmıştır. Öğrenci temsilcilerinin Akademi’nin bütün organlarına asistan temsilcileriyle katılmaları ile başlayan “Eğitim reformu” çalışmaları, 1968 yazı boyunca, 1969 eğitim yılında yoğun olarak, 1970 yılında da kalan sorunlar çerçevesinde devam etmiştir. İlk planda, üzerinde anlaşmaya varılan reform ilkeleri doğrultusunda eğitim – öğretim yönetmelikleri, müfredat programları değiştirilmiş, her disiplinin ders içeriği, amaçlanan formasyona (mimarlık, resim, heykel) göre yeniden tanımlanmış ve disiplinlerarası ilişkiler kurulmuştur. Uygulamalarda, özellikle atölye ve proje çalışmalarında “kişisel inisiyatif, araştırma, yaratıcılık” ilkeleri temel alınmış, bütün değerlendirme jürileri tartışmaya ve öğrenciye açık hale getirilmiştir (Anonim 1976bbb : 11).

O ana kadar yönetmeliklerle idare edilen akademinin Milli Eğitim ya da Kültür Bakanlıklarına bağlı bir kurum olması, 70’li yıllarda, kadro oluşumunda, unvan almada,

¹ Aktaran: Hüseyin Kuzu, UESYO, 1972 – 1979 Tekstil Tasarımı Bölümü mezunu

bütçeden yararlanma vb. konularda sorunların yaşanmasına ve bu sorunların giderilmesi için Akademi yönetiminin, demokratikleşme, öğrencilerin yönetime katılmaları, yönetmeliklerde değişiklik ve yeni kanun yapma yönünde çalışmalara başlamasına yol açmıştır (Gezgin 2003a : 100 – 101). Yürütülen bu çalışmalar, 1969’da öğretim elemanlarına kariyer yapma olanağı sağlayan 1127 sayılı “Güzel Sanatlar Akademi Kanunu”nun çıkmasıyla sonuçlanmış, böylece akademi özerkliğini elde etmiş, YÖK kuruluncaya kadar da bu kanunla yönetilmiştir (Cezar 1983 : 38 – 39 ; Gezgin 2003a : 102).

Çıkarılan 1127 sayılı kanunla Akademi yeni bir döneme girerken, 70’li yılların başlarında gündeme gelen “Yüksek Öğrenim Reform Tasarısı”yla, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin, İktisadi Ticari İlimler ve Mühendislik Mimarlık Akademileri ile birleştirilmesi söz konusu olmuştur. Genel kanı, yasanın kabul edilmesi halinde, Akademi’nin kendine özgü yapısının zarar göreceği yönündedir. Ortak mekanlarda, ortak derslerin işlendiği, bölümler arası (resim, heykel, mimarlık vd.) bilgi alışverişinin sağlandığı bir eğitim sistemine sahip olan Akademi’nin ancak “Güzel Sanatlar Üniversitesi” olması durumunda gelişebileceği ve sanat ortamına katkılarını sürdürebileceği görüşü egemendir (Mutlu 1971 : 2 ; Şahinler 1972 : 2). 70’lerin sonlarına değin süren bu tartışmalar, Akademi’nin üniversite olması yönündeki çabalara dönüşmüş, 80 sonrasında çıkarılan kanunla sözü edilen süreç tamamlanmıştır (Katoğlu 2000 : 477).

4.2.2.2. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim - İş Bölümü : 1932

(Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü : 1982)

Gazi Eğitim Enstitüsü, Orta Öğretim Okulu adı altında, 1926 – 1927 ders yılında okullara Türkçe öğretmeni yetiştirmek amacıyla Konya’da ahşap bir binada açılmış, başlangıçta öğrenim süresi iki yıl olarak belirlenmiştir. 1927 – 1928 ders yılı başında Ankara’ya taşınan okul, 1929 – 1930 ders yılında “Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü” adını almıştır (Anonim 1961 : 1 – 2). Anadolu’daki orta öğretim kurumlarına resim öğretmeni yetiştirmek amacıyla, Ankara’da 1932’de kurulan Gazi Eğitim Enstitüsü’ne (GEE) bağlı Resim – İş Bölümü’nün öğretime başlaması ise,

1928’de Avrupa’ya eğitime gönderilen öğretmenlerin dönüşüyle birlikte gerçekleşmiştir (Etike 1995 : 30 ; Pekmezci 2006 : 63). İlke ve misyonu, ulusal kalkınmada katkı sağlayacak, yaratıcı, yapıcı vatandaşlar yetiştirmek için, öğretmen okullarında, liselerde ve ortaokullardaki Sanat ve İş Eğitimi ile İş ve Teknik Eğitimi derslerini amaçlarına uygun biçimde yürütebilecek öğretmenleri yetiştirmek olan GEE Resim – İş Bölümü’nün bir diğer amacı da yıl sonu sergileri ve gezici sergiler düzenleyerek sanat eğitimini yaygın hale getirmektir (Anonim 1974jjjjjj : 2 ; Çoban 1993 : 263).

Gazi Eğitim Enstitüsü’nün, ülke kalkınmasında rol oynayacak teknik elemanlar yetiştirmeye dönük eğitim anlayışı, Almanya’da 1919 yılında kurulan Bauhaus Okulu model alınarak hazırlanmış, nitekim, bölümün kurucularından İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun önerileri doğrultusunda, aralarında İsmail Hakkı Tonguç, Malik Aksel, Şinasi Barutçu, Hayrullah Örs, Mehmet Ali Atademir, Cengiz Kan, İsmail Hakkı Uludağ, Sait Yada, Hüseyin Fehmi Özcan’ın da bulunduğu bir grup öğretmen, iş eğitimi açısından merkez olarak görülen Almanya’da eğitime gönderilmişlerdir. Sözü edilen kurucu kadroya Devlet Güzel Sanatlar Akademisi çıkışlı Şeref Akdik ve Refik Epikman gibi sanatçıların da eklenmesiyle Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü eğitimine başlamıştır (Etike 1995 : 307 ; Pekmezci 2006 : 63).

Üç yıllık lisans eğitimi verilen bölümün ilk programlarında iş eğitimi dersi ağırlıktadır ve öğrencilerin yeteneklerini geliştirici ağaç işleri, maden işleri, kitap resimleme, planör ve tayyare modelciliği gibi derslerin yanında, resim, serbest resim, grafik, yazı, modelaj, fotoğraf konulu diğer dersler bölümün sanat dersleri olarak verilmektedir (Etike 1995 : 307). 1950’lerin sonuna kadar çok fazla değişiklik yapılmazken, 1963’te bölümün “çağdaş” bir seviyeye getirilmesi amacıyla ders programına, desen, renkli resim, plastik anlayış, inşa etme ve form bilgisi, sanat kültürü ve bilgisi gibi dersler konulmuştur. Yeni programla birlikte eğitim anlayışı öğrencinin yaratıcılığını ortaya çıkarmak biçiminde belirilmiş, farklı malzeme ve tekniklerin kullanımıyla resim ve heykel dışında kalan form arayışlarına gidilmiştir (Çoban 1993 : 94). Programın uygulanmasında, yurtdışındaki eğitimlerini / incelemelerini tamamlayarak yurda dönen Adnan Turani (Almanya – Fransa), Mürşide İçmeli (İngiltere – İspanya), Turan Erol

(Paris), Kayıhan Keskinok (İsviçre) gibi sanatçıların kadroya dahil olmasının önemli katkıları olmuştur (Telli 2006 : 35 ; Pekmezci 2006 : 64). 1960'lı yılların ikinci yarısında kadroda ayrıca Veysel Erüstün, Nurettin Can Gülekli, Muammer Bakır, Nevide Gökaydın, Hidayet Telli, Hamza İnanç, Hüseyin Özcan, Fehmi Koldaş, Tahsin Saraç, Doğan Ergün gibi isimler vardır (Çiftçioğlu 1997 : 30 ; Aral 2000 : 36).

Gazi Eğitim Enstitüsü'nde 1965'e kadar sorunsuz yürütülen eğitim, siyasi dengelerin bozulmaya başladığı bu tarihten itibaren sekteye uğramış, 68 olaylarının ardından okulun geleneksel yapısını değiştirmeye yönelik müdahaleler gündeme gelmiştir (Turani 2005 : 21)¹. 70'li yılların başlarında toplumun her alanında etkisini gösteren "sağ - sol" kamplaşması, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü'nü de etkilemiş, okul içinde farklı ideolojik grupların odaklanmasına neden olan gelişmeler yaşanmıştır. İnci Aral, Zahit Büyükişleyen'in eğitim kadrosunda görev aldığı (1976) yıllardan bahsederken, okulda yaşanan olayları şu sözlerle aktarır:

"Gazi'deki öğretmenliği okulun ilk açıldığı gün çıkan olaylar nedeniyle kapatılmasıyla uzun bir süre kesintiye uğradı. Sonrasında da neredeyse sürekli kapalı olduğu ilk iki yıl çok güç koşullar içinde geçti. Öğrenciliğinde çaylar, balolar düzenledikleri, tiyatro çalışmaları yaptıkları salonlarda ve bahçede şimdi gençler birbirlerini dövüyor, öldürüyor, yakıp yıkıyorlardı. Okul ülkücülerin işgali altındaydı. M.C. Hükümeti iş başındaydı ve okul yönetimi de MHP eğilimliydi...1978'deki iktidar değişikliği ve okula sol eğilimli öğretmenlerin atanması da sorunu çözmedi. Yeni gelenler Avrupa'dan dönmüş ve önceki yıllarda okulda görev yapmaya çalışmış öğretmenleri faşistlerle işbirliği yapmış olmakla suçluyorlardı. İnsanlar kamplara bölünmüşlerdi. Ülke siyasetinin içinde bulunduğu durum tüm kurumlara yansiyordu." (Aral 2000 : 73 – 74).

Bu dönemde okulda eğitim ağır koşullarda sürdürülürken, özellikle 1969 – 1973 yılları arasında yürütülen eğitim politikaları etkili olmuş, kurumun hareket alanının kısıtlanmasına yol açan kararlar gündeme gelmiştir. Hasan Pekmezci'ye göre kurumun geleceğini olumsuz yönde etkileyen en önemli uygulama, bakanlığın 1973'te, Gazi Eğitim Enstitüsü'ne öğrenci yetiştiren Öğretmen Okullarını kapatıp yerine Öğretmen Liselerini açması olmuştur. Bu durum, gelen öğrencinin eğitim kalitesinin düşmesine

¹ Bkz. Ek – 2 : 2.8. Hasan Pekmezci ile Söyleşi.

neden olmuş, her şeyden önce Gazi Eğitim'in siyasallaşma ve kuruluş ilkelerinden uzaklaşma sürecini başlatmıştır.¹

Öte yandan, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü'nün yurtdışına öğrenci gönderme geleneği önceki dönemlerde olduğu gibi 70'li yıllarda da sürmüştür. Zafer Gençaydın, Zahit Büyükişleyen, Halil Akdeniz, Remzi Savaş, Hayati Misman, İsmail Saray, Mehmet Güler, Veysel Günay, Erol Kınalı, Nihat Kahraman, Gören Bulut, Hüseyin Bilgin'den oluşan bir grup sanatçı Almanya, İngiltere ve Fransa'ya eğitim görmeye gitmişlerdir. (Etike 1995 : 308 ; Özsezgin 1998 : 81 ; Pekmezci 2006 : 64)². 1975'te yurda dönen bu sanatçıların büyük bir bölümü aynı zamanda Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü'nün 70'lerdeki eğitimci kadrosunun içinde yer alan isimlerdir. Gazi'nin bu dönemdeki eğitim anlayışı, her öğrencinin plastik sanatlar alanındaki tüm atölyelerden geçmesi, bütün teknik ve malzemeleri tanınması üzerine kuruludur. Bu anlamda öğrenciler, başlangıç aşamasında resim, desen, modelaj, grafik, yazı, fotoğraf, ağaç işleri, metal işleri, baskı resim, form ve inşa teknikleri gibi çeşitli konularda eşit ağırlıkta ders almak, bir üst sınıfa geçerken özel alan seçimi yapmak durumundadır (Günay 2006 : 69).

1977'de artan terör olayları nedeniyle bir süre kapalı tutulan okulun 1978 – 1980 yılları arasındaki eğitim döneminde eski kadroya aralarında M. Sönmez Yüceler, Vedat Can, Hasan Pekmezci, Gören Bulut, Hasan Akın, İnci Aral Gür, Ümit Sarıaslan'ın da bulunduğu yeni isimler eklenmiş, bu kadroda yer alan isimlerden bazıları, 80 sonrasında açılan eğitim fakülteleri ve güzel sanatlar fakültelerinde öğretim üyesi olarak görev almışlardır (Büyükişleyen 1991 : 104).

70'li yıllarda Gazili sanatçıların Devlet Resim ve Heykel Sergileri'ndeki katılım oranı artmış, Osman Dinç, Cengiz Çekil, İsmail Saray gibi sanatçıların genellikle İstanbul'da ve Akademi tarafından düzenlenen “Yeni Eğilimler Sergisi” gibi etkinliklerde isimlerini duyurdukları görülmüştür. Gazili sanatçıların İstanbul'a yönelmeye başlamasında, 1970'lerin başında kurulan Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği'nin, Ankara sanat ortamına gözle görülür ölçüde bir hareketlilik getirmesine karşın, sanat yapıtı

¹ Bkz: Ek – 2 : 2.8. Hasan Pekmezci ile Söyleşi.

² Bkz: Ek – 2 : 2.8. Hasan Pekmezci ile Söyleşi.

alıcılarının İstanbul’da yoğunlaşması ve buradaki sergi mekanlarının Ankara’ya göre sayıca üstünlüğünün etkili olduğu düşünülmektedir.¹

4.2.2.3. İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu : 1957

(Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi : 1982)

1950 sonrasında sanayileşme atılımlarının hız kazanması ve teknolojik açıdan gelişmekte olan Türkiye’de teknik insan gücüne duyulan gereksinimin artması, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nun kurulmasında önemli bir etken olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1957 yılında Dolmabahçe Sarayı’nın Beşiktaş’taki Baltacılar Dairesi’nde açılan Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nun kurulma amacı; “*Memleket endüstrisi ve el sanatlarının muhtaç olduğu, mesleğinin madde ve tekniklerini bilen yaratıcı sanatçılar yetiştirmek*” tir (Aslıer 1970 : 29 – 36 ; Bakla 1972 : 2 ; Tansuğ 1996 : 240 – 241). Endüstriyel tasarımı ön planda tutan Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu kendisine 1919’da Almanya’da açılan ve bu alanda önemli bir rol oynayan Bauhaus Okulu’nu model almış, nitekim okulun kuruluş aşamasında Stuttgart Akademisi’nden Profesör Adolf Schneck’in danışman olarak çağrılmasında Almanya’nın bu konudaki öncü niteliği etkili olmuştur (Aslıer 1970 : 36 ; Bakla 1972 : 2). Mustafa Aslıer okulun görev alanını;

“1. Yaşama ve çalışma çevremizde kullanılan her çeşit mamul eşya, alet ve makinelerle çalışma ve yaşama mekanımıza güzel görünüş verecek, mesleklerinin maddelerini iyi tanıyan, bu maddeleri işleme tekniklerini bilen, yaratma ve yapma kabiliyetleri gelişmiş, kişilik sahibi olmuş sanatçı elemanlar yetiştirmek.

2. Okul içinde geliştirilen yaratıcı çalışmaların ve yetiştirilen elemanların memleket endüstrisi ve el sanatlarına olumlu etkisini sağlayacak tedbirleri almak.”

biçiminde iki madde halinde açıklamıştır (Aslıer 1970 : 36 ; Tansuğ 1996 : 240). Lise ya da lise seviyesinde eğitim veren meslek okul mezunlarının sınavla alındığı okulda “yaratıcı şekillendirme eğitimi” esas alınmakta ve öğrencilere öncelikle “temel sanat eğitimi” verilmektedir. Hüsamettin Koçan’a göre, kurulduğu ilk yıllarda kurumda, Bauhaus’un “ucuz, kullanışlı, işlevsel” gibi sloganlarının da etkisinde zanaat kökenli, meslek adamı yetiştirmeye yönelik bir eğitim anlayışı egemendir. Bu süreç içerisinde

¹ Bkz: Ek – 2 : 2.8. Hasan Pekmezci ile Söyleşi.

sanat enstitüsü mezunlarını alan, böylece yeni bir kitle, yeni bir hedef seçmiş olan Tatbiki’de, meslek okullarına, dikey geçiş olanağı da sağlandığı için uzun bir süre zanaatçı yetiştirilmiştir. Koçan’a göre bu durum, 70’li yıllardan itibaren değişmeye başlamış, sanat ortamında da etkisini hissettiren kurum, Akademi dışı bir hareket alanı oluşturmuştur.¹ Sezer Tansuğ’a göre de, İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu’nun amaçları arasında, bir yandan görev alanına ilişkin sıradan ve statik birtakım standartlar üretirken, bir yandan da Akademi çevresindeki sanatsal atmosfere alternatif oluşturmak, Akademi’den farklı bir “ekol” oluşturmak için resimde, heykelde ve seramikte farklı arayışlar içine girmek vardır (Tansuğ 1996 : 240).

70’li yıllarda, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nda; Mobilya ve İç Mimarlık Bölümü, Grafik Sanatları Bölümü, Dekoratif Resim Bölümü, Tekstil Sanatları Bölümü, Seramik Sanatları Bölümü olmak üzere beş bölüm yer almaktadır ve bölümlerin belirlenmesinde, tekstil endüstrisi, yapı, seramik ve görsel iletişim alanlarında ihtiyaç duyulan elemanların yetiştirilmesi gözetilmiştir (Aslıer 1962 : 70 – 73 ; 1970 : 35). Öğrencilerin yönetim kurullarında söz sahibi olması Tatbiki’de 60’larda başlamış, giriş sınavlarının düzenlenmesinde, okuldaki spor sahası, kantin gibi birimlerin işletilmesinde, verilecek bursların belirlenmesinde etkin olan öğrencilerin okul yönetimindeki konumu, 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından kısıtlanmış, özellikle Almanlardan oluşan öğretim kadrosunun değişmesiyle birlikte bu süreç hızlanmıştır.² Öğrencilerin seçme ve kurullara katılma hakları ellerinden alınınca doğan boşluğu, 1970’lerin ortalarında kadroya dahil edilen genç kuşaktan sanatçıların kurduğu Asistanlar Derneği kapatmaya çalışmış, TÜMAS’la birlikte hareket eden dernek, “Kültür Etkinlikleri Kurulu” adı altında bir de kurul oluşturmuştur. İlk iş olarak “insan, sanat, çevre” konulu uluslararası bir sempozyum düzenleyen kurulun, 1979’dan itibaren haftada bir gerçekleştirdiği toplantılara, Şeref Mardin, Murat Belge, Atilla Dorsay, Bedri Sayar, Tahsin Yücel, Ünsal Öskay, Hilmi Yavuz gibi yazar ve düşünürler konuşmacı olarak katılmıştır.³

¹ Bkz: Ek – 2 : 2.10. Hüsamettin Koçan ile Söyleşi.

² Bkz: Ek – 2 : 2.10. Hüsamettin Koçan ile Söyleşi.

³ Bkz: Ek – 2 : 2.10. Hüsamettin Koçan ile Söyleşi.

Türkiye’deki sanayi hareketine destek olma işlevini üstlenen okulun bu dönemde, yönetmelik ve yasalarla ilgili birtakım sorunları vardır ve bu sorunların başında; üniversitelere ve akademilere tanınan kimi hakların, yüksek okullara tanınmaması, kuruluş kanunu oluşturulmadan yürütülen eğitimin yetersiz bir binada yapılıyor olması, öğretim elemanlarına akademik kariyer yapma olanağının sağlanmaması gelmektedir (Bakla 1972 : 2 ; Aslier 1975 : 2). Özellikle “özerklik sorunu”, iktidarın sürekli el değiştirmesinden dolayı, kararlarını Bakanlığa onaylatmak, Mesleki ve Teknik Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü’ne bağlı hareket etmek zorunda olan okul yönetiminin önünde bir engel olarak görülmüştür.¹

4.2.2.4. Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi : 1975

(Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi : 1982)

2 Eylül 1975’te açılan Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye’de Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)² kurulmadan önce açılan ilk güzel sanatlar fakültesi olmuştur. Başlangıçta mimarlık, şehircilik, tiyatro ve sinema bölümleriyle açılan fakültede resim, heykel, grafik gibi güzel sanatlar bölümlerinin açılması, kadroların oluşturulması için 1977’te açılan sınav sonucu, Avrupa’da aldıkları eğitimi tamamlayarak yurda dönen Halil Akdeniz, Adem Genç ve Cengiz Çekil görev almıştır (Sağlam 2001 : 27 ; Akdeniz 2002 : 7 – 8). Fakültede yer alan bölümlerin yapılandırılması, eğitim sisteminin belirlenmesi, ders programlarının hazırlanması konusunda hazırlıklara başlayan sanatçılar, her bir bölüm için yurt dışında sanat eğitimi veren kurumların programlarını incelemiş, fakülte, eğitim sisteminin ve kadronun oturtulmasının ardından 1983 – 1984 öğretim yılında öğrenime açılmıştır (Sağlam 2001 : 27).³

¹ Siyasilerin yüksek öğretim kurullarını kendi ideolojilerine uygun bir biçimde yönetme isteğine örnek olarak; Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nun kurulmak istenmesi, İslam Enstitülerinin akademiler haline getirilme çabaları gösterilmiştir. Bkz: Zeynep Oral. “Kuruluşunun 20. Yıldönümünde Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu ve Sanat Eğitimi Sorunları”, *Milliyet Sanat*, 216, 28 Ocak 1977 : 20.

² Yükseköğretim, 1981’de çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile akademik, kurumsal ve idari yönden yeniden yapılanma sürecine girmiş, bu kanunla Türkiye’deki tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında toplanmış, akademiler üniversitelere, eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüş ve konservatuarlar ile meslek yüksekokulları üniversitelere bağlanmıştır . Bkz: <http://www.yok.gov.tr/hakkinda.htm>

³ Bkz: Ek – 2 : 2.9. Halil Akdeniz ile Söyleşi.

4.3. SERGİLEME OLANAKLARI ve MEKANLARI¹

70’li yılların başlarında sergi mekanı olarak, devlet galerileri, eğitim kurumları, özel kuruluş, dernek ve kültür merkezlerinin sergi salonları ile az sayıdaki özel galeri kullanılırken, 1975 yılından başlayarak özel galeri sayısında diğer yıllara oranla bir artış yaşanmış, sergileme olanakları çoğalmıştır. Ayrıca, 1950’lerde sanat olaylarına destek veren özel ve yarı resmi bankaların 1970’lerde bu kez de sanat galericiliği alanında etkin olmayı amaçladıkları, böylece kamuoyuna adlarını sanat yoluyla duyurmayı başardıkları izlenmiştir.

Bu dönemde açılan ve çoğunlukla, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerin Şişli, Cağaloğlu, Nişantaşı, Çemberlitaş, Teşvikiye, Beyoğlu, Moda, Ümraniye, Kadıköy, Konak, Kızılay, Çankaya, Or – An, Mithatpaşa gibi özellikle de gelir düzeyi yüksek semtleri ile kent merkezlerinde konumlandırılan özel galerilerin sayısı yaklaşık olarak İstanbul’da otuz iki, Ankara’da on, İzmir’de ikidir. Bu mekanlardan *Artisan Sanat Galerisi* ve *Ertem Sanat Galerisi* hem İstanbul’da hem Ankara’da etkinlik göstermiş, özel sektörün sanat desteğinin bir göstergesi kabul edilen *Vakko Sanat Galerileri* her üç ilde de açılmıştır. Diğer illerde ise çoğunlukla Devlet Güzel Sanatlar Galerileri’nin etkili olduğu görülmüştür.

4.3.1. Devlete ve Belediyeye Ait Sanat Galerileri

70’lerin ortalarına kadar artan sanatçı sayısına karşın sergileme olanakları oldukça kısıtlıdır. Bu dönemde devlete ve belediyelere ait az sayıda sergi mekanı bulunmaktadır. Bu mekanlar arasında, İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Eskişehir, Mersin, Zonguldak, Trabzon gibi çeşitli illerde hizmet vermeyi sürdüren *Devlet Güzel Sanatlar Galerilerinin* yanı sıra İstanbul’da, 1954’te Emekli Sandığı’ndan kiralanılan bir binada kurulan *Beyoğlu Şehir Galerisi*, Haşim İşçan tarafından 1967’de açılan Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı *Taksim Sanat Galerisi*, yine belediyeye ait *Harbiye Şehir Tiyatrosu Sanat Galerisi* bulunmaktadır. Sanatçıların *Taksim Sanat Galerisi*’nde yapıtlarını

¹ “Sergileme Olanakları / Mekanları” başlıklı bu bölümde gönderme yapılan kaynakların yanı sıra, ağırlıklı olarak tez kapsamında hazırlanan “1970 – 1980 Yılları Arasındaki Sergi Etkinlikleri” çizelgesi temel alınmıştır. Bkz: Ek – 5: 1970 – 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri.

sergileyebilmeleri için İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi sanatçılarından oluşan bir kurulun onayından geçmeleri gerekmiş, *Beyoğlu Şehir Galerisi*'nde böyle bir uygulama olmadığı için daha çok gençlerin burayı tercih ettiği görülmüştür *Harbiye Şehir Tiyatroları Sanat Galerisi* ise yerinin merkezden uzak oluşu nedeniyle fazla ilgi çekmemiştir (Ahmet Köksal 1974b : 19).

4.3.2. Yabancı Kültür Merkezleri

1950'lerde ülkelerinin kültürel propagandasını yapmak amacıyla açılan yabancı kültür merkezlerinin, önceki yıllarda olduğu gibi bu dönemde de sanata katkıları ve mekanlarını sergileme amaçlı kullanıma sunmaları sürmüştür. İstanbul, Ankara ve İzmir'de bulunan Alman, Fransız, Amerikan ve İtalyan Kültür Merkezleri ile Ankara'da *Alman Kütüphanesi Galerisi*, İstanbul'da *Amerikan Haberler Merkezi* sözü edilen yabancı kültür merkezleridir.

4.3.3. Eğitim Kurumlarının Sergi Salonları

Yine bu dönemde *Devlet Güzel Sanatlar Akademisi* ve *İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu* sergi salonları sergileme alanları olarak kullanılmaya devam etmiş, 80'lere kadar da bu durum değişmemiştir. Darüşşafaka Cemiyeti'ne ait *Darüşşafaka Sanat Galerisi* ise, dönem içinde düzenli olarak gerçekleştirdiği sergi etkinlikleri ile öne çıkan sergi mekanlarından olmuştur. Ayrıca *Şişli Terakki Lisesi*, *Işık Lisesi*, *Kültür Koleji*, *Olgunlaşma Enstitüsü* gibi eğitim kurumlarının da sergileme etkinliklerine yer verdiği görülmüştür.

4.3.4. Banka Galerileri

1971 yılından başlayarak banka galerileri devreye girmiştir. Yapı ve Kredi Bankası'nın Galatasaray'daki binasının sergilere ayrılan bölümünde, ilk dönemlerde geleneksel sanatlar ve tarihi belge niteliğindeki nesne ve yapıtlara ağırlık verilirken, 70'lerin başlarından itibaren güncel sanat sergilerine de yönelme olmuştur (Üstünipek 1998 : 149). Aynı tarihlerde Ankara'nın Kavaklıdere şubesinde bir sanat galerisi açan

Akbank'ın bunun dışında İstanbul'da Osmanbey, Rumeli Caddesi, Nişantaşı, Bahariye ve Bebek'te, İzmir'in Konak ilçesinde ve Ankara'nın Kızılay şubesinde olmak üzere çok sayıda galerisi bulunduğu bilinmektedir. Benzer biçimde İş Bankası'nın da, İstanbul Parmakkapı, Beyoğlu, Osmanbey şubeleri, Ankara Kızılay şubesi ve İzmir merkezde bulunan sergi mekanları ile dönemin etkin bankaları arasındaki yerini aldığı görülmüştür.

Garanti Bankası'nın 1980 yılında Nişantaşı'nda açtığı *Yonca Galerisi*, Türk Ticaret Bankası'nın İstanbul Galatasaray'da, Halk Bankası'nın Şişli'de hizmet vermeye başlayan galerileri konuyla ilgili diğer örneklerdir. Böylece sanata farklı biçimlerde destek olmayı ilke edinen bu kuruluşlar “banka galerisi” kavramının yerleşmesinde de rol oynamışlardır (Üstünipek 1999 : 195).

4.3.5. Özel Galeriler

Açık kaldığı süre içerisinde modern aydınlatması, geniş mekan ve nitelikli sergilerle gündeme gelen *Galeri I* (1968 – 1972), 70'lerin başında sanatçıların gözde mekanlarından (Üstünipek 1999 : 195). 1971 yılında *Melda Kaptana Galerisi*, 1972'de *Er Sanat Galerisi*'nin açılmasıyla birlikte özel galerilerin sayısı artmaya başlamış, bu durum, 1973 yılında Aydın Cumalı'nın sahibi olduğu *Cumalı Sanat Galerisi* ve Ankara'daki *Or – An Sanat Galerisi* ile devam etmiştir. Aynı yıl Ankara'da bulunan *Artisan Sanat Galerisi* sergi etkinlikleriyle adını duyurmaya başlamıştır. 1974'te faaliyete giren *Sofra Sanat Galerisi* dışında 1975'e kadar yeni bir galeri ismiyle karşılaşılmazken, bu tarihte İstanbul'da açılan *Galeri Baraz*, *Künmat*, *Veb*, *Bi-Ze Galerileri*, Ankara'da *Ertem Galerisi* ve *Tuzcuoğlu Kültür ve Sanat Galerisi* ile birlikte özel galeri sayısı artış göstermiştir.

1976 yılında İstanbul'da *Galerie Antiquaire* ve *Odakule Sanat Galerisi*, Ankara'da *Vakko Sanat Galerisi*, *Ak Galerisi* ve *Akdeniz Sanat Galerisi* yeni sergileme mekanları arasındaki yerlerini almıştır. 1977 yılından itibaren galeri sayısındaki artış ivme kazanmış, İstanbul'da; *Tiglat Sanat Galerisi*, *Maçka Sanat Galerisi*, *Zeki Kocamemi*

Sanat Galerisi, Oya Sanat Galerisi, İzmir’de Oylu Sanat Galerisi sanat ortamına katılan yeni mekanlar olmuştur.

1978 yılında açılan galeriler arasında; İstanbul’da *Galeri Deko, Özar Sanat Galerisi, Hobi Güzel Sanatlar Galerisi, Valide Çeşme Sanat Galerisi*, Ankara’da *Galeri Evren* sayılabilir. 1979 ve 1980 yıllarına bakıldığında; *Nur Sanat Galerisi, Galata Sanat Galerisi, Tünel Kültür ve Sanat Evi, Sıraselviler Galerisi, Kızıltoprak Sanat Galerisi, Tavanarası Sanat Galerisi, Halkoop Görsel Sanatlar Merkezi, Ümit Yaşar Sanat Galerisi, İstasyon Sanat Galerisi, Modül Sanat Galerisi, Moda Güzel Sanatlar Galerisi, Galerî Lebriz, Begüm Anatolya Sanat Galerisi, Pitaş Sanat Galerisi*, Ankara’da *Leonardo Sanat Galerisi, Yaprak Sanat Galerisi*, İzmir’de *Galerî Aygıt* dikkat çekmektedir.

4.3.6. Özel Kuruluşlar / Dernekler ve Kitap Evleri

70’li yıllarda sergi açan yerler arasında bazı özel kuruluş, dernek ve kitap evlerine de rastlanmaktadır. *Or-an Yapı Endüstrisi Merkezi, Hacı Ömer Sabancı Kültür Sanat Galerisi* gibi meslek ve sanayi kuruluşları ile Ankara’da açılan *Hikmet Kitabevi Sanat Galerisi* ile *Evrensel Kitabevi Sanat Galerisi* gibi sergileme olayına bir kültürel etkinlik gözüyle bakan mağazalar sözü edilen oluşuma örnektir. *İstanbul Görsel Sanatlar Merkezi* ile *Ankara Sanatsevenler Derneği*, sanatçı dernekleri olması nedeniyle diğerlerinden ayrımlı bir yapıya sahiptir.

4.4. GALERİ VE PİYASA OLGUSU

Türkiye’de özel galericiliğin ilk adımları 1940’lı yılların sonlarına doğru atılmasına karşın, özellikle 1950 – 1960 yılları arasında İstanbul ve Ankara’da çok sayıda galeri açıldığı bilinmektedir. Türkiye’de en erken tarihli özel galeri 1947 yılında “İsmail Oygur Galerisi” adı altında etkinlik göstermiş, 25 Aralık 1950’de açılan Maya Sanat Galerisi, “özel galericilik” anlayışının oluşmasında önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Maddi olanaksızlıklar nedeniyle kapanıncaya kadar düzenlediği sergiler ve yaptığı resim satışlarıyla adını duyuran Maya Sanat Galerisi’nin İstanbul’da yarattığı

etkinin benzeri, 1952'den itibaren Helikon Sanat Galerisi tarafından Ankara sanat ortamında gerçekleştirilmiştir. Özel galericilik, Maya Sanat Galerisi'nin etkin olduğu dönemlerde açılan yeni galerilerle devam etmiştir. Örneğin; İstanbul'da Küçük Galeri (1952), Çevre Sanat Galerisi (1955), Ertem Galerisi (1956), İDE Sanat Galerisi (1958), Ankara'da Karaburçak Sanat Galerisi (1956), Milar Galerisi dikkati çekerken, 1954 – 1955 yılları arasında, İstanbul'da Fransız Konsoloslugu, Amerikan Haberler Merkezi, Olgunlaşma Enstitüsü Galerisi, Kuyucu Murat Paşa Medresesi, Gamsız Galerisi, Galatasaray Lisesi Antresi, Tiyatro Derneği, Sanat Dostları Derneği, Casa d'Italia, Spor ve Sergi Sarayı, Şehir Galerisi, Çevre Sanat Derneği, Filarmoni Derneği sergi mekanı olarak kullanılan diğer yerler olmuştur (Yaman. 1998 : 120 – 122 ; Özsezgin tarihsiz (1998) : 51 – 52 ; Ergin 2000 : 104 – 119).

Özel galerilerin açılmasıyla birlikte başlangıçta kamu kuruluşlarında gerçekleştirilen sergi etkinlikleri, 1950'lerden itibaren değişik bir görünüm kazanmış, ancak bu mekanlar, çeşitli nedenlerle varlıklarını sürdüremediğinden, 70'lerin ortalarına kadar, artan sanatçı sayısına karşılık sergi mekanlarının yetersizliği, gündemin önemli sorunları arasında yer almaya devam etmiştir. Sanatçıların kendilerini tanıtımalarına olanak sağlayacak, çeşitli eğilimlerin ve sanatsal yaklaşımların temsil edilebileceği, sanat piyasasının ve sanat ortamının oluşumuna önemli katkılar getirebilecek olan az sayıdaki galeri, devlet galerileri işlevsiz kaldığı için, henüz sanatçıların ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildir. Belediye galerilerinin işlevsiz kalması ise, dönemin kültür politikalarında sergi mekanlarının iyileştirilmesi, özel galericiliğin teşvik edilmesi gibi kararların yer almamasına, ödenek sıkıntısı ve bürokratik engellerin yaşanmasına bağlanmaktadır. (Oral 1974a : 5 ; İyem 1974 : 26 ; Ahmet Köksal 1974a : 19, 26 ; 1974b : 19 ; 1974c: 19).

Bu anlamda, 70'lerin başlarında açılan az sayıdaki galeri arasında, özellikle Melda Kaptana ve Cumalı Sanat Galerisi, sanat çevrelerinin dikkatini çeken, öne çıkan mekânlar olmuştur. 1971 yılında açtığı Orhan Peker sergisiyle butiğini bir galeriye dönüştüren Melda Kaptana, Nişantaşı'nda açılan ilk galeri olarak özel galerilerin bu

bölgede yoğunlaşmasında etkili olmuştur (Üstünipek 1999 : 195).¹ İlk zamanlar satış yapmakta güçlük çektiğini, hatta memurlara küçük taksitlerle resim verdiğini anlatan Kaptana, o dönemde toplumda, henüz “resim alma” düşüncesinin oluşmadığını, az sayıdaki koleksiyoner dışında resim alanların, “duygusal” yaklaşanlar olduğunu belirtmiştir². Bu nedenle satışı sürekli kılabilmek için galeri mekânının bir bölümünü kalıcı karma sergilere ayıran Kaptana, bu konuda da bir ilki gerçekleştirmiş, ilk kalıcı karma sergide; Avni Arbaş, Hadi Bara, Ferruh Başağa, Cihat Burak, Nevin Çokay, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Füreyâ, Eren Eyüboğlu, Ruzin Galatalı, Atilla Galatalı, Nasip İyem, Nuri İyem, Jülide Atılmaz, Filiz Özgüven, Tangül Akakıncı, Tiraje ve Ömer Uluç’un yapıtları yer almıştır (Anonim 1971f : 6). Zeynep Oral, Kaptana’nın bu girişimini Milliyet Gazetesi’ndeki yazısında “Yeni Galeri Modern Müze Görevini Görecek” başlığıyla duyurmuş ;

“Bundan böyle, ressamalar ve heykeltıraşlar kendilerini hatırlatmak, kendilerinden söz ettirmek için sergi açmak zorunda kalmayacaklar. Bundan böyle ressamalar bir sergi açabilmek için aylar önceden galeride sıraya girmeyecekler. Bundan böyle ressamalar bir sergi açabilmek için her şeyden önce galerinin kira parasını temin etmeye çalışmayacaklar. Çünkü nihayet Türkiye’de de bütün sanatçılara açık, devamlı karma sergi görevini gören bir galeri açıldı. Günümüzün genç, ihtiyar, tanınmış veya tanınmamış çeşitli ressam, heykeltıraş ve seramik sanatçısına kapılarına açan bu galerinin kurucusu Melda Kaptana.”

sözleriyle bir özel galerinin üstlendiği misyonun, 70’lerin başlarındaki anlamına dikkat çekmiştir (Oral 1971b : 6). 1973’te İstanbul’un Moda semtinde açılan Cumalı Sanat Galerisi’nin³ sahibi Aydın Cumalı ise, sanat piyasasından söz edilemeyen bir ortamda, galeri açmanın sorunlu durumunu şu sözlerle anlatmaktadır:

“Galeriyi açtık, sergi için davetiye yollayacağız, tanıdığım insanların hepsi ya gazeteci ya da yazar. Galeriyi açıyoruz ama resimleri kime satacağız? Çevremizde resim alacak kimse yok. Yine de galerimizi, sergimizi açtık. O zaman Türkiye’de resim fiyatlarını belirleyen bir barem yoktu. Size bir örnek vereyim: Galeriyi bir Halil Paşa resmi gelmişti. Bedri Rahmi fiyatını sordu:

¹ Melda Kaptana, ilk kez 22 Nisan 1967’de Mübin Orhon sergisi için butiğini sergi mekânı olarak kullanmış, butiği galeriye dönüştürme düşüncesini ise 1971’de gerçekleştirmiştir. Bkz: Melda Kaptana, *Ben Bir Bizans Bahçesinde Büyüdüm*, YKY, 2004 : 263 ; Ahu Antmen, *Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960 – 1980)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, İstanbul, 2005 : 52 ; Ek – 2: 2.4. Melda Kaptana ile Söyleşi.

² Bkz: Ek -2 : 2.4. Melda Kaptana ile Söyleşi.

³ Aydın Cumalı’nın sahibi olduğu Cumalı Sanat Galerisi 1973 – 1985 yılları arasında Moda’da, 1985’ten sonra Teşvikiye’de etkinliğini sürdürmüş, 1979 – 1983 yılları arasında ise ikinci galeri açılmıştır. Bkz: Anonim. “Aydın Cumalı: “Kriz Yok, Gerçek Fiyatlar Ortaya Çıktı”, *Anons*, 10, Ocak 1992 : 14.

“5.000 lira” dedim. “Olur mu?” dedi, “çok pahalı” Ben de “Öyleyse Bedri Bey, şuradan bana bir resminizi verin, değişelim” dedim. Kabul etmedi.

Biz galeri olarak ancak 6 - 7 ay sonra ressamalara göre bir fiyat baremini oturtmaya başlayabildik. O zamana kadar aşağı yukarı hepsinin tutturabildiğine bir fiyatı var. Zaten sergi açan ressam da çok az. İstanbul’da Nuri İyem, Nedim Günsür, Devrim Erbil; Ankara’da Turan Erol ve Orhan Peker. Cihat Burak’ın ismi var ama piyasası yok. Biz Nuri İyem, Nedim Günsür ve Cihat Burak’ın sergisini açtık. Sergiyle birlikte kitapları yapıldı.

Sonra bir Nazmi Ziya sergisi açtık. Tabii bir tane bile resim satamadık. Ben bu sergiyi açarken herkesin resim almak için kuyruk olacağını zannediyordum. Daha hiç kimse Nazmi Ziya’nın kim olduğunu bilmiyor. Resimlerin fiyatları 5 binle 25 bin arasındaydı. Bir sene sonra, ama bu sefer daha yüksek fiyatlarla sergiyi tekrarladık. Yılmamıştık. 1976’dan sonra Nazmi Ziya’nın fiyatları çok yükseldi.” (Tanaltay 1995b : 67).

Özel galerilerin açılmaya başlamasında ekonomik gelişmelerin etkili olduğunu belirten Canan Beykal (Çoker), özellikle, 1973 yılından sonraki devalüasyon hareketinin, çok miktarda nakit birikiminin taşınır mala (sanat yapıtına) yatırılması zorunluluğunu doğurduğunu ifade etmiştir. Beykal (Çoker)’a göre, başlangıçta salt ticari bir mantıkla yaklaşan galericilerin geleceğe dönük planlardan yoksun oluşu, aldıkları yapıtların bir süre sonra değersiz kalışına neden olmuş, 1975 sonrasında bu konuda kazanılan deneyimler sonucu daha “bilinçli” bir galericilik anlayışı oluşmaya başlamıştır (Beykal (Çoker) 1987 : 8).

Beykal (Çoker)’ın verdiği tarihlerde açılan *Galeri Baraz*, *Künmat*, *Veb*, *Bi-Ze* galerileri, Ankara’da *Ertem Galerisi* gibi yeni mekanlar içinde özellikle *Galeri Baraz*, Türkiye’deki “galericilik olgusu”na getirdiği farklı yaklaşımlar açısından önemli bulunmuştur. Güzel Sanatlar Akademisi seramik bölümü mezunu Yahşi Baraz’ın, Amerika deneyiminin ardından İstanbul’un Kurtuluş semtinde 1975 yılında açtığı galeri, merkezden uzak bir noktada bulunmasına karşın, zamanla sanat çevrelerinin ilgi odağı haline dönüşmüştür. İlk sergiyi kendi çalışmaları ve Can Göknil’in yapıtlarıyla gerçekleştiren Baraz’ın galeri açmadaki amacı; “*Avant –garde bir sergileme yeri yaratmak, yetenekli genç kuşak sanatçılarına öncelik tanımak ve Türk plastik sanatları çevresine elden geldiğince katkıda bulunmak*” tır (Andak 1975m : 6 ; Tansuğ 1975d : 1 – 3).

Başlangıçta resim alım – satımını “klasikler” üzerinden yürüten Baraz’ın sanat piyasasının oluşumuna ve “galericilik olgusu” na getirdiği açılımlar; “eski” nin yanında

“çağdaş” resme de yönelmesi, yeni tanınmakta olan isimlere yatırım yapması, sergi broşürü hazırlatarak değerlendirme yazıları yazdırması, sergiler dışında yapıt satın alması, yurtdışı alımlarını gerçekleştirmesi, işadamlarını bu alana yönlendirmesi olarak sıralanmaktadır (Kahraman 1987b : 16 ; Beykal (Çoker) 1987 : 8 ; Madra 1987 : 6 ; Erzen 1999 : 206). Tanınmış isimlerle yeni kuşak sanatçıları biraraya getiren Yahşi Baraz’ın 1977’de açtığı “Galeri Baraz Koleksiyonu” sergisinde, aralarında Avni Arbaş, Aliye Berger, İbrahim Balaban, Belkıs Taşkın, Burhan Doğançay, Cihat Burak, Fikret Mualla, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Gündüz Gölönü, Necdet Kalay, Nedim Günsür, Neşet Günal, Nuri İyem, Nurullah Berk, Orhan Peker, Oya Katoğlu, Sabri Berkel, Turgut Zaim, Hüseyin Bilişik, İlhan Berk, Salih Acar’ın da bulunduğu yirmi beş sanat yer almış, koleksiyonda yapıtları bulunan Balkan Naci İslimyeli (d.1947), Burhan Uygur (d.1940) ve Komet (d. 1941), mezuniyetleri 1967 – 1972 yılları arasına rastlayan genç isimler olarak öne çıkmıştır.¹ Resim satışına “ticari” mantıkla yaklaştığını ifade eden Baraz, Ertem Sanat Galerisi sahibi İrfan Ertem tarafından, 70’lerde sanat piyasası oluşturmayı başarmış tek galerici olarak tanımlanmıştır (Anonim 1977c : 7). Yahşi Baraz, 1978’de Chicago’da Carson Priescott’ta açtığı “Çağdaş Türk Resmi” sergisiyle Türkiye sanatının yurtdışı piyasasına açılması yönünde de ilk adımı atmıştır (Madra 1987 : 11).

Bu dönemde öne çıkan bir diğer sergi mekanı, 1976’da Nişantaşı’nda açılan Maçka Sanat Galerisi’dir. Galeriyi kardeşi Varlık Sadıkoğlu ile birlikte kuran Rabia Çapa, Batı’da geçerli olan “galerici – sanatçı” ilişkisini model aldıklarını, amaçlarının “kendi galerilerinde sergi açan sanatçıların başka galerilerde sergi açmaması kuralını getirmek” olduğunu açıklamıştır (Anonim 1996f : 106 ; Antmen 2005 : 148). Galeride 80’lere kadar, Aliye Berger, Adnan Varınca, Turan Erol, Özdemir Altan, Mübin Orhon, Sabri Berkel, Ömer Uluç, Kuzgun Acar, Komet, Utku Varlık, Mehmet Güleriyüz gibi Akademi çıkışlı farklı kuşaktan sanatçıların sergileri yapılmıştır. Yine, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin 1977’de, “1. İstanbul Sanat Bayramı” kapsamında düzenlediği “Türkiye Dışındaki Türk Sanatçıları Sergisi”, Maçka Sanat Galerisi’nde açılmış, sergiye Oktay Günday, Mehmet Nazım, Komet, Attila Bayraktar, Selim Turan,

¹ Bkz: Anonim. *Galeri Baraz Koleksiyonu 14 Ekim – 30 Kasım 1977*, (Sergi Broşürü), 1977.

Erol Akyavaş, Mehmet Hanefi Yeter, Adnan Varınca, Hilda Yosmayan, Tiraje Dikmen, Erdal Alantar, Behçet Safa, Avni Arbaş, Müzehher Bilen, Fikret Mualla, Ömer Kaleşi, Timur Kerim İncedayı, Abidin Dino ve Bilge Alkor katılmıştır (Elibal 1977i : 6 ; Özsezgin 1977b : 19).

1976 yılından başlayarak özel galeri sayısında bir artış yaşanmış, 1977 yılında ekonomide yaşanan inişli çıkışlı gelişmeler sonucunda, toplumdaki gelir dağılımı olumsuz yönde etkilenirken, artan sermaye birikimi sonucu kapitali elinde bulunduran kitlelerin yeni arayışlara yönelmesi söz konusu olmuştur. Hasan Bülent Kahraman’a (1986c : 4) göre 70’lerin “burjuvazi”si, aristokratik bir incelikten geçmemiş olmasına karşın yoğun toplumsal değişim doğrultusunda kendisini yenilemeye ve aşmaya çalışmaktadır ve bunu da antika ve resim olarak gerçekleştirmektedir. Jale Erzen ise yetmişli yılların sonunda, dışarıya açılmaya başlayan yeni bir ekonominin ve endüstriyel üretimin de etkisiyle, özellikle İstanbul’da sanatın daha geniş bir kesimin ilgi alanı olmaya başladığını ifade etmiştir (Erzen 1999 : 206). Böylece, paranın taşınabilir bir nesne olarak değer kazanan sanata yatırılıyor olması, sanat yapıtını bir “meta” haline getirirken, özellikle hayatta olmayan, kamuoyunca iyi tanınan, adı bilinen sanatçıların resimlerine karşı bir talep oluşmuştur (Duru 1978b : 30 ; Baraz – Şenyapılı 1986 : 19).

Öte yandan, galeri sayısının artışı ile sanat izleyicisinin ve sergilerin artışı arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşünülmektedir (Duru 1978b : 30 ; Berk – Özsezgin 1983 : 120). Nitekim, Melda Kaptana ve Yahşi Baraz, Aydın Cumalı gibi galericiler de 70’lerde satışın artmasında özel galerileri temel etken olarak görmekte ve alıcı kesimin bilinçlenmesinde kendilerinin önemli katkıları olduğunu vurgulamaktadırlar (Ahmet Köksal 1978a : 21 ; Tanaltay 1995 : 68 – 69).¹ Aydın Cumalı ise, sanat galerilerinin, resim satışının artmasında ve piyasasının oluşmasındaki rolünü şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ben, eşim Nazan ile birlikte Ali Çelebi’nin evine 1974 senesinde gittim. 7. katta bir daire. 35 tane yapıtı vardı. “*Ne kadar?*” diye sordum. “*Bin lira*” dedi. Eğer 35 bin lira verseydim resimlerin hepsini satın alırdım. Ses çıkarmamam üzerine

¹ Bkz : Ek – 2 : 2.3. Yahşi Baraz ile Söyleşi ; 2.4. Melda Kaptana ile Söyleşi.

“pahalı mı?” dedi. “Ali Bey, dedim, ben sizi biliyorum, ondan geldim. Yalnız sizin 5 resminizi konsinye alacağım. 3 – 4 ay sizi tanıtacağım. Kasım ayında da serginizi açacağım. Ben bu resimlerin fiyatlarını da tespit ederim.” Dedim. İki gün sonra da Ali Çelebi’yi telefonla galeriye davet ettim. İki resim karşılığı olarak bankada Ali Çelebi’ye 8750 lira ödedim. “Allah mı seni bana yolladı, oğlum” dedi. Resimleri de alan Hayri Bingöl’dür. Böylece evinden bin liraya resim satabilen Ali Çelebi’nin resmini değerlendirmiş oldum.”

Cumalı’ ya göre, 76 – 80 arası resim piyasası canlanmış, yapıtların değerleri artmış, satış oranı yükselmiştir (Tanaltay 1995 : 68 – 69). Cumalı’nın değerlendirmesi bir ölçüde “Türkiye’de bir iç Pazar oluşmaya başladı” anlamına gelmektedir. Yurtdışı piyasasına girmek içinse henüz ortam hazır değildir. Baraz’a göre İtalya, İspanya, Yugoslavya, Fransa, Almanya, Hollanda gibi Avrupa ülkeleri resmi bir ihraç malı olarak görmekte, ticarete yönelik resimler yapılmaktadır. Bu anlamda, Türkiye’nin, uluslar arası piyasada varlık gösterebilmesi için zamana gereksinim vardır (Ahmet Köksal 1978a : 21).

Sonuç olarak 1970’lerin sonlarına doğru sayıları artan özel galeriler, değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi ve sanat piyasasının oluşmasında önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Madra 1987 : 7 ; Özsezgin (tarihsiz) 1998 : 51). Özellikle bazı galeriler her kuşaktan sanatçının sergisini açarak, antika değeri kazanmış eski resimlerin pazarlanmasında, yaşayan sanatçıların gündeme getirilmesinde aktif rol oynamıştır (Bek 2000 : 36). Beral Madra’ya göre yaşayan sanatçıların resimlerinin değer kazanmasında bir diğer etken Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun ölümünün ardından yapıtlarının değerinin yükselmesi olmuştur. Bu anlamda 1975 yılı bir dönüm noktasıdır ve o güne kadar eski resim koleksiyonu yapanlar bir sanatçının ölümünden sonra resimlerinin yükselen değerini görmeleri üzerine yaşayan sanatçılara yönelmişlerdir. Böylece resim piyasasının hareketlenmesine yol açmışlardır. (Madra 1988 : 31).

Özel sanat galerilerinin sayısının artmaya başlaması, dönemin ekonomik durumunun olumlu yönde değerlendirilmesi sonucunda koleksiyonculuk fikrinin oluşmasına da etki etmiştir. Özellikle 70’lerin sonlarına doğru ekonominin dünyadaki gelişmelere paralel olarak bir kriz ortamında oluşu nedeniyle yeni yatırım alanları peşinde olan sermayeye sanat alanına yatırım yapma fikrini veren ve bu anlayışı yerleştiren dönemin sanat bilincine sahip galericileri olmuştur (Madra 1987 : 7). Böylece, 1970’lerin sonlarına

doğru galerilerin sayısının artmasıyla birlikte, resme olan ilgi ve satışlar da artmış, gerek özel zevk, gerek yatırım amacıyla koleksiyonculuk olgusu yaygınlaşmıştır (Baraz - Şenyapılı 1986 : 19 ; Madra 1987 : 10 ; Akkoyunlu 2003 : 28).

4.5. KOLEKSİYONCULUK OLGUSU

Türkiye’de koleksiyon oluşturma amacıyla yapıt biriktirme girişimleri, 1970’lere kadar müze, devlet kuruluşları, bankalar ve kısmen de özel girişimciler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Üstünipek 1998 : 188 – 195). Türkiye İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Akbank, Garanti, Ziraat Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası, Merkez Bankası gibi yarı resmi ve özel bankalar, sergi sayısının artması ile kişisel çabaların öne çıktığı bu yıllarda koleksiyonlarına genç sanatçıların yapıtlarını da katmaya başlamış, özel sermayenin güçlenmesiyle birlikte Koç, Sabancı gibi işadamları ve büyük sanayi kuruluşlarının sahipleri sanat yapıtı biriktirmenin önemli bir reklam ve saygınlık aracı olduğunu fark etmişlerdir. Öte yandan önceki yıllara oranla özel koleksiyoncu sayısı artmış Ali Koçman, Yahşi Baraz, Sema - Barbaros Çağa, Sabahattin – Nebahat Ergi, Jale Yasan gibi bu işi meslek edinen isimler öne çıkmaya başlamıştır.

4.5.1. Resmi Kurumlara Ait Koleksiyonların Durumu

Bu dönemde devletin koleksiyonculuk konusundaki çalışmaları 70’li yılların sonlarına kadar tek plastik sanatlar müzesi olma özelliğini koruyan İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi’ne yine Devlet sergilerinden alınan yapıtlarla sınırlıdır. Üstelik müze 1976 – 1980 yılları arasında kapalı tutulduğu için varolan koleksiyonun tanıtılması ve zenginleştirilmesi işlevi gereğince yerine getirilememiştir (Özsezgin 1975a : 41 ; 1976c : 31 ; Üstünipek 1998 : 152).

Ankara’da ise 70’lerin sonlarına kadar bir müze kurma düşüncesi ile çeşitli kurumlardan yapıt toplama çalışmaları sürdürülürken, Adnan Ötüken tarafından 1946 yılında kurulan Milli Kütüphane’de, okuma hizmeti ve konferans, konser, açık oturum, sergiler gibi kültür etkinliklerinin yanı sıra, sergilerden satın alınan yapıtlarla bin yüz elli dört adet yapıtın bulunduğu bir koleksiyon oluşturulduğu bilinmektedir. Milli Kütüphane koleksiyonu ile ilgili 1971 tarihinde çıkarılan bir yayında, koleksiyonda yapıtları

bulunan sanatçıların listesi verilmiş, bu listede yer alan isimlerin büyük bir bölümünün Cumhuriyet'in erken dönemi sanatçılarından oluştuğu görülmüştür (Borcaklı 1971 : 29).

4.5.2. Banka ve Özel Sektör Koleksiyonları

Türkiye'de bankaların sanata destek verme amacıyla koleksiyon oluşturma çabaları 1920'li yılların ortalarından itibaren başlamıştır. 1926'da kurulan Ziraat Bankası, aynı yıl yapıt alımlarına başlamış, onu 1930'lu yıllarda Merkez Bankası izlemiştir. Türkiye İş Bankası ise kurulduğu yıl olan 1924 tarihinden itibaren sanata destek vermeyi ilke edinmiş, 1940 yılında alınan üç adet resimle yapıt biriktirme yolundaki ilk adımlarını atmıştır. Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946) ve Akbank (1948) koleksiyon yapma geleneğini sürdüren diğer bankalar olmuştur (Üstünipek 1998 : 116 ; Özsezgin 2002a : 17, 25, 57, 65, 81). Ağırlıklı olarak dönemin çağdaş sanatçılarının atölyeleri ya da sergilerden alınan sanat yapıtları tercih edilse de, belli bir piyasa etkinliğine kaynak oluşturması ve firma koleksiyonculuğunun ilk örneklerini oluşturmaları bakımından bankaların bu girişimi önemli bulunmuştur (Üstünipek 1998 : 149).

Sözü edilen resmi ve özel bankalar, koleksiyon oluşturma amacıyla sanat yapıtı alma etkinliğini 70'li yıllarda da sürdürmüştür. Özellikle Türkiye İş Bankası, düzenlediği sergiler ve zenginleşen koleksiyonuyla 70'lerin dikkat çekici bankaları arasında yer almıştır (Üren 1971 : 4 – 5 ; İslimyeli 1971ç : 6 – 9 ; Dayımoğlu 1971 : 23). İş Bankası'nın yapıt seçimi konusundaki çizgisi birkaç istisna dışında 80'lere kadar çok fazla değişmemiştir. Koleksiyonda; Cevat Dereli, Ali Çelebi, Mahmut Cuda, Turgut Zaim, Cemal Tollu, İhsan Cemal Karaburçak, Edip Hakkı Köseoğlu, Eşref Üren, Fikret Mualla gibi sanatçıların yanı sıra, yaşları elli – altmış beş arası değişen yakın dönem ressamı yer almış, örneğin; Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cihat Burak, Nuri İyem, Orhan Peker, Turan Erol, İbrahim Balaban, Neşet Günel, Abidin Dino, Avni Arbaş bu gruba girmiştir.

Yapıt biriktirme girişimlerini 1948’de başlatan Akbank ise, 1976’da Osmanbey şubesindeki galerisinde açtığı “50 Örnekle 40 Türk Ressamı” başlıklı sergisinde Salih Acar, Hoca Ali Rıza, Şeref Akdik, İbrahim Çallı, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi sanatçıların yapıtlarına yer vermiş, 1977’de üç adet Hikmet Onat resminin alınmasıyla koleksiyonunu genişletme çalışmalarına hız kazandırmıştır (Anonim 1976şşş : 6 ; Gören 1998 : 16). Öte yandan, 1979’da Bebek’te açılan “Akbank Koleksiyonundan Seçmeler” sergisinde Bedri Rahmi Eyüboğlu, Ali Avni Çelebi, Fikret Mualla gibi tanınmış sanatçıların yanı sıra Zeynep Yüksel, Kazım Arısan, Nihat Aybars gibi ismi çok fazla bilinmeyen sanatçılara da yer verildiği görülmüştür (Alparslan 1979a : 8).

Bankaların, 70’lerin ortalarına kadarki dönemde üstlendikleri işlevi önemli bulan Nurullah Berk, 1973 tarihli “Bir Koleksiyon Üstüne Düşünceler” başlıklı yazısında, yurtdışındaki sistemi işaret ederek;

“Sizin memleketinizde devletin her şehrinde müzeleri, tiyatroları, operaları, konservatuarları var. Sanat bütçesi milyarları bulur. Sizin memleketinizde büyük koleksiyoncular var, onlar da Rembrandt’ın ya da Cézanne’ın bir tablosuna milyarlar döker. Sizin memleketinizde her ay yayımlanan sanat kitapları bir kitaplığı dolduracak kadar çok. Sanat dergileriniz tümen tümen. Sokakta geçen adam her an resimle, heykelle baş başadır. Onun için sizin memleketinizde bankalar banka işleriyle uğraşır”

demiş, Türkiye koşullarında bankaların sanata destek verme konusundaki rolüne işaret etmiştir (Berk 1973a : 25 – 26).

1970’li yılların sonunda Eşref Üren’in yapıtlarının önemli bir bölümünün Türkiye İş Bankası’na devredilmesi, sanatçıların bankaları güvenilir kurumlar olarak gördüğünün bir göstergesi olarak kabul edilmiştir (Özsezgin 2002a : 9). Öte yandan Yapı Kredi Bankası, Ziraat Bankası, Emlak Kredi Bankası, Akbank gibi bankalar düzenledikleri yarışmalı sergiler, hazırladıkları sanat takvimleri ve şubelerine astıkları resimler nedeniyle dönem içerisinde sanata destek veren kurumlar olarak anılmıştır (İslimyeli 1970a : 19).

Koleksiyonculuk bilincinin oluşmasında özel sektörün de önemli bir katkısı olmuştur. 1960’lardan itibaren güçlenmeye başlayan özel sektör, 70’lerde sanata destek veren

kurumlar olma özelliğini korumuştur (Aksel 1986 : 15). Özel sektörün sanata verdiği desteğin ilk örneklerinden olan ve başlangıçta Ege Bölgesi çapında düzenlenen DYÖ Resim Yarışması (1967 -), 1973 yılında Cumhuriyet'in 50. Yılı nedeniyle yurt çapında düzenlenen bir etkinlik olmuş, yarışmada ödül alan yapıtlar Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Koleksiyonu'na alınmıştır (Üstünipek 1999 : 195). Beyoğlu'nda açılan Vakko Sanat Galerisi ise özel sektörün sanata desteğine bir başka örnektir (Üstünipek 1999 : 195). Özel sektörün girişimleri, *Ankara Sanat* gibi dönemin sanat dergilerinde de şu sözlerle teşvik edilmiştir:

“Çağımızın en sağlam, şaşmaz reklam ve propaganda yolu, sanattan geçiyor bugün. Özel sektörün bu konuyu derinliğine incelemesi, önce kendi yararına olacak ve iyi vatandaşlık görevi de bununla birlikte yürüyerek memleketimiz sanatı çok şey kazanacaktır” (İslimyeli 1974a : 4 ; Üstünipek 1999 : 195).

Öte yandan, 60'lı yıllarda, Koç ve Sabancı gibi iş adamlarının holdingleşme girişimlerinde bulunması, ülkede sermaye birikimi yüksek bir kesimin ortaya çıkması anlamına gelmiş, uluslararası ticari bağlantılarda bulunan özel sermaye, Batı'da sanat yapıtı koleksiyonuna sahip olmanın önemli bir yatırım ve reklam aracı olarak görüldüğünü fark etmiş, firmaları için yapıt satın almaya ve sanat ortamına farklı biçimlerde destek olmaya başlamışlardır (Üstünipek 1998 : 140, 150).

Nitekim Sabancı, önceleri kişisel merakla yapıt biriktirmeye başladığını, 70'li yıllarda babasından kalma antika eşyaların değerini öğrenmek için başvurduğu Raffi Portakal'ın önerileriyle Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Süleyman Seyit, Halife Abdülmecid Efendi, Hikmet Onat, İbrahim Çallı gibi ressamların yapıtlarını satın almaya yöneldiğini, böylece zaman içinde bilinçli bir koleksiyoncuya dönüştüğünü ifade etmiştir (Sabancı 2002 : 6).

4.5.3. Özel Koleksiyonlar

Özel koleksiyonculuk konusunda, 1950'li yıllarda doğrudan sanatçıdan yapıt satın alan, izlenimci kuşağın tanınmış sanatçılara ait yapıtları biriktiren Kemal Erhan öncü isimlerden biri olarak anılmaktadır (Üstünipek 1998 : 132). 50'lerden itibaren

koleksiyon yapmaya başlayan diğer isimler arasında Fikret Adil, Ali Koçman, Süleyman Nazif Baydar da bulunmaktadır (Üstünipek 1998 : 152).

70’li yıllarda koleksiyon yapma girişiminde bulunan isimlerin çoğaldığı gözlenmiştir. Bu isimlerden Mustafa Taviloğlu, 1972’de resim almaya başlamasının bilinçli bir hareket olmadığını, yalnızca merak duyduğu için yakın çevrelerinden yapıt satın aldığını ifade etmiştir. Taviloğlu’na göre bunun nedeni, o yıllarda henüz resim piyasasından söz edilmemesi ve resmin bir yatırım aracı olarak görülmemesidir (Taviloğlu 1997 : v). Yalnızca Türk sanatçıların yapıtlarından oluşan koleksiyonda, Zeki Faik İzer, Fikret Mualla, Komet, Burhan Uygur, İbrahim Safi, Cihat Burak, Necdet Kalay, Orhan Peker, Ali Avni Çelebi, Avni Lifij gibi farklı kuşaktan sanatçılar yer almıştır (Edgü 1997 : vii).

1972 yılında yapıt biriktirmeye başlayan Sema ve Barbaros Çağa’nın koleksiyonu ise, Cevat Dereli’nin önerileri doğrultusunda oluşmaya başlamış, başlangıcından itibaren galerilere yöneldikleri görülmüştür. Bunun bilinçli bir eylem olduğunu belirtilirken, sanatçı seçiminde hayatta olmayanlara öncelik verilmesinin, “değer” kazanma olasılıklarının göz önünde bulundurulmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir (Özsezgin 2002b : 38 – 39). Koleksiyonda Hamit Görele, Halil Dikmen, Turgut Zaim, Sabri Berkel, Naci Kalmukoğlu, Ali Avni Çelebi, Zeki Kocamemi, Cevat Dereli, Adnan Varınca, Nuri İyem, Neşet Günal, Adnan Turani, Adnan Çoker, Özdemir Altan, Burhan Doğançay, Ömer Uluç, Erol Akyavaş, Burhan Uygur, Komet, Güngör Taner, Adem Genç, Zekai Ormancı, Yusuf Taktak gibi farklı kuşaktan sanatçıların yapıtları yer almıştır (Özsezgin 2002b : 40 – 49).

Bu dönemde adı geçen bir diğer koleksiyoncu ressam Jale Yasan’dır. 1979’da Taksim Sanat Galerisi’nde açılan “Jale Yasan Koleksiyonu” sergisi, doğum tarihleri 1881 ile 1950 yılları arasında değişen altmış üç ressamdan derlenmiş yüz yedi yapıtı içermesi ve koleksiyonunun niteliği konusunda fikir vermesi açısından önemlidir. Sergide, Nazmi Ziya Güran, İbrahim Çallı, Eşref Üren, Elif Naci, Şeref Akdik gibi erken dönem sanatçılarının yanı sıra Adnan Çoker, Mustafa Esirkuş, Mustafa Pilevneli, Mustafa Aslier, Orhan Peker, Gündüz Gölönü, Burhan Uygur, Utku Varlık gibi yakın dönemden sanatçılar da yer almıştır (Ahmet Köksal 1979 : 26). Bu dönemde koleksiyon yaptığı

bilinen diğer isimler Nurettin Koçak, Erol Aksoy, Feyyaz Berker'dir (Üstünipek 1998 : 178).

4.5.4. Koleksiyoncuların Seçimi

70'li yıllarda koleksiyoncuların özellikle izlenimci kuşağa yoğun ilgi gösterdiği, Çallı ve kuşağının yapıtlarının yüksek fiyatlar karşılığında satıldığı yönündeki görüşler yaygındır (Özsezgin 1980ş : 7 ; İskender (1983) 2002a : 1696). Ahmet Köksal'a (1978a : 20) göre, 1970'lerin sonlarına gelindiğinde bilinçli bir biçimde resim satın alan yaklaşık elli koleksiyoncu vardır. Koleksiyoncuların genel tercihi ise, çoğunlukla peyzaj, natürmort, portre, figüratif resimler gibi rahat ilişki kurulabilen, göze hitap eden yapıtlardır. Bu anlamda; Hoca Ali Rıza, Osman Hamdi, Hüseyin Zekai Paşa, Süleyman Seyit, Avni Lifij, Sami Yetik, Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Feyhaman Duran gibi Cumhuriyet'in erken dönemlerinde etkinlik gösteren sanatçılara ilgi fazladır. Nitekim, Türkiye İş Bankası'nın 1971'de açtığı "Koleksiyondan Seçmeler" sergisinde, Köksal'ın sözünü ettiği kuşaktan sanatçılar ağırlıktadır. İlgililere, *"günümüz sanatçılarından neden kimse yok?"* diye sorulduğunda ise, *"Biz anlamıyoruz, bize sanatçı seçiminde yardımcı olunuz?"* yanıtı alınmıştır (Üren 1971 : 4 – 5 ; İslimyeli 1971ç : 6 – 9).

Özel galerilerin sayısının artmasıyla birlikte, koleksiyonerlerin 70'lerin genç sanatçı kuşağına da ilgi duymaya başladığı, ancak bu ilginin sınırlı ölçülerde kaldığı görülmüştür.¹ Bu anlamda, koleksiyoncuların çoğunlukla, klasik – izlenimci ya da Cumhuriyet döneminin olgun kuşak sanatçılarına yönelmesinin, yaşayan sanata yeterli ilgiyi göstermemesinin nedenini, danışman kullanmamalarına ve bu konuda bilgi sahibi olan galericilerle ilişki kurmamalarına bağlayan Yahşi Baraz, 1970 – 1980 yılları arasında gerçek anlamda bilinçli bir koleksiyonculuktan söz edilemeyeceğini ifade etmiştir (Madra 1987 : 8).

¹ Bkz: 4.5.3. Özel Koleksiyonlar

4.6. SANATÇI BİRLİKLERİ VE ÖRGÜTLENMESİ

Sanatçıların biraraya gelerek grup oluşturma eylemlerinin 1970’li yıllarda ve daha sonraki dönemde azalmasına karşın, ortak anlayışlardan çok ortak amaçlar etrafında toplanan sanatçılar, meslek dayanışmasını öngören, böylece kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişki kurabilme olanağı sağlayan örgütlenmelere gitmişlerdir (Özsezgin (tarihsiz) 1998 : 83 – 84). 1970’li yıllarda, Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği (1970), Suluboya Ressamlar Grubu (1970), Ankara Kadın Ressamlar Derneği (1970), Altılar Grubu (1970), Görsel Sanatçılar Derneği (1975), Türkiye Muharipler Derneği Plastik Sanatlar Kolu (1976), Sanat Tanımı Topluluğu (STT / 1977 – 1985), Maltepe Ressamları (1979) gibi dernek kurma ve gruplaşma çabaları olmakla birlikte çoğunluğu, sanat ortamının gündemini etkileyecek, bulundukları kentin sanat çevrelerini hareketlendirecek bir etki yaratamamıştır (Gören 1998 : 21).

4.6.1. Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği: 1970

Turan Erol, Fethi Arda, Nuri Abaç, Şamil Akın, Hamiye Çolakoğlu ve Aslan Gündaş’ın girişimleriyle 1970’te kurulan Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği’nin amacı; ressam ve heykeltıraşlar ağırlıkta olmak üzere, plastik sanatlar sanatçılarını bir çatı altında toplamak, yurt içinde ve yurtdışında sergiler açmak, sanatçılarla halkı yakınlaştırmak, gazete çıkararak sanat bilincini yaygınlaştırmak olarak açıklanmıştır (Kahramankaptan 1997 : 220).¹

Konferanslar düzenleyen, Ankara’da Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Fransız Kültür Merkezi ve Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası’nda karma sergiler açan, gezici sergilerle başka illere ulaşmayı hedefleyen derneğin bir diğer etkinliği, indirimli satış olanağı tanıyan sergilerle gelir düzeyi düşük kesimlerin resim almasını kolaylaştırmaktır (Anonim 1971hh : 4 ; Tarkan 1976a : 8). Dernek, 1971 – 1974 yılları arasında “Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi” adlı bir de yayın çıkarmıştır.²

¹ Bkz: Ek – 2 : 2. 6. Turan Erol ile Söyleşi.

² Bkz: 4.7.3. Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi : 1971 – 1974.

Çok sayıda sanatçının üye olduğu ve 2000 yılında “30. Yıl Sergisi”ni gerçekleştiren Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği,¹ 70’li yıllarda Ankara’daki sanat ortamının hareketlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

4.6.2. Görsel Sanatçılar Derneği: 1975

Bir diğer oluşum, Görsel Sanatlar Derneği ise, 1975’te, bağımsız sanatçılar, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu, Atatürk Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü öğretim üyelerinden on yedi sanatçının biraraya gelmesiyle oluşturulmuştur. Derneğin amacı; sanatın ve sanatçının onurunu korumak, haklarını savunmak, aralarında dayanışmayı sağlamak, görsel sanatların çağdaş gelişimine katkıda bulunmak, galeriler açmak, seminer, açık oturum, konferans, yarışmalar düzenlemek, sanatçı, toplum, devlet ilişkisindeki gerekli çabaları ve örgütlenmeleri gerçekleştirmek olarak açıklanmıştır (Anonim 1975ççç : 31 ; Anonim 1976ş : 171).

Derneğin ilk etkinliği, merkez binaları olan Yılmazlar Pasajı’nda, derneğe ait olan galeride düzenlenen karma sergi olmuştur (Anonim 1975nnnnn : 7). Dernek kurucuları ve çağrılı sanatçıların katılımıyla gerçekleştirilen sergide resim, heykel, seramik, fotoğraf ve diğer sanatsal ifade biçimlerine yer verilmiş, sergi nedeniyle hazırlanan davetiyelerde derneğin izleyeceği politika şu sözlerle anlatılmıştır:

“Günümüzün mutlak sorunlarından biri sanatçının yaşam koşulları ve yasal haklarıdır. Sanatçı, halkın yaşamını, heyecanını, ezgisini, soluk almasını yansıtır. Halkına yol gösterir ve sürüklerken sınırlı yasal haklar içinde en zor yaşam koşullarıyla karşı karşıyadır. İşte bu sorunları çözmek için tüm İstanbul görsel sanatçıları içermek üzere bir harekete girişilmiş, girişimci kurul tüm işlemleri tamamlamıştır. Konferanslar, açıkoturumlar, sempozyumlar, kişisel veya toplu sergiler düzenleyerek, sanatın sevilmesini, yayılmasını ve kamuoyu yaratmasını sağlayacak ve sanatçının bütün yasal haklarını savunacak olan bu girişimin ilk uğraşı olarak böyle bir toplu sergi sunulmaktadır” (Anonim 1976k : 7 ; Anonim 1976ö : 6)

Nitekim, 1979 yılının Şubat ayında dernek tarafından yapılan bir açıklamada, hangi alandan olursa olsun tüm sanatçıların 11.7.1978 tarihli ve 16343 sayılı Resmi Gazetede

¹ Bkz: Anonim, *Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği 30. Yıl Sergisi*, (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sanat Galerisi’ nde 11 Nisan – 5 Mayıs 2000 tarihlerinde düzenlenen serginin kataloğu), Ankara : T.C. Merkez Bankası Yayını, 2000.

yayınlanan karar gereği, Sosyal Sigorta Haklarından yararlanabileceklerini duyurulmuş, sanatçıların vakit geçirmeden başvurmaları gerektiği belirtilmiştir (Anonim 1979h : 87).

Adını, her yıl gerçekleştirdiği, geleneksel hale gelen “Mayıs Sergileri” nin yanı sıra, ilkinin 1977’de “Yılın Genç Sanatçıları”¹ adı altında düzenlediği yarışmalı sergilerle duyuran Görsel Sanatçılar Derneği, özellikle muhalif tavrıyla ve politik duruşuyla öne çıkmıştır. Nitekim, 1976’da Antalya Sanat Festivali’ne katılan dernek sanatçıları, yapıtlarının saldırıya uğraması sonucu bir bildiri hazırlayarak durumu protesto etmiş, 1979’da artan olayları ve iktidarın tutumunu ele alan bir açıklamada,² 141. ve 142. maddeler ile benzer yasaların kaldırılmasını talep etmiş, kitle örgütlerinin kapatılması kararını eleştirmişlerdir. Yine, 1980 yılında kırk birincisi gerçekleştirilen Devlet Resim ve Heykel Sergisi’ ne, yaşanan olumsuzluklardan dolayı dernek olarak katılmama kararı aldıklarını bir bildiriyle basına duyurmuşlar, bildiride; *“Kültür Bakanı’nın antidemokratik, sansürcü, baskıcı uygulamaları, yasaklamaları, görevden alma ve Kültür Merkezlerini sanat yapıtları yerine posterlerle donatma gibi ustalıkları iyice biliniyor. Böylesi bir kültür politikası aynı zamanda çağdışı bir dünya görüşünün ideolog ve kuramcılarının ürünleridir”* denilmiştir (Anonim 1980d : 7 : Anonim 1979gg : 14).

Olaylar karşısında tepkilerini dile getirmenin yanı sıra güncel sorunların tartışıldığı ortamlar da hazırlayan Görsel Sanatçılar Derneği’ nin, 13 Aralık 1978’de Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’ nde düzenlediği “Günümüz Türkiye’nde Devlet ve Görsel Sanatlar İlişkileri” konulu açık oturum, geçen sekiz yılın değerlendirmesinin yapılmasına, kültür – sanat sorunlarının yeniden dile getirilmesine zemin oluşturmuştur. Özer Kabaş tarafından yönetilen oturuma konuşmacı olarak Özdemir Altan (İDGSA), Hüsamettin Koçan (İDTGSYO), Tan Oral, Hilmi Yavuz ve Mümtaz Yener katılmıştır (Koçak 1979 : 4 – 8).

Konuşmacılardan Hilmi Yavuz ve Tan Oral, sanatçının devletin belirlediği kültür politikalarından uzak durmasının ve resmi kanallar dışında oluşturulan “demokratik

¹ Bkz: Anonim. “İGSD’nin Düzenlediği “Yılın Genç Sanatçıları” Yarışması Sonuçlandı”, *Milliyet Sanat*, 213, 7 Ocak 1977 : 8 – 9.

² Bkz: Anonim. “Görsel Sanatçılar Derneği Baskıları Kınadı”, *Sanat Emeği*, 22, Aralık 1979 : 82.

kuruluşlar” da yer almasının doğru olacağı görüşündedir. Yavuz, devletten beklentisi olan sanatçının, bağımlı hale geleceğini ve yaratıcılığını kaybedeceğini düşünürken, Oral devletin sanat yapıtlarına karşı olan tavrının değişmesi gerektiğini, sansür uygulamasının kaldırılmasının “özgürleşme” yolunu açacağını ifade etmiştir. Oturuma Akademi sözcüsü olarak katılan Özdemir Altan ve Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu temsilcisi olan Hüsamettin Koçan ise, resim ve heykel sanatının gelişiminin devletin sağlayacağı katkılara bağlı olduğunu işaret etmiştir. Sorunların çözümlenemeyişinin Türkiye’ nin genel sıkıntısından kaynaklandığını vurgulayan Altan, ödeneklerin kısıtlı olduğunu, kararların günü birlik alındığını ve her yönetimle birlikte değiştiğini belirtmiş, Koçan da vergi yasası ve resmi kurumlara alınan yapıtlara değinmiştir. Mümtaz Yener ise sanatçının kişisel uğraşı, yeteneği ölçüsünde sorunların üstesinden gelebileceğini, devletin bu anlamda ona zarar vermenin ve engellemenin dışında etkisi olamayacağını öne sürmüştür (Koçak 1979 : 4 – 8).

Görsel Sanatçılar Derneği’nin 27 Mart 1979’da Atatürk Kültür Merkezi’nde düzenlediği bir başka açık oturum, devlete ait kurumlar ve özel kuruluşlara sanat yapıtı konulması konusunu tartışmaya yöneliktir. Erol Eti’nin başkanlığını yürüttüğü oturuma Hüseyin Gezer, Mustafa Aslier, Orhan Taylan, mimar Maruf Önal, mimar Abdurrahman Hancı konuşmacı olarak katılmışlardır. Genel kanı, devletin kültür – sanat politikalarının sanat ortamına katkı getirmekten uzak olduğu yönündedir. Nitekim; kamu yapılarında sanat yapıtlarının bulundurulmasına ilişkin, uygulamada bir sıkıntı yaşandığına dikkat çeken Hüseyin Gezer, devletin sanata bütçe ayırma konusunda duyarlı davranmadığını belirtmiştir. Orhan Taylan ise, gelineen noktada, Cumhuriyet’in erken dönemlerinden 1970’lere kadar geçen sürede “bürokrat, rejim yanlısı sanatçı” kimliğinden “demokrat, bağımsız, örgütlü” sanatçı kimliğine doğru bir geçiş yaşandığını, Görsel Sanatçılar Derneği’nin bu kimliğe sahip sanatçılar tarafından temsil edildiğini ifade etmiştir. Taylan’a göre, kamu binalarında yapıt bulundurmanın, sanatın toplumsallaşmasında, sanat eğitimi ve bilincinin kazandırılmasında önemli bir rolü vardır. Bir diğer konuşmacı olan Mustafa Aslier de, sanat yapıtlarının yalnızca kamu binalarında değil, toplumla iletişime geçebileceği her ortamda, mekanda bulundurulması gerektiğini, sanat eğitiminin bu şekilde kalıcı ve sürekli hale getirilebileceğini belirtmiştir. Benzer bir görüş, mimar Abdurrahman Hancı tarafından da dile getirilmiş, Hancı, mimarının –

görsel sanatlarla bir bütün olarak algılanması gerektiğine dikkat çekmiştir. Maruf Önal ise mimarinin yasalar ve örgütlenme açısından görsel sanatlara göre daha iyi bir durumda olduğu görüşünü ileri sürmüş, tüm katılımcılar Görsel Sanatçılar Derneği'nin bu anlamda önemli bir oluşum gerçekleştirdiğini ifade etmişlerdir (Taktak 1979 : 20 – 22).

Derneğin kurucu üyelerinden olan ve bir dönem başkanlığını yürüten Cihat Aral, Türkiye'nin güncel sorunlarına karşı gösterdikleri bu duyarlılığın, derneğin “demokratik, özgürlükçü” yapısından kaynaklandığına işaret etmiştir. Aral'a göre; bir araya gelişlerindeki amaç, toplumun bireyleri olarak gelişen olaylara karşı kolektif bir bilinç oluşturmak, yabancılaşmayı önlemektir. Bunu yaparken bireysel ifadelere müdahale edilmediğini, her sanatçının kendi sanat prensibi içinde hareket ettiğini belirtmiştir.¹ Şükrü Aysan da kendisiyle yapılan görüşmede, Görsel Sanatçılar Derneği'nde kavramsal sanatla uğraşmasına karşın bir dönem derneğe başkanlık ettiğini ifade etmiş, sanat dili ne olursa olsun tüm sanatçıların özünde “solcu / ilerici” ideolojiyi benimsediğini, bu ortak paydada bir araya geldiklerini ifade etmiştir.²

4.6.3. Sanat Tanımı Topluluğu (STT) : 1977 - 87

1977 yılında Şükrü Aysan, Serhat Kiraz, Ahmet Öktem ve Avni Yamaner'in biraraya gelerek oluşturdukları Sanat Tanımı Topluluğu, sanat anlayışları ortak olan sanatçıların birlikteliğinden ortaya çıkmıştır (Atakan 1995 : 108). Şükrü Aysan, STT' nin kurulma amacını : *“bu biraraya gelme o günlerdeki sanat anlayışının belirsizliğine, tuval yüzeyinde anlatımcı dışavurumcu öğelerin hayli geçerli olduğu döneme bir tepki oluşturabilmenin yönlendirmesi olarak düşünülebilir”* sözleriyle ifade etmiştir (Aysan 1982 : 24).

Sanatın doğası / yapısı üzerine düşündürmeyi görsel algının önünde tutan STT' nin bir diğer amacı, dönemin politik söyleme dayalı, öykünmecî resim anlayışını kırmak, sanatı aracısız kılmaktır (Aysan 1982 : 24). Bir başka deyişle, sanat yapıtının çağrıştırdıklarını değil, kendisini görünür kılmaktır. Batıdaki Sanat ve Dil (Art & Language) topluluğuyla

¹ Bkz: Ek – 2 : 2. 1. Cihat Aral ile Söyleşi.

² Bkz: Ek – 2 : 2. 7. Şükrü Aysan ile Söyleşi.

benzer özellikler taşıyan STT, sanat araştırmalarını Marcel Duchamp’ ın düşüncelerinde temellendirmiş, Sol Lewitt, Joseph Kosuth gibi kavramsal sanatçıların metinlerinden yaptıkları çevirilerle sanatın çözümlenmesi yönünde tartışmalar başlatmışlardır (Atakan 1998 : 14).

Topluluğun 1978 yılında, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Galerisi’nde, Serhat Kiraz, Şükrü Aysan, Ahmet Öktem, İsmail Saray ve Alpaslan Baloğlu’nun¹ katılımıyla gerçekleştirdiği ilk sergi, “çözümlemeci / minimalist / kavramsal” yaklaşımların bir yansıması biçimindedir. İkinci sergi ise, 22 Mart – 5 Nisan 1980 tarihleri arasında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Galerisi’ nde gerçekleştirilmiş, sergi için hazırlanan otuz iki sayfalık “Sanat Olarak Betik”te, sanat üzerine yazılmış metinler ile sanat nesnesi olarak metinler ve katılan dört sanatçıya ait birer sayfa yer almıştır. Bu gösterim biçimi, sanat yapıtının metalaşmasına karşı tavır alan kimi söylemleri de destekler niteliktedir. Nitekim, henüz oluşum aşamasında bulunan “sanat piyasası”na eleştirel bir bakışla yaklaşan Canan Beykal (Çoker), ilk serginin ardından yaptığı değerlendirmede, sergide yer alan çalışmaların günün koşulları da göz önüne alındığında satın alınabilir bir nitelik taşımadığını ifade etmiştir. Beykal (Çoker), konuyla ilgili görüşlerini:

“Bu tür yapıtların pazarlamasının yapılmadığını iddia etmiyoruz. Ancak Türkiye sanat ortamının alışılmışlık ve koşullanmışlığının bu sanatçılara henüz etkisini duyuramadığını göstermektedir. Pazarlaması olmayan bu tür sanat yapıtlarına kuşkuyla bakan eleştirmenler, ancak kuralı bozduklarından dolayı kınayabilirler”

biçiminde açıklamıştır (Beykal (Çoker) 1979 : 13). Aynı şekilde, Şükrü Aysan da eğilimlerinin, “satın alınabilir bir sanat nesnesi oluşturmak yerine sanatsal ortamın boyutlarını genişletebilecek bir etkinlik içinde yer almak” olduğunu belirtmiştir (Aysan 1982 : 24). Aysan’ a göre, STT, Türkiye’de bir çeşit kavramsal sanatın eğitimini veren, ama okul dışında da sanatçıların çalıştıkları bir ortam oluşturmuştur.²

¹ Alpaslan Baloğlu ve İsmail Saray sergiye konuk sanatçı olarak katılmışlardır: Bkz: Şükrü Aysan. “Sanatın Koşullarına Bir Yaklaşım”, *Boyut*, 1/5, Eylül 1982 : 24.

² Bkz: Ek – 2 : 2.7. Şükrü Aysan ile Söyleşi.

4.7. SANAT DERGİLERİ

70’li yıllarda, sayfalarında kültür – sanat olaylarına yer veren sınırlı sayıda yayın vardır. *Cumhuriyet, Ulus, Yeni Ortam, Politika, Milliyet* gibi gazetelerde sanat etkinliklerinin yanı sıra, gündemdeki tartışmalara da yer verilmiş, edebiyat ağırlıklı olmalarına karşın *Varlık, Özgür İnsan, Yansıma, Yeni Dergi, Oluşum* vb. dergilerde, Nurullah Berk, İsmail Altınok, Fahir Aksoy, Turan Erol, Cemil Eren, Ahmet Köksal, Özer Kabaş, Kaya Özsezgin, Nurullah Berk, Sezer Tansuğ’un yorum ve eleştirileri yayımlanmıştır. Yine *Varlık Yıllıkları*, tiyatro, müzik, sinema, edebiyat, plastik sanatlar alanlarında geçen bir yılın değerlendirilmesinin yapıldığı bir yayındır ve plastik sanatlar konusunu Nurullah Berk ve Adnan Turani ele almıştır.

Öte yandan 70’li yıllarda süreli sanat yayınlarının sayısının arttığı gözlenmiştir. 60’lı yıllarda yayımlanmaya başlanan Ankara Sanat’ın yanı sıra, 70’lerin hemen başlarında önce Akbank “Türkiyemiz” adı altında bir dergi çıkarmaya başlamış, onu 1974’te “Sanat Dünyamız” ile Yapı ve Kredi Bankası izlemiştir. Her iki dergide de, ulusal kültür varlıklarının tanıtımına öncelik verilmiş, sanatın tarihsel ve “geleneksel” yanının öne çıkarılması amaçlanmıştır. Kültür Bakanlığı’nın 1973 yılında ilk sayısını yayımladığı “Kültür ve Sanat” dergisi de benzer bir anlayışa sahiptir ve toplumda “ulusal kültür” bilincini oluşturmayı ilke edinmiştir. Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği’nin yayınına 1971’de başladığı “Sanat: Güzel Sanatlar Gazetesi”, 1972’de Milliyet Gazetesi’ne bağlı çıkartılan “Sanat Dergisi” ve 1978 yılında Hamit Kınaytürk’ün girişimiyle yayımlanan “Sanat Çevresi” ise çağdaş Türk sanatındaki güncel oluşumları ele alan, yazılarıyla gündemin nabzını tutan, sanatın tüm alanlarını kapsayan diğer süreli yayınlardır.

4.7.1. Ankara Sanat : 1966 –

1966 yılında çıkarılmaya başlanan “Ankara Sanat”, yayını 70’lerde de sürdürmüştür. Dergide, Ankara sanat ortamından haberler aktarmanın yanı sıra, Devlet Resim Heykel Sergileri, banka koleksiyonları, Kültür Bakanlığı, kuruluşu erken dönemlere rastlayan sanatçı birlikleri, retrospektif sergiler, basının sanata karşı tutumu sıklıkla ele alınan konulardır. Başta Nüzhet İslimyeli olmak üzere, Abidin Elderoğlu, Gültekin Elibal,

Eşref Üren, Nurullah Berk, Sabit Turgut, Ömer İstemi Hatipoğlu, Orhan Ersoy, Sezai Cem, Nihat Akyunak, Ahmet Cemil Tan yazılarıyla öne çıkan isimlerdir. Plastik sanatların resim dalına ağırlık verilen dergide, suluboya, yağlıboya diye sınıflandırılan yapıtlar biçimsel açıdan değerlendirmiş, yapıtın başarısı, doğayla kurulan ilişki, kompozisyon, konu seçimi ile ilişkilendirilmiştir.¹

4.7.2. Türkiyemiz: 1970 -

Akbank'ın bir "kültür hizmeti"² olarak duyurduğu, ilk sayısını 1970 yılında yayımladığı "Türkiyemiz" dergisinin çıkarılma amacı; arkeolojik, turistik ve tarihi kültür varlıkları ile ulusal sanata katkısı olduğu düşünülen sanat eserleri, sanatçı ve kurumların tanıtılmasıdır.³

Dört ayda bir çıkarılan dergide ağırlıklı olarak, Doğan Kuban, Nurhan Atasoy, Günsel Renda, Reşat Ekrem Koçu, Metin And, Zahir Güvemli, Arif Müfid Mansel, Çelik Gülersoy, Asım Mutlu, Mustafa Cezar, Uğur Derman, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mengü Ertel, Mustafa Ashier gibi dönemin önde gelen akademisyenleri ve sanatçıların yazıları yer almış, Anadolu kültürü, geleneksel Türk sanatları, tarihi yapılar, saraylar, kasırlar, erken dönem Cumhuriyet ressamaları, seramik sanatçıları, yurtdışında bulunan Türk eserleri gibi konular ele alınmıştır.

4.7.3. Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi : 1971 – 1974.

Belirli bir sanat anlayışına sahip olmamakla birlikte farklı kuşaktan, farklı disiplinlerden sanatçıları bir araya getiren Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği'nin, ilk sayısını 1971'de yayımladığı "Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi", Türkiye'den ve

¹ Dergideki yazılara örnek olması bakımından bkz: Ahmet Cemil Tan. "Güzel Sanatlar Birliği Resim Sergisi", *Ankara Sanat*, 48, Nisan 1970 : 20 ; Orhan Ersoy. "Turan Erol'un İstanbul Sergisi", *Ankara Sanat*, 73, Mayıs 1972 : 12 ; Ömer İstemi Hatipoğlu. "AKRD Sergisi", *Ankara Sanat*, 79, Kasım 1972 : 16.

² Akbank'ın 1970 yılında gerçekleştirmeyi düşündüğü "Kültür Hizmetleri", dergi çıkarmakla sınırlı değildir. Planlanan etkinlikler arasında çeşitli konularda yarışmalar düzenlemek ve sanat kitapları çıkarmak da vardır. Bu konuda, Cihat Baban'ın, Cumhuriyet Gazetesi'nde 8 Aralık 1970 tarihinde çıkan yazısında ; "Araştırma teşvikle olur, sanatı besleyen takdirdir. Bu sebepten dolayı da kendi başına bir sanat eseri olan "Türkiyemiz" dergisiyle, çeşitli ciddi yarışmalar hazırlayan ve çeşitli armağanlarla resmi, afişi, kumaş desenlerini, fotoğrafı, pul resimlerini teşvik eden milli bir müessesemizi "Ak Bank"ı kutlamak isteriz" denilmektedir. Bkz: Anonim. "Türkiyemiz İçin Ne Dediler?", *Türkiyemiz*, 3, Şubat 1971 : 47.

³ Bkz: Anonim. "Önsöz", *Türkiyemiz*, 1, Haziran 1970 : 1 ; Anonim. "Türkiyemiz" Adlı Sanat Dergisi Çıktı", *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1970 : 8.

dünyadan sanat haberlerinin verildiği, sanat akımları, sanatçılar ve oluşumlar hakkında bilgilendirici yazıların yer aldığı bir yayının niteliğindedir.

Nurullah Berk’ in “Stefan Luchian ve Avni Lifij”, Kaya Özsezgin’ in “Yasağa Karşı Figür, Figüre Karşı Yasak”, Kayıhan Keskinok’un “Sanat ve Devlet Desteği”, Turan Erol’un “Ecevit’in Düşünceleri”, Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun “1971 Paris İkiyıldabiri”, Nur Koçak’ın “Naif Resmin Beş Ustası”, Canan Beykal (Çoker)’in çevirisini yaptığı “Marcel Duchamp ve Ready – Made”, Tülin Serpen’in “Pop – Art’ın Önemli Temsilcisi Andy Warhol”, Kaya Özsezgin’in “İnsıtic Sanat Triyenali Üzerine Paralel ve Aykırı Görüşler”, Vedat Demirkol’un “Sanatın Kökeni” vb. yazıları, gazetenin konu dağılımı ve yazar grubu hakkında fikir vermektedir. Ağırlıklı olarak Batı’da “avantgarde” olarak tanımlanan akım ve oluşumlar ile çağdaş Türk sanatının güncel sorunlarının ele alındığı gazete, yayın hayatını 1971 – 1974 yılları arasında olmak üzere, yaklaşık dört yıl boyunca sürdürmüştür.

4.7.4. Milliyet “Sanat Dergisi”: 1972 -

Milliyet gazetesinde günlük olarak verilen dergi ekinin, haftada bir çıkan ayrı bir sanat ve düşünce dergisi olmasına karar verilmiş, böylece, 29 Eylül 1972 tarihinden itibaren “Sanat Dergisi” yayımlanmaya başlamıştır. Ercüment Karacan’ın sahibi olduğu derginin genel yayın müdürlüğünü Abdi İpekçi üstlenmiş, aralarında Zeynep Oral, Mete Tuncay, Özdemir Nutku, Faruk Yener, Hilmi Yavuz, Ahmet Köksal, Kaya Özsezgin, Emre Kongar, Mehmet Doğan, Cavit Orhan Tütengil, Onat Kutlar ve Mahmut Tali Öngören’in de bulunduğu farklı disiplinlerden gelen bir yazar kadrosu oluşturulmuştur. Edebiyat, resim, müzik, tiyatro, sinema ağırlıklı olmak üzere sanatın tüm alanlarına eğilen dergide kitap tanıtımı, güncel sanat haberleri ve duyurulardan oluşan bir bölüm de yer almıştır.

Milliyet “Sanat Dergisi” nde, çağdaş Türk sanatının tanınmış sanatçıları, sanatsal oluşumlar, akımlar, çeşitli kuruluşlar ve dernekler tarafından düzenlenen “Açıkhava Sergileri”, “Yeni Eğilimler”, “Yılın Genç Sanatçısı” gibi yarışmalar ile yurtiçi / yurtdışı etkinlikleri hakkında bilgi veren, müzecilik, koleksiyonculuk, sergileme olanakları,

devlet – sanat ilişkileri, sansür, propaganda, “ulusallık / evrensellik” gibi gündemdeki sorunları ele alan yazılarla, çok yönlü bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Öte yandan Batı sanatındaki gelişmeler yakından izlenmiş, özellikle geleneksel sanat algısının kırıldığı, malzemeye, tekniğe, sanatın “ne’liğine farklı yaklaşımlar sunan oluşumlara yer verilmiştir. Örneğin; “1970’ler Amerikasında Plastik Sanatların Durumu: “Pop” akımından Sınır Tanımayan Bir Gelişime Doğru” (1974 / 97), Ferit Edgü’nün “Çağımız Sanatına Yön Veren İki Nitelik: “Kuşku” ve “Karşı Olmak”, (1979 / 335), “Çağın Değişimi, Sanatçıları Yeni Bir Sanat Dilini Yaratmaya Yönelitti” (1979 / 336) başlıklı yazıları Batı sanatındaki gelişmeleri ele alır.

4.7.5. Kültür ve Sanat: 1973 -

İlk sayısı Haziran 1973’te, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı’na bağlı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan Kültür ve Sanat Dergisi, sonraki yıllarda dönüşümlü olarak Kültür Bakanlığı ya da müsteşarlık kanalıyla yayınıni sürdürmüştür. Derginin yayın anlayışı, geleneksel olanı, “ulusal / milli kültür” e ait değerleri öne çıkarmak ve tanıtmaktır (Anonim 1973ççç : 2 – 3). Bu nedenle, Selçuklu, Osmanlı sanatı ile erken Cumhuriyet dönemi sanatını ele alan yazılar ağırlıktadır. Derginin yazar profilini ise yine çoğunlukla sanat tarihçileri, mimarlar, edebiyatçılar, araştırmacılar ve sanatçılar oluşturmuştur. Ayrıca, Kültür ve Sanat Dergisi, Kültür Bakanlığı’nın bir yayını olması nedeniyle, Sadi Irmak, Mehmet Kaplan ve Emin Bilgiç’in “milli kültür politikaları” hakkındaki yazılarına da yer verilmiştir.

Dergide ele alınan konulara; Afet İnan’ın “Mimar Koca Sinan”, Metin Sözen’in “Selçuklu Devri Figürlü Plastiği’nden Bir Örnek”, İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun “Estetik Değerler”, Adnan Turani’nin “Mimarlık ve İnsan”, Oktay Aslanapa “Kıbrıs’taki Türk Eserleri”, Doğan Kuban’ın “Milli Bilinçlenme ve Tarihi Çevre Saygısı”, Hülya Tezcan’ın “Topkapı Sarayı Müzesi Harem Dairesi Hamamları”, Gönül Öney’in “İran’da Selçuklu Mescid-i Cumaları”, Kaya Özsezgin’in “Bir Sergi Dolayısıyla” , Refik Epikman’ın “Osman Hamdi”, Mustafa Aslıer’in “1972’de Türk Gravür Sanatı” başlıklı yazıları örnek verilebilir. Öte yandan, çıkarılma tarihi Cumhuriyet’in 50.Yılına rastlayan derginin ikinci sayısı, tamamıyla bu konuya ayrılmış, geçmiş elli yılın değerlendirmesi yapılmıştır.

4.7.6. Sanat Dünyamız: 1974 -

Yapı ve Kredi Bankası, 1974 yılında, kuruluşunun otuzuncu yıl dönümü nedeniyle bir dizi etkinlik hazırlamış, bu amaçla Akbank'ın 1970'lerde yaptığı gibi “pul ve afiş yarışması”, “Köy Düğünü ve Halk Oyunları” konulu resim yarışması düzenleneceği, sanat kitaplarının yayımlanacağı duyurulmuştur. İlk sayısı 1974'te çıkarılan “Sanat Dünyamız” ise bu kutlama etkinliklerinin bir parçası olarak düşünülmüştür (Anonim 1974yyyyyy : 1 – 2).

Ülkenin kalkınmasında ekonomik olduğu kadar, kültürel anlamda da destek olmayı “ilke edinen” Yapı ve Kredi Bankası'nın, “ulusal / milli değer” lere sahip çıkma, kültür – sanat varlıklarını tanıtmaya, yayma, uluslararası platformlarda ülke tanıtımını gerçekleştirme” amacıyla çıkardığı “Sanat Dünyamız”ın yayın anlayışı, Akbank'ın çıkardığı “Türkiyemiz” ve Kültür Bakanlığı'nın bir yayını olan “Kültür ve Sanat” dergisinden çok da farklı değildir. Çoğunluğu akademisyenlerden oluşan yazarların değindiği, incelediği konuların çerçevesini, Anadolu kültürünü besleyen kaynaklar, geleneksel el sanatları, Selçuklu, Osmanlı sanatı, Türk evleri ve kısmen de erken Cumhuriyet dönemi ressamı oluşturmuştur. Ayrıca, ülkede bulunan yabancıların dergiyi takip edebilmeleri ve yurtdışından da izlenebilmesi için yazıların İngilizce özetlerine yer verilmiştir. Bu uygulama, bankaların sanatsal etkinliklerinde birbirlerini model aldığı ve benzer yaklaşımlar sergilediklerinin bir göstergesi olmuştur.

4.7.7. Sanat Çevresi: 1978 -

1978 yılında Hamit Kınaytürk¹ tarafından çıkarılmaya başlanan “Sanat Çevresi”, plastik sanatlar alanında süreklilik gösteren yayınlar arasındadır. Sanat Çevresi'nin ilgi alanını ağırlıklı olarak 70'li yılların sonlarında çağdaş Türk sanatının güncel sorunları ve gündemdeki sanat etkinlikleri oluşturmuştur. Mehmet Ergüven, Sezer Tansuğ, Yusuf Taktak, Canan Beykal (Çoker), Gültekin Elibal, Zafer Gençaydın, Yeşim Karatay, Nur Koçak gibi isimlerin yazılarının yer aldığı dergide, Aydın Ayan, Mehmet Aksoy gibi

¹ Sanat Dünyamız dergisinin kurucusu Hamit Kınaytürk, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Nurullah Berk atölyesi mezunudur ve 1958 yılında Akşam Gazetesi'nde foto muhabiri olarak başladığı gazetecilik mesleğini çeşitli gazetelerde sürdürmüştür.

genç kuşak sanatçılardan söz edilmiş, “T.B.M.M Atatürk Anıtı Yarışması”, “Kültür Politikaları” “Devlet Resim Heykel Sergileri”, İstanbul Sanat Bayramı” gibi tartışmalı konular ele alınmıştır.

1978 -1980 yılları arasında Sanat Çevresi’nde çıkan yazıların genel olarak eleştirel - muhalif bir tavrı yansıttığı dikkati çekmiştir. Örneğin; sanatçıların etkinliklere katılmama duyuruları yayınlanmış, Anıt yarışmasındaki değerlendirme “demokratik” bulunmamış, sanatçının yaşamını kazanacak bir ortama ulaşamamasında devlet sorumlu tutulmuştur.

5. SANAT ETKİNLİKLERİ, YARIŞMALAR, SERGİLER VE SANATÇI PROFİLİ

70’li yıllarda sanat etkinlikleri / sergiler, devlet, özel sektör, kişisel çabalar, çeşitli kurumlar ya da dernekler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Devlet tarafından gerçekleştirilen tek düzenli etkinlik 1939 yılında başlatılan ve kesintisiz sürdürülen “Devlet Resim Heykel Sergileri”dir ve 1971’de ilk kez gerçekleştirilen “TRT Bilim, Kültür ve Sanat Ödülleri” olumlu tepkiler almasına karşın sürdürülememiştir. Öte yandan, Türkiye’nin yurtdışı tanıtımı için, Fransa, Almanya, Belçika, Brüksel, Amsterdam gibi Avrupa merkezlerinde ve ABD’de sergi düzenleme anlayışı bu dönemde de sürmüş, 1971’de gerçekleştirilen “Çağdaş Türk Resminden Bir Panorama Sergisi” bu türden bir etkinlik olmuştur. Devletin tüm kanallarıyla varlık gösterdiği tek alan ise, “Cumhuriyet’ in 50. Yılı Kutlamaları” (1973) olmuştur. Kutlamalar çerçevesinde, “İstanbul’a 20 Heykel” (1973 – 1974) projesi gerçekleştirilmiş, Türk resminin elli yıllık oluşum sürecini görünür kılmak amacıyla yurtiçi ve yurtdışında “50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi” (1973), “Bugünkü Türk Resimleri” sergisi (1974) gibi etkinlikler düzenlemiştir.

Bu dönemde, devlet kurumlarının yanı sıra vakıfların, yerel yönetimlerin, belediyelerin de sanatsal etkinliklerde söz sahibi olduğu izlenmektedir. 1973’te kurulan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı’nın düzenlediği “İstanbul Festivali” ve çeşitli illerde belediyeler tarafından gerçekleştirilen “festivaller” dönemin öne çıkan etkinliklerinden olmuştur. İzleyiciyi sanat yapıtlarıyla buluşturma amacını taşıyan festivaller, açık alanlarda düzenlenmesi ve interaktif bir iletişim sunması bakımından, o dönemde gerçekleştirilmeye başlayan performans gösterileri ile de benzerlikler taşımıştır.¹

¹ Nitekim 70’li yıllarda seyirciyi de içine alan, müzik ve dans disiplinlerini kullanarak, alternatif mekanlarda işlerini sergileyen tiyatro çalışmaları yapılmaktadır. Örneğin; 1978 yılında, Türkiye Yazarlar Sendikası’nın beşinci yılını kutlama şenlikleri içinde *Merhaba Gösteri Topluluğu* adındaki amatör tiyatro topluluğu Taksim Sanat Galerisi’nin içinde ve dışında Türk Ceza Yasası’nın 141. ve 142. maddelerini protesto etmek amacıyla bir gösteri hazırlamış, izleyicinin dikkatini çekmek için, galerinin içinden davul eşliğinde dışarı çıkan topluluk, sokaktaki insanı “size söylüyoruz, size sesleniyoruz” çağrısıyla, galerinin içine davet etmişlerdir. Bkz: Gökür Gürcan, *Çağdaş Türk Sanatında Performans* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2003 : 66

1970 – 1980 yılları arasındaki on yıllık dönemde sergi mekanlarının artmasıyla birlikte sergileme etkinliklerinin de çoğaldığı gözlenmiştir. Kişisel, karma vb. sergilerin yanı sıra ödüllü sergiler bu dönemde de sürmüş, özellikle “DYO Resim Yarışması”, “Açıkhava Sergileri”, “Yeni Eğilimler Sergisi”, “Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi” gibi etkinlikler öne çıkmıştır.

Öte yandan, yurtiçi etkinliklerinin yanı sıra, süreli yayınlarda dünya sanatından örnekler veren yazılar, bazen haber niteliğinde bazen tanıtıcı, bilgilendirici derlemeler biçiminde yer almış, başta Akademi olmak üzere, çeşitli yabancı kültür merkezlerinde ve özel galerilerin girişimleriyle açılan sergiler, yurtdışından örneklerin sergilenmesinde aracı olmuşlardır. Dünya sanatından örnekler veren yayınlar arasında; *Cumhuriyet Gazetesi*, *Yeni Ortam Gazetesi*, *Sanat: Güzel Sanatlar Gazetesi*, *Milliyet Sanat* gibi gazete ve dergiler öne çıkmış, “Çağdaş Irak Sanatı”, “Çin Halk Cumhuriyeti Gravür Sergisi”, “Henry Moore Sergisi”, “Robert Motherwell”, “George Mathieu ve Resimleri”, “Çağdaş Sanat ve Ressam Herold” vb. başlıklı haber ve yazılara yer verilmiştir. *Sanat Emeği* dergisinde ise “Alvaro Cunhal: Zindandan Resimler”, Bulgar heykeltıraş “Ivan Funev”, Alman sanatçı “John Heartfield”, “Amerika’da Başkaldıran Duvar Resmi” gibi politik duruşuyla tanınan sanatçılara ve oluşumlara ilişkin yazılar çıkmıştır.

Diğer yandan Türkiye’de yabancı kültür merkezleri başta olmak üzere, Akademi’de ve bazı özel galerilerde düzenlenen çeşitli sergiler, dünya sanatına dair “sınırlı” sayıda örneğin izlenmesine olanak tanımıştır. Yabancı Kültür Merkezleri’nin düzenlediği sergilere; Alman Kültür’de açılan “Ernst Barlach” sergisi, İzmir’de Türk – Amerikan Derneği’nde açılan “Çağdaş Amerikan Heykel Sergisi” (1972), İstanbul Amerikan Kültür Merkezi’nde açılan “Paul Lingren” sergisi (1974) ve “Sidney Hurwitz” sergisi (1975) örnek verilebilir.¹

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin düzenlediği Türkiye dışından ülkelerin sanat üretimlerinin yer aldığı karma sergiler ise, akademinin gelenekselleşen bir etkinliği olarak dikkat çekmektedir. “Çağdaş Amerikan Baskıları Sergisi” (1972), “Macar

¹ Bkz: Ek – 5 : 1970 – 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri.

Seramikleri” (1973), “Romanya Çağdaş Resmi” (1976), “Amerika’dan Akisler” (1977), “Sovyet Grafik Yapıtları Sergisi” (1977), “Moğolistan Halk Cumhuriyeti Resim Sergisi” (1978), “Arnavutluk Figüratif Sanat Sergisi” (1979) bu sergilere örnektir.¹

Sanat etkinliklerinin yoğunluk kazandığı 70’lerde, 1960 müdahalesi sonrası yaratılan özgürlük ortamı, sanata da yansımış, kültürel ve toplumsal konuların rahatça tartışılabilmesi, sanatsal iletişimin, yerli ve yabancı yayınların, güzel sanatlar eğitimi veren kurumların artması, sanatçıların farklı kanallardan beslenmesine, farklı anlatım olanaklarına sahip olmalarına neden olmuş, özellikle 70’lerin başlarından itibaren etkinlik göstermeye başlayan genç kuşak için arayışlar ve deneysel yaklaşımlar anlamına gelmiştir (Baraz 1987 : 5 – 6 ; Girgin 1987 : 22 – 23 ; Köksal 1987 : 30 ; Özsezgin (tarihsiz) 1998 : 50 - 57).

5.1. ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİNDEN PANORAMA : 1971

Fransa’nın Aix-en Provence kentinde, 10 – 15 Eylül 1971 yılında gerçekleştirilen “IV. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi” kapsamında Dışişleri Kültür Dairesi dört farklı sergi düzenlenmesine karar vermiş, bu sergiler “Çağdaş Türk Resimleri Sergisi”, “Çağdaş Türk Seramiği Sergisi”, “Türk Etnoğrafik Eserleri Sergisi”, “Eski Türk Eserlerinin Fotoğraf Sergisi”² başlıkları altında oluşturulmuştur. Çağdaş Türk Seramik Sergisi’nin düzenlenmesinde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi seramik kürsüsü öğretim üyesi İsmail Hakkı Oygur görevlendirilmiş, sergi, akademide bulunan ve tanınmış seramik sanatçılarından alınan yapıtlarla oluşturulmuştur. Aynı şekilde “Türk Etnoğrafik Eserleri Sergisi” için Akademi’den Kenan Özbel görevlendirilmiş, özel koleksiyonlardan derlenen parçalar sergilenmiştir (Borcaklı 1971 : 13)

Sergi programının resimle ilgili bölümü için Dışişleri Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı işbirliği yapmış, sergilenecek yapıtlar Milli Kütüphane Koleksiyonu’ndan

¹ Bkz : Ek – 5 : 1970 – 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri.

² Eski Türk Eserleri Fotoğraf Sergisi’nde, 27 Kasım 1970’de Kültür Sarayı (Atatürk Kültür Merkezi)’nda çıkan yangının ardından alınan “müzelik eşyanın bulunduğu yerden dışarıya çıkarılmasının yasaklanması” na yönelik karar gereğince, belirlenen eserlerin kendileri değil, fotoğrafları sergilenmiştir. Sözü edilen kararın alınmasında, Kültür Sarayı’nda çıkan yangın sırasında, IV. Murat oyunu için Topkapı Sarayı’ndan alınan ve sarayın üst salonunda sergilenen IV. Murat’a ait eşyaların da yanması etken olmuştur. Bkz: Ahmet Borcaklı, *Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu*, Ankara : Güven Matbaası, 1971 : 13 ; Hasan Ersel ve diğerleri (Haz.), *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961 – 1980*, İstanbul: YKY, 2002 : 240; 4.2.1.4. İstanbul Kültür Sarayı (Atatürk Kültür Merkezi): 1969

belirlenmiştir. Sergide, Türk resminin Cumhuriyet'in erken dönemlerinden 70'lerin başına kadar süren oluşum sürecini örneklemek amacıyla, Şeref Akdik, Nevzat Akoral, İsmail Altınok, Hasan Vecih Bereketoğlu, Nurullah Berk, Cemal Bingöl, Şefik Bursalı, Mahmut Cuda, İbrahim Çallı, Cevat Dereli, Feyhaman Duran, Refik Epikman, Turan Erol, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Nedim Günsür, Halil Paşa, Ömer Hatipoğlu, Naciye İzbul, Zeki Faik İzer, Arif Kaptan, Hasan Kaptan, İhsan Cemal Karaburçak, Gencay Kasapçı, Oya Katoğlu, Ziya Keseroğlu, Zeki Kocamemi, Müşerref Köktürk, Hikmet Onat, Osman Zeki Oral, Orhan Peker, Cemal Tollu, Eşref Üren, Melahat Üren, Turgut Zaim'e ait otuz beş yapıt yer almıştır.

5.2. 50. YIL KUTLAMALARI : 1973 - 1974

1973 yılı, Cumhuriyet'in 50. yılı olması nedeniyle devlet ve özel sektörün işbirliğiyle önemli bir kutlama yılına dönüşmüştür. Bu dönemde bir kutlama komitesi oluşturulmuş, etkinliklerle ve yayınlar aracılığıyla geçmiş elli yılın değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan Kültür ve Sanat Dergisi' nin ikinci sayısı (Ekim 1973) Cumhuriyet' in Ellinci Yılı Kutlamalarına ayrılmış, Nurullah Berk "50. Yılda Resim Sanatımız ve Gelişmeleri", Refik Epikman "50. Yılda Sanatımız", Sadi Diren "50. Yılda Türk Seramik Sanatından Görünümler" Hüseyin Gezer "Cumhuriyetimizin 50 Yıllık Döneminde Türk Heykeli", Faruk Yener "Cumhuriyetimizin 50. Yılında Büyük Bir Kültür ve Sanat Olayı – İstanbul Festivali", Sadi Diren "50. Yılda Türk Seramik Sanatından Görünümler" başlıklı yazılarında, elli yılda plastik sanatlar alanında gözlenen değişimlere, yaşanan güncel sanat sorunlarına ve etkinliklerine değinmişlerdir. Dergide yalnızca plastik sanatlar alanında değil opera, tiyatro, müzecilik, edebiyat, politika gibi çeşitli alanlarda elli yılı ele alan yazılar da yer almıştır.

Cumhuriyet' in ellinci yılına, resmi bir kuruluş olan TRT' de de yer verilmiştir. Üç bölüm halinde hazırlanan ve "50 Yılda Plastik Sanatlar" adını taşıyan programın ilkinde "Türk Resim Sanatı" ele alınmış, sanatçı ve grup etkinlikleri tanıtılmıştır (Anonim 1974e : 7). İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı 1970 yılında başlatmayı düşündüğü "İstanbul Sanat Festivali" ni çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleştiremeyince

Cumhuriyet’ in 50. Yılına rastlamasını uygun bulmuş, ilk İstanbul Festivali böylece 1973 yılında düzenlenmiştir (Yener 1973 : 198). Yaşar Holding tarafından 1967’de düzenlenmeye başlayan “DYO Yarışmalı Resim Sergileri” ise önceleri yalnızca Ege bölgesinde gerçekleştiriliyorken, 1973 yılında, 50. Yıl anısına Türkiye genelinde tüm sanatçıları kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Özsezgin 1997 : 48). Ayrıca, Amerikan Büyükelçiliği ile Türk – Amerikan Derneği tarafından, Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi’nde Amerikalı sanatçı Albert Friscia’ nın bir sergisi gerçekleştirilmiş, açılışını Devlet Bakanı İsmail Arar yapmıştır (Anonim 1973ü : 7).

Yine 50. Yıl kutlamaları nedeniyle, özel kurum ve kuruluşların yanı sıra, devlet kanalıyla, “50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi”, “İstanbul’da Yirmi Heykel Projesi”, “Bugünkü Türk Resimleri Sergisi” gibi bir dizi etkinlik gerçekleştirilmiş, etkinliklerin yansımaları gündemin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

5.2.1. 50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi : 1973

Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı’na bağlı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından Cumhuriyet’ in ellinci yılı nedeniyle düzenlenen “50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi”, 1973 yılında,¹ Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi’nde gerçekleştirilmiştir. Kültür Müsteşarlığınca, “*Türk sanatçıları arasında bir resim ve heykel yarışmasının düzenlendiği*” duyurusu yapılmış, yarışmaya katılacak yapıtların;

“Atatürk devrimlerinin milli hayatımızdaki önemli rolünü, büyük milletimizin yüksek hasletlerini, modern Türk devletinin dünya devletleri arasındaki yerini, yurttaki sulh cihanda sulh ilkelerine bağlılığını, Türk milletinin bütün fertleriyle kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında toplanmış olduğunu, büyük Atatürk’ün yüceliğini, şanlı tarihimizi, milli kültürümüzü, örf ve adetlerimizi, Anadolu’ muzun doğal ve tarihi güzelliklerini belirtecek nitelikte”

olması gerektiğinin altı çizilmiştir (Özsezgin 1974b : 67 – 71).

¹ 50. Yıl etkinliklerinin yapıldığı dönemde, Melen Hükümeti (22 Mayıs 1972 - 15 Nisan 1973) ve Talu Hükümeti (15 Nisan 1973 - 26 Ocak 1974) yönetimdedir.

İki bölüm halinde tasarlanan serginin ilk bölümünde, İstanbul Devlet Resim Heykel Müzesi koleksiyonu ve bazı özel koleksiyonlar alınan yapıtlar, ikinci bölümde, seçici kurulca belirlenen sergilenmeye değer yapıtlar ile ödül almaya hak kazanan yapıtlar yer almıştır. Devlet Bakanı' nın başkanlığında oluşturulan jüride Cevat Dereli, Abidin Elderoğlu, Hüseyin Gezer, Neşet Günal, Hakkı Karayığitoğlu, Orhan Peker görev almış, resim dalında ; Tangül Akakıncı, Devrim Erbil, Dinçer Erimez, Turan Erol, Mustafa Esirkuş, Nedim Günsür, Kayıhan Keskinok "Atatürk ve Cumhuriyet Ödülü" , Mustafa Aslier, Mustafa Ayaz, Saime Belir, Necdet Kalay, Osman Z. Oral, Mustafa Pilevneli, İhsan Turan, Celal Tutant "Başarı Ödülü" almaya hak kazanmış, heykel dalında; Yaşar Sami Gököz, Zerrin Bölükbaşı ve Haluk Tezonar başarılı bulunmuşlardır (Özsezgin 1973 : 68 ; İslimyeli 1973ç : 4 – 6).

5.2.2. İstanbul'da 20 Heykel Projesi : 1973 – 1974

Cumhuriyet'in 50. Yılı nedeniyle *İstanbul İl Kutlama Komitesi*, 29 Ekim 1973 tarihinden önce İstanbul' un çeşitli park ve alanlarına heykel konulması doğrultusunda bir karar almış, kararın gerekçesi, İstanbul'a kalıcı bir anı bırakmak ve heykel sanatının özgün örneklerini halkla buluşturmak olarak açıklanmıştır. Güzel Sanatlar Komitesi, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Müdürü Mustafa Aslier ile Devlet Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyesi Hüseyin Gezer'den oluşmuştur. Komite, danışman üye olarak Şadi Çalık' ın da bulunduğu bir toplantıda seçim ölçütlerini belirlemiş ve yapıt istenecek sanatçıların listesini hazırlamıştır. Alınan karara göre, açtığı ve katıldığı sergilerde sanatçı kişiliğini kabul ettirmiş, devlet sergilerinde derece almış, müzede eseri bulunan, İstanbul'da yaşayan ve aralarında Füsun Onur, Zühtü Müridoğlu, Haluk Tezonar, Tamer Başoğlu, Namık Denizhan, Muzaffer Ertoran, Metin Haseki, Hüseyin Anka Özkan, Seyhun Ilgaz, Kamil Sonad, Kuzgun Acar, Bihret Mavitan, Zerrin Bölükbaşı, Hakkı Karayığitoğlu, Mehmet Uyanık, Ferit Özşen, Yavuz Görey, Ali Teoman Germaner, Nusret Suman, Gürdal Duyar'ın da bulunduğu yirmi¹ heykeltıraş belirlenmiştir (Sezer 1974k : 5 ; Aslier 1974 : 104 – 106).

¹ Kutlama komitesi başlangıçta "50. Yıl" anısına elli heykel seçilmesini amaçlamış, ancak maddi olanaksızlıklar nedeniyle bu sayı sonradan yirmiyeye düşürülmüştür.

Yapıtların yerleştirilecekleri yerlerin tespitinde ise, Güzel Sanatlar Komitesi Başkanı Mustafa Aslier, Belediye İmar ve Planlama Müdürlüğünden Yüksek Mimar Aydın Kürkçüoğlu ve Fen İşleri Müdürlüğünden Lütfullah Özengin'den oluşan bir komite çalışmıştır. Yirmi yapıttan on beşi 1973 sonundan önce, kalan beş yapıt ise 1974 yılında yerine konmuştur (Aslier 1974 : 106).

Basında ve sanat çevrelerinde ilgiyle karşılanan “İstanbul’ da Yirmi Heykel Projesi”, özellikle bazı heykellerin başına gelen olaylardan dolayı gündemin önemli konuları arasına girmiştir. Türkiye’de heykel sanatının algılanış biçimini yeniden sorgulatan olaylardan ilki, Gürdal Duyar’ ın “Güzel İstanbul” adlı heykelinin **(Fot.1)** “Türk anasını hayasızca teşhir ediyor” gerekçesiyle dönemin İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk’ün (Milli Selamet Partisi milletvekili) talimatı üzerine yerinden kaldırılmasıdır. Heykel, Karaköy’deki yerinden kaldırıldıktan sonra Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’na iade edilmek istenmiş, ancak okul yönetimi heykelin şehre ait olduğunu gerekçe göstererek bu isteği geri çevirmiştir. Bunun üzerine heykel, belediye şantiyesine taşınmıştır (Anonim 1974yy : 1 , 7).¹ Konuyla ilgili açıklama yapan İstanbul Valisi Namık Kemal Şentürk, heykelin sanatsal yönünü tartışacak yetkinlikte olmadıklarını ancak konunun ve yerinin yanlış bir seçim olduğunu belirtmiş, dönemin Belediye Başkanı Ahmet İsvan ise, kaldırılma emrini uygularken halkın inançlarını gözettiklerini, “çıplak” bir heykelin yerinin sanat galerisi olduğunu ifade etmiştir. İsvan’a göre, halk, ancak bir eğitim sürecinden geçirilip, heykeli kabul edecek düzeye geldikten sonra bu türden heykellerle karşılaştırılmalıdır (Anonim 1974zz : 1, 7).

Yerel yönetimlerin bu yaklaşımına karşılık, Gürdal Duyar’ ın “Güzel İstanbul” adlı heykelinin kaldırılmasına tepki gösteren Heykeltıraşlar Derneği, plastik ve kompozisyon açısından başarılı olan heykelin, salt “çıplak” lığından ötürü yasaklanmasını, 50. yıl kutlamalarına gölge düşüren bir durum olarak nitelendirmiş, ayrıca, olayları protesto etmek amacıyla 28 Mayıs 1974 tarihinde Taksim Sanat Galerisi’ nde açtıkları olağan yıllık sergilerinin konusunu “Nü” olarak belirlemişlerdir. Sergiye, aralarında Zühtü Müridoğlu, Şadi Çalık, Kenan Yontuç, Namık Denizhan,

¹ Gürdal Duyar’ın “Güzel İstanbul” adlı heykeli günümüzde, Yıldız Parkı’ nda gözden uzak bir köşede durmaktadır (Bu bilgi Orhan Taylan ve Fersa Acar tarafından verilmiştir).

Gürdal Duyar, Füsün Onur, Seyhun Topuz, Metin Haseki, Şinasi Türküstün, Haluk Tezonar, Ferit Özşen’in de bulunduğu yirmi beş sanatçı otuz beş adet yapıtla katılmış, dernek Başkanı Ferit Özşen, serginin adı konusunda yaşanan olayların etken olduğunu belirterek;

“Karaköy’deki heykelin kaldırılmasından sonra, biz de yontucular olarak bir çıkış yapmak istedik ve böylece bu yılki konumuz olan “Nü” saptanmış oldu. Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Necmettin Erbakan, İşçileri Bakanı Oğuzhan Asiltürk ve İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan’a gönderdiğimiz davetiyelere, yalnızca Sayın Ecevit cevap verdi. Büyüklerimizin sözünü dinleyerek, çıplakları sokakta değil galerilerde sergilememize rağmen, onlar bize cevap verme gereğini hissetmediler”

açıklamasını yapmıştır (Anonim 1974çççç : 7 ; Anonim 1974mmmm : 7 ; Gezer 1974b : 23).

Komite üyesi Hüseyin Gezer ve Mustafa Aslıer de yaptıkları açıklamalarda, durumun demokratik rejimlere aykırı olduğunu, sanat yapıtının değerinin birtakım ideolojik yaklaşımlarla belirlenemeyeceğinin ifade etmişlerdir (Anonim 1974yy : 1 ; Türeñç 1974 : 16 – 17). Öte yandan, “Güzel İstanbul Heykeli”nin, Necmettin Erbakan’ ın isteğı üzerine kaldırılması, CHP – MSP koalisyonunda gerginlik yaşanmasına yol açmış, kültürel konulardaki fikir ayrılığı belirgin bir biçimde açığa çıkmıştır (Kabacalı 1974 : 4 – 6 ; Öymen 1975 : 4).

İstanbul’da 20 Heykel Projesi’nde yaşanan olaylar bununla kalmamış, Metin Haseki’nin bakır malzemeyle gerçekleştirdiğı “Balonlar” adlı çalışması (**Fot.2**), yerine konduktan bir süre sonra çalınmış, Muzaffer Ertoran’ın Tophane’de İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun yanındaki parkta duran “İşçi” heykelinin (**Fot.3**) ise önce kolu kırılmış, daha sonra da heykelin tamamı kırmızıya boyanmıştır (Anonim 1974f : 7 ; Anonim 1974zz : 1 ; Sezer 1974l : 6).

Hüseyin Gezer’e (1974b : 22) göre tüm bu yaşananlar, farklı iki kesimden gelen farklı iki tepkinin sonucudur. Tutucu çevreler “çıplak” lığı neden gösterirken, karşıt görüşlüler “orak – çekici” andıran her türlü nesneye karşı tepkilidirler. Bu nedenlerle, Kamil Sonad’ın ve Gürdal Duyar’ ın heykelleri ilk kesimin, Muzaffer Ertoran’ın heykeli ise ikinci kesimin hedefi olmuştur. Bu tepkiler aynı zamanda, toplumdaki kamplaşmanın,

ideolojik yapılanmanın sanat ortamına olan olumsuz etkisinin de bir göstergesi olmuştur. Bir başka açıdan bakıldığında ise, devletin kendi eliyle düzenlediği sanat etkinliklerinde dahi sansürcü bir tavır gösterdiğini, yapıtları korumaya yönelik gerekli düzenlemelerin yapılmadığını, saldırılara karşı beklenen tavrı almadığını göstermiştir. Öte yandan, “İstanbul’da 20 Heykel” projesi, yaşanan olumsuzluklara karşın, heykel sanatının varlığı, kamusal alandaki işlevi ve görsel etkileri / estetiği, sanatta “çıplak / özgür ifade” gibi kavram ve sorunların gündeme gelmesinde, tartışılmasında etkili olmuştur (Anonim 1974rrr : 71 ; Erol 1974d : 1).

5.2.3. “Bugünkü Türk Resimleri” Sergisi : 21 Şubat – 7 Mart 1974

Dışişleri Bakanlığı ve Kültür Müsteşarlığı’ nın Türk Kültürü’nü Tanıtma Programı kapsamında *Cumhuriyet’ in 50. Yıl Kutlamaları* nedeniyle düzenlediği “Bugünkü Türk Resimleri” Sergisi, 21 Şubat – 7 Mart 1974 tarihleri arasında¹, Paris’te² UNESCO Binası’ nda açılmış, Turan Erol ve Adnan Çoker tarafından hazırlanan sergide resmi koleksiyonlardan derlenen ve aralarında Nejat Akkan, Özdemir Altan, İbrahim Balaban, Nurullah Berk, Sabri Berkel, Cemal Bingöl, Cihat Burak, Adnan Çoker, Cevat Dereli, Refik Epikman, Devrim Erbil, Dinçer Erimez, Turan Erol, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Mustafa Esirkuş, Neşet Günal, Nedim Günsür, Nuri İyem, Zeki Faik İzer, İhsan Cemal Karaburçak, Gencay Kasapçı, Osman Oral, Orhan Peker, Adnan Turani, Ömer Uluç, Eşref Üren, Hüseyin Yüce ve Turgut Zaim’in de bulunduğu yirmi dokuz sanatçıya ait elli bir yapıt yer almıştır (Erol 1974b: 1). Sergi, diğer etkinliklerde de olduğu gibi özellikle etrafında sürdürülen tartışmalarla gündeme gelmiştir.

Sergiye ilişkin değerlendirmelerde ağırlıklı olarak; sanatçı seçimi, Türk resminin temsili sorunu, sergi sırasında yaşanan olaylar ve seçicilerin tutumu üzerinde durulduğu görülmektedir. Örneğin; Fransız gazeteci Kosta Daponte, *Cumhuriyet Gazetesi*’ne gönderdiği yazısında:

“Cumhuriyet’ in ellinci yıl dönümü kutlamaları çerçevesinde sayılan bu serginin kataloğunda dikkati çeken bir deyim de” Cumhuriyetin ilanı olan 1923’ten sonra

¹ “Bugünkü Türk Resimleri” Sergisi, 1973 yılında gerçekleştirilmesi planlandığı halde 1974 yılında açılabilmiştir.

² Sergi, Paris’ten sonra 27 Mart 1974 tarihinde Brüksel’de, Mayıs ayı içinde de Amsterdam’da tekrarlanmıştır. Bkz : Anonim, “Bugünkü Türk Resimleri”, *Sanat*, 25 – 26, 1 Mayıs 1974 : 5.

doğan ressamaların seçiminden” sözeden cümledir. Oysa sergide tabloları sergilenen ressamlarımızdan 13’ü 1898 ile 1915 yılları arasında dünyaya gelmişler.

...

Paris’teki eleküstü Türk ressamları unutulduğu gibi, burslu olarak Fransız başkentinde çalışan 18 genç Türk ressamı da serginin dışında bırakılmış. Buna karşılık iki yıldır burada çalışan Zeki Faik İzer’den bir tablo alınmış.”

sözlerine yer vererek sanatçı seçimindeki çelişkileri işaret ederek, Turan Erol’un: *“Çağdaş Türk Resmini gösteren tüm sanatçıları, ya da yapıtlarını toplayıp getirdiğimiz söylenemez”* açıklamasını eleştiri konusu yapmış, *“Çağdaş Türk Resmi”* olarak anılan sergide Fikret Mualla ve Cemal Tollu gibi sanatçıların yer almayışının tepkilere neden olduğunu belirtmiştir (Daponte 1974a : 6). Daponte’nin bu eleştirisine karşılık Turan Erol, yurtdışına gönderilen sanat sergilerinde amacın; Türk kültürü üzerine ilgi uyandırmak olduğunu, sanatçıların kişisel tanıtımının söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Daponte yazısında, Paris’te yaşayan genç sanatçıların sergi açılışı sırasındaki tepkisine de değinmiştir. Kendilerini *“Fransa’daki Türkiyeli Genç Ressamlar Grubu”* olarak tanımlayan sanatçılar, sergiyi protesto etmek amacıyla bir bildiri hazırlanmış, bildiride: *“Türkiye Cumhuriyeti’ nin 50. Yıldönümünün kutlanması dolayısıyla açılan sergilere Fransa’da bulunan Türkiyeli ressamlar olarak katılmaya karşıyız. Bu davranış, Türkiye’de demokrasiden, toplumsal ilerlemeden yana olan tüm aydınların, Cumhuriyet’ in kurulmasından bu yana iktidarın genel baskı politikasına direnişlerinin bir parçasıdır”* sözleri yer almıştır (Anonim 1974nn : 7).

Turan Erol, tepkilerin siyasi içerikli olduğunu, genelde 50. Yıl kutlamalarına karşı bir tavır olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Erol 1974c : 6 ; 1974ç : 4). Erol konu hakkında:

“Sergi için Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’ne çağrıda bulunduk. Sergiyi gelin beraber kuralım dedik. Mehmet Gülerüz, Alaettin Aksoy, Komet, Utku Varlık, Cihat Aral o zaman hepsi orada. Ama sergiye karşı tavır aldılar. Bildiri dağıttılar Unesco’nun önünde. Gerekçeleri de şuydu: bizden niye resim yok diye. Bir de Cumhuriyet için yapıyor sergi, işte solculuk yapıyorlardı. Kendileri görünmediler ben tanyorum diye, tanımadığımız başka dallardan öğrencilere bildiri dağıttırdılar...”

değerlendirmesini yapmış,¹ bununla bağıntılı olarak, sanatçıların siyasi görüşlerinden dolayı sergi dışı bırakıldıklarını öne süren çevrelerin, Fikret Mualla ve Cemal Tollu konusundaki tepkisini ise çelişki olarak değerlendirmiştir. Öte yandan Daponte'nin, sergiye ilişkin bir diğer eleştirisi, sergi komiseri Turan Erol' un hükümet sözcüsü gibi davrandığı, serginin Türk resmini temsil etmede sıkıntı yaşadığı, merak uyandırmanın ötesine geçemediği yönündedir (Görel 1974 : 2 ; Özsezgin 1974c : 20).

50. Yıl Kutlamaları kapsamında düzenlenen “Bugünkü Türk Resimleri” Sergisi, sanat çevrelerinde, hazırlayanların seçim kriterleri, tutumları ve Türk resminin tanıtılması konusundaki yeterlilikleri bağlamında ele alınarak değerlendirilmiş ve amacından uzaklaşmış bir etkinlik olarak görülmüştür.

5.3. FESTİVALLER ²

70'li yıllarda devlet, özel sektör ve yerel yönetimler tarafından uygulanan festivaller, farklı disiplinlerin bir arada sunulduğu, geniş kitleleri içine alan etkinlikler olması bakımından önemsenmiştir. Bu dönemde iki tür festival yapısı öne çıkmaktadır. İlki devlet - özel sektör işbirliği ile başlatılan ve günümüze kadar sürdürülen Uluslararası İstanbul Sanat Festivali, diğeri yerel yönetimlerce düzenlenen, çoğunlukla Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde çeşitli il ve ilçelerde gerçekleştirilen Uluslararası Antalya Sanat Festivali, Yarımca Sanat Şenliği, Kartal Sanat Şenliği, Kuşadası Sanat Festivali türündeki festivallerdir.

Bir dönem etkinliği olarak dikkat çeken festivaller karşıt ideolojik gruplar tarafından farklı biçimlerde yorumlanmış, yapılan etkinlikler üzerine çeşitli eleştiriler gündeme gelmiştir. Örneğin; İstanbul Festivali'nin devlet kanalıyla özel sektör tarafından düzenleniyor oluşu, zamanla ideolojik bir karşı duruşa yol açmış, yerel yönetimlerin düzenlediği festivaller İstanbul Festivali'ne karşı gerçekleştirilen alternatif etkinlikler olarak algılanmışlardır. Bu festivallerin sanat ve kültür ortamına etkileri ise, yerel

¹ Bkz : Ek – 2 : 2.6. Turan Erol ile Söyleşi.

² Festival sözcüğü sözlükte : “1. Dönemi, yapıldığı çevre, katılanların sayısı veya niteliği programla belirtilen ve özel önemi olan sanat gösterisi ; 2. Belli bir sanat dalında oyun ve filmlerin sunulması ve gösterilmesi sonunda ödül veya derece verilmesi biçiminde düzenlenen ulusal veya uluslararası gösteri dizisi, şenlik” anlamına gelmektedir. Bkz: *Türkçe Sözlük – 1 (A – J)*, Ankara : Türk Dil Kurumu Yayını, (ilk basım 1945) 1988 : 775.

yönetimlerin rolü ve yapılan etkinliklerin niteliği ile bağıntılı bir biçimde ele alınmış, yerel yönetimlerin, güncel politikalardan bağımsız, niteliği öne çıkaran, popülist olanı değil, yaratıcı ve katkı getirecek örnekleri sunan bir anlayışta olmaları beklenmiştir (Hızlan 1978b : 6 ; Dorsay 1978 : 6 ; Behramoğlu 1979 : 4).

Öte yandan dönem içinde festivallerin varlığının sürmesinin gerektiği, düzenlenen etkinliklerin, amacına uygun nitelikte yapılmasının bir eğitim, bilinç ve olanaklar sorunu olduğu genel kanıdır. Bu bağlamda Uluslararası İstanbul Festivali, donanımlı yapısına karşın kitlelere ulaşmakta sıkıntılı görülmüş, Antalya Uluslararası Sanat Festivali ve Yarımca Kültür ve Sanat Şenliği, toplumla sanat arasında bir ilişki başlatabilmesi ve geleceğe dair tasarıları bakımından dikkate değer bulunmuştur. Diğer festivaller üzerine yapılan değerlendirmeler ise, kısa süreli hareketlenmelerin ötesinde kalıcı bir potansiyel yaratamadıkları yönündedir (Anonim 1978ll : 7 ; Memedoğlu 1978 : 6).

5.3.1. Devlet - Özel Sektör İşbirliği ile Düzenlenen Festivaller

1970’li yıllarda ülke kültürünün tanıtımına yönelik festival düzenleme düşüncesi, öncelikle devletin kültür politikalarının bir parçası olarak belirmiş, Kültür Bakanlıklarının ve iktidara gelen bazı hükümetlerin programlarında dile getirilmiştir. 10 – 15 Eylül 1971 yılında Fransa’nın *Aix-en Provence* kentinde gerçekleştirilen “VI. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi” nde açılış konuşması yapan dönemin Kültür Bakanı Talat Halman bakanlığın hedef ve planlarından söz ederken: “*Belge filmleriyle, televizyon ve radyo programlarıyla, festival ve şenliklerle, sürekli ve geçici sergilerle, Türkçe ve başka dillerde yayınlarla Türk sanatına ilginin genişletilmesine gayret edilecektir*” demiştir (Borcaklı 1971 : 11).

Devletin bu düşüncesi doğrultusunda, 1973 yılında kurulan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, ilk uluslararası festivali düzenlemekle görevlendirilmiş, aynı yıl “1. Uluslararası İstanbul Festivali” gerçekleştirilmiştir. İstanbul’da düzenlenen ve devlet desteğinin yanı sıra sermaye çevrelerinin de desteğini alan festival, devlet ve özel sektör işbirliği ile düzenlenen etkinliklerin başında gelir.

5.3.1.1. Uluslararası İstanbul Festivali : 1973 –

İstanbul’ da uluslararası bir festival düzenlenmesi düşüncesi ilk kez 1964’te oluşmuş, İstanbul’ a gelen Keman virtüözü Yehudi Mehudin ile dört ünlü festival kurucusu birtakım incelemeler yapmış, tarihi yerleri (özellikle sarayları) gördükten sonra, İstanbul’ un festival düzenleme konusunda Avrupa ülkelerinden çok daha uygun koşullara sahip olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir (İpekçi 1972b : 9 ; Yener 1973 : 197 – 208). Buna karşın, ilk festival, festivali düzenlemesi planlanan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV)’ nın 1973’te kurulabilmesi üzerine 15 Haziran – 15 Temmuz 1973 tarihlerinde *50. Yıl Kutlamaları*’ nın yapıldığı sırada gerçekleştirilmiştir (Yardımcı 2005 : 14). Festivalin, *Cumhuriyet*’ in *50. Yıl Kutlamaları*’ yla aynı döneme rastlaması, devletin, festivali, kutlama etkinliklerinin bir parçası olarak görmesinde etkili olmuştur. Nitekim, 1973’ te Turizm ve Tanıtma Bakanı olan Erol Yılmaz Akçal açıklamasında;

“İstanbul’ un dış ülkelerde temsil ettiği tarihsel ve kültürel görünümünden faydalanılarak, ulusal kültürümüzün bütün dallarını, devrimlerimizin ulaştığı düzeyi dünya kamuoyuna tanıtmak amacıyla, ön planda İstanbul ve alabildiğine ölçüde de turistik potansiyeli yüksek yörelere öncelik vererek, yurdun öteki bölgelerinde, belirli tarih ve sürelerde uluslararası nitelikte kültür ve sanat şenlikleri düzenlenecektir

1973 İstanbul kültür sanat şenlikleri de uluslararası bir festival özelliğini taşıyacak, müzik, opera, bale, tiyatro ve plastik sanatlar alanlarında gösterileri kapsayacaktır. Şenliklerin ağırlık noktası ulusal kültürümüzü tanıtacak yolda değerlendirilecektir”

sözlerine yer vermiş, devletin, bu tür etkinliklerin Türkiye’ nin geneline yayılması konusundaki beklentisini dile getirmiştir (Anonim 1972r : 6). Devletin, festivale verdiği destek yalnızca sözlü olarak ifade edilmemiş, 1.Uluslararası İstanbul Festivali’nin bütçesinin oluşturulmasında, vakfın kendi olanaklarının ve sponsor desteğinin yanı sıra, *Cumhuriyet*’ in 50. Yılı nedeniyle kurulan Kutlama Komitesi, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı’nın da katkısı olmuş, İKSV, sponsorluk sisteminin yaygınlaşmaya başladığı 80’li yıllara değin devletten festival için destek almaya devam etmiştir (İpekçi 1972: 9). .

İKSV’ nin kurucusu ve başkanı Nejat Eczacıbaşı, *Cumhuriyet*’ in 50. yılı kutlamalarına bir katkı olarak başlatılan festivalin amacını; uluslararası sanat

oluşumlarını Türkiye'ye taşımak, aynı ölçüde Türkiye'nin sanat potansiyelinin yurtdışında tanıtmak olarak açıklamıştır (Anonim 1973ff : 7). Topkapı Sarayı, Aya İrini Kilisesi, Rumelihisarı, Yıldız Parkı, Dolmabahçe Parkı, Yedikule, İbrahim Paşa Sarayı ve Arkeoloji Müzesi gibi mekânların kullanıldığı festivalde müzik ağırlıkta olmak üzere, tiyatro, gösteri sanatları, plastik sanatlar gibi farklı disiplinlere yer verilmiştir.

1980'lere değin, hazırlanan tüm festival programlarında, çeşitli beğenileri, eğilimleri içermesi açısından oda müziği, opera ve bale gibi klasik sanat anlayışını yansıtan etkinlikler ile âşıkların saz konserleri, halk dansları ve gölge oyunu gibi geleneksel gösterimler bir arada sunulmaya çalışılmıştır.¹ Bu durum, bazı sanat çevreleri tarafından toplumdaki “kültürel / sınıfsal farklılıklara” yönelik bir düzenleme olarak yorumlanmış (Anonim 1974ııı : 7), özellikle festival yönetiminin “halkın etkinliklerden yararlanması” amacıyla bilet fiyatlarında düzenlemeye gitmesi, bazı konser ve gösterilerin Gülhane Parkı, Rumelihisarı gibi açık alanlarda² ücretsiz sunulması bu yaklaşımın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Örneğin, 2. Uluslararası İstanbul Festivali'nde yer alan iki yüz elli bin gösteriden on ikisi Gülhane Parkı'nda ücretsiz olarak sunulmuş, ünlü sanatçıların verecekleri konserlerde gelir düzeylerine göre yer ayırımına gidilmiştir (Kutlu 1974 : 7). Öte yandan, festivalin “burjuvazi” ye hitap ettiğini, çıkış noktasını ve ulaşmak istediği seviyeyi, sözü edilen kitlenin yararını gözetererek oluşturduğunu ileri süren görüşler, Batı kaynaklı etkinliklerin ağırlıkta oluşunu, “kültürel emperyalizmin” bir sonucu olarak görmüşlerdir. Geleneksel gösterimlerin, tepkilerin önüne geçmek için programa dahil edildiği görüşü de yine bu bakış açısından kaynaklanmıştır (Kutlu 1973b : 7 ; Özkırmı 1976 : 6 ; Anonim 1979oo : 8).

Festivalin, “halka açık olma” sorunu, İKSV yönetiminin de önemseydiği ve üzerinde durduğu bir konudur. Vakfın genel sanat yönetmeni Aydın Gün yaptığı bir açıklamada, festival düzenlemedeki amaçlarının, toplumun kültür – sanat seviyesini olumlu yönde

¹ Bkz: Abdi İpekçi. “Uluslararası Sanat Festivali”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Temmuz 1972: 9 ; Hayati Asilyazıcı. “Uluslararası İstanbul Festivali Düzenleniyor”, *Yeni Ortam*, 13 Eylül 1972 : 7 ; Pakize Kutlu. “Aydın Gün'le İstanbul Festivali Üstüne Bir Konuşma”, *Yeni Ortam*, 16 Mayıs 1974, :7; Anonim. “Uluslararası 3. İstanbul Festivali Bugün Başlıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Haziran 1975 : 8 ; Selmi Andak. “5. İstanbul Festivali”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1977 : 6 ; Salim Alparslan. “Uluslararası 6. İstanbul Sanat Festivali”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1978 : 6 ; Anonim. “8. Uluslararası İstanbul Festivali Bugün Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Haziran 1980: 7.

² Festival programı hakkında detaylı bilgi için bkz: Suat Hayri Ürgüplü. “—”, *2. Uluslararası İstanbul Festivali (20.6 – 15.7. 1974) Kataloğu*, İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı Yayını, 1974 : 6

etkilemek ve arttırmak olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, bir taraftan nicelikten çok niteliği öne çıkarmaya çalıştıklarını, bir taraftan da etkinliklerden toplumun her kesiminin yararlanması için gerekli düzenlemeler yaptıklarını ifade etmiştir (Selmi 1977 : 6). Bu durumun, festivali amaçlarından ve ideallerinden uzaklaştırdığını düşünen Mehmet Ergüven ise, kültürel etkinliğe giren bütün çalışmaların doğası gereği yığınların yararına açık durumda olduğuna, festival yönetiminin “halkın beğenisine uygun” programlar hazırlamaya çalışırken, belirsiz, plansız bir etkinliğe dönüşebileceğine işaret etmiştir (Ergüven 1980ç : 4).

1980’lerin başlarına gelindiğinde etkinliğini / kendi içindeki gelişimini sürdürmekte olan “Uluslararası İstanbul Festivalleri”, çağdaş Türk sanatında “kurumlaşma”, “sponsorluk” kavramının oluşması ve sanatın özerkleşmesinde bir adım olarak görülmüştür. Nitekim, Sibel Yardımcı (2005 : 97)’ ya göre, İKSV, sponsorluğun yaygın bir uygulama olmadığı 1973 yılında, ilk festivalin toplam bütçesi olan 8,5 milyon liranın 2,8 milyonunu bilet satışlarından; 3 milyonunu katkıda bulunmak isteyen sermaye çevrelerinden, geri kalanını Devlet ve Dışişleri Bakanlıkları ile, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Turing ve Otomobil Kurumu bütçelerinden sağlamıştır.

5.3.2. Yerel Yönetimler ve Festivaller

70’li yılların bir diğer festival düzenleme hareketi yerel yönetimlerden gelmiştir. 70’li yıllarda, devletin yılda bir düzenlediği sergilerle kitlelere ulaşamayacağını, bir sanat bilincinin oluşmasında etkili olamayacağını, İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı’nın düzenlediği *İstanbul Sanat Festivali*’ nin de elit bir kesime hatta “burjuvazi” ye hitap ettiğini, Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlerin merkezinde odaklanan sanat etkinliklerinin ve oluşumlarının, iletişim araçlarının, yayınların ve haber ağının yetersiz oluşu nedeniyle yaygınlaşamadığını düşünen kimi yerel yönetim ve sanatçılar, merkez dışında kalan kitlelere ulaşmak için festivaller düzenlemeye başlamış, bunlar zamanla “alternatif” etkinlikler haline dönüşmüşlerdir (Özkırımlı 1976 : 6 ; Erten 1980 : 74).

Çeşitli disiplinlerin bir araya geldiği, Yarımca Sanat Şenliği, Antalya Film Festivali, Kartal Sanat Şenliği, “Ayvalık 78” gibi festivallerin en önemli özelliği; kamusal

alanlarda gerçekleştirilmeleri, plastik sanatlara da yer vermeleri ve halkın doğrudan etkinliğin içine alınmasıdır (Anonim 1976ggg : 8 ; Anonim 1979uu : 4). Sanatçıların halka ulaşmada tercih ettikleri yöntem ise duvar resimleri, sokaktaki insanların model alındığı heykel çalışmaları ve açık hava sergileridir. Yerel yönetimlerce düzenlenen festivaller 70’li yıllarda ilgiyle karşılanırken, 12 Eylül 1980 müdahalesinin ardından gündemdeki yerini kaybetmiştir.

5.3.2.1. Yarımca Kültür ve Sanat Şenliği: 1972 -

Yarımca Belediyesi’nin girişimiyle 1972 yılında “kiraz şenliği” olarak düzenlenen etkinlik, müzik, edebiyat ve plastik sanatlar alanındaki çalışmaları desteklemek amacıyla başlatılmıştır. 1973 yılında ikincisi yapılan şenlikte resim – heykel alanında ödül kazanan yapıtlar, Cumhuriyet’ in 50. Yılı kutlamaları kapsamında bir sergiyle tanıtılmıştır (Anonim 1973çççç : 7).

1974 yılında “Uluslararası Yarımca Sanat Festivali” adını alan şenlikte, başta geleneksel Türk sanatları olmak üzere, plastik sanatlar, şiir, edebiyat, tiyatro ve müziği içine alan bir dizi etkinlik düzenlenmiştir. Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Sovyetler Birliği ise şenlik için yurtdışından davet edilen konuk ülkeler olmuştur. Öte yandan, yerel yönetimin esas amacı, Yarımca köyünü bir sanat merkezi haline dönüştürmektir. Şenlik, kültür – sanat etkinliklerinin sürekliliğinin sağlanmasında yardımcı bir unsur olarak görülmüştür (Anonim 1975i : 7 ; Evren 1975c : 7).

Sözü edilen amaç kapsamında Yarımca’da bir “Ulusal Görsel Sanatlar Müzesi” kurmayı planlayan belediye, 1976’da yapılan 5. Uluslararası Yarımca Sanat ve Kültür Şenliği’nde, “Ulusal Resim ve Heykel Sergisi” düzenleyerek, bu yöndeki ilk adımı atmıştır. Ayrıca, sergiye verilecek yapıtların bir seçici kurul tarafından değerlendirilerek ödüllendirilecek olması, sürekli eleştirilen Devlet Resim Heykel Sergileri’ ne bir alternatif yaratma isteğinden kaynaklanmıştır (Anonim 1976ggg : 8).

5.3.2.2. Antalya Film Festivali: 1964 -

(Antalya Altın Portakal Film Festivali)

Antalya Büyükşehir Belediyesi'nin girişimiyle 1964'te başlatılan "Antalya Film Festivali", 1975 yılında Antalya Belediye Başkanı olan Selahattin Tonguç' un, o sırada Paris'ten dönen sanatçı Kuzgun Acar'dan festival kapsamında eski Belediye Başkanı Haşim İşcan anısına bir heykel yapmasını istemesi ve Kuzgun Acar'ın bu isteği, yirmi sanatçının içinde yer alacağı bir "Heykel Sempozyumu"na dönüştürmesi üzerine yeni bir sürece girmiştir (Anonim 1975ooo : 6 ; Ural 2004 : 90). Bu dönemde festivalin adı "Antalya Festivali" olarak değiştirilmiş, fotoğraf, karikatür, resim, heykel, seramik sergileri etkinlik kapsamına alınmıştır. (Demirkol 1975b : 8).

Festival, on üçüncü yılında (1976) "Antalya Uluslararası Film ve Sanat Festivali" adını alarak uluslararası bir nitelik kazanmış, Sinematek tarafından düzenlenen "Uluslararası Film Haftası" ve sanatçıların girişimiyle gerçekleştirilen "Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu" ile etkinlik alanını genişletmiştir (Coş 1983 : 34). Festivalin 1976 yılında belirlediği slogan "halk için halkla birlikte"dir ve o yıl başkanlığını Orhan Taylan'ın yaptığı Görsel Sanatçılar Derneği, festivale duvar resimleri ile katılmaya karar vermiştir. Türkiye, Mısır, Irak, Hollanda, Yunanistan, Romanya ve Almanya'dan katılan yirmi sanatçının,¹ belediye tarafından gösterilen belediye binasının üçüncü katı, mezbaha binası, elektrik trafoları, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi gibi mekânların dış cephelerinde ve alanlarda, izleyici önünde gerçekleştirdikleri çalışmaların tamamlandıkları gece saldırıya uğraması, festivalin seyrini değiştirmiştir. (Coş 1983 : 35 ; Öz 2003 : 77). Saldırıya uğrayan yapıtlar arasında Mehmet Aksoy' un "İşçi ve Çocuğu" adlı heykeli, Yusuf Taktak, Seniye Fenmen ve Avni Memedoğlu'nun duvar resimleri de bulunmaktadır (**Fot.4 – 7**). Orhan Taylan' ın duvar resmi ise yüksek bir seviyede olduğu için tahrip edilememiş, ancak 12 Eylül 1980 sonrasında badanayla kapatılmıştır (**Fot. 8**) (Dorsay 1976 : 6 ; Engin 2002 : 207 ; Öz 2003 : 77). Seramik sanatçısı Seniye Fenmen' in biyografisinde saldırı sonrası yaşananlar:

¹ Yirmi sanatçıdan on dördü Türk, altısı yabancısıdır. Bkz: Nezih Coş, "Antalya Şenliği 20 Yaşında, *Hürriyet Gösteri*, 35, Ekim 1983 : 35

“Cihat Aral’ın Antalya spor salonunun dış duvarına çizdiği “Emekçi Anne ve Çocuğu” isimli iki yüz elli metre karelik resim, “anne elinde beyaz güvercin tutuyor” gerekçesi ile dönemin Antalya valisi Nihat Oğuz’un verdiği talimat doğrultusunda badana ile boyanarak kapatılmıştı, çünkü beyaz güvercin o günlerde Bülent Ecevit tarafından barışın simgesi olarak kullanılıyordu. O gün tüm sanatçılar olayı protesto etmek için TRT’ye bağlı olarak çalışan Antalya radyosuna gittiler, ancak Radyo müdürü Kenan Değer sanatçıların radyoda bu olayı kınayan bir konuşma yapmalarını reddetti.” (Öz 2003 : 78).

biçiminde aktarılırken, sanatçılar saldırıyı kınayan bir bildiri hazırlamışlardır **(Fot.9)**. Bildiride: *“22 Haziranı 23 Hazirana bağlayan gece, gerici iktidarın faşist güçleri tarafından üzerlerine plastik torbalar içinde boya atılarak tahrip edildi. Bu saldırı faşizmin emekçi halka, insana, kültüre düşman yanını sergileyen bir sanat cinayetidir. Bu faşist saldırılara boyun eğmeyeceğiz”* sözleri yer almıştır (Akyan. 1976 : 8).

1977’de gerçekleştirilen “14. Antalya Uluslararası Film ve Sanat Festivali”, bir önceki yıla oranla olaysız ve sorunsuz geçerken, 1978’de düzenlenen ve “15. Antalya Uluslararası Sanat Şenliği” adıyla anılan festival, Türkiye’de yaşanan olumsuz gelişmeler ve siyasi kutuplaşmanın artması nedeniyle “Barışa Çağrı” sloganıyla gerçekleştirmiştir (Coş 1983 : 36). Festivalin on altıncısı 1979 yılında benzer etkinliklerle düzenlenirken, 1980’de 12 Eylül müdahalesi nedeniyle ara vermek zorunda kalmıştır.

Antalya Uluslararası Sanat Festivali, sürekliliği, kapsamı, farklı disiplinleri biraraya getiren yapısı ve sanat ortamına etkileri bakımından, yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen diğer şenliklerden ayrı tutulmuştur (Anonim 1978ll : 7). Bununla birlikte, sanatta sansür, ulusal sinema, yerel yönetimlerin sanatla ilişkisi gibi sorunsalların gündeme gelmesinde önemli bir rol oynamıştır (Anonim 1978ll : 7 ; Dorsay 1978 : 6). Festival, günümüzde “Antalya Altın Portakal Film Festivali” olarak sürdürülmektedir.

5.3.2.3. Ayvalık Sanat: 1976 - 1978

Orhan Peker tarafından 1976 yılında yaz okulu olarak tasarlanan ve başlatılan “Ayvalık Sanat”, büyük şehirlerde belirli bir kitleye sunulan sanat etkinliklerinin, Türkiye’nin

diğer bölgelerine de taşınması isteğinden kaynaklanmıştır. Bir şenlik ya da festival modeli sunmamakla birlikte, sanat etkinliği olması bakımından ilgi çeken ve Ayvalık Turizm Derneği'nin desteklediği etkinliğin üçüncüsü 1978'de düzenlenmiş, "Ayvalık Sanat 78"e Cihat Burak ve Devrim Erbil konuk sanatçı olarak davet edilmişlerdir (Yorulmaz 1978 : 6 ; Elibal 1978n : 6).

5.3.2.4. Kartal Kültür ve Sanat Şenliği: 1977 -

İstanbul Kartal Belediyesi' nin 1977 yılında Halk Plajı' nda düzenlediği bir günlük folklor gösterisi, Kartal Sanat Şenliği' nin başlangıcını oluşturmuştur. Şenliğin düzenlenme amacı; görsel sanat etkinliklerini halka götürmek olarak belirlenirken, şenlik kapsamında gerçekleştirilecek resim - heykel sergilerinde yer alan yapıtların öncelikle uzmanlardan oluşan bir kurulun kararı, sonrasında ise halkın oyları sonucunda ödüllendirilmesi öngörülmüştür (Salih 1978 : 6). Film gösterilerinin, halk danslarının yer aldığı, 1978 yılında gerçekleştirilen "2. Kartal Sanat Şenliği" ne, Kartal Halk Eğitim Merkezi, Sinema Emekçileri Sendikası, Türkiye Yazarlar Sendikası, Yöresel Halk Dansları ve Hisarüstü Oyuncuları Tiyatro Topluluğu gibi oluşumlar katılırken, resim – heykel yarışması ile Görsel Sanatlar Sempozyumu düzenlenen etkinlikler arasında yer almıştır. Sempozyumda, görsel sanatların kuramsal boyutlarını irdeleyen araştırmaların sunulması ve sanat sorunlarının geniş topluluklar önünde ele alınması amaçlanmıştır (Anonim 1978vv 6 ; 1978yy : 6).

Öte yandan, şenlik kapsamında gerçekleştirilen resim – heykel yarışmasında ödül alacak yapıtlar için halk oylamasına gidilmesi, şenliği düzenleyenlerin, halkın sanat eğilimini, algılayışını belirlemek adına aldığı bir kararın sonucudur. Sonuçlar belli olduğunda, halk ile jüri değerlendirmesinin örtüşmediği, halkın sosyal içerikli yapıtlara oy verdiği görülmüştür (Anonim 1978ddd : 6).

1979'da üçüncüsü düzenlenen "Kartal Sanat Şenliği" ne Irak, Suriye, Hindistan, Filistin, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan, Macaristan, Bulgaristan, Sovyetler Birliği, Libya'dan da katılımlar olmuştur. Kültür ve Dışişleri Bakanlıklarının bütçeden fon

ayırdıkları şenliğe, özellikle sosyalist rejimi benimsemiş komşu ülkelerin çağrılmasının nedenini, Kartal Belediye Başkanı Mehmet Ali Bükü:

“Bizim önde gelen amacımız, dünya halklarının kaynaşmasını, birbirini tanımasını ve sevmesini sağlamaktır. Bu amaç bir anlamda, ülkemizde yıllardır kafalarda yaratılan sosyalist ülke insanların ve sosyalist rejimlerin umacı gibi görülmesi eğilimini silmeyi de kapsıyor”

sözleriyle açıklamıştır (Anonim 1979üü : 4). Şenliğin düzenleme kurulunda Devlet Tiyatroları, Kültür Bakanlığı, Görsel Sanatçılar Derneği, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nda görevli, oyuncu, yazar, sanatçı ve akademisyenler yer almıştır.

5.3.2.5. Kuşadası Kültür ve Sanat Şenliği : 1980 -

Kuşadası Belediyesi tarafından başlatılan “Kuşadası Kültür ve Sanat Şenliği”, 8 – 11 Eylül 1980 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Sinema, tiyatro, müzik, plastik sanatlar alanlarından tanınmış isimlerin yer aldığı şenliğe, Görsel Sanatçılar Derneği duvar resimleriyle katılmıştır (Anonim 7 Eylül 1980y : 7).¹

5.4. SERGİ ETKİNLİKLERİ

70’li yıllarda artan sanatçı ve sergi mekanı sayısına bağlı olarak sergi etkinlikleri de artmış, dönemin sanat anlayışındaki çeşitlilik, eskiyle yeninin birlikteliği, sanat dışı çevrelerle kurulan ilişkiler, ödüllendirme sistemi, değerlendirme ölçütleri gibi unsurlar bu etkinlikler çerçevesinde görünür olmuştur. Tez kapsamında hazırlanan “1970 – 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri” başlıklı çizelge doğrultusunda elde edilen veriler; “Yıllara Göre Sergi Sayısının Dağılımı”, “Sergilerin Kentlere Göre Dağılımı”, “Sergi Biçimi”, “Sergi Türü” olmak üzere dört ana başlık ve “Kişisel Sergiler”, “Karma Sergiler”, “Ortak Sergiler”, “Anma Sergileri”, “Koleksiyon Sergileri”, “Retrospektif Sergiler”, “Ödüllü Sergiler” alt başlıkları etrafında ele alınmıştır. Ödüllü sergilere, ülke sanatının potansiyelini yansıtmaya yönelik kapsamlı sergiler olmaları, yarattıkları

¹ Belediyelerin internet sitelerinden edinilen bilgiye göre, sözü edilen festivaller ve benzerleri, 70’lerdeki kadar gündemde olmamakla ve yapıları değişmekle birlikte günümüzde de devam etmektedir.

tartışmalarla farklı yaklaşımları, farklı ifade biçimlerini, yapıt seçimi ve değerlendirme ölçütlerini gündeme getirmeleri nedeniyle ayrıca değinilmiştir.

5.4.1. Yıllara Göre Sergi Sayısının Dağılımı :

Sergileme etkinliklerinin 1970’lerin başından başlayarak on yıllık süre boyunca giderek arttığı gözlenmektedir (Grafik – 1). Özellikle özel galerilerin sayısındaki artışla doğru orantılı olarak 1975 yılından itibaren sergi sayısında da bir yoğunlaşma olmuş, saptanabilen değerlere göre; 1970’te kırk bir, 1971’de kırk üç, 1972’de otuz yedi, 1973’te yetmiş bir, 1974’te seksen bir, 1975’te seksen sekiz, 1976’da elli dokuz, 1977’de doksan bir, 1978’de yüz seksen sekiz, 1979’da yüz altmış beş, 1980’de yüz elli sekiz sergi düzenlenmiştir.¹

5.4.2. Sergilerin Kentlere Göre Dağılımı:

Sanat etkinlikleri listesinden elde edilen verilere göre; 70’li yıllarda İstanbul, sergi etkinliklerinin yoğunluk göstermesi açısından bir merkez gibi görülmektedir. İkinci sırada Ankara, üçüncü olarak da İzmir öne çıkmaktadır. Bu üç büyük kentin dışında Trabzon, Malatya, Antalya, Zonguldak, Edirne, Eskişehir, Kocaeli, Bodrum sergi etkinlikleriyle adını nadir de olsa duyuran diğer illerdir (Grafik – 2).

5.4.3. Sergi Türleri:

1970’li yıllarda açılan sergilerin resim, heykel, seramik, grafik ve baskı gibi geleneksel türlerde gerçekleştirildiği, farklı arayışların ise dönemin sonlarına doğru belirmeye başladığı gözlenmektedir. Sayısal olarak bakıldığında ise etkinliklerin çoğunluğunu “resim” sergilerinin oluşturduğu, ikinci sırada “seramik” sergilerinin geldiği, buna karşın “heykel”, “özgün baskı” ve diğer türlerin aynı çoklukla açılmadığı görülmektedir (Grafik – 3).

¹ Ortaya çıkan bu istatistiksel bilgilerde, *Cumhuriyet Gazetesi*’nde yayınlanan kültür – sanat haberleri temel alınmıştır.

Fikret Otyam, Şahin Kaygun ve Metin Eloğlu gibi sanatçıların düzenledikleri “resim – şiir” ya da “fotoğraf – şiir” sergileri dönemin yaygın sergi türlerindendir ve edebiyat ile görsel sanatlar etkileşimine bir örnek oluşturur. Ayrıca bu dönemde “resim – heykel”, “resim – seramik”, “resim – gravür” sergilerine de sıkça rastlanmaktadır.

Fotoğraf sergileri yine bu dönemde sayıca fazla olan bir sergi türüdür. Örneğin; saptanabilen altmış üç fotoğraf sergisine karşın bu dönemde otuz bir heykel sergisi, yirmi grafik sergisi, on bir özgün baskı sergisi açılmıştır.

Ayrıca bu dönemde, disiplinlerarası sanat anlayışında gerçekleştirilen, deneysel çabaların, yerleştirme, hazır nesne vb. gibi farklı teknik - malzemenin kullanımının öne çıktığı sergiler de yapılmıştır.¹

5.4.4. Sergi Biçimleri

1970 – 1980 yılları arasında yoğunluk gösteren sergileme biçimleri, yurt içinde veya yurt dışında olmak üzere, “kişisel sergiler”, “karma sergiler”, “ortak sergiler”, “koleksiyon sergileri”, “retrospektif sergiler” ve “ödüllü sergiler” şeklinde gruplanabilir (Grafik – 4).

5.4.4.1. Kişisel Sergiler

70’li yıllarda açılan “kişisel sergi” lerin sayısı diğer sergilere göre daha fazladır ve bu sergilerin dökümü, sanatçıların hangi sıklıkla sergi açtıkları, hangi türleri benimsedikleri sorularına yanıt verilmesi açısından önemlidir (Grafik – 5).

5.4.4.2. Karma Sergiler

Hemen ikinci sırada ise “karma sergiler” gelmektedir. “Atölye sergileri”, “mezuniyet sergileri”, “yaz karmaları”, “yardım sergileri”, “yurtdışı sergileri” gibi sergilerin yanı

¹ Bkz: 5.4.4.6.5. “Açık Hava Sergisi”: 1974 – 1977; 5.4.4.6.8.1.Yeni Eğilimler Sergisi: 1977 – 1987.

sıra dernek, sanatçı grupları ya da birliklerin açtığı sergiler “karma sergiler” başlığı altında toplanabilir (Grafik – 6).

Atölye Sergileri’ ne örnek olarak; Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Ayetullah Sümer’in öğrencileri ile birlikte açtıkları sergilerin yanı sıra 1975’te Künmat Galerisi’nin genç sanatçılara destek olmak amacıyla düzenlediği “İlk Sergiler” verilebilir. Bu sergiye Dinçer Erimez, Devrim Erbil, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Hüseyin Gezer atölyelerinden öğrenciler katılmıştır. Gerek atölye sergileri, gerek Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu öğrencilerinin açtıkları “Mezuniyet Sergileri”, dönemin sanat eğitimi görünür kılmaya yarayan etkinlikler olmuştur.

Yaz karmaları ilk kez 70’li yıllarda görülen, genelde özel galerilerin hazırladıkları sergilerdir. Örneğin; 1978 yılında Cumalı Sanat Galerisi’nde düzenlenen “1978’de Yaz Karma Sergisi” başlıklı sergide çok sayıda sanatçının yapıtı yer almıştır. Bu sergi biçiminin günümüzde de tercih edildiği ve genelde “ölü sezon” olarak adlandırılan yaz aylarında gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Yardım sergileri, sorunları olan sanatçılara destek vermek amacıyla açılan sergilerdir. 1973 yılında Türk – Alman Kültür Merkezi’nde açılan “Erdoğan Değer’e Yardım Sergisi” ve 1980 yılında düzenlenen “Sabiha Erengönül’e Yardım Sergisi” bu sergi biçimine örnektir.

“Güzel Sanatlar Birliği”, “Türkiye Ressamlar Cemiyeti”, “Ankara Kadın Ressamlar Derneği” gibi 70 öncesinde kurulan ve bir kısmı Cumhuriyet döneminden gelen birliklerin ve derneklerin sergileri ile yeni kurulan “Suluboya Ressamları Grubu”, “Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği” sergileri de karma sergiler arasında görülmektedir. Görsel Sanatçılar Derneği’nin geleneksel hale getirdiği “Mayıs Sergileri” örgütlenme anlayışının, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi’nin gerçekleştirdiği “Günümüz İstanbul Sanatçıları Sergileri” ise sanat anlayışının değişimini gösteren etkinlikler olarak dikkat çekmektedir.

1973 yılında Or – An Sanat Galerisi’nde açılan “Ankaralı Ressamlar 50. Yıl Toplu Sergisi”, 1978’ de Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi’nde düzenlenen “Çağdaş İstanbul Sergisi”, yine 1978’de Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (DGSA) Salonlarında gösterilen “İzmirli Sanatçılar Resim Sergisi” ve 1979’da DGSA Sergi Salonu’nda gerçekleştirilen “Başkent Ressamları Sergisi”, 70’li yıllarda Ankaralı, İstanbullu ve İzmirli sanatçıların bulundukları kenti ve kentli kimliklerini öne çıkardıklarını göstermektedir.

Yurtdışında düzenlenen uluslararası düzeydeki karma sergilere Türkiye’den sanatçılar davetli olarak katılmışlardır. 1971’de İsmail Hakkı Toygar, Hakkı İzzet ve Jale Yılmazbaşar’ın katıldığı “Uluslararası Seramik Sergisi”, 1976’da Tangül Akakıncı, Tomur Atagök, Birim Bozok, Gül Derman, Türkan Rador, Aslı Titiz’ in çağrılı olarak gittiği “Bayreuth Sergisi” gibi sergiler, yurtdışıyla kurulan ilişkiler açısından önemlidir.

5.4.4.3. Anma Sergileri

Anma sergileri özel galerilerin zaman zaman hayatta olmayan sanatçıları ya da sanat ortamına katkı getirmiş insanları hatırlamak ve gündeme getirmek amacıyla düzenledikleri sergilerdir. Melda Kaptana Sanat Galerisi’nde 1972 yılında düzenlenen “Adalet Cimcoz” u anma sergisi buna bir örnektir. Anma sergileri, 1960 öncesine kadar sık rastlanan bir sergi biçimi olmaması nedeniyle dikkat çekmektedir. Bu tür sergilerin “koleksiyon” ya da “retrospektif sergileri” nden ayrılan yönü “anma sergisi” olarak anılmaları ve satış yapıldığı takdirde bu paranın bir fona aktarılmasıdır.

1974 yılında Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi’nde “Avni Lifij” ve “Şeref Akdik” sergileri açılmıştır. Sergide yer alan yapıtlar, sanatçıların eşleri tarafından sağlanmıştır. İş Bankası 1977 yılında “Eşref Üren – Melahat Üren” , 1978’ de “Hikmet Onat”, 1979’da “Şeref Akdik – Vecih Bereketoğlu” sergilerini açmıştır.

Eğitim kurumları da “anma sergileri” düzenlemiştir. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 1979 yılında “Zeki Kocamemi”, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu 1978’de “Hasan Kavruk” sergisi açmıştır.

Özel galerilerin açtığı “anma sergileri” ne; “Jale Yasan” (Darüşşafaka Sanat Galerisi – 1970), “Fikret Mualla” (Vakko Sanat Galerisi - 1977), “Aliye Berger” (Maçka Sanat Galerisi - 1977), “İlhami Demirci” (Cumalı Sanat Galerisi - 1978), “Orhan Peker” (Artisan Sanat Galerisi – 1978), “Fikret Mualla” (Ertem Sanat Galerisi – 1978) sergileri örnek verilebilir.

5.4.4.4. Ortak Sergiler

Bu dönemde göze çarpan bir diğer sergi biçimi, iki ya da üç sanatçının bir araya gelerek açtıkları ortak sergilerdir. Bunlar çoğu zaman Ruzin – Atilla Galatalı, Neveser – Nevbahar Aksoy, Eren – Bedri Eyüboğlu gibi çiftlerin gerçekleştirdikleri sergilerdir. Bazen de Haluk Tezoner – Tankut Öktem, Berika Kırım – Metin Haseki gibi sanatçılar bir araya gelerek ortak sergiler açmışlardır.

5.4.4.5. Retrospektif Sergiler

70’lerde, Cumhuriyet döneminde etkili olmuş ya da kısa süre önce hayatını kaybetmiş sanatçıların yapıtlarını topluca sunmak amacıyla, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, banka galerileri ve bazı özel galeriler tarafından “Retrospektif Sergiler” düzenlenmiş, Nurullah Berk, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi sanatçılar ise kendi retrospektiflerini açmışlardır.

Bu dönemde retrospektif sergisi yapılan sanatçılara; Nurullah Berk (Taksim Sanat Galerisi – 1971), Bedri Rahmi Eyüboğlu (Narmanlı Yurdu – 1972 ; Vakko Sanat Galerisi - 1976), Maide – Şemsettin Arel (Taksim Sanat Galerisi – 1974), Aliye Berger (DGSA Sergi Salonu – 1975), Mahmut Cuda (DGSA Sergi Salonu – 1976), Kuzgun Acar (Maçka Sanat Galerisi – 1977), Sabri Berkel (DGSA Sergi Salonu – 1977), Hamit Görele (İş Bankası Sanat Galerisi – 1978) örnek verilebilir.

5.4.4.6. Ödüllü Sergiler / Yarışmalar

Çağdaş Türk sanatında yarışmalı sergilerin öncülüğünü 1939’da başlayan “Devlet Resim Heykel Sergileri” yapmıştır. 70’lere gelinceye kadar iki yarışma özellikle dikkat

çekicidir. Bunlardan ilki; 1954'te Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Birliği'nin İstanbul'daki 5. Kongresi sırasında, Yapı Kredi Bankası'nın onuncu kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlediği “İş ve İstihsal” Sergisi, ikincisi ise 1967'de öncelikle Ege Bölgesi'nde başlatılan DYO Resim Yarışmaları'dır. Öte yandan, 1960 – 1970 arasında düzenlenen az sayıdaki ödüllü sanat yarışmasına; İş adamı Ahmet Andiçen'in 1962'den itibaren Akademi öğrencilerine vermeye başladığı “Andiçen Ödülleri”, Akademi'de 1964 – 1967 yılları arasında resim, heykel, dekoratif sanat dallarında verilen “Akademi Sanat Ödülleri”, 1967'de yürürlüğe giren ve İstanbul Operası'nı süslemek amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından “güzel sanatlar alanında üstün başarı gösterenlere” verilen teşvik ödülleri, Türk Ticaret Bankası'nın 1967'de vermeye başladığı “Sanat Ödülü”, Türkiye Ressamlar Cemiyeti'nin 1968 ve 1969 yıllarında düzenlediği “Altın Baykuş” ödülü, Sanat Tenkitçileri Cemiyeti'nin 1969'da yaşları yirmi beş - otuz beş yaş arası olan sanatçılara yönelik gerçekleştirdiği resim yarışması örnek gösterilebilir. (Anonim 1974hhhhhh 14 – 16).

Sanatçıları teşvik etmek amacıyla düzenlenmeye başlayan ödüllü sergiler, 70'li yıllarda devlet, TRT, özel sektör, akademi ve kamu kuruluşlarının girişimleriyle sayıları artarak devam etmiştir. 1939 yılında başlatılan “Devlet Resim Heykel Sergileri”, devlet tarafından kesintisiz sürdürülen tek “ödüllü sergi” olmasının yanı sıra, etrafında oluşan tartışmalar nedeniyle de dikkat çekmiş, Türkiye Radyo ve Televizyon kurumunun 1971 yılında gerçekleştirdiği geniş kapsamlı “1. TRT Sanat ve Bilim Ödülleri Yarışması” ise bir kez yapıldıktan sonra son bulmuştur.

İlk kez 1967 yılında düzenlenmeye başlayan “D.Y.O. Resim Yarışmaları” 70'li yıllarda da sürdürülmüş, istikrarlı yapısıyla sanat ortamında ilgi gören bir etkinlik olma özelliğini korumuştur. 70'lerde gerçekleştirilen diğer ödüllü sergilere örnek olarak “Darüşşafaka Sanat Yarışması”, Yapı ve Kredi Bankası'nda Cumhuriyet'in 50. yılı nedeniyle düzenlenen “Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası Resim Yarışması”, “İstanbul Arkeoloji Müzesi Sanat Ödülleri” gösterilebilir.

Çok sayıda sanatçıyı bir araya getiren Görsel Sanatçılar Derneği'nin kuruluş yılında (1976) gerçekleştirdiği “Yılın Genç Sanatçısı Yarışması” nı 1977'ten itibaren düzenlenen “Mayıs Sergileri” izlemiştir.

Öğretim üyeleri seçici kurullarda önemli görevler üstlenen Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, özellikle 1977'den itibaren “İstanbul Bayramı” kapsamında düzenlemeye başladığı “Yeni Eğilimler Sergisi” ile sanat ortamında uzun yıllar gündemini koruyacak tartışmalara ve 80 sonrası sanatının seyrini belirleyecek oluşumlara zemin hazırlamıştır.

Müze Sevenler Derneği'nin Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Resim Heykel Müzesi'nin desteğiyle 1974 – 1977 yılları arasında düzenlediği “Açıkhava Sergileri” ve Resim ve Heykel Müzeleri Derneği'nin 28 Haziran - 15 Temmuz 1980 tarihleri arasında gerçekleştirdiği “Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi” dönemin diğer önemli ödüllü sergilerdir.

Ödüllü sergiler, kurulan jüriler nedeniyle de dikkat çekmiş, seçici olarak seçilen isimler, farklı kurumlardan, farklı kuşakları temsil eden sanatçı ve sanat yazarlardan belirlenmiştir. Bu tür sergilerde yer alan seçici kurul üyelerinin çoğunluğunu Güzel Sanatlar Akademisi, bir kısmını ise Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu sanatçıları oluşturmuştur. Örneğin; Güzel Sanatlar Akademisi'nden Bedri Rahmi Eyüboğlu, Dinçer Erimez, Devrim Erbil, Neşet Günal, Adnan Çoker, Şadi Çalık, Zühtü Müridoğlu “Andiçen Ödülleri” nde, Neşet Günal, “10. D.Y.O. Resim Yarışması” nda, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'ndan Mustafa Aslıer, “7.D.Y.O. Resim Yarışması” ve “Açık Hava Resim, Heykel ve Seramik Sergisi”nde görev almıştır. Turan Erol, Kaya Özsezgin, Ünal Sarıhan “D.Y.O. Sanat Yarışmaları” nın değişmeyen jüri üyeleridir. Mustafa Ata, Yusuf Taktak, Mehmet Güleriyüz gibi sanatçılara ise çoğunlukla “Mayıs Sergileri” jürilerinde rastlanmaktadır.

5.4.4.6.1. Devlet Resim ve Heykel Sergileri : 1939 -

1939 yılında Cumhuriyet yönetiminin “*anlayış ve yol farkı gözetmeksizin Türk sanatçılarının en son yapıtlarını tutarlı bir biçimde bir araya toplama ve sanat*

ortamına değer ölçüsü getiren başarılı sanatçılara ödül verme, böylece sanatçıların verimini artırma” amacıyla düzenlemeye başladığı Devlet Resim Heykel Sergileri, başlangıçta Türk sanat ortamındaki farklı eğilimleri, sanat potansiyelini tanıtmaya, sanatçıların kendilerini daha rahat bir biçimde temsil etmelerine olanak sağlama açısından önemli bir etkinlik olarak görülmüştür (Yasa Yaman 1992 : 153 ; Tansuğ 1996 : 217 ; Özsezgin (tarihsiz (1998) : 27 ; Dolmacı 2006 : 30).

1950’li yıllardan başlayarak etkisini yitirmeye başlayan Devlet Resim Heykel Sergilerinin, (Yasa Yaman 1998a : 124 – 125) 1970’li yıllarda, kitlelerin sanat bilinci edinmesinde, sanatçıların desteklenmesinde katkı getirebilecek bir etkinlik olarak işlevini sürdürmesi gerektiği düşüncesi baskındır (İslimyeli 1971a : 4 ; Özsezgin 1975c : 19). Ankara’da gerçekleştirilen etkinlik, İzmir Devlet Resim Heykel Galerisi’nin 1973’te müzeye dönüştürülmesinin ardından bu şehirde de gösterilmeye başlamış, Devlet Resim ve Heykel Sergileri’ne 1970 – 1980 yılları arasındaki dönemde de katılım yoğun olmuştur. Aralarında Nurullah Berk, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cevat Dereli, Arif Kaptan, Adnan Turani, Adnan Çoker, Mürşide İçmeli, Mustafa Aslier, Necdet Kalay, Turan Erol, Mehmet Aksoy, Muzaffer Ertoran, Kamil Sonad, Hayati Misman, Zafer Gençaydın, Hasan Pekmezci, İbrahim Örs, Özdemir Altan, Yusuf Taktak, Balkan Naci İslimyeli, Aydın Ayan, Seyit Bozdoğan, Cihat Aral gibi farklı kuşaklardan sanatçıların, izlenimci, figüratif anlatımcı, toplumsal gerçekçi, soyut vb.eğilimleri yansıtan yapıtları sergilenmiştir. Nevar ki, büyük ölçekli, köklü ve ödüllü bir etkinlik olmasına karşın 70’lerde de her sergileme sonrası, etkinliğin yeniden yapılanması konusu tartışılmış, sorunlar dile getirilmiştir.

Bu dönemde, Devlet Resim ve Heykel Sergilerine yönelik eleştirilerin önemli bir bölümü, yönetmeliğin yapısı ve kimi maddelerinin ihlali üzerinde yoğunlaşmıştır (Anonim 1970p : 8 ; İslimyeli 1974b : 4 – 5 ; Antmen 2005 : 125). İlk kez 1946 yılında gözden geçirilen DRHS yönetmeliğinin günün koşullarına uygun hale getirilmesi görüşü 1950 sonrasında da sürmüştür (Yasa Yaman 1998: 125 ; Dolmacı 2006 : 33), 70’lerde de yaşanan sıkıntıların temel nedeni olarak görülmüştür. Dile getirilen sorunlar arasında; adil olmayan ödül dağılımı, yer yokluğu gerekçesiyle sergilenmeyen yapıtlar hakkında sanatçıların bilgilendirilmemesi, yapıtların taşınma sırasında hasar görmesi,

jüri toplantılarının yönetmelikte belirtildiği günlerin dışında yapılması gibi işleyişe yönelik konular yer almaktadır (Anonim 1970p : 8).

Sanat çevrelerince yoğun eleştiriler alan sergi yönetmeliği, 1971 yılında, Talat Halman' ın Kültür Bakanlığı' na getirildiği dönemde (I. Erim Hükümeti / 26 Mart 1971 – 11 Aralık 1971) bir danışma kurulu tarafından yeniden gözden geçirilmiş, 15 Nisan 1973'de yürürlüğe giren bazı değişiklikler yapılmıştır (İslimyeli 1973a : 8 ; 1973b : 4). Buna göre; birincilik ve ikincilik esasları kaldırılmış, farklı disiplinlerden seçilmiş yirmi yapıta eşit olarak dağıtılması düşünülen “Devlet Sergisi Başarı Ödülü” adı altında yeni bir ödül sistemi getirilmiştir. Ayrıca resim, heykel, grafik dallarının ayrılması da getirilen yenilikler arasındadır. Aynı yönetmelikte yer alan bir madde, önceki yıl başarı ödülü alan sanatçının bir sonraki sergide yarışma dışı tutulması, ikincilik ödülü alanların ise yeniden değerlendirmeye alınması öngörülmüş, bu durum; serginin nesnelliğine / tarafsızlığına aykırı olduğu, yarışma dışı bırakılan sanatçı sayısının artışına yol açtığı gerekçesiyle yoğun bir biçimde eleştirilmiştir (Elderoğlu 1970 : 9 ; İslimyeli 1970ç : 4 ; Özsezgin 1975c : 18). Yönetmelik, 15 Nisan 1975, 18 Şubat 1976 tarihlerinde Rıfkı Danışman'ın Kültür Bakanı olduğu dönemde (IV. Demirel Hükümeti) ve 15 Nisan 1978, 1979 yıllarında, Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı'nın döneminde (III. Ecevit Hükümeti) yeniden düzenlenmiş, 1975 yılında ödül verilecek yapıt sayısı yirmiden ona düşürülmüş, 1979'da yönetmeliğe, yapıtların taşınması ve korunması sorununa yönelik önlem alma anlamında “*Kültür Bakanlığı, yapıtların korunması için gerekli önlemleri alır. Seçici Kurulca sergilenmeye değer bulunan yapıtlar teslim alınıştan sergi sonunda sanatçıya geri verilmesine kadar geçen süre içinde görebileceği zararlar seçici kurulun saptayacağı bedel üzerinden ödenir*” maddesi getirilmiştir (Özsezgin 1975c : 18 – 20 ; Anonim 1979nn : 18 - 19).

Devlet sergilerindeki jüri seçimleri bir diğer eleştiri konusudur. Yönetmelikte “*Plastik sanatlar alanında bilgi, görgü, tecrübe ve eserleriyle tanınmış sanatçılar ve tenkitçiler*” arasından belirlenmesi öngörülen, Kültür Bakanlığı' nın ya da ilgili birimlerinin sorumluluğunda görevlendirilen jüri üyelerinin çoğunlukla sanatçılardan oluşması, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyelerinin ağırlıkta olması, seçim kriterlerinin belirsizliği eleştiri konusu olmuştur (Akay 1972 : 13 ; Cömert 1978c : 6).

Bunun üzerine, 1979'da yenilenen yönetmelikte, jürinin dokuz kişiden kurulması, jüri üyelerinin Güzel Sanatlar Akademisi'nden (ya da akademilerden) iki, plastik sanatlar alanında öğretim yapan üniversitelerden bir, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulundan bir, plastik sanatlarla ilgili derneklerden iki, Kültür Bakanlığınca seçilecek bir sanat eleştirmeni ya da bağımsız bir sanatçı, Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürü'nden oluşması kararı alınmıştır (Anonim 1979nn : 18 – 19). 1970 – 1980 yılları arasında, Devlet Resim ve Heykel Sergileri'nin seçici kurullarında; Mehmet Önder, Nurullah Berk, Eşref Üren, Arif Kaptan, Refik Epikman, Şadi Çalık, Zühtü Müridoğlu, Malik Aksel, Neşet Günal, Zeki Faik İzer, Adnan Turani, Mustafa Aslıer, Şefik Bursalı, Turan Erol, Adnan Çoker, Hüseyin Gezer, Hüseyin Anka Özkan, Suut Kemal Yetkin, Bozkurt Güvenç, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mürşide İçmeli, Nevzat Akoral, Sabri Berkel, Devrim Erbil, Mustafa Pilevneli, Bahattin Akay, Reşat Atalık, Halil Akdeniz, Dinçer Erimez, Hasan Kavruk, Mustafa Ayaz, Burhan Alkar, Lütfü Günay, Hasan Kavruk, Güngör Taner, Özdemir Altan, Veysel Günay, Ergin İnan, Orhan Taylan, Tamer Başoğlu, Cihat Aral, Zafer Gençaydın, Kaya Özsezgin, Erol Eti, Kayıhan Keskinok, Güven Etkin, Tamer Başoğlu, Hüseyin Bilgili, Necdet Kalay, Namık Sevinç Arkun, Tamer Başoğlu ve Haluk Tezonar gibi isimler yer almıştır.¹

Teknik sıkıntıların artması, yönetmeliğin sürekli gözden geçirilmesine karşın beklentileri karşılayamaması gibi sorunların yaşanması kişisel olduğu kadar örgütsel tepkilere de neden olmuştur. Örneğin; 1976 yılında, Mustafa Aslıer, Cihat Burak, Cemil Eren, Nazlı Ecevit, Nedim Günsür, Gencay Kasapçı, Duran Karaca, Mustafa Pilevneli, Turan Erol gibi sanatçılar sergiye yapıt göndermeyeceklerini açıklamış, Görsel Sanatçılar Derneği de, yaşanan olumsuzluklara dikkat çekmek amacıyla Devlet Resim Heykel Sergileri'ne katılmama kararı almıştır (Bakla 1976a : 6 ; Anonim 1976ll : 5 – 7 ; Antmen 2005 : 126).

Etkinlik, işleyişindeki aksaklıklar ve sorunların yanı sıra; sergilenen yapıtların niteliği, katılımcıların sanatsal yeterliliği, güncel olanı yansıtmadaki başarıları açısından da tartışma konusu olmuştur (Akay 1972 : 13 ; Cömert 1978c : 6). Öte yandan Devlet

¹ Bkz: Ek: 5 . 1970 – 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri ; Ahu Antmen, Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960 – 1980), (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2005: 127 – 128.

Resim Heykel Sergilerinin sürekli eleştirilen, giderek değer kaybeden bir etkinlik halini almasının nedenini, devletin kalıcı, belirgin bir sanat politikası belirleyemeyişine, değişen hükümetlerin sergiyi geçici çözümler ürterek yürütmeye çalışmasına, yönetmelik değişikliklerinin de geçici ve yüzeysel oluşuna bağlayan görüşler bulunmaktadır (Bakla 1976a : 6).

5.4.4.6.2. DYO Resim Yarışmaları :1967 –

Yaşar Grubu¹ şirketlerinden DYO'nun 1967'de başlattığı “DYO Resim Yarışmaları”² başlangıçta Ege bölgesine katkı sağlamak, resim sanatına ilgi duyanlara gerçek anlamda yararlı olmak ve onlara gerekli olanakları sağlamak amacıyla düzenlenmiş, 1973 tarihinden itibaren, Cumhuriyet'in 50. yılı nedeniyle Türkiye genelinde, bütün sanatçıları kapsayacak biçimde genişletilmiştir. (Sezer 1973u : 6 ; Özsezgin 1997 : 17).

1971 yılında, DYO Resim Yarışmaları hakkında sergi kataloğuna değerlendirme yazısı yazan Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Adnan Çoker'e göre etkinlik, sanatçılara verilen destek ve özgür ifade biçimlerine tanınan olanaklar açısından önemli bir boşluğu doldurmuştur (Özsezgin 1991 : 45 – 46). Kaya Özsezgin' e göre de DYO sergileri, Türk resmindeki gelişmeleri, farklı konu yönelimlerini toplu biçimde yansıtmayı amaçlayan görünümü, açılan sergileri İzmir, İstanbul ve Ankara'da dolaşıma sokması ile toplumdaki yaygın eğitime sanat ve kültür planında katkı getirmeyi ilke edinmiş bir etkinliktir (Özsezgin 1974a : 18 – 19 ; 1991 : 86).

DYO sergilerinde esas alınan temel ölçüt; “özgür ve kişisel bakış açılarını yerel ve gerçekçi doğrultuda kullanarak çağdaş Türk resmine kararlı bir katkı getiren yapıtlar” ortaya koymaktır. Nitekim, 1979'da on ikincisi gerçekleştirilen “DYO Resim Yarışması”nın seçici kurul üyeleri,³ ödüle değer buldukları yapıtları, kompozisyonadaki

¹ DYO Resim Yarışmaları 1974'ten itibaren o yıl kurulan Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından düzenlenmiştir. Vakıf ; “sosyal dayanışma, manevi saygı, kamu hizmetlerine katkı ve fertle devletin bütünleşmesini pekiştirme” gibi gerekçelerle Durmuş Yaşar tarafından kurulmuştur. Vakfın bir diğer amacı; bilim, kültür ve sanat alanlarında yaratıcı, derleyici, koruyucu, tanıtıcı ve teşvik edici çalışmalar yapmak, bilim ve sanat dallarında yarışmalar düzenlemek, ödüller vermek, yayın yapmaktır. Bkz: [http:// www. dyosanat.com / yasar_vakfi / index.asp](http://www.dyosanat.com/yasar_vakfi/index.asp)..

² DYO yarışmalarında ödül kazanan yapıtlar, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı'nın İzmir'de kurmuş olduğu S. Yaşar Resim Müzesi'nde sergilenmiş, aynı zamanda Müze koleksiyonuna alınmışlardır.

³ 12. DYO Resim yarışmasının seçici kurul üyeleri: İsmail Tunah, Fethi Kayaalp, Mustafa Pilevneli, Özer Kabaş ve Kaya Özsezgin'dir.

tutarlılık, figürleri işlemedeki ustalık ve gerçekçi tutum, yerel bir konuya çağdaş anlayış ve renkçi bir tavırla birleştirme gibi gerekçelerle değerlendirmişlerdir (Anonim 1979f : 106).

5.4.4.6.3. TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri : 1970 - 1971

Devletin sanata ve kültüre destek vermesi yönünde önemli bulunan bir diğer unsur, 1968 yılında yayına başlayan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT)'dur ve 70'li yıllarda, siyasi oluşumların dışında kalması ve “özerk bir devlet kurumu” biçiminde hizmet vermesi planlanmıştır (Ertop 1971 : 1). Bu nedenle 1970 yılında uygulamaya başlanan “TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri” sanat çevresinde ilgiyle karşılanmıştır.

TRT genel müdürü Adnan Öztürk'ın 1 Temmuz 1970'te yaptığı; *“Atatürk'ün Türk toplumuna amaç olarak gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yolunda yasalarla görevli kılınmış bulunan Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu, bu görevin gereği olarak TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri sistemini kurmuş bulunmaktadır”* biçimindeki açıklamanın ardından başlatılan “1. TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri”, 27 Şubat 1971 tarihinde sonuçlandırılmıştır (Ertop 1971 :1).

Düzenlenme amacı; Türk toplumunun kültür, sanat, bilim ve düşünce potansiyelini çağdaş bir anlayışla değerlendirerek TRT yayınları için yeni ve özgün eserler sağlamak ve böylece toplum yapısının çağdaş uygarlık yönünde gelişmesine daha etkinlikle katkıda bulunmasına olanak vermek olarak belirlenen “1. TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri”, deneme, şiir, araştırma, hikaye, resim, heykel gibi farklı alanları kapsamaktadır. Yarışmanın amacı, katılımcıların eserlerinin; anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkelerle, Cumhuriyet' in niteliklerini benimsetici, ilke ve niteliklere uygun düşünce ve davranış tarzını geliştirici, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi, Atatürk devrimlerini ve bu devrimlerin getirdiği dünya görüşü ile yaşama tarzını yerleştirici / geliştirici olması gibi niteliklerle tarif edilmiştir (Ertop 1971 : 1).

İlki 1970'te gerçekleştirilen yarışmaya yirmi altı dalda üç bin doksan yapıt gönderilmiş, seçici kurulların değerlendirmesi sonucu, on altı adet “Büyük Ödül”, yüz on yedi adet

“Başarı Ödülü”, dokuz adet “TRT Ödülü”, dört adet de “Mansiyon” verilmiştir (Anonim 1971h : 6 ; Süsoy 1971 : 8). Resim – heykel alanında verilecek ödüller için oluşturulan seçici kurulda; Turgut Cansever, Sabahattin Eyüboğlu, Doğan Kuban, Sezer Tansuğ, Suut Kemal Yetkin yer almış, resim dalında; Orhan Peker, Duran Karaca, Ömer Uluç, Türkan Sılay, Nadide Pamir, Nazım Özel, Turan Erol, Kadir Ata, Ali Demir, Mustafa Ayaz, Müşerref Köktürk, Gülsün Erbil, heykel dalında; Mükremin Mungan, Ferit Özşen, Mete Demirbaş, Turgut Pura, Tamer Başoğlu “Başarı Ödülü” almaya değer bulunmuştur. Yarışma sonrasında gerek ödül alan gerek seçilmek üzere gönderilen yapıtların, Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi’nde sergilenmesine karar verilmiş, müzik, tiyatro, film ve edebiyat dallarında ödül alan yapıtların telif hakkı ödenmeksizin TRT yayınlarında kullanılması, resim – heykel dalında ödüle değer bulunan çalışmaların ise kuruma ait olması kararlaştırılmıştır. Sergide, seçici kurulun gerekçeli raporunun ve oylama çizelgesinin de yer alacak olması yarışmalı sergilerin yapısı açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Anonim 1971h :6).

TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri; farklı disiplinleri içermesi, çok sayıda sanatçıya destek ve kaynak sağlaması, kalıcı bellek / belgelik oluşturma, toplanan verileri toplumsal yarara dönüştürme çabalarından dolayı sanat çevrelerinde olumlu tepkiler almış, buna karşın etkinliğin devamı gelmemiştir (Kutlar 1970 : 1 ; Tansuğ 1971 : 3 ; Katoğlu 1971 : 2).

5.4.4.6.4. Darüşşafaka Sanat Ödülü Yarışması : 1973

Cumhuriyet’in 50. yılı onuruna Darüşşafaka Cemiyeti tarafından düzenlenmeye başlayan “Darüşşafaka Sanat Ödülü Yarışması”nda ödül almaya hak kazananlar, bir önceki yıl Darüşşafaka Sanat Galerisi’nde sergi açmış, otuz beş yaşını doldurmamış sanatçı adayları arasından belirlenmiştir. Yarışmaya katılanların yer aldığı sergilerin ilki 1 - 15 Nisan 1973 tarihlerinde, ikincisi 16 – 30 Nisan 1973 tarihlerinde gerçekleştirilmiş, ilk sergiye yedi, ikinci sergiye Kıbrıslı beş ressam katılmıştır.¹ Yıl boyu sayıları çoğalarak devam eden bu sergilere katılan tüm adaylar arasından başarılı

¹ İlk sergiye katılanların isimleri şöyledir: Aydemir Gökmen, Gülsün Erbil, Mehmet Alagöz, Mehpare Aksoy, Memiş Aslan, Mete Utkuğ, Sadık Altınok’tur. İkinci sergide yer alan Kıbrıslı beş sanatçı ise Emin Mustafa, İsmail Kamil, Mehmet Uluhan, Taylan Şehitali ve Türksel Rıfat’dır. Bkz: Anonim. “Darüşşafaka Sanat Ödülü Sergileri”, *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1973 : 6.

bulunanlar ödüllendirilmiştir (Anonim 1973şş : 6). Özellikle genç sanatçıları desteklemeye yönelik tavrıyla öne çıkan “Darüşşafaka Sanat Ödülü” hakkında basında başka bilgiye rastlanmamıştır.

5.4.4.6.5. “Açık Hava Sergisi” : 1974 - 1977

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Sevenler Derneği tarafından düzenlenen “Açık Hava Sergisi”nin ilki 23 Temmuz – 6 Ağustos 1974 tarihinde İstanbul Arkeoloji Müzesi bahçesinde gerçekleştirilmiş, farklı disiplinlerden yetmiş sanatçının¹ katıldığı sergi, dönemin sanatından kesitler sunan, tarihsel mekanların çağdaş sanat etkinlikleriyle birlikte düşünülmesini öneren yapısıyla önemli bir oluşum olarak değerlendirilmiştir (Antmen 2005 : 128). Üçüncü yılında İstanbul Festivali kapsamına alınan “Açık Hava Sergisi” etkinliklerinde, çeşitli kurumların temsilcileri ve öğretim üyesi sanatçıların² oluşturduğu “seçici komite”ler, katılımcı sanatçıların kişiliği, atılımları ve teknik yetkinliğini göz önünde bulundurarak yaptıkları seçim sonucu resim, heykel, seramik dalında ödüller vermiştir.

Türkiye’deki sanat potansiyelini yansıtmaya amacıyla başlatılan ve süreklilik gösteren tek etkinlik olan Devlet Resim Heykel Sergileri’nin işlevini yitirmeye başlaması, dikkatlerin, giderek artan katılımcı sayısı ve farklı disiplinleri içermesi nedeniyle “Açık Hava Sergisi” ne yönelmesine neden olmuştur (Elibal 1975b : 7 ; Ahmet Köksal 1977a : 18).³ Serginin düzenlenme amacı “çağdaş Türk sanatının son ürünlerini halka götürmek, sanatçıları tanıtmak”, aynı zamanda yenilikleri yansıtmaya, öncü eğilimleri değerlendirme, bu anlamdaki girişimlere ve deneylere açık olmaktır (Anonim 1975rr : 7

¹ Bu sanatçılardan otuz dokuzu resim, yirmisi heykeltıraş, on biri seramik sanatçısıdır. Bkz: Gültekin Elibal. “1974’te Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam*, 2 Ocak 1975 : 7 ; Ahu Antmen, *Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960 – 1980)*, (yayımlanmamış doktora tezi) , Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2005 : 129.

² Seçici komiteler, İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü başta olmak üzere, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nda görevli sanatçılar ile serbest sanatçılar arasından belirlenmiştir.

³ “Açık Hava Sergisi” ne ilk yıl yetmiş, ikinci yıl yüz yirmi üç, üçüncü yıl yüz elli sanatçı katılmış, dört yıl süren etkinliklerinde resim, heykel, seramik, fotoğraf, özgün baskı, yerleştirme gibi farklı ifade biçimleri yer almıştır. Bkz: Ahu Antmen, *Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960 – 1980)*, (yayımlanmamış doktora tezi) , Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2005 : 129.

; Anonim 1976aaa : 2). Ahmet Köksal, “Açık Hava Sergisi”nin 70’lerin ortalarında taşıdığı anlamı:

“Bugünkü sanatımızda değişik anlayışların, güncel eğilimlerin ve çok yönlü kişilik deneylerinin oldukça geniş bir bölümünü ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan çağdaş form anlayışı ve akımlarının değişik etkilerini yerel renk ve biçim özellikleriyle bireşime ulaştırma çabaları yanında figüre ya da doğaya ilişkin, biçimsel ya da içeriğe dönük, anlatımcı, yarı soyutlayıcı, yorumlayıcı niteliklere açılan günümüz resminin çok yönlü, araştırıcı ve özgür bir panoramasını buluyoruz”

biçiminde açıklamıştır. Köksal, panorama olarak nitelediği görünüşü içinde; geleneksel resim anlayışını kendi biçimleri etrafında sürdüren, gibi figüratif çalışan, doğa betimlemeleriyle bilinen, konularını çevreden, toplumsal yaşantıdan alan bir grup sanatçının yanı sıra, makine estetiğiyle ilgilenen, nesnenin “öz”üne inerek detaylar üzerinde çalışan, gerçeküstü resimler yapan, kişisel yaşantısından yola çıkarak elde ettiği psikolojik çıkarımları resmeden, folklorik olandan, toplumsala, yapay olana içsel olana evrilen bir sanatçı profili çizmiştir. Heykel sanatçıları için, çeşitli malzemelerle form arayışları içine girdikleri, figüratif olmaktan çok soyut, geometrik ve resimde olduğu gibi makine estetiğine gönderme yapan işlerin çoğunlukta olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Sergide seramik alanında yapıt veren sanatçıların genel yaklaşımı ise, dekoratif, geleneksel anlatımlar ve kısmen de deneysel form arayışları olarak nitelendirilmiştir. Köksal’a göre “Açık Hava Sergisi”, dönemin sanat ortamına hareketlilik getiren bir etkinliktir ve bütüncül yaklaşımıyla genç kuşakların da deneyim kazanabileceği bir ortam sunmuştur (Ahmet Köksal 1976 : 21).

İlk üç sergiyi nitelikli, geniş katılımlı, sanat ortamına katkı sağlayıcı bulan Ahmet Köksal, 1977 yılında dördüncüsü düzenlenen “Açık Hava Sergisi” için önceki yılların aksine olumsuz eleştirilerde bulunmuş, serginin başlangıçtaki amacının muğlaklaştığını, seçici komitenin yargılarının sanatçıları arasında rahatsızlık yarattığını ifade etmiş, seçilen yapıtların gündemin sanat olaylarını yansıtmakta yetersiz kaldığını vurgulamıştır (Ahmet Köksal 1977a : 18 – 19).

Tarihi bir mekanda gerçekleştirilen ve tanıtım broşürü Akbank tarafından hazırlanan sergiye İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, Sahip Akosman, Türkiye İş Bankası, Ziraat

Bankası, Osmanlı Bankası, Hans Von Aulock, Mualla Altınlı gibi isim ve kuruluşlar da destek vermiştir (Antmen 2005 : 129). Açık Hava Sergileri dört yıl sürdürülebilmiş, gerçekleştirildiği süre içerisinde farklı kuşaktan, farklı anlayışları temsil eden sanatçıların katılımlarıyla dönemin sanat etkinlikleri içinde kendine özgü yerini almıştır.

5.4.4.6.6. “Yılın Genç Sanatçısı” Yarışması: 1976

Görsel Sanatçılar Derneği, 1976’da resim, heykel, grafik ve seramik alanlarında yılın genç sanatçıları seçmek amacıyla bir yarışma düzenlemiştir. Yarışmaya katılacak adaylarda aranan nitelikler, otuz beş yaşını doldurmamış olmaları, yapıtlarının “çağdaş” düzeyde ve daha önce hiçbir yerde sergilenmemiş olması biçiminde açıklanmış, seçici kurulun¹ değerlendirmesi sonucu birincilikle ödüllendirilen sanatçılara kişisel sergi düzenlenmesi planlanmıştır (Anonim 1976çççç : 6).

Derneğin düzenlediği 1. “Yılın Genç Sanatçısı” yarışmasına gönderilen elli adaya ait seksen dokuz yapıt, sanatçının kişiliği, doğaya, insana ve sorunlara bakış açısı, teknik ve estetik yetkinliği gibi ölçütler çerçevesinde değerlendirilmiş, bunun sonucunda Alaettin Aksoy, Ergin İnan, Neşet Fehmi Erdoğan, “yılın genç ressamı / grafikçisi / seramikçisi” seçilmişlerdir. Heykel dalında ödüle değer yapıt bulunamamıştır. (Anonim 1977b : 8).

5.4.4.6.7. “Mayıs” Sergileri : 1977

Görsel Sanatçılar Derneği’nin düzenlediği bir diğer ödüllü sergi etkinliği, ilki 1977’de gerçekleştirilen “Mayıs” sergileridir. Mayıs Sergileri, çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından desteklenen, ödülleri bu örgütler tarafından finans edilen, özellikle akademiden yeni mezun olmuş genç sanatçı kuşağının ilgisini çeken bir etkinliktir. İlk serginin açılış konuşmasını yapan dernek başkanı Orhan Taylan;

¹ Seçici kurulun üyeler resimde: Devrim Erbil (DGSA), Neşet Günel (DGSA), Ramiz Aydın (Atatürk Eğitim Enstitüsü), Selahattin Taran (Ressam), Sezer Tansuğ ; heykelde: Gürdal Duyar (heykeltıraş), Gültekin Elibal (eleştirmen), Haluk Tezcan (DTGSYO), Hüseyin Gezer (DGSA), Namık Denizhan (DGSA) ; grafikte : Fethi Kayaalp (DGSA), Ahmet Köksal (eleştirmen), Asım İşler (ressam), Mustafa Aslier (DTGSYO), Mustafa Pilevneli (DTGSYO) ; seramikte: Attila Galatalı (seramikçi), Nihat Akyunak (DGSA), Erdinç Bakla (DTGSYO), Füreya Koral (seramikçi), Tülin Adalan (DGSA)’dan oluşmuştur.Bkz: Anonim. “Sanatçılar Derneği “Yılın Genç Sanatçısı” nı Seçmek Amacıyla Bir Yarışma Düzenledi, *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1976 : 6

“Bu serginin adını “Mayıs Sergisi” koyduk. Çünkü bunu geleneksel bir sergi yapmak, her yıl 1 Mayıs’ta açmak istiyoruz. Her yıl işçi sınıfının uluslararası bayram gününde, tüm görsel sanatçıların Türkiye işçi sınıfıyla dayanışmasını duyuruyoruz. Bu sergi MC iktidarının denetimindeki Devlet Resim ve Heykel Sergisi’ne karşı, derneğimiz tarafından ilan edilen bir boykot hareketinden sonra özel bir anlam kazanmaktadır”

açıklamasını yapmıştır (Anonim 1977aa : 6). Katılımcı sanatçılar tarafından “ilerici” bir sergi etkinliği olarak değerlendirilen “Mayıs” sergilerinin, politik duruşuna karşı, her tür sanatsal ifadeyi içinde barındıran bir anlayışta gerçekleştirildiği belirtilmiştir (Anonim 1978ff : 6).¹

Seçici kurulda dernek üyelerinin görev aldığı “Mayıs” sergilerinde, ödüller çeşitli kuruluş, dernek ve basın organları tarafından verilmiş, Örneğin; 1978’de gerçekleştirilen “2. Mayıs Sergisi” nde Türkiye Maden – İş Sendikası “Heykel Başarı Ödülü”, Barış Derneği “Resim Başarı Ödülü”, Politika Gazetesi “Resim Başarı Ödülü” vermiştir (Anonim 1978dd : 6).

5.4.4.6.8. İstanbul Sanat Bayramı: 1977 – 1987

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin güncel sanat ortamının dinamiğini belirlemek, sanatı halkla paylaşmak ve yaygınlaştırmak amacıyla 1977 yılında başlattığı “İstanbul Sanat Bayramı”, aynı zamanda akademinin, kuruluşunun yüzüncü yıl dönümü (1983) öncesinde genel durum değerlendirmesi yapma isteğinin bir sonucudur Nitekim, 1976 yılında Akademi’de kurulan Planlama Programlama Grubu (PPG), gelecek on beş yıla ilişkin bir plan hazırlamış, bu plan dahilinde kuruluş yıldönümüne kadarki süre içinde, her iki yılda bir tekrarlanacak sempozyumlarla Akademi’nin geçmişinin, Türk sanatındaki önemi ve rolünün gözden geçirilmesi, geleceğe ilişkin tasarımların oluşturulması amaçlanmıştır (Akkoyunlu 2003 : 71). Akademi başkanı Sadun Ersin açılış öncesi yaptığı basın toplantısında “İstanbul Sanat Bayramı”na ilişkin olarak :

“Uluslararası niteliğinin gelecekte daha belirgin bir duruma erişeceğini umduğumuz bu geniş kapsamlı sanat olayının iki yılda bir (Biennale) yapılması öngörülmektedir. İleriki yıllarda bayrama olan ilginin giderek artacağını ve

¹ Bkz: Ek – 2 : 2.1. Cihat Aral ile Söyleşi.

içeriğinin zenginleşeceğini ummaktayız. Bayram içeriğinde görsel sanatlarla ilgili etkinliklere ağırlık verilmiştir. Bunun yanında müzik ve yazın gibi sanatın diğer kolları da yer almaktadır.

Türk sanatının evrensel ilişki boyutlarını genişletmek ve sanatçılarımızın içte ve dışta tamamlanmalarına olanak hazırlamak, sanat ortamına canlılık, yoğunluk ve bütünlük kazandırmak, tüm sanat kolları ve örgütleri arasında yakınlaşma ve daha sıkı bir işbirliği sağlamak gibi amaçlar taşımaktadır bu girişim”

açıklamasını yapmış, 1977’den başlayarak elde edilecek birikimlerle “bilim – sanat” bileşkesinde bir senteze ulaşmayı beklediklerini, bu çalışmayı Akademi dışına taşıyarak ilgili kurumlarla ve serbest sanatçılarla işbirliği içinde olacaklarını ifade etmiştir. (Anonim 1977nn : 6 ; Berkman 1977 : 8 ; Akbal 1977 : 2).

22 Ekim – 13 Kasım 1977 tarihleri arasında gerçekleştirilen ve iki bölüm halinde hazırlanan 1. İstanbul Sanat Bayramı’nda müzik, tiyatro, bale gösterileri, sergiler, konserler bir bölümü oluştururken¹, “2000 Yılına Doğru Sanatlar” (24 – 28 Ekim 1977) başlıklı sempozyum, etkinliğin ana unsuru olarak öne çıkmıştır (Akkoyunlu 2003 : 77). Sempozyumdan sorumlu, Akademi’nin Mimarlık bölümü öğretim üyelerinden Mehmet Çubuk amaçlarını: *“Türk sanatının sorunlarını bilimsel tartışmalarla ortaya koymak, çağdaş gelişim içinde sanatın işlevini ve gerekliliğini saptamak, sanat eğitim ve uygulamasını çağdaş yorum ve boyutlara vardırarak, sanat dalları arasındaki etkileşimi vurgulamak ve aynı zamanda ulusal sanat politikasının saptanmasına yardımcı olmak”* biçiminde açıklamış, sempozyumun Akademi’nin üniversiteye dönüşmesi halinde gerekli olacak materyal ve kaynakların biriktirilmesinde yardımcı olacağına işaret etmiştir (Anonim 1977ll : 6). Plastik sanatların yanı sıra mimarlık, edebiyat, fotoğraf, müzik, bale, tiyatro üzerine toplam kırk beş bildirinin sunulduğu sempozyumda esas olarak sanatın geleceği, sanat – toplum ilişkisi ve sanat eğitimi konuları ele alınmıştır (Berkman 1977 : 8 – 9 ; Akkoyunlu 2003 : 81).²

¹ Sempozyum ve plastik sanatlar sergileri dışında kalan etkinliklerden bazıları şunlardır: Olstın Pandomim Tiyatrosu’nun gösterileri, “Çağdaş Sanat Bileşimi” tiyatro gösterimi, İlhan Usmanbaş’ın “Rastlamsal” adlı sunumu, İstanbul Devlet Konservatuarı ile Adnan Saygun ve Ahmet Yürür’ün hazırladıkları konserler, Teoman Madra’ nın “Multi – Medya” gösterisi ve Sinema – TV Enstitüsü’nün hazırladığı “Safranbolu” filmi. Bkz: Zeynep Oral. “Bayram Programında 22 Sergi, Birçok Gösteri “2000 Yılına Doğru Sanatlar” Sempozyumu Var”, *Milliyet Sanat*, 248, 24 Ekim 1977 : 5 – 8.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Çubuk (Haz.), *2000’e Doğru Sanatlar Sempozyumu 24 – 28 Ekim 1977*, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, 1978.

Etkinliğin sergiler bölümü, sempozyumun konusuyla paralel olarak, ulusal ve uluslararası bellek oluşturma amacına uygun olarak hazırlanmış, sergi mekanı olarak Devlet Güzel Sanatlar Akademisi salonları dışında, Sinema – TV Enstitüsü, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, İstanbul Resim Heykel Müzesi, Karikatür Müzesi, Maçka Sanat Galerisi ve Teşvikiye Sanat Galerisi kullanılmıştır (Akkoyunlu 2003 : 92). Buna göre; “1950’den Bu Yana Türk Resim Heykel Sergisi”, “Türkiye Dışındaki Türk Sanatçıları Sergisi”, “Karikatür Sergisi” ulusal sanatın yaygınlaşmasına, “Geleceğin Mimarları Sergisi”, “Çevre Düzenleme Sergisi”, “Eski Türk Kentleri, Tarihsel Çevrenin Korunması Sergisi” kültürel / tarihi değerlerin öne çıkarılması ve çevre bilincinin kazandırılmasına, Akaretler’deki Resim Heykel Müzesi’nde yabancı kültür ataşeliklerinin hazırladığı “Alman Grafik Sergisi”, “Avusturya Mimarlık Sergisi”, “Fransız Litografi Sergisi”, “Hollanda Küçük Heykeller Sergisi”, “Romanya Suluboya Sergisi”, “Sovyetler Birliği Resim Sergisi” gibi sergiler ise dünya sanatının tanıtılmasına yöneliktir (Oral 1977b : 5 ; Tunalı 1977 : 2 ; Akkoyunlu 2003 : 88). Bu sergilerden en önemlisi ve sürekli olanı “Yeni Eğilimler: Resim, Heykel, Özgün Baskı Resimleri, Grafik, Seramik, Halı, Endüstri Tasarımı, Sahne ve Görüntü Sanatları Sergisi” dir. Hemen tüm disiplinleri bir araya getiren, güncel olanı belirlemeye, paylaşma açmayı hedefleyen bu sergi İstanbul Sanat Bayramı kapsamında iki yılda bir “Yeni Eğilimler Sergisi” adı altında sürdürülmüş, çağdaş Türk sanatında iz bırakan sanat olayları arasında yer almıştır.

13 – 25 Ekim 1979 tarihleri arasında ikincisi gerçekleştirilen “İstanbul Sanat Bayramı”nın bu yılki konusu, “Eğitim ve Eğitim ve Eğitim” olarak belirlenmiş, düzenleme komitesi başkanı Orhan Şahinler amaçlananın; “*çağımızın gelişimi ve ülke gerçekleri açısından sanat olgusunun biçimlendirilmesinde sanat eğitiminin önemini vurgulamak*” olduğunu açıklamıştır (Anonim 1979o : 8). Sempozyumda beşi yabancı olmak üzere yirmi beş katılımcı yer almış, Türkiye’de sanat eğitimi veren kurumların uygulama yöntemleri, kaynak ve sorunları tartışılan ana konular olmuştur.¹

2. İstanbul Sanat Bayramı kapsamında gerçekleştirilen gösteri, konser vb. etkinlikler içinde önemli bir yer tutan sergilerin sayısı ilkinde göre artırılmış, kentin farklı

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Anonim. *Türkiye’de Sanat Eğitimi Sempozyumu 22 – 25 Ekim 1979*, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, 1981.

mekanlarına dağıtılmıştır. Etkinliklerin ortak paydası ise Türk sanatının başlangıcından bugüne değin geçirdiği süreci görünür kılmaktır. Türk sanatını geniş bir çerçeve içinde ele almayı amaçlayan; “Fotoğraflarla Türk Resim ve Heykel Sergisi”, Başlangıcından Bugüne Türk Resminden Bir Kesit Sergisi”, “Türk Cilt, Tezhip ve Minyatür Sanatı Sergisi”, “Türk İzlenimcileri Sergisi”, “Türk Dışavurumcuları Sergisi”, “İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu”, “Geleneksel Türk Sanatları ve Çağdaş Yorum Sergisi”, “Başkent Ressamları Sergisi”, “Genç Türk Sanatçıları Sergisi”, “Açıkhava Resim, Heykel, Seramik Sergisi” gibi geniş kapsamlı sergilerin yanı sıra, sempozyum konusuyla bağlantılı olarak sanat eğitimi verilen orta öğretim kurumlarının ve üniversitelerin düzenlediği sergilerle etkinlik kolektif bir çabaya dönüştürülmüştür (Akkoyunlu 2003 : 89).

1977 – 1987 yılları arasında iki yılda bir gerçekleştirilen “İstanbul Sanat Bayramı”, zaman zaman sergilerin kalitesizliği, kitlelere yeterince ulaşamaması gibi gerekçelerle eleştirilmesine karşın,¹ sanat ve bilim çevrelerinde genel olarak “düzeyli / nitelikli / verimli” bir etkinlik olarak nitelendirilmiş, özellikle “2000 Yılına Doğru Sanatlar” sempozyumu, 1970’li yılların sanat ortamında yaşanan sorunların dile getirilmesi, sanatın değişen görünümünün, çevreyle ve teknolojiyle kurulan ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine olanak sağlaması bakımından önemli bulunmuştur. Sempozyum sonrası yapılan çıkarımlar doğrultusunda, yüzyıl sonuna doğru sanatın giderek özgürleşeceği, sınırların ortadan kalkacağı, akademik sanatın geçerliliğini yitireceği, teknolojinin yaygınlaşmasıyla sanatın yaşamın her alanına yayılacağı ve estetik olanın yerini düşünselliğin alacağı konusunda görüş birliğine varılmıştır (Oral 1977 : 4 ; Onaran 1977 : 7 ; Eti 1977 : 6 ; Tunalı 1977 : 2 ; Berkman 1977 : 8 – 9 ; Hızlan 1979 : 8 ; Tansuğ 1979 : 74 ; Akkoyunlu 2003 : 133 – 134).

¹ Bkz: Bülent Berkman. “2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu Çeşitli Görüşlerin Topluca Açıklanmasına Olanak Sağladı”, *Milliyet Sanat*, 251, 14 Kasım 1977 : 8 ; Gürol Sözen. “Sanat Bayramı ve Bir Tavrın Eleştirisi”, *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1979 : 8 ; Yusuf Taktak. “İkinci İstanbul Sanat Bayramı”, *Sanat Emeği*, 22, Aralık 1979 : 74 – 76 ; Kemal İskender. “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Resim”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* – 6, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 1698

5.4.4.6.8.1. Yeni Eğilimler Sergisi: 1977 – 1987

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin 1977'de, İstanbul Sanat Bayramı kapsamında düzenlemeye başladığı “Yeni Eğilimler” sergileri, Akademi üyelerinden oluşan Planlama Programlama Grubu ile bu grubun belirlediği Danışman ve Düzenleme Kurulları tarafından gerçekleştirilmiş, sergiye katılan yapıtlar her iki yılda bir ayrı üyelerden oluşan seçici kurullar tarafından değerlendirilerek başarılı bulunanlar ödüllendirilmiştir. İlkinde resim - heykel, seramik, özgün baskı, tekstil - halı, fotoğraf, endüstri tasarımı, sahne ve görüntü sanatları, karikatür olmak üzere dokuz ayrı alanda düzenlenen ve her alan için bir seçici kurulun oluşturulduğu etkinlik, ikincisinde sanat dalları arasında bütünlük sağlamak amacıyla “Yeni Eğilimler” adı altında gerçekleştirilmiş, malzeme, teknik ve alan sınırlaması getirilmemiştir. Seçici kurul ise çoğunlukla, Akademi ile Ankara, İstanbul ve İzmir'deki sanat eğitimi kurumlarında öğretim üyesi olan sanatçılardan oluşturulmuş, bu üyelere zaman zaman mimar, tasarımcı, eleştirmen ve sanat tarihçiler de dahil olmuştur (Akkoyunlu 2003 : 99).

1977'de düzenlenmeye başlayan “Yeni Eğilimler” Sergisi, Akademi'nin plastik sanatlarda var olan ya da oluşmakta olan gizli bir potansiyeli ortaya çıkarmak, Türk sanat ortamındaki yenilikleri, somut sonuçlarıyla sanat çevresine ve kamuya sunmak, Türk sanatçıların yapıtları ile başka uluslardan sanatçıların yapıtlarının karşılaştırılarak, tartışma olanağı sağlamak amacıyla başlattığı, bienal gibi iki yılda bir olmasına karar verilen bir etkinliktir (Aysan 1983 : 5 ; Gezgin 2003c : 287 – 290). Nitekim, düzenleme komitesinin üyelerinden Özer Kabaş “Yeni Eğilimler” sergisinin düzenlenme gerekçesini çağın bir gereği olarak nitelendirmiştir. Konuyla ilgili olarak, 1945 sonrası sanatsal oluşumlardan örnekler veren Kabaş, teknolojik gelişmelerin yarattığı kültür şokunun Türkiye'de özellikle 60'ların sonları ile 70'lerde etkisini gösterdiğini, böyle bir dönüşüme heykel, resim gibi sınırlı ifade biçimleriyle eklemlenmenin olanaksızlığını fark eden Akademi'nin, “Yeni Eğilimler” sergisini başlattığını belirtmiştir (Kabaş 1985 : 34).

Jale Erzen, sanat ortamında eksikliği duyulan eleştirmen, sanat yazını, müze ve yayınların yarattığı boşluğun “Yeni Eğilimler Sergisi” ile kapatılmaya çalışıldığını belirtmiştir. Erzen’e göre;

“1977’de açılan “Yeni Eğilimler” sergisi katılımın zenginliği ve çeşitliliği açısından bu yönde bir özlem ve beklenti olduğunu ortaya koymuştur

...

Akademi’nin bu sergiler için seçtiği “Yeni Eğilimler” ismi, zorlayıcı olmadan, izleyiciyi, eleştirmeni ve sanatçıyı değerlendirmede yeni kriterlerin varlığını ve bunların neler olduğunu düşünmeye yöneltmektedir. Avant –garde’a ya da radikalliğe karşı “Yeni Eğilimler” kalıplaşmış alışkanlık ve beğenilerden yeni olasılıklara karşı yumuşak bir geçiş ortamı hazırlamaktadır; “Yeni Eğilimler” belirli önyargıları itelemeden Türk sanat ortamının kendi mekanizması içinde geliştirici bir taban oluşturma amacını belirtmektedir.” (Erzen 1983 : 4).

Bu bağlamda “Yeni Eğilimler” sergilerinin yenilikçi yanı, batıda uzun süredir var olan kavram sanatının Türkiye için yeni sayılan bir yöntemle, değişik sanat dilleri (yazı, hazır nesne, fotoğraf v.b.), araçları ve gereçleri birleştirerek gerçekleştirilmiş olması, ayrıca resim ve heykel dışındaki ifade biçimlerine de olanak tanınmasıdır. Nitekim; 1. Yeni Eğilimler Sergisi’nde birincilik ödülünü, Şükrü Aysan’ın “Pentür I, II, III” adlı, bez üzerine akrilikle gerçekleştirdiği, malzemeye oynayarak geleneksel tuval resmini yapıbozuma uğrattığı çalışması almış, Mehmet Güleriyüz ve Gürel Yontan’ın 1979’da yapılan “2. Yeni Eğilimler Sergisi” sırasında, Fındıklı’da Akademi’nin yakınındaki parkta gerçekleştirdikleri çalışmalar¹, Akademinin disiplinler arasındaki sınırlı ilişkiyi değiştirme, Türkiye’de sanatın olanaklarını çoğaltma isteğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir (Aksüğür Duben 1979 : 5).

Öte yandan, yirmi biri İDGSA, altısı DTGSYO, onu GEE Resim – İş Bölümü mezunu olan toplam kırk yedi sanatçının katıldığı “1. Yeni Eğilimler Sergisi”nde Tamer Akakıncı’nın plexiglas ayna, Cengiz Çekil’in bez üzerine is boya ve balmumu, Canan Beykal (Çoker)’ın ağaç kullanarak gerçekleştirdikleri işleri, Balkan Naci İslimyeli, Aynur Aytaç, Hamza Bahadır, Erol Eti gibi sanatçıların karışık teknik uygulamaları, Nur Koçak’ın Batı’da 1960 sonrası etkili olan pop - art ve foto gerçekçi akımlarını

¹ Park Projesi, “2. Yeni Eğilimler Sergisi”nin bir bölümünü oluşturur. Mehmet Güleriyüz bu proje kapsamında parkta kurduğu “Gariplikler Müzesi” adlı işinde, fantastik figürler ve semboller kullanmış, Gürel Yontan ise hazırladığı gecekondü odasında gerçekliğin yeniden temsili yoluna gitmiştir. Bkz. İpek Aksüğür. “Yeni Eğilimler Sergisi Değişik Sanat Dillerini, Çeşitli Araç ve Gereçleri Bir Araya Getiriyor”, *Milliyet Sanat*, 340, 22 Ekim 1979 : 4 – 6, 31.

çağrıştıran yapıtı, 2. Yeni Eğilimler Sergisi” nde Serhat Kiraz, Erol Kınalı, Ayşe Erkmen’in çalışmaları sanat ortamındaki “yeni eğilimleri” yansıttığı düşünülen diğer örneklerdir (Akkoyunlu 2003 : 106).

Yeni Eğilimler sergileri, sanat dalları arasında ayırım yapmayan, bütüncül bakışıyla öne çıkan bir sergi etkinliği olarak, 70’li yılların belirgin eğilimlerinin görünür kılınmasında da önemli bir rol oynamıştır. Yalnızca Batı’da 60’lı yıllarda başlayıp 70’lerde etkili olan minimalizm, kavramsal sanat, foto- gerçekçilik, çevresel sanat gibi oluşumların Türkiye’deki uygulamalarını değil, toplumsal sorunları irdeleyen, yaşama dair olguları plastik sanatların biçim, renk, figür ilişkisi içinde ele alan, resim, heykel, grafik ve seramik uygulamalarını da göstermiştir. Bu anlamda sanat çevrelerinde süregelen tartışma ve sorgulamalara da yeni açılımlar kazandırmıştır. Bu tartışmaların odağında serginin çıkış noktası olan “yeni” kavramı yer almış, buna bağlı olarak “çağdaşlık / evrensellik”, “özgünlük / aktarma” gibi karşıtlıkların yeniden gündeme taşınmasına aracı olmuştur.

Tartışmaya katılanlar genellikle sorunu, niyet edilenle gerçekleştirilen arasındaki bağıntı çerçevesinde ele almışlardır. Örneğin; Kaya Özsezgin, “Yeni Eğilimler” sergisinin iddialı yapısına karşılık, Batı’da on – on beş yıl önce denenilen sanatsal oluşumların bir uzantısı olmaktan öteye gidemediğini ifade etmiş, “yenilik” kavramına bir yöntem olarak bakılmadığından, yeterince içselleştirilemeyen, yalnızca “şaşırtmaya” yarayan işler üretildiğini belirtmiştir (Özsezgin 1983 : 49).

İpek Aksüğür Duben’e göre de; ”yeni” nin anlamı ve tarihsel süreci bilinmeden gerçekleştirilecek her eylem, “dışardan alınan yerelleştirmek” boyutunda kalacaktır. Aksüğür Duben’in bu konudaki görüşleri;

“Batı değerlerinin dünyada yaygın ve bastırıcı bir güç olduğu bu tarihsel evrede sanatın başarısı iki ana koşuldan birinin gerçekleşmesini gerektiriyor : 1) Sanat dilinde, biçim, kavram veya teknikte yeni bir adım atmak, 2) Çağdaş sanat kavramları ile bölgesel, yöresel özellikleri birleştirerek yeni bir sentez oluşturmak. Yerel kültürün özelliklerinden yararlanarak yeni imge ve simgelerin oluşması evrensel sanata yeni bir duyarlılık, bir bakış açısı katabilir. Bugün dünyada etkin olan sanat çevrelerinde ikinci koşul daha çok yandaş toplamış durumdadır. Ülkelerin yerel kültür özellikleri dikkati çekmekte, ulusal kültür

sorunu gündeme getirilmekte, hatta eleştirmenler Los Angeles / New York / Chicago / Hamburg / Köln gibi kentsel ayrımları bile önemsemekteler. Belki ilerde Türkiye’den birinci koşulu gerçekleştiren dev bir sanatçı çıkar ve sanatta evrensel boyutlarda bir devrim yaratır. Bu aşamada ülkemizden yerel kültürümüzü Batı kavramları ile özümleyen bir sanatın çıkmasını beklemek daha gerçekçi olur”

biçimindedir (Aksüğür Duben 1983 : 34). Aksüğür Duben, sözünü ettiği “aktarmacılık” tuzağına düşmemek için özellikle genç kuşağın, kavram sanatını Türkiye’ye “bilinçli” bir şekilde taşıyan Şükrü Aysan, Füsün Onur, İsmail Saray, Nur Koçak gibi sanatçılar ile Neşet Günel’in toplumsal eleştiri anlayışını psikolojik / içsel duyularla zenginleştiren Alaettin Aksoy, Komet, Utku Varlık, Mehmet Güleriyüz, Neşe Erdok gibi sanatçıların açtığı yolu izlemeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu sanatçılar, Aksüğür Duben’in “yeni”den beklediğini veren sanatçılardır (Aksüğür 1981 : 36).

Benzer görüşler Jale Erzen tarafından da ileri sürülmüştür. Türkiye’de “özgün” ve “ilerici” çalışmaların gerçekleşmesi için henüz toplumsal bir zemin oluşmadığını ifade eden Erzen, “Yeni Eğilimler” sergilerinin bu anlamda önemli bir fırsat olduğuna işaret etmiştir. 1. Yeni Eğilimler Sergisi’nde yer alan Şükrü Aysan, Rahmi Aksungur, Hasan Safkan, Balkan Naci İslimyeli, Ergin İnan’ın yapıtlarını çağdaş Batı sanatında yerini bulacak işler olarak değerlendiren Erzen, yine de “yeni” kavramının Türkiye için geçerli bir tanımlama olduğunun altını çizmiştir (Akkoyunlu 2003 : 122).¹

“Yeni Eğilimler” sergileri, 70’lerin sonlarına doğru sanat ortamında beliren farklı arayışların görünür kılınması açısından önemli bulunmuş, yerleştirme, hazır nesne, fotoğraf, metin, kumaş, çadır vb. gibi farklı malzeme ve tekniklerin kullanıldığı kapsamlı içeriğiyle olduğu kadar resim, heykel, grafik, seramik gibi geleneksel disiplin ayrımını sona erdiren ve sanatta “yeni” nin niteliğini tartışmaya açan yapısıyla da öne çıkan bir etkinlik olmuştur (Tansuğ 1996 : 357). Özellikle, “Yeni Eğilimler” sergilerine katılan Serhat Kiraz, Ayşe Erkmen, Füsün Onur, Canan Beykal (Çoker), Gülsün Karamustafa, Cengiz Çekil, İsmail Saray, Osman Dinç gibi sanatçıların, çağdaş sanat eğilimlerinin kavramsal ve güncel yönünü vurgulayan işleriyle, Altan Gürman’ın 1960’larda getirdiği önermelere bir devamlılık kazandırdıkları düşünülmektedir

¹ Sanatta “yeni” tartışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Begüm Akkoyunlu. Çağdaş Türk Sanatında İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri ve ‘Yeni’nin Kimliği, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 2003 : 120 - 125.

(Özsezgin (tarihsiz) 1998 : 90). Nitekim bu dönemde sanatçıların ortaya koydukları tavır ve deneysel çalışmalar, 80’li yılların ortalarında düzenlenmeye başlayan bir dizi etkinliğin ve özellikle İstanbul Bienallerinin gerçekleştirilmesinde hazırlayıcı bir rol oynamıştır.¹ 1977 – 1987 yılları arasında iki yılda bir düzenlenen “Yeni Eğilimler” Sergileri”’ne Sanat Bayramı’nın kesintiye uğraması sonucunda ara verilmiş, son sergi 1994’te yapılmıştır.

5.4.4.6.9. T.B.M.M. Atatürk Anıtı Yarışması : 1979

1975 – 1976 yılları arasında başlanan “T.B.M.M. Anıtlar Dizisi” kapsamında gerçekleştirilen bir dizi toplantı ve araştırmanın sonucunda 1978 yılında, Atatürk’ün doğumunun yüzüncü yıldönümü nedeniyle T.B.M.M. önüne konulmak üzere bir “Atatürk Anıtı Yarışması” düzenlenmesine karar verilir (Kınaytürk 1979 : 18). Yarışmanın danışman üyeleri; Cahit Karakaş (Millet Meclisi ve Vakıf başkanı) ve mimar Behruz Çinici, jürisi; Millet Meclisi Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Sadun Ersin (jüri başkanı), Zerrin Bölükbaşı (heykeltıraş), Zühtü Müridoğlu (heykeltıraş), Turan Erol (ressam), Süha Özkan (O.D.T.Ü. öğretim üyesi), Orhan Özgüner (mimar), Muzaffer Ertoran (heykeltıraş), Remzi Savaş (GEE öğretim üyesi), İsmail Tunalı (eleştirmen)’dan oluşmuştur. Yarışmada ayrıca bir de “büyük jüri” kurulmuş, bu jüride; Cumhuriyet Senatosu Başkanı, Kenan Evren (Genelkurmay Başkanı), Tahsin Özgüç (Ankara Üniversitesi Rektörü), Bedrettin Tuncel (Ankara Dil – Tarih ve Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi) ve Orhan Şahinler (Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Başkanı) yer almıştır (Anonim 1978ttt : 6).

İki aşamada gerçekleştirilen yarışmanın ilk aşamasında başarılı bulunan on adaya otuz bin lira özendirme ödülü verilmiş, 11 Haziran 1979 tarihinde sonuçlandırılan ikinci aşamada ise ilk üçe girenler belirlenmiştir (Anonim 1978ttt : 6). Yarışmanın sonunda birincilik Hüseyin Gezer’e, ikincilik Mehmet Aksoy’a, üçüncülük Şadi Çalık’a verilir.

¹ Bkz: Nilgün Özayten, Batı’da Obje Sanatı / Kavramsal Sanat / Post – Kavramsal Sanat ve Türkiye’de 1965 – 1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü, 1992 ; Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996 : 357 ; Aykut Köksal. “Türkiye’de Çağdaş Sanat”, *Bilanço’98: Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999 : 168 – 178 ; Güler Bek, *Bienal Etkinlikleri ve Türk Sanat Ortamındaki Etkileri*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü, 2000.

Hüseyin Gezer'in, Atatürk'ün "Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir" sözünden esinlenerek tasarladığı ve günümüzde T.B.M.M.'nin ana binası önünde bulunan anıt, merkezde Atatürk, iki yanında bağımsızlığı simgeleyen bayrağı ile bir erkek ve bilimin simgesi meşaleyi taşıyan bir kadın figüründen oluşmuştur (Hızlan 1979c : 8). Uygulamaya konulmayan iki projeden Mehmet Aksoy'a ait olanı, ulusal bağımsızlığı temsil eden Meclis'i ifade etmek amacıyla, Kurtuluş mücadelesini ve Atatürk devrimlerini anlatmak üzere iki bölüm halinde tasarlanmış, yarışmada üçüncülüğü elde eden Şadi Çalık'ın anıtı ise, cephelerinde Atatürk'ü, meclisin açılışını ve halkla bütünleşmeyi anlatan rölyeflerin bulunduğu, üç metrelik ayaklar üzerinde duran on sekiz metre çapındaki bir altıgen olarak projelendirilmiştir (Hızlan 1979c : 8).

Atatürk Anıtı Yarışmasının sonuçları, başta yarışmaya katılan sanatçılardan Mehmet Aksoy olmak üzere sanat çevrelerinin de tepkisini çekmiştir. Aksoy, önce kendi çalışmasının birinci olduğunu ancak sonradan kararın değiştirilerek bu ödülün Hüseyin Gezer'e verildiğini ifade etmiş, bunda, jüri üyesi ve dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in "Kalpaklı Atatürk komünist işidir" sözlerinin etkili olduğunu belirtmiştir (Engin 2002 : 133 – 136). Sezer Tansuğ da, Mehmet Aksoy'un anıt projesinin birtakım gerekçelerle ikinciliğe düşürüldüğünü, Hüseyin Gezer'in çalışmasının Aksoy'ununki kadar dinamik ve güncel olmadığını ileri sürmüş, Zühtü Müridoğlu dışında kalan özellikle "büyük jüri" üyelerinin anıt uygulamaları konusundaki algıları, bilgi birikimleri ve deneyimleri sanat çevrelerince tartışma konusu olmuştur (Kınaytürk 1979 : 18 – 20).

5.4.4.6.10. Günümüz Sanatçıları Açık hava Sergisi: 1980

1980 yılında kurulan Resim ve Heykel Müzeleri Derneği'nin ilk büyük etkinliği 28 Haziran - 15 Temmuz 1980 tarihleri arasında İstanbul Devlet Resim Heykel Müzesi bahçesinde Mimar Sinan Devlet Resim Heykel Müzesi'nin katkılarıyla gerçekleştirdiği "Günümüz Sanatçıları Açık hava Sergisi" dir. Sergi aynı zamanda, çağdaş Türk sanat ortamında süreklilik elde etmiş, gelenek haline dönüşmüş "Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri" nin de ilkidir. Etkinliğin düzenlenme amacı, öncelikle "günün etkin sanatçılarının daha farklı bir platformda geniş kitlelerin ilgisine yönelmelerini ve

yaşanmakta olan temel sanat sorunlarının tartışmaya açılmasını sağlamak”, öte yandan da müzenin varlığını, Festival kapsamında duyurmak ve kamuoyu yaratmaktır (Anonim 1991 : 5 ; Atagök 1993 : 8).

Birinci “Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi”nin seçici kurulunda; Sabri Berkel, Özdemir Altan, Devrim Erbil, Erol Eti, Mustafa Pilevneli, Zeki Çakaloz, Sezer Tansuğ, İpek Aksüğü, Cihat Aral, Hüseyin Bilişik ve Rabia Çapa yer almış, Zekai Ormanlı, İpek Aksüğü, Şükrü Erdiren, Erol Kınalı, Ayşe Erkmen, Mustafa Aslıer, Özer Kabaş, Ergin İnan ve Fehmi Erdoğan resim, heykel, özgün baskı, seramik dallarında ödüle değer bulunmuşlardır (Anonim 1980k : 7 ; Anonim 1980t : 7 ; Tansuğ 1980 : 16 – 17).

Yarışmalı sergilere bir örnek oluşturan ve ilk üçü “Günümüz Sanatçıları Açık hava Sergileri” olarak düzenlenen “Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi”, 1983’ten itibaren kapalı mekan etkinliğine dönüştürülmüş, zamanla Mimar Sinan Üniversitesi’nin düzenlediği “Yeni Eğilimler Sergileri”nin yerini tutmaya başlamıştır. 1983’te belirlenen hedefler, gelişmede ve yenilenmede sanatın öncülüğü olgusunu ülke çapında gündemde tutmak, yetişmekte olan genç sanatçıları desteklemek ve topluma tanıtmak, bu yolla plastik sanatların nitelikli bir ortama erişmesine katkıda bulunmak olarak açıklanmıştır (Bek 2000 : 40).

5.5. SANATSAL YÖNELİMLER VE SANATÇI PROFİLİ

1960’ların sonlarında, farklı siyasal kamplarda belirginleşen bölünmeler sanat ortamında da kendini göstermiş, merkezi tabanlı eğilimler yerini çoğulcu bir anlayışa bırakmıştır (Madra 1989 : 41 ; Özsezgin (tarihsiz) 1998 : 50). Bu durum 70’li yılların sanat anlayışına da yansımış, genel eğilimler içerisinde; soyut sanat, figüratif anlatımcılık, yöreselcilik, naif sanat, toplumsal gerçekçilik, eleştirel gerçeklik, kavramsal sanat, pop sanat, foto gerçekçilik, makine estetiği, hazır nesne kullanımı, enstalasyon gibi çeşitli sanatsal yaklaşımların, farklı teknik ve arayışların öne çıktığı görülmüştür (Berk 1983 : 84 ; Madra 1989 : 46 ; Özsezgin (tarihsiz) 1998 : 77 ; İskender (1983) 2002a : 1692 ; Antmen 2005 : 149 - 152).

1970’li yılları belirleyen siyasi perspektif ve bu görünümün dönemin sanat eğitimi veren üç temel kurumundaki yansımaları, sanatçı profiliyle doğrudan ilişkili görünmektedir.¹ Bu dönemin sanatsal yönelimleri ve sanatçı profiline ilişkin iki farklı sınıflama yapmak gerekmektedir. Bunlardan ilki söz konusu kurumların değişen eğitim anlayışları ve buna bağlı estetik ve biçim arayışları, diğeri; içeriklere yönelik olarak sanatçıların konu ve kavramlarla oluşturdıkları profildir.

5.5.1. Sanat Eğitimi Veren Kurumların Eğitim Anlayışları ve Sanatçı Profiline Yansımaları

1970 - 1980 yılları arasında etkin olarak sanat eğitimi veren üç kurum, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (1881), Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü (1932) ve Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu (1957)’dur. Kuruluş amaçları; sanatçı (İDGSA), tasarımcı (İDTGSYO), öğretmen yetiştirmek (GEE Resim-İş Bölümü) olan bu okulların, kurumsal yapıları ve hedefleri farklı olmakla birlikte,² Cumhuriyet dönemindeki eğitim anlayışlarını belirleyen ana düşünce, kübizm, konstrüktivizm ve Bauhaus Okulu geleneğine bağlanabilecek ortak bir paydadan oluşmuştur. 70’li yılların sanatsal yönelimlerini, sanatçı profilini etkileyen ana unsurlar ise, dünyadaki gelişmelere uyum sağlama çabaları ile dönemin sosyo – kültürel ve siyasi yapısının yol açtığı kimlik değişimi rol olmuştur. Bu değişim özellikle; öğretim kadrolarında yer alan genç sanatçılar ve üniversitelerinin yeniden yapılanması konusunda bir direnç oluşturan öğrencilerde gözlenmiş, sanattaki yansımaları “Açık Hava Sergileri”, “Yeni Eğilimler” gibi 70’lerin ortalarından sonra gerçekleştirilen sanat etkinliklerinde görünür olmuştur.

70’li yılların başlarında Akademi’nin öğretim kadrosunda, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Zeki Faik İzer, Ferruh Başağa, Sabri Berkel, Fethi Kayaalp, Dinçer Erimez, Feridun Akozan, Gündüz Gölönü, Reşat Atalık, Devrim Erbil, Neşet Günal ve asistanlık dönemleri 60’lı yıllara rastlayan Özer Kabaş, Özdemir Altan, Adnan Çoker, Neş’e Erdok, Altan Gürman, Füsün Onur gibi sanatçıların yanı sıra sonraki yıllarda yurtdışından döndükten sonra kadroya alınan Şükrü Aysan, Mehmet Güleriyüz, Alaettin Aksoy, Zekai Ormanlı, Cihat Aral, Mehmet Aksoy, Nur Koçak gibi genç isimler yer almaktadır (Cezar 1983 :

¹ Bkz: 4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar

² Bkz: 4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar

54 – 57 ; Berk – Özsezgin 1983 : 94 ; Anonim 1984b : 1421 ; Germaner 2000 : 90). Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü’nde ise, 70’lerin ortalarına doğru görevlerinden ayrılan Turan Erol, Kayıhan Keskinok, Adnan Turani, Hamza İnanc gibi sanatçıların yerini Hayati Misman, Hasan Pekmezci, Mehmet Güler, Veysel Günay, Halil Akdeniz gibi gençler almış, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu da, aynı dönemlerde Hüsamettin Koçan, Balkan Naci İslimyeli gibi genç sanatçıları kadrosuna dahil etmiştir.¹

Varolan öğretim kadrolarına genç kuşaktan sanatçıların katılmaya başlaması, sanat eğitimindeki yerleşik estetik ve biçim dillerine karşı “yeni yaklaşımların” ortaya çıkmasına ve sanatın algılanış biçiminde “devrimci / ilerici” tavırların belirmesine zemin hazırlamıştır. Çoğu, Paris, Almanya, İngiltere gibi Avrupa ülkelerine ve ABD’ye sanat eğitimi almaya gönderilen ve Türkiye’ye döndükten sonra mezun oldukları kurumlarda görevlendirilen bu genç sanatçılar, yurtdışında bulundukları süre boyunca, 70’li yıllarda Batı’da geçerli olan sanatsal oluşumları, modernizmin önemli sanatçıları ve akımlarını tanıma ve inceleme olanağını bulmuşlardır.² Öte yandan, 1968 olayları ve 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin etkili olduğu bu süreçte, bir yandan dünyadaki açlığı, işsizliği, savaşların neden olduğu yıkımları, toplumsal bunalımları sorgulayan sanatçılar, bir yandan da üyesi oldukları üniversitelerin eğitim anlayışı ve niteliğine yönelik eleştirel yaklaşımlar sergilemişlerdir.³ Akademik eğitimden geçmenin, sanat yapmanın, sanatçı olmanın anlamlarıyla uğraşan genç kuşağın üzerinde durduğu temel sorunlar, bireyin özgür davranabilme, kendini özgür ifade edebilme yetisi ve toplumla olan bağlarını yitirmeme konusudur.⁴

1970’li yıllar boyunca sanat eğitimi veren kurumlardaki “toplumsal sanat”, “kavramsal sanat” kadrolarının “figüratif – soyut” ekseninde belirginleşen karşıt tavırlar içinde oldukları gözlenir. Nitekim, dönemin “figüratif / dışavurumcu” sanatsal yaklaşımlarına karşı tavır alan bir grup sanatçı, 60’lı 70’li yıllarda, Amerika’da, Avrupa sanat ortamında egemen olan minimalizm, video art, process art, feminist art, photo- realizm, conceptual art, performance art gibi geleneksel biçimleri ve yerleşik kültürel değerleri

¹ Bkz: 4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar

² Bkz: Ek – 2: 2.1. Cihat Aral ile söyleşi.

³ Ek – 2: 2.1. Cihat Aral ile söyleşi ; 2.2. Gülsün Karamustafa ile söyleşi ; 2.10. Hüsamettin Koçan ile söyleşi.

⁴ Bkz: Ek – 2: 2.1. Cihat Aral ile söyleşi ; 4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar.

sorgulayıcı akım ve hareketleri temel alan uygulamalar gerçekleştirmişlerdir (Anonim 1974d : 14 - 16 ; Yasa Yaman 1999 : 16). 60’larda; Adnan Çoker (1927), Altan Gürman (1935), Füsün Onur (1937), Özdemir Altan (1931), Özer Kabaş (1938), 70’li yıllarda; Gürel Yontan (1938), Nil Yalter (1938), Nur Koçak (1941), Avni Yamaner (1940), Timur Kerim İncedayı (1942), İsmail Saray (1943), Şükrü Aysan (1945), Cengiz Çekil (1945), Osman Dinç (1948), Canan Beykal (Çoker) (1948), Ayşe Erkmen (1949), Zekai Ormancı (1949), Fatma Tülin (1950), Ahmet Öktem (1951), Yılmaz Aysan (1953), Serhat Kiraz (1954), Alpaslan Baloglu (?) kavramsal temelli sanat anlayışını Türk sanat ortamına taşıyan isimler olmuştur. Batı’daki devinimlere koşut olarak düşüncelerinde ve eylemlerinde “sanatçı - sanat yapısı – izleyici” ilişkisini irdeleyen bu sanatçılar, mekan düzenlemeleri, hazır nesne kullanımı, performans, fotoğraf, medya, video gibi o güne dek denenmemiş, alışılmışın dışında malzeme ve teknik kullanımına dayalı “yeni” bir tür sanat yapma anlayışını benimsemişlerdir (**Fot. 10 – 13**). Bununla birlikte değişen yalnızca gösterim biçimleri olmamış, sanatın ne’liğini, özünü, sanat yapısının niteliği ve gerekliliğinin sorgulandığı bir tartışma ortamı¹ da yaratılmıştır (Karavit 2002 : ix ; Gezgin 2003b : 176 ; Akkoyunlu 2003 : 68, 136 – 139 ; Gürcan 2003 : 61).² Aynı zamanda teknolojide yaşanan gelişmelerin etkisiyle, endüstri ürünlerinin ve çağdaş kent imgelerinin yansıtıldığı, kolaj ve makine estetiğine dayalı yapıtlar üretilmiş, farklı malzeme kullanımı ve foto – gerçekçi yaklaşımlar gündeme gelmiştir (İskender 1988 : 25 ; Antmen 2005 : 151).

Sanatta kavramsal temelli arayışlara yönelen sanatçılar “figüratif” yönelimlere karşı tavır oluştururken, akademik eğitimin “soyut / post kübist” biçimciliğinin bir uzantısı olarak şematize ettiği, salt nesne düzeyine indirgediği figür anlayışına karşı çıkan bir grup sanatçı, figüratif anlatımlarda “yeni” ifade yolları aramışlardır. Biçimi anlatımı

¹ Bkz: 4.6.3. Sanat Tanımı Topluluğu: 1977 – 1987 ; 5.4.4.6.8.1.Yeni Eğilimler Sergisi: 1977 – 1987.

² Türkiye’de kavramsal sanat oluşumları, yeni eğilimler ve performanslar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Nilgün Özyayten, Batı’da Obje Sanatı / Kavramsal Sanat / Post – Kavramsal Sanat ve Türkiye’de 1965 – 1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992 ; Nancy Atakan, Türkiye’de Kavramsal Sanat, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı Resim Programı, 1995; Begüm Akkoyunlu, Çağdaş Türk Sanatında İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri ve ‘Yeni’nin Kimliği, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 2003 ; Gökür Gürcan, Çağdaş Türk Sanatında Performans, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2003 : 61 – 65.

destekleyici bir unsur olarak gören, aralarında Mehmet Güler (1938), Burhan Uygur (1940), Neş'e Erdok (1940), Coşkun Gürkan (Komet) (1941), Alaettin Aksoy (1942), Ergin İnan (1943), Erol Kınalı (1944), Mustafa Ata (1945), İbrahim Örs (1946), Balkan Naci İslimyeli (1947) gibi isimlerin bulunduğu bu sanatçılar yapıtlarında mekana ve zamana, konunun öznelliğini güçlendiren, gerçek dışı ve tanımlanamaz bir nitelik kazandırırken, çarpıtma ve deformasyonlarla (biçimbozma) insan bedeninin psikolojik ve toplumsal kimliğini öne çıkarmaya çalışmışlardır (**Fot. 14 – 18**), (Anonim 1984b : 1421 ; Girgin 1987 : 22 ; İskender 1988 : 28 ; Germaner 1999 : 92 – 93 ; 2000 : 90).

70'li yıllarda ülkede yaşanan toplumsal olayların da etkisiyle, aralarında Mehmet Aksoy (1939), Nevhiz Tanyeli (1941), Zehra Aral (1945), Figen Aydıntaşbaş (1946), Ramis Aydın, Seyyit Bozdoğan (1941), Cihat Aral (1943), Hüsnü Koldaş (1949), Kasım Koçak (1951), Resul Aytemur (1951), Nedret Sekban (1952), Aydın Ayan (1953), Müfit İşler, Sabahattin Tuncer (1950), Mevlüt Akyıldız (1956), Ahmet Özel (1960)'in de bulunduğu bir grup sanatçı ise figürü, 70'lerin toplumsal yaşamlılığı içinde, farklı ideolojilerin, siyasi duruşların, duyarlılıkların ve mücadelelerin bir aracı olarak kullanmış, resimlerinde, çalışan işçiler, göstericiler, işkence, kaldırım taşı üzerinde ölü yatanlar ya da bir üniversitenin holünde cenazesi beklenenler gibi konuların işlenişinde idealize edilmiş durum ve görüntülere yer vererek, şişkin pazular, büyük el ve ayaklar gibi abartılı anlatımlarla, biçimde ve ifadede anıtsallığı öne çıkarmışlardır (**Fot. 19 – 21**) (İskender (1983) 2002b : 1693 - 1694 ; Berksoy 1998 : 111- 142 ; Giray 1998 : 118 - 120 ; Özsezgin (tarihsiz) 1998 : 76 ; Germaner 1999 : 22 ; Uzunoğlu 2003 : 62 – 83 ; Antmen 2005 : 175).

1970 – 1980 yılları arasında soyut sanat anlayışı ağırlıklı olarak Cumhuriyet döneminin olgun sanatçı kuşağı tarafından sürdürülmekle birlikte, Ömer Uluç (1931), Zafer Gençaydın (1941), Güngör Taner (1941), Tamer Akakıncı (1942), Halil Akdeniz (1944), Adem Genç (1944), Mehmet Güler (1944), Zahit Büyükişleyen (1946) gibi genç sanatçıların da bu yönde yapıt ürettikleri ve bu döneme kadar “geometrik – lirik” anlayışta süregelen soyut biçim diline farklı açılımlar getirdikleri görülmüştür (İskender 1988 : 25 ; Renda 1993 : 453 – 454 ; Tansuğ 1996 : 305 – 306 ; Çiftçioğlu

1997 : 71).¹ Örneğin; Veysel Günay, klasik manzara anlayışını iki renge indirgeyerek, görüneni değil “nesnelerarası ilişkiyi” göstermeyi amaçlarken (**Fot. 22**), Güngör Taner, alt metni matematik, uzay, evren, müzik, felsefe, metafizik gibi kodlardan oluşan kavramsal çalışmalar gerçekleştirmiş (**Fot. 23**), Mehmet Güler ise dini ritüelleri anıştıran resimlerinde “gerçeklik” algısını sorgulamıştır (**Fot. 24**) (İnal 1996 : 44 – 130 ; Çiftçioğlu 1997 : 72 ; Özsezgin 2000 : 3 – 5 ; Antmen 2005 : 176). Öte yandan, 70’li yıllarda soyut sanat çalışanlarda göze çarpan bir başka özellik, “figüratif / non – figüratif” ayrımının belirsizliğidir. Sanatçıların, “soyut / soyutlama” biçim dilini kullanmakla birlikte, yapıtlarında çevre kirliliği, politika gibi sosyal konulara ve insanın iç dünyasına gönderme yapımları, mekanda soyutlamaya giderken figürü / nesnel dünyanın izlerini resimden tamamen çıkarmamalarında, dönemin bunalımlı toplumsal yapısının ve aldıkları figür ağırlıklı sanat eğitiminin etkisi olduğu düşünülmektedir (**Fot. 25 – 27**). Nitekim, çoğunlukla öğrencilik yıllarında Anadolu’yu, doğal çevreyi, günlük yaşamı resmeden bu sanatçılar, yurtdışı eğitimlerinden döndükten sonra soyuta yönelmiş ancak figürden de tamamen uzaklaşmamışlardır (Büyükişleyen 1991 : 90 ; Beykal (Çoker) 1995 : 60 ; Özsezgin 2000b : 3 ; Oktay 2004 : 20 ; Antmen 2005 : 178).

Başlangıçta “soyut / kavramsal – figüratif” eksenlerinde bölünen ve karşıt tavırlar içinde olan bu sanatçılar, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Sevenler Derneği tarafından düzenlenen “Açık Hava Sergileri” (1974 – 1977) ve Akademi’nin “İstanbul Sanat Bayramı” çerçevesinde 1977 yılından itibaren gerçekleştirdiği “Yeni Eğilimler Sergisi”² gibi etkinlikler aracılığıyla, ortak bir platformda yer almışlardır. Özellikle Yeni Eğilimler Sergileri, 1970’li yıllarda sanatçıların ülke gerçekleri ve Batı’daki sanatsal oluşumlar ile etkileşimini görünür kılması, Akademi dışı sanat eğitimi kurumlarında eğitim görmüş genç sanatçıları bir araya getirerek, farklı sanatsal önerme ve yaklaşımların çok sesliliğe dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır (Akkoyunlu 2003 : 136).

¹ Bkz: 4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar.

² Bkz: 5.4.6.6.5. “Açık Hava Sergisi” : 1974 – 1977 ; 5.4.6.6.8.1. Yeni Eğilimler Sergisi: 1977 – 1987

5.5.2. Sanatçılar ve Konu Yönelimleri

1970 – 1980 yılları arasındaki on yıllık döneme bakıldığında iki ayrı sanatçı kuşağı ile karşılaşılacaktır. İlki; Cumhuriyet’in erken dönemleri ile 1950 sonrasında etkin olan, çağdaş Türk sanatı tarihine yön vermiş “olgun / ara” kuşak sanatçıları, diğeri; 60’lı yıllardan itibaren sanat ortamında varlık göstermeye başlayan, getirdikleri yeni önermelerle 1970 sonrası sanat ortamına farklı açılımlar kazandıran “genç kuşak” sanatçılardır.

5.5.2.1. Cumhuriyet Kuşağının Olgun / Ara Kuşak Sanatçıları

1970 – 1980 yılları arasındaki on yıllık dönemin sergi etkinliklerine, resmi, özel sektör ya da kişisel koleksiyonlara bakıldığında adı sıkça geçen, gündemin sanat piyasasını belirleyen isimlerin büyük çoğunluğunun Hikmet Onat (1882), Avni Lifij (1889), Eşref Üren (1897), Cevat Dereli (1900), Aliye Berger (1903), Mahmut Cuda (1904), Ali Avni Çelebi (1904), Arif Kaptan (1906), Nurullah Berk (1906), Ercüment Kalmık (1908), Füreyâ Koral (1910), Adnan Varınca (1918), Avni Arbaş (1919) gibi Cumhuriyet’in erken dönemi sanatçılarından oluştuğu görülmüştür (**Fot. 28 – 32**).¹ Çağdaş Türk sanatında izlenimci, klasik romantik, kübist / konstrüktivist, yerel / toplumsal, soyut eğilimi yansıtan yapıtlarıyla tanınan bu sanatçılar, 1970 öncesinin sanatsal yönelimlerini temsil etmişlerdir. Örneğin; 70’lerde soyut sanat anlayışının önemli örneklerinin çoğunlukla Zeki Faik İzer (1905), Sabri Berkel (1907), Abidin Elderoğlu (1901), Cemal Bingöl (1912), Ferruh Başağa (1914), Adnan Turani (1925), Adnan Çoker (1927)’in de içinde bulunduğu bir sanatçı grubuna ait olduğu görülmüştür (**Fot. 33 – 36**) (Berk 1983 : 127 ; İskender (1983) 2002a : 1692 ; Tansuğ 1996 : 286 ; 1997 : 373 ; Özsezgin (tarihsiz) 1998 : 72). Yine 1950’lerde soyut sanat anlayışının önemli isimleri arasında yer alan Fahrünnisa Zeid (1903), Hakkı Anlı (1906), Selim Turan (1915), Abidin Dino (1913), Nejad Melih Devrim (1923), Mübin Orhon (1924) gibi sanatçılar (**Fot. 37 – 40**) 70’li yıllarda yurtdışındaki yaşamlarını sürdürmekle beraber, Türkiye’de açtıkları / katıldıkları sergilerle burada da varlık göstermişlerdir (Renda 1993 : 453).

¹ Ek – 5 : 1970 – 1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri

Benzer biçimde, geçmiş yıllarda resimlerinde Anadolu izlenimlerini, köy / kent insanının yaşamından kesitleri aktaran Şefik Bursalı (1902), Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911), Mehmet Yücetürk (1912), Nuri İyem (1915), Cihat Burak (1915), Mustafa Esirkuş (1921), Naile Akıncı (1923), Neşet Günal (1923), Nedim Günsür (1924), Nevzat Akoral (1926), Cemil Eren (1927), Orhan Peker (1927) Ruzin Gerçin (1929), Necdet Kalay (1932), Osman Oral (1925), Turan Erol (1927) gibi sanatçılar, kişisel sergileriyle olduğu kadar, devlet tarafından düzenlenen “Çağdaş Türk Resminden Panaroma (1971), “50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi” (1973), “Bugünkü Türk Resimleri” Sergisi” (1974) ve “Devlet Resim ve Heykel Sergileri” gibi etkinliklerde de gündeme gelmişlerdir (İskender (1983) 2002a : 1688). Anadolu kadını, manzaralarını görselleştiren, köy insanının dramatik yaşantısını yansıtan, gecekondu, maden işçilerine, gurbetçilere odaklanan, halay çekenleri, tarla sürenleri, hasat toplayanları, geleneksel yaşam biçimlerini (sünnet, bayram yeri vb.) gösteren, zanaatçılar, balıkçılar, çiftçiler, antikacılar gibi meslek gruplarını, tarihi, kültürel ve turistik özelliklere sahip şehirleri ve yöreleri konu edinen bu sanatçılar **(Fot. 41 – 53)**, yapıtlarında “yerel / ulusal” motiflere ağırlık vererek, 70’li yıllarda da “ulusalcı” sanat anlayışının önemli temsilcileri olmayı sürdürmüşler, (Anonim 1974ss : 7 ; Anonim 1974üü : 7 ; Anonim 1984b : 1342 - 1343 ; Bölükbaşı 1999 : 12 ; Aral 2000 : 42 ; Antmen 2005 : 86 - 88). Özellikle bu dönemde, Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun, öğrencileriyle birlikte gerçekleştirdiği “orijinal yazmalar, resimler ve kartpostallar” sergileri, folklor ve halk sanatları kökenli eğiliminin yaygınlaşması ve bir geleneğe dönüştürülmesi bakımından önemli çabalar olarak dikkat çekmiştir (Anonim 1974fff : 7 ; İskender 1988 : 24 - 25) .

5.5.2.2. 70’lerin Genç Sanatçı Kuşağı ve Konu Yönelimleri

70’li yıllarda sanatçıların konu yönelimini oluşturan en önemli unsurun kentsel dönüşüm ve değişen çevre koşulları olduğu söylenebilir. Sanayileşme ve kentleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, göçlerle kalabalıklaşan, teknolojik ilerlemenin, çoğalan iletişim olanaklarının, endüstriyel üretimin, değişen tüketim alışkanlıklarının, kapitalizmin etkilerini taşıyan kentler, toplumsal çelişkilerin, sınıfsal / kültürel farklılıkların, uyum problemlerinin, siyasi mücadelelerin gösterim alanı haline gelmiştir

(Aksoy 1976 : 17 ; Tansuğ 1995 : 92 ; 1998 : 28 ; Giray 1998 : 118 ; İskender (1983) 2002a : 1693 ; Bölükbaşı 1999 : 15 ; Antmen 2005 : 167).

Bu anlamda, 1970’leri belirleyen konu ve sorunları, soyut, figüratif, kavramsal, hazır nesne kullanımı, video gibi biçimsel ayrımlara gitmeksizin bir sınıflama ve değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda; kentleşme sürecinin sanatçıların kimliksel dönüşümleri açısından da önemli bir unsur olduğu, yapıtlarında bireyin psikik ve fizyolojik varolma çabalarına, toplumsal / kültürel değişime, metalaşma, makineleşme, yabancılaşma, kadın sorunu, çevre kirliliği, politika gibi konulara değinen sanatçıların, insanı yalnızca yerel ve ulusal değerlerin bir parçası olarak değil, genellikle kentin yarattığı koşullar içindeki konumuyla ele aldıkları görülmüştür (Madra 1989 : 7).

5.5.2.2.1. Toplumsal Değişim ve Kentin Ötekileri

70’li yıllarda toplumsal dönüşümün yaşantılar ve ortak değerler üzerindeki etkilerini gözlemleyen bir grup sanatçı, yapıtlarında kent insanının sınıfsal ve kültürel yapısını görselleştirme yoluna gitmiştir. Örneğin; Gülsün Karamustafa’nın bu dönemki çalışmalarında, dönemin “arabesk / kitsch” kültürünün de bir yansıması olarak kent yaşantısı; içerdiği çelişkiler ve farklı kültürlerin karşılaşması açısından ele alınmış, kentli olma uğraşında olan kırsal insanının beraberinde getirdiği alışkanlıklar, davranış biçimleri, göstergeler dünyası (basma elbiseler, dantel örtülü televizyonlar, halı resimler vs.) resimsel düzlemde, kültürel değişimin izleri olarak yer bulmuştur (**Fot. 54**) (İnal 1981 : ? ; Antmen 2005 : 170).

Kentsel dönüşümü konu alan bir diğer sanatçı İbrahim Örs, 1970’lerin sonlarına doğru gerçekleştirdiği “İnsan Manzaraları” dizisinde bürokratları ve kent soylu kadınların yanı sıra boyacı sandığı, kravat (gravat), kolye, künye, yüzük, evrak çantası gibi sembolik göstergeler kullanarak, toplumda yeni oluşmakta olan değerleri ele almış (**Fot. 55 - 56**), kentin “öteki” lerini görünür kılmayı amaçlayan Neş’e Erdok ise yapıtlarında, yaşamlarını büyük ölçüde sokaklarda sürdüren dilencileri, seyyar satıcıları, evsizleri resmetmiş, garlarda ikinci mevkide yolculuk yapanlara, vapur yolcularına, kısaca

sokaktaki hayata odaklanmıştır (**Fot. 57 – 58**) (Rona 1997 : 1409 ; Bilgin 2005 : 42, 50 ; Antmen 2005 : 160, 171).

5.5.2.2.2. Makineleşen Kentler / İnsanlar, Meta Kültürü ve Kadın Sorunu

70’lerde hız kazanan sanayileşmeyle birlikte fabrikasyon üretimin gündelik yaşama etki etmeye başlaması, tüketim alışkanlıklarının değişmesine, reklam ve iletişim olanaklarının çoğalmasıyla birlikte “marka kültürü”nün oluşmasına yol açmış, giderek kalabalıklaşan metropol yaşantısında “makineleşme / yabancılaşma / metalaşma” duygusu artış göstermiştir (Antmen 2005 : 163). Bu durum sanatçıların yapıtlarına, çağdaş kent manzaraları, makine, montaj parçalarından oluşmuş kolajlar ve kadının metalaşma sorunu olarak yansımıştır.

Örneğin; kenti, trafiğiyle, metrosuyla, fabrikalarıyla büyük bir makine olarak gören Timur Kerim İncedayı resimlerinde, çağdaş insanı ve yaşantısını konu alırken (**Fot. 59 – 60**) (Anonim 1974zzzzzz : 18 – 19), Özdemir Altan’ın 70’lerin başlarında yaşanan siyasi gerilimlerin etkisiyle yaptığı vurulmuş, sancılar içinde kıvranan insan figürleri 1972 – 1973 yılları aarsında mekanik kullanım eşyalarına dönüşmeye başlamış, bir nevi olayların geriliminin yarattığı “boşluk / yabancılaşma” duygusu kukla gibi mafsallı, vidalarla birleştirilen yapay nesnelerle ifade edilmeye başlamıştır (**Fot. 61 – 62**) (Eroğlu 2000 : 194).

Öte yandan, 70’li yıllarda, sosyo – kültürel, ekonomik ve siyasi etkenler çerçevesinde kadının temsiliyet sorununu ele alan sanatçılar olmuştur. Bu sanatçılardan Füsün Onur, kadın cinselliğini ele aldığı yapıtlarında, resmi ahlak kurallarını, kadın bedenini cinsel objeye dönüştüren ataerkil düşüncüyü yapıbozuma uğratmayı amaçlarken (**Fot. 63**), Nur Koçak, 1974’te başladığı “Fetiş Nesneler / Nesne Kadınlar” dizisinde, kadın dergilerindeki Batı tarzı reklam anlayışından yola çıkarak, iç çamaşır, parfüm şişeleri, ruj gibi kentli kadınlara özgü nesneler üzerinden, metalaşan kadın olgusunu ele almış (**Fot. 64 – 65**), kolkola girmiş erkek fotoğraflarına gönderme yaptığı “Mutluluk Resimleri” dizisinde ise, “erkek egemen ulus anlayışı” na bir gönderme yapmıştır (Anonim 1982b : 28 ; Madra 1984 : 9 ; Turan 1984 : 11 ; Girgin 1984 : 13 ; Antmen

2005 : 165 ; Brehm 2007 : 50 - 51), Nil Yalter ise 1978 – 1979 yılları arasında gerçekleştirdiği “Rahime, Femme Kurde De Turquie” ve “Harem” adlı çalışmalarında Yalter (**Fot. 66 - 67**), Doğu’lu kadının toplumsal rolü ve “ötekileştirilmesi” sorununu irdelemiştir (Bozkurt’tan aktaran Uşar 2006 : 108).

5.5.2.2.3. Doğası Değişen İnsan / Kimlik Sorunu

27 Mayıs 1960 sonrası ortamının getirdiği sosyal sorumluluk ve özgürlük duygusuyla, kent insanını; duyguları, düşünceleri, hayalleri olan canlı bir varlık olarak gören, kendi öznel yaşantılarını resmin içine katan kimi sanatçılar ise yapıtlarında hiciv, cinsellik, sapkınlık, başkalaşım, benzeşme gibi öğeleri öne çıkarmış, düş ve fantazi öğeleri ile ironi ve eleştiriye birarada yansıtmayı yeğleyerek, toplumsal normlara, rollere ve kimlik edinme süreçlerine yönelik de bir eleştiri yapmışlardır (İskender (1983) 2002a : 1694 ; Anonim 1984b : 1421 - 1422 ; Germaner 1987 : 20 ; 1999 : 94 ; 2000 : 90 – 92 ; Antmen 2005 : 153).

Örneğin; 60’ların ortalarından itibaren figürü deforme ederek, yabancılaştırarak, grotesk bir yapı içinde sunan Mehmet Gülerüz (1938) 70’li yıllarda “burjuvazi” olarak nitelendirilen, maskelenmiş yüzleri, iğdiş edilmiş bedenleri ile kent insanını resmetmiştir (**Fot. 68 - 70**) (Aksüğür Duben 1978 : 28 ; Freeman 1988 : 14). Alaettin Aksoy (1942) ve Coşkun Gürkan (1941) resimlerinde ironiyi, mistik olanı ve düşsel çağrışımları öne çıkarırken (**Fot. 71 - 73**), 70’li yılların başından itibaren yaşamını Paris’te sürdüren Utku Varlık (1942) , 1971 – 1972 tarihli erken dönem çalışmalarında, Türkiye’de yaşanan çatışma ortamının da etkisiyle “ölüm” temalı, zorlu kent yaşantısını görselleştiren litografiler yapmış (**Fot. 74**), sonraki yıllarda insanın doğayla, çevreyle, belleğiyle ilişkisini irdeleyen simgesel anlatımlara dayalı, düşünsel kolajlara yönelmiştir (**Fot. 75**) (Oral 1977 : 10 ; Sönmezay 2004 : 270).

Burhan Uygur (1940) ise, figürü psikolojik bir varlık olarak düşünmüş, insan doğasının değişken yapısını gösteren, sezgisel olanı, bilinçaltındakini dışavuran resimler yaparken (**Fot. 76 - 77**) (Özsezgin 2000 : 21), Mustafa Ata (1945), resimlerinde psikolojik algıyı öne çıkaran bir diğer isim olmuştur. Sanatçı, 70’li yılların ortalarına doğru, çevresinden

soyutlanmış figürlerin yer aldığı, insan-merkezli resimler yapmaya başlamış (**Fot. 78**), 1977’den sonra, toplumsal olayların insan bedeni üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Ata’nın, konusu siyasi içerikli olmakla birlikte, 1977 tarihli Taksim’de 1 Mayıs gösterileri sırasında ölenlere bir ağıt niteliğini taşıyan “Kızıl Toprak” adlı çalışması (**Fot. 79**), bu tavra bir örnek oluşturur (Beykal (Çoker) 1995 : 60).

Öte yandan, 70’li yıllarda insanın varolma sorununu, tarihsel kökler ve kültürel geçmiş açısından ele alan Balkan Naci İslimyeli yapıtlarında “gelenek / bellek / kimlik / aidiyet” kavramlarını öne çıkarmıştır. Geçmiş zamanın izlerini, güncel sorgulamalarla bir araya getiren sanatçının, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılma nedenleri gibi çağdaş Türk sanatında çok fazla irdelenmemiş konuları, ironik ve eleştirel bir dille ele aldığı görülmüştür (**Fot. 80 – 81**) (Aksüğür Duben 1978 : 27 ; Antmen 2005 : 169). Ergin İnan ise, gerek böcek, kertenkele vb. hayvan figürlü kolajlarında gerek toplama kamplarını konu alan ya da mektuplardan oluşan resimlerinde, insanla hayvan arasındaki ayrımın göreceli bir ayrım olduğunu, her ikisinin de organik bir bütünden oluştuğunu ve ortak paydanın canlılar dünyasındaki benzerlikler olduğunu işaret etmiştir (**Fot. 82 – 83**) (Ergüven 1995 : 16 ; Giray 2001 : 38).

5.5.2.2.4. Siyasi Mücadelenin Gösterim Alanı Kentler

Sosyal değişimlerin, kültürel farklılıkların, çevre sorunları ve bireysel arayışların gösterim alanı olan kentler, aynı zamanda siyasi mücadelelerin, ideolojik kutuplaşmaların görünür kılındığı politik bir arenadır. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından yaşanan toplumsal bunalım, toplumun tüm katmanlarında görülen siyasallaşma süreci, “sosyalist / devrimci” sanat anlayışı gibi söylemler, bir grup sanatçıyı “politik” mesaj içerikli yapıt üretmeye yöneltmiştir. Bu anlayışta gerçekleştirilen yapıtlarda öne çıkan konular; sokaklarda yaşanan şiddet eylemleri, işkence, terör, gözaltı gibi siyasi olaylar, mitingler, protestolar, maden / demiryolu / fabrika işçileri, köylü çocuklar gibi toplumun farklı kesimlerinden insanların yanı sıra, “emek / sermaye / devrim / işçi / burjuva sınıfı” gibi ideolojik söylemler olmuştur (**Fot. 84 – 99**).

Günlük gazetelerde çıkan haberleri ve fotoğrafları anımsatan yapıtlarda “ölüm” teması baskın öge haline gelmiştir. Nitekim, silahlı çatışmalarda öldürülen genç insanlar, sendika liderleri, aydınlar ile 1 Mayıs, Maraş Katliamı, Nurhak, Kızıldere gibi toplumsal ve siyasi olaylar, Nedret Sekban, Hüsnü Koldaş, Cihat Aral, Mehmet Aksoy, Figen Aytıntaşbaş, Yavuz Deniz, Seyit Bozdoğan, Kasım Koçak, Nevhiz Tanyeli gibi sanatçıların yapıtlarında sıklıkla işlenen konulardır (**Fot. 100 – 111**). Öte yandan, bu resimlerde sanatçıların, siyasi alanda mücadelelerini sürdüren halka, işçilere, köylülere, öğrencilere güç aşılamak, umut vermek ve isyan duygularını harekete geçirmek arzusunda oldukları görülmektedir. Seyit Bozdoğan’ın “Karanlıktan Aydınlığa” (1979) (**Fot. 112**), Aydın Ayan’ın “Şimdi Gözaydın Etme Zamanıdır” (1977) (**Fot. 113**), Arslan Eroğlu’nun “Çağrı” (1977) (**Fot. 114**), Cihat Aral’ın “Güzel Günler Göreceğiz Çocuklar” (1978) (**Fot. 115**) adlı resimleri bu tavra örnek oluşturur.

5.5.2.2.5. Çarpık Kentleşme ve Çevre Sorunları

Çarpık kentleşmeyle birlikte gündeme gelen çevre sorunları sanatçıların ele aldığı bir diğer konu olmuştur. Örneğin; akademi eğitimi sırasında “Türkiye’de Köyden Kente Göç ve Çarpık Kentleşme – Gecekondu” konulu bir tez hazırlayan Zahit Büyükişleyen yapıtlarında, insanın çevreyi, çevrenin insanı değiştirme sürecini ve çevre kirliliğini işlerken (**Fot. 116**), Halil Akdeniz, yapıtlarına “İzmir Körfez Kirlenmesiyle İlgili Görsel Değerlendirmeler”, “İzmir’den Görsel Notlar” gibi isimler vermiş (**Fot. 117**), çevre verilerini sanatsal malzeme olarak kullandığı çalışmalarında İzmir körfezinin kirlenmesini konu edinmiştir (Aral 2000 : 64 , 78 ; Büyükişleyen 1991 : 93, 110).¹

¹ Bkz: <http://www.halilakdeniz.com/yazi1.html>

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tez kapsamında dönemin sanat ortamını belirleyen etken ve oluşumlar etraflıca ele alınmaya çalışılmış, 1970 – 1980 yılları arasındaki on yıllık süreye bakıldığında, sanat ortamını belirleyen ana unsurların hızlı siyasallaşma, sanayileşme, kentleşme, sanatta özerk oluşumlar ve bireysel arayışlar olduğu görülmüş, değerlendirme ve sonuç bölümünde özellikle sanat – siyaset ilişkisi, sanatın “metalaşma” süreci, sanat kurumlarının 70’lerdeki konumu ve sanatsal üretimde öne çıkan üç temel eğilime değinilmiştir.

Gerek siyaset çevrelerinde gerek kültür – sanat çevrelerinde tartışılan konuların birbirine olan yakınlığı, 70’li yılların hiçbir dönemde olmadığı kadar “politize” olduğu gerçeğini ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştur. 27 Mayıs 1960’la başlayan toplumsal dönüşüm ve 1961 Anayasası’ nın sunduğu özgürlük ortamının da etkisiyle, siyasi tavrını ortaya koymak isteyen “sağ” ve “sol” kesimlerin yayın alanındaki etkinliklerini artırması, yükselen işçi hareketi, DİSK gibi sendikaların varlığı ve öğrenci örgütlerinin eylemleriyle belirginleşen kitlesel hareketler, 70’li yıllarda farklı ideolojilerde kamplara bölünerek uç noktalara taşınmış, sosyalistlerin, İslamcılarının, ülkücülerin “yeni bir dünya” kavramının, “başka bir dünyanın” olanaklı olduğuna dair propagandalar yürüttüğü bir süreç yaşanmıştır.¹ Öte yandan, 1970 – 1980 yılları arasındaki dönemde, on üç kez hükümet değişikliğine gidilmesi siyasi istikrarsızlığın nedeni olmuş, karşı ideolojilerde keskinleşen kutuplaşmalarla birlikte, siyaset çevrelerinin sanata müdahale etme, yön verme, kendi siyasi perspektiflerine göre biçimlendirme arzusunda oldukları görülmüştür. Amaç sanatı devlete bağımlı kılmak, dış etkenlerden, “zararlı” (Marksist, sosyalist, Maoçu ideolojiler gibi) unsurlardan arındırmak ve “milli kültür” görüşüne uygun hale getirmektir. “Sağ” / “milliyetçi” / “İslami” eğilimleri yansıtan siyasi kadrolar “sanatı devlet yönetime, erkine bırakmayı, denetlemeyi ve gerekirse yasaklar koymayı” önerirken, bu konudaki tek karşı düşünce soldan gelmiş, Cumhuriyet Halk Partisi, özerk yapılaşmadan söz etmiş, yetkiyi de sanatçılara vermeyi önermiştir.² Sanatı siyasi mücadele alanlarından biri olarak gören karşıt grupların, kurumlar üzerinden

¹ Bkz: Ek - 3.2 : Aydın Çubukçu’nun Konuşması.

² Bkz: 3.1. Ulusal / Milli Kültür Sorunsalı ; 4.1.2. Hükümet Programlarında Kültür – Sanat Sorunu.

politika yapmaları, sözlük karşılığı aynı olan kavramları farklı ideolojilere göre yeniden anlamlandırmaları üzerine sanatta siyasallaşmanın etkileri belirgin bir biçimde izlenmiştir. Nitekim; Cumhuriyet’ in erken dönemlerinden itibaren süregelen “ulusallık / evrensellik” tartışmaları içinde ayrımlaşan “ulusal / milli kültür” sorunsalı, 70’li yıllara gelindiğinde yön değiştirmiş, söylemlerin içeriği ve kavramların sözcük anlamları karşıt görüşlerin, ideolojik yaklaşımların temsil edildiği göstergelere dönüşmüş, ¹ bu durum sanat etkinliklerine yönelik değerlendirmelere de yansımıştır. Örneğin; sol söylemi savunan çevreler için “burjuvaya hizmet ettiği, ücretlerin yüksek tutulması nedeniyle halkın yararlanmasının engellendiği” bir etkinlik olarak değerlendirilen İstanbul Festivali, muhafazakar, ‘sağ’ söylemi benimseyen çevreler için, yabancı kültürlerin ülkeye sızdığı, Batı’nın temsil edildiği, Türk insanının kültürünü, görgüsünü yansıtmayan bir etkinlik olmuştur. Farklı açılardan yaklaşımlarına karşın her iki kesim için de İstanbul Festivali, halkı temsil etmeyen “elit” bir etkinlik özelliğini taşımıştır.² Ancak, muhafazakar, “sağ” görüşlü kesimler, İstanbul Festivali’ne alternatif olarak gerçekleştirilen yerel festivallerini de aynı bakış açısıyla ele almış ve eleştirmişlerdir.³ Nitekim, “milli kültür” kavramını, “milli değerlere sahip çıkmak, ahlaki ve toplumsal duyarlılıklara saygılı olmak” biçiminde içselleştiren “sağ” görüşlü kesimler için yerel yönetimlerce düzenlenen festivaller, “sol” kesimin “Marksist” ideolojiyi yaygınlaştırmak için benimsediği bir etkinlik biçimidir.

70’lerdeki siyasallaşmadan TRT, Kültür Bakanlığı gibi kurumlar da etkilenmiş, nitekim TRT’ nin resmi bir yayın organı olarak devreye girmesi, hükümette çoğunluğu sağlayan her siyasi partinin söylemlerini ve düşünce sistemini görsel medya aracılığı ile yayabileceği bir ortam haline gelmiş, TRT’ nin yayın akışı ve programı “milli kültürü” benimseyen siyasiler için, “milli değerlerle, dini duyguları” öne çıkaracak, “ulusal sanat” anlayışını yaygınlaştırmak isteyenler içinse “Anadoluluk” vurgusunu içerecek yönde değiştirilmiştir. Bu nedenle kitle iletişimde dönemin en etkili aracı olan TRT, karşıt ideolojilere sahip hükümetlerin “temsil” organı haline gelmiştir. TRT gibi Kültür

¹ Bkz: 3.1. Ulusal / Milli Kültür Sorunsalı.

² Bkz: Aydın Mürşidoğlu, “Festivaller ve Kültür Yapımız”, *Bayrak Gazetesi*, 20 Mart 1976 : 7 ; Necati Akyan, “Türkiye, Yabancı Kültürlerin Panayırı Olmamalı”, *Bayrak Gazetesi*, 3 Temmuz 1976 : 7 ; Mustafa Çimen, “Festivalleri Topluma Yaklaştırmak”, *Bayrak Gazetesi*, 18 Aralık 1976 : 8;

³ Bkz : Mehmet Nuri Doğan, “Antalya Festivali”, *Bayrak Gazetesi*, 20 Mart 1976 : 7 ; Anonim, “Festivaller Bize Ne Kazandırıyor?”, *Bayrak Gazetesi*, 26 Haziran 1976 : 8; Necati Akyan, “Antalya Festivali Siyasi Bir Nitelik Kazanıyor”, *Bayrak Gazetesi*, 26 Haziran 1976 : 8 ; Mustafa Çimen, “Yarımcı Festivali”, *Bayrak Gazetesi*, 31 Temmuz 1976 : 7.

Bakanlığı da 70’li yıllarda siyasilerin ideolojilerini gerçekleştirme olanağını elde edebilecekleri bir başka kurum olmuştur. Özellikle “sağ” görüşlü hükümetlerin Kültür Bakanlığı kurulması konusundaki ısrarlı tavırları, bakanlığı, kültürel alanda verdikleri mücadele açısından önemli bir mevki olarak görmelerinden ileri gelmiştir. Bu anlamda, Türkiye’nin ilk Kültür Bakanlarından (1971 / I. Erim Hükümeti) Talat Halman’ın, “sağ hükümetler”in Kültür Bakanlığı konusunda önceleri, komünist rejimi hatırlatması nedeniyle çekinceli davranırken, sonradan “milli kültür” siyasetlerini kurumlar ve kitleler üzerinde yaygınlaştırabilmenin etkili bir yolu olarak görmeye başladıkları yönündeki ifadesi ilgi çekicidir. ¹ Nitekim, 1970 – 1980 yılları arasında kurulan on üç hükümetin beşinde Kültür Bakanlığı yer almış, bunlardan yalnızca bir tanesi demokratik solun temsil çoğunluğuna sahip III. Ecevit Hükümeti (15 Ocak 1978 - 12 Kasım 1979) döneminde kurulmuştur. ²

70’li yıllarda sanat – siyaset ilişkisi açısından “devlet”, kültür – sanat politikaları ile sanat çevrelerinin merkezinde yer almaya devam etmiştir. Hükümet programlarında alışıldık ifadelerle sözü edilen kültür – sanat politikaları, Kültür Bakanlığı ve Kültür Müsteşarlığı tarafından dönüşümlü olarak yürütülmeye çalışıldığı dönemlerde de, bütçe yetersizliği, kadro eksikliği gibi olumsuzluklar nedeniyle, çoğunlukla uygulamaya dönüşmeyen söylemler olarak kalmış, dönem içerisinde kültür ve sanat çevrelerinden gelen yoğun talep ve önerilere karşın, belirli bir kültür programının oluşturulamayışında iktidarların siyasi çekişmelerinin önemli bir payı olmuştur. Öte yandan, 1939 yılından bu yana düzenli olarak gerçekleştirilen tek etkinlik olan “Devlet Resim ve Heykel Sergisi” ve “50. Yıl Kutlamaları” (1973) dışında herhangi bir varlık gösteremeyen, yurtiçinde sanat etkinliklerine gereğince önem vermediği, sanata destek konusunda yetersiz kaldığı yönünde eleştiriler alan devletin Türk resmini tanıtmak amacıyla yurtdışı sergilerine ağırlık vermesi daha çok Talat Halman’ın da belirttiği gibi “vitrini güçlendirme “anlayışından kaynaklanmış olmalıdır. ³ Ayrıca bu dönemde müzelerin, resmi koleksiyonların işlevsiz, sorunların çözümsüz kalması, sanat çevrelerinden gelen önerilerin karşılık bulmaması gibi etkenler 70’lerin sonlarına doğru devlete duyulan güveni azaltmıştır. 1980 sonrasında özel girişimcilerin artması, sponsorluk sisteminin

¹ Bkz: Ek – 2: 2.5. Talat Halman ile Söyleşi.

² Bkz: 4.1. Devlet - Sanat İlişkisi

³ Bkz: Ek – 2: 2.5. Talat Halman ile Söyleşi.

yaygınlaşmasıyla birlikte devletin sanata desteği, sanatçı haklarının korunması gibi sorunlar sempozyumlarda, sanat toplantılarında ele alınan gündem dışı konular olmuştur.

Sanat – politika ilişkisinin bir başka boyutunu, siyasi çevrelerin, karşıt görüşten grupların ve özellikle de devletin sanat yapıtlarına karşı baskıcı, sansürcü ve yıkıcı tavırları oluşturmuştur. 1976 yılında Antalya Resim ve Heykel Sempozyumu’nda yapıtlara yönelik saldırılar, “İstanbul’da 20 Heykel Projesi” sırasında parklara konulan heykellerin tahrip edilmesi ya da yerlerinden kaldırılması, Ankara Sanat Tiyatrosu’nun siyasi oyunlar sergileniyor gerekçesiyle kapatılması, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından “milli kültür” ü yaşatamadığı için görevini yerine getirmemekle suçlanması ve yerine alternatif olarak bir Türk Güzel Sanatlar Okulu’nun kurulmak istenmesi, TBMM önüne konulacak heykelin seçiminde “Kalpaklı Atatürk komünist işidir” diyerek birinciliğin bir sanatçıdan alınarak, başka bir sanatçıya verilmesi bu duruma birer örnek oluşturur.

70’lerde sanat alanındaki siyasallaşma süreci geçmiş dönemlerde olduğu gibi yalnızca bir grup sanatçının “toplumsal” konulara eğilmesi ya da “toplumcu gerçekçi” anlayışta resimler yapması şeklinde olmamıştır. 70’li yıllarda sanatçı işçinin yerine, işçi sanatçının yerine geçmiştir. Özellikle “sol” görüşlü çevrelerin terminolojisini oluşturan “devrimci edebiyat / kültür / sanat” söylemleri çerçevesinde kurulan işçi tiyatroları, sınıfsal mücadelenin temel unsuru olarak görülen işçileri sanatla buluşturmak, sanatı halka ulaştırmak için benimsenen etkili bir yoldur.¹ Bazı sanatçıların afişler ve bildiriler hazırlayarak işçi eylemlerine doğrudan destek verdikleri bilinmektedir.² Görsel Sanatçılar Derneği’ nin düzenlediği “Mayıs Sergileri” nde siyasi görüşüyle tanınan Politika gibi kimi yayın organlarının sanatçılara ödül vermesi yine bu ilişkiye örnek oluşturmuş, festivaller, yerel yönetimlerce düzenlenen “alternatif” etkinlikler, açık hava sergileri, devrimci tiyatrolar, sinemalar, toplantılar, Görsel Sanatçılar Derneği’nin kuruluş amacı, afişler, duvar resimleri bu yaklaşımın somut örnekleri olarak öne çıkmıştır.

¹ Bkz: 3.3. Sosyalist – Devrimci Sanat Anlayışı.

² Bkz: 4.2.2.1. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi : 1883 (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi: 2003).

Politik tavrını eyleme dönüştüren, sokağa taşıyan, sanat diline yansıtan sanatçılar bulunduğu gibi, bunu tercih etmeyen ve sanat anlayışlarına politik tavırlarını yansıtmayanlar sanatçılar da vardır ve bu sanatçılar da kendilerini “devrimci / ilerici” olarak nitelendirmişlerdir.¹ 70’li yılların ana söylemlerinden biri olan “devrimci / ilerici” anlayışa göre, sanatın dili ne olursa olsun, toplumu ileriye götürecektir, “yenilikçi ve dönüştürücü” bir nitelikte olması önemlidir. Örneğin; “Mayıs” sergilerine katılan kavramsalcular, sanatın dönüştürücü, sorgulayıcı, yenilikçi yönünü öne çıkarmış, “devrim”den yana olduklarını sanatçı duruşuyla göstermeyi yeğlemişlerdir.

70’li yıllarda kültür – sanat çevrelerinde siyasallaşmanın yoğun etkileri gözlenirken, sanat ortamında özerk oluşumlar ve kurumsallaşmaya yönelik önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kapitalizmin etkilerinin yoğun bir biçimde yaşandığı, ekonomide dışa açılma politikalarının gündeme gelmeye başladığı bu dönemde, iç politikada yaşanan istikrarsızlığın yol açtığı krizlere rağmen dünya ölçeğinde yaşanan ekonomik bunalımları fırsata dönüştürmeyi bilen bireysel girişimciler, sermaye sahipleri, sanayiciler sanatı dış ticarete bir prestij sağlama aracı olarak görmeye başlamış, devletin etkisiz kaldığı bir süreçte sanata yatırım yaparak sanat ortamının kendi iç dinamiklerinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. 70’lerin ortalarından itibaren özellikle gelir düzeyi yüksek semtlerde açılan çok sayıda özel galeri ile birlikte sergi etkinliklerinin sayısında da bir artış yaşanmış, Cumhuriyet’in olgun sanatçı kuşağına yönelik birikim yapan koleksiyonerlerin genç sanatçılara da ilgi duymaya başladığı görülmüştür. Öte yandan, terör olaylarının ve sokaktaki şiddetin dozunu artırdığı 70’lerin sonlarına doğru sergilemelerin artması ve sanat yapıtı satın almaya yönelik, siyasi bunalımdan uzaklaşmak isteyenlerin psikolojisiyle ilgili bir durum olabileceği gibi sanat yapıtının ticari değeri olan bir “meta” olarak algılanması, “iç pazar / piyasa” olgusunun oluşmaya başlaması, daha önce de belirtildiği gibi ticari ilişkilerinde saygınlık kazanmak isteyenlerin sanata yönelmesi, sergi mekanlarının, koleksiyonerlerin sayısının artması, yurtdışındaki sanatçıların dikkatlerini Türkiye’ye çevirmesi gibi oluşumlarla yakından ilişkilidir.

¹ Bkz: Ek – 2: 2.6. Turan Erol ile Söyleşi ; Ek – 2: 2.7. Şükrü Aysan ile Söyleşi.

Öte yandan, sanat yapıtının tecimsel değerinin öne çıkarılması, sanat yapıtının “meta”, sanatın “pazar” haline getirilmesi, bazı çevrelerce hoş karşılanmamıştır. Sermayeyi temsil eden bankaları, özel galerileri reddeden, sosyal hak ve özgürlüklerin elde edilmesinde bir mücadele alanı yaratmak, sanatçı dayanışmasını sağlamak amacıyla kendi örgütlerini, sergi mekanlarını ve ödül sistemlerini kuran kimi sanatçılar için bu süreç “burjuvazi” yi temsil eden bir yapılanmanın ürünüdür. Sanatın “metalaşması”nı tekелci sermayenin yeni “pazar” arayışlarıyla ilişkilendirenler, bankaları, özel galerileri, eleştirmenleri bu pazara hizmet eden yer ve kişiler olarak görmüş, dönemin yaygın söylemlerinden “topluma yönelmek / halka ulaşmak” idealinin bu oluşumlarla birlikte sekteye uğradığını savunmuşlardır (Beykal (Çoker) 1980 : 12 – 15 ; Ek – 1.1. Cihat Aral ile Söyleşi).

Bu dönemde, sanat eğitimi veren kurumlara yenilerinin eklenmesiyle mezun olan sanatçı sayısındaki artış ve kadrolardaki yenilenme, farklı sanatsal yönelimleri ve arayışları gündeme getirmiş, Cumhuriyet’in olgun kuşak sanatçılarının piyasayı belirlemesine karşın 70’lerin sanat ortamını biçimlendiren genç sanatçı kuşağı olmuştur. Sanayileşmenin hız kazanması, köyden kentlere göçlerin artması, konu yöneliminde başat unsurun kentsel dönüşüm ve değişen çevre koşulları olmasına yol açmış, estetik / biçim dilinde “yeni” önermeler gündeme gelirken, kavramsal ve figüratif sanat anlayışında beliren üç temel eğilim öne çıkmıştır. 1960’lar ve 70’lerde Amerika, Avrupa sanat ortamında etkisini göstermeye başlayan yeni malzeme ve teknik kullanımını Türkiye’de uygulayan bir grup sanatçının kavramsal temelli çalışmaları 70’lerde görünürlük kazanmış, bu çalışmalar 80 sonrasında düzenlenen etkinlikler ve bienaller için hazırlayıcı bir rol oynamıştır.¹ Bu dönemde öne çıkan bir başka eğilim, Akademi’nin salt “form / motif” olarak gördüğü “figür” anlayışına karşı geliştirilen eleştirel tutumdan kaynaklanan “yeni figüratif” arayışlar olmuştur. Figürü psikolojisi, biyolojisi ve kültürel kimliğiyle canlı bir varlık olarak gören bir grup genç sanatçı, resme düşsel olanı, çirkinliği, bedensel ve zihinsel çarpıklıkları, ironiyi katarak, değişen insan doğasını, toplumsal düzene uyum çabalarını irdelemişlerdir.

¹ 1980 sonrası etkinlikler ve bienaller için bkz: Güler Bek, Türkiye’de Bienal Etkinlikleri ve Türk Sanat Ortamındaki Etkileri, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2000.

70’li yıllar, siyasi çekişmelerin keskinleştiği, öğrenci - işçi hareketlerinin, şiddet ve terör olaylarının tırmanışa geçtiği, “sosyalist / devrimci” söylemlerin kitlelere etki ettiği bir dönemdir ve siyasi mesajlar içeren yapıtların yoğunluğu dikkat çekicidir. Bu konuya ilişkin araştırmacılar tarafından çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin; Ahu Antmen “Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960 – 1980)” konulu doktora çalışmasında bu sanatçılarla ilgili olarak, akademik figür anlayışından uzaklaşan bir tavır koymakla birlikte sanatsal bağlamda yenilikçi olmadıklarını belirterek, 70’lerde öne çıkan siyasi içerikli yapıtların “toplumcu (sosyalist) gerçekçi” yaklaşımlar olarak görülebileceğini işaret etmiş, Funda Berksoy “20. Yüzyıl Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik” adlı kitabında toplumu ilgilendiren konuları gerçekçi bir bakış açısıyla ele alanlar ve ajitasyon - propaganda amaçlı yaklaşanlar biçiminde ele almış, bazı sanatçıların yapıtlarının sosyalist düzenden yana tavır alan “toplumcu (sosyalist) gerçekçi” anlayışı yansıttığını ifade etmiştir (Berksoy 1998 : 128, 130 ; Antmen 2005 : 174). Berksoy’un tanımına göre “toplumcu (sosyalist) gerçekçi” sanat, politikacıların ileri sürdüğü çözümleri çeşitli tipler (işçi, köylü) aracılığıyla somutlaştırmayı, iyi niyetli düşünce ve özlemleri yansıtmayı ilke edinen, gerçekçi betimlemeden çok, yüceltme ve coşturmayı önemseyen bir anlayışa sahiptir (Berksoy 1998 : 111). Berksoy, çağdaş Türk sanat ortamında “toplumcu (sosyalist) gerçekçi” anlayışın ilk örneklerinin 70’li yıllarda verildiğini, Seyyit Bozdoğan’ın “burjuva” yı konu alan resimlerinde sınıf eleştirisi yaparak bu doğrultuda yapıtlar üreten sanatçılara örnek oluşturduğunu belirtmiştir (Berksoy 1998 : 130).

Bu görüşlerle birlikte, Karşı Sanat Çalışmaları tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen “Pankart: 1970 – 1980” sergisi, 70’li yıllardaki siyasi içerikli sanatsal üretimin daha önce görülmemiş örneklerini ve sergi kapsamında sürdürülen söyleşilerle döneme ilişkin farklı okumaları gündeme getirmiştir. Örneğin; konuya psiko - sosyal açıdan yaklaşan Ahmet Hilmi Balcı’ya göre sergide yapıtları bulunan sanatçıların öne çıkardığı en önemli unsur kutsallaştırılmış, kanıksanmış, anlamsızlaşmış “ölüm” olgusudur. Dönemi içinde plastik dil açısından zayıf, ajitasyona dayalı, kuru ve şematik bulunan¹ bu resimler Balcı’ya göre psikolojik bir travmanın izlerini yansıtır ve en dikkat çekici

¹ Bkz: Kaya Özsezgin. “Toplumsal ve Siyasal İçerik Taşıyan Sanatla Slogancı Sanatı Birbirinden Ayırmak Gerekir”, *Milliyet Sanat*, 24 Eylül 1976b : 9 – 13 ;

olanı özgünleştirecek, ekol haline gelecek zamanı bulamamıştır.¹ Aydın Çubukçu ise resimlerin duygusal boyutunu işaret ederek, işçileri motive etmenin, etkilemenin, güven vermenin, güçlü kılmanın bir yolu olarak sanatı kullandıklarını, gerçeği yansıtmaya bile olması gerekeni duyurduklarını ifade etmiştir. Çubukçu'nun görüşünü destekleyen Sabahattin Tuncer ise, o dönemde soldaki gelişmeleri uluslararası boyutuyla takip ettiklerini, önce yaşadıkları ülkeyi, sonra da dünyayı değiştirebileceklerine dair inançları olduğunu söylemiş, işçi hareketi içinde bir “nefer” gibi çalıştıklarını belirtmiştir.² Bu görüşlere karşın daha önce “sosyalist - devrimci sanat anlayışı” başlıklı bölümde söz edildiği gibi siyasi içerikli sanat yapan sanatçıların, politik sistemi tehdit edecek, gündemi etkileyecek güce sahip olmadığını, devrimci sanatı biçim – içerik ilişkisi içinde gördüklerini ileri süren görüşler olmuştur.³ Tüm bu görüşler bir araya geldiğinde 70’li yıllarda politik mesaj amaçlı sanat yapan sanatçıların içinde bulundukları özgül koşullar içinde hareket ettikleri, “duygusal” tepkilerini yansıttıkları, buna karşın inandıkları devrimci düşüncüyü temsil etmekte gerekli ortamı bulamadıkları gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, 70’li yıllarda genç kuşak sanatçıların sanat ortamına kazandırdığı “yeni” açılımlar ve önermelerde sanat eğitimi veren kurumların rolü önemli olmuştur. Bu bağlamda Akademi’nin, sanat eğitimi ve öğretimi konusundaki sorumluluğunun başka eğitim kurumları tarafından da paylaşılmaya başlanmasına karşın⁴ 70’li yıllarda da “yeni” oluşumlara öncülük ettiği ve sanat ortamına yön verici özelliğini koruduğu görülmüştür. Sanatta estetik / biçim diline getirilen yeni açılımlarda, sanat etkinliklerine katılımda Akademi çıkışlı sanatçıların öne çıktığı görülmüştür,⁵ Osman Hamdi ve Mimar Sinan Salonu adını taşıyan mekanlarda gerçekleştirilen sergiler, Akademi’nin yeni açılımlara, Batı’daki oluşumlara, Arnavutluk, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti gibi politik yönleriyle öne çıkan ülkelerin sanatına eşit mesafede yaklaştığını ve değişime açık bir kurum olma özelliğini koruduğunu göstermiştir. Bunda, Akademi’nin diğer eğitim

¹ Bkz: Ek – 4.1. : Ahmet Hilmi Balcı, “19. yy’dan 21. yy’a Hayatı Sanata Şikayet Eden Ressam Özne’nin Belirsiz Sosyolojisinde Hakikat ve Kutsallık: SeccadeVersus Tuval’de Politik Olanın Kendiliğindenliği”.

² Ek – 3.2. Aydın Çubukçu’nun Konuşması.

³ Bkz: 3.3. Sosyalist – Devrimci Sanat Anlayışı.

⁴ Bkz: Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türk Resmi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, tarihsiz (1998) : 64 ; 1973 – 1983 Resim Sanatımızda Verimli Bir Dönem”, Nurullah Berk – Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*, Ankara : Türkiye İş Bankası Yayını, 1983 : 119.

⁵ Bkz: Sanat Eğitimi Veren Kurumların Eğitim Anlayışı ve Sanatçı Profili ; Ek – 4: “Sergi Etkinliklerinde Adı Geçen Sanatçıların Sanat Eğitimi Veren Kurumlara Göre Oranı”

kurumlarına göre daha özerk bir yapıya sahip oluşunun, kuruluş amaçları tasarımcı ve öğretmen yetiştirmek olan Gazi Eğitim Enstitüsü ve Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun, bir yandan kadrolaşmayla, bir yandan da Milli Eğitim Bakanlığı'nın politikalarıyla uğraşmak zorunda kalmaları ve sanat ortamındaki özerk oluşumların henüz sanat ortamına yön verecek düzeye ulaşmamasının etkisi olmalıdır.

Öte yandan, 70'li yıllarda gerçekleştirilen “Ankaralı Ressamlar 50. Yıl Toplu Sergisi”, “Çağdaş İstanbul Sergisi”, “Başkent Ressamları Sergisi” gibi sergiler başlangıçta, Ankaralı ve İstanbullu sanatçıların bulundukları kenti ve kentli kimliklerini öne çıkarmayı amaçladıklarını göstermekle birlikte, zaman içerisinde Ankara ile İstanbul sanat ortamı arasında bir karşıtlık kurulmasına ve gruplaşmalara yol açmıştır. Nitekim, 70'li yıllarda sergi mekanlarının, etkinliklerinin ağırlıklı olarak İstanbul'da yoğunlaştığı bir dönemde, Ankaralı sanatçıların Birleşik Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği etrafında toplanması, kendi yayınlarını çıkarmaları, Gazi Eğitim Enstitüsü'nün egemenliğinde Ankara'ya özgü bir sanatçı profilinin oluşması, Zahit Büyükişleyen'in Özdemir Altan'ın danışmanlığında “Ankaralı Ressamlar” çalışmasını hazırlaması bu gruplaşmanın kendiliğinden gelişen bir sürecin sonucu olduğunu düşündürmektedir.

Sonuç olarak, 1970 – 1980 yılları arasındaki on yıllık süreçte varolan düzeni değiştirmeye yönelik, yeni arayışlar içine giren gençler, 70'lerin kendi sanatçı kuşağını varetmesinde önemli bir rol oynamış, bunun yanında, özerk oluşumlar, dışa açılma çabaları, sanatın tecimsel değerini belirlemeye yönelik girişimler, yayınlar, galeriler ve koleksiyonerler aracılığıyla sanat ortamının devletten bağımsızlaşma süreci başlamış, disiplinlerarası ayrımları ortadan kaldıran önermeler ve sorgulamalarla çağdaş Türk sanatında o güne değin süregelen yaklaşımların yön değiştirmesine zemin hazırlanmıştır.

7. KAYNAKÇA

ACAROĞLU, Türker. “Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 16 Ağustos 1971 : 2.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 – 1980)*, İstanbul: Hil Yayınları, 1992.

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, İstanbul : Kaynak Yayınları, 1999.

AHMAD, Feroz. “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 7*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002 : 1991 - 1998.

AK, M. Akif, “Bir Yobazlık Örneği”, *Bayrak Gazetesi*, 4 Ocak 1976 : 8.

AKALAN, Ayperi. “Sanat – Politika İlişkisi”, *Yön Gazetesi*, 15 Mayıs 1963 : 14 – 15.

AKAR, Yılmaz. “Mehmet Güler ve Salih Acar’ın Sergileri Almanya’da İlgi Topluyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ekim 1978 : 6.

AKARSU, Güney, “Bodrum Sanat Şenliği Üzerine”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Eylül 1973 : 7.

AKAT, Asaf Savaş. “İktisadi Politikalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 4*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002 : 1090 – 1112.

AKAY, Ali, *Sanatın ve Sosyolojinin Ruh Hali*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.

AKAY, İhsan. “Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Varlık*, 779, Ağustos 1972 : 13.

AKBAL, Oktay. “Sanat Dünyamız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ekim 1974 : 2.

AKBAL, Oktay, “Kültüre Bakanlar!”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Aralık 1975 : 2.

AKBAL, Oktay. “Arad’ın Sergisinde”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1976 : 7.

AKBAL, Oktay. “Sanat Bayramının Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Aralık 1977 : 2.

AKBAL, Oktay. “Güzel Sanatlar Üniversitesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Nisan 1979 : 8.

AKBAL, Oktay. “Bir Sanat Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1980 : 2.

AKERSON, Cihan. “Nasip İyem İtalya’da Düzenlenen Uluslararası Seramik Seminerine Davet Edildi”, *Milliyet Gazetesi*, 1 Temmuz 1972 : 6.

AKGÖNÜL, Cevat. “Fikir ve Sanat Eserlerinde Bilirkişiler”, *Milliyet Gazetesi*, 10 Eylül 1971 : 2.

AKKOYUNLU, Begüm, Çağdaş Türk Sanatında İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri ve ‘Yeni’nin Kimliği, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 2003.

AKSEL, Erdağ. “Türkiye’de Çağdaş Sanatın Desteklenmesi Sorunu”, *Türkiye’de ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Çağdaş Plastik Sanatlar*, Ankara : Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1986 : 11 – 19.

AKSOY, Fahir. “Ülkesel Türk Resminin “Yeniden Doğuşu”, *Cumhuriyet Gazetesi Sanat Edebiyat Eki*, 4 Eylül 1970 : 2.

AKSOY, Fahir. “İnsite Sanat Üzerine”, *Özgür İnsan*, 11, Nisan 1973 : 62 – 64.

AKSOY, Fahir. “Altılar Grubu”nun Yeni Sergisi”, *Milliyet Gazetesi*, 31 Ekim 1975 : 8.

AKSOY, Fahir. “Türk Resminde Değişme ve Yenileşme”, *Milliyet Sanat*, 179, 9 Nisan 1976: 17.

AKSOY, Fahir. “Halk Sanatı, Halk Resmi”, *Sanat Emeği*, 25, Mart 1980 : 30 – 39.

AKSOY, Fahir. “Toplumcu Gerçekçilik”, *Sanat Çevresi*, 168, Ekim 1992 : 28 – 30.

AKSOY, Suat ve Diğerleri (Yay. Hz.). “Türk Resminde Toplumcu Eğilimler”, *20. Yüzyıl Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi – 6*, İstanbul: Görsel Yayınları 1984a : 1341 – 1343.

AKSOY, Suat ve Diğerleri (Yay. Hz.). “Türk Resminde ‘Yeni’ Figüratif Eğilimler”, *20.Yüzyıl Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi – 6*, İstanbul: Görsel Yayınlar, 1984b : 1421 – 1422.

AKSOY, Yaşar. “Ölümsüzün Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ekim 1979 : 8.

AKSÜĞÜR DUBEN, İpek. “Karma Sergi”, *Milliyet Sanat*, 297, 13 Kasım 1978: 25 – 27.

AKSÜĞÜR DUBEN, İpek. “Yeni Eğilimler Sergisi Değişik Sanat Dillerini, Çeşitli Araç ve Gereçleri Bir Araya Getiriyor”, *Milliyet Sanat*, 340, 22 Ekim 1979 : 4 – 6, 31.

AKSÜĞÜR DUBEN, İpek. “1981 “Yeni Eğilimler” Sergisi Işığında Çağdaş Türk Sanatı ve Eleştiri”, *Milliyet Sanat*, 34, 15 Ekim 1981 : 32 – 37, 45.

AKSÜĞÜR DUBEN, İpek. “Türk Resminde Yeni Eğilimler ve Yeni Eğilimler Sergisi”, *Milliyet Sanat*, 83, 1 Kasım 1983 : 32 – 35.

AKSÜĞÜR DUBEN, İpek. ““Cumhuriyet’te Tenkit”, *Bilanço’98 : Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1999 : 166.

AKŞİN, Sina. “Türk Ulusçuluğu”, CDTA – 7, İletişim Yayınları (ilk basım 1983) 2002a : 1941- 1942.

AKŞİN, Sina. “Siyasal Partiler / Cumhuriyet Halk Partisi’nin Siyasal, Toplumsal ve İdeolojik Kökenleri”, CDTA – 8, İletişim Yayınları (ilk basım 1983) 2002b : 1941- 1942.

AKURGAL, Ekrem. “Kültür Evrensel midir, Ulusal mıdır?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Kasım 1976a : 2.

AKURGAL, Ekrem. “Kültür Politikamız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Aralık 1976b : 2.

AKYOL, Avni, *Kültür ve Sanat Üzerine (Demeçler, Konuşmalar, Açıklamalar)*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1977.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Mart 1978a : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Mart 1978b : 6.

ALPARSLAN, Salim. “İstanbul Kültür Müdürü Batur, Kentimizin Kültürel Sorunlarını Anlattı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mart 1978c : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Nisan 1978ç : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftalık Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mayıs 1978d : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mayıs 1978e: 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran 1978f : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1978g : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Karikatürcü Doğan ile Ressam Güleryüz, Junij – 78 Sergisine Katıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Eylül 1978h : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ekim 1978ı : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ekim 1978i : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1978j : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1978k : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ekim 1978l : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Kasım 1978m : 6.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Şubat 1979a : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Nisan 1979b : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1979c : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1979ç : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1979d : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1979e : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1979f : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1979g : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Ekim 1979h : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ekim 1979ı : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ekim 1979i : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ekim 1979j : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1979k : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Kasım 1979l : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Kasım 1979m : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Aralık 1979n : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Aralık 1979o : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Aralık 1979ö : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Aralık 1979p : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Aralık 1979r : 8.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1980a : 9.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ocak 1980b : 9.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ocak 1980c : 9.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Şubat 1980ç : 9.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Şubat 1980d : 9.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Şubat 1980e : 9.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Şubat 1980f : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mart 1980g : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mart 1980h : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Devletin Beş Milyonluk İstanbul’daki Tek Sanat Galerisi Kapanma Tehlikesiyle Karşı Karşıya”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1980ı : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Alelacele Bir Seçimle Katıldığımız Romanya’daki Bienal’de Dört Türk Sanatçısı Ödül Kazandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1980i : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Nisan 1980j : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Nisan 1980k : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Nisan 1980l : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Nisan 1980m : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Mayıs 1980n : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mayıs 1980o : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mayıs 1980ö : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Mayıs 1980p : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1980r : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Haziran 1980s : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Haziran 1980ş : 7.

ALPARSLAN, Salim. “Uluslararası 8. İstanbul Festivali 20 Haziranında Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Haziran 1980t : 7.

ALTAN, Özdemir. “Zekai Ormancı, Yusuf Taktak, Canan Çoker ve Sanatta “Yeni”, *Sanat Çevresi*, 29, Mart 1981 : 14 – 15.

ALTHUSSER, Louis. “1968 Mayıs Olayları Üzerine Bir Mektup, (Çev. Taciser Belge), *Birikim*, 1, Mart 1975 : 39 – 49.

ALTINOK, İsmail. “Dünya Resmi ve Biz”, *Oluşum : Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 1 / 42 – 43, Ekim – Kasım 1977 : 42 – 43.

ALTINOK, İsmail. “Çağımızın Resmi Nasıl Olmalıdır”, *Oluşum : Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 19 / 61, Mayıs 1979a : 18 – 20.

ALTINOK, İsmail. “Olumlu Sanat Olumsuz Sanat”, *Oluşum : Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 21 / 63, Temmuz 1979b : 26.

ALTINOK, İsmail. “40. Devlet Resim ve Heykel Sergisi 4”, *Oluşum*, 28 / 70, Şubat 1980 : 27 – 28.

ANDAK, Selmi. “Yaşamak ve Yaratmak Gerçekten Güzel Şey”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ekim 1970a :6.

ANDAK, Selmi. “Altın Palmiyeli Bir Sanatçımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Kasım 1970b : 6.

ANDAK, Selmi. “Sanat Dünyamızda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ocak 1971a : 6.

ANDAK, Selmi. “Sanat Dünyamızda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Mart 1971b : 6.

ANDAK, Selmi. “Umut Veren Ressam Mustafa Ata”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mayıs 1971c : 6.

ANDAK, Selmi. “Sanat Dünyamızda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mayıs 1971ç : 6.

ANDAK, Selmi. “Sanatçı İki Kızkardeş ve İki Büyük Başarı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran 1971d: 6.

ANDAK, Selmi. “Seramikçilerimiz Ödül Rekoru Kırıyorlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Haziran 1971e : 6.

ANDAK, Selmi. “Gün Işığına Çıkarılan Sanat Eserleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1971f : 6.

ANDAK, Selmi. “Sanat Dünyamızda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1971g : 6.

ANDAK, Selmi. “Avustralya, Jale Yılmabaşar’ı Bekliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ekim 1971h : 6.

ANDAK, Selmi. “Adalet Cimcoz İçin Karma Bir Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mayıs 1972a : 6.

ANDAK, Selmi. “Mevsim Sonunda İlginç Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mayıs 1972b : 6.

ANDAK, Selmi. “Güler Aras’ın Devamlı Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1972c : 6.

ANDAK, Selmi. “İsviçre’de Bir Türk”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Haziran 1972ç : 6.

ANDAK, Selmi. “Plastik Sanat Alanında Yeni Bir Çığır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Temmuz 1972d : 6.

ANDAK, Selmi. “ Çağdaş Sanat ve Ressam Herold”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Temmuz 1972e : 6.

ANDAK, Selmi. “Resim Sanatında Temel Unsur”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ağustos 1972f : 6.

ANDAK, Selmi. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1975a : 5.

ANDAK, Selmi. “Ressamlar Cemiyeti 39. Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Mart 1975b : 5.

ANDAK, Selmi. “Karma Sergiler ve Diğerleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Mart 1975c : 6.

ANDAK, Selmi. “Edip Hakkı Köseoğlu’nun İlk Kişisel Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Nisan 1975ç : 6.

ANDAK, Selmi. “Mehmet Güler yüz Sanatın Siyasal Yaşamda Yeri Olduğu İnancında”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Nisan 1975d : 6.

ANDAK, Selmi. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1975e : 6.

ANDAK, Selmi. “Bedri Rahmi ve Mübin”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1975f : 6.

ANDAK, Selmi. “Mevsim Sonunu Renklendirenler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1975g : 6.

ANDAK, Selmi. “Plastik Sanatlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Haziran 1975h : 6.

ANDAK, Selmi. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Temmuz 1975ı : 6.

ANDAK, Selmi. “Arkadaş Galerisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ağustos 1975i : 6.

ANDAK, Selmi. “Birim Bozok İspanya’da Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1975j : 6.

ANDAK, Selmi. “Şahin Kaygun’un Fotoğraf Sergisi Antalya Müzesi’nde”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Eylül 1975k : 6.

ANDAK, Selmi. “Teoman Madra’nın Değişik Biçimde Fotoğraf Baskıları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Eylül 1975l : 6.

ANDAK, Selmi. “İstanbul Yeni Bir Galeriyeye Kavuşuyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Ekim 1975m : 6.

ANDAK, Selmi. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1975n : 6.

ANDAK, Selmi. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Aralık 1975o : 6.

ANDAK, Selmi. “Neşet Günel’in “Toprak Adamları” Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Aralık 1975ö : 6.

ANDAK, Selmi. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Şubat 1976a : 6.

ANDAK, Selmi. “5. İstanbul Festivali”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1977 : 6.

ANDAK, Selmi. “6. Uluslararası İstanbul Festivali Sorunlarını Aydın Gün Açıklıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1978 : 6.

ANDAK, Selmi. “Sanatta Ulusallıktan Evrenselliğe ve Halk”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1979 : 8.

ANDAK, Selmi. “Sekiz Yıl Önceki Bütçeyle Yaşatılan Bir Festival”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Haziran 1980 : 7.

ANDAY, Melih Cevdet. “Yersel – Evrensel”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1973a : 2.

ANDAY, Melih Cevdet. “Ulusal Sanat”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1973b : 2.

ANDAY, Melih Cevdet. “Çıplak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1974a : 2.

ANDAY, Melih Cevdet. “Kültürümüz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1974b : 2.

ANDAY, Melih Cevdet. “Sanatın Anlaşılması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Eylül 1976a : 2.

ANDAY, Melih Cevdet. “Bir Serginin Düşündürdükleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1976b : 2.

ANDAY, Melih Cevdet. “Devlet ve Kültür”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ocak 1978 : 2.

ANDAY, Melih. “Resim Üstüne”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Nisan 1980 : 2.

ANONİM. *Gazi Eğitim Enstitüsü 35. Yıldönümü*, Ankara: Doğu Matbaası, 1961 : 1 - 2.

ANONİM. “Hükümet Programları ve Kültür”, *Papirüs*, 33, Mart 1969 : 1 – 4.

ANONİM. “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Ocak 1970a : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Ocak 1970b : 6.

ANONİM. “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ocak 1970c : 6.

ANONİM. “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ocak 1970ç : 6.

ANONİM. “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ocak 1970d : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ocak 1970e : 6

ANONİM. “İngiliz Heykelleri İstanbul’da”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Şubat 1970f : 8.

ANONİM. “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Şubat 1970g : 6.

ANONİM. “Türkiye Sanatçılar Birliği Kuruluyor”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Şubat 1970h : 8.

ANONİM. “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Şubat 1970ı : 6.

ANONİM. “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Şubat 1970i : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Şubat 1970j : 6.

ANONİM. “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Mart 1970k : 6.

ANONİM. “Galatalı, Uluslararası Kadın Sanatçılar Sergisine Katılacak”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Nisan 1970l : 8.

ANONİM. “Mevsimin Son Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1970m : 6.

ANONİM. “Mengü 3. Defa Sergi Açıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 12 Nisan 1970n : 8.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1970o : 6.

ANONİM. “Son Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Mayıs 1970ö : 6.

ANONİM. “Devlet Resim Heykel Sergisinde Yönetmeliğin Çiğnendiği Yolundaki İddia”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Mayıs 1970p : 8.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mayıs 1970r : 6.

ANONİM. “Sanat Haberleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1970s : 6.

ANONİM. “Sanat Haberleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Haziran 1970ş : 6.

ANONİM. “Önsöz”, *Türkiyemiz*, 1, Haziran 1970t : 1.

ANONİM. “Ressam Ümran Baradan İran’a Gitti”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Haziran 1970u : 8.

ANONİM. “Türkiyemiz” Adlı Sanat Sergisi Çıktı”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Temmuz 1970ü : 8.

ANONİM. “Fikret Mualla Yüzünden Bir Fransız Eleştiricisi Akademiye Savaş Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Temmuz 1970v : 6.

ANONİM. “Türk Sanatı Amerika’da Tanıtılacak”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Ağustos 1970y : 6.

ANONİM. “Sanat Haberleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Eylül 1970z : 6.

ANONİM. “Kralların Ressamı Rahmi Pehlivanlı 12 Yıl Sonra Yurda Döndü”, *Milliyet Gazetesi*, 5 Ekim 1970aa : 8.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Kasım 1970bb : 6.

ANONİM. “Sanat Haberleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Aralık 1970cc : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Aralık 1970çç : 8.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Aralık 1970dd : 6.

ANONİM. “Amerika’da Muhteşem Bir Çağdaş Türk Resim Sanatı” Sergisi Açıldı”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Aralık 1970ee : 8.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1971a : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Ocak 1971b : 8.

ANONİM. “Çağdaş Sanat Şenliğinde Uluslararası Başarı Sağladık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ocak 1971c : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Ocak 1971ç : 6

ANONİM. “Bedri Baykam Yirmi Dördüncü Sergisini Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Ocak 1971d : 8.

ANONİM. “Hüseyin Bilişik 7. Kişisel Sergisini Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Ocak 1971e : 6.

ANONİM. “Devamlı Galeri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1971f : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Şubat 1971g : 6.

ANONİM. “TRT Resim ve Heykel Yarışması Sonuçlandı”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Şubat 1971h : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Şubat 1971ı : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Şubat 1971i : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Şubat 1971j : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Mart 1971k : 6

ANONİM. “Türk Ordusu İdareyi Üzerine Almaya Kararlı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Mart 1971l : 1.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Mart 1971m : 6.

ANONİM. “31 Martçılar Akademiyi Basıp Tahrip Etti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1971n : 1.

ANONİM. “Prof. Nusret Suman’ın Amerika’daki Eserleri İstanbul’da”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Nisan 1971o : 6.

ANONİM. “Kırk Yedi Yıldır Toplanan Tablolardan Seçmeler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Nisan 1971ö : 6.

ANONİM. “Mediha Akarsu’nun Açtığı Seramik Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Nisan 1971p : 6.

ANONİM. “Ruzin Galatalı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Nisan 1971r : 6.

ANONİM. “Saime Belir, Son Sergisi’nde “Köy” Temasını İşliyor”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Mayıs 1971s : 6.

ANONİM. “Ercüment Kalmık’ın “Oyuncak” Adlı Eseri Ödül Kazandı”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Mayıs 1971ş : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Mayıs 1971t : 6.

ANONİM. “Köyünde Yaptığı Resimleri Sergileyen Ali Atmaca Şehirlileri Şaşırtıyor”,
Milliyet Gazetesi, 17 Mayıs 1971u : 8.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mayıs 1971ü : 6.

ANONİM. “Çeşitli Haberler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Haziran 1971v: 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Haziran 1971y : 6.

ANONİM. “Ressamlarımız Şölene Çağrılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Temmuz 1971z : 6.

ANONİM. “Kristin Saleri’nin Atina’daki Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Temmuz 1971aa :
6.

ANONİM. “Üç Sanatçımız Londra’ya Davet Edildi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Temmuz
1971bb : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1971cc : 6.

ANONİM. “Talat S. Halman Kültür Bakanı”, *Milliyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1971çç : 1, 9.

ANONİM. “Türkiye Sanatseverler Derneği ve Hareketli Bir Yıl”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17
Temmuz 1971dd: 6.

ANONİM. “Kültür Bakanlığı Üstüne”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1971ee : 2.

ANONİM. “Halman : “Kültür Reformu Çalışmaları Hızla İlerliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13
Ağustos 1971ff : 1.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ekim 1971gg : 6.

ANONİM. “Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği’nde”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar
Gazetesi*, 1, 15 Ekim 1971hh : 4

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Ekim 1971ıı : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1971ii : 6.

ANONİM. “Konularını Anadolu’dan Alan Ressam: Necdet Kalay”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Ekim 1971jj : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1971kk :6

ANONİM. “Retrospektif Bir Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1971ll : 6.

ANONİM. “Türkiye’de Resim Sanatı ve Çeşitli Sorunlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1971mm : 6.

ANONİM. “Başarılı İki Heykeltıraş : Berika Kırım ve Metin Haseki”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Aralık 1971nn : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Aralık 1971oo : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Aralık 1971öö : 6.

ANONİM. “Köylü Ressamın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1972a : 6.

ANONİM. “İki Ressam”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Ocak 1972b : 6.

ANONİM. “Ressam Birim Bozok”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Şubat 1972c : 6.

ANONİM. “Duran Karaca’nın Başarılı Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1972ç : 6.

ANONİM. “Orijinal Bir Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1972d : 6.

ANONİM. “Amerikan Baskıları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1972e : 6.

ANONİM. “Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun İlk Eserler Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Şubat 1972f : 6.

ANONİM. “Danışma Kurulu Toplandı”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi*, 5, 15 Şubat 1972g : 1,4.

ANONİM. “Akdeniz Yarışmasında Devrim Erbil İkinci Oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Şubat 1972h : 6.

ANONİM. “Monaco Kültür Şenliği’nde Tekrar Başarı Sağladık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Şubat 1972i : 6.

ANONİM. “Yirmisekiz Ressam”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mart 1972j : 6.

ANONİM. “Zafer’in Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mart 1972j : 6.

ANONİM. “Naile Akıncı’nın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mart 1972k : 6.

ANONİM. “Panoramik Açıdan Dünya Sanatı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mart 1972l : 6.

ANONİM. “Bütün Eserleri Alındı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Nisan 1972m : 6.

ANONİM. “İstanbul Yeni Bir Galeri Kazandı”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Nisan 1972n : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Nisan 1972o : 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlarda Önemli Bir Olay”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Nisan 1972ö : 6.

ANONİM. “Güney Haşmetoğlu Brüksel’e Gidecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Nisan 1972p : 6.

ANONİM. “Uluslararası İstanbul Festivali Yapılacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Nisan 1972r : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Nisan 1972s : 6.

ANONİM. “Sanatın Geleceği”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Nisan 1972ş : 2.

ANONİM. “Yeni Bir Sanat Galerisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mayıs 1972t : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Mayıs 1972u : 6.

ANONİM. “Fahir Aksoy’un Resim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Haziran 1972ü : 6.

ANONİM. “Atilla Galatalı En Büyük Ödülü Kazandı”, *Milliyet Gazetesi*, 17 Haziran 1972v : 6.

ANONİM. “Akbank’ın Düzenlediği “Resim ve Fotoğraf Yarışması”nın Sonuçları Belli Oldu”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Haziran 1972y : 6.

ANONİM. “Fahrinisa Zeyd’in Açtığı Yeni Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Haziran 1972z : 6.

ANONİM. “Resim ve Fotoğraf Yarışmaları Bitti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Temmuz 1972aa : 6.

ANONİM. “Jale Yılmabaşar, Altın Madalyası ile İtalya’ya Gitti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1972bb : 6.

ANONİM. “Ressam Oya Katoğlu “Uluslararası Kadın Ressamlar Sergisi”nde Birincilik Ödülü Aldı”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1972cc : 6.

ANONİM. “Metal ve Tahta Gravürler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Temmuz 1972çç : 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlar: Balaban 70 Kiloluk Tablo Yaptı / Orhan Taylan Ünlü Kişilerin Afişini Yapıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Eylül 1972dd : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar: İzmir’de Amerikan Heykel Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Eylül 1972ee : 7.

ANONİM. “Semiha Berksoy Paris’te Sergi Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Eylül 1972ff : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Eylül 1972gg : 7.

ANONİM. “Seramik Dalında Yeni Yarışma Düzenlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ekim 1972hh : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ekim 1972ıı : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Ekim 1972ii : 7.

ANONİM. “Ressam Nuri İyem Sergi Açamama Tehlikesiyle Karşılaştı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Ekim 1972jj : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatçıların Sorunları Üstüne Sezer Tansuğ ile Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Ekim 1972kk : 7.

ANONİM. “Büyük Resim Yarışması”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Ekim 1972ll : 5.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Ekim 1972mm : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Ekim 1972nn : 7.

ANONİM. “Gülşen Çalık Can’ın İlk Kişisel Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1972oo : 6.

ANONİM. “Maral Kılıç, Bakır Üstüne Mine Çalışmaları Yapıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Kasım 1972öö : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Kasım 1972pp : 7.

ANONİM. “Heykeltıraş Şadi Çalık ‘Devlet Sanatçısı Korunmalıdır’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Kasım 1972rr : 7.

ANONİM. “Neşeyi ve Mutluluğu Hedef Tutan Bir Sanatçı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Kasım 1972ss : 6.

ANONİM. “Resim ve Heykel Müzesinin Her Tarafı Akıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1972şş : 1.

ANONİM. “Gölönü’nün Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1972tt : 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Aralık 1972uu : 7.

ANONİM. “Batı’da Sosyalist Eğitimler Güçleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Aralık 1972üü : 7.

ANONİM. “Anadolu’ya Bir Şeyler Vermek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Aralık 1972vv : 6.

ANONİM. “Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sanat”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Aralık 1972yy : 7.

ANONİM. “Ressam Mustafa Esirkuş Son Çalışmalarını Sergiledi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Aralık 1972zz : 7.

ANONİM. “Ortak – Pazar ve Sanat”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Aralık 1972aaa : 4.

ANONİM. “Ali Atmaca Çalışmalarını Yarı Figüratife Dönüştürdü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Aralık 1972bbb : 7.

ANONİM. “Ressam Necdet Kalay Bugün Sergi Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Ocak 1973a : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Ocak 1973b : 7.

ANONİM. “Yılın Sanatçısı Nasıl Seçildi”, *Milliyet Sanat*, 14, 5 Ocak 1973c : 4 – 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Ocak 1973ç : 7.

ANONİM. “Ressam Metin Altıok İle Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Ocak 1973d : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Ocak 1973e : 7.

ANONİM. “İlerici Politika ve Sanat”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Ocak 1973f : 7.

ANONİM. “Görüntüyü Konu Alan Heykeltıraş ve Ressamlar Sergi Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Ocak 1973g : 7.

ANONİM. “Seramik Sanatı Sergisi Salı Günü Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Ocak 1973h : 7.

ANONİM. “Atmaca’nın Köy Gerçeğini Konu Alan Çalışmaları İlgile Karşılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Ocak 1973ı : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, 24 Ocak 1973i : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ocak 1973j : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Ocak 1973k : 7.

ANONİM. “Sovyet Sanatçılarının Grafik ve Heykel Sergisi Yarın Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Ocak 1973l : 7.

ANONİM. “Nedim Günsür’ ün II. Sergisi Türk Gerçekçi Resim Sanatını Yansıtıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Şubat 1973m : 7.

ANONİM. “Beyoğlu Şehir Galerisinde İlginç Bir Şiir Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Şubat 1973n : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Şubat 1973o : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Şubat 1973ö : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Şubat 1973p : 7.

ANONİM. “Sovyet Gravür ve Heykeltçilik Sergisi Büyük İlgile İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Şubat 1973r : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Şubat 1973s : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Şubat 1973ş : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Şubat 1973t : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Şubat 1973u : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Şubat 1973ü : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Şubat 1973v : 7.

ANONİM. “Gülsün ve Devrim Erbil’in Resim Sergileri 24 Şubatta Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Şubat 1973y : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Şubat 1973z : 7.

ANONİM. “Erkut Uzelli’nin Resim Sergisi Anadolu Gerçeklerini Yansıtıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Şubat 1973aa : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Şubat 1973bb : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Şubat 1973cc : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Şubat 1973çç : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Mart 1973dd : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Mart 1973ee : 7.

ANONİM. “Bu Yıl İlk Kez Yapılacak ‘İstanbul Festivali’ nin Hazırlıkları Bitti”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Mart 1973ff : 7.

ANONİM. “Ressam Rahmi Pehlivanlı ‘Atatürk Dizisi’ Çalışmalarını Sürdürüyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Mart 1973gg : 7.

ANONİM. “Çoker’in Siyah Simetri Sevgisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mart 1973hh : 6.

ANONİM. “Adnan Çoker ‘Siyah Simetri’ Adlı Resim Sergisini 20 Martta Açacak”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Mart 1973ıı : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Mart 1973ii : 7.

ANONİM. “Ressam Necla Humbaracı’ nın Resim Sergisi İlgiyle Karşılandı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Mart 1973jj : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Mart 1973kk : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Mart 1973ll : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Mart 1973mm : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Mart 1973nn : 7.

ANONİM. “ Nuri İyem ‘Çağdaş Türk Resminin Durumu Pek İç Açıcı Değil’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Nisan 1973oo : 7.

ANONİM. “Tülin Öztürk’ ün Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Nisan 1973öo : 7.

ANONİM. “Kıbrıslı Beş Genç Ressamın Ortak Sergisi Yarın Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Nisan 1973pp : 7.

ANONİM. “Mengü Ertel’ in Münih’te Açtığı Afiş Sergisi Büyük İlgiyle Karşılandı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Nisan 1973rr : 7.

ANONİM. “Antalya Güzel Sanatlar Galerisi Yeni Bir Yapıya Kavuşuyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Nisan 1973ss : 7.

ANONİM. “Darüşşafaka Sanat Ödülü Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Nisan 1973şş : 6.

ANONİM. “İsmail Türemen Gravürde Kendi Buluşu Olan Yeni Bir Teknik Uyguluyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Mayıs 1973tt : 7.

ANONİM. “Yedi Genç Sanatçının Ortak Resim Sergisi Bugün Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Mayıs 1973uu : 7.

ANONİM. “Fahir Aksoy İzmir Alman Kültür Merkezi Galerisi’nde Sergi Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Mayıs 1973üü : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Mayıs 1973vv : 7.

ANONİM. “Türkiye’de İlk Kez Bir Ressamın Dokuduğu Halılar Sergilenecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Mayıs 1973yy : 7.

ANONİM. “Sanatçı Dr. Hayri Davas’ ın İlk Resim Sergisi İlgiyle İzlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Mayıs 1973zz : 7.

ANONİM. “Özdemir Altan’ın İlgi Gören Sergisi Kapanıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Mayıs 1973aaa : 7.

ANONİM. “Ressam Orhan Tamer Yeni Sergisini Taksim Sanat Galerisinde Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Mayıs 1973bbb : 7.

ANONİM. “Ressam Ayşe Nur Kocatopçu’nun Soyut Resimleri İlgiyle İzlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Mayıs 1973ccc : 7.

ANONİM. “Sunuş”, *Kültür ve Sanat*, 1, Haziran 1973ççç : 2 – 3.

ANONİM. “Agop Arad: ‘Ben Sait Faik’ in Hikayelerini Çiziyorum’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Haziran 1973ddd : 7.

ANONİM. “Türk Halkının Atatürk’e Arz-ı Şükranı” Tablosu Dava Konusu Oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Haziran 1973eee : 6.

ANONİM. “Ressam Hasan Kavruk Yeni Sergisini Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Haziran 1973fff : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Haziran 1973ggg : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Haziran 1973hhh : 7.

ANONİM. “Yarımca Şenliği Uluslararası Sanat Şenliğine Dönüştürülecek / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Haziran 1973ııı : 7.

ANONİM. “Genç Ressamlar Eserlerini Sergileme Konusunda Yeni Yöntemler Peşinde”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Temmuz 1973ııı : 7.

ANONİM. “Ressam Cihat Burak Yeni Bir Sergi açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Temmuz 1973ııı : 7.

ANONİM. “Prof. Oygur İtalya’daki Seramik Yarışması’nda Altın Madalya Kazandı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Temmuz 1973ııı : 7.

ANONİM. “Aykut Köksal’ dan Sonra Ressam Ali Demir’ in Sergi İzni de İptal Edildi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ağustos 1973ııı : 7.

ANONİM. “Mersinliler Sanat Galerisinde Sahip Çıkmayı Bildiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Ağustos 1973ııı : 7.

ANONİM. “İstanbul Festivali Fazla Ağır”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Ağustos 1973ııı : 5.

ANONİM. “Festival 8,5 Milyon Liraya Mal Oldu”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Ağustos 1973ııı : 5.

ANONİM. “Bilet Fiyatları Herkese Çok Şey Göstermek İçin Ayarlanmıştı”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Ağustos 1973ııı : 5.

ANONİM. “Ressam Orhan Taylan Mevsimin İlk Sergisini Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Ağustos 1973ııı : 7.

ANONİM. “Gülşen Çalık Can Galerisi Bulamadığı İçin Hemen Sergi Açamıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Eylül 1973ııı : 7.

ANONİM. “Seramikçi Füreye Porselen Röprodüksiyon Sergisi Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ekim 1973ııı : 7.

ANONİM. “Seramikçi Şara Yazıcı Ankara’da Yeni Eserlerini Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Ekim 1973şşş : 7.

ANONİM. “50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Ekim 1973ttt : 7.

ANONİM. “Güzel ve Yararlıyla Çok Kişiyse Seslenmek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1973uuu : 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Kasım 1973üüü : 7.

ANONİM. “Füreyse’nin Yeni Porselen Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Kasım 1973vvv : 7.

ANONİM. “Burhan Uygur Yeni Sergisiyle İlgi Topluyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Kasım 1973yyy : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Kasım 1973zzz : 7.

ANONİM. “Attila Galatalı Avrupa Dönüşü İlk Sergisini Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Kasım 1973aaaa : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Kasım 1973bbbb : 7.

ANONİM. “Güzel Sanatlar Birliği’nin Yeni Sergisi 16 Kasım’da Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Kasım 1973cccc : 7.

ANONİM. “Kasım ve Aralık Ayları Yarımca’da Sanat Yönünden Hareketli Geçecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Kasım 1973çççç : 7.

ANONİM. “Nevin Çokay : ‘Resim Sanatımız Edebiyatımızdan Aşağıda Değil”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Kasım 1973dddd : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Kasım 1973eeee : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Kasım 1973ffff : 7.

ANONİM. “Ankaralı Ressamların Toplu Halde Açtıkları Sergi İlgiyle İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Kasım 1973gggg : 7.

ANONİM. “Nuri İyem Sergi Açamıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Kasım 1973hhhh : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Aralık 1973ıııı : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Aralık 1973ıııı : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Aralık 1973jjjj : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Aralık 1973kkkk : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Aralık 1973llll : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Aralık 1973mmmm : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Aralık 1973nnnn : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Aralık 1973oooo : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Aralık 1973öööö : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Aralık 1973pppp : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Aralık 1973rrrr : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Aralık 1973ssss : 7.

ANONİM. “Amerikalı Sanatçı Paul Suttman Tunç Heykelin Yapımını Anlattı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Aralık 1973şşşş : 7.

ANONİM. “Necdet Kalay Resimlerini Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Aralık 1973tttt : 7.

ANONİM. “Heykeltıraş Füsün Onur Eserlerini Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Aralık 1973uuuu : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Aralık 1973üüüü : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Aralık 1973vvvv : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Aralık 1973yyyy : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Aralık 1973zzzz : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Aralık 1973aaaaa : 7.

ANONİM. “Oygar Sanat Galerisi Yeniden Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Aralık 1973bbbbbb : 7.

ANONİM. “Ressam Mehmet Pesen’in Sergisi Büyük İlgi Gördü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Aralık 1973ccccc : 7.

ANONİM. *Ak Günlere : CHP 1973 Seçim Bildirgesi*, Ankara: Ajans – Türk Matbaacılık, 1973ççççç : 157 – 161

ANONİM. “Ressam Rahmi Pehlivanlı Atatürk Portreleri Sergisi Açacak”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ocak 1974a : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ocak 1974b : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Ocak 1974c : 7.

ANONİM. “Sanatçılar Birliği Derneği Kuruldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1974ç : 6.

ANONİM. “Yontucu Tüzün Paris’te Sergi Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ocak 1974d : 7.

ANONİM. “Televizyonda 50 Yılda Plastik Sanatlar Adlı Bir Program Düzenlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Ocak 1974e : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar : Gümüşsuyu Parkındaki Bakır Heykel Bilinmeyen Kişiler Tarafından Çalındı / Türkiye’de İlk Kez Bakırdan Atatürk Heykeli Yapıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Ocak 1974f : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Ocak 1974g : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Ocak 1974h : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Ocak 1974ı : 7.

ANONİM. “1973 Dünyasındaki Sanat Hareketleri, Estetik Olduğu Kadar Politik, Ekonomik Eğilimleri de Yansıtıyordu”, *Milliyet Sanat*, 63, 18 Ocak 1974i: 6 –7, 10.

ANONİM. “Plastik Sanatlar: Ankara’da Yeni Bir Sanat Galerisi Daha Hizmete Girdi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Ocak 1974j : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Ocak 1974k : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Ocak 1974l : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ocak 1974m : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Ocak 1974n : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Şubat 1974o : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Şubat 1974ö : 7.

ANONİM. “Sevgi Erdemir Çalışmalarını Sergiledi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Şubat 1974p : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Şubat 1974r : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Şubat 1974s : 7.

ANONİM. “Hüseyin Avni’nin Resimleri İlgiyle İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Şubat 1974ş : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Şubat 1974t : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Şubat 1974u : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Şubat 1974ü : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Şubat 1974v : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Şubat 1974y : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Şubat 1974z : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Şubat 1974aa : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Şubat 1974bb : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Şubat 1974cc : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Şubat 1974çç : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Şubat 1974dd : 7.

ANONİM. “Hükümetten Ne Bekliyoruz?”, *Ankara Sanat*, 94, Mart 1974ee: 15.

ANONİM. “Sanatçılar, Yeni Hükümetten , Herşeyden Önce Ayrıntılı Bir Kültür Politikası Saptamasını İstiyorlar”, *Milliyet Sanat*, 69, 1 Mart 1974ff: 3 – 7, 15.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Mart 1974gg : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Mart 1974hh : 7.

ANONİM. "Sergiler", *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Mart 1974ıı : 7.

ANONİM. "Plastik Sanatlar", *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Mart 1974ii : 7.

ANONİM. "Plastik Sanatlar", *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Mart 1974jj : 7.

ANONİM. "Plastik Sanatlar", *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Mart 1974kk : 7.

ANONİM. "Plastik Sanatlar", *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Mart 1974ll : 7.

ANONİM. "Ressam Şenocak' ın Resim Sergisi Açıldı", *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Mart 1974mm : 7.

ANONİM. "Fransa'daki Türk Ressamları Yurt Dışında Açılan 50. Yıl Sergilerine Katılmayacak", *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Mart 1974nn : 7.

ANONİM. "Güzel İstanbul Heykeli", *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Mart 1974oo : 1.

ANONİM. "Plastik Sanatlar", *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Mart 1974öo : 7.

ANONİM. "Plastik Sanatlar / Sergiler", *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Mart 1974pp : 7.

ANONİM. "Plastik Sanatlar", *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Mart 1974rr : 7.

ANONİM. "Sergiler", *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Mart 1974ss : 7.

ANONİM. "Plastik Sanatlar", *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Mart 1974şş : 7.

ANONİM. "Elif Naci, Yeni Sergisinde "Sanat Hayatının Hesabı" nı Verecek", *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mart 1974tt : 6.

ANONİM. "Sergiler", *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Mart 1974uu : 7.

ANONİM. "Plastik Sanatlar", *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Mart 1974üü : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Mart 1974vv : 7.

ANONİM. “Heykelin Sökülmesi İçin Prof. Gezer “Ayıp Oldu” Dedi”, *Cumhuriyet Gazetesi* , 20 Mart 1974yy : 1.

ANONİM. “Gümüşsuyu Parkında Çalınan 50. Yıl Heykeli 4,5 Aydır Bulunamadı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1974zz : 1.

ANONİM. “Hadi Bara Heykel Yarışmasında Derece Alan Eserler Açıklandı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Mart 1974aaa : 7.

ANONİM. “Balkan Naci İslimyeli Beşinci Kişisel Resim Sergisini Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Mart 1974bbb : 7.

ANONİM. “İstanbul’da Yeni Bir Sanat Galerisi Daha Sürekli Olarak Hizmete Girdi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Mart 1974ccc : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Mart 1974ççç : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Mart 1974ddd : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Mart 1974eee : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Nisan 1974fff : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Nisan 1974ggg : 7.

ANONİM. “Elif Naci’nin Beklenen Sergisi Bugün Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Nisan 1974hhh : 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Nisan 1974ııı : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Nisan 1974iii : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Nisan 1974jjj : 7.

ANONİM. “Grafik Sanatçısı Turgay Betil İlk Afiş Sergisini Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Nisan 1974kkk : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Nisan 1974lll : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Nisan 1974mmm : 7.

ANONİM. “Oygar Sanat Galerisi Mayıs Ayında Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Nisan 1974nnn : 7.

ANONİM. “Ressam Turan Erol’ un Açıklaması : “Yurt Dışına Gönderilen Sergilerin Amacı, Dışarıda İlgi Uyandırmaktır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1974ooo : 6.

ANONİM. “Ressam Canan Çoker’ in Yağlıboya Resim Sergisi İlgiyle İzlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Nisan 1974ööö : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Nisan 1974ppp : 7.

ANONİM. “Heykel Olayı”, *Özgür İnsan*, 16, Nisan 1974rrr : 71

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Mayıs 1974sss : 7.

ANONİM. “Plastik”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Mayıs 1974şşş : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Mayıs 1974ttt : 7.

ANONİM. “ Sanatçılar Birliğinin Ankara Şubesi Kuruluyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1974uuu : 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Mayıs 1974üüü : 7.

ANONİM. “Ressam Hüsnü Züher’in Yunus Emre Konulu Grafik Sergisi Bugün Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Mayıs 1974vvv : 7.

ANONİM. “Ünlü Ressam Turgut Zaim Öldü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Mayıs 1974yyy : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Mayıs 1974zzzz : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Mayıs 1974aaaa : 7.

ANONİM. “Cumhuriyetin 50. Yıl Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mayıs 1974bbbb : 1.

ANONİM. “Cumhuriyet Sergisi Büyük İlgi Görüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1974cccc : 1.

ANONİM. “Türk Heykeltıraşlar Derneği 28 Mayıs’ta Nü Sergisi Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Mayıs 1974çççç : 7.

ANONİM. “1. Bahar 1974 Karma Resim Sergisi’ 23 Mayıs’ta Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Mayıs 1974dddd : 7.

ANONİM. “Tophane Parkındaki Emekçi Yontusunun Kolunu Kırdılar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Mayıs 1974eeee : 7.

ANONİM. “Tophane’deki İşçi Heykeli Kırıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1974ffff : 1.

ANONİM. “Ressam Fikret Mualla’nın Kemikleri Yurda Getiriliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1974gggg : 1.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Mayıs 1974hhhh : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Mayıs 1974ıııı : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Mayıs 1974iiii : 7.

ANONİM. “Fikret Mualla’nın Kemikleri 7 Yıl Sonra Paris’ ten İstanbul’a Getirildi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Mayıs 1974jjjj : 7.

ANONİM. “Plastik”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Haziran 1974kkkk : 7.

ANONİM. “Fikret Mualla’nın Kemikleri Yurda Getirildi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1974llll : 1.

ANONİM. “Heykeltıraşlar Derneği Taksim’de ‘Çıplak Heykel’ Sergisi Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Haziran 1974mmmm : 7.

ANONİM. “Kolları Kırılan Emekçi Yontusunu Şimdi de Kırmızıya Boyadılar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Haziran 1974nnnn : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Haziran 1974oooo : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Haziran 1974öööö : 7.

ANONİM. “Ecevit’ in Görüşüyle Sanat ve Politika”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Haziran 1974pppp : 7.

ANONİM. “Prof. Hüseyin Gezer Yapacağı Heykel İçin Lefkoşe’ye Gitti”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Haziran 1974rrrr : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Haziran 1974ssss : 7.

ANONİM. “Plastik”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Haziran 1974şşşş : 7.

ANONİM. “Çağdaş Fransız Resim Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1974tttt : 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Haziran 1974uuuu : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Haziran 1974üüüü : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Haziran 1974vvvv : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Haziran 1974yyyy : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Haziran 1974zzzz : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Haziran 1974aaaaa : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Haziran 1974bbbbb : 7.

ANONİM. “Plastik / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Temmuz 1974ccccc : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Temmuz 1974ççççç : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Temmuz 1974ddddd : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Temmuz 1974eeeeee : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Temmuz 1974fffff : 7.

ANONİM. “Bodrum’dan Sonra Trabzon’da da Bir Sanat Galerisi Açılması İsteniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Temmuz 1974ggggg : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Temmuz 1974hhhhh : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Temmuz 1974ııııı : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Temmuz 1974iiiii : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Temmuz 1974jjjjj : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Temmuz 1974kkkkk : 7.

ANONİM. “Arkeoloji Müzesi Bahçesinde İlk Kez Bir Resim Heykel Sergisi Düzenlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Temmuz 1974lllll : 7.

ANONİM. “Atilla ve Ruzin Galatalı’ nın Seramik Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Temmuz 1974mmmmm : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Ağustos 1974nnnnn : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Ağustos 1974ooooo : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Ağustos 1974ööööö : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Ağustos 1974ppppp : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ağustos 1974rrrrr : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Ağustos 1974sssss : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Ağustos 1974şşşşş : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Ağustos 1974ttttt : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Ağustos 1974uuuuu : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Ağustos 1974üüüüü : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Ağustos 1974vvvvv : 7.

ANONİM. “Halka Açık Sanat Müzesi’nde Ürenlerin Sergisi İzlenecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ağustos 1974yyyyy : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Ağustos 1974zzzzz : 7.

ANONİM. “Plastik / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Ağustos 1974aaaaa : 7.

ANONİM. “Eyüboğlu’nun Öğrencisi Hale Sontaş’ın Sergisi İlgiyle İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Eylül 1974bbbbbb : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Eylül 1974ccccc : 7.

ANONİM. “1970’ler Amerikasında Plastik Sanatların Durumu: “Pop” Akımından Sınır Tanımayan Bir Gelişimine Doğru”, *Milliyet Sanat*, 97, 13 Eylül 1974ççççç : 14 – 16.

ANONİM. “Devlet Güzel Sanatlar Galerisi’nde Retrospektif Resim Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Eylül 1974ddddd : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Eylül 1974eeeeee : 7.

ANONİM. “Gerçekçiler Grubu’ nun Birinci Resim Sergisini Ankara’da Düzenlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Ekim 1974fffff : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Ekim 1974gggggg : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar Alanındaki Yarışmalar ve Ödüller”, *Milliyet Sanat*, 100, 4 Ekim 1974hhhhh : 14 – 16.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Ekim 1974ııııı : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Ekim 1974iiiii : 7.

ANONİM. “Salih Acar 4 Kasım’da Açacağı Sergiye Hazırlanıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ekim 1974jjjjj : 7.

ANONİM. “Niyazi Toptoprak Resimlerini Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Ekim 1974kkkkk : 7.

ANONİM. “Cihat Burak, Nedim Günsür ve Nuri İyem’ in Sergileri Üzerine”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Ekim 1974lllll : 7.

ANONİM. “Neveser Aksoy Paris’te Resim Sergisi Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Ekim 1974mmmmm : 7.

ANONİM. “Ressam Salih Acar Kelaynak Kuşları Konulu Sergisini Cuma Günü Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Ekim 1974nnnnn : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Kasım 1974ooooo : 7.

ANONİM. “Nükhet Aksoy Resimlerini Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Kasım 1974öööööö : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Kasım 1974pppppp : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Kasım 1974rrrrrr : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Kasım 1974ssssss : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Kasım 1974ssssss : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Kasım 1974tttttt : 7.

ANONİM. “Devrim ve Gülsün Erbil’in Ortak Sergisi Yarın Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Kasım 1974uuuuuu : 7.

ANONİM. “Nihat Darcan’ın Resimleri İzmir’de İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Kasım 1974üüüüüü : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Kasım 1974vvvvvv : 7.

ANONİM. “Kültür ve Sanat Hizmetinde 30 Yıl”, *Sanat Dünyamız*, 1, Kasım 1974yyyyyy: 1 – 2.

ANONİM. “Genç Ressam İncedayı Milano’daki Sergisinde Çağdaş İnsanı yansıtıyor”, *Milliyet Sanat*, 106, 15 Kasım 1974zzzzzz : 18 – 19.

ANONİM. “Mustafa Pilevneli : ‘ Malzemeleri Çok Yönlü Kullanıyorum”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Aralık 1974aaaaaa : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Aralık 1974bbbbbb : 7.

ANONİM. “İsmail Altınok Ankara’da Or – An Sanat Galerisinde Resimlerini Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Aralık 1974cccccc : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Aralık 1974çççççç : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Aralık 1974ddddd : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Aralık 1974eeeeeee : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Aralık 1974ffffff : 7.

ANONİM. “Eyüboğlu, ‘Resimle Hayatını Kazanan Sanatçı Pek Az’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Aralık 1974ggggggg : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Aralık 1974hhhhhhh : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Aralık 1974iiiiiii : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Aralık 1974jjjjjjj : 7.

ANONİM. *Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü*, Ankara: Doğu Matbaası, 1974jjjjjjj : 2

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Ocak 1975a : 7.

ANONİM. “Necdet Kalay Köy Görünümünü İçeren Yeni Bir Resim Sergisi Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Ocak 1975b : 7.

ANONİM. “58. İstanbul Resim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ocak 1975c : 5.

ANONİM. “Kültür Bakanı ‘Ülkemizin Tutarlı Bir Kültür Politikası Olmalı’, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ocak 1975ç : 5.

ANONİM. “Künmat’ Adlı Yeni Bir Sanat Galerisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Ocak 1975d : 7.

ANONİM. “A. Memedoğlu Suçlanan Resimlerini Dostlar Tiyatrosunda Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Ocak 1975e : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Ocak 1975f : 7.

ANONİM. “Galeriler ve Yorumlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Ocak 1975g : 7.

ANONİM. “Yayınımız Üzerine Belediye Sanat Galerilerinde Mesai Saatleri Değişti”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Ocak 1975h : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Şubat 1975ı : 7.

ANONİM. “Yarımca Sanat Şenliği Başlarken...”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Şubat 1975i : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Şubat 1975j : 7.

ANONİM. “Mehmet Pesen Resimlerinin Tümünde İnsan Sevgisini Yansıtmayı Amaçlamış”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Şubat 1975k : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Şubat 1975l : 7.

ANONİM. “Beyoğlu Şehir Galerisi Yer Değiştiriyor”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Şubat 1975m : 8.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Şubat 1975n : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Şubat 1975o : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Şubat 1975ö : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Mart 1975p : 7.

ANONİM. “Gülşen Çalık Can ile Bir Konuşma / Üniversitelerarası Resim – Heykel ve Sanatçılar Derneğinin 11. Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Mart 1975r : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Mart 1975s : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Mart 1975ş : 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Mart 1975t : 7.

ANONİM. “III. İstanbul Festivali 20 Haziran - 15 Temmuz Tarihlerinde Yapılacak / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Mart 1975u : 7.

ANONİM. “Bir Galerinin Düşündürdükleri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Mart 1975ü : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Mart 1975v : 7.

ANONİM. “İbrahim Çallı’nın Eserleri Cumalı Sanat Galerisinde Sergileniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Mart 1975y : 7.

ANONİM. “Avni Arbaş’ın Paris’teki Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mart 1975z : 6.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneğine Seramik ve Fotoğraf Sanatçıları da Girebilecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Mart 1975aa : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Mart 1975bb : 7.

ANONİM. “Edip Hakkı Köseoğlu’nun Yapıtları İlk Kez Sergileniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Nisan 1975cc : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Nisan 1975çç : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Nisan 1975dd : 7.

ANONİM. “Kümmat Sanat Galerisinin Övgüye Değer Girişimi : E. Hakkı Hoca Yapıtlarını Yeni Kuşaklara Tanıtıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1975ee : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Nisan 1975ff : 7.

ANONİM. “Belediye Sarayı Sanat Galerisi Hizmete Girdi”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Nisan 1975gg : 8.

ANONİM. “Kültür Bakanlığı Devlet Resim ve Heykel Sergisi Yönetmeliği Açıkladı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Nisan 1975hh : 7.

ANONİM. “Festival / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Nisan 1975ıı : 7.

ANONİM. “Sık Sık İsim Değiştiren Doğu Alman Sanatçısı Ralf Winkler’in Dresden’deki “Figür Sergisi” İlgiyle İzleniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Nisan 1975ii : 6.

ANONİM. “Yaprak Berkant; ‘Sanatçı Topluma Yönelik Olarak Çalışmalı’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Nisan 1975jj : 7.

ANONİM. “Devlet Resim ve Heykel Sergisinde Başarı Ödülü Kazanan Sanatçılar Açıklandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Mayıs 1975kk : 6.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Mayıs 1975ll : 7.

ANONİM. “Nasip İyem Son Çalışmalarını Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Mayıs 1975mm : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Mayıs 1975nn : 7.

ANONİM. “Alman sanatçıların Bursa’da Açtığı Sergi İlgi Gördü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Mayıs 1975oo : 7.

ANONİM. “Beş Genç Sanatçı İlk Resim Sergilerini Açıyorlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Mayıs 1975öo : 7.

ANONİM. “Gürol Sözen’in Kurtuluş Savaşını Konu Alan Resimleri Yayımlandı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Mayıs 1975pp : 7.

ANONİM. “İstanbul Arkeoloji Müzesi Bu Yıl da 21 Haziranda Bir Karma Sergi Açacak”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Mayıs 1975rr : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Mayıs 1975ss : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Mayıs 1975şş : 7.

ANONİM. “11 Ressam Çalışmalarını Bugün Taksim Sanat Galerisinde Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Mayıs 1975tt : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Haziran 1975uu : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Haziran 1975üü : 7.

ANONİM. “İstanbul Festivali / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Haziran 1975vv : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Haziran 1975yy : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Haziran 1975zz : 7.

ANONİM. “Devrim ve Gülsün Erbil Ankara’da Son Çalışmalarını Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Temmuz 1975aaa : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Temmuz 1975bbb : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Temmuz 1975ccc : 7.

ANONİM. “Görsel Sanatlar Derneği Kuruldu”, *Milliyet Sanat*, 139, 4 Temmuz 1975ççç : 31.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Temmuz 1975ddd : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Temmuz 1975eee : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Temmuz 1975fff : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Temmuz 1975ggg : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Temmuz 1975hhh : 7.

ANONİM. “İstanbul Arkeoloji Müzesi Sanat Ödülleri Dağıtıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1975ııı : 6

ANONİM. “İstanbul Festivali / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Temmuz 1975iii : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Temmuz 1975jjj : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Temmuz 1975kkk : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Temmuz 1975lll : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Ağustos 1975mmm : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Ağustos 1975nnn : 7.

ANONİM. “12. Antalya Festivalinin Programı Gerçek Bir Sanat Şöleni Niteliklerini Taşıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Ağustos 1975ooo : 6.

ANONİM. “ Y. Dönmez’in Resim, Heykel ve Seramik Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ağustos 1975ööö : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Ağustos 1975ppp : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Ağustos 1975rrr : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Ağustos 1975sss : 7.

ANONİM. “Mevsimin İlk Sergileri Taksim Sanat Galerisi’nde Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Eylül 1975şşş : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Eylül 1975ttt : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Eylül 1975uuu : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Eylül 1975üüü : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Eylül 1975vvv : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Eylül 1975yyy : 7.

ANONİM. “Ressam Cemil Eren Son Çalışmalarını Sonunda Ankara’da Sergileyecek”,
Yeni Ortam Gazetesi, 14 Eylül 1975zzz : 7.

ANONİM. “Fürey’a’nın Son Seramik Çalışmaları 18 Eylül’de Sergileniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Eylül 1975aaaa : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Eylül 1975bbbb :7.

ANONİM. “Fürey’a’nın Çalışmaları İlgiyle İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Eylül 1975cccc : 7.

ANONİM. “İzmir Resim ve Heykel Müzesi’ndeki Sergileri Bir Yılda 39 Bin Kişi Gezdi”,
Yeni Ortam Gazetesi, 22 Eylül 1975çççç : 7.

ANONİM. “Galeri Baraz 14 Kasımda Göknıl, Baraz’ın Son Çalışmalarıyla Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Eylül 1975dddd : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Eylül 1975eeee : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Eylül 1975ffff : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ekim 1975gggg : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Ekim 1975hhhh : 7.

ANONİM. “Neveser’in Doğa, Nevbahar’ı İse Çelişkiler Etkiliyor”, *Milliyet Gazetesi*, 5 Ekim 1975ıııı : 2.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ekim 1975ıııı : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ekim 1975jjjj : 6.

ANONİM. “Aliye Berger’in Resim ve Gravür Çalışmaları Akademide Sergilenecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Ekim 1975kkkk : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Ekim 1975llll : 7.

ANONİM. “Türk Sanatçılarının Almanya’da Açtığı Mehmet Berlin’de Adlı Sergi İlgi Gördü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Ekim 1975mmmm : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Ekim 1975nnnn : 7.

ANONİM. “Aliye Berger’in Yapıtları Sergileniyor”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Ekim 1975oooo : 8.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ekim 1975öööö : 7.

ANONİM. “Prof. Gezer Devletin İlgisizliğinden Yakındı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Ekim 1975pppp : 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Ekim 1975rrrr : 7.

ANONİM. “Sanat Olayları Sanat Haberleri”, *Özgür İnsan*, 24, Ekim 1975ssss : 103 – 104.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Kasım 1975şşşş : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Kasım 1975tttt : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Kasım 1975uuuu : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Kasım 1975üüüü : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Kasım 1975vvvv : 7.

ANONİM. “Avni Arbaş’ ın Çalışmaları Sergileniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Kasım 1975yyyy : 7.

ANONİM. “İzmir Resim ve Heykel Müzesinde, Resim ve Seramik Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Kasım 1975zzzz : 7.

ANONİM. “Turan Erol Son Çalışmalarını Melda Kaptana Galerisinde Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Kasım 1975aaaa : 7.

ANONİM. “Üç Türk Sanatçısının Açtığı “Mehmet Berlin’de” Sergisi, Berlin Festivali’nde Başarı Kazandı”, *Milliyet Sanat*, 159, 21 Kasım 1975bbbb : 18 – 20.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Kasım 1975cccc : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Kasım 1975çççç : 7.

ANONİM. “Gülyüz’ün Yeni Sergisi 2 Aralık’ta Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Kasım 1975ddddd : 6.

ANONİM. “3. Yıl Karma Resim Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Aralık 1975eeee : 6.

ANONİM. “Doğar’ın Güzel Sanatlar Galerisinde Engellenen Sergisi Ankara’da Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Aralık 1975ffff : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Aralık 1975ggggg : 7.

ANONİM. “Turan Erol’ un Dört Yıllık Bir Aradan Sonra Açtığı Resim Sergisi Uzatıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Aralık 1975hhhhh : 7.

ANONİM. “Cihat Burak Resimlerini Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Aralık 1975iiii : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Aralık 1975jjjjj : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Aralık 1975jjjjj : 7.

ANONİM. “Ressam Neşet Günel Çalışmalarını 26 Aralık Günü Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Aralık 1975kkkkk : 7.

ANONİM. “Türkiye Ressamlar Cemiyeti’nin 43. Karma Sergisi Başkent’te İlgi Topladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Aralık 1975lllll : 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Aralık 1975mmmmm : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Aralık 1975nnnnn : 7.

ANONİM. “Görsel sanatçılar Derneği İstanbul’da Yeni Bir Galeri Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Aralık 1975ooooo : 7.

ANONİM. *Başbakan Süleyman Demirel Tarafından Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi’nde Okunan Hükümet Programı*, Ankara : Başbakanlık Basımevi, 1975ööööö : 11.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ocak 1976a : 7.

ANONİM. “Taksim Sanat Galerisindeki Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Ocak 1976b : 7.

ANONİM. “Neşet Günel “Toprak Adamları” nı Sergiledi”, *Milliyet Gazetesi*, 9 Ocak 1976c : 8.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ocak 1976ç : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Ocak 1976d : 7.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Ocak 1976e : 7.

ANONİM. “Fahir Aksoy’un Tabloları Stockholm’de Büyük İlgi Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ocak 1976f : 6.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Ocak 1976g : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ocak 1976h : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Ocak 1976ı : 7.

ANONİM. “5. Yılı Kutlayan Melda Kaptana Galerisinde Karma Sergi Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Ocak 1976i : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar / Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Şubat 1976j : 7.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği’nin Galerisi Yarın Karma Bir Sergi İle Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Şubat 1976k : 7.

ANONİM. “Melike Abasıyanık Kurtiç Seramik Çalışmalarını 17 Şubatta Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Şubat 1976l : 7.

ANONİM. “Akbank, Satın Aldığı Tabloları Sergiledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Şubat 1976m : 6.

ANONİM. “Görsel Sanatlar Merkezinde İlk Karma Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Şubat 1976n : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Şubat 1976o : 7.

ANONİM. “Görsel Sanatlar Merkezi’nde İlk Karma Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1976ö : 6

ANONİM. “Anadolu Doğal ve Arkeolojik Zenginlikler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1976p : 6.

ANONİM. “Nevbahar’ın Son Çalışmaları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1976r : 6.

ANONİM. “Akyol’un 3. Kişisel Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1976s : 6.

ANONİM. “Plastik Sanatlar Dalında İki Ayrı Dernek Kuruldu”, *Milliyet Sanat*, 171, 13 Şubat 1976ş : 20.

ANONİM. “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Şubat 1976t : 7.

ANONİM. “Ankara Yeni Bir Sanat Galerisine Kavuşuyor”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Şubat 1976u : 8.

ANONİM. “İskenderiye Bienali’nde İki Türk Sanatçısı Ödül Aldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Şubat 1976ü : 7.

ANONİM. “Ankara’da “Yaşayan Bedri Rahmi Eyüboğlu” Adlı Sergi Açılacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Şubat 1976v : 6.

ANONİM. “Sergiler / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Şubat 1976y : 7.

ANONİM. “İlhan Berk Desenlerini Galeri Baraz’da Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Şubat 1976z : 7.

ANONİM. “Başkent’te Yeni Bir Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mart 1976aa : 6.

ANONİM. “Yaşayan Bedri Rahmi Sergisi”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Mart 1976bb : 8.

ANONİM. “Antalya Festivali 13. Yılında Uluslar arası Hale Getirildi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mart 1976cc : 6.

ANONİM. “Romanya Çağdaş Resmi” Konulu Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mart 1976çç : 6.

ANONİM. “İlhami Demirci Anısına Sergi Düzenlendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mart 1976dd : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1976ee : 6.

ANONİM. “Tülin Öztürk 4. Resim Sergisini Ankara’da Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Nisan 1976ff : 6.

ANONİM. “Gül Derman ve Türkan Sılay Rador’un Sergisi Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Nisan 1976gg : 6.

ANONİM. “Köksal Önem, Akdeniz Sanat Galerisi’nde Resimlerini Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1976hh : 6.

ANONİM. “Cemil Eren’in Sergisi İlgi Topladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1976ıı : 6.

ANONİM. “Kültür ve Sanat Haberleri”, *Bayrak Gazetesi*, 20 Nisan 1976ii : 7.

ANONİM. “Resim Heykel Müzesinin Problemleri”, *Bayrak Gazetesi*, 29 Nisan 1976jj : 7.

ANONİM. “Sergiler”, *Bayrak Gazetesi*, 29 Nisan 1976kk : 7.

ANONİM. “Birçok Sanatçı, Mayıs’ta Açılacak Devlet Resim ve Heykel Sergisi’ ne Niçin Eser Göndermedi”, *Milliyet Sanat*, 182, 30 Nisan 1976ll : 5 – 7.

ANONİM. “Yontucu Hayri Karay’ın Galerisi Baraz’daki Sergisi 18 Mayıs’a Kadar Sürüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1976mm : 6.

ANONİM. “Asuman Kılıç 19. Kişisel Sergisini Türk – Amerikan Derneği’nde Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1976nn : 8.

ANONİM. “Naile Akıncı’ nın Resim Sergisi : Yerli Konu Yerli Anlayış”, *Bayrak Gazetesi*, 15 Mayıs 1976oo : 2.

ANONİM. “Habib Aydoğdu, Or-an Sanat Galerisi’nde Sergi Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1976öö : 6.

ANONİM. “Beyhan Yakın’ın Başkent’teki Resim Sergisi İlgi Topladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1976pp : 6.

ANONİM. “Tabiat 76’ İlgi ile İzleniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1976rr : 6.

ANONİM. “Sadi Diren’in Çalışmaları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1976ss : 6.

ANONİM. “Nevin Göker Ulutaş’ın Resim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1976şş : 6.

ANONİM. “Andiçen Sanat Ödülleri Açıklandı”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1976tt : 8.

ANONİM. “Turan Erol Suluboya Yapıtlarını Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mayıs 1976uu : 6.

ANONİM. “Akdeniz Sanat Galerisinde Yeni Bir Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1976üü : 6.

ANONİM. “Fikret Mualla’nın Eserleri Ankara’da Sergilendi”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Haziran 1976vv : 8.

ANONİM. “Paris’te Vitrinlerde Açılan Sergilere Türk Ressamlarının Yapıtları da Alındı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Haziran 1976yy : 6.

ANONİM. “Akdeniz Sanat Galerisinde 37 Sanatçının 80 Yapıtı Sergilendi”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Haziran 1976zz : 8.

ANONİM. “İstanbul Arkeoloji Müzeleri’ni Sevenler Derneği’nin Düzenlediği Sergi 21 Haziran’da Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1976aaa : 6.

ANONİM. “Bulgar Ressamları Başkent’te Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Haziran 1976bbb : 6.

ANONİM. “Bu Gece Akademi’de “Çağdaş Sanatlar Birleşimi” Gösterisi Düzenlenecek”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Haziran 1976ccc : 8.

ANONİM. “Başlangıcından Bugüne Türk Resim Sanatını Tanıtan Büyük Bir Sergi Romanya’da Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Haziran 1976ççç : 6.

ANONİM. “Festivaller Bize Ne Kazandırıyor?”, *Bayrak Gazetesi*, 26 Haziran 1976ddd : 8.

ANONİM. “Gülğün Başarır’ın Resim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Temmuz 1976eee : 6.

ANONİM. “İstanbul Festivali”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1976fff : 6.

ANONİM. “Yarımca Şenliği Programını Hazırlayan Kutlar Sorularımızı Yanıtladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1976ggg : 8.

ANONİM. “36 Sanatçının Resimleri Sergilendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1976hhh : 8.

ANONİM. “İstanbul Yeni Bir Sanat Galerisine Kavuşuyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ağustos 1976ııı : 6.

ANONİM. “Ayvalık’ta Sanat Olayları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1976iii : 6.

ANONİM. “Erdal Alantar Sergisini 1 Eylül’de Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1976jjj : 6.

ANONİM. “Tamer Akakıncı İlk Sergisi Yarın Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ağustos 1976kkk : 6.

ANONİM. “Heykel Sanatçısı Metin Ekiz’in İlk Kişisel Sergisi Bugün Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Eylül 1976lll : 6.

ANONİM. “Altı Türk Kadın Sanatçısının Fransa’da Açtıkları Sergi İlgi Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Eylül 1976mmm : 6.

ANONİM. “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yapılarının İçinde ve Dışında Oluşturulacak Anıtlar ve Sanat Yapıtları İçin Bir Yarışma Düzenledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Eylül 1976nnn : 6.

ANONİM. “10.DYO Resim Yarışmasının Sonuçları Belli Oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Ekim 1976ooo : 6.

ANONİM. “Cihat Burak’ın Yeni Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ekim 1976ööö : 6.

ANONİM. “Sanat Dünyasından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ekim 1976ppp : 6.

ANONİM. “Agop Arad 40. Sergisini Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1976rrr : 6.

ANONİM. “Paris’te Açılan Çağdaş Sanat Sergisinde Türk Sanatçılar Başarı Kazandılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1976sss : 6.

ANONİM. “Lerzan Bengisu Heykellerini Taksim Gezisinde Sergiledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ekim 1976şşş : 6.

ANONİM. “Akbank’ın Koleksiyonundan 50 Örnekle 40 Türk Ressamı Konulu Sergisi Bugün Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Kasım 1976ttt : 6.

ANONİM. “Fatma İzgi’nin Yapıtları Bugün Görsel Sanatlar Merkezinde Sergilenecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Kasım 1976uuu : 6.

ANONİM. “Seramik Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Kasım 1976üüü : 6.

ANONİM. “Sovyetlerin “Yaratı” Dergisi Bir Bölümünü Gürer Ener’ in Resimlerine Ayırdı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Kasım 1976vvv : 6.

ANONİM. “Sanat Dünyasında Yeni Bir Tür: “Fotoğraf Heykel”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Kasım 1976yyy : 6.

ANONİM. “Sanatının 60. Yılında Elif Naci”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Kasım 1976zzz : 6.

ANONİM. “Türkiye’de ve Dünyada Kadın” adlı Sergi Başkentte Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Kasım 1976aaaa : 6.

ANONİM. “Akademi’nin Bugünkü Sorunları ve Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Akademikilerin Görüşleri”, *Milliyet Sanat*, 210, 17 Aralık 1976bbbb : 7 – 13.

ANONİM. “Festivalden İzlenimler”, *Bayrak Gazetesi*, 18 Aralık 1976cccc : 8.

ANONİM. “Sanatçılar Derneği “Yılın Genç Sanatçısı” nı Seçmek Amacıyla Bir Yarışma Düzenledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Aralık 1976çççç : 6.

ANONİM. “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Ocak 1977a : 6.

ANONİM. “İGSD’nin düzenlediği “Yılın Genç Sanatçıları” Yarışması Sonuçlandı”, *Milliyet Sanat*, 213, 7 Ocak 1977b : 8

ANONİM. “Sanatçılar ve Galerici Resim Ticaretini Tartıştılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1977c : 7.

ANONİM. “DGSA’ de Koray Ariş ve Metin Haseki’nin Heykel Sergileri Açıldı”, *Politika Gazetesi*, 16 Ocak 1977ç : 6.

ANONİM. “Aliye Berger’in Sergilenen Yapıtları Sanatçının Anısına Saygı Simgeliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1977d : 6.

ANONİM. “Aliye Berger’ in Yapıtlarından Oluşan Sergi İlgiyle İzlendi”, *Politika Gazetesi*, 19 Ocak 1977e : 6.

ANONİM. “Hikmet Onat 95 Yaşında İlk Kişisel Sergisini Açıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Ocak 1977f : 8.

ANONİM. “Kuzgun Acar Ölümünün 1. Yılında Anılıyor”, *Politika Gazetesi*, 5 Şubat 1977g : 6.

ANONİM. “Peker, Güvenli Pentür Ustalığını İzleyiciye Kabul Ettiriyor”, *Politika Gazetesi*, 9 Şubat 1977h : 6.

ANONİM. “Üç Sanatçı Gravürlerini Sergiliyor”, *Politika Gazetesi*, 10 Mart 1977ı : 6.

ANONİM. “Fahir Aksoy: “Matrahçı Nasuh Belgeseli İlgi Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mart 1977i : 6.

ANONİM. “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mart 1977j : 6.

ANONİM. “Kuş Ressamı Salih Acar Yaban Hayvanlara Yöneldi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1977k : 6.

ANONİM. “DGSA Öğrencilerinin Protesto Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1977l : 6.

ANONİM. “Çobanlıktan Yetişen Ressam: “Süleyman Şahin”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mart 1977m : 6.

ANONİM. “Gürkan Coşkun Komet’ in Sergisi Bugün Açılıyor / Ayten Mizanoğlu Taksim Galerisinde Kişisel Yapıtlarını Sergileyecek”, *Politika Gazetesi*, 29 Mart 1977n : 6.

ANONİM. “Soruşturma: Sadi Diren: “Kültürü Geçmişe Bağlamak Benzerini İstemek Bir Kültür Siyaseti Değildir”, *Politika Gazetesi*, 30 Mart 1977o : 6.

ANONİM. “Soruşturma: Ali Germaner ‘Sanatın Siyasal Bildirisi Vardır, Bundan da Kaçınamaz”, *Politika Gazetesi*, 6 Nisan 1977ö : 6.

ANONİM. “Bir Sanatçının 24 Saati: Nuri İyem”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1977p : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Politika Gazetesi*, 11 Nisan 1977r : 6.

ANONİM. “Nihat Darcan: ‘İstanbul’da Bir Galeri Fırtınası Var’, Muhsin Kut : ‘Resim Borsası Henüz Oluşmamıştır”, *Politika Gazetesi*, 12 Nisan 1977s : 6.

ANONİM. “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1977ş : 6.

ANONİM. “Fikret Otyam Yapıtlarını Mersin’de Sergiliyor”, *Politika Gazetesi*, 14 Nisan 1977t : 6.

ANONİM. “Politik Nedenler Yüzünden Venedik Bienali’nin Sona Ermesi Tehlikesi Var”, *Milliyet Sanat*, 227, 15 Nisan 1977u : 14 – 15.

ANONİM. *Sanat ve Sanatçı – 2*, Milliyetçi Hareket Partisi’ nin Bildirisi, Ankara, 1977ü.

ANONİM. “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Nisan 1977v : 6.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği’nin Yarışması Sonuçlandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Mayıs 1977y : 6.

ANONİM. “İstanbul ve Ankara’da Mevsim Sonu Sergileri”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Mayıs 1977z : 12.

ANONİM. “1977 Mayıs Sergisi Başarı Ödülleri”, *Politika Gazetesi*, 7 Mayıs 1977aa : 6.

ANONİM. “Politika’da Sanat”, *Politika Gazetesi*, 14 Mayıs 1977bb : 6.

ANONİM. “UFACSI Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Haziran 1977cc : 6.

ANONİM. “İstanbul Festivali Yine Küçük Bir Azınlığa Seslenecek”, *Politika Gazetesi*, 11 Haziran 1977çç : 6.

ANONİM. “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Haziran 1977dd : 6.

ANONİM. “14. Uluslararası Antalya Sanat Festivali 2 Temmuz’da Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Haziran 1977ee : 6.

ANONİM. “Ramis Aydın’ın Sergisi Sona Eriyor / 14. Antalya Festivali Başlıyor”, *Politika Gazetesi*, 29 Haziran 1977ff : 6.

ANONİM. “Bir Festival Biterken Bir Diğeri Başlıyor”, *Politika Gazetesi*, 9 Temmuz 1977gg : 6.

ANONİM. “Almanya’da “Avrupa Türk Sanatçılar Derneği” Kuruldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Temmuz 1977hh : 6.

ANONİM. “Yarımca Şenliği Sanat Gecesinde İşçiler Çoğunlukta’ydı”, *Politika Gazetesi*, 20 Temmuz 1977ıı : 6.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği Yeni Yerinde Çalışmalarına Başlıyor”, *Politika Gazetesi*, 20 Temmuz 1977ii : 6.

ANONİM. “Paris’teki “Le Scriptorium” Galerisi Mevsime Anlı’nın Sergisiyle Girecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Temmuz 1977jj : 6.

ANONİM. “Gürol Sözen Resimlerini Cumalı Sanat Galerisi’nde Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1977kk : 6

ANONİM. “İstanbul Sanat Bayramı” 22 Ekim’de Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Eylül 1977ll : 6

ANONİM. “Necdet Kalay : “Anadolu’da Bugüne Dek Bozulmadan Saflığını Koruyabilmiş Tek Yer Safranbolu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Eylül 1977mm : 6.

ANONİM. “İstanbul Sanat Bayramı 22 Ekim’de”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ekim 1977nn : 8.

ANONİM. “Galeri Baraz’da Bakır Eşyalar Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Ekim 1977oo : 6.

ANONİM. “10. Paris Gençler Bienali’nde Gözler Türkiye Ekibinde / ‘Grev Sergisi’ İlgi İle İzleniyor”, *Politika Gazetesi*, 15 Ekim 1977öo : 6.

ANONİM. “ Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ekim 1977pp : 6.

ANONİM. “ Yeni Eğilimler” Adlı Yarışmanın Sonuçları Belli Oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ekim 1977rr : 6.

ANONİM. “Eşref Üren’in Sergisinin Açılışına Kültür Bakanı da Katıldı”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Ekim 1977ss : 10.

ANONİM. “İstanbul Sanat Bayramı Bugün Açılıyor”, *Politika Gazetesi*, 22 Ekim 1977şş : 6.

ANONİM. “İstanbul Sanat Bayramı Dün Başladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1977tt : 6.

ANONİM. “İstanbul Sanat Bayramı’nda Yarışmalı Serginin Ödülleri Dağıtıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ekim 1977uu : 6.

ANONİM. “Akademi Başkanı Sadun Ersin Sempozyumu Bir Konuşma ile Açtı”,
Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ekim 1977üü : 6.

ANONİM. “İstanbul Sanat Bayramı’nın Sempozyum Programı Bu Akşam
Kapanıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ekim 1977vv :6

ANONİM. “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Kasım 1977yy : 6.

ANONİM. “Hakkı Anlı’nın Paris Sergisi İlgi Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Kasım
1977zz : 6.

ANONİM. “Paris’te “Genel Grev – 4 Ressam – Türkiye” Sergisi Başladı”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 9 Kasım 1977aaa : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Kasım 1977bbb : 6.

ANONİM. “Adnan Varınca’nın Resimleri Maçka Sanat’ta Sergileniyor”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 26 Kasım 1977ccc : 7.

ANONİM. “Genel Grev – 4 Ressam – Türkiye” Sergisi Paris’te Açıldı”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 29 Kasım 1977ççç : 6.

ANONİM. “Genel Grev – 4 Ressam – Türkiye” Konulu Sergi Paris’te”, *Milliyet
Gazetesi*, 30 Kasım 1977ddd : 10.

ANONİM. “Genel Grev 4 Ressam Türkiye’ Sergisi Paris’te Sürüyor”, *Politika Gazetesi*,
30 Kasım 1977eee : 6.

ANONİM. “Resim”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Aralık 1977fff : 6.

ANONİM. “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1977ggg : 6.

ANONİM. “Balaban ile ‘Üretenlerin Sureti’ Üzerine Bir Söyleşi”, *Politika Gazetesi*, 10
Aralık 1977hhh : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Aralık 1977ıı : 6.

ANONİM. “Dino’nun “Yeni Çiçekler” Sergisi, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Aralık 1977ııı : 6

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1977ıııı : 6

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Aralık 1977ııııı : 6

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ocak 1978a : 6

ANONİM. “Balaban, 1978’de İlk Kişisel Sergisini İzmir’de Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ocak 1978b : 6

ANONİM. “Hükümet Programı Meclis’lerde Okundu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ocak 1978c : 5.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1978ç : 6.

ANONİM. “Devlet Resim Heykel Sergisinin Demokratikleştirilmesi’ Tartışılacak”, *Politika Gazetesi*, 18 Ocak 1978d : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ocak 1978e : 6.

ANONİM. “Sanatçı Örgütleri Yeni Hükümetten Ne Bekliyor?”, *Milliyet Sanat*, 261, 23 Ocak 1978f : 4 – 9.

ANONİM. “Sanatçılar Hükümetten Neler Bekliyor?”, *Politika Gazetesi*, 28 Ocak 1978g : 6.

ANONİM. “GSD’DE 4 Ressamın Sergisi Sürüyor”, *Politika Gazetesi*, 28 Ocak 1978h : 6.

ANONİM. “Kültür Bakanı Kışlalı: “Ulusal Kültür Politikamızın Hedefi Özgür Bir İnsandır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ocak 1978ı : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1978i : 6.

ANONİM. “Sanatçılar Hükümetten Neler Bekliyor?”, *Politika Gazetesi*, 1 Şubat 1978j : 6.

ANONİM. “Nurullah Berk’in Bükreş Sergisi”, *Politika Gazetesi*, 4 Şubat 1978k : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Şubat 1978l : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Şubat 1978m : 6.

ANONİM. “Heykeltıraş Mükremin Mungan Uluslar arası Pablo Neruda Yarışması’nda ‘Güzel Sanatlar’ Dalında Birinci Oldu”, *Politika Gazetesi*, 18 Şubat 1978n : 6.

ANONİM. “Ulusal – Demokratik Kültür Politikası Seminerinin Sonunda Ortak Bir Bildiri Yayınlandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Şubat 1978o : 6.

ANONİM. “DSF’ nin Heykel ve Afiş Yarışmasının Katılma Süresi 1 Mart’ta Sona Eriyor”, *Politika Gazetesi*, 25 Şubat 1978ö : 6.

ANONİM. “Çağdaş İstanbul Resim Sergisi’ Düzenlenecek”, *Politika Gazetesi*, 25 Şubat 1978p : 6.

ANONİM. “ Çağdaş İstanbul Resmi” Adlı Bir Sergi Düzenleniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Şubat 1978r : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Şubat 1978s : 6.

ANONİM. “Uluç Yapıtlarını Başkent’te Sergileyecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mart 1978ş : 6.

ANONİM. “Güleryüz Yapıtlarını Polonya’da Sergiledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mart 1978t : 6.

ANONİM. “12. İskenderiye Bienali 30 Mart Günü Açılacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mart 1978u : 6.

ANONİM. “Pablo Neruda’ Ödülünü Kazanan Heykeltıraş ve Grafikçi Mükremin Mungan Sanatçının Tarafsız Olamayacağını Söyledi”, *Politika Gazetesi*, 8 Mart 1978ü : 6.

ANONİM. “Alantar Frankfurt’ta “Aydın Sanatçısı” Seçildi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Mart 1978v : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Mart 1978y : 6.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneğinde Karma Sergi Açılıyor”, *Politika Gazetesi*, 22 Mart 1978z : 6.

ANONİM. “Dino’nun Sergisi 3 Nisan’da Atina’da”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1978aa : 6.

ANONİM. “Sanat Emeği’nden”, *Sanat Emeği*, 1, Mart 1978bb : 3 – 4.

ANONİM. “Güler’in Resim Sergisi “Kadınlığın Kaderi” Adını Taşıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1978cc : 6.

ANONİM. “GSD ‘1 Mayıs’a Hazırlık Atölyesi’ ni Kurdu / Abidin Dino Atina’da Sergi Açtı / Kültür Yüksek Kurulu Oluşturuldu”, *Politika Gazetesi*, 8 Nisan 1978çç : 6.

ANONİM. “2. Mayıs Sergisi’ Politika Özel Ödülünü İbrahim Örs Kazandı”, *Politika Gazetesi*, 26 Nisan 1978dd : 6.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği Sergisinde Ödüller Dağıtıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Nisan 1978ee :6.

ANONİM. “GSD ‘2. Mayıs Sergisi’ nde Politika Başarı Ödülü Kazanan İbrahim Örs’le Bir Söyleşi”, *Politika Gazetesi*, 29 Nisan 1978ff : 6.

ANONİM. “Kültür İşleri Yüksek Kurulu İlk Toplantısını Yaptı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Nisan 1978gg : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Mayıs 1978hh : 6.

ANONİM. “Gülsün Karamustafa Taksim Sanat Galerisi’nde Resim Sergisi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1978ıı : 6.

ANONİM. “Lerzan Öke Evini Sanat Galerisi Haline Getirdi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1978ii : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran 1978jj : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Haziran 1978kk : 6.

ANONİM. “Sanat Şenlikleri İçin Ne Dediler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1978ll : 6.

ANONİM. “Uluslararası 6. İstanbul Sanat Festivali”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1978mm : 6.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği’nin Kongresinin Yenilenmesi İstendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Haziran 1978nn : 6.

ANONİM. “XV. Antalya Uluslararası Sanat Şenliği’nde Bu Yıl Bir Şarkı Yarışması da Yer Alacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Haziran 1978oo : 6.

ANONİM. “Antalya Uluslararası Sanat Şenliği Bugün Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Temmuz 1978öö : 6.

ANONİM. “15. Antalya Şenliği Bugün Bitiyor: Şenliğin Sloganı Barış”, *Politika Gazetesi*, 8 Temmuz 1978pp : 4.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği Bir Açıklama Yaptı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1978rr : 6.

ANONİM. “Ankara’da İlk Kez Bir “Halk Şenliği” Düzenlendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Temmuz 1978ss : 6.

ANONİM. “Karma Sergi Büyük İlgi Topladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Temmuz 1978şş : 6.

ANONİM. “İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1978tt : 6.

ANONİM. “DTGSYO Öğrencileri Çalışmalarını Sergiliyorlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1978uu : 6.

ANONİM. “Kültür Bakanlığı Kültür Yüksek Kurulu” Oluşturuldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1978üü : 6.

ANONİM. “Kartal Sanat Şenliği Yarın Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Ağustos 1978vv : 6.

ANONİM. “Kartal Kültür ve Sanat Şenliği Başladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Ağustos 1978yy : 6.

ANONİM. “Kartal Kültür ve Sanat Şenliği Resim – Heykel Yarışması’nın Sonucu Bugün Belli Oluyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ağustos 1978zz : 6.

ANONİM. “Kartal Şenliği Resim – Heykel Yarışması Sonuçlandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1978aaa : 6.

ANONİM. “Cumalı Sanat Galerisi’ndeki “Yaz Karma Resim Sergisi” Ay Sonuna Değin Sürüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1978bbb : 6.

ANONİM. “Galeri Baraz Chicago Sanat Fuarı’na Çağrıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1978ccc : 6.

ANONİM. “Çağdaş Türk Ressamları Sergisi” Bir Belgesel Nitelik Taşıma Amacını Gündüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ağustos 1978ççç : 6.

ANONİM. “Kartal Şenliği’ni Halk Benimsemişti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ağustos 1978ddd : 6.

ANONİM. “Birinci Yakacık Kültür ve Sanat Şenliği Bugün Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ağustos 1978eee : 6.

ANONİM. “İş Bankası Ankara ve İzmir’de Sanat Galerileri Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ağustos 1978fff : 6.

ANONİM. “Acar’ın “Kelebekler, Böcekler ve Balıklar” Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1978ggg : 6.

ANONİM. “Akbank Bebek’te Bir Sanat Galerisi Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1978hhh : 6.

ANONİM. “İktidarın Kültür Politikası ve Festivallerin Acıklı Sonu”, *Sanat Emeği*, 6, Ağustos 1978ııı : 70 – 72.

ANONİM. “Ozben 7.Kişisel Sergisini Antalya’da Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Eylül 1978iii : 6.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği’nin İzmir Temsilciliği Kuruldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Eylül 1978jjj : 6.

ANONİM. “Kültür Alanı Demokratikleşmelidir”, *Sanat Emeği*, 7, Eylül 1978kkk : 3 – 5.

ANONİM. “Kültür Bakanlığı Sanatın Toplumda Yaygın Hale Gelmesi İçin Çalışıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Eylül 1978lll : 6.

ANONİM. “Orhan Taylan Uluslararası Afiş Yarışması’nda Başarı Ödülü Aldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Eylül 1978mmm : 6.

ANONİM. “Görsel Sanatlar Derneği Kültür Yarkulu Çalışmalarını Sürdürüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Eylül 1978nnn : 6.

ANONİM. “AFSAD ile İFSAK Ortak Bir Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ekim 1978ooo : 6.

ANONİM. “Taksim Sanat Galerisi’nde Seçici Kurul Oluşturuldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ekim 1978ööö : 6.

ANONİM. “Kültür Bakanlığı, Kültür Yüksek Kurulu, Kışlalı’nın Başkanlığında Toplandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ekim 1978ppp : 6.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Kasım 1978rrr : 6.

ANONİM. “Sevimli’nin Son Sergisi Fransa’da Topladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Kasım 1978sss : 6.

ANONİM. “Cüda, Beşinci Sergisini Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Kasım 1978şşş : 6.

ANONİM. “Atatürk Anıtı Yarışma Koşulları Belli Oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1978ttt : 6.

ANONİM. “Varınca’nın Resimleri Paris’te Sergileniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1978uuu : 6.

ANONİM. “Çağdaş Türk Ressamlarının Yapıtları Amerika’da Sergilendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Aralık 1978üüü : 6.

ANONİM. “Elif Naci Sergi Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Aralık 1978vvv : 6.

ANONİM. “Malatya Güzel Sanatlar Galerisi Ocak Ayında Resmen Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ocak 1979a : 6.

ANONİM. “Fotoğrafta Hareketli Bir Yıl”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ocak 1979b : 6.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar S.S.K. Haklarından Yararlanabilecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ocak 1979c : 6.

ANONİM. “İzmir’de Resim Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ocak 1979ç : 6.

ANONİM. “Elif Naci ile Bir Söyleşi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ocak 1979d : 6.

ANONİM. “Karamustafa Afiş Üzerine Bir Söyleşi Yaptı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ocak 1979e : 6.

ANONİM. “DYO 12. Resim Yarışması Sonuçları”, *Çevre*, 1, Ocak – Şubat 1979f : 106 – 107.

ANONİM. “Devlet Sanatçıya İlgi Göstermeli, Çalışmaları Karşılığında Ödüllendirmeli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Şubat 1979g : 6.

ANONİM. “Sanat Kültür Emekçilerinin Önündeki Büyük Görev”, *Sanat Emeği*, 12, Şubat 1979h : 5 – 6.

ANONİM. “AKM’de Plastik Sanatlarla İlgili Filmler Sunuluyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Şubat 1979ı : 6.

ANONİM. “Kültür Bakanı A.Taner Kışlalı, Ressam Eşref Üren’e “Onur Belgesi” Verdi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1979i : 6.

ANONİM. “Kadri Özayten’in Yapıtlarını Bugün Ankara’da Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Şubat 1979j : 6.

ANONİM. “Günümüzde Görsel Propaganda”, *Sanat Emeği*, 13, Mart 1979k : 32 – 44.

ANONİM. “Devletin Sanatçıya Karşı İlgisine İlişkin Bildiri”, *Sanat Çevresi*, 5, Mart 1979l : 5.

ANONİM. “Sanat 78” Adlı Serginin Seçici Kurulu İlk Toplantısını Bugün Yapıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mart 1979m : 6.

ANONİM. “Güvemli’nin Resim Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mart 1979n : 8.

ANONİM. “İkinci İstanbul Sanat Bayramının Bu Yılki Konusu Sanat ve Eğitim Olacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mart 1979o : 8.

ANONİM. “Osman Hamdi Ödülleri Sergisi İ.D.G.S.A.’nde Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1979ö : 8.

ANONİM. “Reşat Fehmi Erdoğan’ın Heykel Sergisi Bugün Ankara’da Açılıyor”,
Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mart 1979p : 8.

ANONİM. “Mehmet Güler’in Sergisi Federal Almanya’nın Kassel Kentinde Açıldı”,
Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mart 1979r : 8.

ANONİM. “Seramiğin Verdiği Teknik İmkanların ve Dokuların Beni Nereye
 Götürebileceğini Arıyorum”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mart 1979s : 8.

ANONİM. “Yüksel Arslan’la Kapital Resimlemeleri Üstüne Bir Söyleşi”, *Sanat Emeği*, 14,
 Nisan 1979ş : 48 – 56.

ANONİM. “Arslan “Kapital” le İlgili Çalışmalarını Paris’te Sunuyor”, *Cumhuriyet
 Gazetesi*, 4 Nisan 1979t : 8.

ANONİM. “GSD ile İstanbul Sanatsevenler Derneği Resim Yarışması Düzenledi”,
Cumhuriyet Gazetesi, 4 Nisan 1979u : 8.

ANONİM. “Mehmet Güler’ün Desenleri Almanya’da İlgi Gördü”, *Cumhuriyet
 Gazetesi*, 18 Nisan 1979ü : 8.

ANONİM. “Bedrettin Cömert Salonu”ndaki Sergi İlgi ile İzleniyor”, *Cumhuriyet
 Gazetesi*, 28 Nisan 1979v : 8.

ANONİM. “Ressam Yalçın Gökçebağ, Üçüncü Kişisel Sergisi” ni Bugün Açıyor”,
Cumhuriyet Gazetesi, 3 Mayıs 1979y : 8.

ANONİM. “Özerk kültür Kurumu Toplantısı Yapıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Mayıs 1979z
 : 8.

ANONİM. “20. Ölüm Yıldönümü Nedeniyle Zeki Kocamemi’nin Öğrencileri Bir
 Sergi Oluşturdu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Mayıs 1979aa : 8.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1979bb : 8.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mayıs 1979cc : 8.

ANONİM. “18 Öğrenci Beşiktaş DMO Duvarına Resim Yaptı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1979çç : 8.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği, 3. Geleneksel Mayıs Sergisi Düzenliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1979dd : 8.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1979ee : 8.

ANONİM. “DGSA Mezunları Derneği Ankara Şubesinin 1. Karma Sergisi Cuma Günü Kapanıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mayıs 1979ff : 8.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği 41. Devlet Resim ve Heykel Sergisine Katılmama Çağrısında Bulundu”, *Sanat Çevresi*, 19, Mayıs 1979gg : 14.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1979hh : 8.

ANONİM. “GSD 3. Geleneksel Mayıs Sergisi Dün Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1979ıı : 8.

ANONİM. “Sanatçılar Yapıtlarını “Kalender” Vapurunda Sergiledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1979ii : 8.

ANONİM. “Gencay Kasapçı Resimlerini Sergiledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1979jj : 8.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1979kk : 8.

ANONİM. “GSD’nin Geleneksel Mayıs Sergisi Sürüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Haziran 1979ll : 8.

ANONİM. “Nil Yalter Macaristan’da Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Haziran 1979mm : 8.

ANONİM. “Devlet Resim ve Heykel Sergisi Yeni Yönetmeliği”, *Sanat Çevresi*, 9, Temmuz 1979nn : 18 – 19.

ANONİM. “İstanbul Festivali Burjuva Sanatçıları Yetiştiriyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1979oo : 8.

ANONİM. “Şahinler: “Kültür Bakanlığı’nın Sanat Bayramı 1979’a İlgisiz Kalışı Üzücüdür”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Temmuz 1979öö : 8.

ANONİM. “ Plastik Sanatlar Ulusal Bienali İçin 60 Sanatçı Adı Saptandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Temmuz 1979pp : 8.

ANONİM. “İDGSA Tarafından 13 – 25 Ekim Tarihlerinde Gerçekleştirilecek 2. sanat Bayramı – İstanbul Sanat Bayramı 1979’ un Belgisi, “Eğitim, Eğitim, Eğitim” Olarak Saptandı”, *Politika Gazetesi*, 17 Temmuz 1979rr : 4.

ANONİM. “İş Bankası Bir Sanat Galerisi Daha Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1979ss : 8.

ANONİM. “Batı Trakyalı Bir Türk Ressam İskeçe’de Açılan Karma Sergide Yer Aldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Ağustos 1979şş: 8.

ANONİM. “Vakko Sanat Galerisi’nde İki Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Ağustos 1979tt : 8.

ANONİM. “3’üncü Kartal Kültür ve Sanat Festivali Yarın Başlıyor : Amacımız Dünya Barışını Pekiştirmek”, *Politika Gazetesi*, 3 Ağustos 1979uu : 4.

ANONİM. “Kartal III. Kültür ve Sanat Şenliği Bugün Bitiyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Ağustos 1979üü : 8.

ANONİM. “Kültür Bakanlığı Sanat ve Kültür Alanında Verdiği Ödüllerin Miktarını Yükseltti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ağustos 1979vv : 8.

ANONİM. “Alantar’ın Resim Sergisi 5 Eylül’de Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ağustos 1979yy : 8.

ANONİM. “Ressam Selim Turan İstanbul’a Geldi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Eylül 1979zz : 8.

ANONİM. “Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü’nden Duyuru”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Eylül 1979aaa : 8.

ANONİM. “İngiltere’nin En Ünlü Heykeltçilerinden Robert Thomas’ la Bir Söyleşi : ‘Meclis Önüne Konacak Atatürk Anıtı 1930’ların Faşist Heykeltçilerinin Somut Bir Örneğidir”, *Politika Gazetesi*, 30 Eylül 1979bbb : 4.

ANONİM. “İstanbul Sanat Bayramı Yarın Başlıyor”, *Politika Gazetesi*, 14 Ekim 1979ccc : 4.

ANONİM. “Prof. Onat, Güzel Sanatlar Parkı’na İlişkin Soruları Yanıtladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1979ççç : 8.

ANONİM. “Erbil: Akademi, Sanat Gerçeklerini Karşılacak Yasaya Kavuşturulmalı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Ekim 1979ddd : 8.

ANONİM. “Yeni Eğilimler Resim ve Heykel Sergisinin Değerlendirme Ölçütleri”, *Sanat Çevresi*, 13, Kasım 1979eee : 5 – 8.

ANONİM. “Seraimikçi Emine Kopuz Atölye Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Kasım 1979fff : 8.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Kasım 1979ggg : 8.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Kasım 1979hhh : 8.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Aralık 1979ııı : 8.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Aralık 1979iii : 8.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği Baskıları Kınadı”, *Sanat Emeği*, 22, Aralık 1979jjj : 82.

ANONİM. “İDGSA Tarafından 13 – 25 Ekim Tarihlerinde Gerçekleştirilecek 2. Sanat Bayramı – İstanbul Sanat Bayramı 1979’ un Belgisi, “Eğitim, Eğitim, Eğitim” Olarak Saptandı”, *Politika Gazetesi*, 17 Temmuz 1979kkk : 4.

ANONİM. “Ressam Kalay’ın Resimleri Paris’te Sürekli Sergileniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1980a : 8.

ANONİM. “İş Bankası Amblem Yarışmasında Birinciliği Remzi Savaş Kazandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Mart 1980b : 7.

ANONİM. “Sergi İzlenimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1980c : 7.

ANONİM. “Mehmet Güler yüz Paris’te Bir Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1980ç : 7.

ANONİM. “GSD: “Kültür Bakanlığı’nın Politikası Çağdaş Bir Dünya Görüşünün İdeolog ve Kuramcılarının Ürünü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1980d : 7.

ANONİM. “İstanbul Sergilerinden”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Nisan 1980e : 7.

ANONİM. “Dadaizm ve Modern Resimde Uygulanan Şekliyle Kolaj, Ulusal Kültürümüze Uygun Düşmüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Nisan 1980f : 7.

ANONİM. “Filiz Başaran Özyayten Ankara’da Bir Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Nisan 1980g : 7.

ANONİM. “Görsel Sanatçılar Derneği 41. Devlet Resim ve Heykel Sergisine Katılmama Çağrısında Bulundu”, *Sanat Çevresi*, 19, Mayıs 1980h : 14.

ANONİM. “Serhat Kiraz 1980 Paris Genç Sanatçılar Biennali’ne Katılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1980ı : 7.

ANONİM. “8. İstanbul Festivali Afiş Yarışması Sonuçlandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Mayıs 1980i : 7.

ANONİM. “Sergi İzlenimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1980j : 7.

ANONİM. “İstanbul Festivali’nde Bir Açık Hava Sergisi Açılacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1980k : 7.

ANONİM. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mayıs 1980l : 7.

ANONİM. “Burhan Uygur Stuttgart’ta Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1980m : 7.

ANONİM. “Mehmet Gülerüz’ün Sergisi Fransız Basınında Olumlu Eleştirilerle Karşılandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Haziran 1980n : 7.

ANONİM. “İstanbul’dan Sergi İzlenimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1980o : 7.

ANONİM. “Karamustafa: “Günümüzde Afiş Sanatı Yeni Açılım ve Bir Çeşit Bağımsızlık Kazandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1980ö : 7.

ANONİM. “Murat Belge: Sanatçı Yapıtlarında İdeolojiyi Kırabilmelidir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Haziran 1980p : 7.

ANONİM. “Abidin Dino’nun Paris’teki Sergisi İlgi Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1980r : 7.

ANONİM. “8. Uluslararası İstanbul Festivali Bugün Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Haziran 1980s : 7.

ANONİM. “Bir Türk Sanatçısı Atina’da Duvar Resmi Yaptı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Haziran 1980ş : 7.

ANONİM. “Devlet Resim Heykel Müzesi’nin Bahçesinde Açık hava Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Temmuz 1980t : 7.

ANONİM. “Elif Naci Yeni Çalışmalarını İzmir’de Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1980u : 7.

ANONİM. “Elif Naci:”Modern Sanata Selçuk Hahıların Üzerinden Yürüyerek Ulaştım”,
Cumhuriyet Gazetesi, 29 Temmuz 1980ü : 7.

ANONİM. “Sanat Dünyasından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ağustos 1980v : 7.

ANONİM. “Kuşadası Kültür ve Sanat Şenliği Yarın Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Eylül
 1980y : 7.

ANONİM. “İstanbul’da Yoğun Bir Sergileme Dönemi Başladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8
 Ekim 1980z : 7.

ANONİM. “Norveç’te Yapılan Grafik Bienali’ne Türkiye’den de İki Sanatçı Katıldı”,
Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 1980aa : 7.

ANONİM. “Mehmet Güler’in Ankara’daki Resim Sergisi İlgiyle İzlendi”, *Cumhuriyet
 Gazetesi*, 25 Ekim 1980bb : 7.

ANONİM. “41. Devlet Resim ve Heykel Sergisi’nin Ödülleri Belirlendi”, *Cumhuriyet
 Gazetesi*, 29 Ekim 1980cc : 6.

ANONİM. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ekim 1980çç : 6.

ANONİM. “Mehmet Pesen 28.Kişisel Sergisini Tıglat Sanat Galerisinde Açıyor”,
Cumhuriyet Gazetesi, 5 Kasım 1980dd : 7.

ANONİM. “Sergilerden”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1980ee : 7.

ANONİM. “Plastik Sanatlar Evreninden”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1980ff : 4.

ANONİM. “Sanat Evreninden...”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Aralık 1980gg : 4.

ANONİM. “İstanbul Resim – Heykel Müzesi Sürekli Olarak Açık Tutulacak”, *Cumhuriyet
 Gazetesi*, 3 Aralık 1980hh : 4.

ANONİM. “Mümtaz Yener Son Sergisinde Üç Ayrı Konuyu İşliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Aralık 1980 : 4.

ANONİM. “Ankara Galerileri ile Söyleşi”, *Yeni Boyut*, 1 / 3, Mayıs 1982a : 24 – 25.

ANONİM. “Nur Koçak ile Söyleşi”, *Yeni Boyut*, 4, Haziran 1982b : 27 – 30.

ANONİM. “Dosya : Devlet – Kültür – Sanat İlişkisi”, *Hürriyet Gösteri*, 36, Kasım 1983 : 76 – 91.

ANONİM. “Türk Resminde Toplumcu Eğilimler”, Atilla Aksoy (Ed.), *20. Yüzyıl Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi – 6*, İstanbul: Görsel yayınlar, 1984a : 1341 – 1343.

ANONİM. “Türk Resminde “Yeni” Figüratif Eğilimler”, Atilla Aksoy (Ed.), *20. Yüzyıl Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi – 6*, İstanbul: Görsel yayınlar, 1984b : 1421 – 1422.

ANONİM. “Ayın Dosyası : Türk Heykelinin Dünü ve Bugünü”, *Hürriyet Gösteri*, 66, Mayıs 1986a : 79 – 97.

ANONİM. “Ayın Dosyası : Devletin Kültür Siyaseti Var mı?”, *Hürriyet Gösteri*, 68, Temmuz 1986b : 71 – 98.

ANONİM. “Ayın Dosyası : Resmimizde Gençler”, *Hürriyet Gösteri*, 69, Ağustos 1986c : 43 – 69.

ANONİM. *1920 – 1989 T.C. Hükümet Programlarında Kültür Politikası*, Ankara : T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, 1990.

ANONİM. “...”, *Günümüz Sanatçıları 12. İstanbul Sergisi Kataloğu*, 1991

ANONİM. “Krallar ve Kraliçelerden Dev Boyutlara”, *Anons*, 10, Ocak 1992a : 12 – 13.

ANONİM. “Aydın Cumalı : “Kriz Yok, Gerçek Fiyatlar Ortaya Çıktı”, *Anons*, 10, Ocak 1992b : 14 – 15.

ANONİM. “Dosya : Devlet ve Kültür”, *Evrensel Kültür*, 3, Şubat 1992c : 25 – 39.

ANONİM. “İşçiler ve Sanat”, *Evrensel Kültür*, 5, Mayıs 1992ç : 25 – 40.

ANONİM. “İsmail Yıldırım’ın Serüveni / Resimleri”, *Evrensel Kültür*, 13, Ocak 1993a : 58 – 61.

ANONİM. “Yıkım Estetiği”, *Evrensel Kültür*, 15, Mart 1993b : 58 – 60.

ANONİM. “Atatürk Kültür Merkezi”, (Haz. Çağatay Anadolu), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi – 1*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı Yayını, 1993c : 385 – 387.

ANONİM. “İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı”, (Haz. Çağatay Anadolu), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi – 4*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı Yayını, 1993ç : 229 – 232.

ANONİM. “Dosya : Ulusal Kültür IV (Milliyetçilik – 1)”, *Evrensel Kültür*, 40, Nisan 1995a : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Ulusal Kültür V (Milliyetçilik – 2)”, *Evrensel Kültür*, 41, Mayıs 1995b : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Ulusal Kültür VI (Milliyetçilik – 3)”, *Evrensel Kültür*, 42, Haziran 1995c : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri – I”, *Evrensel Kültür*, 47, Kasım 1995ç : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri – II”, *Evrensel Kültür*, 48, Aralık 1995d : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri –III”, *Evrensel Kültür*, 49, Ocak 1996a : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri – IV”, *Evrensel Kültür*, 50, Şubat 1996b : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri – V”, *Evrensel Kültür*, 51, Mart 1996c : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri – VI”, *Evrensel Kültür*, 52, Nisan 1996ç: 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri – VII”, *Evrensel Kültür*, 53, Mayıs 1996d : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri – VIII”, *Evrensel Kültür*, 54, Haziran 1996e : 25 – 40.

ANONİM. “Kurumsallaşma, Galeriler, Kültür Kuruluşları, Koleksiyonculuk”, *Türkiye’de Plastik Sanatların Yaşama Akışı 21. Yüzyıl Perspektifinde Sanat*” (UPSD’nin 19 – 20 Temmuz 1996’da Tüyap İstanbul’da Düzenlediği Etkinlik), İstanbul: a+A Yayını, 1996f : 102 – 117.

ANONİM. “Dosya : Sanatçı Özgürlüğü ve Politik Bağlanma”, *Evrensel Kültür*, 73, Ocak 1998a : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Kültür, Sanat ve Antiemperyalizm”, *Evrensel Kültür*, 75, Mart 1998b : 25 – 40.

ANONİM. “Dosya : Gelenekten Güncele Sol’un Paradigması”, *Evrensel Kültür*, 115, Temmuz 2001 : 25 – 40.

ANTMEN, Ahu, Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960 – 1980), (Yayımlanmamış doktora tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2005.

- APAK, Sudi – Adil OĞUZHAN, Ayhan AYTAÇ. “ Yurtdışına İşçi Göçü ve Türkiye Ekonomisi’ne Etkileri”, *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi 21 – 23 Kasım 2001)*, İstanbul: İmaj Yayıncılık, 2002 : 151 – 196.
- ARCHER Michael, *Art since 1960*, London : Thames and Hudson, 1997.
- ARAL, İnci, *Zahit Büyükişleyen: Gökle Yer Arasında*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2000.
- ARIKAN, Ziya. “Kültür Bakanlığı Üstüne”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1971 : 2.
- ARMAĞAN, İbrahim, *Sanat Toplumbilimi : Demokrasi Kültürüne Giriş*, İzmir : İleri Kitabevi, 1992.
- ARNASON H.H., *A History of Modern Art*, London : Thames and Hudson, 1977.
- ARTUN, Ali ve Diğerleri (Ed.). “Bir Başlangıç“, *1950 – 2000 Cumhuriyet Merkez Bankası Çağdaş Türk Sanatı Koleksiyonu*, Ankara, 1994.
- ASILYAZICI, Hayati. “Uluslararası İstanbul Festivali Düzenleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Eylül 1972 : 7.
- ASILYAZICI, Hayati. “İkinci İstanbul Festivali”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Haziran 1974 : 7.
- ASILYAZICI, Hayati. “MC’ye Uygun Bir Festival”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Haziran 1975 : 7.
- ASİL, Lolita, 1970’den Günümüze Türk Resminde Eleştiri, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı Resim Programı, 1995.
- ASLAN, Niyazi. “Sanata Karşı Tutumumuz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1976 : 8.
- ASLIER, Mustafa, “Tatbiki Güzel Sanatlar”, *1963 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1962 : 70 – 73.

ASLIER, Mustafa. "Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu", *Türkiyemiz*, 1, Haziran 1970 : 29 – 36.

ASLIER, Mustafa, "İstanbul'da 20 Heykel", *Kültür ve Sanat*, 3, Aralık 1974 : 104 – 109.

ASLIER, Mustafa. "Yüksek Okulların Temel Sorunları", *Milliyet Gazetesi*, 3 Eylül 1975 : 2.

ATAGÖK, Tomur. "Günümüz Sanatçıları 14. İstanbul Sergisi", *Artist*, 21, Haziran – Temmuz 1993: 8 – 9.

ATAGÖK, Tomur. "Türkiye' de Müzecilik", *Bilanço'98 : Cumhuriyet' in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999 : 212 – 221.

ATAKAN, Nancy, Türkiye'de Kavramsal Sanat, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı Resim Programı, 1995.

ATAKAN, Nancy, *Arayışlar : Resimde ve Heykelde Alternatif Akımlar*, İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 1998.

ATAÖV Türkkaya, *Turkish Painting*, Ankara, 1979.

ATASOY, Sümer. "Müzecilik Konusunda Etkili ve Sürekli Bir Devlet Politikası Uygulanmalıdır", *Milliyet Sanat*, 128, 18 Nisan 1975 : 20.

ATSIZ, Yağmur. "Grafikçi Uçansu'nun Yapıtları Avrupa Basını'nda", *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1978a : 6.

ATSIZ, Yağmur. "Yurt Dışında Ünü Gittikçe Artan Bir Ressamımız", *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1978b : 6.

AYDIN, Mustafa. "Bu Yurdun Sanatı", *Bayrak Gazetesi*, 25 Mart 1976 : 7.

AYDINOĞLU, Ergun, *Türkiye Solu (1960 – 1980) : "Bir Amneziğin Anıları"*, İstanbul : Versus Yayınları, 2007.

AYKAN, Necati. “Necdet Kalay’ın Resim Sergisi / Marmara Sanat Festivali”, *Bayrak Gazetesi*, 23 Mart 1976a : 7

AYKAN, Necati. “Sanat Adına Siyasi İstismar”, *Bayrak Gazetesi*, 26 Haziran 1976b : 8.

AYKAN, Necati. “İstanbul Festivali’ Üzerine”, *Bayrak Gazetesi*, 3 Temmuz 1976c : 7.

AYSAN, Şükrü. “Sanatın Koşullarına Bir Yaklaşım”, *Boyut*, 1/5, Eylül 1982 : 24.

AYSAN, Şükrü. “Yeni Eğilimler Sergisi Sanatımızın Geleceğe Dönük Yüzünü Yansıtır”, 4. *İstanbul Bayramı Yeni Eğilimler Sergisi 17 Ekim – 11 Kasım 1983*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 1983.

BAKINDI, Mahmut, 1970 – 1980 Yılları Arası Türkiye’de Üniversite Öğrenci Olayları, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2001.

BAKLA, Erdinç. “Sanayi İçin Tatbiki Güzel Sanatlar”, *Milliyet Gazetesi*, 12 Nisan 1972 : 2.

BAKLA, Erdinç. “Devletin Düzenlediği Sanat Düzensizliği”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Mart 1976a : 6

BAKLA, Erdinç. “Sanatçı Basından Yakınıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Aralık 1976b : 5.

BALABAN, İbrahim, “Ressam Olanda Yaşantı ve Görüntü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ocak 1973 : 7.

BALEL, Mustafa. “ Devrimci Sanat Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1976 : 5.

BALEL, Mustafa, “Sanatta Ulusallık”, *Politika Gazetesi*, 11 Kasım 1979 : 4.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, *Türk Plastik Sanatları*, Ankara : Milli Eğitim Basımevi, 1971.

BARAZ, Yahşi – Önder ŞENYAPILI. “Türk Resim Sanatının Gelişmesi İçin”, 1. *Plastik Sanatlar Sempozyumu 25 – 27 Nisan 1985*, Ankara : T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986 : 19 – 22.

BAŞARAN, M. “Ölümünün 1. Yılında Bedri Rahmice”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Eylül 1976 : 6.

BAŞKAN Seyfi, *Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi*, Ankara : Ak Yayınları, 1989.

BAYAR, Zühtü, “Tan Oral’la Plastik Sanatların Sorunları Üzerine Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Eylül 1972a : 7.

BAYAR, Zühtü, “Yeni Dönem Sergileri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Ekim 1972b : 7.

BAYAR, Zühtü, “Ressam Nihat Darcan’a Sorular”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Kasım 1973 : 7.

BAYDAR, Oya, “Marks Üzerine”, *Politika Gazetesi*, 4 Ocak 1978 : 2.

BAYKAL, Emre. “Ne’şe Erdok : Başarının Dinozorlaştıramadığı Ressam”, *Anons*, 21, Aralık 1992 : 22 – 24.

BEHRAMOĞLU, Ataol, “Sanatçılar Yeni Hükümetten Ne Bekliyor?”, *Politika Gazetesi*, 4 Şubat 1978 : 6.

BEHRAMOĞLU, Ataol, “Şenlikler ve Yerel Yönetimler Gerçeği”, *Politika Gazetesi*, 21 Kasım 1979 : 4.

BEHRAMOĞLU, Ludmila. “Cihat Aral’la Yıllar Sonra”, *Anons*, 23, Şubat 1993 : 8 – 9.

BEK, Güler, *Bienal Etkinlikleri ve Türk Sanat Ortamındaki Etkileri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü, Ankara, 2000.

BEKİR, Kemal. “Sadi Çalık’ın Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Aralık 1979 : 8.

BELGE, Murat. “Sanat, Toplumsal Hayatla Daha Yakın Bağlar Kuruyor”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Ocak 1976a : 2.

BELGE, Murat. “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış”, *Birikim*, 12, Şubat 1976b : 9 – 16.

BELGE, Murat. “Bir Afiş Dolayısıyla Devrimci Resim Üstüne”, *Birikim*, 26, Nisan 1977 : 67 - 68

BELGE, Murat. “1968 Gençlik Hareketleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 3*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002a : 810 – 811.

BELGE, Murat. “Türkiye’de Günlük Hayat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 3*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002b : 836 - 876.

BELGE, Murat. “Kültür”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 5*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002c : 1288 - 1304.

B.M. “ Balaban’ın Sergisi”, *Yön Gazetesi*, 7 Mayıs 1965 : 14.

BERK, Nurullah, “1961’de Resim ve Heykel”, *1962 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1961 : 69 – 80.

BERK, Nurullah, “1963’de Plastik Sanatlar”, *1964 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1963 : 67 – 78.

BERK, Nurullah, *Resim Bilgisi*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1964a.

BERK, Nurullah, “1964’te Plastik Sanatlar”, *1965 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1964b : 72 – 85.

BERK, Nurullah, “1966’da Plastik Sanatlar”, *1967 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1966 : 105 – 111.

BERK, Nurullah, “1967’de Plastik Sanatlar”, *1968 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1967 : 101 – 111.

BERK, Nurullah, “1968’de Plastik Sanatlar”, *1969 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1968 : 104 – 118.

BERK, Nurullah, “1969 ve Plastik Sanatlar”, *1970 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1969 : 91 – 99.

BERK, Nurullah. “Plastik Sanatın Yankıları”, *Varlık*, 752, Mayıs 1970a : 11.

BERK, Nurullah. “Sanat Yankıları”, *Varlık*, 759, Aralık 1970b : 9 – 10.

BERK, Nurullah, “1970 Yılında Plastik Sanatlar”, *1971 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1970c : 119 - 133.

BERK, Nurullah. “Resim ve Heykel Müzesi”, *Varlık*, 760, Ocak 1971a : 10.

BERK, Nurullah. “Türkiye ve Avrupa”, *Varlık*, 762, Mart 1971b : 5, 15.

BERK, Nurullah. “Sanat Yankıları”, *Varlık*, 771, Aralık 1971c : 5.

BERK, Nurullah, “1971 Yılında Plastik Sanatlar”, *1972 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1971ç : 153 - 170.

BERK, Nurullah. “Sergiler ve Kitaplar”, *Varlık*, 778, Temmuz 1972a : 12.

BERK, Nurullah. “Batı Sanatının Doğuya Yönelişi”, *Varlık*, 780, Eylül 1972b : 8.

BERK, Nurullah, *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*, İstanbul : Akbank Yayınları, 1972c.

BERK, Nurullah, “1972’de Plastik Sanatlar”, *1973 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1972ç : 145 - 149.

BERK, Nurullah. “Bir Koleksiyon Üstüne Düşünceler”, *Türkiyemiz*, 9, Şubat 1973a : 21 – 28.

BERK, Nurullah. “Güdümlü Sanat”, *Varlık*, 790, Temmuz 1973b : 8.

BERK, Nurullah, “50. Yılda Resim Sanatımız ve Gelişmeleri”, *Kültür ve Sanat*, 2, Ekim 1973c : 107 – 118.

BERK, Nurullah. “Çağdaş Resmimizin Ellinci Yılı”, *Varlık*, 794, Kasım 1973ç : 13.

BERK, Nurullah. “Sanat Sorunları : Resim Üstüne Tartışma”, *Varlık*, 795, Aralık 1973d : 13.

BERK, Nurullah. “Turgut Zaim ve Yerel Sanat”, *Varlık*, 802, Temmuz 1974a : 10.

BERK, Nurullah. “Bir Yanlı Olmak ve Sanat”, *Varlık*, 803, Ağustos 1974b : 7.

BERK, Nurullah – Adnan TURANİ, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi – 2*, İstanbul: Tıglat Yayınları, 1981.

BERK, Nurullah – Hüseyin GEZER, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1973.

BERK, Nurullah – Kaya ÖZSEZGİN, *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.

BERK, Selma, “Halkın İstanbul Festivaline Sahip Çıkması Lazım”, *Ekonomi Politika Gazetesi*, 14 Haziran 1973 : 8.

BERKMAN, Bülent. “2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu Çeşitli Görüşlerin Topluca Açıklanmasına Olanak Sağladı”, *Milliyet Sanat*, 251, 14 Kasım 1977: 8 - 9.

BERKSOY, Funda, *20. Yüzyıl Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik*, (yayımlanmış doktora tezi), İstanbul : Mimar Sinan Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 1993.

BERKSOY, Funda. “Çağımız Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik”, *Sanat Çevresi*, 208, 1996 : 44 – 56.

BERKSOY, Funda, , *20. Yüzyıl Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik*, İstanbul: Bakışlar Matbaacılık, 1998.

BERKSOY, Funda. “Sosyal Olayların Türk Resmine Yansıması ve Batı Etkileri”, *Uluslararası ‘Sanatta Etkileşim’ Sempozyumu Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (25 – 27 Kasım 1998)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları , 1998 : 58 – 63.

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Özel Galeriler Sorunu”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Nisan 1975a : 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Sanatlararası İlişki”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Mayıs 1975b : 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Mayıs 1975c : 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Sanat ve Ortamı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Haziran 1975ç : 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Sanatçı ve Eleştirmen”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Haziran 1975d : 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Kadın Yılında Bir Sergi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Temmuz 1975e : 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Bir Heykel Sergisinin Anımsattıkları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1978a : 6.

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Ekim Devrimi Sanatı”, *Sanat Emeği*, 9, Kasım 1978b : 26 – 53.

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Sanatsal Uyuşum”, *Sanat Çevresi*, 3, Ocak 1979 : 13

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Resim Sanatımız ve Tekelci Sermaye”, *Sanat Emeği*, 25, Mart 1980 : 9 – 26.

BEYKAL (ÇOKER), Canan. “Baraz Sergisi”, *Kalın*, 6, Haziran – Temmuz 1987 : 8 – 13.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, *Mustafa Ata*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayını, 1995.

BEZİRCİ, Asım. “Edebiyatta Sosyalist Gerçekçilik”, *Yön Gazetesi*, 4 Temmuz 1962 : 19.

BEZİRCİ, Asım, “Sosyalist Kültür”, *Politika Gazetesi*, 4 Ocak 1978a : 6.

BEZİRCİ, Asım, “Kültür Emperyalizmi”, *Politika Gazetesi*, 11 Ocak 1978b : 6.

BEZİRCİ, Asım, “Ulusal Kültür”, *Politika Gazetesi*, 1 Şubat 1978c : 6.

BEZİRCİ, Asım, “Burjuva Kültürü”, *Politika Gazetesi*, 22 Şubat 1978ç : 6.

BEZİRCİ, Asım, “Evet, Slogan!”, *Politika Gazetesi*, 15 Mart 1978d : 6.

BEZİRCİ, Asım, “Propagandayı Nasıl yapmalı”, *Politika Gazetesi*, 22 Mart 1978e : 6.

BİLDİRİCİ, Faruk. “Abdi İpekçi Parkı’ndan Yükselen Bir Heykel: “Eller”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ekim 1980 : 6.

BİLGİÇ, Emin, “Milli Kültür Anlayışı”, *Milli Kültür*, 1, Ocak 1977a : 2 – 3 ;

BİLGİÇ, Emin “Kültür Milliyetçiliği ve Kültür Emperyalizmi”, *Milli Kültür*, 2, Şubat 1977b : 2 – 3 ;

BİLGİÇ, Emin “Kültür Politikası Üzerine Düşünceler “, *Milli Kültür*, 3, Mart 1977c : 2 – 5 ;

BİLGİÇ, Emin “Kültür Politikası Üzerine Düşünceler (II), *Milli Kültür*, 4, Nisan 1977ç : 2 – 6

BİLGİÇ, Emin “Kültür Politikaları Üzerine Düşünceler (III), *Milli Kültür*, 5, Mayıs 1977d : 2- 5.

BİLGİN, Zafer E. *İbrahim Örs*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2005.

BİLGİNER, Recep. “Agop Arad’ın Resimleri... Ya da Resimlerindeki Arad”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Kasım 1971 : 6.

BİLİR, Defne, 12 Mart Romanları -Tematik İnceleme- (1970 – 1980), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2001.

BİNYAZAR, Adnan. “İnsan ve Sanat”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Aralık 1972 : 2.

BİRGÜL, Cahide. *Aklın Yolu Bindir: Talat S. Halman Kitabı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003.

BİRİNCİOĞLU, Baise. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ekim 1975 : 6.

BOCOLA Sandro, *Die Kunst der Moderne*, München : Prestel, 1994.

BOLVADİNLİ, Mehmet, “İstanbul’da Sergiler”, *Politika Gazetesi*, 8 Şubat 1978a : 6.

BOLVADİNLİ, Mehmet, “İstanbul’da Sergiler”, *Politika Gazetesi*, 18 Şubat 1978b : 6.

BORAN, Behice. “Türkiye’de Burjuvazi Yok mu?”, *Yön Gazetesi*, 12 Eylül 1962 : 8 – 9.

BORATAV, Korkut. “İktisat Tarihi (1908 – 1980)”, *Türkiye Tarihi 4 : Çağdaş Türkiye 1908 – 1980* (Ed. Sina Akşin), İstanbul: Cem Yayınevi, 2000 : 297 – 379.

BORCAKLI Ahmet, *Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu*, Ankara : Güven Matbaası, 1971.

BÖLÜKBAŞI, Hadiye, Sanat Sorunsalı ve İzlek Yönelimi (1970 – 1983), (Yayımlanmamış lisans tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 1999.

BREHM, Margrit, *Fusun Onur*, İstanbul : YKY, 2007.

BÜYÜKİŞLEYEN, Zahit, *Türk Resminde Ankaralı Sanatçılar*, Ankara : Sanatyaşam Yayıncılık, 1991.

C. “Türkiye’de Sanatçının Durumu”, *Özgür İnsan*, 7, Aralık 1972 : 57 – 60.

CAN, Gülşen Çalık. “Mehmet Güleriyüz ile Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ekim 1975 : 7.

CEMAL, Ahmet, “Temelsiz Eleştiriler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Kasım 1974 : 7.

CEMAL, Ahmet, “Bedri Rahmi’den Yurt Söyleşileri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ocak 1976a : 7.

CEMAL, Ahmet. “Bugün Hiçbir Sanatçı Politika Yapmıyorum Diyemez”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1976b : 6.

CEZAR, Mustafa. “Güzel Sanatlar Akademisi’nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi’ne”, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, 1983 : 5 - 84.

CİBİROĞLU, Yıldız. “Yüksel Arslan’da “Kapital” ve “Mal”, *Adam Sanat*, 198, Temmuz 2002 : 74 – 77.

CLARK, Toby, *Sanat ve Propaganda : Kitle Kültür Çağında Politik İmge*, (Çev. Esin Hoşsucu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.

Coş, Nezih. “Antalya Şenliği 20 Yaşında, *Hürriyet Gösteri*, 35, Ekim 1983 : 35 – 36.

CÖMERT, Bedrettin. “Sergiler”, *Yansıma*, 13, Ocak 1973 : 120 – 122.

CÖMERT, Bedrettin, “Sanatta Bireycilik, Toplumculuk”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ağustos 1974 : 7.

CÖMERT, Bedrettin, “Balaban’ ın Resimleri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Şubat 1975 : 7.

CÖMERT, Bedrettin. “Sanat ve Düşünce Tek Başına Devrim Yapmaz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Şubat 1977 : 6.

CÖMERT, Bedrettin. “Şermin Bezmen’in Safranbolu Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mayıs 1978a : 6.

CÖMERT, Bedrettin. “Balaban’ın Sekizinci Dönem Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1978b : 6.

CÖMERT, Bedrettin. “Saygınlığını Bekleyen Bir Devlet Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mayıs 1978c : 6.

CÖMERT, Bedrettin. “Tuncay Betil’in Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Haziran 1978ç : 6.

CÖMERT, Bedrettin. “Yurdumuzda Marksçı Yazın Eleştirisinin Durumu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1978d : 7.

CÖMERT, Bedrettin. “Yeni Turan Erol: Işın ve Işıltılardan Oluşan Bir Renk Bileşkisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1978e : 10.

CÖMERT, Bedrettin. “Hamiye Çolakoğlu’nun Seramik Heykelleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1978f : 6.

CÖMERT, Bedrettin. “Tükenmeyen Bir Soru : Sanat Nedir?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1979 : 8.

CUDA, Mahmut. “Ressam Nurettin Ergüven’i Yitirdik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Nisan 1979 : 8.

CUDA, Mahmut. “Özel Resim Galerileri Sanat Yaşamımızda Umutları Tazeledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1980 : 7.

CUMALI, Necati. “Sanatçı Çankaya’da”, *Milliyet Sanat*, 265, 20 Şubat 1978: 17.

CUMALI, Necati. “Şadi Çalık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Ocak 1979 : 2.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Kutluğ’un Sergisi Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mart 1977a : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Bu Ayak Değil, Ayakkabı...ve Tezonar Yapıtları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Nisan 1977b : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Aydın’ın ve Önem’in Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mayıs 1977c : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Önemli Bir Serginin Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mayıs 1977ç : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Nuri İyem 1977”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1977d : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Çağdaş Sanat Eleştirisi Üzerine Söyleşi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Haziran 1977e : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Beklediğim Sergi ve Beklediğim Sonuç”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Temmuz 1977f : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Osman Hamdi’nin Kucağında”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Temmuz 1977g : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Sanat Kurultayı Kurulmalı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1977h : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Elektronik” Resim mi?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Temmuz 1977ı : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Yaz Mevsiminde Dörtlü Bir Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1977i : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “İnsanların Dünyası ve Gürol Sözen”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Eylül 1977j : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Eski Bir Ustanın Yeni Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Eylül 1977k : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Işık Işık Eşref Ürenler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Ekim 1977l : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Tiglat’ta Onbeş Ressam”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ekim 1977m : 6.

ÇAKALOZ, O.Zeki. “Cumalı” da “Dereli” Yapıtları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Kasım 1977n : 6.

ÇAKALOZ, O.Zeki. “II. DYO Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Kasım 1977o : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Beyaz”ın Ustası Bir Ressam : Burhan Uygur”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1977ö : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Malik Aksel Sergisi’nde Resim – Folklor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ocak 1978a : 6.

ÇAKALOZ, O.Zeki. “Taksim Sanat Galerisi’nde Üç Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1978b : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Güncel Sanat ve Mehmet Güleriyüz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1978c : 6.

ÇAKALOZ, O.Zeki. “Minyatür Resim Ozanlığı’nda Mehmet Pesen”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1978ç : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “İstanbul Resim – Heykel Müzesi Sorunu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Nisan 1978d : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Resimsel Resim Yorumunda Orhan Peker”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1978e : 6.

ÇAKALOZ, O.Zeki. “İSOŞEM’de Fotoğraf Sanatçıları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1978f : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Olga Saviç ve İkbâl Moneim Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mayıs 1978g : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Tiglat’ta Hasan Kavruk – Oya’da Ali Atmaca Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mayıs 1978h : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Ramis Aydın’ın Yeni Yapıtları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1978i : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Mustafa Esirkuş’un Resim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1978i : 6.

ÇAKALOZ, O.Zeki. “Teoman Südor ve Şenol Yoroğlu Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1978j: 8.

ÇAKALOZ, O.Zeki. “Suman’ı da Yitirdik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ağustos 1978k : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Galerilerimiz Halka Daha Çok İnmeli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Eylül 1978l : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Cumalı’da Beş Ressam”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ekim 1978m : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Hamit Görele Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ekim 1978n : 6.

ÇAKALOZ, O.Zeki. “Şahin Kaygun’un “Sanat İnsanları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ekim 1978o : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “7 Genç Kuşak Sanatçısı Yapıtlarını Aynı Galeride Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Kasım 1978ö : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Üç Serginin Getirdikleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Kasım 1978p : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Bir Yarışmanın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1978r : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Süregelen Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1978s : 6.

ÇAKALOZ,O. Zeki. “Türk Primitifleri Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Aralık 1978ş : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Adnan Turani ve Necdet Kalay Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Aralık 1978t : 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “1978 Yılı ve Görsel Sanatlarımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ocak 1979a : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “1979’ un İlk Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ocak 1979b : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Müridoğlu Yapıtları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ocak 1979c : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Ocak Ayının Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ocak 1979ç : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Çağdaş Türk Fotoğraf Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1979d : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Galerilerimizden Beklentilerimiz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1979e : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Yeni Eşref Üren’ler İçin”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Şubat 1979f : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Ayataç’ın Sergisinde İnsanı ve Doğası ile Urfa Dile Geliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Şubat 1979g : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “İki Galeride Dört Sanatçı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1979h : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “İki Sergiden İzlenimler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mart 1979ı : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Mübin Orhon Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Nisan 1979i : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Dört Sergiden İzlenimler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Nisan 1979j : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “1979’da Cevat Dereli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Mayıs 1979k : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Ölümünün 20. nci Yılında Zeki Kocamemi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Mayıs 1979l : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Gürol Sözen ve Lütfü Günay Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mayıs 1979m : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Çoker’in Kolaj Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1979n: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Zeki Kocamemi Öğrencileri Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
30 Mayıs 1979o : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Ali İsmail Türemen Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1979ö :
8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Finlandiya “Çağdaş Grafik” Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*,13 Haziran
1979p : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Tavanarası Galerisinde Şükriye Dikmen”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20
Haziran 1979r : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Erol Kınalı’da Yontu ve Resim Birliği”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27
Haziran 1979s : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Afiş Yarışması Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Temmuz 1979ş : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Resim ve Heykel Müzeleri Derneğine Doğru”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
18 Temmuz 1979t : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Sanatçıya Saygı Görevi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Temmuz 1979u : 8

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Kırdoğlu’nun Yontu, Enginoğlu’nun Suluboya Sergileri”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 10 Ekim 1979ü : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “İstanbul Sanat Bayramının İlginç Bir Sergisi : Yeni Eğilimler”,
Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ekim 1979v : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Başkent Ressamları Bir “Ankara Okulu Oluşturuyor”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 30 Ekim 1979y : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Nakış – Resim ve Kadri Özayten yapıtları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17
Kasım 1979z : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Başkent’ten Bir Ressam : Arif Kaptan”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Kasım 1979aa : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Üç Sanatçı Üç Biçem”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Kasım 1979bb : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “İstanbul’da İki Resim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Aralık 1979cc : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Köksal ve Toğul’un Yapıtları İlgi Çekiyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1979çç : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Turan Erol ve Sefer Öztürk’ün Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Aralık 1979dd : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Germaner’in ve Tekcan’ın Özgün Baskıları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Nisan 1980a : 8

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Mustafa Esirkuş Deniz Emekçilerinin Gerçeğine Yorum Getiriyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1980b : 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Erbil ve Resim Sanatımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1980c : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Metafizik Resim ve Ali Osman Gencer”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1980c : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Desen Bilgisi ve Yetkinliğini Kanıtlayan Bir Sanatçı : Aliye Berger”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1980ç : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Trost’un Sergisinde Temel Sanat Bilgisi ve Birikiminin Örnekleri İzleniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Haziran 1980d : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Hollanda Printshop Sanatçılarında Çağdaş Grafik Çözümlemeler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1980e : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “1. “Günümüz İstanbul Sanatçıları” Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Temmuz 1980f : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Yeni Sergiler Süreci Yaklaşırken”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1980g : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “İzmir’li Sanatçılar Karma Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Eylül 1980h : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Sorunlarla Dolu Bir Yapı: İzmir Resim ve Heykel Müzesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Eylül 1980ı : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Üç Sanatçı ve İki Sergi...”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1980i : 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Ürünlerinde Arabeskin Varsıllaştığı Bir Ressam: Mehmet Pesen”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Kasım 1980j : 4.

ÇAKALOZ, O. Zeki. “Sabri Berkel’de Bir Ustalığın Durulması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1980k : 4.

ÇAKALOZ, Zeki. “İki Serginin Önerdikleri”, *Sanat Çevresi*, 38, Aralık 1981 : 32 – 33.

ÇALIKOĞLU, Levent. “Kendi Sürekliliği İçerisinde Türk Resmi”, *Turkuvaz 2000: Çağdaş Türk Sanatından Bir Kesit*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayını, 2000.

ÇALIKOĞLU, Levent (Ed.), *20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk Sanatı : Modern Türk*, İstanbul: İstanbul Sanat Müzesi Vakfı Yayını, 2001.

ÇALIŞLAR, Aziz, “Milli Kültür İdeolojisi”, *Politika Gazetesi*, 2 Mart 1977 : 6.

ÇALIŞLAR, Aziz, *Ulusal Kültür ve Sanat*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1988.

ÇANKAYA, Özden, *Türk Televizyonunun Program Yapısı (1968 – 1985)*, İstanbul: Mozaik Yayın, 1992.

ÇANKAYA, Özden, Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi : 1927 – 2000, İstanbul : YKY, 2003.

ÇATALTAŞ, Füsün. “Sanatta Toplumsallık ve Siyasal İktidar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Şubat 1978 : 7.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950 – 1995)*, Ankara : İmge Kitabevi, 2000.

ÇAVDAR, Tevfik. “Gençlik / Cumhuriyet Döneminde Gençlik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 3*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002a : 802 - 812.

ÇAVDAR, Tevfik. “Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 4*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002b : 1074 – 1084.

ÇEÇEN, Anıl. “Kültür ve Sanat Örgütlenmesi”, *Milliyet Sanat*, 254, 5 Aralık 1977: 17.

ÇEÇEN, Anıl. “Bakanlık Galerileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1979 : 8.

ÇELİK, İsa. “50 Heykel Dikilecekti Ama Para Sağlanamadı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1974a : 5.

ÇELİK, İsa. “Gurbete Çıkmak İçin Bekleşen İşçilerin Görüntüsü Bir Heykelin Doğmasına Yol Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1974b : 6.

ÇELİK, İsa. “Paris’in Simgesi Olan Eyfel Kulesi de Önce Tepki Yaratmıştı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mart 1974c : 6.

ÇETİNKAYA, Hikmet. “Seramik Sanatında Dünyaca Tanınıyoruz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Şubat 1979a : 8.

ÇETİNKAYA, Hikmet. “Ressam Aksoy: “Naif Resim, Çocuksu Duyarlıkların Egemen Olmasıdır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1979b : 8.

ÇETİNKAYA, Hikmet. “Berk: Yazmak Benim Cehennemimse, Resim Sevincimdir”,
Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1979c : 8.

ÇETİNKAYA, Hikmet. “Ressam Mehmet Pesen Cumhuriyet’in Sorularını Yanıtladı”,
Cumhuriyet Gazetesi, 25 Temmuz 1979ç : 8.

ÇETİNKAYA, Hikmet. “Seraamikçi Başarır: “Düşüncelerimi Yansıtmada Esin Kaynağım
İnsandır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ekim 1979d : 8.

ÇETİNKAYA, Hikmet. “Fahir Aksoy: Sanat Evrenseldir, Çağdaş Sanat Sınır Tanımaz
Sözlerinin Geçerliliği”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1980 : 7.

ÇEVİK, Savaş, “Orijinal Türk Sanatı Gerçeği – 1”, *Bayrak Gazetesi*, 17 Nisan 1976a : 2.

ÇEVİK, Savaş, “Orijinal Türk Sanatı Gerçeği – 2”, *Bayrak Gazetesi*, 18 Nisan 1976b : 2.

ÇEVİKÖZ, Feryal. “İDGSA Şenliği’nde “Sanatta Gerçekçilik” Konusu Tartışıldı”,
Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mayıs 1980a : 7.

ÇEVİKÖZ, Feryal. “Albert Kahn’ın Fotoğraf Sergisi Topkapı Sarayı’nda”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 16 Temmuz 1980b : 4.

ÇİFTÇİOĞLU, İbrahim, *Bir Yaprakta Bütün Dünya: Veysel Günay*, İstanbul: Bilim Sanat
Galerisi, 1997.

ÇİFTLER, Kemal. “Balaban’ın Mayası”, *Yön Gazetesi*, 23 Ocak 1963 : 15.

ÇİMEN, Mustafa, “Resmimize Kültürümüz ve Manevi Zevklerimiz Sinmeli”, *Bayrak
Gazetesi*, 18 Mayıs 1976a : 8.

ÇİMEN, Mustafa, “Sanat Adına İhtilalci Gösteriler”, *Bayrak Gazetesi*, 3 Haziran 1976b : 7.

ÇİMEN, Mustafa, “Yarımca Festivali”, *Bayrak Gazetesi*, 31 Temmuz 1976c : 7.

ÇİMEN, Mustafa, “Sokaklar Sahnede”, *Bayrak Gazetesi*, 28 Ağustos 1976ç : 7.

ÇİMEN, Mustafa, “Marksist Sanatın Gündümlülüğü”, *Bayrak Gazetesi*, 18 Eylül 1976d : 8.

ÇİMEN, Mustafa, “Kültür ve Sanat”, *Bayrak Gazetesi*, 25 Eylül 1976e : 8.

ÇİMEN, Mustafa, “Festivalleri Topluma Yaklaştırmak”, *Bayrak Gazetesi*, 18 Aralık 1976f : 8.

ÇOBAN, İbrahim, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim İş Bölümü’nün Çağdaş Türk Resim Sanatı İçerisindeki Yeri (1932 – 1973), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim – İş Bölümü, 1993.

ÇOKER, Adnan – Kemal İSKENDER. “Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı ve Sanatı (1925 – 1980) : Resim”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi – 1*, İstanbul : YEM Yayınları, 1997 : 370 – 375.

ÇOŞ, Nezih. “Antalya Şenliği 20 Yaşında”, *Hürriyet Gösteri*, 35, Ekim 1983 : 33 – 39.

ÇUBUK, Mehmet (Hz.), *2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu (Sempozyum Bildirileri) 24 – 28 Ekim 1977*, İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1977.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Resmi İdeoloji ve Kültür – Sanat Dergileri”, *Evrensel Kültür*, 7, Temmuz 1992a : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Günümüzde İslamiyet ve Sanat”, *Evrensel Kültür*, 8, Ağustos 1992b : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Sanat Edebiyat Örgütleri”, *Evrensel Kültür*, 12, Aralık 1992c : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Heykel ve Politika”, *Evrensel Kültür*, 26, Şubat 1994a : 25 - 40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Yerel Yönetimler ve Kültür”, *Evrensel Kültür*, 27, Mart 1994b : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Ulusal Kültür”, *Evrensel Kültür*, 37, Ocak 1995 : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Sosyalist Gerçekçilik – I”, *Evrensel Kültür*, 57, Eylül 1996a : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Sosyalist Gerçekçilik - II”, *Evrensel Kültür*, 58, Ekim 1996b : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın. “Göçün Eli, Göçürenin Kimliği”, *Evrensel Kültür*, 59, Kasım 1996c : 4 – 7.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Sosyalist Gerçekçilik- III”, *Evrensel Kültür*, 59, Kasım 1996ç : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Sosyalist Gerçekçilik- IV”, *Evrensel Kültür*, 60, Aralık 1996d : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın. “O, Bir Başkaldırıydı”, *Evrensel Kültür*, 71, Kasım 1997 : 58 – 61.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Göç”, *Evrensel Kültür*, 74, Şubat 1998a : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın. “Memedoğlu’nun İşçileri”, *Evrensel Kültür*, 83, Kasım 1998b : 62 – 63.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Propaganda, Sanat, Estetik”, *Evrensel Kültür*, 86, Şubat 1999a : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Propaganda, Sanat, Estetik 2”, *Evrensel Kültür*, 87, Mart 1999b : 25 – 40.

ÇUBUKÇU, Aydın, *Bizim’68*, İstanbul : Evrensel Basım Yayın, 1999c.

DANIŞMAN, Rıfıkı, “Sunarken”, *Kültür ve Sanat*, 1, Ocak 1977 : 1

DAPONTE, Kosta. “Paris’ten Sevgilerle”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1972a : 6.

DAPONTE, Kosta. “Fransa Başkentinde Türk Sanatı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1972b : 6.

DAPONTE, Kosta. “Picasso Türkiye’yi Tanır ve Severdi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Nisan 1973 : 6.

DAPONTE, Kosta. “Paris’teki Türk Resim Sergisi “TRT’nin Türk Şairlerini” Andırıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mart 1974a : 6.

DAPONTE, Kosta. “Paris’te Türk Ressamları : Fransa’da Resim Geleneği ve Değişen Koşullar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran 1974b : 4.

DAPONTE, Kosta. “Paris’te Türk Ressamları : Avni Arbaş”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1974c : 4.

DAPONTE, Kosta. “Paris’te Türk Ressamları : Hakkı Anlı’ya Göre Picasso’dan Sonra Resmin Geleceği Kötüleşti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Haziran 1974ç : 4.

DAPONTE, Kosta. “Paris’te Türk Ressamları : Abidin Dino, “Sanatın Kendini Kabul Ettirmesi Kalabalıklarla Buluşmasına Bağlı” Diyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Haziran 1974d : 4.

DAPONTE, Kosta. “Paris’te Türk Ressamları : Mübin Orhon : Resim Değil, Ardındaki Önemli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Haziran 1974e : 4.

DAPONTE, Kosta. “Paris’te Türk Ressamları : Raşa, “Devlet Sanatçıya Yaşama Olanağı Sağlamalı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Haziran 1974f : 4.

DAPONTE, Kosta. “Paris’te Türk Ressamları : Selim Turan : Klasik Devir Tozun, Modern Devir İse Rüzgarın Resmini Yapar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1974g : 4.

DAPONTE, Kosta. “Paris’te Türk Ressamları : Müzehher Bilen, Ömer Kaleşi, Traje Dikmen ve Diğer Sanatçılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Haziran 1974h : 4.

DAPONTE, Kosta. “Alev Ebuzziya – Siesby’nin Bir Seramiği Stockholm Ulusal Müzesi’nde”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Nisan 1975a : 6.

DAPONTE, Kosta. “Paris’te Yapıtlarını Yeniden Sergileyen Nejad’la Bir Konuşma”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Kasım 1975b : 6.

DAPONTE, Kosta. “Türk Ressamı Varlık’ın Sergisi Paris’te Övgülerle Karşılandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ekim 1976 : 6.

DAPONTE, Kosta. “Fikret Mualla’nın Yapıtları Paris’te Satıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1977 : 6.

DAPONTE, Kosta. “Paris’te Yapıtlarını Sergileyen Komet Eleştirmenlerin Övgüsünü Kazandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mart 1978a : 6.

DAPONTE, Kosta. “Abidin Dino, Atina’daki Sergisine İlişkin İzlenimlerini Anlattı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1978b : 6.

DAPONTE, Athena. “Alantar Yeni Yapıtlarını Paris’te Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Ocak 1979 : 6.

DAYIMOĞLU, Turgut. “Türkiye İş Bankası Koleksiyonculukta Öncülük Ediyor”, *Ankara Sanat*, 22 – 23 (özel sayı), Temmuz 1971: 23.

DEMİRHAN, Hüseyin. “Gürol Sözen’in “Vurulmaz Atları” ya da Devinen Dünya”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1979 : 8.

DEMİRKOL, Altan. “Uluslararası 3. İstanbul Festivali Bugün Başlıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Haziran 1975a : 8.

DEMİRKOL, Altan. “Antalya Film Festivali” nin Adı da İçeriği de Değişti”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Ağustos 1975b : 8.

DEMİRKOL, Altan. “Antalya’da 7 Sanat Birarada”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Ağustos 1975c : 8.

DEMİRKOL, Altan. “13. Antalya Festivali Pazar Günü Başlıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Haziran 1976 : 8.

DETELA, Lev. “Angaje Edebiyat Nedir? Angaje Yazar Nedir?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mart 1977 : 6.

DİCLELİ, Özgür. “Amerikalı 150 Sosyolog İlgiyle İzledi / Heykeltıraş Onaran’ın Yapıtları Ölümünden Sonra Sergileniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Ekim 1976 : 6.

DİCLELİ, Özgür. “Salih Acar Bir Ay İçinde Üçüncü Sergisini de Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Aralık 1979 : 8.

DİCLELİ, Özgür. “Salih Acar’ın Son Yapıtları: “Yırtıcı Kuşlar Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1980 : 7.

DİKMEN, Ahmet Alpay (Ed.), *Kentleşme Göç ve Yoksulluk - 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, (Türk Sosyal Bilimler Derneği’nin 21 – 23 Kasım 2001 tarihinde düzenlediği sempozyum bildirilerinden seçmeler) , Ankara: İmaj Yayıncılık, 2002.

DİLMEN, Güngör. “Atatürk ile Çocuk”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mart 1975 : 6.

DİNAMO, Hasan İzzettin. “İyem’in Resim Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Mayıs 1974 : 7.

DİNAMO, Hasan İzzettin, “İki Sergi Üstüne”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Mayıs 1975 : 7.

DİNAMO, “Hasan İzzettin. “Ali Demir’in Resim Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Şubat 1976a : 7.

DİNAMO, Hasan İzzettin. “Resim Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1976b : 6.

DİNO, Abidin. “Soyut Somut Üzerine”, *Yön Gazetesi*, 3 Nisan 1963 : 14.

DİNO, Abidin. “Ünlü Sanat Yorumcusu Alexandre: “Mengü Ertel Bir Afişçi-Ressam Değil, Bir Ressamdır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1977 : 8.

DİREN, Sadi, “50. Yılda Türk Seramik Sanatından Görünümler”, *Kültür ve Sanat*, 2, Ekim 1973 : 135 – 141.

DOĞAN, Mehmet. “Sanat Dışı – Sanat Eleştirileri”, *Yön Gazetesi*, 27 Ağustos 1965 : 14.

DOĞAN, Mehmet. “Sanatçının Yaratma Özgürlüğü”, *Papirüs*, 4, Eylül 1966 : 3 – 7.

DOĞAN, Mehmet, “Sanatta İlericilik Gericilik Üstüne”, *Yeni Dergi*, 73, Ekim 1970 : 261 – 265.

DOĞAN, Mehmet. “ Sanat ve Slogan”, *Adam Sanat*, 10, Eylül 1986 : 48 – 62.

DOĞAN, Mehmet. “Sanattan Vazgeçelim mi?”, *Adam Sanat*, 23, Ekim 1987 : 8 – 11.

DOĞAN, Mehmet Nuri, “Sanat Hayatımızda Umutlu Gelişmeler”, *Bayrak Gazetesi*, 2 Mart 1976a : 7.

DOĞAN, Mehmet Nuri, “Milli Düşüncemiz ve Sanat”, *Bayrak Gazetesi*, 11 Mart 1976b : 7.

DOĞAN, Mehmet Nuri, “Sanatta Millilik”, *Bayrak Gazetesi*, 16 Mart 1976c : 7.

DOĞAN, Mehmet Nuri, “Antalya Festivali”, *Bayrak Gazetesi*, 20 Mart 1976ç : 7.

DOĞAN, Mehmet Nuri, “Ünlü Seramikçimiz Jale Yılmabaşar’la Bir Sohbet: Seramik Çalışmalarında Prensibim Orijinaliteyi Bulmak ve Türk Olmak”, *Bayrak Gazetesi*, 27 Nisan 1976d : 7.

DOLMACI, Sevil, 1939 – 1950 Yılları Arasında Düzenlenen Devlet Resim ve Heykel Sergileri, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 2006.

DORSAY, Atilla. “Sanatçıya Baskı, Tepkiyi de Beraberinde Getiriyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ekim 1977 : 6.

DORSAY, Atilla. “Şenlikler, Politika ve Yerel Yönetimler Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1978 : 6.

DOSTOĞLU, Haldun. “Son 25 Yılda Sanat Piyasası”, *Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999: 202 – 205.

DURBAŞ, Refik. “Sanat ve Geleneklerimiz”, *Cumhuriyet Gazetesi – Sanat Edebiyat Eki*, 4 Ekim 1970a : 3.

DURBAŞ, Refik. “Sanat ve Geleneklerimiz”, *Cumhuriyet Gazetesi – Sanat Edebiyat Eki*, 4 Kasım 1970b : 3.

DURBAŞ, Refik. “Sanat ve Geleneklerimiz”, *Cumhuriyet Gazetesi – Sanat Edebiyat Eki*, 4 Aralık 1970c : 3.

DURBAŞ, Refik. “Sanat ve Geleneklerimiz Konusunda”, *Cumhuriyet Gazetesi – Sanat Edebiyat Eki*, 3 Ocak 1971 : 3.

DURSUN, Tanık. “Sanata Karşı mısınız?”, *Milliyet Gazetesi*, 10 Şubat 1971 : 6.

DURU, Orhan. “Ecevit: “Sanat ve Kültürde Atılımlar, Açılışlar Olacak”, *Milliyet Sanat*, 70, 8 Mart 1974: 6.

DURU, Orhan. “Kültür Bakanlığı’nın Bütçesi Millet Meclisi’nde Olaylı Şekilde Görüşülürken Yapılan Konuşmalar”, *Milliyet Sanat*, 266, 27 Şubat 1978a : 22 – 23.

DURU, Orhan. “Devlet Elindeki Resimler: Kapalı Kapılar Ardında Duran ve Kısıma Uğrayan Yüzlerce Değerli Tablo”, *Milliyet Sanat*, 300, 4 Aralık 1978b : 30 – 32.

EAGLETON, Terry, *Estetiğin İdeolojisi*, (Çev. Bülent Gözkan ve diğerleri), Ankara : Doruk Yayıncılık, tarihsiz.

EDGÜ, Ferit. “Bir Koleksiyon”, Ferit Edgü (Ed.), *Taviloğlu Koleksiyonu: Türk Resmi*, İstanbul : Aksoy Matbaacılık, 1997 : vi – vii.

EDHEM, Halil, *Elvah – ı Nakşîye Koleksiyonu*, (Çev. Gültekin Elibal), İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.

ELDEROĞLU, Abidin. “Devlet Resim ve Heykel Sergisiyle Doğan Problem Üstüne”, *Ankara Sanat*, 51, Temmuz 1970 : 9

ELDEROĞLU, Abidin. “Plastik Sanatlar ve Reform”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1972 : 2.

ELİBAL, Gültekin. “Feyhaman Duran”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Mayıs 1970 : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Sergiler: 3’ü”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Nisan 1971a : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Sanat Yapıtları ve Müzeler”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Ağustos 1971b : 2.

ELİBAL, Gültekin, “Sergilerin Bilincinde...”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Mayıs 1974a : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Dilim Varmıyor Usta...”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Mayıs 1974b : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Fikret Mualla’ nın Dönengesinde”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Haziran 1974c : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Görsel Sanatlarımızın Sorunları”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Eylül 1974ç : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Resim ve Seramik”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Kasım 1974d : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Leyla Gamsız Sarptürk ve Resimleri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Aralık 1974e : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Yapıtların Pazarlanması”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Aralık 1974f : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Avuntu”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Aralık 1974g : 7.

ELİBAL, Gültekin, “1974’te Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ocak 1975a : 7.

ELİBAL, Gültekin, “1974’te Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ocak 1975b : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Sanat Çevresi’ nin Çevresi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Ocak 1975c : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Çeşitleme”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Ocak 1975ç : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Karalama”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Şubat 1975d : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Galeri, Üç Sergi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Şubat 1975e : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Galeri, Bir Ressam”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Mart 1975f : 7.

ELİBAL, Gültekin, “İki Sergi, Bir Galeri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Mart 1975g : 7

ELİBAL, Gültekin, “Ziya Keseroğlu ve Resimleri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Mart 1975h : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Seçme Onuru”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Nisan 1975ı : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Kültür ve Sanat”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Nisan 1975i : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Dağınıklığın İçinden”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Mayıs 1975j : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Eleştiri Boğuluyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Haziran 1975k : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Üç Sergi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Haziran 1975l : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Devlet Galerisi Üzerine”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Haziran 1975m :

ELİBAL, Gültekin, “İki Sergi, Bir Yarışma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Temmuz 1975n : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Tutucu Festival”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Temmuz 1975o : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Sanat Yayınları Üstüne”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Ağustos 1975ö : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Resim ve Yontu Müzesi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ekim 1975p : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Galeri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Ekim 1975r : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Ressam / Resim / Yaygınlık : II”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Kasım 1975s : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Ressam ve Resim Üzerine”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Aralık 1975ş : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Sergilerden Notlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Aralık 1975t : 7.

ELİBAL, Gültekin, “1975’ te Görsel Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ocak 1976a : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Sergiler Sürecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Ocak 1976b : 7.

ELİBAL, Gültekin, “Neşet Günal’ ın Onikisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Şubat 1976c : 7 .

ELİBAL, Gültekin. “Avni Lifij Hiç Kuşkusuz Kuşağının Bir Renk Ustasıdır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Aralık 1976ç : 7.

ELİBAL, Gültekin. “Görsel Sanatlarımız Devletin Desteğinden Bu Yıl da Uzaktı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Ocak 1977a : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Bir Kuzgun Acar Vardı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Şubat 1977b : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Orhan Peker: “Ben Her Gün Resim Yapar, Resim Yaşarım”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Şubat 1977c : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Gravür Ustası Fethi Karakaş’ı Yitirdik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1977ç : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Üç Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mayıs 1977d : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Geçmiş Yıllara Göre”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Haziran 1977e : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Haziran 1977f : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Georges Mathieu ve Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1977g : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Bir Karma Sergiden Notlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Eylül 1977h : 6.

ELİBAL, Gültekin. “İki’li Bir Sergi Ya da Üren’ler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ekim 1977ı : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Türkiye Dışındaki Türk Sanatçıları Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Ekim 1977i : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Bir Afiş Yarışması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Kasım 1977j : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Altın Yürekli Bir Usta: Malik Aksel”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Aralık 1977k : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Avusturya’da Yedi Türk Grafikçisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Aralık 1977l : 6.

ELİBAL, Gültekin. “1977 Yılında Görsel Sanatımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1978a : 7.

ELİBAL, Gültekin. “Dinçer Erimez’in Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1978b : 6.

ELİBAL, Gültekin. “İnsan...İnsanlar...da Ergin İnan”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1978c : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Abaç ve Altan’ın Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mart 1978ç : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Soyutun Sınırsızlığı ya da Tedirginlik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1978d : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Lerzan Bengisu’nun Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1978e : 6.

ELİBAL, Gültekin. “İki Sergiden İzlenimler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Nisan 1978f : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Şadan Bezeyiş’in Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1978g : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Cemal Tollu Usta’nın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1978h : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Bilişik’in Yeni Yapıtları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mayıs 1978ı : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Bir Karma Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Haziran 1978i : 6.

ELİBAL, Gültekin. “İzmir Ressamları Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1978j : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Jean – Baptiste Vanmour”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1978k : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Ressamlar Derneği Plastik Sanatlar Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1978l : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Yıl Sonu Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1978m : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Burak ve Erbil Resimlerini Ayvalık’ta Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1978n : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Nusret Suman’ın Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ağustos 1978o : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Güzel Sanatlar Birliği Resim Derneği’nin Son Sergisi Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Kasım 1978ö : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Işılar’ın Yontu ve Desenleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Aralık 1978p : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Tangül Akakıncı’nın Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Ocak 1979a : 6.

ELİBAL, Gültekin. “Görsel Alanın Bir Ustası : Mengü Ertel”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Şubat 1979b : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Adnan Çoker’in Yağlıboya ve Grafikleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1979c : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Arad’ın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1979ç : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Komet’in Viyana Sergisi Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mayıs 1979d : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Sanatçıyı Yaşatmak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Haziran 1979e : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Bir Resim ve Yontu Müzesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Haziran 1979f : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Batılı Sanatçıların Gözüyle Türkiye ve Türkler Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1979g: 8.

ELİBAL, Gültekin. “Richard Smith’in Baskı ve Grafikleri Ankara’da Sergileniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ağustos 1979h: 8.

ELİBAL, Gültekin. “Mahmut Cuda 75 Yaşında”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Ağustos 1979ı: 8.

ELİBAL, Gültekin. “Devlet Galerileri Üstüne”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Ağustos 1979i: 8.

ELİBAL, Gültekin. “Suluboya Ressamları Grubu Sergisi’nde Yeni Kimliklerin Katkısı da Görülüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Eylül 1979j: 8.

ELİBAL, Gültekin. “Alantar’ın Yağlıboya Resim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ekim 1979k: 8.

ELİBAL, Gültekin. “Cafer Bater’in Suluboya Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Ekim 1979l : 8.

ELİBAL, Gültekin. “Ünal Cimit’in Seramikleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1980 : 9.

ENGİN, Aydın, *Heykel Oburu “Mehmet Aksoy Kitabı”*, İstanbul: Kültür Yayınları, 2002.

EPIKMAN, Refik, “50. Yılda Sanatımız”, *Kültür ve Sanat*, 2, Ekim 1973 : 153.

ER, Ali Cengiz. “Devrimci Edebiyat Nedir? Nasıl Olmalıdır?”, *Oluşum*, 18, Ekim 1975 : 3.

ERBAY, Mutlu, *Plastik Sanatlar Eğitimi’nin Gelişimi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları 2000.

ERDER, Necat, “Kültürel Gelişme ve Devlet”, *Kültür Politikaları Sempozyumu (26 – 28 Ekim 1998)*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2001: 105 – 106.

ERDOĞAN, Altay Ömer ve Diğerleri (Haz.). “Dosya : Kültür Merkezleri”, *Evrensel Kültür*, 23, Kasım 1993 : 25 – 40.

ERDOST, Muzaffer. “Emperyalist Dönemde Ulusal Sanat ve Edebiyat”, *Papirüs*, 40, Ekim 1969 : 1 – 10.

EREN, Cemil. “Ulusallık Üzerine”, *Özgür İnsan*, 24, Ekim 1975a : 90 – 92.

EREN, Cemil. “Aliye Berger”, *Özgür İnsan*, 25, Kasım 1975b : 79 – 81.

EREN, Cemil, “Ressam Rasih Güran”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Kasım 1975c : 7.

EREN, Cemil. “Sanatı Halka Götürmek”, *Özgür İnsan*, 27, Ocak 1976 : 65 – 67.

ERGİN, Ayşegül, 1950 – 1960 Yılları Arasında Türk Resim Sanatında Konu Yönelimi, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 2000.

ERGÜN, İsmet. “Dünden Bugüne Türkiye Ekonomisi ve İkibinli Yıllara Bir Bakış”, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün – Bugün – Yarın)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Ankara 8 – 9 Mart 1990, Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

ERGÜVEN, Mehmet. “Ressam Mahmut Cuda: “Yorum Yapıtla İzleyici Arasındaki Bir Sorundur”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1979a : 6.

ERGÜVEN, Mehmet. “Devrim Erbil: “Sorun; Sanatçının Kendini Tanıyarak Geliştirdiği Anlatım Biçimidir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Nisan 1979b : 8.

ERGÜVEN, Mehmet. “İyem : Toplum Ortak Beğeni ve Değerlerini Kolayca Atamaz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mayıs 1979c : 8.

ERGÜVEN, Mehmet. “Güenal: “Galeriler, Değerler Kargaşası Üreten Kuruluşlar Görünümündedir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Haziran 1979ç : 8.

ERGÜVEN, Mehmet. “Kültür Politikamız”, *Sanat Çevresi*, 14, Aralık 1979d : 15.

ERGÜVEN, Mehmet. “Aydın Ayan’da Toplumsal Gerçekliğe Bağlı Kurgu Gücü”, *Sanat Çevresi*, 15, Ocak 1980a : 23.

ERGÜVEN, Mehmet. “Eleştirmenlik Biraz da Doğuştan Gelen Ayrıcalığı Gerekendirir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1980b : 7.

ERGÜVEN, Mehmet. “Günsür: “Yığınların Sanata İlgisi Bir Eğitim Sorunudur”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mayıs 1980c : 7.

ERGÜVEN, Mehmet. “Festival Bitti, Yaşasın Festival”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Eylül 1980ç : 7.

ERGÜVEN, Mehmet. “41. Devlet Resim – Heykel Sergisi”, *Sanat Çevresi*, 26, Aralık 1980d : 18 – 19.

ERGÜVEN, Mehmet. “Kör Ölmeden de Badem Gözlü Olur”, *Sanat Çevresi*, 29, Mart 1981 : 26.

ERGÜVEN, Mehmet. “Duvar”, *Adam Sanat*, 136, Mart 1997 : 19 – 26.

ERGÜVEN, Mehmet. “Fatma Tülin Ya da Kendine Yuvarlanan Ben”, *Adam Sanat*, 147, Şubat 1998 : 31 – 37.

ERKAN, Hüsnü, *Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma*, İstanbul: İmge Yayınevi, 2000.

ERKÜN, Safa. “Akademilerin Üniversiteleşmeleri Zorunludur”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Eylül 1972 : 2.

EROĞLU, Özkan, *Özdemir Altan – 1 (1949 – 1984)*, İstanbul : Bilim Sanat Galerisi, 2000.

EROL, Turan. “Resmimizin Son On Beş Yılı”, *Sanat Tenkitçileri Cemiyeti Tarafından Düzenlenen Gençlerarası Resim Yarışması Sergi Kataloğu*, 1969 : ?

EROL, Turan, “Resim Üzerine Notlar”, *Yeni Dergi*, 71 , Ağustos 1970 : 145 – 148.

EROL, Turan. “Kültür Bakanlığı Üzerine”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi*, 1, 15 Ekim 1971: 1.

EROL, Turan. “Sanatta Gelenek ve Ulusallık Sorunu”, *Özgür İnsan*, 3, Ağustos 1972a : 50 – 51.

EROL, Turan. “Büyük Gelenegin Yeniden Doğuşu”, *Özgür İnsan*, 5, Ekim 1972b : 61 – 63.

EROL, Turan. “Devlet Sanatı Koruyor mu?”, *Özgür İnsan*, 8, Ocak 1973 : 62 – 63.

EROL, Turan. “Kültür İşleri ve Siyasal Partiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1974a : 2.

EROL, Turan, “La Peinture Turque Contemporaine”, *Peintures Turques d’aujourd’hui*, UNESCO – Paris, du 21 Fevrier au 7 Mars 1974b (sergi broşürü).

EROL, Turan, “Yurtdışına Gönderilen Sergilerin Amacı dışarıda İlgi Uyandırmaktır”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1974c : 6.

EROL, Turan, “Paris’te “Bugünkü Türk Resimleri” Sergisi”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Dergisi*, 25 – 26 , 1 Mayıs 1974ç : 4.

EROL, Turan. “Heykel Sorunu”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Dergisi*, 25 – 26, 1 Mayıs 1974d : 1.

EROL, Turan. “Ecevit’in Düşünceleri”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Dergisi*, 29, 15 Ocak 1975: 1.

EROL, Turan, “Kültür Bakanlığı, Özerk Yönetim ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi”,
Milliyet Sanat, 264, 13 Şubat 1978 : 21.

ERSARAÇ, İbrahim. “Sergiler”, *Varlık*, 759, Aralık 1970 : 10.

ERSARAÇ, İbrahim. “Sergiler”, *Varlık*, 761, Şubat 1971 : 19.

ERSARAÇ, İbrahim. “Nuri İyem Anlatıyor”, *Varlık*, 773, Şubat 1972 : 15.

ERSOY, Ayla, *Günümüz Türk Resim Sanatı (1950’den 2000’e)*, İstanbul: Bilim Sanat
 Galerisi, 1998.

ERTEN, Özgül. “Yılın Sanat Olayları”, *Sanat Emeği*, 23, Ocak 1980 : 72 – 74.

ERTOP, Konur. “TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri”, *Cumhuriyet Gazetesi – Sanat
 Edebiyat Eki*, 7 Mart 1971 : 1.

ERTOP, Konur. “Son On Yılda Romancılarımız Özellikle “Toplum Düzenini Değiştirme
 Yolları” Sorununu Ele Aldılar”, *Milliyet Sanat*, 239, 8 Temmuz 1977a : 13 – 16, 32.

ERTOP, Konur. “Cömert : Bizde Sanat Tarihi Henüz Yönünü Arıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
 15 Ekim 1977b : 7.

ERZEN, Jale. “Yeni Eğilimler: Genel Bir Değerlendirme”, *Yeni Boyut*, 18, Aralık 1983 : 3 –
 7.

ERZEN, Jale. “Cumhuriyet’in Son Çeyreğinde Sergiler”, *Bilanço’98: Cumhuriyet’in
 Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999
 : 206.

ESİRKUŞ, Mustafa. “Mehmet Pesen’in Yerel Sanatlara Tutkusu Var”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
 19 Mayıs 1972a : 6.

ESİRKUŞ, Mustafa. “Sanatta Etkiden Kurtulunamaz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran 1972b
 : 2.

ESİRKUŞ, Mustafa, “Yerel Sanatlarımız ve Biz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1972c : 2.

ESİRKUŞ, Mustafa. “Yerel Sanatlar ve Nurullah Berk”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Aralık 1972ç : 6.

ESİRKUŞ, Mustafa. “Sorun Kendimize Özgü Bir Ses Olmak”, *Diyor*, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Mart 1974: 7.

ETİ, Sevim. “Sanat ve Bilimin Kesiştiği Bir Şenlik: İstanbul Sanat Bayramı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Kasım 1977 : 6.

ETİKE, Serap. “Türkiye’de Sanat Eğitime Tarihsel Bir Bakış”, *Sanat ve Tabular* (Sanat Görsel Sanatları Destekleme Derneği tarafından 4 – 6 Mayıs 1992 yılları arasında düzenlenen 2. Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Ankara: Solaris İletişim Ltd. Şti, 1995 : 303 – 313.

EVREN, Burçak, “Görsel Sanatlarda Eleştiri Çıkmazı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Şubat 1975a : 7.

EVREN, Burçak, “İstanbul Festivali”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Haziran 1975b :7.

EVREN, Burçak, “Yarımcı Sanat Festivali Başlarken”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Temmuz 1975c : 7.

EVREN, Burçak, “Geç Kalan Eleştiri ya da İstanbul’ un Ortasında Yirmi Heykel”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ağustos 1975ç : 7.

EVREN, Burçak. “ Yeşilçam Filmlerinin Onda Sekizinde Yine Seks Var; Bu Sezon Ancak Birkaç Olumlu Ürün Görebileceğiz”, *Milliyet Sanat*, 154,14 Ekim 1975d : 4 – 5.

EYÜBOĞLU Bedri Rahmi, *Resme Başlarken*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.

FIRAT, Nurcan İnci, *Ankara’da Cumhuriyet Dönemi Mimarisinden İki Örnek: Etnografya Müzesi ve Eski Türk Ocağı Merkez Binası*, Ankara: TTK, 1998.

FİŞEKÇİ, Turgay. “Sanat Emeği”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mayıs 1980 : 7.

FREEMAN, Nan, *Mehmet Güleriyüz*, İstanbul: Galeri Nev Yayını, 1988.

FUAT, Memet. “Sanatın Öncülüğü”, *Yön Gazetesi*, 3 Nisan 1963a : 15.

FUAT, Memet. “Sanata Güvenmek”, *Yön Gazetesi*, 24 Nisan 1963b : 15.

FUAT, Memet. “Sanat – Politika İlişkisi”, *Yön Gazetesi*, 23 Mayıs 1963c : 14 – 15.

FUAT, Memet. “Halka Dönük Sanat Yolunda”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Ocak 1970 : 2.

GENÇAY, Güngör. “Sanat ve Edebiyatımızda 15 – 16 Haziran”, *Evrensel Kültür*, 66, Haziran 1997 : 7 – 11.

GENÇAYDIN, Zafer. “Batı Kültürüne Çatmak Yetiyor mu?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ağustos 1979 : 8.

GENÇAYDIN, Zafer. “40. Devlet Resim ve Heykel Sergisi Üstüne Söylenenler”, *Sanat Çevresi*, 19, Mayıs 1980 : 12 – 13.

GERÇEKÇİ, Musa. “Balaban’ın Sergisi”, *Yön Gazetesi*, 26 Eylül 1962 : 18 – 19.

GERGER, Haluk. “Dış Politika / Türk Dış Politikası (1946 – 1980)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 2*, İstanbul : İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002 : 537 – 548.

GERMANER, Ali Teoman. “Cumhuriyetimizin 75. Yılında, Ülkemizde “Heykel” Olgusuna Genel Bir Bakış”, *Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1998 : 60 – 65.

GERMANER, Semra. “1950’den Günümüze Türk Resmi”, *Sanat Çevresi*, 102, Nisan 1987: 18 – 19.

GERMANER, Semra, *1960 Sonrası Sanat*, İstanbul : Kabalcı Yayınevi, 1997.

GERMANER, Semra. “Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı”, *Cumhuriyet’in Renkleri*,

- Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999: 8 - 25.
- GERMANER, Semra. “1968 Kuşağı Sanatçıları”, *Cumhuriyet’in Yetmiş Beş Yılında Kültür ve Sanat (18 – 19 Mart 1999 Sempozyum Bildirileri)*, İstanbul : Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 2000 : 87 – 96.
- GEVGİLİLİ, Ali. “Türkiye’de Kültür, Sanat ve Düşünce Yasaklamaları”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Ocak 1976 : 2, 9.
- GEZER, Hüseyin. “Kültür, Sanat ve Devlet”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1974a : 2.
- GEZER, Hüseyin. “1974, Heykel Sanatımız Yönünden Olaylı Geçti: Yoğun Bir Çalışmanın Ürünleri, Olaylara, Gürültülere Yol Açtı”, *Milliyet Sanat*, 112, 27 Aralık 1974b : 22 – 23.
- GEZGİN, Ahmet Öner (Ed.). “Mustafa Cezar”, *Akademiye Tanımak – 1*, İstanbul : Bağlam Yayınları, 2003a : 85 - 134.
- GEZGİN, Ahmet Öner (Ed.). “Adnan Çoker”, *Akademiye Tanımak – 1*, İstanbul : Bağlam Yayınları, 2003b : 137 - 188.
- GEZGİN, Ahmet Öner (Ed.). “Şükrü Aysan”, *Akademiye Tanımak – 1*, İstanbul : Bağlam Yayınları, 2003c : 287 – 298.
- GİRAY, Kıymet, *Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997.
- GİRAY, Kıymet. “Cumhuriyet’ in 75 Yılında Resim ve Heykel Sanatımızın Gelişim Çizgisi”, *Türk Plastik Sanatları 75. inci Yıla Armağan*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1998 : 100 – 122.
- GİRAY, Kıymet, *Aydın Ayan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999.
- GİRAY, Kıymet, *Ergin İnan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayını, 2001.
- GİRAY, Kıymet, *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Resim Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul : Aksoy Matbaacılık, 2002.

GİRAY, Muhteşem. “Kurumumuz 100 Yaşında”, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, 1983 : 3 - 4.

GİRGİN, Emin Çetin. “Nur Koçak Veya / Şaibeli Uygarlıkların Kavram Fetişizmi Üstüne Bir Deneme”, *Sanat Çevresi*, 72, Ekim 1984 : 12 – 13.

GİRGİN, Emin Çetin. “Türk Resminin Kimliği”, Yahşi Baraz (Yay. Haz.), *Türk Resminde Modernleşme Süreci (15 Nisan – 15 Mayıs 1987’de Atatürk Kültür Merkezi’nde Yapılan Serginin Kitabı)*, İstanbul : Galeri Baraz, 1987 : 20 – 24.

GİRİTLİ, İsmet. “Kültür İkileşmesi”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1970 : 2.

GÖKAYDIN, Nevide. “Evren Galerisinde Ciddi Bir Olay”, *Oluşum*, 27 / 69, Ocak 1980 : 30.

GÖRELE, Hamit. “Plastik Sanatlar Üvey Evlat mı?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ocak 1972 : 2.

GÖRELE, Hamit. “Çağdaş Türk Resim Sergisi Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1974 : 2.

GÖREN, Ahmet Kamil, *50. Yılında Akbank Resim Koleksiyonu*, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 66, 1998.

GÖREN, Ahmet Kamil. “Çağdaş Türk Resim Heykel ve Seramik Sanatının Gelişimi”, *Turkuvaz 2000: Çağdaş Türk Sanatından Bir Kesit*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayını, 2000.

GÜLERYÜZ, Mehmet. “Resim Sanatında Güncellik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mart 1978 : 7.

GÜLTEKİN, Gönül, *Batı Anlayışında Türk Resim Sanatı*, Ankara: Ziraat Bankası Yayını, 1996.

GÜNAL, Neşet. “Kendi Kendime Saptamalar”, *Sanat Çevresi*, 38, Aralık 1981 : 4 – 16.

GÜNAY, Veysel. “Bir Çağdaşlaşma Projesi : Gazi Eğitim Enstitüsü”, *Üç Kuşak Gazi Eğitimli Sanatçılar*, Gazi Üniversitesi Yayını, 2006 : 68 - 69.

GÜNDOĞDU, Meral ve Diğerleri (Hız.). “Dosya : Sermaye ve Sanat”, *Evrensel Kültür*, 6, Haziran 1992 : 25 – 40.

GÜNDOĞDU, Meral. “Gelenek ve Gelecek”, *Evrensel Kültür*, 32, Ağustos 1994 : 60 – 61.

GÜNLÜK, Ahmet. “Türkiye’de Bankerlik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 2*, İstanbul : İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002 : 179 - 190.

GÜNSÜR, Mehmet. “İstersen Bana Tutucu De”, *Adam Sanat*, 110, Ocak 1995 : 36 – 39.

GÜRCAN, A. Göknur, Çağdaş Türk Sanatında Performans, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2003

GÜRKAN, Turhan. “Avrupa’da Türk Sanatını Tanıtacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1972a : 6.

GÜRKAN, Turhan. “İstanbul Sanat Festivali”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Ağustos 1972b : 6.

GÜVENÇ, Bozkurt. “MC’ nin Programı ve Dünya Görüşüyle Son Derece Tutarlı Görünen, Bilinçli Bir Kültür Politikası Var!”, *Milliyet Sanat*, 214, 14 Ocak 1977 : 13, 33.

GÜVEMLİ, Zahir, “1960’da Resim ve Heykel”, *1961 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1960 : 57 – 63.

HALMAN, Talat. “Kültürel Hizmet”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Ekim 1970 : 2.

HALMAN, Talat. “Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Nisan 1971 : 2.

HIZLAN, Doğan. “Uluç: “Ben Resmimde Soyuttan Figüre Vardım”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Nisan 1978a : 6.

HIZLAN, Doğan. “Şenliklerin Getiremedikleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Temmuz 1978b : 6.

HIZLAN, Doğan. “Sözen: Gelenek ve Doğa, Yüklü ve Zengin Bir Simgedir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Mayıs 1979a : 8.

HIZLAN, Doğan. “Sanat Eğitimi ve Kitaplar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1979b : 8.

HIZLAN, Doğan. “Atatürk Heykel Yarışması’nı Kazananlar Atatürk’ü Anlattılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1979c : 8.

HIZLAN, Doğan. “Devlet Resim ve Heykel Müzesi 20 Ekim’de Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Eylül 1979ç : 8.

HIZLAN, Doğan. “Sanatımızın Gündemindeki Sorun : Eğitim”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1979d : 8.

HIZLAN, Doğan. “Mehmet Güler: Resimlerimde Görülen Doğa, Çoğu Kez Varolan Değil Olması Gerekendir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1979e : 8.

HIZLAN, Doğan. “Amaç: Kültürel Çeşitlilik İçinde Bütünleşmek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1980a : 9.

HIZLAN, Doğan. “Kültür Siyasetimiz Nasıl Oluşturulmalı?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1980b : 9.

HIZLAN, Doğan. “Yaşar Yeniceli: Ressam ve Seyirci Arasında Bir Bütünleşme Olmuştur?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1980c : 9.

HIZLAN, Doğan. “Uluç : “Türkiye’de Sanatçılar Artık Kurumsallaşıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ekim 1980ç : 7.

HİLAV, Selahattin. “Sanat ve Sosyalizm”, *Yön Gazetesi*, 30 Ocak 1963 : 15.

HİLAV, Selahattin. “Toplumcu Sanat Felsefesinde Yeni Görüşler-1”, *Yön Gazetesi*, 19 Şubat 1965a : 14.

HİLAV, Selahattin. “Toplumcu Sanat Felsefesi Yeni Gelişmeleri Açısından Sanatın Özü Problemi – 2”, *Yön Gazetesi*, 26 Şubat 1965b : 14.

HİLAV, Selahattin. “Sanatın Görevi Nedir?”, *Yön Gazetesi*, 5 Mart 1965c : 14.

HİLAV, Selahattin. “Sanat ile Halk Arasındaki İlişkiler”, *Yön Gazetesi*, 12 Mart 1965ç : 14.

HİLAV, Selahattin. “Yüksel Arslan Üzerine”, *Papirüs*, 17, Ekim 1967 : 3 - 6.

HOCAOĞLU, Sırrı. “Türk Burjuvazisi”, *Yön Gazetesi*, 14 Şubat 1962 : 6.

HÜNALP, Ayhan. “1940 Kuşağının Vefakarlığı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1980 : 9.

HÜSEYİN, Hasan, “Çağdaş Irak Sanatı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Temmuz 1974 : 7.

ILGAZ, Rıfat. “T.İ.P. ‘in Resim Sergisi”, *Yön Gazetesi*, 17 Ekim 1962 : 18.

ILGAZ, Turhan. “Sanat ve Tedirginlik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1970a : 6

ILGAZ, Turhan. “Sanat Uğruna Elveda Hukuk”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Nisan 1970b : 6.

ILGAZ, Turhan. “Fırçadaki Başarının Sırrı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1970c : 6.

IRMAK, Sadi. “Kültür ve Kültür Politikamız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ocak 1972 : 2.

IRMAK, Sadi. “Kültür Politikamızın Esasları Üzerine”, *Kültür ve Sanat*, 3, Aralık 1974 : 14 – 15.

İLERİ, Selim. “Tülin Öztürk’ün Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Nisan 1977 : 6.

İNAL, Gülseli. “Gülsün Karamustafa Anlatıyor”, *Sanat Olayı*, 5, Mayıs 1981 : ?

İNAL, Gülseli, *Güngör Taner*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1996

İNSEL, Ahmet. “Demokrasinin Sancılı Yılları”, (Ed. Bedirhan Toprak), *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923 – 2000) - 3 : 1961 – 1980*, İstanbul : YKY, (İlk basım 1998) 2002 : 2 – 6.

İPEKÇİ,Abdi. “Kültür İşleri”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Ağustos 1971 : 7.

İPEKÇİ, Abdi. “Müzelerimizin Durumu”, *Milliyet Gazetesi*, 17 Nisan 1972a : 9.

İPEKÇİ, Abdi. “Uluslararası İstanbul Sanat Festivali”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Temmuz 1972b : 9.

İPEKÇİ, Abdi. “Kapanan Resim Heykel Müzesi”, *Milliyet Gazetesi*, 10 Mayıs 1976 : 9.

İPŞİROĞLU, M. Ş. ve Diğerleri. “Yüksel Arslan İçin”, *Çevre*, 2, Mart – Nisan 1979 : 90 - 98.

İSKENDER, Kemal. “Türk Resminin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Gergedan*, 19, Eylül 1988: 8 - 32.

İSKENDER, Kemal. “1950 – 1990 : Türk Resminin Gelişim Süreci İçinde “Çağdaşlık” Kavramının Anlamı”, *Sanat Çevresi*, 140, Haziran 1990 : 22 – 24.

İSKENDER, Kemal. “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Resim ”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi- 6*, İstanbul : İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002a : 1677 – 1714.

İSKENDER, Kemal. “Cumhuriyet Türkiye’sinde Sanat ve Estetik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi- 7*, İstanbul : İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002b : 1746 – 1758.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Bankalarımız ve Sanat Çabaları”, *Ankara Sanat*, 48, Nisan 1970a : 19.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “XXXI. Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Ankara Sanat*, 50, Haziran 1970b : 4 – 6, 11.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Güzel Sanatlar Genel Müdürünü Bekleyen Görevler”, *Ankara Sanat*, 53, Eylül 1970c : 4

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Yönetmelik ve Jüri”, *Ankara Sanat*, 54, Ekim 1970ç : 4

İSLİMYELİ, Nüzhet. “XXXII. Devlet Resim ve Heykel Sergisi Hazırlıkları ve Düşündürdükleri”, *Ankara Sanat*, 59, Mart 1971a : 4

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Kültür Bakanlığına Doğru”, *Ankara Sanat*, 61, Mayıs 1971b : 4.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “XXXII. Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Ankara Sanat*, 62, Haziran 1971c : 4 - 8

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Türkiye İş Bankası Koleksiyonundan Seçmeler Sergisinin Düşündürdükleri”, *Ankara Sanat*, özel sayı, 15 Temmuz 1971ç : 6 – 9.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “XXXIII. Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Ankara Sanat*, 74, Haziran 1972a : 3 – 6.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Yine Kültür Bakanlığı”, *Ankara Sanat*, 75, Temmuz 1972b : 7.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Yeni Yönetmelik Neler Getirecek?”, *Ankara Sanat*, 84 , Nisan 1973a : 8.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “XXXIV. Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Ankara Sanat*, 86, Haziran 1973b : 3 – 8.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Yeni Yönetmelikte Açık Kapı”, *Ankara Sanat*, 87, Temmuz 1973c : 4

İSLİMYELİ, Nüzhet. “50. Yıl Resim – Heykel Sergisi”, *Ankara Sanat*, 92, Aralık 1973ç : 4 – 6.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Sanat ve Özel Sektör”, *Ankara Sanat*, 93, Ocak 1974a: 4.

İSLİMYELİ, Nüzhet “XXXV. Devlet Sergisi”, *Ankara Sanat*, 98, Haziran 1974b : 4 -5 ;

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Plastik Sanatlar Açısından Geride Bıraktığımız Yıl”, *Ankara Sanat*, 104, Aralık 1974c: 10 – 11.

İSLİMYELİ, Nüzhet. “Kültür Bakanlığı”, *Ankara Sanat*, 105, Ocak 1975: 4.

İYEM, Nuri. “Resim Sanatımız Üstüne”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Mart 1973 : 6.

İYEM, Nuri. “İstanbul’un Galeri Sorunu Zaman Geçirmeden Halledilmelidir”, *Milliyet Sanat*, 94, 23 Ağustos 1974: 26.

İYEM, Nuri. “İhsan Şurdum’un İlk Kişisel Sergisi Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Aralık 1975 : 6.

KABACALI, Alpay. “Müstehcen’e Karşı Cihad, Tepkiler, Temeldeki Nedenler ve Çıkar Yol”, *Milliyet Sanat*, 88, 12 Temmuz 1974 : 4 – 6.

KABACALI, Alpay. “1975’de Dergiler, Fazlalıkları ve Eksiklikleriyle Yine Kültür, Sanat, Edebiyat Yaşamımızın Nabızı Oldular”, *Milliyet Sanat*, 164, 26 Aralık 1975: 12 – 13.

KABACALI, Alpay. “Şubat Ayı Dergileri: İdeoloji – Faşizm – Sanat”, *Milliyet Sanat*, 312, 26 Şubat 1979: 25.

KABAKLI, Ahmet. “Milli Kültür ve İlim Bakanlığı”, *Tercüman*, 17 Mayıs 1971 : 2

KABAKLI, Ahmet. “Kültür Bakanlığı”, *Tercüman*, 12 Ocak 1973a : 2 ;

KABAKLI, Ahmet. “Milli Kültür Bakanlığı”, *Tercüman*, 5 Temmuz 1973b : 2.

KABAŞ, Özer. “Türk Resminde Montaj”, *Papirüs*, 33, Mart 1969 : 16 -21.

KABAŞ, Özer. “Yeni Eğilimler Sergisi ve Değişik Çağrışımlar”, *Milliyet Sanat*, 131, 1 Kasım 1985 : 32 – 34.

KAFAOĞLU, Arslan Başer. “Kültür ve Milliyetçilik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ocak 1975 : 2.

KAHRAMAN, Hasan Bülent. “Elim Sende”, *Kalın*, 1, Nisan 1986a : 12 – 16.

KAHRAMAN, Hasan Bülent. “Elim Sende”, *Kalın*, 2, Mayıs 1986b : 7 – 9.

KAHRAMAN, Hasan Bülent. “Yeni Döneme Girerken – 1 : Galeriler ve Piyasa Açısından”, *Kalın*, 3, Kasım – Aralık 1986c : 4 – 7.

KAHRAMAN, Hasan Bülent. “Yeni Döneme Girerken – 2”, *Kalın*, 4, Ocak 1987a : 6 – 7.

KAHRAMAN, Hasan Bülent. “Elim Sende”, *Kalın*, 5, Nisan – Mayıs 1987b : 16 – 20.

KAHRAMAN, Hasan Bülent. “Elim Sende”, *Kalın*, 6, Haziran – Temmuz 1987c : 16 – 22.

KAHRAMAN, Hasan Bülent. “Elim Sende”, *Kalın*, 7, Ağustos 1988 : 53 – 59.

KAHRAMAN, Nihat. “40. Devlet Resim – Heykel Sergisi”, *Sanat Çevresi*, 15, Ocak 1980 : 22.

KAHRAMAN, Nihat. “Sanat Ortamımız 60 – 81”, *Sanat Çevresi*, 29, Mart 1981 : 28.

KAHRAMANKAPTAN, Şefik. “Başkentte 78 Tablolu Karma”, *Art+Decor*, 50, Mayıs 1997 : 220 – 224.

KANTARCIOĞLU, Selçuk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

KAPTAN, Arif, “Plastik Sanatlarımızda 50. Cumhuriyet Yılı”, *Kültür ve Sanat*, 2, Ekim 1973 : 168 – 169.

KAPTAN, Arif. “50 Yıldaki Türk Kadın San’atçıları”, *Oluşum*, 3 – 4, Temmuz – Ağustos 1974 : 3 – 4.

KAPTANA, Melda, *Ben Bir Bizans Bahçesinde Büyüdüm*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

KARABEY, Haydar. “İstanbul’da Bir Güzel Sanatlar Parkı Kuruluyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1979 : 8.

KARADENİZ, Engin. “Lerzan Bengisu ve Sundukları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Nisan 1973a : 6.

KARADENİZ, Engin. “Kadrünnisa Aydemir’in Bahçeleri, Parkları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Nisan 1973b : 6.

KARADENİZ, Engin. “Orhan Peker’in Kediler’i”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1973c : 6.

KARADENİZ, Engin. “Suluboya Ressamları Grubu’nun 4. Ortak Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Aralık 1973ç : 6.

KARAESMEN, Erhan. “Selim Turan Olayı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1980a : 9.

KARAESMEN, Erhan. “Müze Kültürü – Galeri Kültürü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Kasım 1980b : 4.

KARAMAN, Abdülkadir, “Kültür Bakanlığı, Milli Kültür ve Sanatı Koruyacaktır”, *Bayrak Gazetesi*, 27 Temmuz 1976 : 8.

KARATAY, Yeşim. “Nesnellik Karşısındaki “Narkissus”, *Sanat Çevresi*, 2, Aralık 1978 : 24 – 26.

KARAVİT, Caner, *Akadeğilmi*, İstanbul: Umut Matbaası, 2002 : 1x

KARPAT, Kemal, *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm: Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*,

- (Çev. Abdulkerim Sönmez), İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2003.
- KATOĞLU, Murat. “Bir Kültür Hareketi Olarak TRT Ödülleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1971 : 2.
- KATOĞLU, Murat. “Cumhuriyet Türkiye’inde Eğitim, Kültür, Sanat”, (Ed. Sina Akşin), *Türkiye Tarihi – 4: Çağdaş Türkiye 1908 – 1980*, İstanbul, 2000 : 417 – 520.
- KAVAS, Yurdakul. “Alt – Üst Yapıdan Sanata”, *Oluşum*, 37 / 79, Kasım 1980 : 19 – 20.
- KAYADOR, Vakur. “Arabesk Kültür ve Türkiye”, *Adam Sanat*, 83, Ekim 1992a : 73 – 80.
- KAYADOR, Vakur. “Arabesk Kültür ve Türkiye II”, *Adam Sanat*, 84, Kasım 1992b : 57 – 65.
- KAYALI, Kurtuluş, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- KAZGAN, Gülten, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- KEJANLIOĞLU, Dilek Beybin, Türkiye’de Yayıncılık Politikası: Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Türkiye’de Radyo Televizyon Yayıncılığı, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo – Televizyon – Sinema Anabilim Dalı, 1998.
- KEYDER, Çağlar. “İktisadi Gelişmenin Evreleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 4*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002 : 1065 – 1073.
- KILIÇ, Fatma, 12 Mart’ta Basın, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2001.
- KILIÇ, Selami, “II. Meşrutiyet Devri Aydınlarının Atatürk Üzerindeki Etkileri”, *Toplumsal Tarih*, 83, Kasım 2000 : 16 – 20.
- KINAYTÜRK, Hamit. “TBMM Atatürk Anıtı Yarışması”, *Sanat Çevresi*, 13, Kasım 1979 : 18 – 20.

KINAYTÜRK, Hamit. “Sanat Galerıciliğinde 15 Yıl”, *Sanat Çevresi*, 145, Kasım 1990 : 4 – 11.

KIRCALI, Fuat. “Hazım Başkaynak Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1980 : 7.

KIŞLALI, Ahmet Taner. “Ulusal Demokratik Halkçı Kültür Siyaseti”, *Ulusal Kültür*, 1, Temmuz 1978 : 1 – 6.

KIŞLALI, Ahmet Taner, “Devletin Kültür Siyaseti Var mı?”, *Hürriyet Gösteri*, 68, Temmuz 1986 : 71

KIYILI, Yücel, “Tekstil Sanatları Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Şubat 1973a : 7.

KIYILI, Yücel, “Erbiller’ in Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Mart 1973b : 7.

KIYILI, Yücel, “Siyah Simetri – Siyah Yanılgı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Nisan 1973c : 7.

KIYILI, Yücel, “Nuri İyem: ‘Amacım Resmi Halka Sevdirmek, Benimsetmektir’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Nisan 1973ç : 7.

KIYILI, Yücel, “Atelyemiz – 3 Resim Sergisi Alışılmışın Dışına Çıkan Genç Ressamlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Nisan 1973d : 7.

KİLİ, Suna. “Dünya’da ve Türkiye’de Çağdaş Ulusçuluk”, *Milliyet Gazetesi*, 30 Mart 1977 : 2.

KOCAGÖZ, Samim. “Sanatı Uslu Kişiler Yapabilir”, *Yön Gazetesi*, 2 Temmuz 1965 : 14.

KOCATOPÇU, Ayşe Nur, “Türkiye’deki Çağdaş Burjuva Resminin Genel Planda Eleştirisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Eylül 1975 : 7.

KOÇAK, Nur, “İzlenimciliğin 100. Yılı Kutlarken”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Aralık 1974 : 7.

- KOÇAK, Nur. “Devlet ve Görsel Sanat İlişkileri”, *Sanat Çevresi*, 3, Ocak 1979 : 4 – 8.
- KONGAR, Emre. “Türkiye’nin Sorunu: Modernleşme Sancıları”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Ocak 1972 : 2.
- KONGAR, Emre. “Hükümet, Devlet ve Sanat”, *Milliyet Sanat*, 189, 18 Haziran 1976: 17.
- KONGAR, Emre. “Ulusal Kültürün Evrensel Boyutlara Ulaşması İçin Düşünce Alanındaki Engeller Kaldırılmalıdır”, 262, *Milliyet Sanat*, 30 Ocak 1978a : 3 – 11.
- KONGAR, Emre. “Ulusal – Demokratik – Çağdaş – Devrimci Kültür Üzerine: Türkiye Bir Rönesans Eşiğindedir”, *Milliyet Sanat*, 280, 5 Haziran 1978b : 23 – 26, 32.
- KONGAR, Emre. “Günümüz Türkiye’inde Gelişmekte Olan Çağdaş Sınıflar, Düşünce Akımlarının Mihenk Taşdır”, *Milliyet Sanat*, 342, 5 Kasım 1979: 3 – 13.
- KONGAR, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* , İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- KOPARAN, Ergin. “Neşet Günel”, *Anons*, 14 – 15, Mayıs – Haziran 1992 : 12 – 13.
- KOTİL, Ahmet. “Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 7 / 8*, İstanbul : İletişim Yayınları, (İlk basım 1983) 2002 : 2000 – 2009.
- KÖKER, Osman, “Şefik Hüsnü’nün Komünist Manifesto Çevirisi”, *Toplumsal Tarih*, 58, Ekim 1998 : 19 – 21.
- KÖKLÜGİLLER, Ahmet. “Devrimci Edebiyat Nedir? Nasıl Olmalıdır?”, *Oluşum*, 15 – 16 , Temmuz – Ağustos 1975 : 5.
- KÖKSAL, Ahmet, “Yediler’ in Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Mayıs 1973 : 7.
- KÖKSAL, Ahmet, “Bilişik’ in Resimleri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Mayıs 1973 : 7.
- KÖKSAL, Ahmet, “Arad ile Tamer’in Sergileri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Haziran 1973 : 7.

KÖKSAL, Ahmet, “Kavruk’ un Sergisinde”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Haziran 1973 : 7.

KÖKSAL, Ahmet. “Nuri İyem’de “İnsan Manzaraları”, *Yansıma*, 17, Mayıs 1973a: 336 – 338.

KÖKSAL, Ahmet. “Özdemir Altan’ın Resimleri”, *Yansıma*, 19, Temmuz 1973b : 63 – 64.

KÖKSAL, Ahmet. “Mevsimin İlk Karma Sergisi, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Ekim 1973c : 7.

KÖKSAL, Ahmet. “Geçen Mevsimin Sergileri: Türk Resmi Çok Hareketli Bir Oluşma Döneminde”, *Milliyet Sanat*, 93, 16 Ağustos 1974a : 19, 26.

KÖKSAL, Ahmet. “İstanbul’daki Galeriler ve Sergileme Olanakları: 1”, *Milliyet Sanat*, 97, 13 Eylül 1974b : 19.

KÖKSAL, Ahmet. “İstanbul’daki Galeriler ve Sergileme Olanakları : 2”, *Milliyet Sanat*, 98, 20 Eylül 1974c : 19.

KÖKSAL, Ahmet. “Açıkhava Sergisi, Plastik Sanatçılarımızın Güncel Eğilimleriyle Kişisel Deneylerini Ortaya Koyuyor”, *Milliyet Sanat*, 192, 9 Temmuz 1976: 18 – 21.

KÖKSAL, Ahmet. “Açıkhava Sergisi, Geniş Bir Sanatçı Kesiminin Eğilimlerini ve Kişisel Deneylerini Yansıtıyor”, *Milliyet Sanat*, 239, 8 Temmuz 1977a : 18 – 21.

KÖKSAL, Ahmet. “Ekonomik Bunalım Sanatımızı da Etkiledi”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Ekim 1977b : 10.

KÖKSAL, Ahmet. “Dereli’nin Resimleri”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Kasım 1977c : 10.

KÖKSAL, Ahmet. “ Yeni Sezona Girerken: Resim Satışları Arttıysa da Türkiye’de Henüz “Resim Piyasası” Oluşmadı”, *Milliyet Sanat*, 288, 11 Eylül 1978a: 18 – 21.

KÖKSAL, Ahmet. “Atatürk Kültür Merkezinde Görsel Sanatlarımızın 55 Yıllık Eğilimlerini Yansıtan Bir Sergi Açıldı”, *Milliyet Sanat*, 295, 30 Ekim 1978b : 18 - 20.

KÖKSAL, Ahmet. “Jale Yasan Koleksiyonu”, *Milliyet Sanat*, 338, 8 Ekim 1979 : 26.

KÖKSAL, Ahmet. “Türk Resminde Çağdaşlaşma”, *Türk Resminde Modernleşme Süreci* (15 Nisan – 15 Mayıs 1987), İstanbul: Galeri Baraz, 1987 : 27 – 33.

KÖKSAL, Aykut, “Bir Sergiden İzlenimler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Nisan 1973a : 7.

KÖKSAL, Aykut, “Mevsimin İlk Karma Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Ekim 1973b : 7.

KÖKSAL, Aykut. “Türkiye’de Çağdaş Sanat”, *Bilanço’ 98 : Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999: 168 – 177.

KRAUSSE, Anna C. , *The Story of Painting : From the Renaissance to the Present*, China: Könnemann, 1995.

KURUÇ, Bilsay. “Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler”, *Bilanço 1923 – 1998 : Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Toplu Bir Bakış Uluslararası Kongresi II. Cilt : Ekonomi – Toplum - Çevre, 10 – 12 Aralık 1998 ODTU Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara , İstanbul : Tarih Vakfı Yayınları, 1999 : 21 – 32.*

KURTULUŞ, Akif, “70’lerde Devrimci Politika, Devrimci Sanat”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi - 7. Cilt (1960 – 1980)*, İstanbul : İletişim Yayınları, 1988 : 2366 – 2367.

KUTLAR, Onat. “Türkiye’de Sanatçının Durumu ve TRT Ödülleri”, *Cumhuriyet Gazetesi – Sanat Edebiyat Eki*, 6 Ağustos 1970 : 1

KUTLAR, Onat. “Kültür Politikası Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mart 1977 : 7.

KUTLU, Pakize, “Grafik Sanatçısı Erkal Yavi İle Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Kasım 1972 : 7.

KUTLU, Pakize, “Gülşen Çalık Can İle Op – art”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Kasım 1972 : 7.

KUTLU, Pakize, “Cihat Burak’ın Resim Sergisinde Hayattan Alınmış Tablolar Yer Alıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Haziran 1973a : 7.

KUTLU, Pakize, “Festival, Şenlik, Bayram / Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Haziran 1973b : 7.

KUTLU, Pakize, “Aydın Gün’le İstanbul Festivali Üstüne Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Mayıs 1974 : 7.

KUTLU, Pakize, “III. İstanbul Festivali Üstüne Aydın Gün’e Sorular”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Nisan 1975 : 7.

KÜLEBİ, Cahit. “Sanatta Devlet Eli”, *Milliyet Sanat*, 121, 28 Şubat 1975: 17.

LENİN, Vladimir, *Ne Yapılmalı*, Ankara : Yücel Yayınları, 1976.

LEQUENNE, Michel, *Marksizm ve Estetik*, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2000.

LUKÁCS, Georg, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, (Çev. Cevat Çapan), İstanbul: Payel Yayınevi, 2000.

MADRA, Beral. “Nur Koçak’ın Sanatında Güncellik ve Gerçekçilik”, *Sanat Çevresi*, 72, Ekim 1984 : 8 – 9.

MADRA, Beral. “Yahşi Baraz’la Bir Söyleşi”, *Türk Resminde Modernleşme Süreci 15 Nisan – 15 Mayıs 1987*, (Düz. Yahşi Baraz), İstanbul : Galeri Baraz, 1987.

MADRA, Beral. “Bugünkü Resim Borsası Resim Sanatına Nasıl Yön Veriyor?”, *Gergedan*, 9, Eylül 1988 : 31 - 32.

MADRA, Beral, *Çağdaş Sanatın Kimliği*, İstanbul : Galeri BM Yayını, 1989.

MAHİR, Mehmet. “1960 – 1970’li Yılların Figüratif Gerçekçiliği”, *Sanat Çevresi*, 196, Şubat 1995 : 36 – 39.

MAKAL, Mahmut. “Kültür Siyasamız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1979 : 2.

MEMEDOĞLU, Avni. “Güvercin Düşmanları”, *Yön Gazetesi*, 14 Mayıs 1962 : 19.

MEMEDOĞLU, Avni, “Ülkemizde Kültür ve Sanat Şenlikleri”, *Politika Gazetesi*, 5 Temmuz 1978 : 6.

MENE, Aşık. “Türkiye Heykel Sanatında Yeni Bir Soluk : Mehmet Aksoy”, *Sanat Çevresi*, 19, Mayıs 1980 : 6 – 7.

MERAY, Seha L. “Yıkmayalım Kaleleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1974 : 2.

MERİÇ, Murat. “Neler Dinledik, Nelerle Çoştuk”, (Ed. Oya Baydar) *Bilanço’98: 75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, Tarih Vakfı Yayını, 1999 : 193 – 209.

METİN, Ziya. “Türkiye’de Sinema Seyircisi: Sonunda Sabrı Taştı; Televizyona Yönelip Sorumluları Protesto Etti”, *Milliyet Sanat*, 154, 14 Ekim 1975: 10 – 11.

MOORE – GILBERT, Bart (Ed.) , *The Arts in the 1970s : Cultural Closure?*, London and New York : Routledge, 1994.

MUTLU, Asım. “DGSA ve Üniversite Haline Gelme Sorunu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Kasım 1971 : 2.

MUTLUAY, Rauf. “1970’de Roman ve Hikaye”, *Cumhuriyet Gazetesi – Sanat Edebiyat Eki*, 3 Ocak 1971 : 3.

MÜDERRİSOĞLU, Yeşim. “Fırçası Serbest ve Sağlam Bir Ressam: Adnan Varınca”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Kasım 1980 : 4.

MÜRİTOĞLU, Zühtü. “Heykel Sanatı ve Hadi Bara”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ekim 1971 : 2.

MÜRŞİDOĞLU, Aydın, “Festivaller ve Kültür Yapımız”, *Bayrak Gazetesi*, 20 Mart 1976a : 7.

MÜRŞİDOĞLU, Aydın, “Sosyalizm ve Kültür”, *Bayrak Gazetesi*, 8 Haziran 1976b : 2.

NACİ, Elif. “Nurullah Berk’in Sergisi Nedeniyle”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Mart 1977a : 6.

NACİ, Fethi. “Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme”, *Milliyet Sanat*, 224, 25 Mart 1977b : 17.

NACİ, Fethi. “Roman”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 3*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002 : 611 – 619.

NAYIR, Yaşar Nabi. “Tedirgin Bir Ortamda”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Ocak 1971a : 2.

NAYIR, Yaşar Nabi. “Kültür Bakanımız Talat Sait Halmanla”, *Varlık*, 770, Kasım 1971b : 5.

NEFTÇİ, Nermin. *Demokrasinin Kilit Taşı Anılar*, İstanbul : TESAV Yayınları, 1997 : 337 – 338.

NUTKU, Özdemir. “Kültür ve Sanat Sorunumuz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1971 : 2.

OCAKLI, Cuma. ““Amacım Sahtelikten Uzak Organik Bütünlük Elde Etmek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Nisan 1975: 7.

OKAN, Tuncan. “1972 – 73’ün Filmlerinde Başlıca Konular: Politika ve Seks”, *Milliyet Sanat*, 1, 29 Eylül 1972: 3 – 5.

OKAN, Tuncan. “Sansür ve Petrol Zamlarından Doğan Fiyat Artışları Umutsuzluk Verici Bir Sinema Mevsimi Hazırladı”, *Milliyet Sanat*, 99, 27 Eylül 1974: 4 – 5.

OKAYBEN, Yavuz. “Kayseri’deki Resim ve Şiir Sergisi İlgi Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Eylül 1977 : 6.

OKTAY, Ahmet, *Sanat ve Siyaset*, İstanbul : Yön yayıncılık, 1993.

OKTAY, Ahmet, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, İstanbul: Kültürel Çalışmalar, 2003.

OKTAY, Ahmet, *Adem Genç: Post Dada ve Pop Sürecinde Yeni – Soyut Yaklaşımlar*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2004.

ONARAN, Bertan. “Bir Sanatçının 24 Saati: Mahmut Cuda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ocak 1977a : 6.

ONARAN, Bertan (Çev.). “Andy Warhol: “Yaşam Müthiş Göz Kamaştırıcı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1977b : 7.

ONARAN, Bertan. “Sanat Bayramında Tartışılan Düşüncelerin Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1977c : 7.

ORAL, Zeynep. “Ressam Nedim Göknil İskelet Parçalarıyla Resim Yapar”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Ağustos 1970 : 6.

ORAL, Zeynep. “Aliye Berger Herşeyi Renkli Görüyormuş”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Şubat 1971a : 6.

ORAL, Zeynep. “Yeni Galeri Modern Müze Görevini Görecek”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Şubat 1971b : 6.

ORAL, Zeynep. “Ressam Sevek Tablolarında Yumurtanın Akını Kullanıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Ağustos 1971c : 6.

ORAL, Zeynep. “Fransa’nın İki Türk Ressamı”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Ağustos 1971ç : 6.

ORAL, Zeynep. “Fikret Mualla’ya Sahip Çıkmakta Geç Kaldık”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Ocak 1972a : 6.

ORAL, Zeynep. “İstanbul’da Bir Maya Galerisi Vardı”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Şubat 1972b : 6.

ORAL, Zeynep. “Sanatçılar Yeni Belediye Başkanından Ne Bekliyor?”, *Milliyet Sanat*, 62, 11 Ocak 1974a : 5.

ORAL, Zeynep. “İstanbul Festivali Başladı”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Haziran 1974b : 6.

ORAL, Zeynep. “Atatürk’ün En Büyük Mermer Heykeli Açılıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 13 Ekim 1974c : 5.

ORAL, Zeynep. “4. İstanbul Festivali Pazar Günü Başlıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Haziran 1976 : 8.

ORAL, Zeynep. “Avni Arbaş Ankara’da İlk Sergisini Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Şubat 1977a : 8.

ORAL, Zeynep. “ Bayram programında 22 Sergi, Birçok Gösteri “2000 Yılına Doğru Sanatlar” Sempozyumu Var”, *Milliyet Sanat*, 248, 24 Ekim 1977b : 4 – 9.

ORAL, Zeynep. “Sanat 77” ya da “Vurun Sanata”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Aralık 1977c : 10.

ORAL, Zeynep. “Güleryüz, Polonya’da “Galeri Teatr Studio” da Sergi açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Aralık 1977ç : 10.

ORAL, Zeynep. “Utku Varlık: Ressam Günün 24 Saatini Resimle Yaşar”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Aralık 1977d : 10.

ORALOĞLU, Ali. “Fransız Ana – Kız, Fikret Mualla’yı Bütün Dünyaya Tanıtmak İçin Seferber Olmuşlar”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Nisan 1970a : 8.

ORALOĞLU, Ali. “İstiklal Caddesinde Açılan Resim Sergisi”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Haziran 1970b : 8.

ORALOĞLU, Ali. “Avrupa’da Bir Kadın Ressamımız Durmadan Madalya Kazanıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 30 Temmuz 1970c : 6.

ORALOĞLU, Ali. “Salih Acar: “Gayem Kuşları Sevdirmektir”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Ekim 1970ç : 6.

ORALOĞLU, Ali. “Alev Ebuzziya Danimarka’da Sergi Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Ocak 1972 : 6.

ORAN, Fatma. “Sanat Yapıtları ile Anlaşabilmek Önce Bir Eğitim Sorunudur”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1980 : 7.

OSMA, Kıvanç, Yeniler Grubu, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 1990.

OTYAM, Fikret. “Orhan Sarısı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Haziran 1978 : 4.

OVA, Ali, “İki Köylü Ressam”, *Politika Gazetesi*, 13 Temmuz 1977a : 6.

OVA, Ali, “Antalya Festivalinden İzlenimler”, *Politika Gazetesi*, 16 Temmuz 1977b : 6.

ÖGEL Semra, *Çevresel Sanat*, İstanbul : İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik – Mimarlık Fakültesi Yayını, 1977.

ÖGEL Zeynep (Ed.), *Karşıdan Karşıya Geçerken: Sanat, Salı Toplantıları 93 – 94*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.

ÖNDER Mehmet (Ed.), *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını, 1993.

ÖNDİN, Nilüfer, Cumhuriyet Dönemi (1923 – 1950) Kültür Politikalarının Türk Resim Sanatı Üzerindeki Yansımaları, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2002 : 42.

ÖNSİPAHİOĞLU, Hasan. “Akademi’ye Karşı ‘Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’ Kurulması Girişimi ve Ardındaki Oyunlar”, *Milliyet Sanat*, 210, 17 Aralık 1976 : 15 – 16.

ÖYMEN, Altan, “Ecevit Başbakanlık Dönemini Anlatıyor: Güzel İstanbul Heykeli ve Erbakan”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Temmuz 1975 : 4.

ÖZ, Sayra, *Çağdaş Bilge: Seniye Fenmen*, İstanbul: Bileşim Yayınları, 2003.

ÖZAYTEN, Nilgün, Batı’da Obje Sanatı / Kavramsal Sanat / Post – Kavramsal Sanat ve Türkiye’de 1965 – 1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

ÖZAYTEN, Nilgün. “Ahmet Öktem”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi – 3*, İstanbul : YEM Yayınları, 1997a : 1405.

ÖZAYTEN, Nilgün. “İsmail Saray”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi – 3*, İstanbul : YEM Yayınları, 1997b : 1614 – 1615..

ÖZBEN, Münip. “Ankara Türk Devrim Ocağı’nın Güz Sergisi”, *Yön Gazetesi*, 28 Kasım 1962 : 15.

ÖZDEK, Refik, *Hedef TRT*, Ankara : Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1977.

ÖZDEMİR, Hikmet. “Siyasal Tarih (1960 – 1980)”, *Türkiye Tarihi 4 : Çağdaş Türkiye 1908 – 1980 (Ed. Sina Akşin)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000 : 227 – 286.

ÖZDOĞAN, Günay Göksu, “Türk Ulusçuluğunda İrkçi Temalar: 1930 ve 40’ların Türkçü Akımı”, *Toplumsal Tarih*, 29, Mayıs 1996 : 19 – 24.

ÖZDOĞAN, Mehmet. “Türkiye Cumhuriyeti ve Arkeoloji: Siyasi Yönlendirmeler – Çelişkiler ve Gelişim Süreci”, *Bilanço 1923 – 1998: Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Toplu Bakış” Uluslararası Kongresi 1.Cilt: Siyaset – Kültür – Uluslararası İlişkiler (10 – 12 Aralık 1998, ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999 : 195 – 196 .

ÖZEL Mehmet (Hz.), *Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1992.

ÖZEL, Mehmet - Zafer KÜKREN (Yay. Haz.), *T.C. Maliye Bakanlığı Sanat Eserleri Koleksiyonu*, Ankara :T.C. Maliye Bakanlığı Yayını, 1998.

ÖZER, Bülent. “Sanatta Yörüngesizlik ve Çağdaş Türk Sanatı Üzerine”, *Sanat Çevresi*, 1, Kasım 1978 : 7 - 8.

ÖZKAN, Necdet. “Kentler İnsanlarla Kucaklaşmalı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Haziran 1979 : 2.

ÖZKIRIMLI, Atilla. “Halka Açılmayan Bir Festival”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Temmuz 1976 : 6

ÖZKIRIMLI, Atilla. “Sanatçı Yetiştirmek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Kasım 1979 : 8.

ÖZKIRIMLI, Atilla. “Anahatlarıyla Edebiyat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 3*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002 : 580 - 602.

ÖZLÜ, Demir. “12 Mart Romanları” Baskılardan Kaynaklanan Bir Roman Topluluğu Olarak Ele Alınmalıdır”, *Milliyet Sanat*, 238, 1 Temmuz 1977: 12 – 15, 31.

ÖZÖN, Nijat. “Türk Sineması”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 7*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983), 2002 : 1878 – 1907.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Türk Resmi Derken”, *Papirüs*, 40, Ekim 1969 : 23 – 26.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Kültür Bakanlığı ve Plastik Sanatlarımız”, *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1971 : 2.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Bir Serginin Ardından”, *Kültür ve Sanat*, 3, Aralık 1973 : 68

ÖZSEZGİN, Kaya. “Bir Yarışma ve Bir Serginin Türk Resmine Getirdikleri”, *Milliyet Sanat*, 107, 22 Kasım 1974a: 18 – 19.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Bir Serginin Ardından”, *Kültür ve Sanat*, 3, Aralık 1974b : 67 – 71.

ÖZSEZGİN, Kaya. “ Türk Resim Sanatı Hareketli Bir Yıl Geçirdi Ancak Geniş Kitleleri Eğitime Amacına Yine Erişilemedi”, *Milliyet Sanat*, 112, 27 Aralık 1974c: 18 – 21.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Koleksiyonculuk Konusunda”, *Yeni Dergi*, 125, Şubat 1975a : 40 – 43.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Kültürün Politikası”, *Yeni Dergi*, 127, Nisan 1975b : 38 – 40.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Otuz Altıncı Devlet Resim ve Heykel Sergisi Sanatımızdaki Eğilimlerin Panoramasını Çiziyor”, *Milliyet Sanat*, 131, 9 Mayıs 1975c : 18 – 20.

ÖZSEZGİN, Kaya. “1975, Plastik Sanatlarda Özgün Bireşimlere Ulaşma Yılı Oldu Ama, Bazı Bürokratik Engeller Aşılamadı”, *Milliyet Sanat*, 164, 26 Aralık 1975ç : 28 – 32.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Resim-Heykel Müzesi Sorunu”, *Milliyet Sanat*, 187, 4 Haziran 1976a : 27

ÖZSEZGİN, Kaya. “Toplumsal ve Siyasal İçerik Taşıyan Sanatla Slogancı Sanatı Birbirinden Ayırmak Gerekir”, *Milliyet Sanat*, 24 Eylül 1976b : 9 – 13.

ÖZSEZGİN, Kaya. “1976, Plastik Sanatlar Açısından Eski Değer Yargılarının Yeniden Gözden Geçirildiği Bir Yıldır”, *Milliyet Sanat*, 212, 31 Aralık 1976c : 27 – 33.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Werner Kaush Sergisi”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Mart 1977a : 8.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Görsel Sanatlar 1977’de Gelişimini Sürdürdü, Ama Temel Sorunların Çözümü Bir Kez Daha Ertelendi”, *Milliyet Sanat*, 257, 26 Aralık 1977b : 18 – 22, 34.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Özel Galeriler Dönemine Girerken”, *Milliyet Sanat*, 263, 6 Şubat 1978: 27.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Resim, Türkiye’nin Çağdaş Kültür Koşullarını Biçimlendirici İşlevini Biraz Daha Hızlandırdı”, *Milliyet Sanat*, 304, 1 Ocak 1979: 18 – 22.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Başkent Ressamları Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1980a : 9.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Toplumcu Gerçekçilik ve Arnavutluk Sanatı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ocak 1980b : 9.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Selim Turan’ın Resimleri Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1980c : 9.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Nuri İyem’in İnsanları ya da Bizim İnsanlarımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Mart 1980ç : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Dündar Elbruz’u Anma Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mart 1980d : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Ergin İnan’da “Eski” Olanın Şiiri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mart 1980e: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Hoca Ali Rıza Gerçeği Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Mart 1980f : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Ankara Resim ve Heykel Müzesi Bugün Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1980g : 9.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Çizikler” Sergisi Çağdaş Bir Sanatçı Yorumunun Özgün Boyutlarıyla Bezeli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1980h : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Keskinok’un Resmi, İlk Aşamanın Gürbüz ve İyimser Dünyasına Yeni Bir Dönüşün İzleriyle Yüklü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Nisan 1980ı : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Kadın Ressamların Ortak İşlevleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mayıs 1980i : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Geleceğe Güvenle Bakabilmek İçin Okullarda Köklü Sanat Eğitime Ağırlık Vermeliyiz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1980j : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Bartolini Sergisi Çağdaş İtalyan Resminin Bir Yönünü Aydınlatıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1980k : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Suluboya Ressamları Grubu’nun 10 Yılı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mayıs 1980l : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Artisan Galerî’deki Karma Sergi Uyumu ve Tutarlılığıyla Dikkat Çekici”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1980m : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Muammer Bakır’ın Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1980n : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Mürtoğlu ve Sanatçı Fantezisini Yönlendiren Temel Kaygılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1980o : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Hamit Görele, Türk Resminde Yenileşme Döneminin Öncülerinden Biri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1980ö : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Jak Ihmalyan’ın Resimlerinde Çelebi Bir Ressamın İncelikli Yorumları Görülüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Haziran 1980p : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Ergi Koleksiyonu, Ankara Resim ve Heykel Müzesi’ne Yeni Bir Güç Aşlamıştır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1980r : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Yaz Karma Sergisi Daha Önce Sergilenen Yapıtlardan Oluşuyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Temmuz 1980s : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Sanat Piyasası mı, Sanat Borsası mı?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1980ş : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Amatör Ressamlar Konusunda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Temmuz 1980t : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Türk Resminin Temel Sorunu: Özgünlük ve Kişisel”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Eylül 1980u : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Atatürk Portreciliği Anlamsal İçeriğinden Soyutlanan Bir Örnek Portrelere Dönüşüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ekim 1980ü : 7.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Türk Resminde Natürmort Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1980v : 4.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi – 3*, İstanbul: Tıglat Yayınları, 1981.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Yeni Eğilimler” mi, “Eğilimsiz Yenilikler mi?”, *Milliyet Sanat*, 85, 1
Aralık 1983 : 49 – 50.

ÖZSEZGİN Kaya, “Plastik Sanatlar ve Kültür Politikaları”, *Hürriyet Gösteri*, 68, Temmuz
1986 : 97.

ÖZSEZGİN, Kaya, *DYO Resim Yarışmalarının Katkıları İle Türk Resim Sanatında 25 Yıl*,
İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1991.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Resmi*, Türkiye İş Bankası
Koleksiyonu, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını, 1992.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu*,
İstanbul : Yapı Kredi yayınları, 1996.

ÖZSEZGİN, Kaya, *DYO Resim Yarışmalarının Katkıları ile Türk Resim Sanatında 30 Yıl*,
İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1997.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türk Resmi*, Türkiye İş Bankası Kültür
Yayınları, tarihsiz (1998).

ÖZSEZGİN, Kaya, *Türk Plastik Sanatçıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Burhan Uygur*, İstanbul: YKY, (İlk Baskı 1998) 2000a.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Mehmet Güler: Barışçıl Kuşatma*, İstanbul: Galeri Binyıl, 2000b.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Banka Koleksiyonlarından Seçmeler 14 Haziran – 13 Temmuz 2002*,
Kazım Taşkent Sanat Galerisi, İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2002a.

ÖZSEZGİN, Kaya. “Koleksiyonculuk : Merakın Tutkuya Dönüşmesi”, Zeynep Rona (Ed.),
Çağa Resim Koleksiyonu (1975 – 2002), İstanbul: Mas Matbaacılık, 2002b : 23 – 49.

ÖZSEZGİN, Kaya – Mustafa ASLIER, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı –*
4, İstanbul: Tıglat Yayınları, 1989.

ÖZTUNA, Yılmaz. “Kültür Savaşı – 1”, *Milli Kültür*, 1, Ocak 1977a : 4 – 7.

ÖZTUNA, Yılmaz. “Kültür Savaşı”, *Milli Kültür*, 2, Şubat 1977b : 4 – 7.

ÖZTÜRK, Sırrı (Yay. Hz.), *Avni Memedoğlu: Politika – Sanat – Estetik Yolunda ‘Emeğin Ressamı’*, İstanbul: Sorun Yayınları, 1999.

ÖZTÜRK, Tülin. “Küflü Resimler ve Parçalanmış Heykeller”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mart 1979 : 8.

ÖZTÜRK, Tülin. “Sanatçının Umutsuz Olmaya Hakkı Yoktur”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1980 : 7.

PEKMEZCİ, Hasan. “Türk Sanat Eğitiminde ve Sanatında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü”, *Üç Kuşak Gazi Eğitimli Sanatçılar*, Gazi Üniversitesi Yayını, 2006 : 61 – 67.

PEKŞEN, Yalçın. “DGSA Resim Bölümü Giriş Sınavında Usulsüzlük Saptandı ; 60 Öğrenci Danıştaya Başvurdu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ocak 1974 : 1.

PLEHANOV, G.H., *Sanat ve Toplumsal Hayat*, (Çev. Cevat Karakaya), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1987.

PULUR, Hasan. “Resim Sergisinde Yırtık ve Boşluk”, *Milliyet Gazetesi*, 1 Ocak 1972 : 5.

RENDİ, Günel. “Bedrettin Cömert İçin”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1978 : 7.

RENDİ, Günel – Turan EROL, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi – 1*, İstanbul: Tıglat Yayınları, 1979.

RİFAT, Oktay. “ Sanat ve Propaganda”, *Milliyet Sanat*, 103, 25 Ekim 1974: 17.

ROBERTS, J.M., *Yirminci Yüzyıl Tarihi*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003.

RONA, Zeynep. “İbrahim Örs”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi – 3*, İstanbul: YEM Yayınları, 1997 : 1409.

RONA Zeynep (Ed.), *Çağa Resim Koleksiyonu (1975 – 2002)*, İstanbul : İstanbul Bilgi Belge Ltd. Yayını, 2002.

RONA, Zeynep – Ahu ANTMEN (Ed.), “Müzeler: Yeni Kurulanlar, Kurulmakta Olanlar ve Yeniden Yapılandırılanlar”, *Sanat Yıllığı 2*, İstanbul: Sanat Bilgi Belge Ltd. Yayını, 2003 : 166.

SABANCI, Sakıp. “Koleksiyoncunun Kaleminden”, *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Resim Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul: Aksoy Matbaacılık, 2002 : 6 – 9.

SALDIRAY, Sümer, Baraz Galerisi ve İlk Sergi Üzerine”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Kasım 1975 : 7.

SANCAR, Nuray. “Neşet Günal’ın Desenlerinde Çözölmeyen Gerilim”, *Evrensel Kültür*?, 2001 : 58 – 61.

SAV, Atilla. “Sanata Dokunulmaz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1977 : 7.

SAYIN, Erol. “Teknoloji”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 9*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002 : 2480 – 2490.

SELÇUK, Handan. “Paris’te 4 Ressamla Konuşma”, *Yön Gazetesi*, 27 Mart 1963 : 14 – 15.

SELÇUK, İlhan. “Güzel İstanbul”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1974 : 2.

SELÇUK, İlhan. “Bir Sanatçı Öldü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Ocak 1980 : 2.

SEZER, Sennur, “TRT’de Resim – Heykel”, *Cumhuriyet Gazetesi / Sanat Edebiyat Eki*, 4 Nisan 1971 : 3

SEZER, Sennur. “Seramikte İnsan”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Eylül 1972a : 6.

SEZER, Sennur. “Şiir ve Resim”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Eylül 1972b : 6.

SEZER, Sennur. “Fahrelnisa Zeid’in Portreleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Eylül 1972c : 6.

SEZER, Sennur. “Hız ve Cesaret İsteyen Bir Resim Türü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ekim 1972ç : 6.

SEZER, Sennur. “Seramikte Çağdaş İlişkiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1972d : 6.

SEZER, Sennur. “İnsan Yalnızdır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Ekim 1972e : 6.

SEZER, Sennur. “Sanatı, Köylere ve Kahvelere Götürmek İsteyen Bir Sanatçı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1972f : 6.

SEZER, Sennur. “Gravürün Olanakları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Kasım 1972g : 6.

SEZER, Sennur. “Anadolu’dan”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ocak 1973a : 6.

SEZER, Sennur. “Ot Boyadan Yağlı Boyaya”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Ocak 1973b : 6.

SEZER, Sennur. “Kuşlar İnsanlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ocak 1973c : 6.

SEZER, Sennur. “Ayın Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Şubat 1973ç : 6.

SEZER, Sennur. “Yaşantı İzlenimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Şubat 1973d : 6.

SEZER, Sennur. “Peyman’ın Maskları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Şubat 1973e : 6.

SEZER, Sennur. “Salon Sorunu ve Şubat’ın Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mart 1973f : 6.

SEZER, Sennur. “Erdoğan Değer’e Yardım İçin Açılan Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mart 1973g : 6.

SEZER, Sennur. “İyem’in Kadın Portreleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mart 1973h : 6.

SEZER, Sennur. “Anıtsal Yapı – Resim İlişkisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Nisan 1973ı : 6.

SEZER, Sennur. “Halk Sanatı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Nisan 1973i : 6.

SEZER, Sennur. “Üç Sergi Üç Sanatçı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Mayıs 1973j : 6.

SEZER, Sennur. “Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Temmuz 1973k : 5.

SEZER, Sennur. “Cumalı Galerisi’nde Tamer’in Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Temmuz 1973l : 5.

SEZER, Sennur. “Canlandırma Filmleri sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1973m : 5.

SEZER, Sennur. “Cihat Burak’ın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Temmuz 1973n : 5.

SEZER, Sennur. “Güz Döneminin İlk Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Eylül 1973o : 6.

SEZER, Sennur. “Üç Yol Ağzı:10 Sanatçının Oluşturduğu Grup Sergisinin Düşündürdükleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ekim 1973ö : 6.

SEZER, Sennur. “Resim ve Uusallık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1973p : 6.

SEZER, Sennur. “Ekim Ayının Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1973r : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Kasım 1973s : 6.

SEZER, Sennur. “Darüşşafaka Sanat Ödülleri Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Kasım 1973ş : 6.

SEZER, Sennur. “ Çağdaş Seramiğin Sorunları Galatalı’ların Taksim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Kasım 1973t : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Kasım 1973u : 6.

SEZER, Sennur. “İstanbul’da Aralık Ayı Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1973ü : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Aralık 1973v : 6.

SEZER, Sennur. “Eyüboğlu’nun Son Sergisi Doğa’ya Yeni Bir Gözle Dönüş”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Aralık 1973y : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Aralık 1973z : 6.

SEZER, Sennur. “1973’ün Son, 1974’ün İlk Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ocak 1974a : 6.

SEZER, Sennur. “23 Ocak’a Kadar Açık Kalan Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ocak 1974b : 6.

SEZER, Sennur. “Sanatı Yararlı Kılmak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Ocak 1974c : 6.

SEZER, Sennur. “Mutluluk ve Yalnızlık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ocak 1974ç : 6.

SEZER, Sennur. “Olgunlaşma’da İlginç Bir Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ocak 1974d : 6.

SEZER, Sennur. “Avni Lifij’in Eserleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Şubat 1974e : 6.

SEZER, Sennur. “Şubat Ayı Sergilerinden”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Şubat 1974f : 6.

SEZER, Sennur. “Eren Eyuboğlu’nun Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Şubat 1974g : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Şubat 1974h : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Şubat 1974ı : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mart 1974i : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mart 1974j : 6.

SEZER, Sennur, “50 Heykel Dikilecekti Ama Para Sağlanamadı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1974k : 5 ;

SEZER, Sennur, “Ellinci Yılda İstanbul’ un Yirmi Heykeli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1974l : 6 ;

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1974m : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1974n : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1974o : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Nisan 1974ö : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mayıs 1974p : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1974r : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mayıs 1974s : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1974ş : 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler : Ekim Ayı Sergileri ve Kadın Sanatçılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Ekim 1974t : 5.

SEZER, Sennur. “Akdik, Ağaoğlu Demirkol ve Taylan’ın Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1974u : 5.

SEZER, Sennur. “ARAD’ ın Son Sergisi : İstanbul’dan Öyküler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1976 : 6.

SEZER, Sennur. “Galeri Baraz’daki Karma Sergi Değişik Anlayıştaki Ressamları Bir Arada Sunuyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Şubat 1977a : 6.

SEZER, Sennur. “Baskı Sanatının Çağdaş Yorumu: Ergin İnan, İsmail Türemen ve Mehmet Özer”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mart 1977b : 6.

SEZER, Sennur. “Doğa Tutkunu Bir Resam: Gürkan Çoşkun (Komet)”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Nisan 1977c : 6.

SEZER, Sennur. “Ünlü Fransız Ressam Mathieu Resimlerini İstanbul’da Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1977ç : 6.

SEZER, Sennur. “Bir Çağdaş Ressam ve Dekoratör: Turgut Atalay”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Kasım 1977d : 6.

SEZER, Sennur, “Burhan Uygur’un Tanık Noktaları”, *Politika Gazetesi*, 26 Kasım 1977e : 6.

SEZER, Sennur. “Ömer Uluç: Kendime Özgü Bir Renk Düzeni Yakaladım”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Aralık 1977f : 7.

SİVRİ, İsmail. “Almanya’dan Geldi ve Ayağının Tozu ile Sergi Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 1 Mayıs 1973 : 6.

SMITH, Edward Lucie, *Movements in Art since 1945*, New York : Thames and Hudson, 1984.

SMITH, Edward Lucie, *Art Today*, Singapore : Phaidon 1995.

SOMTÜRK, Güner. “Mustafa Esirkuş ve Yurttan Resimle Türküler”, *Oluşum*, 9, Temmuz 1978 : 30.

SOYER, Nejat, “Resmin Devrimciliği”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Ağustos 1975 : 7.

SÖNMEZAY, Ayşegül, *Güldüğüme Bakma “Mehmet Güleryüz Kitabı”*, İstanbul: Kültür Yayınları, 2004.

SÖZEN, Gürol. “1919 / 1923” / Destan”, *Özgür İnsan*, 1, Haziran 1972 : 64.

SÖZEN, Gürol, “Soruşturma: Sanatçı Değişim İçindeki Topluma Sahip Çıkmak İstiyor”, *Politika Gazetesi*, 15 Ocak 1977a : 6.

SÖZEN, Gürol, “Soruşturma: Nedim Günsur : Gelecekte Çok Umutluyum, Tüm Uluslar İçin”, *Politika Gazetesi*, 17 Ocak 1977b : 6.

SÖZEN, Gürol, “Soruşturma : Mustafa Aslıer : Sanatçı Siyasa ile Olan İlişisini Kurmakta Tam Özgür Olmalıdır”, *Politika Gazetesi*, 27 Ocak 1977c : 6.

SÖZEN, Gürol, “Soruşturma: Nurullah Berk: Bugün Ulusallığın Yerelliğin Olduğu Kadar, Evrenselliğin de Müfrit Savunucusu ve Temsilcileri Var”, *Politika Gazetesi*, 1 Şubat 1977ç : 6.

SÖZEN, Gürol, “Soruşturma: Günel: Çağımızın Geleceğini Sömürü Düzenleri ile Sömürülenlerin Savaşımı Belirleyecek”, *Politika Gazetesi*, 24 Şubat 1977d : 6.

SÖZEN, Gürol. “Hangi Gelecek?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1977e : 7.

SÖZEN, Gürol. “Sokaklar ve Renkler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Şubat 1978 : 7.

SÖZEN, Gürol. “Sanat Bayramı ve Bir Tavrın Eleştirisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Kasım 1979 : 8.

SÖZER, Önay. “Sanatın Kendine Bakışı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mart 1979 : 8.

SUN, Muammer – Murat KATOĞLU. “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak : Kültür ve Sanat Temel Sorunumuz Batılılaşma Sorunu Değil”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Haziran 1974a : 4.

SUN, Muammer – Murat KATOĞLU. “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak :Batılılaşma Sürecinde Türk Kültür Yaşamının Üç Olgusu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1974b : 4.

SUN, Muammer – Murat KATOĞLU. “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak : Toplumumuzun Kültür – Sanat Kuruluşu ve Yaşayışı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Haziran 1974c : 4.

SUN, Muammer – Murat KATOĞLU. “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak :Çözüm Yolunun İki İlkesi Özgün Düşünce ve Çevreden Evrene”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Haziran 1974ç : 4.

SUN, Muammer – Murat KATOĞLU. “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak :Gerekseme Duyulan Yeni Kültür Kurumları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1974d : 4.

SUN, Muammer – Murat KATOĞLU. “Türk Kalarak Çağdaşlamak : Yoğun Bir Düşünce ve Sanat Üretimi Sağlanması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1974e : 4.

SUN, Muammer – Murat KATOĞLU. “Türk Kalarak Çağdaşlamak : Gereken Tedbirler ve Öneriler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1974f : 4.

SUN, Muammer – Murat KATOĞLU, *Türk Kalarak Çağdaşlaşma: Türkiye’nin Kültür Sanat Sorunları*, Ankara : Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1993.

SÜPHANDAĞLI, Ateş. “Marksçılık ve Sanat”, *Adam Sanat*, 114, Mayıs 1995a : 42 – 50.

SÜPHANDAĞLI, Ateş. “Marksçılık ve Sanat II”, *Adam Sanat*, 117, Ağustos 1995b : 48 – 54.

SÜPHANDAĞLI, Ateş. “Marksçılık ve Sanat III”, *Adam Sanat*, 118, Eylül 1995c : 62 – 74.

SÜPHANDAĞLI, Ateş. “Marksçılık ve Sanat IV”, *Adam Sanat*, 120, Kasım 1995ç : 48 – 59.

SÜREYA, Cemal. “İçinde Bulunduğumuz Sosyal ve Ekonomik Ortamın Sanatımıza Etkisi: Türk Sanatçısı Direniyor”, *Milliyet Sanat*, 311, 19 Şubat 1979: 17.

SÜSOY, Yener. “Orhan Peker: Konularımı Daha Çok Çevremden Seçerim”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Kasım 1970a : 6.

SÜSOY, Yener. “25 Kadın Ressam Ankara’da Sergi Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Aralık 1970b : 8.

SÜSOY, Yener. “TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri Sonuçlandı”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Mart 1971 : 8.

ŞAHİNLER, Orhan. “Güzel Sanatlar Akademisi Korunmalıdır”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Nisan 1972 : 2.

ŞAHİNLER, Orhan. “Niçin Güzel Sanatlar Üniversitesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Haziran 1978 : 2.

ŞAHİNLER, Orhan. “Akademilere Konulmak İstenen Ambargo”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1980 : 2.

ŞARDAĞ, Rüştü. “Ulusal Kültür” Silahı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Aralık 1978 : 2.

ŞİMŞEK, Aydın, *Siyasal Tarih Sürecinde Sanat ve İktidar*, Ankara : Ümit Yayıncılık, 2000.

ŞMİDT, Nikolay, “Sovyet Plastiği”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Şubat 1973 : 7.

TAKTAK, Yusuf. “Sanatçı, Sanatını Yapararak Yaşamını Kazanmalıdır”, *Sanat Çevresi*, 7, Mayıs 1979 : 20 – 22.

TANALTAY, Erdoğan. “Yahşi Baraz ile Bir Gün”, *Sanat Çevresi*, 205, Kasım 1995a : 38 – 42.

TANALTAY, Erdoğan. “Aydın Cumalı İle Bir Gün”, *Sanat Çevresi*, 206, Aralık 1995b : 66 – 69.

TANSUĞ, Sezer, “Sorunlar ve Sergiler”, *Yeni Dergi*, 55, Nisan 1969 : 402 – 407.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler – Tartışmalar Bir Konuşma”, *Yeni Dergi*, 64, Ocak 1970a : 64 – 71.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler Değİnmeler”, *Yeni Dergi*, 65, Şubat 1970b : 145 – 155.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler”, *Yeni Dergi*, 66, Mart 1970c : 222 – 229.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler”, *Yeni Dergi*, 67, Nisan 1970ç : 302 – 305.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler”, *Yeni Dergi*, 68, Mayıs 1970d : 388 – 391.

TANSUĞ, Sezer. “TRT’de Resim-Heykel”, *Cumhuriyet Gazetesi – Sanat Edebiyat Eki*, 4 Nisan 1971 : 3.

TANSUĞ, Sezer, “Yeni Sergileme Yılında”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Ekim 1972a : 7.

TANSUĞ, Sezer, “Yüksel Arslan’ ın Sonu”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Kasım 1972b : 7.

TANSUĞ, Sezer, “Altınyurt’ta Ramazan Seyirliği”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Kasım 1972c : 7.

TANSUĞ, Sezer. “Turgut Zaim Usta İçin”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Haziran 1974a : 6.

TANSUĞ, Sezer. “Bir Müze Serüveni”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ekim 1974b : 2

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler ve Ötesi”, *Yeni Dergi*, 122, Kasım 1974c : 38 – 41.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler”, *Yeni Dergi*, 123, Aralık 1974ç : 39 – 44.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler”, *Yeni Dergi*, 124, Ocak 1975a : 44 – 47.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler ve Gül Masalları”, *Yeni Dergi*, 125, Şubat 1975b : 44 – 47.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler”, *Yeni Dergi*, 127, Nisan 1975c : 40 – 42.

TANSUĞ, Sezer. “Tatavla – Kurtuluş ve Baraz Galerisi, (sergi broşürü), 1975ç : 1 – 3

TANSUĞ, Sezer, *Türk Resim Sanatında “Figüratif” Gelişme*, Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası Yayını, tarihsiz.

TANSUĞ, Sezer, *Beş Gerçekçi Türk Ressamı (Turgut Zaim, Nuri İyem, Cihat Burak, Neşet Günel, Nedim Günsür)*, İstanbul : Gelişim Yayınları, 1976a.

TANSUĞ, Sezer. “Batılılaşma Süreci İçindeki Dinamikler”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Nisan 1976b : 2.

TANSUĞ, Sezer. “Oluşum Süreci İçinde Sanatın Geçmişi ve Geleceği”, *Milliyet Gazetesi*, 16 Aralık 1977 : 2.

TANSUĞ, Sezer. “Türk Resminin Dünü ve Bugünü”, *Sanat Çevresi*, 2, Aralık 1978 : 4 – 6.

TANSUĞ, Sezer. “Mart 1979 Sergilerinden Seçmeler”, *Sanat Çevresi*, 6, Nisan 1979a : 14 – 17.

TANSUĞ, Sezer. “İDGSA İstanbul 2. Sanat Bayramı Genel Değerlendirmesi ve Yeni Eğilimler Sergisi”, *Çevre*, 6, Kasım – Aralık 1979b : 74 – 83.

TANSUĞ, Sezer. “Değinmeler”, *Sanat Çevresi*, 14, Aralık 1979c : 20 – 22.

TANSUĞ, Sezer. “1. Açık Hava Sergisi ve Akademi Günü”, *Sanat Çevresi*, 22, Ağustos 1980 : 16 – 17.

TANSUĞ, Sezer, *Türk Resminde Yeni Dönem*, İstanbul : Remzi Kitabevi, 1995.

TANSUĞ, Sezer, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul : Remzi Kitabevi, 1996.

TANSUĞ, Sezer, *Çağdaş Türk Sanatına Temel Yaklaşımlar*, Ankara : Bilgi Yayınevi, 1997.

TANSUĞ, Sezer. “1950’den Bu Yana Türk Resminin Özellikleri”, *Gergedan*, 19, Eylül 1988 : 28.

TARHAN, Bülent. “Ali Atmaca ve Nilüfer Ermiş İle Bir Konuşma”, *Yansıma*, 27, Mart 1974 : 174 – 176.

TARKAN, Nilgün, “Nermin Neftçi”, *Milliyet Sanat*, 108, 29 Kasım 1974 : 3.

TARKAN, Nilgün. “Günay: Amacımız Toplumu Estetik Yönden Eğitmektir”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Ocak 1976a : 8.

TARKAN, Nilgün. “Açık Oturumda “Devletin Kültür Politikası İktidarların Silahlarından Biridir” Dendi”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Şubat 1976b : 8.

TARKAN, Nilgün. “Devletin Kültür Politikası ve Devrimci Sanat Toplantısı: Bugünkü Kültür Politikası Eleştirildi”, *Milliyet Sanat*, 171,13 Şubat 1976c : 16.

TARKAN, Nilgün. “Partilerin Seçim Bildirgelerinde Kültür ve Sanat Sorunlarımız İçin Hangi Çözüm yolları Öneriliyor”, *Milliyet Sanat*, 233, 27 Mayıs 1977: 10 – 11.

TARKAN, Nilgün. “4. Beş Yıllık Plan’da Kültür ve Sanat Konuları”, *Milliyet Sanat*, 301, 11 Aralık 1978: 10.

TAŞDİKEN, Mehmet, “Sanat ve Dadaizm”, *Bayrak Gazetesi*, 14 Nisan 1976a : 7.

TAŞDİKEN, Mehmet, “Gerçekçilik Üstüne”, *Bayrak Gazetesi*, 17 Nisan 1976b : 7.

TAVİLOĞLU, Mustafa. “Birkaç Söz”, Ferit Edgü (Ed.), *Taviloğlu Koleksiyonu: Türk Resmi*, İstanbul : Aksoy Matbaacılık, 1997 : v.

TAYGUN, Ali, “Sanatın Özü Yapıtın İçeriği – 2”, *Politika Gazetesi*, 1 Temmuz 1978a : 6.

TAYGUN, Ali, “Sanatın Özü / Yapıtın İçeriği”, *Politika Gazetesi*, 8 Temmuz 1978b : 4.

TAYGUN, Ali. “Sanatın Ekonomi Politikteki Yeri Üstüne Düşünceler”, *Sanat Emeği*, 3, Mayıs 1978c : 26 – 40.

TAYGUN, Ali. “İstanbul Festivali’ni Ne Yapmalı”, *Sanat Emeği*, 18, Ağustos 1979a : 19 – 45.

TAYGUN, Ali. “Sendikalar ve Kültür”, *Sanat Emeği*, 19, Eylül 1979b : 53 – 59.

TAYGUN, Ali. “İdeoloji Çalışmaları İçin Bir Model: Sanat Emeği”, *Sanat Emeği*, 20, Ekim 1979c : 28 – 32.

TAYGUN, Ali. “İdeoloji”, *Adam Sanat*, 16, Mart 1987 : 11 – 14.

TAYLAN, Orhan, “Genç Arkadaşlarımız Adına”, *Politika Gazetesi*, 20 Temmuz 1977a : 6.

TAYLAN, Orhan, “Nasıl Oldu da Sanatçılar Örgütlendi”, *Politika Gazetesi*, 27 Temmuz 1977b : 6.

TAYLAN, Orhan, “Yaratıcı Sanatçı Olmak”, *Politika Gazetesi*, 3 Ağustos 1977c : 6.

TAYLAN, Orhan, “Kendimizi Titizlikle Hazırlamıyoruz”, *Politika Gazetesi*, 10 Ağustos 1977ç : 6.

TAYLAN, Orhan, “Antropoloji, Cephe, Sanatçılar vesaire...”, *Politika Gazetesi*, 17 Ağustos 1977d : 6.

TAYLAN, Orhan, “Biraz ‘Proletkult’ Üstüne”, *Politika Gazetesi*, 24 Ağustos 1977e : 6.

TAYLAN, Orhan, “Küçük Burjuva Devrimciliğinin Sanat Anlayışı Üzerine”, *Politika Gazetesi*, 14 Eylül 1977f : 6.

TAYLAN, Orhan, “Sanatçılık Maça İşidir, Palavra Kaldırmaz”, *Politika Gazetesi*, 5 Ekim 1977g : 6.

TAYLAN, Orhan, “Soyut’ Bir Olumsuzluk mu?”, *Politika Gazetesi*, 12 Ekim 1977h : 6.

TAYLAN, Orhan, “Ajit – Prop Sanatı ile ‘Kalıcı Olan’ Ayrımı”, *Politika Gazetesi*, 9 Kasım 1977ı : 6.

TAYLAN, Orhan, “Hey Gidi Başkaldırı Sanatı”, *Politika Gazetesi*, 16 Kasım 1977i : 6.

TAYLAN, Orhan, “Kalıcılık, Çarpıcılık ya da Her İkisi Birden”, *Politika Gazetesi*, 30 Kasım 1977j : 6.

TAYLAN, Orhan, “Yeniden Duvar Resmi”, *Politika Gazetesi*, 14 Aralık 1977k : 6.

TAYLAN, Orhan, “Muhallifler Neye Muhallif?”, *Politika Gazetesi*, 21 Aralık 1977l : 6.

TAYLAN, Orhan, “Yıpranmak Büyümeğdir”, *Politika Gazetesi*, 4 Ocak 1978 : 6.

TAYLAN, Orhan, “İttihatçılıkla Demokrat Olmanın Arasındaki Dağlar”, *Politika Gazetesi*, 11 Ocak 1978a : 6.

TAYLAN, Orhan, “Sanatçıya Devlet Desteği”, *Politika Gazetesi*, 18 Ocak 1978b : 6.

TAYLAN, Orhan, “Başını Kuma Sokanların Açıkta Kalan Yanı”, *Politika Gazetesi*, 25 Ocak 1978c : 6.

TAYLAN, Orhan, “Ressamlar, Gerici Dış Politika ve Kıbrıs’a Dair”, *Politika Gazetesi*, 8 Şubat 1978ç : 6.

TAYLAN, Orhan, “Sanatçılar, Askerler ve Heykelleri Üzerine”, *Politika Gazetesi*, 15 Şubat 1978d : 6.

TAYLAN, Orhan, “Bağışlayın”, *Politika Gazetesi*, 22 Şubat 1978e : 6.

TAYLAN, Orhan. “Türkiye’de Nazi Heykelciliği”, *Sanat Emeği*, 1, Mart 1978f : 9 – 20.

TAYLAN, Orhan. “Amerika’da Başkaldıran Duvar Resmi”, *Sanat Emeği*, 4, Haziran 1978g : 54 – 61.

TAYLAN, Orhan. “Küba Afişleri ve Afişçilik Militan Tavrı”, *Sanat Emeği*, 11, Ocak 1979a : 42 – 51.

TAYLAN, Orhan. “Sanat ve Kültür Emekçileri Barış İçin”, *Sanat Emeği*, 15, Mayıs 1979b : 70 – 74.

TAYLAN, Orhan, “Baskı Dönemi Hoş Geldi Sefa Geldi”, *Politika Gazetesi*, 26 Aralık 1979c : 8.

TAYLAN, Orhan. “Resim Sanatı Üstüne Düşünceler”, *Adam Sanat*, 11, Ekim 1986 : 44 – 50.

TEKÇE, Fuat. “Köln’de Bir Galeri, Bir Türkiye Penceresi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Kasım 1978 : 6.

TELLİ, Hidayet. “Cumhuriyetimizin Bir Anıt Kurumu”, *Üç Kuşak Gazi Eğitimli Sanatçılar*, Gazi Üniversitesi Yayını, 2006 : 23 – 37.

TOLLU, Cemal, “1962’de Plastik Sanatlar”, *1963 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1962 : 63 – 69.

TOPRAK, Bedirhan (Ed.), *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923 – 2000) – 3 : 1960 – 1980*, İstanbul : Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, (İlk Basım 1998) 2002.

TOPUZ, Hıfzı. “Kültür Politikaları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Kasım 1979 : 2.

TOSUN, Öztekin. “Çeviri ile Komünizm Propagandası Suçu İşlenir mi?”, *Milliyet Gazetesi*, 31 Ocak 1977 : 2.

TÖR, Vedat Nedim. “Niçin Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Haziran 1971a : 2.

TÖR, Vedat Nedim, “Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 16 Ağustos 1971b : 2.

TÖR, Vedat Nedim. “Niçin Sanat Politikası Gerekliyor?”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Kasım 1971c : 2.

TÖR, Vedat Nedim. “Bir Öneri: Üç Kıt’a Festivali”, *Milliyet Gazetesi*, 15 Ağustos 1975 : 2.

TUĞRUL, Semih. “TRT Televizyonu, Sinemaya ve Sinema Olaylarına Karşı Tam Bir Umursamaz Davranış İçindedir”, *Milliyet Sanat*, 14 Ekim 1975: 8 – 9.

TUNALI, İsmail. “Tarihsel Değişme ve Süreklilik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1973 : 6.

TUNALI, İsmail. “Okur Gözü İle : İki Sergi Üzerine Notlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1975 : 6.

TUNALI, İsmail. “Şubat Ayı Sergilerinden”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mart 1976a : 6.

TUNALI, İsmail. “Resim ve Heykel Müzesi’ nin Kapatılışı”, *Cumhuriyet*, 28 Mart 1976b : 2

TUNALI, İsmail. “Resimde Ulusallık ve Çağdaşlığa Kavuşmak İçin Ulusal Anlatımın Somutluk Kazanması Gerekir”, *Milliyet Sanat*, 179, 9 Nisan 1976c : 18 - 19, 31.

TUNALI, İsmail. “Sanat Açısından Birey Toplum ve Kültür”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1976ç : 7.

TUNALI, İsmail. “2000 Yılına Doğru Sanat” ve “Bir Bayram”, *Milliyet Gazetesi*, 12 Kasım 1977 : 2.

TUNALI, İsmail. “Bir Sanat Adamını Öldürdüler: Bedrettin Cömert’in Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1978 : 7.

TUNALI, İsmail. “Tarihsel Değişme ve Süreklilik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ocak 1979 : 2.

TUNALI, İsmail. “...”, *Günümüz Sanatçıları 4.İstanbul Sergisi Kataloğu*, İstanbul, 1983.

TUNCER, Sabahattin, “Grafik Anlatım Tarihsel İşlevini Yüklenmelidir”, *Politika Gazetesi*, 19 Ocak 1977a : 6.

TUNCER, Sabahattin, “Altan Gürman’ın Yapıtları Sergileniyor”, *Politika Gazetesi*, 3 Mart 1977b : 6.

TUNCER, Sabahattin. “Hayatın Heykelde Yaşayan Destanı ve Mehmet Aksoy”, *Sanat Emeği*, 26 , Nisan 1980 : 68 – 73.

TUNÇ, Ayfer, *Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek - 70’li Yıllarda Hayatımız*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

TUNÇAY, Mete. ““Türkiye Cumhuriyet’ inde Siyasal Düşünce Akımları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 7*, İstanbul : İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002a : 1924 - 1928.

TUNÇAY, Mete. “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi – 7*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002b : 1967 - 1990.

TURAN, Güven. “Sergilerde”, *Oluşum : Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 7 / 49, Mayıs 1978 : 30 – 32.

TURAN, Güven. “Nesneler Dünyasından Yaşamayı Nesnelleştirmeye: Nur Koçak’ın Resimleri”, *Sanat Çevresi*, 72, Ekim 1984 : 10 - 11.

TURAN, Güven. “Balkan Naci İslimyeli’nin Düşsel Dünyası”, *Adam Sanat* : 6, Mayıs 1986 : 54 – 57.

TURAN, Salih. “Kartal Belediyesi Kültür ve Sanat Şenliği”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Temmuz 1978 : 6.

TURANİ, Adnan, “1973’de Güzel Sanatlar”, *1974 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1973 : 134 - 149.

TURANİ, Adnan, “1974’te Güzel Sanatlar”, *1975 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1974 : 155 - 168.

TURANİ, Adnan, “Plastik Sanatlarımız”, *1976 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1975 : 129 - 142.

TURANİ, Adnan, “1976’da Plastik Sanatlar”, *1977 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1976 : 126 - 134.

TURANİ, Adnan, “Plastik Sanatlar”, *1978 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1977 : 125 - 136.

TURANİ, Adnan, “Plastik Sanatlar”, *1979 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1978 : 91 – 99.

TURANİ, Adnan, “Plastik Sanatlar”, *1980 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1979 : 91 – 99.

TURANİ, Adnan, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984.

TÜMER, Mehmet Savaş, “Bedri Rahmi Eyüboğlu : Türk Resim Sanatı Emekleme Dönemindedir Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Aralık 1973a : 7.

TÜMER, Mehmet Savaş, “İ. Hakkı Oygur’la Seramik Sanatı Üstüne Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Aralık 1973b : 7.

TÜRENÇ, Tufan. “Güzel İstanbul Heykelinin Kaldırılması Sanatçılar Arasında Tepki Yarattı”, *Milliyet Sanat*, 72, 22 Mart 1974: 16 – 17.

TÜRKALİ, Vedat. “Sanatta “Güzel”, *Sanat Emeği*, 2, Nisan 1978 : 52 – 54.

TÜTENGİL, Cavit Orhan. “Kültür ve Sanatta Kurumlaşma”, *Milliyet Sanat*, 262, 30 Ocak 1978: 17.

TÜTENGİL, Cavit Orhan. “Tanıklık, Sorumluluk ve Görev Bilinci”, *Milliyet Sanat*, 312, 26 Şubat 1979: 17.

UĞURLU, Veysel (Ed.), *Geçmişle Geleceği Arasında Kıvranan Sanat, Salı Toplantıları* 92 – 93, İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 1993.

UMAR, Leyla. “Sovyetler Birliği’ne Gönderilen 85 Tablonun Nerede Olduğu Bilinmiyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1979a : 8.

UMAR, Leyla. “22 Yıldır İsveç’te Yaşayan Yontucu İlhan Koman: “Her İnsanın Sanat Yapararak Yüceleceğine İnanıyorum”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Eylül 1979b : 8.

UMAR, Leyla. “Komet: “Bildiri Sanatı Yapmamağa Kararlıyım”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Aralık 1979c : 8.

URAL (Ed.), Murat, *Kuzgun Acar*, (14 Nisan - 30 Haziran 2004 tarihleri arasında İstanbul İş Sanat Kibele Sanat Galerisi’nde düzenlenen “Kuzgun Acar” retrospektif sergisi nedeniyle hazırlanan kitap), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayını, 2004.

USKAN, Arda. “Mobil Resim Yarışması Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Nisan 1970 : 8.

UŞAR, İsmet Meltem, 1990 Sonrası Türkiye’de Video Sanatı ve Kimlik Sorunsalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2006.

UZUNOĞLU, Meryem, Toplumsal Olayların Çağdaş Türk Sanatına Yansıması, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, 2003.

ÜREN, Eşref. “Türkiye İş Bankası ve Resim Sanatı”, *Ankara Sanat*, özel sayı, 15 Temmuz 1971: 4 – 5.

ÜRGÜPLÜ, Suat Hayri. “—“, 2. *Uluslararası İstanbul Festivali (20.6 – 15.7. 1974) Kataloğu*, İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, 1974 : 6.

ÜSTÜNİPEK, Mehmet, Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye’de Sanat Yapıtı Piyasası, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 1998.

ÜSTÜNİPEK, Mehmet, “Cumhuriyet’in İlk 50 Yılında Sanat Piyasası”, *Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999: 188 – 195.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet. “Güzelliği Düşünme Sanatı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mart 1974 : 2.

YALÇIN, Yücel. “Milli Kültürümüzü Tanıma zorunluluğu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Nisan 1972 : 2.

YARDIMCI, Remzi, Atatürkçü Düşüncede Ulusal Kimlik Bilinci Kavramı”, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul : İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1999 : 56.

YARDIMCI, Sibel, *Kentsel Değişim ve Festivalizm : Küreselleşen İstanbul’da Bienal*, İstanbul : İletişim Yayınları, 2005.

YASA YAMAN, Zeynep, 1930 – 1950 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış: d Grubu, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 1992.

YASA YAMAN, Zeynep, *Kayıt*, Ankara : T.C. Merkez Bankası Yayını, 1993.

YASA YAMAN, Zeynep. “Kültür Politikaları Açısından Sanat Ortamı”, 4. *Ulusal Sanat Sempozyumu – Kültürün Gelişiminde Sanatın Öncülüğü (4 – 6 Mayıs 1994)*, Ankara : Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1994a : 155 – 162.

YASA YAMAN, Zeynep. “Demokrasi ve Sanat”, *Türkiye’de Sanat*, 15, Eylül / Ekim 1994b : 28 – 32.

YASA YAMAN, Zeynep. “Modernizmin Siyasal / İdeolojik Söylemi Olarak Resimde Köylü / Çiftçi İzleği”, *Türkiye’de Sanat*, 22, Ocak – Şubat 1996a : 29 – 37.

YASA YAMAN, Zeynep, “Yurt Gezileri ve Sergileri ya da “Mektepten Memlekete Dönüş”, *Toplumbilim Dergisi*, 4, Haziran 1996b : 35 – 52.

YASA YAMAN, Zeynep, *Sanat Defteri*, Ankara : Vakıfbank Kültür ve Sanat Yayınları, 1997.

YASA YAMAN, Zeynep. “1950’li Yılların Sanatsal Ortamı ve “Temsil” Sorunu”, *Toplum ve Bilim*, 79, Kış 1998a : 94 – 138.

YASA YAMAN, Zeynep. ““Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi (1923 – 1938) Üzerine Düşünceler”, *Arredamento Mimarlık*, 10, 1998b : 68 – 74.

YASA YAMAN, Zeynep. “Modernizmin Alternatifleri: 1970’lerde Sanat”, *Ark: Plastik Sanatlar Dergisi*, 6, Ocak 2000: 16 – 22.

YAŞAR, Nabi. “Kültür Bakanımız Talat Sait Halman’la”, *Varlık*, 770, Kasım 1971 : 5

YAVİ Necla Yazıcıoğlu, *İşletme Bilimi Gözüyle Türk Resim Sanatının Piyasa Araştırması*, İzmir : Yazıcı Yayınevi, 1996.

YAVUZ, Hilmi, *Felsefe ve Ulusal Kültür*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1975.

YAZICI, Hasan, 1970 – 1980 Dönemi Romanımızda Sosyal Boyut, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul : İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, 1991.

YENER, Faruk, “Cumhuriyetimizin 50. Yılında Büyük Bir Kültür ve Sanat Olayı – İstanbul Festivali”, *Kültür ve Sanat*, 2, Ekim 1973 : 197 – 208.

YETKİN, Çetin, *Siyasal İktidar Sanata Karşı*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1970.

YETKİN, Suut Kemal. “1975’e Girerken Türk Sanatı”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Ocak 1975 : 2.

YILDIZOĞLU, Ergin. “Bir Serginin Düşündürdükleri”, *Adam Sanat*, 125, Nisan 1996 : 33 - 55.

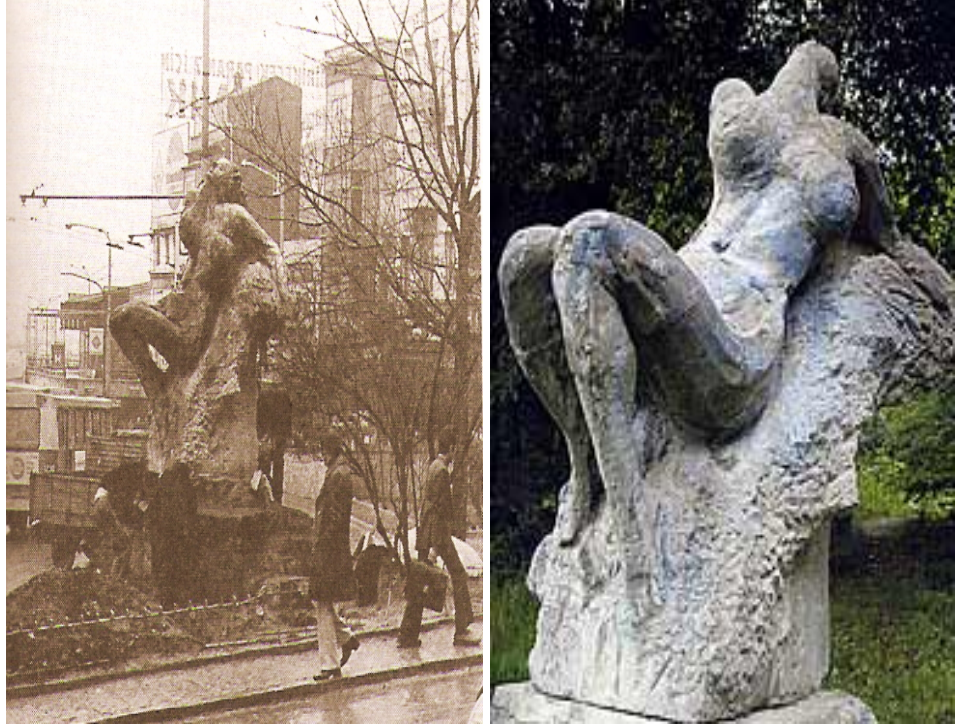
YILMAZ, İsmail Hakkı. “Hamit Kınaytürk: Bürosunu Çantasında Taşıyan Adam”, *Sanat Çevresi*, 200, Haziran 1995 : 68 – 70.

YORULMAZ, Ahmet. “Ayvalık Sanat” Sürüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ağustos 1978 : 6.

ZEYTİNOĞLU, Emre. “Sanayi-i Nefise’den Günümüze, (Ed. Ahmet Öner Gezgin) *Akademi’ye Tanıklık 1*, İstanbul : Bağlam Yayınları, 2003 : 15 – 19.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

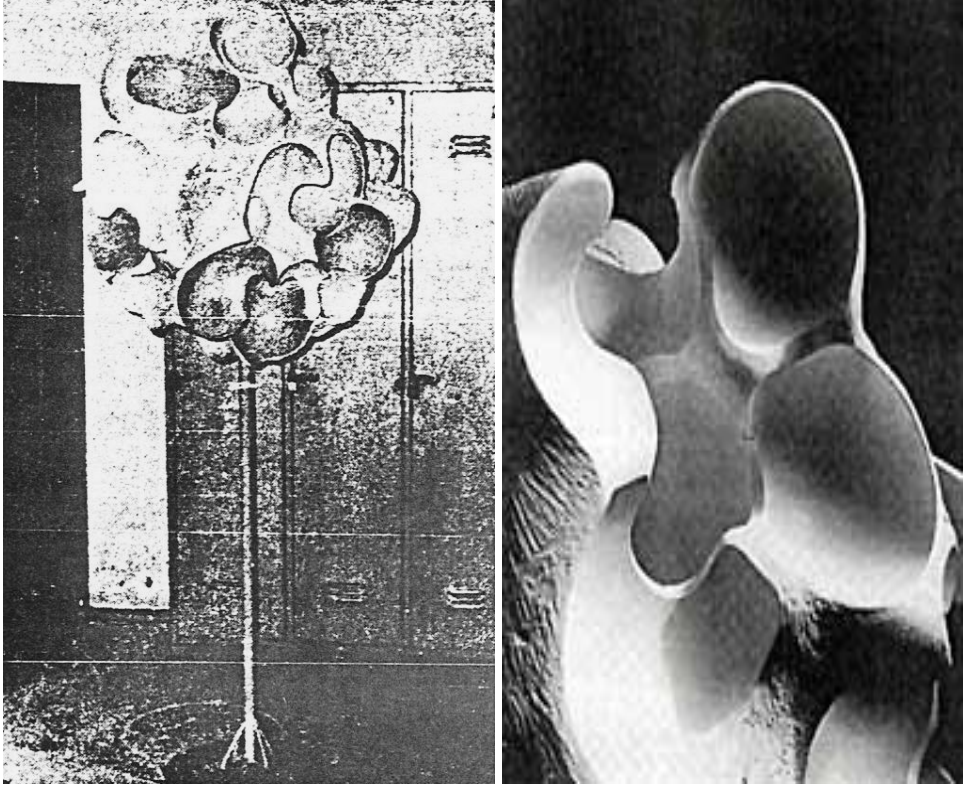
FOT. 1

Sanatçının Adı : Gürdal Duyar
Yapıtın adı : “Güzel İstanbul”
Tarihi : 1973 - 1974
Malzemesi : Beton
Yeri : Karaköy.

Kaynak: (Soldaki) Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996 : 329.
(Sağdaki) Eczacıbaşı Sanal Müze.

FOT. 2

Sanatçının Adı : Metin Haseki
Yapıtın Adı : “Negatif Form”
Tarihi : 1973 – 1974
Malzemesi : Bakır
Yeri : Gümüşsuyu Parkı.

Kaynak: (Soldaki) Anonim. “Gümüşsuyu Parkı’nda Çalınan 50. Yıl Heykeli 4,5 Aydır Bulunamadı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1974 : 1.
(Sağdaki) Eczacıbaşı Sanal Müze

FOT. 3

Sanatçının Adı : Muzaffer Ertoran
Yapıtın adı : “İşçi”
Tarihi : 1973 – 1974
Malzemesi : Beton
Yeri : Tophane Karabaş Parkı

Kaynak: (Soldaki) Canan Beykal, “Kentin Heykellerle Süslenmesi ve Çıkan Sorunlar”,
Hürriyet Gösteri, 66, Mayıs 1986 : 94.

(Sağdaki) Cem İleri ve Diğerleri, “Kent: Hazır – Yapıt”, *Sanat Dünyamız*, 78, Kış
2000 : 129.

FOT. 4

Mehmet Aksoy (Belediye Kütüphanesi Önü),
Antalya Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu, 1976.

Kaynak: Orhan Taylan'ın kişisel arşivi.

FOT. 5

Yusuf Taktak (Mezbaha Binası Cephesi)
Antalya Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu, 1976.

Kaynak: Orhan Taylan'ın kişisel arşivi.

FOT. 6

Seniye Fenmen (Trafo Binası)
Antalya Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu, 1976.

Kaynak: Orhan Taylan'ın kişisel arşivi.

FOT. 7

Avni Memedoğlu (Elektrik Trafosu – Üç Kapılar)
Antalya Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu, 1976.

Kaynak: Orhan Taylan'ın kişisel arşivi.

FOT. 8

Orhan Taylan (Belediye İşhanı)
Antalya Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu, 1976.

Kaynak: Orhan Taylan'ın kişisel arşivi.

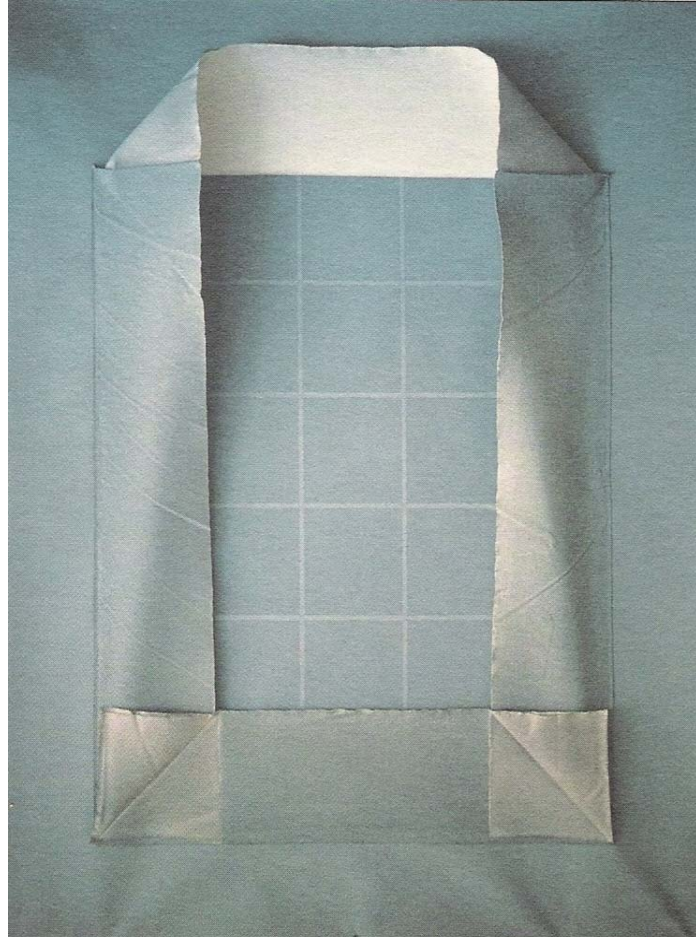
FOT. 9

Yusuf Taktak – Orhan Taylan (Basın Açıklaması)

Kaynak: Orhan Taylan'ın kişisel arşivi.

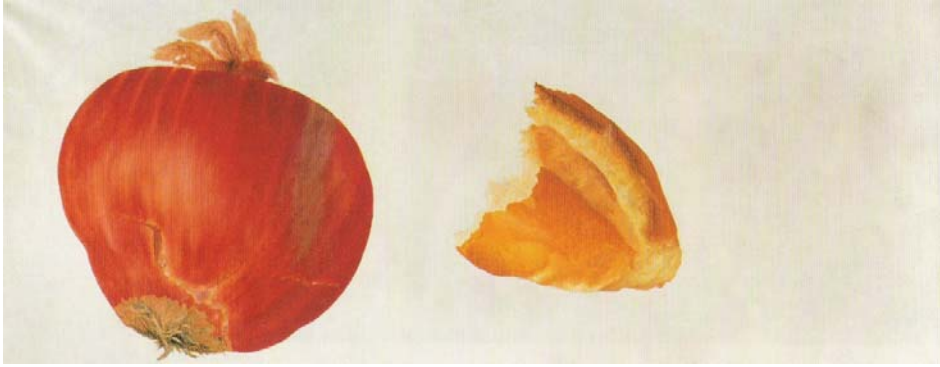
FOT. 10

Sanatçının Adı : Şükrü Aysan
Yapıtın Adı : Pentür I, II, III
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Karışık teknik
Boyutları : Bilinmiyor
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Aykut Köksal, "Türkiye'de Çağdaş Sanat", *Bilanço'98: Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999 : 169

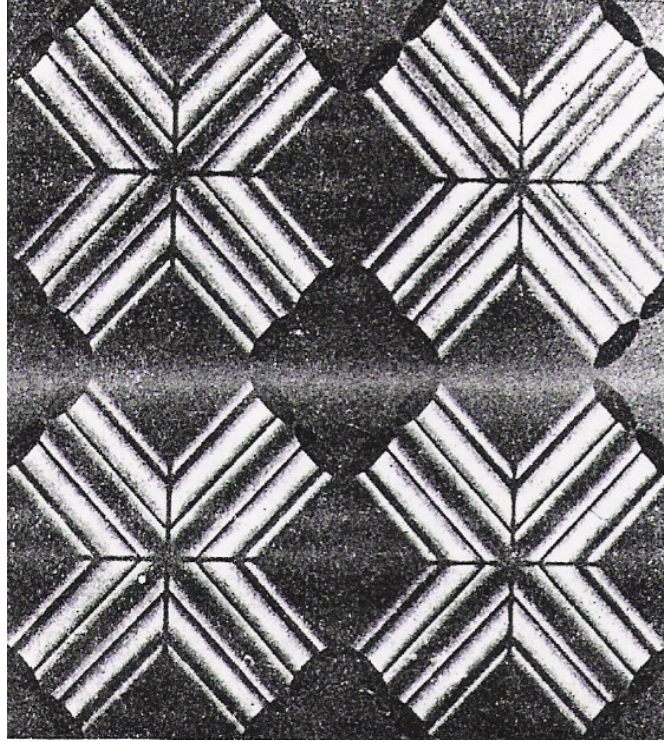
FOT. 11

Sanatçının Adı : Fatma Tülin
Yapıtın Adı : İsimsiz
Tarihi : 1972
Malzeme / Teknik : Tuval zerine yağlıboya
Boyutları : 150 x 80 cm.
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Anonim. "Türk Resmi İçin Bir Müze Denemesi", *Sanat Dünyamız*, 88,
Yaz 2003 : 246.

FOT.12

Sanatçının Adı : Ahmet Öktem
Yapıtın Adı : Adsız
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine akrilik
Boyutları : 140 x 140 cm
Koleksiyon : Sanatçı Koleksiyonu

Kaynak : Yeşim Karatay, “Nesnellik” Karşısındaki Nerkissus”, *Sanat Çevresi*, 2, Aralık 1978 : 24.

FOT.13

Sanatçının Adı : Serhat Kiraz
Yapıtın Adı : "İmge – Gerçeklik Üstüne"
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 67 x 150 cm
Koleksiyon : Sanatçı Koleksiyonu

Kaynak : Yeşim Karatay, "Nesnellik" Karşısındaki Nerkissus", *Sanat Çevresi*, 2, Aralık 1978 : 24.

FOT.14

Sanatçının Adı : Mehmet Gülerüz
Yapıtın Adı : Maymun Ailesi I
Tarihi : 1974
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 116 x 89 cm
Koleksiyon : Kayıp

Kaynak : Nan Freeman, *Mehmet Gülerüz*, İstanbul: Galeri Nev Yayını,
1988 : 49.

FOT. 15

Sanatçının Adı : Alaettin Aksoy
Yapıtın Adı : Denge
Tarihi : 1980
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 78 x 96 cm
Koleksiyon / Arşiv : S. Yaşar Müzesi Koleksiyonu

Kaynak: Kaya Özsezgin, *DYO Resim Yarışmalarının Katkısı İle Türk Resim Sanatında 25 Yıl*, Ankara : Ajans Türk Matbaacılık, 1991 : 61

FOT. 16

Sanatçının Adı : Coşkun Gürkan (Komet)
Yapıtın Adı : “Suda Üç Figür”
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 128.5 x 161 cm
Koleksiyon : Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel
Müzesi Koleksiyonu

Kaynak : Halenur Katipoğlu (Yay. Hz.), *Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel
Müzesi Koleksiyonu*, İstanbul: YKY, 1996 : 280

FOT. 17

Sanatçının Adı : Utku Varlık
Yapıtın Adı : Bilinmiyor
Tarihi : 1971
Malzeme / Teknik : Litografi
Boyutları : -
Koleksiyon / Arşiv : Galeri Nev Arşivi

Kaynak : “200. Sergi” 11 Mayıs – 11 Eylül 2007 Ankara Galeri Nev.

FOT. 18

Sanatçının Adı : Ergin İnan
Yapıtın Adı : Ergin'den Çiler'e
Tarihi : 1973
Malzeme / Teknik : Ahşap üzerine yağlıboya
Boyutları : 42 x 40 cm.
Koleksiyon : Bilinmiyor.

Kaynak: Mehmet Ergüven, *Ergin İnan*, Ankara: Enlem 80 Yayınları, 1995 : 19.

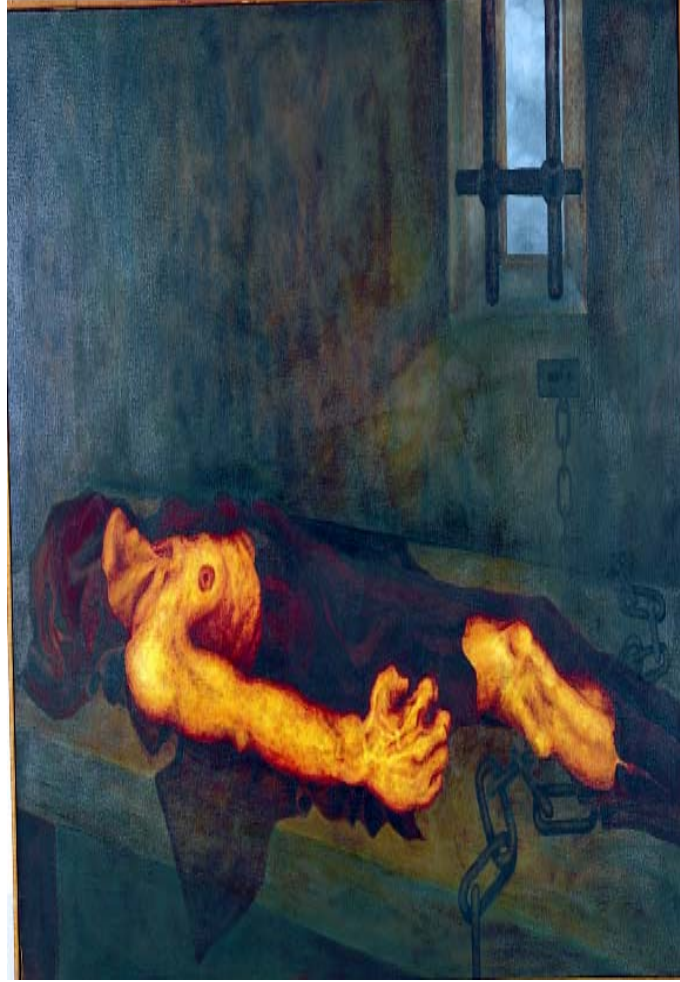
FOT. 19

Sanatçının Adı : Seyyit Bozdoğan
Yapıtın Adı : Caddede Çalışanlar (diptik)
Tarihi : 1979
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 121 x 146 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: "Pankart : 1970 – 1980 Sergisi", 2002, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları Arşivi.

FOT. 20

Sanatçının Adı : Hüsnü Koldaş
Yapıtın Adı : Ölüm
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 98 x 130 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: "Pankart : 1970 – 1980 Sergisi", 2002, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları Arşivi.

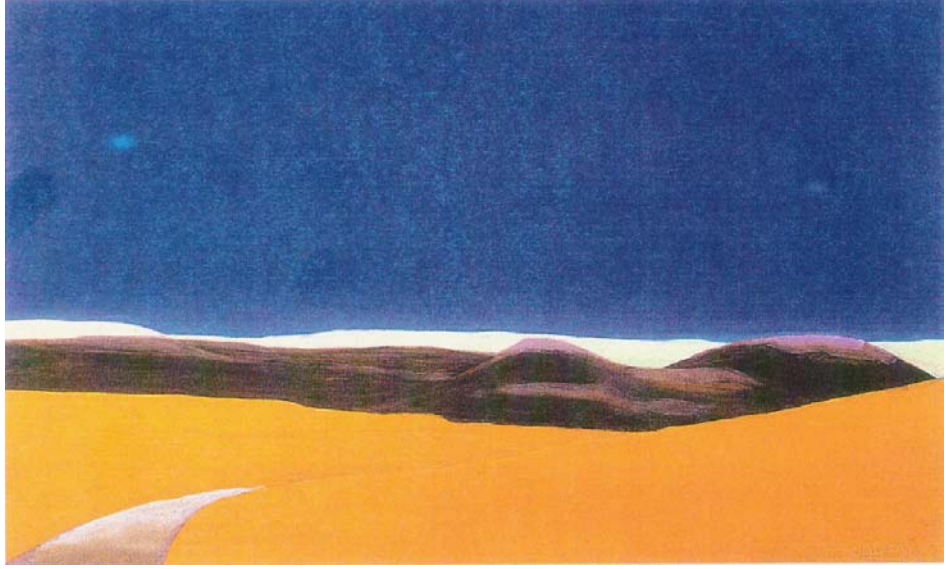
FOT. 21

Sanatçının Adı : Nedret Sekban
Yapıtın Adı : Ayaklar
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 120 x 100 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: "Pankart : 1970 – 1980 Sergisi", 2002, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları Arşivi.

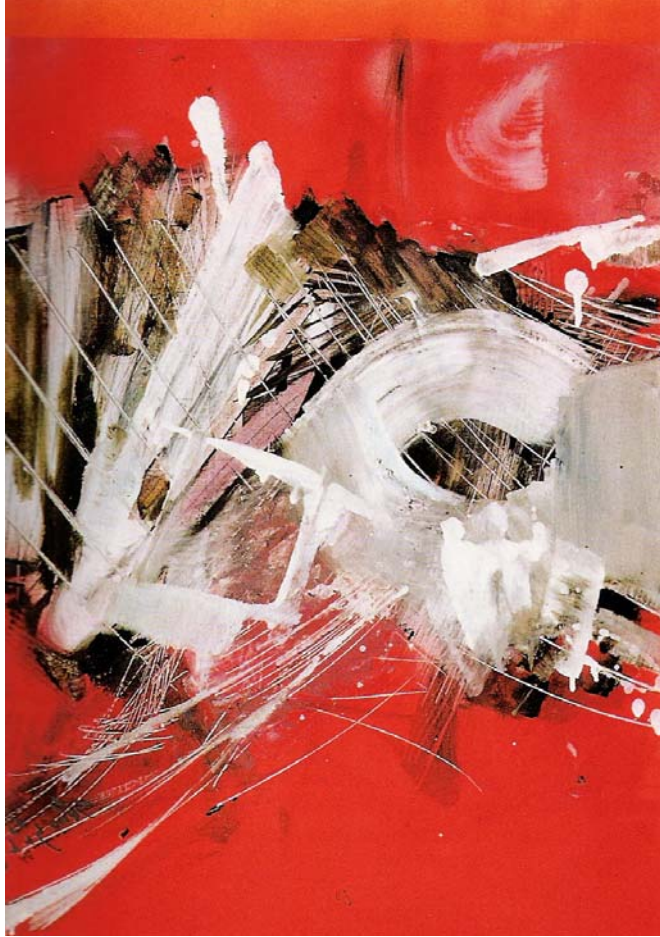
FOT. 22

Sanatçının Adı : Veysel Günay
Yapıtın Adı : Kazan'dan
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 50 x 80 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: İbrahim Çiftçioğlu, Veysel Günay, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1997 : 49.

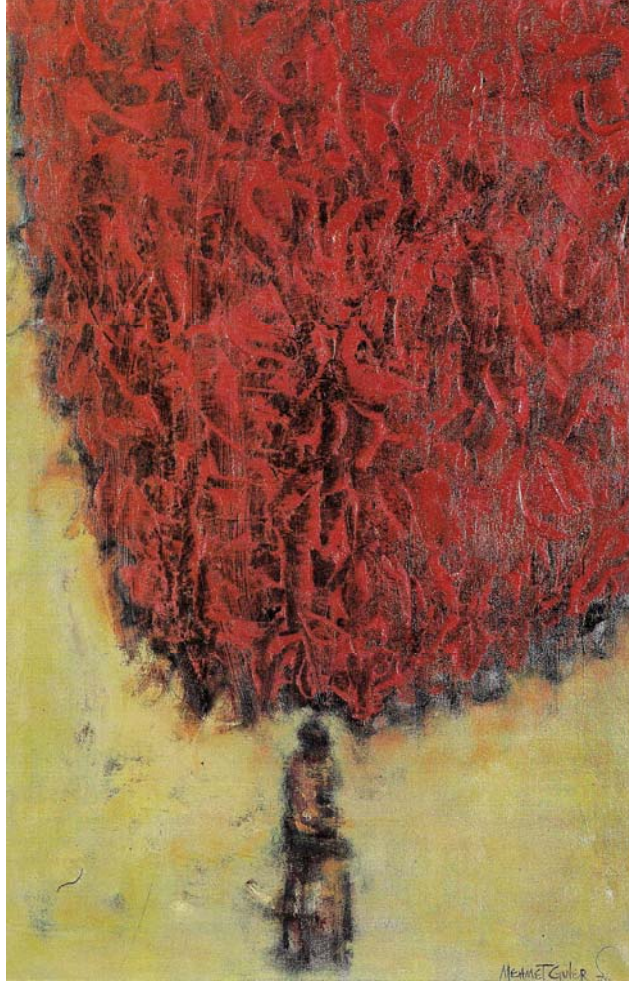
FOT. 23

Sanatçının Adı : Güngör Taner
Yapıtın Adı : Metamorfoz I
Tarihi : 1970
Malzeme / Teknik : Duralit üzerine yağlıboya
Boyutları : 55 x 41 cm.
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Gülseli İnal, *Güngör Taner*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1996 : 47.

FOT. 24

Sanatçının Adı : Mehmet Güler
Yapıtın Adı : “Acı Yığın”
Tarihi : 1974
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 40 x 50 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Kaya Özsezgin, *DYO Resim Yarışmalarının Katkısı İle Türk Resim Sanatında 25 Yıl*, Ankara : Ajans Türk Matbaacılık, 1991.

FOT. 25

Sanatçının Adı : Adem Genç
Yapıtın Adı : Ultimatom
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine akrilik
Boyutları : 136 x 164 cm
Koleksiyon : Kültür Bakanlığı Koleksiyonu

Kaynak : Ahmet Oktay, *Adem Genç: Post Dada ve Pop Sürecinde Yeni- Soyut Yaklaşımlar*,
İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2004 : 100.

FOT. 26

Sanatçının Adı : Ömer Uluç
Yapıtın Adı : Koşan Genç Kız
Tarihi : 1974
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine akrilik
Boyutları : 80 x 80 cm
Koleksiyon : Sanatçı Koleksiyonu.

Kaynak : Levent Çalıkoğlu (Ed.), 20. yy. *İkinci Yarısında Türk Sanatı : Modern Türk*,
İstanbul: İstanbul Sanat Müzesi Vakfı Yayını, 2001 : 217.

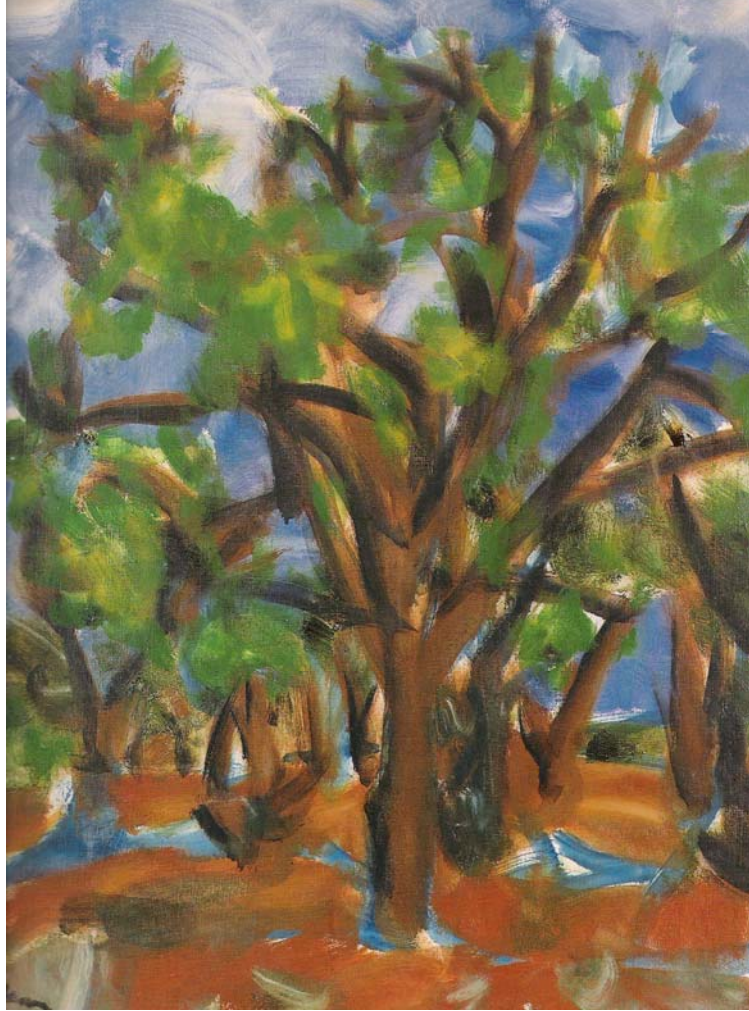
FOT. 27

Sanatçının Adı : Mehmet Güler
Yapıtının Adı : İsimsiz
Tarihi : 1979
Malzeme / Teknik : Duralit üzerine yağlıboya
Boyutları : 64 x 75 cm
Koleksiyon : Özel koleksiyon

Kaynak : *Çağdaş Türk Plastik Sanatları Sergisi*, (T.B.M.M. Adına Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından düzenlenen serginin kataloğu), Ankara : Türkiye İş Bankası Yayını, tarihsiz

FOT. 28

Sanatçının Adı : Adnan Varınca
Yapıtın Adı : Ağaçlar
Tarihi : 1975
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 73 x 60 cm
Koleksiyon : Besi Cekan Koleksiyonu

Kaynak : Levent Çalıkoğlu (Ed.), 20. yy. İkinci Yarısında Türk Sanatı : Modern
Türk, İstanbul: İstanbul Sanat Müzesi Vakfı Yayını, 2001 : 201.

FOT. 29

Sanatçının Adı : Avni Arbaş
Yapıtın Adı : Vazoda Çiçekler
Tarihi : 1974
Malzeme / Teknik : Mukavva üzerine yağlıboya
Boyutları : 46 x 38 cm
Koleksiyon : İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

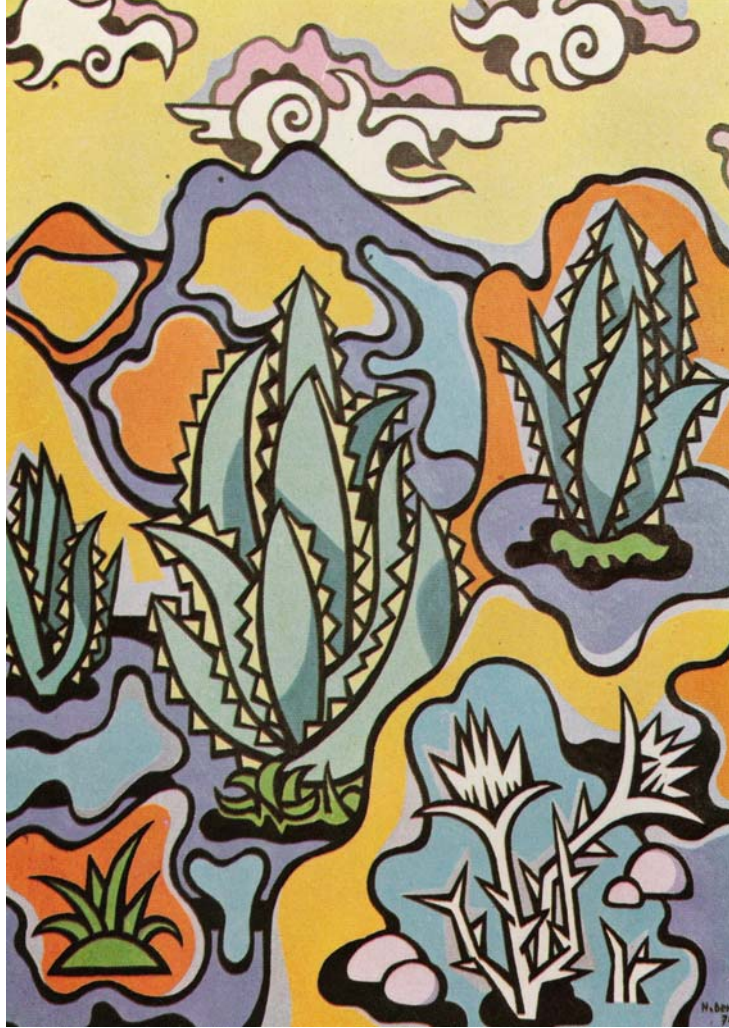
Kaynak : Anonim. "Türk Resmi İçin Bir Müze Denemesi", *Sanat Dünyamız*, 88, Yaz 2003 : 151

FOT. 30

Sanatçının Adı : Cevat Dereli
Yapıtın Adı : Derya Kuzuları
Tarihi : 1975
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 100 x 81 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Seyfi Başkan, *Ondokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türk FOTsamları*,
Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991 : 37.

Sanatçının Adı : Nurullah Berk
Yapıtın Adı : Kompozisyon
Tarihi : 1974
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 81 x 64 cm
Koleksiyon : Türkiye İş Bankası Koleksiyonu

Kaynak : Adnan Turani, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*,
Ankara : Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984 : 127

FOT. 32

Sanatçının Adı : Füreyâ Koral
Yapıtın adı : İsimsiz
Tarihi : 1979
Malzeme / Teknik : Seramik
Boyutları : 32 x 31 x 18 cm
Koleksiyon : Çanakkale Seramik Sanat Galerisi koleksiyonu.

Kaynak : 4. İstanbul Sanat Fuarı (13 – 18 eylül 1994), İstanbul : Plastik Sanatlar Derneği Yayını, 1991 : 30

FOT. 33

Sanatçının Adı : Zeki Faik İzer
Yapıtın Adı : Matisse ve Picasso'nun Romen Bluzlu Kadın
Tablosundan Esinlenme
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Kağıt üzerine kolaj
Boyutları : 97 x 63 cm.
Koleksiyon : Merkez Bankası Koleksiyonu

Kaynak : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sanat Koleksiyonu 2,
Ankara : Nurol Matbaacılık, 2004 : 15.

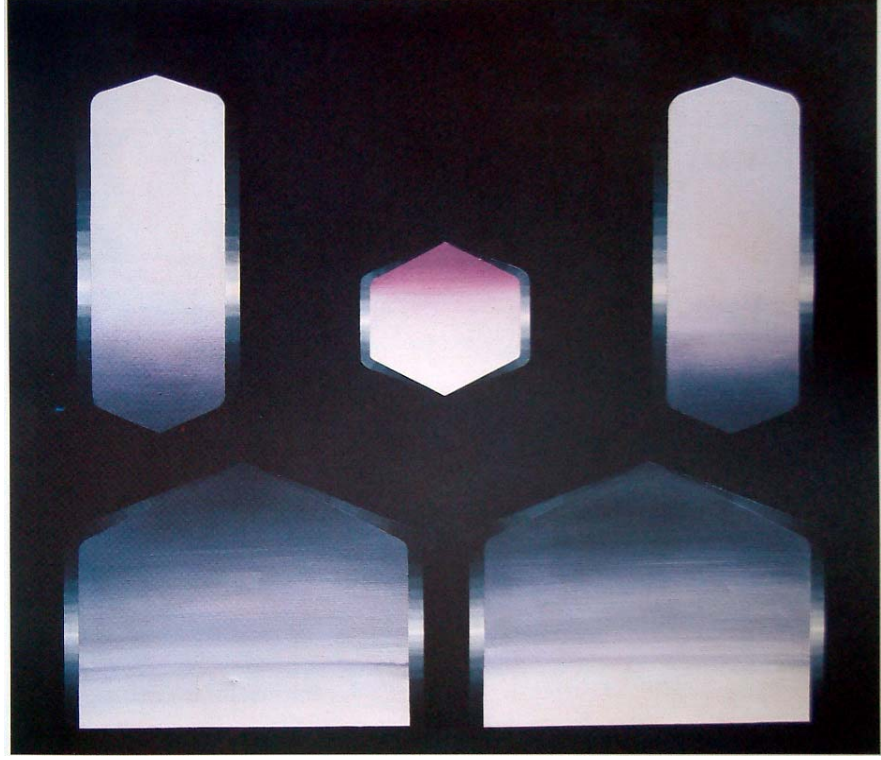
FOT. 34

Sanatçının Adı : Abidin Elderoğlu
Yapıtın Adı : Al Kompozisyon
Tarihi : 1972
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 89 x 120 cm
Koleksiyon : Ozan Sağdıç Koleksiyonu

Kaynak : Levent Çalıkoglu (Ed.), 20. yy. İkinci Yarısında Türk Sanatı : Modern Türk,
İstanbul: İstanbul Sanat Müzesi Vakfı Yayını, 2001 : 177.

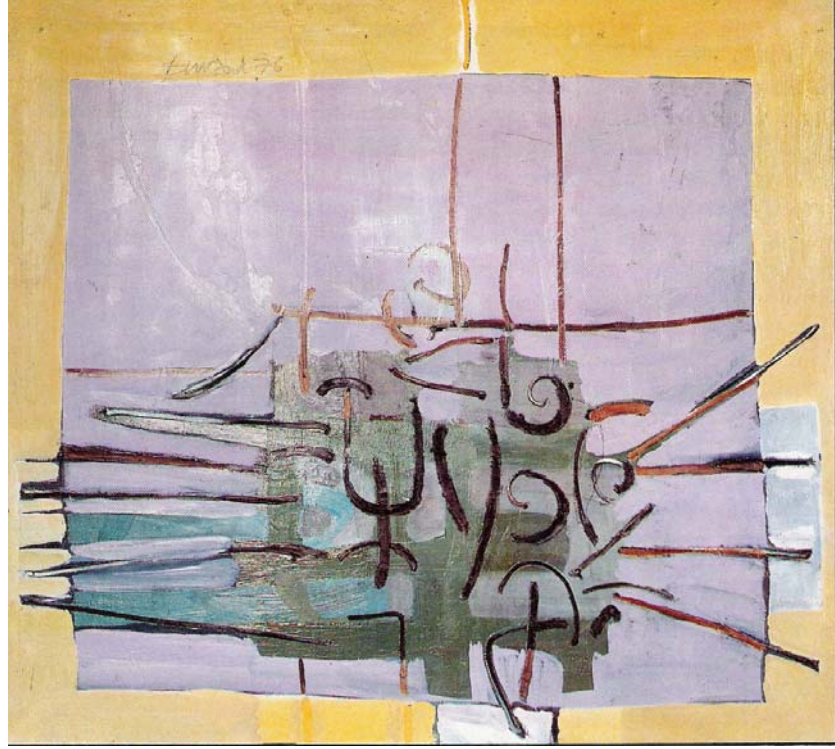
FOT.35

Sanatçının Adı : Adnan Çoker
Yapıtın Adı : Beş Eleman
Tarihi : 1972
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 140,5 x 161 cm
Koleksiyon : Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim
ve Heykel Müzesi Koleksiyonu

Kaynak : Halenur Katipoğlu (Yay. Hz.), *Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim
ve Heykel Müzesi Koleksiyonu*, İstanbul: YKY, 1996 : 269

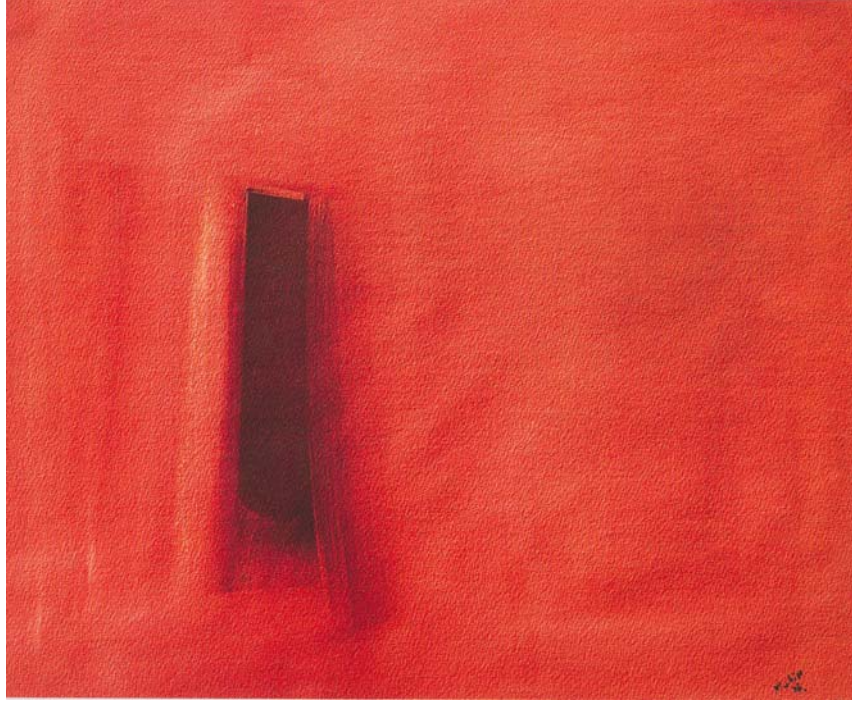
FOT. 36

Sanatçının Adı : Adnan Turani
Yapıtın Adı : Sakin Denizi Dinliyorum
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 95 x 114 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Seyfi Başkan, *Ondokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türk Ressamları*,
Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991 : 86

FOT. 37

Sanatçının Adı : Mübin Orhon
Yapıtın Adı : İsimsiz
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Kağıt üzerine yağlıboya
Boyutları : 45 x 61 cm
Koleksiyon : Merkez Bankası Koleksiyonu

Kaynak : *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sanat Koleksiyonu 2*, Ankara : Nürol Matbaacılık, 2004 : 102.

FOT. 38

Sanatçının Adı : Hakkı Anlı
Yapıtın Adı : İsimsiz
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 115 x 88,5 cm
Koleksiyon : Merkez Bankası Koleksiyonu

Kaynak : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sanat Koleksiyonu 2, Ankara :
Nurol Matbaacılık, 2004 : 69.

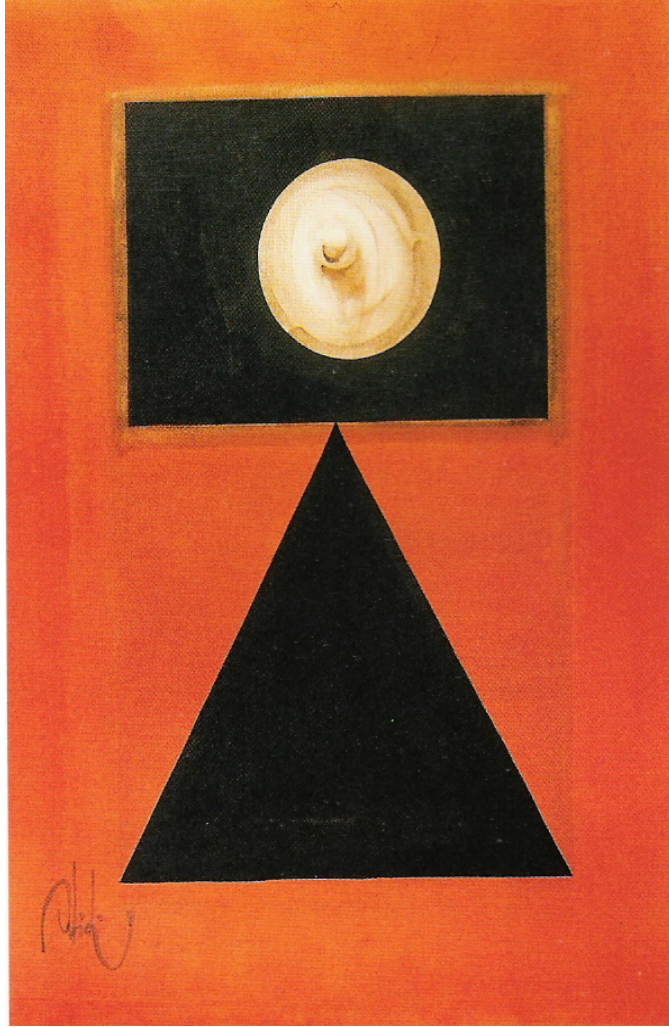
FOT. 39

Sanatçının Adı : Selim Turan
Yapıtın Adı : İsimsiz
Tarihi : 1970
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 200 x 130 cm
Koleksiyon : Merkez Bankası Koleksiyonu

Kaynak : *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sanat Koleksiyonu 2*,
Ankara : Nurol Matbaacılık, 2004 : 132.

FOT. 40

Sanatçının Adı : Abidin Dino
Yapıtın Adı : "Pencereler, Açılar"
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Kağıt üzerine guaş
Boyutları : 70 x 50 cm
Koleksiyon : Galeri MD koleksiyonu

Kaynak : 1. İstanbul Sanat Fuarı (10 – 17 Temmuz 1991), İstanbul : Plastik Sanatlar Derneği Yayını, 1991 : 45.

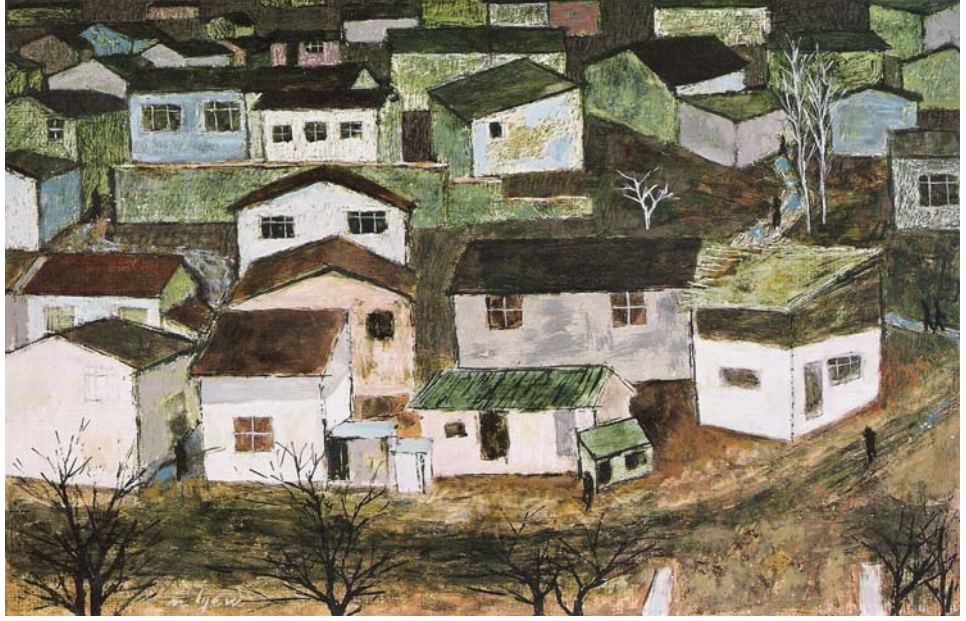
FOT. 41

Sanatçının Adı : Bedri Rahmi Eyüboğlu
Yapıtın Adı : Han Kahvesi
Tarihi : 1973
Malzeme / Teknik : Kontrplak üzerine yağlıboya
Boyutları : 124 x 124 cm
Koleksiyon : Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Koleksiyonu

Kaynak : Cem İleri (Ed.), *İstanbul Modern : Gözlem / Yorum / Çeşitlilik*,
(Sergi Kitabı), İstanbul : İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı – İstanbul Modern
Sanat İktisadi İşletmesi, 2004 : 24.

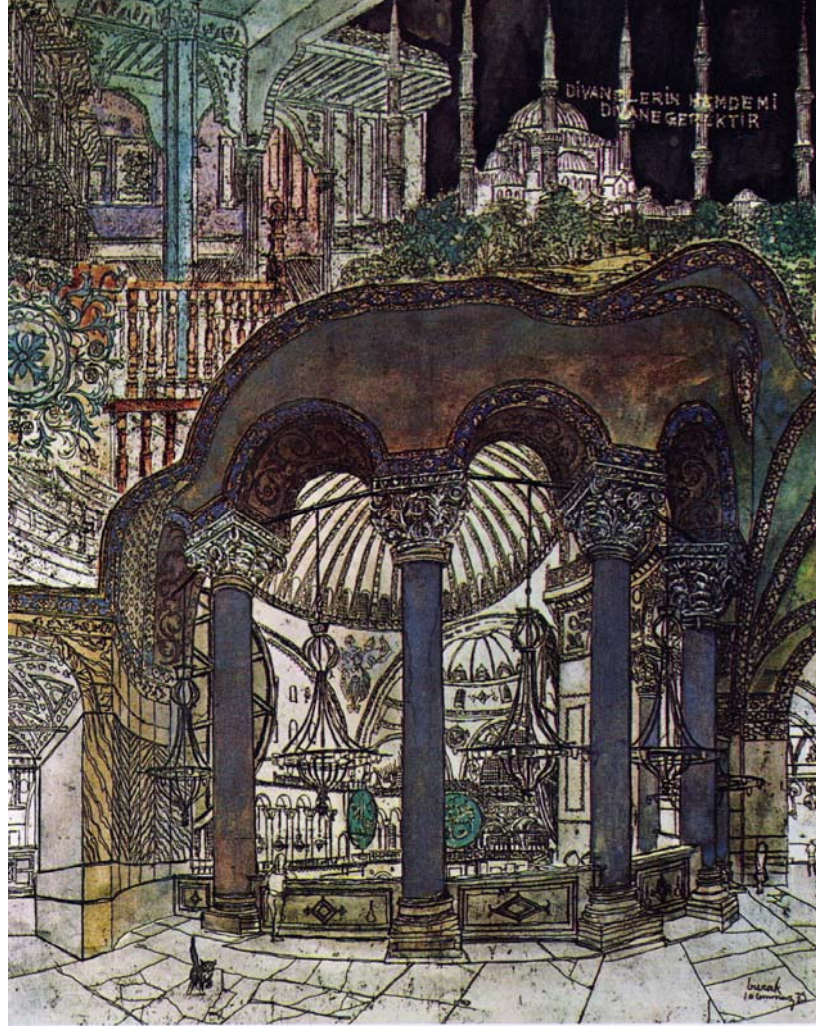
FOT. 42

Sanatçının Adı : Nuri İyem
Yapıtın Adı : Gecekondular
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Duralit üzerine yağlıboya
Boyutları : 31 x 41 cm
Koleksiyonu : Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Koleksiyonu

Kaynak : Cem İleri (Ed.), *İstanbul Modern : Gözlem / Yorum / Çeşitlilik*, (Sergi Kitabı),
İstanbul : İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı – İstanbul Modern Sanat İktisadi İşletmesi,
2004 : 74.

FOT. 43

Sanatçının Adı : Cihat Burak
Yapıtın adı : Mahya
Tarihi : 1975
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 71 x 69 cm
Koleksiyon : Türkiye İş Bankası Koleksiyonu

Kaynak : Adnan Turani, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*, Ankara :
Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984 : 149

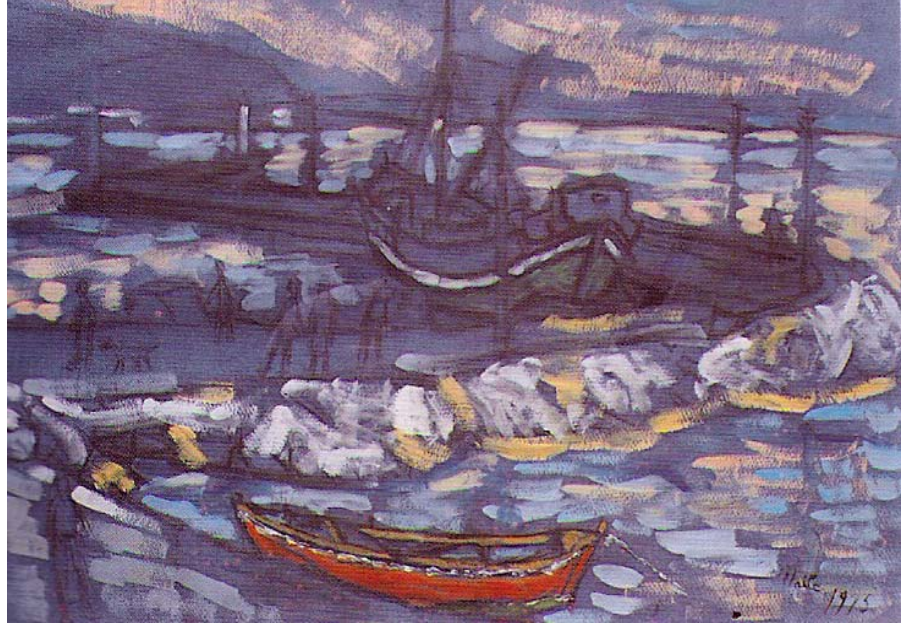
FOT. 44

Sanatçının Adı : Mustafa Esirkuş
Yapıtın adı : Halay
Tarihi : 1973 (?)
Malzeme / Teknik : Bilinmiyor
Boyutları : Bilinmiyor
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Kaya Özsezgin, “Bir Serginin Ardından”, Kültür ve Sanat, 3, Aralık
1974: 67 – 71

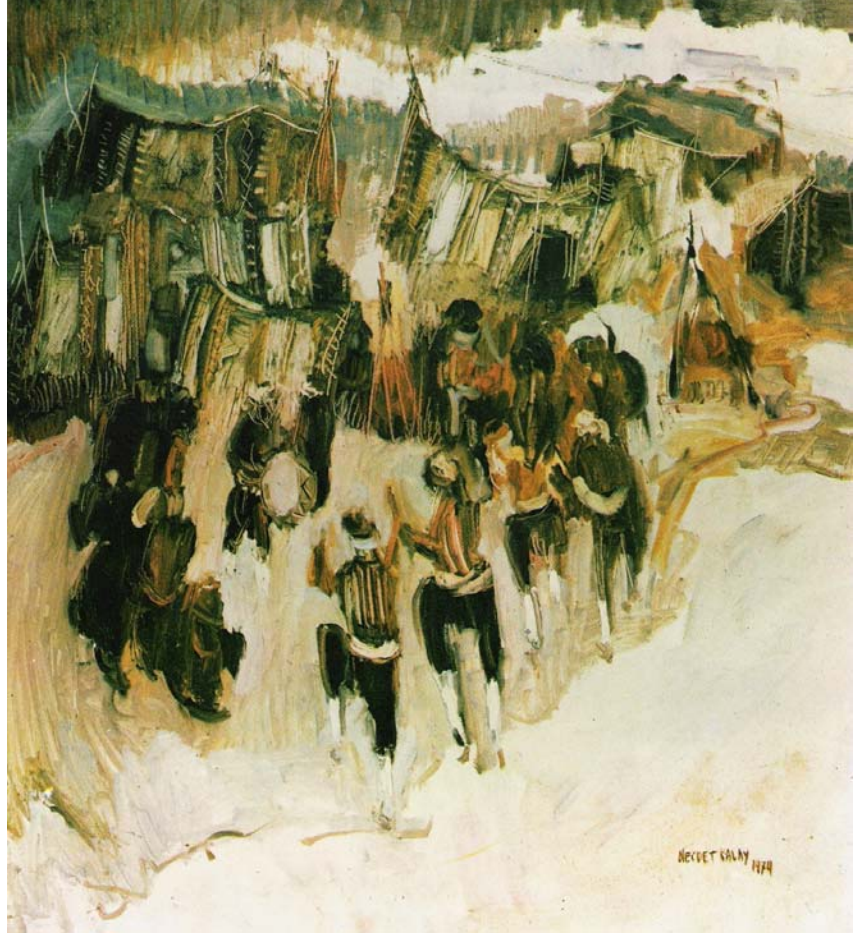
FOT. 45

Sanatçının Adı	: Naile Akıncı
Yapıtın Adı	: Marmara Adası'ndan Görünüm
Tarihi	: 1975
Malzeme / Teknik	: Kağıt üzerine yağlıboya
Boyutları	: 80 x 24 cm
Koleksiyon	: Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Kaynak : Anonim. "Türk Resmi İçin Bir Müze Denemesi", *Sanat Dünyamız*, 88, Yaz 2003 : 153

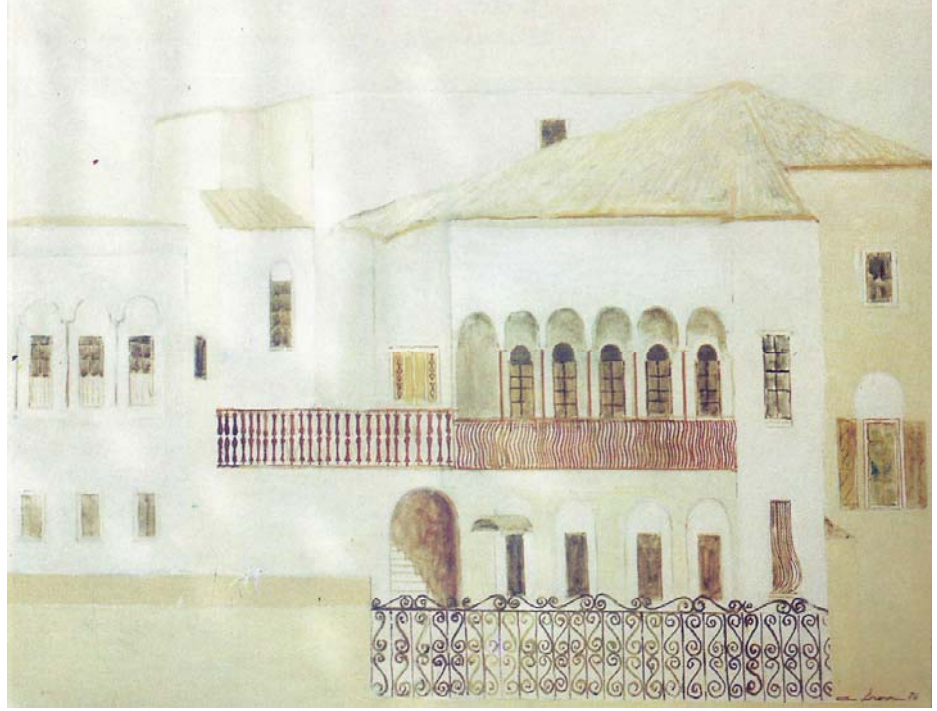
FOT. 46

Sanatçının Adı : Necdet Kalay
Yapıtın Adı : Zeybekler
Tarihi : 1974
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 110 x 105 cm
Koleksiyonu : Türkiye İş Bankası Koleksiyonu

Kaynak : Adnan Turani, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*, Ankara : Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984 : 198 ; Kıymet Giray, *Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu*, Ankara : Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997 : 550

FOT. 47

Sanatçının Adı : Cemil Eren
Yapıtın Adı : Bodrum
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 97 x 129 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Seyfi Başkan, *Ondokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türk Ressamları*,
Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991 : 95

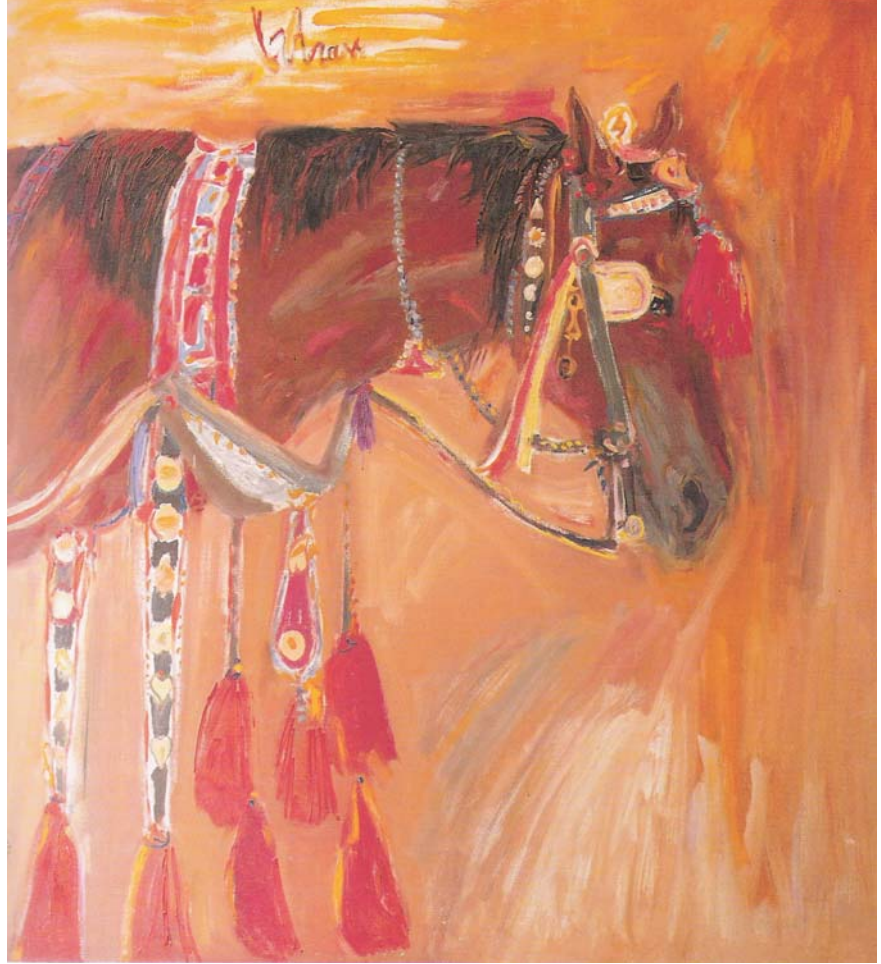
FOT. 48

Sanatçının Adı : Neşet Günel
Yapıtın Adı : Kapı Önü IV
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 150 x 168 cm
Koleksiyon : Mustafa Taviloğlu Koleksiyonu

Kaynak : Levent Çalıkoğlu (Ed.), 20. yy. *İkinci Yarısında Türk Sanatı* :
Modern Türk, İstanbul : İstanbul Sanat Müzesi Vakfı Yayını, 2001 : 189.

FOT. 49

Sanatçının Adı : Orhan Peker
Yapıtın Adı : Ali
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 200 x 196 cm
Koleksiyon : Artisan Sanat Galerisi koleksiyonu

Kaynak : 1. *İstanbul Sanat Bayramı (10 – 17 Temmuz 1991)*, İstanbul : Plastik Sanatlar Derneği Yayını, 1991 : 19.

FOT. 50

Sanatçının Adı	: Ruzin Gerçin
Yapıtın Adı	: Köyde Balon
Malzeme / Teknik	: Kağıt üzerine suluboya
Boyutları	: 48 x 31 cm.
Koleksiyon	: Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Resim ve Heykel Müzesi

Kaynak : Anonim. “Türk Resmi İçin Bir Müze Denemesi”,
Sanat Dünyamız, 88, Yaz 2003 : 176

FOT. 51

Sanatçının Adı : Şefik Bursalı
Yapıtın Adı : Ankara'da Kış
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 62 x 49 cm
Koleksiyon : Türkiye İş Bankası Koleksiyonu

Kaynak : Adnan Turani, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*,
Ankara : Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984 : 94 ; Kıymet Giray,
Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu, Ankara : Türkiye İş Bankası
Yayınları, 1997 : 313.

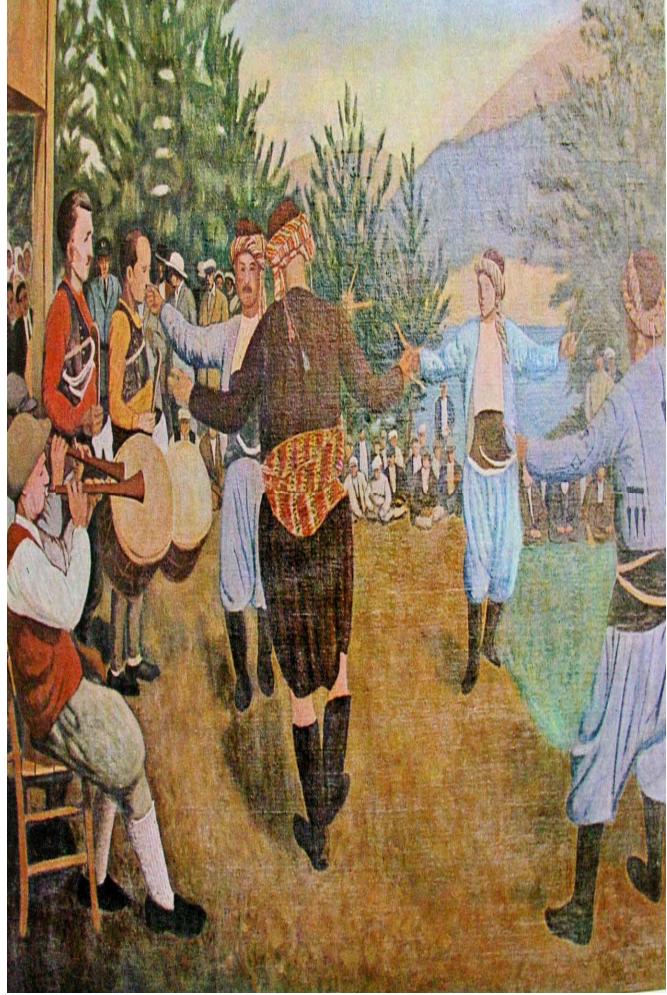
FOT. 52

Sanatçının Adı : Turan Erol
Yapıtın Adı : Mitos (Güz Sonu)
Tarihi : 1971
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 120 x 130 cm.
Koleksiyon : Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi
Koleksiyonu.

Kaynak : Anonim. "Türk Resmi İçin Bir Müze Denemesi", *Sanat Dünyamız*, 88,
Yaz 2003 : 174

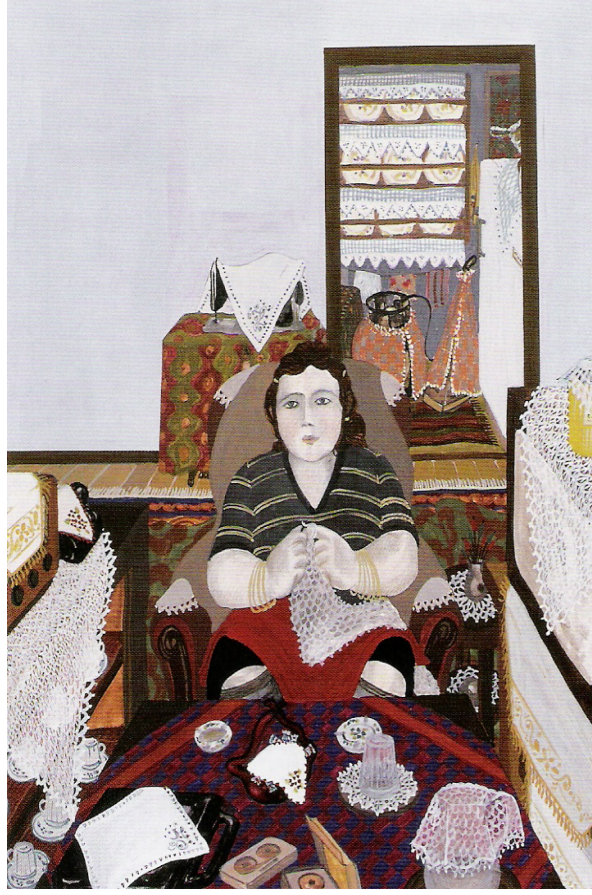
FOT. 53

Sanatçının Adı : Mehmet Yüçetürk
Yapıtın Adı : Milli Oyun
Tarihi : 1973 (?)
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : Bilinmiyor
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Kaya Özsezgin, "Bir Serginin Ardından", Kültür ve Sanat,
3, Aralık 1974: 67 – 71

FOT. 54

Sanatçının Adı : Gülsün Karamustafa
Yapıtın Adı : Örtülü Medeniyet
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 35 x 41 cm
Koleksiyon : Özel koleksiyon

Kaynak : Barbara Heinrich, *Gülsün Karamustafa : Güllerim Tahayyüllerim*, İstanbul: YKY, 22.

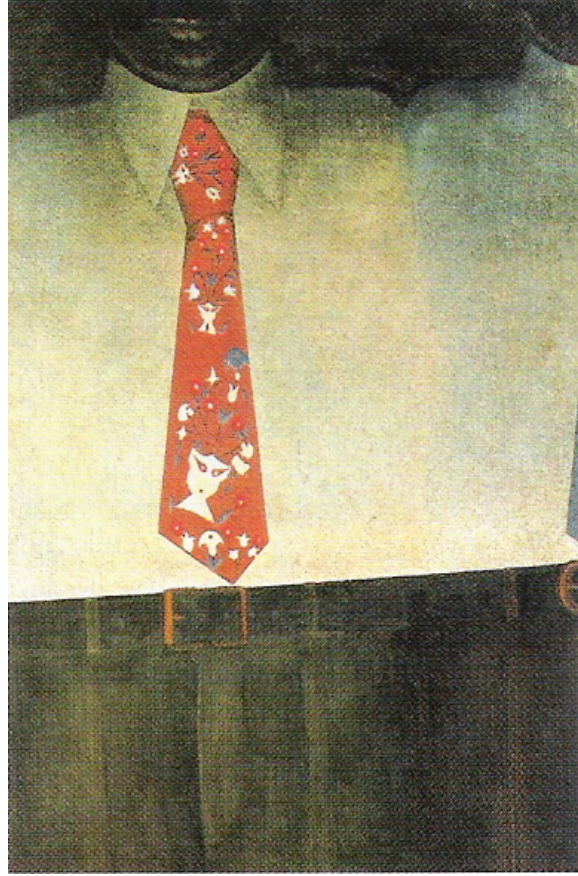
FOT. 55

Sanatçının Adı : İbrahim Örs
Yapıtın Adı : Boyacı Sandığı
Tarihi : 1978 (?)
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 130 x 100 cm
Koleksiyon : Özel koleksiyon

Kaynak : Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, 1996 :
300.

FOT. 56

Sanatçının Adı : İbrahim Örs
Yapıtın Adı : Kravat
Tarihi : 1978 (?)
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 116 x 84,5 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Zeynep Rona. "İbrahim Örs", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi – 3*,
İstanbul: YEM Yayınları, 1996 : 1409.

FOT. 57

Sanatçının Adı : Neş'e Erdok
Yapıtın Adı : Saltanat
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 197 x 130 cm
Koleksiyonu : Bilinmiyor

Kaynak : <http://www.sanalmuze.org/retrospektif/>

FOT. 58

Sanatçının Adı : Neş'e Erdok
Yapıtın Adı : Saltanat
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 171 x 150 cm
Koleksiyonu : Bilinmiyor

Kaynak : <http://www.sanalmuze.org/retrospektif/>

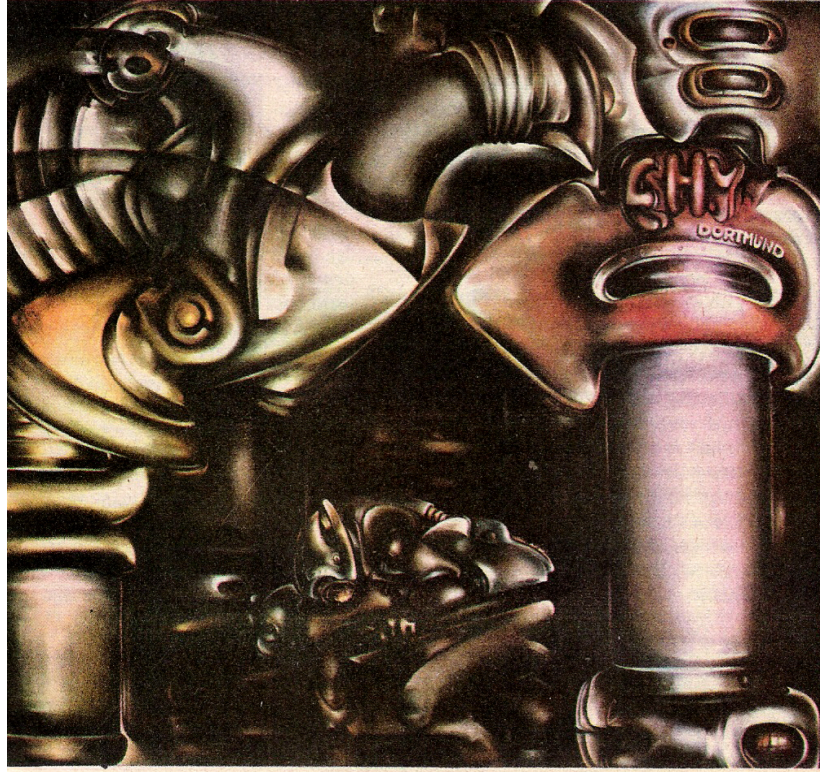
FOT. 59

Sanatçının Adı : Timur Kerim İncedayı
Yapıtın Adı : Metro Kontrol
Tarihi : 1974
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 220 x 190 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Anonim. “Genç Ressam İncedayı Milano’daki Sergisinde
Çağdaş İnsanı Yansıtıyor”, *Milliyet Sanat*, 106, 15 Kasım 1974 :
18 – 19.

FOT. 60

Sanatçının Adı : Timur Kerim İncedayı
Yapıtın Adı : Dortmund E.H.Y. 56
Tarihi : 1974
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 190 x 210 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Anonim. “Genç Ressam İncedayı Milano’daki Sergisinde Çağdaş İnsanı Yansıtıyor”, *Milliyet Sanat*, 106, 15 Kasım 1974 : 18 – 19.

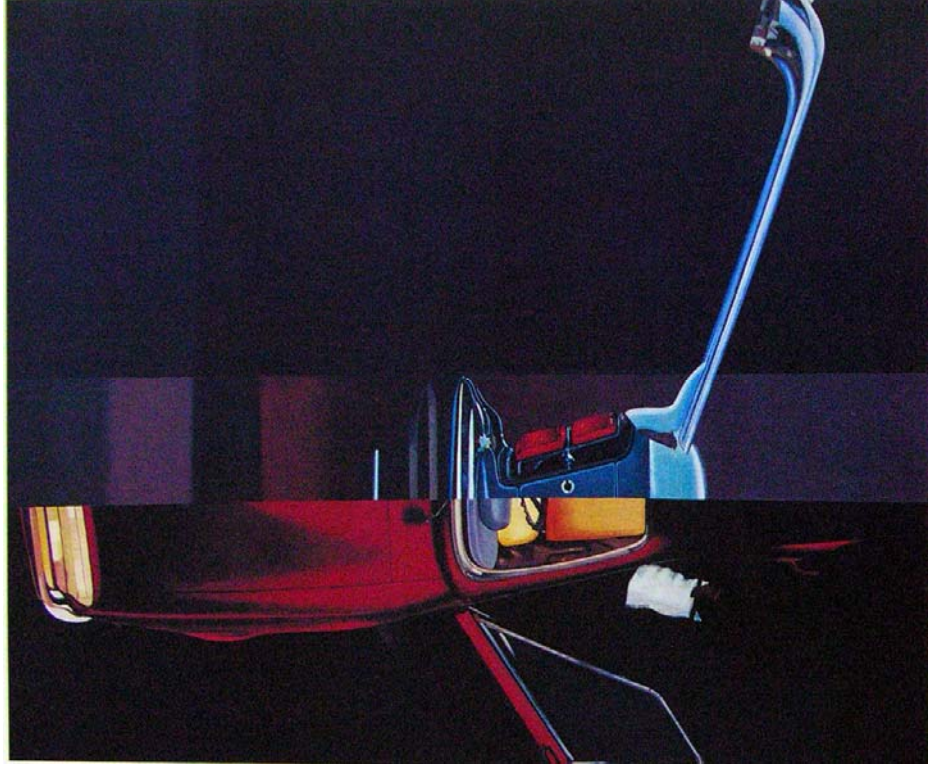
FOT. 61

Sanatçının Adı	: Özdemir Altan
Yapıtın Adı	: “Çalışkan Robot”
Tarihi	: 1973
Malzeme / Teknik	: Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları	: 100 x 97 cm
Koleksiyon	: S. Yaşar Müzesi Koleksiyonu

Kaynak: Kaya Özsegin, *DYO Resim Yarışmalarının Katkısı İle Türk Resim Sanatında 25 Yıl*, Ankara : Ajans Türk Matbaacılık, 1991: 26.

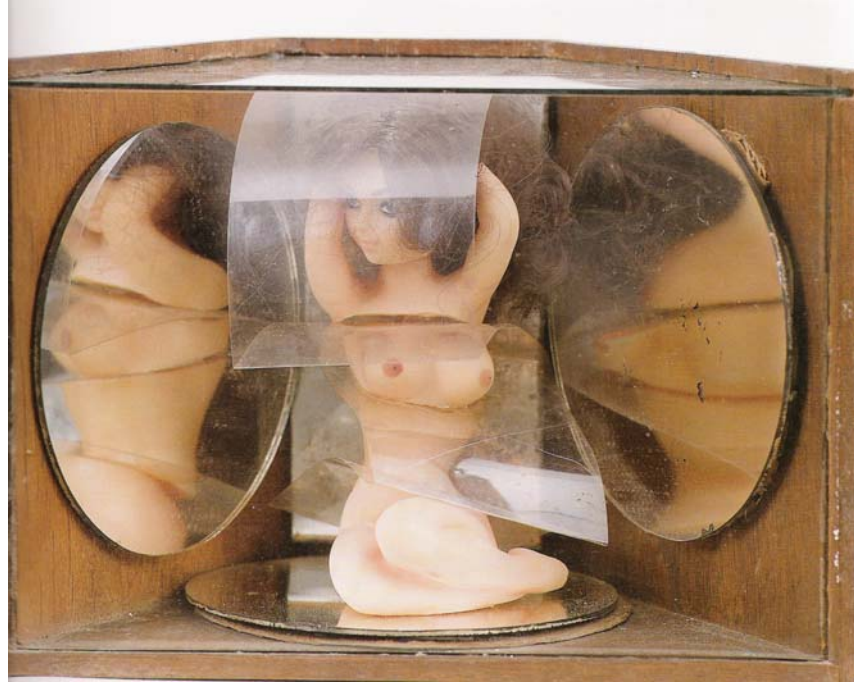
FOT. 62

Sanatçının Adı	: Özdemir Altan
Yapıtın Adı	: “Gerçek”
Tarihi	: 1979
Malzeme / Teknik	: Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları	: 87 x 86 cm
Koleksiyon	: Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu

Kaynak: Halenur Katipoğlu (Yay. Hz.), *Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu*, İstanbul: YKY, 1996 : 131

FOT. 63

Sanatçının Adı : Füsun Onur
Yapıtın Adı : Nü
Tarihi : 1974
Malzeme / Teknik : Tahta, cam, ayna, bebek
Boyutları : 30 x 20 x 15 cm.
Koleksiyon : Roger L. Conover Koleksiyonu

Kaynak : Margrit Brehm, *Füsun Onur*, İstanbul : YKY, 2007 : 51.

FOT. 64

Sanatçının Adı : Nur Koçak
Yapıtın Adı : Kırmızı ve Siyah ya da Nesne Kadınlar II
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine akrilik
Boyutları : 162 x 130 cm.
Koleksiyon : Sanatçı Koleksiyonu

Kaynak : Levent Çalıkoglu (Ed.), 20. yy. İkinci Yarısında Türk Sanatı :
Modern Türk, İstanbul: İstanbul Sanat Müzesi Vakfı Yayını, 2001 : 211. ;
Anonim. “Türk Resmi İçin Bir Müze Denemesi”, Sanat Dünyamız, 88, Yaz
2003 : 211

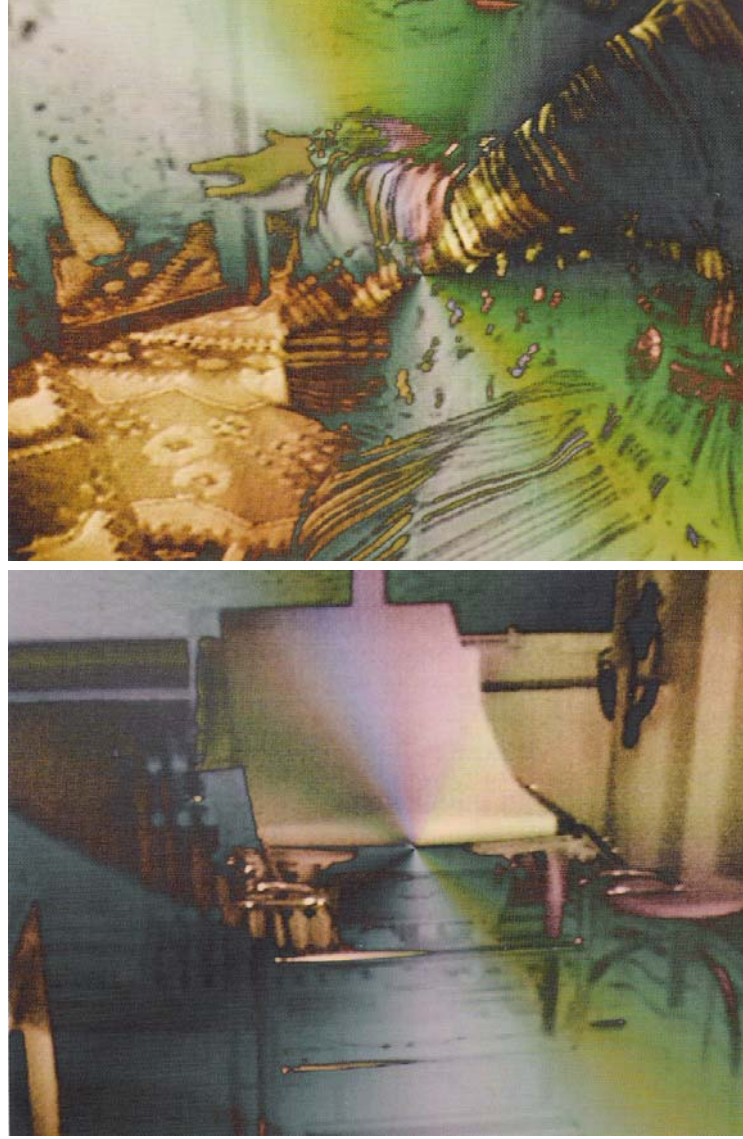
FOT. 65

Sanatçının Adı : Nur Koçak
Yapıtın Adı : Doğal Harikalar ya da Fetiş Nesneler
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine akrilik
Boyutları : 89 x 116 cm
Koleksiyon : Özel koleksiyon

Kaynak : Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul : Remzi Kitabevi, 1996 : 288
; Karşı Sanat Çalışmaları web sitesi (12 Eylül Sergisi'nden)

FOT. 66

Sanatçının Adı : Nil Yalter
Yapıtın Adı : Rahime'nin Öyküsü
Tarihi : 1978 - 79
Malzeme / Teknik : Siyah – beyaz video,
Süre : 55 dakika
Koleksiyon : Sanatçı Koleksiyonu

Kaynak : Levent Çalıkoglu (Ed.), 20. yy. İkinci Yarısında Türk Sanatı : Modern
Türk, İstanbul: İstanbulSanat Müzesi Vakfı Yayını, 2001 : 215.

FOT. 67

Sanatçının Adı : Nil Yalter
Yapıtın Adı : Harem
Tarihi : 1979
Malzeme / Teknik : Siyah – beyaz video,
Süre : 55 dakika
Koleksiyon : Sanatçı Koleksiyonu

Kaynak : Levent Çalıkoğlu (Ed.), 20. yy. *İkinci Yarısında Türk Sanatı : Modern Türk*,
İstanbul: İstanbulSanat Müzesi Vakfı Yayını, 2001 : 215.

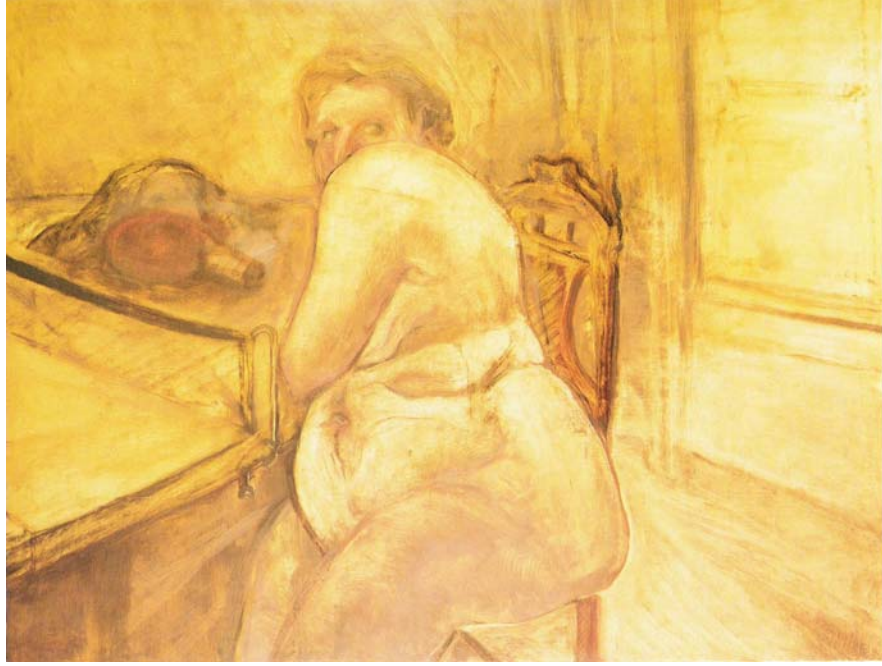
FOT. 68

Sanatçının Adı : Mehmet Gülyüz
Yapıtın Adı : Adam ve Köpeği
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Kağıt üzerine karışık teknik
Boyutları : 180 x 200 cm
Koleksiyon : Balâ Hodo Koleksiyonu

Kaynak : Nan Freeman, *Mehmet Gülyüz*, İstanbul: Galeri Nev Yayını, 1988 : 56.

FOT. 69

Sanatçının Adı : Mehmet Gülerüz
Yapıtın Adı : Ping Pong Masası ve Çıplak
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 78 x 100 cm
Koleksiyon : Balâ Hodo Koleksiyonu

Kaynak : Nan Freeman, *Mehmet Gülerüz*, İstanbul: Galeri Nev Yayını, 1988 : 66.

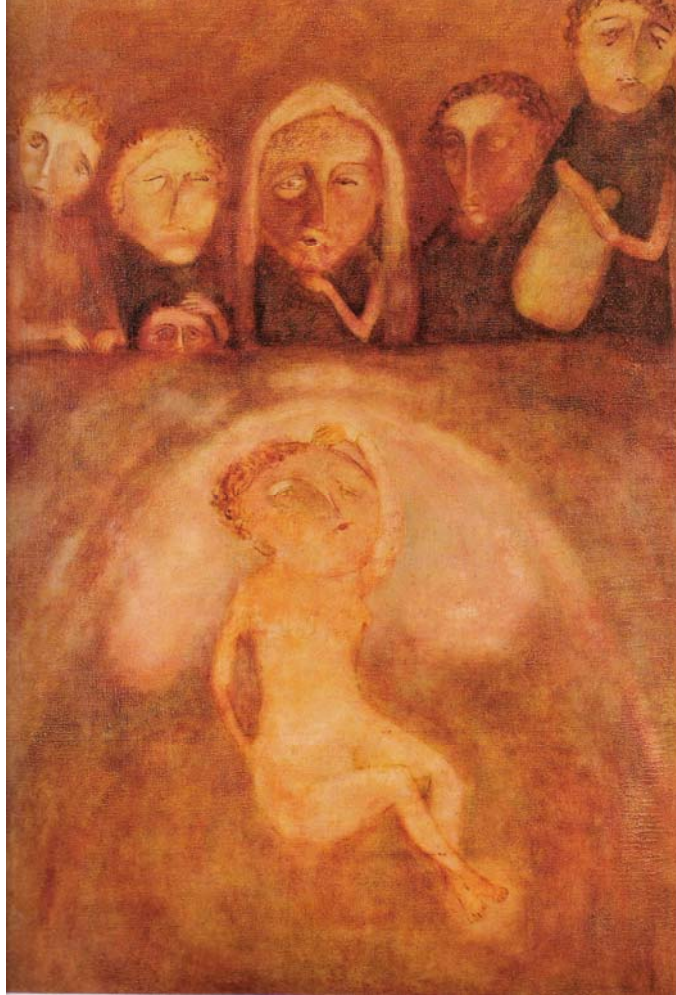
FOT. 70

Sanatçının Adı : Mehmet Gülerüz
Yapıtın Adı : Depresif
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Kağıt üzerine karışık teknik
Boyutları : 200 x 220 cm
Koleksiyon : Balâ Hodo Koleksiyonu

Kaynak : Nan Freeman, *Mehmet Gülerüz*, İstanbul: Galeri Nev Yayını, 1988 : 58.

FOT. 71

Sanatçının Adı : Alaettin Aksoy
Yapıtın Adı : Kına Gecesi
Tarihi : 1968
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 150,5 x 110 cm
Koleksiyon : Mustafa Taviloğlu Koleksiyonu

Kaynak : Levent Çalıkoglu (Ed.), 20. yy. İkinci Yarısında Türk Sanatı :
Modern Türk, İstanbul: İstanbul Sanat Müzesi Vakfı Yayını, 2001 : 205

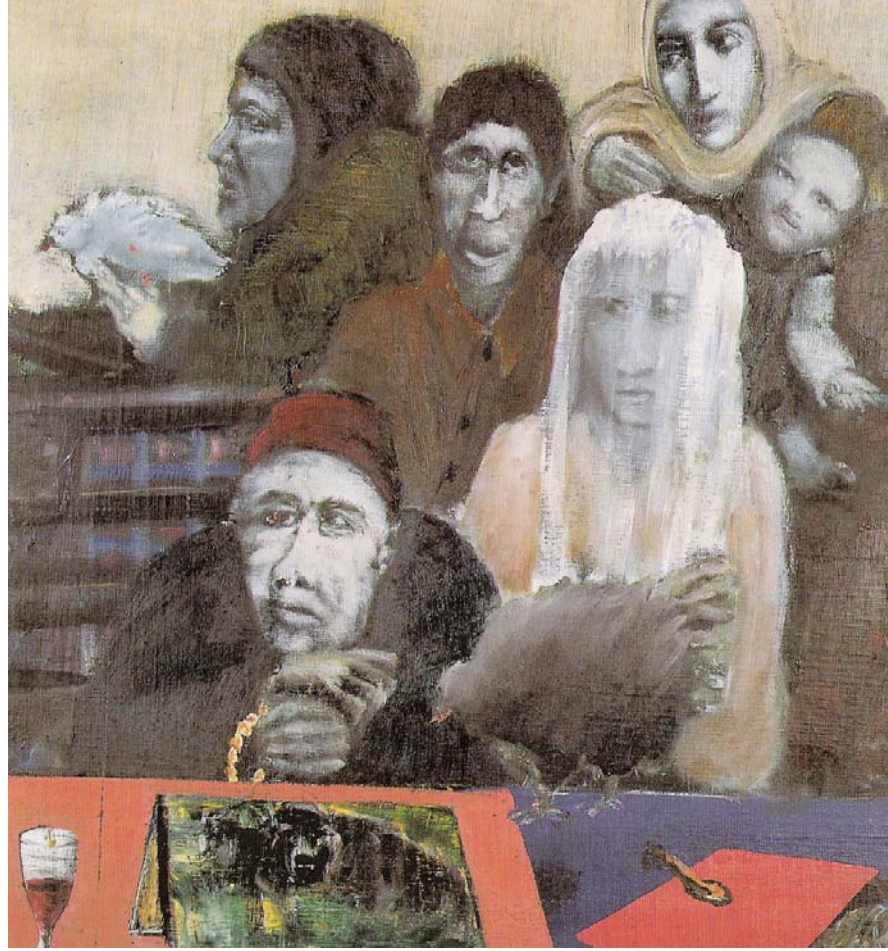
FOT. 72

Sanatçının Adı : Coşkun Gürkan (Komet)
Yapıtın Adı : İsimsiz
Tarihi : 1972
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 130 x 97 cm.
Koleksiyon : M. Manigne koleksiyonu.

Kaynak : Haldun Dostoğlu (Ed.), *Komet*, İstanbul: Galeri Nev, 1995 : 45.

FOT. 73

Sanatçının Adı : Coşkun Gürkan (Komet)
Yapıtın Adı : Bindik Bir Alamete
Tarihi : 1972
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 50 x 42 cm.
Koleksiyon : M. Taviloğlu koleksiyonu.

Kaynak : Haldun Dostoğlu (Ed.), *Komet*, İstanbul: Galeri Nev, 1995 : 50.

FOT. 74

Sanatçının Adı : Utku Varlık
Yapıtın Adı : Bilinmiyor
Tarihi : 1972
Malzeme / Teknik : Litografi
Boyutları : Bilinmiyor
Koleksiyon / Arşiv : Galeri Nev Arşivi

Kaynak : “200. Sergi” 11 Mayıs – 11 Eylül 2007 Ankara Galeri Nev.

FOT. 75

Sanatçının Adı : Utku Varlık
Yapıtın Adı : “Anılarımızın Penceresi III”
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Kağıt üzerine yağlıboya
Boyutları : 71 x 52 cm
Koleksiyon : Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel
Müzesi Koleksiyonu

Kaynak : Halenur Katipoğlu (Yay. Hz.), *Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu*, İstanbul: YKY, 1996 : 282

FOT. 76

Sanatçının Adı : Burhan Uygur
Yapıtın Adı : Kuş Kafesi Taşıyan Çocuk
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Karton üzerine yağlıboya
Boyutları : 25 x 21 cm
Koleksiyon : Taviloğlu Koleksiyonu.

Kaynak : Kaya Özsezgin, *Burhan Uygur*, İstanbul : YKY, 2000 : 97.

FOT. 77

Sanatçının Adı : Burhan Uygur
Yapıtın Adı : Gönül Kafesi
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 35 x 25 cm
Koleksiyon : Özel Koleksiyon.

Kaynak : Kaya Özsezgin, *Burhan Uygur*, İstanbul : YKY, 2000 : 111.

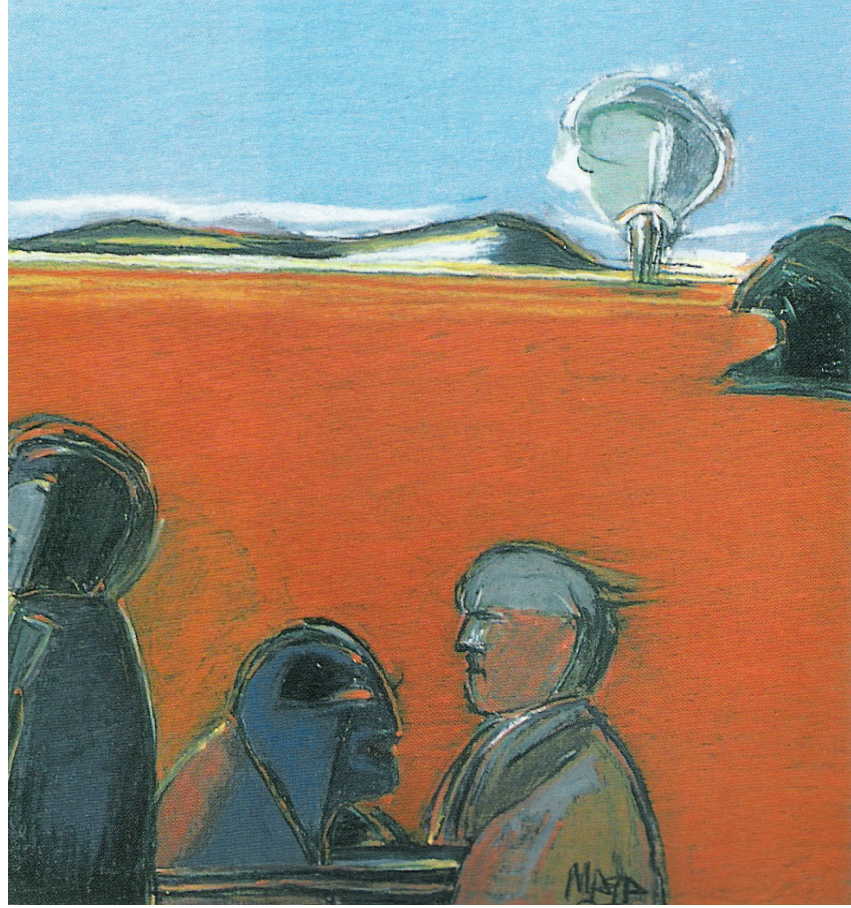
FOT. 78

Sanatçının Adı : Mustafa Ata
Yapıtın Adı : Günümüz Yaşamından Bir Kesit (triptik)
Tarihi : 1979
Malzeme / Teknik : Duralit üzerine yağlıboya
Boyutları : 56,5 x 218 cm
Koleksiyon : Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi
Koleksiyonu

Kaynak: Halenur Katipoğlu (Yay. Hz.), *Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu*, İstanbul: YKY, 1996 : 285

FOT. 79

Sanatçının Adı : Mustafa Ata
Yapıtın Adı : Kızıl Toprak
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Kağıt / Akrilik, pastel
Boyutlar : 65 x 65 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Canan Beykal, *Mustafa Ata*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1995 : 62

FOT. 80

Sanatçının Adı : Balkan Naci İslimyeli
Yapıtın Adı : Yıkıcı
Tarihi : 1974
Malzeme / Teknik : Karton üzerine pastel ve karışık teknik
Boyutlar : 50 x 50 cm
Koleksiyon : S. Yaşar Müzesi Koleksiyonu

Kaynak: Kaya Özsezgin, *DYO Resim Yarışmalarının Katkısı İle Türk Resim Sanatında 25 Yıl*, Ankara : Ajans Türk Matbaacılık, 1991 : 34.

FOT. 81

Sanatçının Adı : Balkan Naci İslimyeli
Yapıtın Adı : Şark Güzeli Fatma
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Kolaj ve boya
Boyutları : 50 x 70 cm
Koleksiyon : Özel Koleksiyon

Kaynak: www.balkannaciislimyeli.com

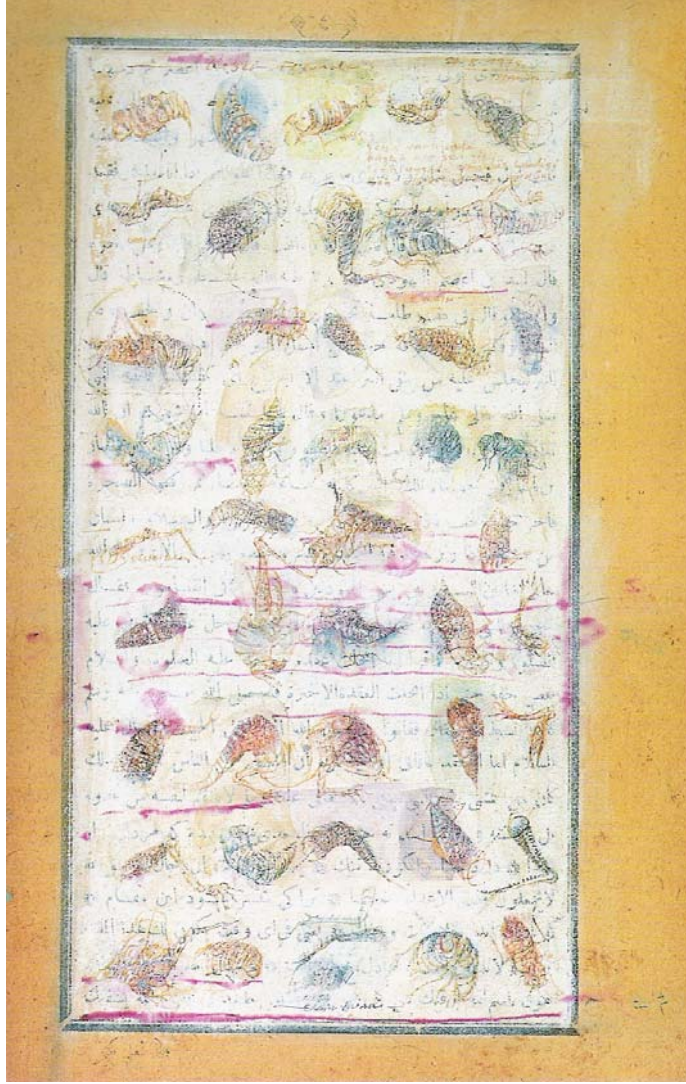
FOT. 82

Sanatçının Adı : Ergin İnan
Yapıtın Adı : Dachau Temerküz Kampı
Tarihi : 1973
Malzeme / Teknik : Gravür
Boyutları : 43 x 58 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Mehmet Ergüven, *Ergin İnan*, Ankara: Enlem 80 Yayınları, 1995 : 21.

FOT. 83

Sanatçının Adı : Ergin İnan
Yapıtın Adı : Mektup
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Kağıt üzerine karışık boya
Boyutları : 27 x 19 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : Mehmet Ergüven, *Ergin İnan*, Ankara: Enlem 80 Yayınları, 1995 : 23.

FOT. 84

Sanatçının Adı	: Mehmet Aksoy
Yapıtın Adı	: İşsiz (a)
Tarihi	: 1977
Malzeme / Teknik	: Polyester ve sac levha
Boyutları	: Bilinmiyor
Koleksiyon	: Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

FOT. 85

Sanatçının Adı : Figen Aydıntaşbaş
Yapıtın Adı : Şili
Tarihi : 1973
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 70 x 100 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

FOT. 86

Sanatçının Adı : Aydın Ayan
Yapıtın Adı : Yaşantımızdan II / Çatışma
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 80 x 100 cm.
Koleksiyon : Özel Koleksiyon

Kaynak : Kıymet Giray, *Aydın Ayan*, İstanbul : İş Bankası Yayınları, 1999 : 67.

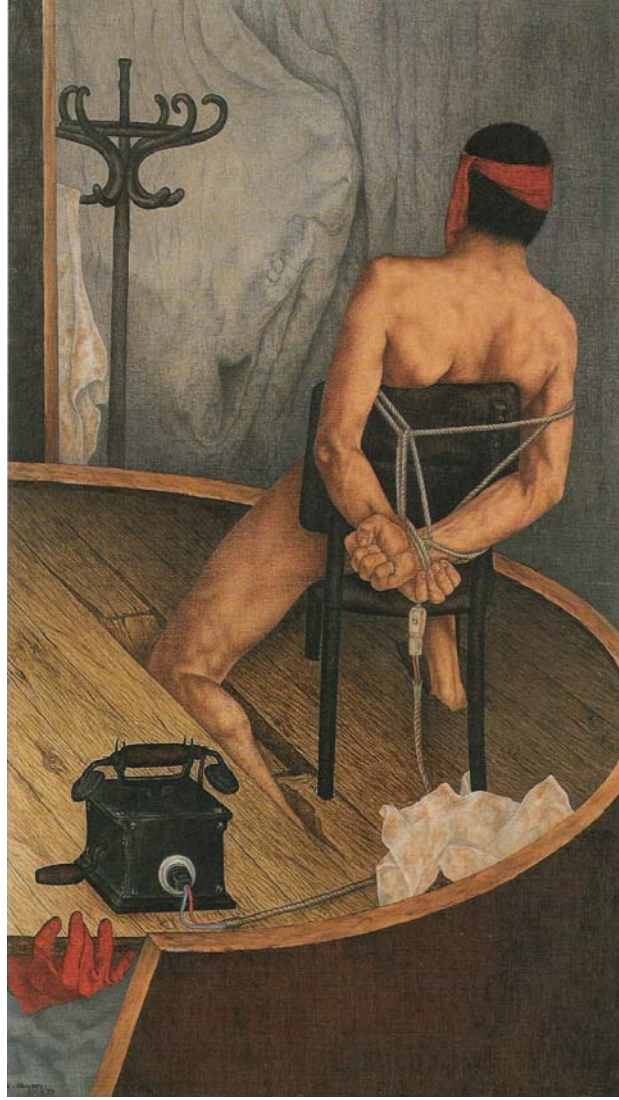
FOT. 87

Sanatçının Adı	: Arslan Eroğlu
Yapıtın Adı	: Ajitatör
Tarihi	: 1977
Malzeme / Teknik	: Kağıt üzerine kurşun kalem, suluboya
Boyutları	: 38 x 28,7 cm
Koleksiyon	: Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

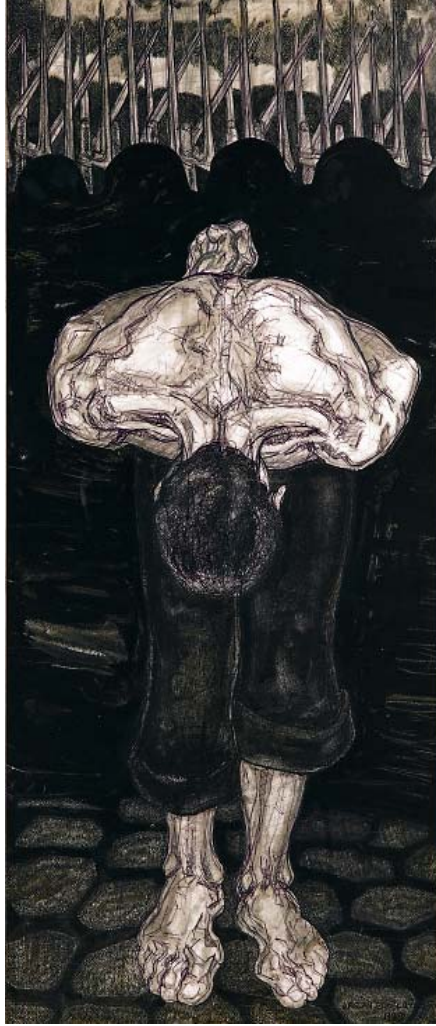
FOT. 88

Sanatçının Adı : Aydın Ayan
Yapıtın Adı : Elektrik İşkencesi
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 160 x 100 cm.
Koleksiyon : Özel Koleksiyon

Kaynak : Kıymet Giray, *Aydın Ayan*, İstanbul : İş Bankası Yayınları, 1999 : 95.

FOT. 89

Sanatçının Adı	: Arslan Eroğlu
Yapıtın Adı	: İşkence
Tarihi	: 1979
Malzeme / Teknik	: Kağıt üzerine çini mürekkebi ve tükenmez kalem
Boyutları	: 68,5 x 30 cm
Koleksiyon	: Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

FOT. 90

Sanatçının Adı : Feyyaz Yaman
Yapıtın Adı : Dolmuşta
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 162 x 114 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

FOT. 91

Sanatçının Adı : Ramiz Aydın
Yapıtın Adı : Okula Giden Çocuklar
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 70 x 100 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

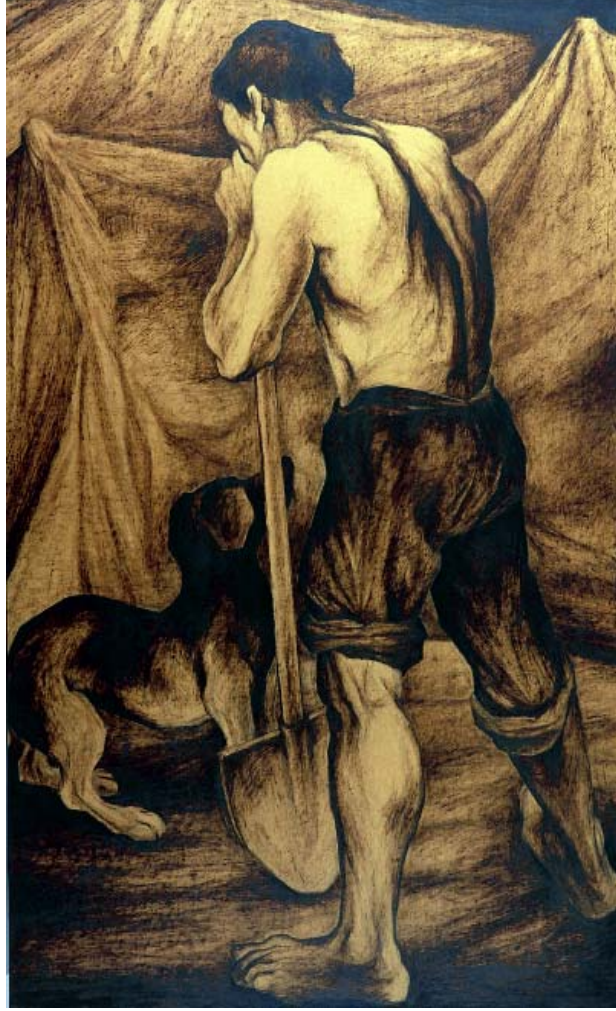
FOT. 92

Sanatçının Adı	: Kasım Koçak
Yapıtın Adı	: Portre (3)
Tarihi	: 1974
Malzeme / Teknik	: Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları	: 100 x 70 cm
Koleksiyon	: Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

FOT. 93

Sanatçının Adı : Ahmet Umut Deniz
Yapıtın Adı : Çadır Önünde
Tarihi : 1982
Malzeme / Teknik : Kraft kağıdı üzerine soba ve baca boyası
Boyutları : 150 x 100 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

FOT. 94

Sanatçının Adı	: Neş'e Erdok
Yapıtın Adı	: İşçi
Tarihi	: 1977
Malzeme / Teknik	: Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları	: 154 x 132 cm
Koleksiyon	: Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

FOT. 95

Sanatçının Adı	: Kasım Koçak
Yapıtın Adı	: Maden İşçisi
Tarihi	: 1977
Malzeme / Teknik	: Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları	: 110 x 140 cm
Koleksiyon	: Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

FOT. 96

Sanatçının Adı : Nedret Sekban
Yapıtın Adı : Demiryolu
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 180 x 140 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

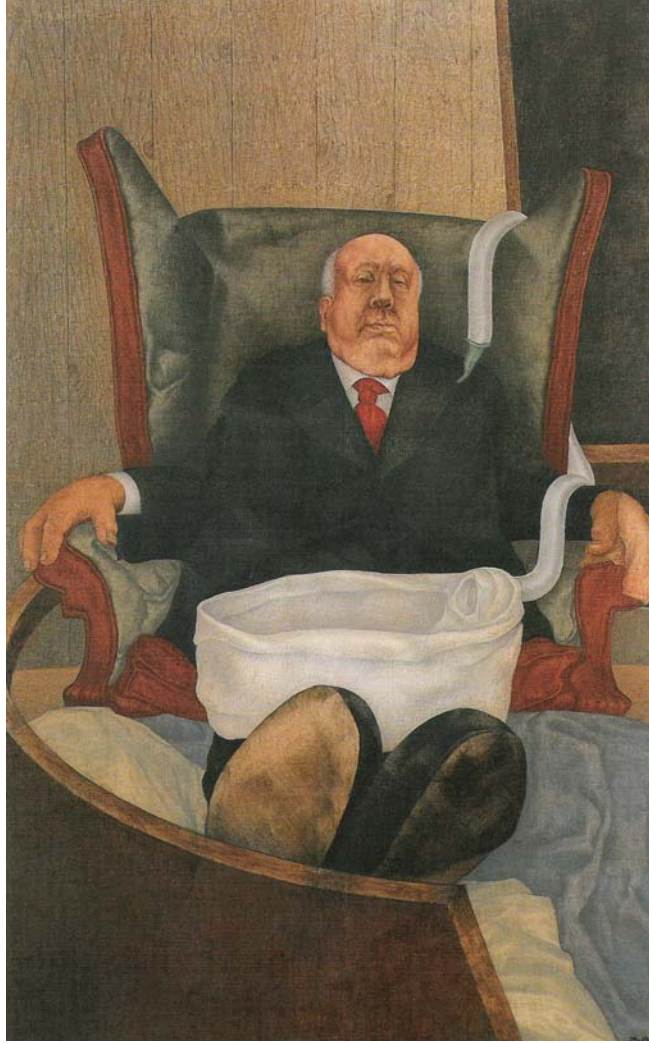
FOT. 97

Sanatçının Adı : Seyyit Bozdoğan
Yapıtın Adı : Büyük Burjuva Banyoda
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 120 x 145 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

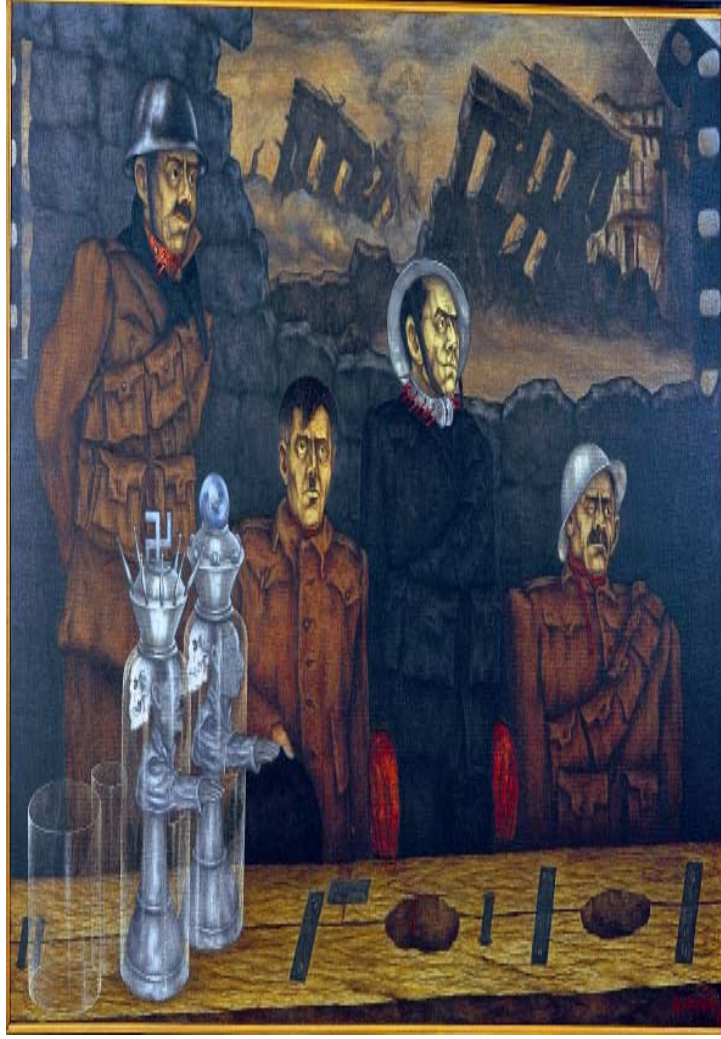
FOT. 98

Sanatçının Adı : Aydın Ayan
Yapıtın Adı : Patron
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 160 x 100 cm.
Koleksiyon : Özel Koleksiyon

Kaynak : Kıymet Giray, *Aydın Ayan*, İstanbul : İş Bankası Yayınları, 1999 : 91.

FOT. 99

Sanatçının Adı : Aydın Ayan
Yapıtın Adı : Piyonların Piyonları
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 100 x 140 cm
Koleksiyon : Sanatçının Koleksiyonu

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002.

FOT. 100

Sanatçının Adı	: Cihat Aral
Yapıtın Adı	: Mourner
Tarihi	: 1974
Malzeme / Teknik	: Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları	: 130 x 97 cm
Koleksiyon	: Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 101

Sanatçının Adı : Figen Aydintaşbaş
Yapıtın Adı : Bugün
Tarihi : 1972
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 100 x 60 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 102

Sanatçının Adı	: Yavuz Deniz
Yapıtın Adı	: İsimsiz
Tarihi	: 1978
Malzeme / Teknik	: Karakalem desen
Boyutları	: 57 x 40 cm
Koleksiyon	: Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 103

Sanatçının Adı : Hüsnü Koldaş
Yapıtın Adı : Ölüm
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 73 x 100 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 104

Sanatçının Adı : Nevhiz Tanyeli
Yapıtın Adı : Görünü I
Tarihi : 1980
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 65 x 100 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 105

Sanatçının Adı : Sabahattin Tuncer
Yapıtın Adı : Talip Öztürk
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Kâğıt üzerine tükenmez kalem
Boyutları : 31 x 43,5 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 106

Sanatçının Adı : Sabahattin Tuncer
Yapıtın Adı : 1 Mayıs
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Kâğıt üzerine tükenmez kalem
Boyutları : 33,5 x 46 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 107

Sanatçının Adı : Arslan Eroğlu
Yapıtın Adı : 1 Mayıs
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Kağıt üzerine kurşun kalem ve
çini mürekkebi
Boyutları : 78 x 36,7 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 108

Sanatçının Adı : Hüsnü Koldaş
Yapıtın Adı : 1 Mayıs (Diptik)
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 178 x 267 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 109

Sanatçının Adı : Kasım Koçak
Yapıtın Adı : Bilinmiyor
Tarihi : 1975
Malzeme / Teknik : Tuval zerine yağlıboya
Boyutları : 140 x 69 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat alışmaları, 2002

FOT. 110

Sanatçının Adı : Hüsnü Koldaş
Yapıtın Adı : Kızıldere
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 180 x 141 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 111

Sanatçının Adı : Hüsnü Koldaş
Yapıtın Adı : Kızıldere
Tarihi : 1976
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 180 x 141
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 112

Sanatçının Adı	: Seyyit Bozdoğan
Yapıtın Adı	: Karanlıktan Aydınlığa
Tarihi	: 1979
Malzeme / Teknik	: Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları	: 147 x 122 cm
Koleksiyon	: Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 113

Sanatçının Adı : Aydın Ayan
Yapıtın Adı : Şimdi Gözaydın Etme Zamanıdır
Tarihi : 1977
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 130 x 163 cm
Koleksiyon : Sanatçının Koleksiyonu

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 114

Sanatçının Adı	: Arslan Eroğlu
Yapıtın Adı	: Çağrı
Tarihi	: 1977
Malzeme / Teknik	: Kağıt üzerine suluboya, çini mürekkebi
Boyutları	: 47,7 x 32,5 cm
Koleksiyon	: Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 115

Sanatçının Adı : Cihat Aral
Yapıtın Adı : Güzel Günler Göreceğiz Çocuklar
Tarihi : 1978
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine yağlıboya
Boyutları : 100 x 64 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak: Pankart: 1970 – 1980 Sergisi, İstanbul: Karşı Sanat Çalışmaları, 2002

FOT. 116

Sanatçının Adı	: Zahit Büyükişleyen
Yapıtın Adı	: Çevre Sorunları
Tarihi	: 1979
Malzeme / Teknik	: Tuval üzerine yağlınoya
Boyutları	: 80 x 70 cm.
Koleksiyon	: Türkiye İş Bankası Koleksiyonu

Kaynak : Adnan Turani, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*, Ankara : Türkiye İş Bankası ayınları, 1984 : 198.

FOT. 117

Sanatçının Adı : Halil Akdeniz
Yapıtın Adı : R-5 İzmir Körfez Kirlenmesi İle İlgili
Görsel Değerlendirmeler-I
Tarihi : 1978 - 81
Malzeme / Teknik : Tuval üzerine akrilik
Boyutları : 115 x 115 cm
Koleksiyon : Bilinmiyor

Kaynak : <http://www.halilakdeniz.com/resimler.html>

EK - 2 : SÖYLEŞİLER

2.1. CİHAT ARAL İLE SÖYLEŞİ

(7 Şubat 2004 – Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim Bölümü)

GB – 70’li yılların sanat ortamı hakkındaki görüşleriniz nelerdir ve akademinin politik, toplumsal gelişmeler karşısındaki tavrı ne olmuştur? Karşıt görüşler söz konusu muydu ve bu durum atölyelere nasıl yansıyor?

CA – Bu sorunuza yanıt verebilmek için biraz gerilere gitmek gerekiyor. 70’li yıllar şüphesiz ki Türkiye’de gelişen politik yükselişlerin doruk noktasına ulaştığı en sıcak, en yakıcı dönemlerdir. İçinde barındırdığı önemli siyasi olayların yani 12 Mart’ın ve onu takip eden süreçlerin gençlik kesimi üzerinde yoğunlaşan eğitim sistemindeki rolü, iktidarın ve politik ortamın kararsız, belirgin olmayan yönleriyle ulaşılan 12 Eylül olayına kadar giden bir süreç. Bunların hepsi bir zincirin halkaları gibi birbirini takip eden politik gelişmeler. Bunları açmak için ben 60’lı, 68’li yıllara kadar gidilmesi gerektiğini düşünüyorum. 1968, dünya gençlik hareketi olarak nitelendiriliyor. Bu dünyada, yeni bir oluşumun, gençliğin kendi taleplerinden, politik, sosyal, yaşamsal, eğitsel, kültürel açıdan taleplerinin gündeme geldiği bir süreç 1968. Daha iyi bir gelecek, daha iyi bir toplum yaratılması için gençliğin başlattığı bir hareket. O süreçlerde şüphesiz gençlik hareketi olarak nitelendiriliyordu ama 1968 aslında politik bilinçlenme sürecinin, gençlik kesimi ve işçi sınıfı üzerinde ilk ateşlenme noktalarından biridir. Bu 12 Eylül sürecine kadar uzanan bir süreci de beraberinde getiriyor. Tabii, 1968’i besleyen birçok faktör, birçok neden de var. Bunları belirtmeye gerek yok ama, dünyada gelişen, biraz önce saydığım talepler, yani geleceği oluşturma gibi insanların ütopyaları vardır. O ütopya insanların reel durumunu yani gerçek durumunu yeniden ele alarak, ileriye dönük olarak değiştirmek, geliştirmekle ilgilidir. Böyle olunca 68 olaylarının sonucunda aynı şey, Türkiye’deki üniversiteler, özellikle İstanbul ve Ankara’daki üniversitelere gençlik hareketi olarak yansır. Biz, 1940 kuşağı bireyleri olarak hem 27 Mayıs 1960’ı hem de Akademi’de 12 Eylül’ü yaşayan bir kesimiz. Yani 40 kuşağı 68’ler kuşağı dönemine de denk gelen bir kuşaktır aslında. Yani 40 doğumluların oluşturduğu 68’liler kuşağı. 68 Olayları İstanbul Üniversitesi’nde gündeme geldiği zaman aynı talepler aşağı yukarı, yani gelenekleri de, yani ülkenin kendi içinde var olan, ama bugüne kadar ele alınmayan, göz ardı edilmiş, gelmiş geçmiş siyasi iktidarların pek fazla üzerinde durmadığı konular gençliğin talebi olarak ortaya çıktı. Fransa’daki 68 olayı bir yansıma olarak ortaya çıktı. Türk gençliğini tetikleyen bir olgu oldu o dönemde. Ben de 64 girişliydim Akademi’de. Bu hareketin içerisinde bir siyasi bilinçlenme süreci yaşadığımı biliyorum. Neye karşı? Ne için? Neden? Bütün bu şeyleri bir araya getirdiğimizde, düşünce

sistematikini oluşturduğumuzda gerçekten bazı şeylerin değerlendirilmediğini, dünyada açlığın, işsizliğin olduğu, savaşların getirdiği yıkımların sebep olduğu birçok neden, kültürel etmenler dahil olmak üzere bütün bunların sorgulaması asıl gençlik tarafından yapıldı. Aynı zamanda sosyal ihtiyaçlar, üniversiteye Anadolu'dan göçüp gelen, metro kentlere ulaşan insanların artması bilinçlenme sürecini hızlandırdı. 70'lere kadar gelindi. Tabii dışa bağımlılık olayı gündeme geldiğinde gençliğin tüm bu birikimlerin sonucu olarak tepki vermesi son derece doğaldı. 68 hareketinin sonucunda Devlet Güzel Sanatlar Akademisi öğrencisiydik hepimiz. Doğrudan doğruya Akademi'de öğrenciler, hocalar da dahil olmak üzere dönemin bu politik hareketinden etkilendiler. Öğrenci hareketi bizim üniversiteyi kuşattı. Boykotlar yapıldı, boykotlarla birlikte ortaya sürülen taleplerin cevapları arandı. Öğrencilerle biraraya gelerek asgari müşterekler oluşturulmaya çalışıldı. Yani sorunlara çözüm yolları aranmaya çalışıldı. Akademi bu bağlamda biraz daha öğrencilerin talebine daha çözüm getirici, sorunlara cevap verici bir açıdan yaklaştı. Sert, uzlaşmaz bir tavır göstermedi kurum olarak. Onlar da bir araya gelerek çözüm yolları aradılar. Ama gelişen siyasi olaylar gençlik hareketi içerisinde bazı bölünmelere neden oldu. Bakış, siyasi dünya görüşlerinin farklı oluşu nedeniyle. Talepler şüphesiz dur durak bilmeyen bir noktaya geliyor gibi görünmeye devam ediyordu. O noktalarda tabii, 1968'den 70'lere kadar birçok genç bu nedenden telef oldu aslında. Siyasi iktidarların baskıları sonucunda. 68 aslında şöyle bir olgudur. İnsan, gençler neden sanat eğitimi görürler? Böylesine bir ortamda nedir yani, akademik bir eğitimden geçmek, bir sanatçı kimliğine ulaşabilmenin böylesine bir süreçten geçerek ulaşmanın nedenleri nelerdir? Neden insanlar sanatçı olurlar. Üstelik ressam olmanın bir getirisi de yoktu o dönemde. Bunun bir pazarı da yoktur. Bugün olduğu gibi. Sadece geçmişin sanatçı adayları üzerinde bıraktığı birikim vardı. O da, bireyin özgür davranabilme yetisini bütünüyle, özgür ifade edebilme, özgürce yaratabilme duygularının ortaya çıkması. Aslında, 68 de, bu özgür yaratmanın, bu özgürlükçü yapının bireylere verdiği bir şey. Yani kimlikleşme sürecidir. Kimlikleşme, gençlerin özgürce kendilerini ifade edebilme sürecini de beraberinde getirmiştir. 12 Mart ve 1973 süreçleri, özgür ortamların yaratılması için, ifade özgürlüğü olsun, düşünce özgürlüğü olsun, ortam yaratılması için, geleceği yaratabilmesi ile ilgili bir süreçti. Geçmişin birikiminden söz ederken, baktığınız sanatçının gençlik üzerindeki etkileri ve hocaların gençler üzerindeki bilinçlenme süreçlerini hızlandırmaları, gençliğin de gelişen toplumsal siyasi olaylara karşı yabancı kalmayarak bilinçlenme taleplerinin ortaya çıkması. Yani net bir bakış açısı oluşuyor hayata karşı, insana karşı, topluma karşı. Yani sanatçının kendi başına bir yaratıcı güzel olduğu şüphe götürmez. Tartışılmaz bir durum ama, sanatçı bu yaratım süreçlerine de yaşadığı topluma karşı, bağını koparmak, ondan uzaklaşmak gibi bir duruma da girmez. Kendi alanında sadece kendisiyle ilgili bir alan olarak görmek. Individualizm diyoruz buna. Yani bireysel kimliğiyle hareket

edebilmek. Bireysellik olarak ifade edilen bir sanat yaratısının sonuçlarının ötesinde toplumsal bir yaratıya, toplumun içinde yaşadığı duruma tanıklık yaparak, birlikte oluşturduğu bir süreci getiriyordu 1970’li yıllar. Böyle olunca birey kendinden çıkıp dış dünyaya açılma süreçlerini yaşıyor. Sanatın kendi içersindeki değerliliğini kaybetmeksizin ama, hayatın da gerçekliğinden kopmayan bir gençlik olarak yetiştik. Yani sanatı böyle algılıyorduk. Kendi, bireysel ifade özgürlüğümüzü yakaladığımızda, yaratıcı gücümüzü bunun üzerine oturarak, toplumsal olanı birlikte yakalamayı hedefliyorduk. Yani iç içeydik. Toplumla birey arasında bir alışveriş söz konusuydu. Bu ilişkinin ortasında da bireysel üretim, yani sanatçının kendi duyarlılığı vardı. Ama topluma karşı yabancı olmayan, onunla söylemlerini iç içe tutabilen, dünya görüşünün, bir bakış açısının süreçselliği idi. O dönemin gençliğini genel olarak özetlersek, böyle bir bakış açısıyla yetiştiklerini söyleyebiliriz. Yalnız bu durumun tüm insanlara ait bir durum olduğunu söylemek de çok doğru değil. Farklı bakış açıları da her zaman süregeldi. Sadece bizim bulunduğumuz bir kesimin, toplumcu gerçekçi bakış açısını anlatmaya çalışıyorum.

Biliyorsunuz modernite her zaman, şekilcilik, biçimcilik üzerine bir yöneliş göstermiştir. Asıl olan özün kaybıyla ilgilidir. Biçim içerik ilişkilerinde yalnızca biçimin ön plana çıkarıldığı bir süreci yaşadığımızı düşünüyorum. Modern çağın içersinde, her şey markaya, her şey biçime, sadece albenisi olan, okşayan bir biçim anlayışına yönelik bir süreçtir. Ama ondan sonraki süreçler, bunun böyle olmadığını, buna bir öz, bir içerik, bir anlam katmanının gerektiğini düşündürüyordu. Biçimi tamamlayacak öğeler eksikti. Her şey yalnızca gözü okşamaktan ibaret değildi. Düşünceyi harekete geçirmek, bilinçlendirmekle de ilgili olarak da ortaya çıkıyordu. Resmin artık insanı düşündüren, insanı ürküten, ürkütmekten kastım irkiltmektir, uyarmaktır. O bilinci verebilmekle ilgiliydi. Şüphesiz resim, kendini biçimle anlatabilen, resmin tamamlayıcı, önemli unsurlarından biriydi ama, öyle içerik anlamı da bu işin en tamamlayıcı unsuru olarak ortaya çıkıyordu. O zaman bizim yapmak istediğimiz şeylerden biri de buydu. Toplumcu gerçekçiliğin aşağı yukarı beslenme noktaları, özellikle Meksika devrim ve Meksika duvar resmi çok önemli bir faktördür bu bilincin oluşmasında. 68 ve 70’li yılların politik ve sanatsal gelişmeleri de toplumcu gerçekçi yaklaşım temel kaynaklarıdır.

GB – 70’li yıllarda batıda sanatın özünün sorgulandığı, kavramsal sanat anlayışının benimsendiği bir süreç söz konusu. Toplumcu içeriğe sahip sanat anlayışının ise 30’lu 40’li yıllarda etkisini yavaş yavaş kaybettiğini söyleyebiliriz. Türkiye’de ise toplumcu gerçekçi olarak nitelendirilen eğilim 70’lerde yoğunluk kazanıyor. Bu durumda bir paralellikten bahsedemiyoruz. Türkiye’nin kendine özgü koşullarının yarattığı bir durum olmanın ötesinde bunun nedenlerini neye bağlıyorsunuz?

CA - Aslına bakarsanız daha tamamlanmamış bir sanat tarihi açısından bakarsak, plastik sanatlar tarihine. Batı tekniğiyle batı resmi anlayışı, yaklaşımları odaklı sürecin içinden birçok

kuşak ve dönemler geçmiştir. 1933 yani Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü içersinde oluşmuş bir d Grubu hareketi vardır. d Grubu Hareketi de aslında genç hümanite' in, bir sanat ve kültürün oluşmasında çok ciddi ve önemli bir atılımdır. Politik bağlamını, özünü taşıması açısından son derece önemlidir d Grubu hareketi. Atatürk' ün o dönemde geleceği oluşturma adına, sanatta ve kültürde, Cumhuriyet' in devrimleri içinde birçok atılımlar yapıldı. Ama buna öncü olarak ortaya çıkan bu grubun hareketi belki de Türk plastik sanatlarının politik bağlamda ilk adımıdır diye düşünüyorum. Sonraki yıllarda büyük katılımlar olduğunu biliyorsunuz. 1940'lı yılların sonlarına doğru katılımla zenginleşmiş bir grup hareketi haline dönüştü. Bu cumhuriyetin, cumhuriyet ideolojisinin ve o dönemin genç insanların, sanatçıların ve yöneticilerinin yani o dönemde güzel sanatlar akademisinin oluşturdukları politik yaklaşımların sonucu olarak söylüyorum. Bu bağlamda zaman zaman II.Dünya Savaşı' nın getirmiş olduğu yıkımların sonucunda oluşan, özellikle Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu toplumsal gerçekçi yaklaşım, realist sosyalist diye nitelendirilen 68 kuşağının üstünde bayağı etkisi olmuştur. Hiçbir şey tek başına oluşmuyor. Birbirini tetikleyen, harekete geçiren, motoru ateşleyen, gücünü veren süreçler ve dönemler yaşanıyor. Bunların hepsi tamamlayıcı unsurlar olarak karşımıza çıkıyor. Bir 68'i veya 70'i tek başına düşünemiyorsun. Bunları destekleyen, harekete geçiren süreçleri de beraberinde düşünmek zorundasınız. Bir konuyu açarken, ekonomik, toplumsal, siyasi bağlarını da kurmak zorundasınız. 1933'lü yılların Türk plastik sanatları tarihine getirdiği yenilikçi, modern yaklaşımları da dünyadan kopuk bir olay olarak da görmemek gerekiyor. Çünkü insanların büyük bir kısmı batıdan eğitim görerek buraya gelmişlerdir. Ancak çok biçimci bir yaklaşım olmuştur. Örnek olarak Zeki Faik İzer'in "İnkılap Yolundaki" ni verebilirim. Şimdi baktığınız zaman Delacroix'nın "Paris Komünü" nün birebir karşılığıdır. Türk toplumunda henüz batı anlamında bir realizm, yeni yeni cumhuriyet kuşağı olarak oturtmaya çalışmak, Osmanlı döneminden cumhuriyete geçiş döneminde oluşturulan kuşakların (1914 kuşağı gibi) farklı bir boyuta girmesi son derece doğaldır. Cumhuriyet devriminin ileri görüşlülüğü açısından birlikte düşünmenin gerekliliğini ifade etmek istiyorum. 1970'li yılların zaman zaman geniş, zaman zaman daralan bir geçmişle birlikte geçmişi oluşturan nedenlerin, gerçeğin burada aranması gerekiyor. 70'li yılların politik hareketi sanatçıdan bağımsız değildir ki. Türkiye'de gelişen her olay, durum, mesela 70'li yıllar, plastik sanatlarla uğraşan insanların üzerinde ciddi anılar bırakmıştır. Bakış açıları, dünya görüşleri farklılaşmıştır. Eskisi gibi, bohem yaşama biçiminin ötesinde, toplumsal gerçeğin içersinde, olayları kavramak, algılamak ve yaratıcı süreçlerini bunun içersine oturtmakla ilgili, hem biçim hem içerik açısından bir ilişkiler ağı yani, algılama, bir ifade etme tarzı ortaya çıktı. 70'ler böyleydi.

GB – 70’li yıllarda eski ve yeni kuşak farkı ortaya çıktı saptaması yapabilir miyiz? Plastik dil açısından ve düşünce biçimi açısından yeni oluşumları tetikleyen kesim, yeni mezun olan genç kuşaklar olmuştur diyebilir miyiz? Çünkü o dönemde birtakım sosyalist içerikli metinlerin çevirileri yapılıyor, Marksist görüşler benimseniyor ve tartışılıyordu.

CA – Bu dediğiniz çok gerçekçi bir değerlendirme. Tamamıyla kabul ediyorum. 70’ler bir kırılma noktasıdır. Çünkü 68’i takip eden yıllarda gençlik, biraz önce ifade ettim, bir bilinçlenme süreci içinde kendi kimliğini kazanmaya çalıştı. Bunu besleyen birçok unsur var. Bu kadar yığılmalı bir politik içerikli yazının, yazın alanının olduğu bir dönem belki de yoktur. Birçok çeviri, Marksist, Leninist bir söylem içersinde gerçekleştiriliyor, birçok yayınevi yalnızca bunun için çalışıyordu. İnsanlar bunları okuyarak, sanatın ve kültürün de anlamını kavramaya çalışıyordu. Neydi sanat? Neydi kültür? Sosyalist gerçekçi bakış açısından nasıl ele alınabilirdi? Bu da bir beslenme süreciydi. Bunla ilgili herkes kendini ilgilendiren bir alanda gerçek kimliğini yakalayabilmek için bu yönden, düşünsel olarak da beslenmek zorundaydı. Felsefi olarak da hayata nasıl bakıldığını, nasıl bakılması gerektiğini öğrenmek sürecindeydiler. O dönemde gerçekten, okunan kitapların niteliği ve kalitesi çok farklıydı. Bugünkü yayınevlerine bakıldığında sanat açısından çok daha farklı bir boyutta bir zenginlik söz konusu, onu kabul etmek gerekir ama, o dönemdeki yayın sürekli, politik beslenmeyi, siyasi bilinçlenme sürecini hızlandırmaya yönelikti. İnsanların kütüphaneleri ağızına kadar kitapla doluydu. Herkes her yerde, her şekilde kendine ait bir görev olduğunu hissediyordu. Bilinçlenmenin gerekliliği açısından. Ancak bir taraftan da kitapların toplatıldığı, yakıldığı, ciddi kısımların yapıldığı bir dönem olmuştur 70’ler. Zaman zaman onulmaz yaraların olduğu süreçlerin, bu dönem yani 68 kuşağı yaşamıştır. Bu bilinen bir gerçektir.

...

Çok önemli bir dönemdi 70’ler. Bakın o dönemde akademiden mezun olan genç adayların sanatçı kimlikleriyle çıktıklarında, okulu bitirdiklerinde, bugünkü gibi olmayan çok yetersiz bir sanat ortamına atıldığını söyleyebilirim. Böyle bir ortam yoktu. Çok az sayıda galeri vardı. İstanbul kentinde bir iki galeri vardı. Bir tanesi Melda Kaptana Galerisi, bir diğeri Taksim’de bulunan belediyeye bağlı bir galeri. Bazı kültür merkezlerinin (Alman, İtalyan, Fransız) galerileri vardı. Şimdi talep olmayınca, sanatçı adayları gerçekten sadece yaşamsal ihtiyaçlarını farklı bir alanda gidermek, kazançlarını sanatın dışında elde etmek durumunda kalıyorlardı. İstihdam alanı oluşturulmamış. Sanatçı kendi ürettikleriyle baş başa kalıyordu, bunun mücadelesini bile birey olarak tek başına vermek zorundaydı. Varsıl bir aileden geliyorsanız bu son derece kolaydı. Aksi durumda son derece zor bir durumdu. Ya öğretmenlik yapmak durumundaydınız, ya da herhangi bir gelir kaynağı oluşturan bir alana doğru yöneliyordunuz.

...

Tabii 70'ler çok geniş bir konu, birçok düşünce birbiri içine giriyor. Örneğin 12 Mart ve 12 Eylül süreçlerini birbirine çok benzetiyorum. Ancak 12 Mart'ın 12 Eylül'den ayrılan en önemli yanını, 12 Eylül'ün ülke geneline çok yayılmış olması, gençlik üzerinde ciddi bir politik baskı oluşturması, bütün beslenme kaynaklarının bütünüyle budanmış olması olarak görüyorum. 12 Mart süreci daha da gelişen bir süreçti. 12 Mart da politik gelişim daha da hız kazandı. İşte 1 Mayıs'lar her yıl yeniden bir coşkuyla kutlanması, genç kesimin toplum üzerinde bıraktığı izlenimler, siyasal bir bilincin artmasına, sonuçta kutuplaşmasına, farklı siyasi görüşlerin oluşmasına neden oldu ki, beraberinde kanlı süreçlerin yaşanmasıyla 12 Eylül sürecinin gerçekleşmesine yol açtı.

GB – O dönemde sanatçıların örgütlenmesi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

CA - 1971'den 1975'e kadar yurtdışındaydım, olayların büyük bir kısmını oradan takip ettim. Daha doğrusu arkadaşlarımızla takip ettik. 75'te döndüğümde olaylar, artık Türkiye'de farklı bir boyut kazanmıştı. Gençlik hareketi artık, özellikle dev – genç ve dev-yolla ilgili idealler, tabii Türkiye'de çok yazık olmuştur. Büyük bir yıkımdır o. Sert, yok edici yaklaşımların, gençlerin asılması sonrası. Olaylar dur durak bilmedi. 75'lerin sonlarına doğru giderek yükselen bir ivme söz konusuydu. Biz o dönemde sanatçıların hayata daha farklı bir bakışla sanatlarını üretmeleri ve bir araya gelme gerekliliğini hissederek bir dernek içinde buluştuk. Görsel Sanatçılar Derneği. O dönemde çok az sayıda üyemiz varken birkaç sene içinde epeyce bir artış oldu. Neden böyle bir artış oldu? Olaylar birbirine bir zincirin halkaları gibi bağlıdır. 12 Mart'ın getirdikleri insanlar üzerinde ciddi bir baskı oluşturuyor. Yani bunu ifade edebilmenin, daha farklı bir bakış açısıyla ifade edebilmenin ancak birarada olmakla mümkün olabildiğini kavramıştık. O zaman çok sayıda insan vardı dernekte ve içinde çok farklı ifade biçimleri olan fakat aynı dünya görüşünü paylaşan insanlardı. Aynı örgütün içersinde birlikte çalışıyorduk. Her şey aslında sanat içindi ama sanat için olmakla kalmıyordu, toplum için de olmanın zorunluluğunu beraberinde getiriyordu. Biz sanatın dış dünyadan kopuk olarak sadece farklı bir anlam ya da farklı bir konumda değerlendirilmemesi gerektiğini düşünüyorduk. Ayrımcı değil birleştirici olmaya çalışıyorduk. Sanatın en önemli özelliklerinden biridir birleştirici olmak. İnsanlar arasındaki iletişimi ve bunun sonucundaki ifadesini yakalamak. O köprüyü oluşturuyorsunuz ama onun sürekliliğini ve kalıcılığını sağlamak gerekirdi. Bu sadece sanatı bir ifade biçimi olarak görmek değil de, onu besleyen bütün değerleriyle birlikte görmek gibi bir yaklaşım içersindeydik. Aslında burada insan düşüncesine verilen önem son derece önemliydi. İnsan düşüncesi de üretkendir. Bu olmadan zaten farklı üretim alanlarına da giremezsiniz. Sanat o zaman değer kazanıyordu, yani düşüncenin üretimiyle görsel olanın birleşmesi son derece önemliydi. Sadece görsel olana ait bir yaklaşım değil, düşünsel olanla birlikte ele almakla ilgiliydi.

GB – 70’lerde bir yandan İstanbul Sanat Festivali düzenleniyorken, bir yandan da belediyelerin düzenlediği Kartal Sanat Şenliği, Antalya Sanat Şenliği gibi etkinlikler yapılyordu. Süreli yayınlarda çıkan bazı yazılarda İstanbul Sanat Festivali’nin burjuva etkinliği olduğu ve halka hitap etmediği yönünde eleştiriler yer almaktadır. Sizce sanat şenlikleri festivale karşı bir alternatif miydi? Yoksa bu iki oluşum arasında bu tür bir ilişki söz konusu değil midir?

CA – Şimdi şöyle bir süreç vardı. Özellikle sanat festivali, her belediyenin ilerici nitelikli olan belediyelerin yapmak zorunda olduğu bir etkinlikti. Çalışan insanların sanatla olan ilişkisini kurmak çok önemliydi. Onların geleneklerle olan bağlarını koparmamak. Sanat onlar için, ayrı dünyalardaki insanların yarattığı bir olay değil, her alanda üreten insanın olduğu gibi (nasıl fabrikada bir şeyler üretiyorsunuz) sanatçı da bir emekçidir, sanat emeği bir sanat ürünüdür biçiminde değerlendirmenin olduğu süreçlerde işçiyle, işçi sınıfıyla sanatçı bir arada sorunlarını çözme yolunu seçtiler. Burada aslında, o dönemlerde Kartal Sanat Festivali gibi birçok yerdeki festivalde sanatçı kendi meselesini halka anlatmak zorundaydı. Bunu anlatarak bir süreci oluşturacaklardı. Bunları biz kim için yapıyoruz? Sanat üretimini kim için yapıyoruz? Satın alınan bir meta olarak, duvarlara asılan maddi karşılıkla alınmış bir olgu mudur? Yoksa kültürü ve geleceği besleyen bir olgu mudur? İnsanların bilinçlenmesinde, düşünce üretiminin artmasında, hayata karşı daha dirençli ve daha insani, barışçıl bakış açılarının yaratılmasında, bunların kazandırılmasında rolü olan bir yaratım alanı mıdır? Yoksa nedir ? Bireylerin tek başına bir ifade biçimi midir? Bütün bunlara baktığınızda, toplumdan kopuk olmayan, insanlardan kopmayan, onlarla ilişki kuran, besleyen, düşündüren bir yanı olduğunu da düşünmüşümdür. Belediyeler bunları kendilerine asli bir görev olarak kabul ediyorlardı. Aynı bu bakış açısıyla. Sadece gelir kaynaklarının olması nedeniyle, bunlar belediyelerin üzerine bir görev gibi geliyordu. Sivil toplum kuruluşları içersinde, bu hareketleri yüklenebilecek şekilde maddi gelire sahip olmayan kuruluşlar bu işleri üstlenemiyorlardı. Dolayısıyla da bu tür sivil toplum kuruluşları, belediyelerle, özellikle kendi yapılarına, kendi dünya görüşlerine uygun bir belediyeyle ilişki kurarak, festivallerin halkın bilinçlendirilmesi yolunda böyle bir çalışma yapıyorlardı. Kartal Kültür Festivali ya da buna benzer festivaller bu biçimde oluşuyordu. Sizin söylediğinize gelince, burjuvazi, siyasi iktidarlar her zaman kapitalizmin, emperyalizmin sanatsal bir yönlendirici olması durumunda bir karşı koyma söz konusuydu tabii. Burjuvazinin, iktidarın sanatı farklı bir yapıyla ele alarak yörüngesini değiştirmek, sanatı yalnızca görsel bir planda göstererek aslında, içini, özünü boşalttığı gerçeğiyle karşılık bir çatışma ve karşıtlıklar süreciydi bu. Böylesine bir yaklaşım da şüphesiz vardı. Bu bilinen bir gerçektir, mesela o yüzden bankaların kendi galerilerinde böylesine sergilere katılım çok olmazdı. Çünkü, bankalar sermayenin bir uzantısıydı. Banka galerilerine gidilmez. Gidilirse burjuvazinin

hizmetinde olurdunuz. Sizi yönlendiren, sanatı farklı bir yöne çeken, burjuva alışkanlıklarına sürükleyen bir düşünceye doğru yol alırdınız. Yani politik bir duruş vardı. Ama bizim içinde bulunduğumuz örgütlenme biçimi bunu, bu şekilde kabul etmiyordu. Bizde soyut resim yapan, soyutlamayı kendine bir ifade biçimi olarak kabul etmiş birçok sanatçı üyemizdi. Biz sadece toplumun değer yargılarına karşı sanatçının bakış açısının değişmemesi, topluma ait bir birey olduğunu unutmaması, gelişen olaylara yabancı kalmaması ve aynı duygularla hareket etmesi, yani insanların yaşadığı olaylardan kendini çekmemesi, politik olaylara dahil olması bekleniyordu. Bireysel ifade biçimine kimse karışmaz. Karışılmamalıydı. Bakış açımız böyleydi. Aksi taktirde örgütsel bir yapı kuramazdınız. Bizim o dönemdeki örgütsel yapımız içinde mutlaka bir siyasal bakış açısı vardı. Ama önemli olan sanatçıyı toplumsal gelişim içersine dahil edebilmektir. Olaylara karşı duyarlılıklarını, gelişen siyasi olaylara karşı yabancılaşmamayı sağlamak, bu yönden politik bir bilincin gelişmesini sağlamak. Çoğu zaman sanatçı politikanın dışındadır. Politik ya da siyasi yaşamla hiçbir bağı yoktur. Yaygın bir görüş vardır, sanki sanatçı hayattan kopuktur. Siyasetle hayatın iç içe olduğu bir dönemde sanatçı nasıl bunlardan kopuk olabilir. Onun dünyası ayrıdır. Siyasete bulaştırmayın. Bunun tam karşıtı olan bir görüşü savunuyorduk. Sanatçı da bu toplumun bir parçasıdır, onunla iç içe olmalıdır. Bütün olaylara karşı tepkiselliğini kullanabilmelidir. İster bu şekilde, ister başka bir şekilde. Ama mutlaka gelişen olaylara duyarlılığı olabilmelidir. Kendini bu şekilde algılayan bir sanatçı topluluğu olarak 76 Antalya Sanat Festivali'nde sesini duyurabilmek. Görsel Sanatçılar Derneği' nin katıldığı etkinlikte, uluslararası alandan aynı dünya görüşünü paylaşan birçok insan katıldı. Kimisi soyut, kimisi figüratif anlamda resimler ürettiler. Bu çok renkli bir mozaiği oluşturuyordu aslında. Ama topluma karşı bakış açıları o gerçekçiliğin içersinde daha toplumcu idi. İfade biçimleri değişik olabilir. Ama o öyleydi.

GB - Üslupsal farklılıklardan söz ettiniz? Siyasi duyarlılıklarınız farklı ifade biçimlerine nasıl yansıyor?

CA – Görüş açıları çok farklı. Toplumsal duyarlılıkların en zenginleştiği süreç. Üslup farklılıkları olmasına karşın, dönemin tanıkları olmak açısından 1977'de "1 Mayıs" şenliklerine birlikte çalıştık. Silahlanmaya karşı bir tavidir. Çocukların iyi bir geleceğe sahip olması isteklerinin yansıtıldığı bir şenlik olacaktı, polis yüzünden engellendi. Spor ve sergi sarayında "1 Mayıs Sergisi" açtık. Yüzlerce yapıt sergilendi. Yapıtlar saldırıya uğradı. Farklı eğilimlere sahip insanlar kenetlendi, yapıtları korumak için. Farklı sanat anlayışlarına sahip sanatçılar nasıl bir araya geldi, dayanışma gösterdi? Çok önemli. Şükrü Aysan, Fransa dönüşü farklı bir anlayışla geldi. 1 Mayıs için yaptığı serigrafı önemlidir: "Nicelik niteliği dolduruyor!".

...

Cumhuriyet'in 50. yılı kutlanırken 12 Mart'ın getirdiği yıkımla birlikte, Türkiyeli Genç sanatçılar olarak Fransa'da bir bildiri yayımladık. Gençler vurulurken (Gezmişlerin idamını izleyen bir süreç), nasıl oluyor da şenlikler yapılıyor diye. Fransız sanatçı Mathieu'ya afişler (kutlama afişleri) yaptırılıyor. Böylesine bir ortaklığı bizimki sanatçılarla.

GB- Akademideki hocalarınızın biçim diliniz ya da siyasi tutumunuz üzerinde bir yönlendirmesi oluyor muydu? Örneğin Neşet Günal' ın?

CA - Neşet Günal'ın gerçekçi dili ile benim dilim arasında çok farklılık var. Hocaların yönlendiriciliği yoktu, öğrencinin kişisel çabası ve inisiyatifi vardı. Hocaların hiçbirisi öğrenciyi yönlendirici bir durumda değildi. Forumlar yapılırdı, Bedri Rahmi'nin konuşmaları çelişkili durumlar çıkarırdı. Ruhi Su dinlenirdi. Hüseyin Gezer'in müdürlük yaptığı bir dönemde, bütün okul kuşatıldı, boykot yapıldı. Hüseyin Gezer ve öğrenciler Devlet Resim Heykel Müzesi'nde bir toplantı yaptı ve anlaşmalar sonucu boykot kaldırıldı. Sert ve uzlaşmaz değillerdi.

GB – Teşekkür ederim.

2.2. GÜLSÜN KARAMUSTAFA İLE SÖYLEŞİ

(Mayıs 2004 – İnternet üzerinden elektronik posta yoluyla)

GB - 1970'lere yeni mezun bir öğrenci olarak girdiğiniz göz önünde bulundurulursa akademideki ortam hakkında bilgi verebilir misiniz? Bedri Rahmi atölyesinde aldığınız eğitim sizi ne yönde etkilemiştir? Özellikle figür eğiliminin genç sanatçılar arasında ilgiyle karşılanmasının Neşet Günal ve Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun atölyesinde verilen eğitimle yakından ilgili olduğu düşüncesine siz nasıl yaklaşıyorsunuz?

GK - 1969 yılında Burhan Uygur'la birlikte Akademi'den mezun olurken dönemin uyumsuz öğrencileri olarak pek çok şeyi değiştirmeye çalıştığımız bir gerçektir. Akademi bizim öğrenciliğe başladığımızda modern resmin hatta daha çok non - figüratif resmin etkisi altındaydı ve sanat ortamıyla tanıştığım bu yıllarda genç sanatçıların artık demode olmaya başlamış bu anlayışı yıkmak ve yerine daha sorgulayıcı bir tavır koymak adına büyük çabaları vardı. Mehmet Güleriyüz, Utku Varlık, Komet figüre dayalı bir resim anlayışı içinde ürün veriyor ve bunu "genç ressam" grubu sergileriyle pekiştiriyorlardı. O yıllarda Paris'ten yeni dönen Adnan Çoker, Özdemir Altan ve Altan Gürman'ın kadroya asistan olarak katılmaları da ortama yeni bir soluk getirmişti. Adnan Çoker'in öğrencilerine yaptırdığı, resmi performansa yakınlaştıran tek seanslık müzik eşliğinde resim çalışmaları, Özdemir Altan'ın resim sorunsalını tekstile taşıyan duvar halısı denemeleri, Altan Gürman'ın renk ve biçim üzerine yoğunlaşan ve daha sonra 'temel sanat eğitimi'ni akademik ortama eklemeyecek araştırmaları, öte yandan o sıralar Robert Kolej'de hoca olan ve Amerika'da eğitim görmüş (daha sonra Akademi kadrosunda profesör

olarak yer alacak) Özer Kabaş'ın Akademi öğrencileriyle kurduğu yakınlık geleneksel ortamın yerini yavaş yavaş yeniliklere bırakmakta olduğunu haber veriyordu. Güzel Sanatlar Akademisi döneminin bir kültürel buluşma ortamıydı. Önemli güncel sergiler, sinema gösterileri, konferanslar ve konserler bu çatı altında gerçekleştiriliyor ve bu sayede öğrencilerin kolaylıkla erişebileceği disiplinler arası bir ortam oluşturuluyordu. Bedri Rahmi Eyüboğlu diğer Akademi öğretim üyelerinden farklı olarak 60'lı yıllarda Birleşik Amerika'yı görmüş ve oradaki sanat ortamından adanıklılı etkilendi. Eğitiminde öğrencilerine daha özgür bir alan açıyor dünyayı daha iyi tanımları için çaba sarf ediyordu. Onun atölyesinde resimden sorumlu olduğumuz kadar gündelik olaylardan haberdar olmak ve yalnızca bir ressam değil bir entelektüel olabilmek için çaba göstermek zorundaydık. Bu çabamızı hoca zaman zaman evinde düzenlediği toplantılarla destekliyor, dönemin önemli fikir sanat ve müzik adamları ile temas etmemizi sağlıyor bize bir sanatçı tavrı aşlamaya çalışıyordu. Bunu anlayan ve bundan faydalanabilen faydalıyor diğerleri ise geçip gidiyordu. Bedri Rahmi'nin bir eğitmen olarak sunduğu en önemli yaklaşımın bu olduğuna inanıyorum çünkü sanatta eğilimler sürekli değişir ama 'full time' sanatçı olmayı ben ondan öğrendim. Çok değerli hocamız Neşet Günel'in eğitim biçimi ise bundan tamamen değişik bir sisteme dayalı idi. Buna kendi öğrencileri daha iyi cevap verebilir.

GB - 1970 – 1980 yılları arasındaki sanatçı örgütlenmeleri hakkında bilgi verebilir misiniz?

GK - 70'li yılların başında dönemin fırtınasını yakından yaşamış biriyim. 12 Mart 1971'de, pek çok aydın işçi ve öğrenciyle birlikte askeri yönetim tarafından tutuklandım. Yeni evlenmiştik. Ben altı ay, Sadık Karamustafa ise iki buçuk yıl hapis yattı. 1968 gençlik hareketleri dünyayı sarsarken biz de öğrenciler olarak boş durmuyor ve okul ortamında isteklerimizi dile getiriyorduk. Eğitimde bir sürü boşluk vardı ve daha iyi bir düzene geçebileceğimize inanıyor bu konuda çalışmalar yapıyor ve öneriler getiriyorduk. Bu tavır, isteklerin cevabını alabilmek doğrultusunda okulun bir ay kadar işgal edilmesine yol açtı. Elbette o sıralar İstanbul'da bütün üniversiteler işgal altındaydı ve öğrenciler taleplerini dile getiriyorlardı. Sonunda işgal uzlaşma ile sonuçlandı ve öğrenciler, o dönemde haklarında kamu davası açılmasına rağmen, Akademi yönetiminde oy sahibi bir temsilcilerinin bulunmasını da kapsayan birçok önemli hak elde ettiler. Ama ne yazık ki özgürlük arayışları içinde geçen bu dönem sonunda yerini askeri yönetimin baskısı altında acı ve sancılı bir zaman dilimine bıraktı. 70 öncesi sanatçı örgütlenmesinin çok bilinçli ve tutarlı olduğu söylenemez ama çok içten bir tavırla birşeyler yapmak ve birşeyleri değiştirebilmek için biraraya geliyorduk. Küçük bir topluluk olduğumuzu hatırlıyorum. Bu anlamda sanat tarihini, aldığımız kurumsal eğitimi yeni baştan ele alma, üzerinde düşünme, ve sorgulama ve alışılmış olanı dönüştürme çabamız vardı. Sanatçılar olarak o güne kadar pek düşünülmemiş alanlarda varlık göstermeye çalışıyorduk. Sokaklar, grev

alanları gecekondü bölgeleri işçi toplantıları gibi. Bizimle birlikte genç sinemacı grupları sokak tiyatroları şairler ve müzisyenler vardı. Bu dönemde yaptığımız en önemli işlerden biri ise Teknik Üniversite'de Paris'te 68 olayları sırasında faaliyet gösteren "Atelier Populaire" benzeri, ama kendimize özgü devrimci afişler bastığımız bir ipek baskı tezgahı kurmaktır. 71 sonrası hayata dönmemiz zaman aldı ve tekrar bilinçli ve örgütlü bir biçimde çalışmamız 1975 yılında kurulan Görsel Sanatlar Derneği ile başlar. Bu sefer derneğin çalışma düzeni ve hedefleri daha belirgin saptanmıştı.

GB - Bir sanatçı olarak siyasi ortamın belirsizliği, ekonomik bunalımlar, sokaktaki şiddet size ve sanatınıza nasıl yansıyor? Bu konudaki tavrınız nasıl olmuştur? Günümüzdeki sanat anlayışınızla 70'lerdeki sanat anlayışınızı karşılaştırmanız gerekirse, o dönemin ayırıcı yanları nelerdir?

GK - O dönemde sanatın bazı sorunları dolaylı da olsa çözebileceği düşünülüyordu. Mesela bir konuda bağış toplanması gerekiyorsa sanatçılardan resim bağışlamaları isteniyordu sergi yapılıyor ve bağışlanan resimlerin satılmasında sağlanan gelir gerekli ortama ulaştırılıyordu. Ama bu durum sanatın ve sanatçının bilinçli olarak hayata müdahalesi biçiminde değildi. Nasıl bir interaktivite sağlamamız gerektiğini ve ne yoldan bunu yapabileceğimizi bilmiyorduk. Bir konu etrafında siyasal içerikli afiş yapmak bir yardım konseri düzenlemek bunların hiç biri bilinçli ve tasarlanmış bir temas oluşturmuyorlardı. Yine de aktivitelerimiz bazı faşizan saldırılarla interaktif hale zorunlu olarak dönüyordu. 1976 da gerçekleştirdiğimiz Antalya Duvar resmi Sempozyumunda olduğu gibi. Antalya'nın belediye tarafından bize verilen duvarlarına yaptığımız resimler bir gece içinde tümüyle tahrip edilmişti. 70 ve 80'li yıllarda son derece içe dönük ve kapalı bir hayat yaşadık Türkiye'de. Dünya ile temasımız çok sınırlı idi. Buna bir de benim ve Sadık Karamustafa'nın tutuklanmalardan sonra büyük bir aydın grubunun birlikte etkilendikleri 18 yıl süren pasaport ve yurt dışına çıkma yasağı eklenince tecridin ne kadar can yakıcı olduğunu anlayabilirsiniz. 1990 sonrası dünya sanat ortamları ile kurduğum ilişkiler bana büyük sergilerin yanı sıra alternatif ortamlarla da çalışma imkanlarını açtı. O zaman 1970'lerin başında biraraya gelişimiz ve birşeyler üretme çabamızın ne kadar saygın bir çaba olduğunu fark ettim. Biz o dönemde kendi koşullarımıza göre hareket etmiştik ve belki de içinde bulunduğumuz zor koşullarda daha fazlasını oluşturamamıştık ama yine aynı yıllarda Amerika'da faaliyet gösteren aktivist sanat grupları yeni yöntemler geliştirerek sanat ve toplumsal ilişkileri pek çok açıdan irdemişlerdi. Bunları tanımak ve bir köşesinden onları yeniden yakalayıp birlikte çalışmak bana çok yararlı oldu ve şu anda dolaşımda olan birçok projem bu gruplarla birlikte ürettiğim projelerdir.

GB - 1970'li yıllarda figüratif eğilimlerin yeniden güç kazandığı yıllar olarak nitelendirilmektedir. Bunun nedenlerini yükselen muhalefetle, sokaktaki hareketlerle

açıklamak yeterli midir? Başka ne tür nedenler olabilir? Özellikle merak ettiğim Marksist görüşlerin figür resminin öne çıkmasında etkisi olmuş mudur? Dönemin kuramsal metinlerinin yeterince içselleştirildiğini, yapılan okumaların (kavramlar vd. açısından) sanatsal üretimlere yansıtıldığını düşünüyor musunuz?

GK - Akademi'de figüratif resmin patladığı dönemlerde bu ortamdan tamamen ayrılmış durumdaydım. Hala da o dönemde yükselen figür anlayışının Marksizm'le bağdaştırılması ve bir ideolojinin sözcüsü gibi sunulması benim için soru işaretidir. Bana kalırsa bu birleştirme eğilimi yine bir gecikmişlik belirtisi. Dünyadaki rejim değişikliklerinden sonra geriye doğru baktığımızda Marksist rejimi benimsemiş ülkelerin hemen hepsinde 70'li ve 80'li yıllarda sanat alanında inanılmaz bir devrimin hüküm sürdüğünü ve sanatsal üretimin figür resminin çok uzağında bambaşka eleştirel bir üretim içinde olduğunu görüyoruz. Bu düşüncem son olarak katıldığım üç 'Balkan' sergisi ve Balkan ülkelerinde düzenlenen etkinliklere katılma olanağını bulduktan sonra daha da pekişti. Figüratif resim izleyiciye birşeyler anlatmak adına daha kolay bir yoldur ve benim de anlatım çabası içinde ürettiğim resimleri içeren bir dönemim var. Ama bu resimler ne pentür niteliği taşıyor ne de Marksizm'e gönderme yapan figür resimleri. Bu resimleri yaparken daha o zamanlar birşeylerin eksik olduğunu fark ediyordum. 1980'ler Doğu Avrupa ve Sovyetlerdeki rejimin çökme dönemi idi ve bizde de "arabesk yıllar" ın başlangıcı. Değerler inançlar kökünden sarsılıyordu ve bir sanatçı olarak ben yine herşeyi gözlemlerken buluyordum kendimi. Bu gözlemi içselleştiren bir seri resimden sonra kendimi çağdaş sanatın daha demokratik ve özgür anlatım biçimleri içinde bulduğumda tam anlamıyla rahatladım. Şu anda sosyal alanda sanatsal pratiği de kapsayan bir yaklaşımla ve rahatlıkla çok çeşitli medyumunu istediğim biçimde kullanarak ve politik tavrımdan hiç bir şekilde vazgeçmeden ürün vermeye devam ediyorum.

GB - Son olarak 1970'lerin Türkiye'sinde sanat ortamı size göre nasıldı? Kurumlar, galeriler, sergiler, sanatçı duruşu, eğilimler, farklılaşmalar vb. konular üzerinden bir değerlendirme yapabilir misiniz?

GK - 70 öncesi Türkiye'de sanat, tek kanallı Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve her yıl gerçekleşen Devlet Resim Heykel Sergileri'nin güdümünde yürüyen kısıtlı bir ortamın ürünüydü. Genç 'Cumhuriyet' o güne kadar büyük yatırımlar yaparak ve çaba göstererek bu ortamı yaratabilmiş ve sürdürüyordu. Bunu değiştirmek, zenginleştirmek, öte yandan eleştirmek yıkmak ve yeniden yapılandırmak yeni jenerasyonun işi idi. 70'li yıllar bu yıkmak ve yeniden yapılandırma yıllarıdır bence. 70 sonrası Akademi hegemonyası gücünü kaybetmiş, birbiri ardından özel galeriler açılmış devlet sergilerinin önemi kalmamış her tür sanatın kendine göre bir alan bulduğu bir dönem başlamıştır. Bu çok hızlı bir gelişmedir ama aynı zamanda çok sağlıklı sonuçlara ulaşmıştır kısa zamanda. Engellenemez değişim ve gelişimlerin sonucunda

90'lı yıllarda İstanbul'un hayatına katılan bienalle bugün sanatçıların eskiden hayal bile edemedikleri çok geniş bir platformda çok çeşitli eğilimleri içeren ürünler vererek var olduklarını görüyoruz.

GB – Teşekkür ederim.

2. 3. YAHŞİ BARAZ İLE SÖYLEŞİ

(29 Eylül 2004 - Galeri Baraz - Kurtuluş / İstanbul)

GB – Sayın Baraz, 70'lerin sanat ortamını da göz önünde bulundurursak, galeri açmanıza neden olan etkenleri anlatabilir misiniz?

YB - Ben aslında Güzel Sanatlar Akademisi' ni bitirdim. Seramik bölümünü 1969 yılında bitirdim fakat resim sanatına karşı çok büyük bir eğilimim vardı. Benim hocam Sabri Berkel'di. Çok iyi bir hoca geldi bana. Zaten son yetmiş seksen yıllık bir resim eğitimi yönünden bakarsanız, bence bir o vardır bir de Adnan Çoker vardır. Eğitimci olarak, diğerlerini ben çok önemsemem. Tesadüfen Sabri Berkel'e düştük. Bir resme nasıl bakılır, sanatçılarla nasıl diyalog kurulur, müze gezmek, kitap biriktirmek, koleksiyon yapmak yani bütün bu işlerin püf noktasını bize o yaşlarda vermeğe başladı. Algılamak da zor bir şeydir yirmili yaşlarda. 19 – 20 yaşında böyle bir şey yüklediğiniz zaman doğru bilgi dahi olsa, onu karşıdaki insan algılayamayabiliyor. Ben çok meraklıydım, çünkü bütün hayatım boyunca müzeleri gezdim. Öğrencilik yıllarım dahildir buna. Mesela İngiltere'ye gittim öğrenciyken, İsveç'e gittim. Francis Bacon'ın sergilerini gezdim. Caravaggio'lar, Raphael'ler gördüm. Rusya ve Amerika dahil her tarafı dolaştım ben. Öyle bir merakım vardı. Galerici olmayı falan da düşünmüyordum. Sanat sevgisi başlamıştı gençlik yıllarında. 1974'te ilk Amerika'ya gittikten sonra, galericilik kavramı oluşmağa başladı, çünkü 74'te ben bir seneye yakın New York'ta kaldım. O zamanlar tam otuz yaşındaydım. Otuz yaşınızda bir şeyler yapmak istiyorsunuz ama ne yapacağınız da belli değil. İnsanların müphem yılları vardır. Seramik atölyesinde çalışırdım. Derken atölyeyi kapatıyoruz dediler. Bir emrivaki oldu ve beş dolarla kaldım New York'ta. Bir arkadaşım vasıtasıyla - bir galerici tanıdığım varmış- Galeri Art'a gittim ve bu şekilde galeriye girdim. Galeride telefonlara bakıyorum, yerleri silip süpürüyorum, resim ambalajlıyorum. Galerici bu demek değil ama mutfağından, sıfırdan başladım. Yalnız sanat bilgim kuvvetlidir. Araştırma yaptım, sırf Türk resmi üzerine değil, bütün Batı resmini yakından tanırım ben. Çok kitap karıştırdım, yıllarca uğraştım, kurulan müzeler, dünya çapındaki koleksiyoncular, onların bu işe nasıl başladıkları, çok ince konulara kadar girdim. O bilgiler de vardı ben otuz yaşındayken. Galeride çalışırken bu iş çok hoşuma gitti, meslek olarak yapıyı dedim ve Türkiye'ye döndüm. 1974'ün sonunda döndüm. Amerika yükselme dönemine girmişti o yıllarda, 74'ten 2000'e kadar çok büyük bir

serüveni olmuştu, yani hem resim üretimi, sanat eseri üretimi çok fazlalaşmıştır, aynı zamanda çok kişi tarafından satın alınmaya başlanmıştır. Kişiler, işte petrol kumpanyaları, büyük holdingler, kurulan yüzlerce, binlerce müze var dünyada. O yirmi beş yıl içinde, Japonya’da da çok büyük gelişmeler oldu, hatta tüm dünya sanatı örneklerini satın almaya başladılar. Dünyada resim, heykel, hatta kavramsal sanat üretimine karşı bir merak vardı. Fakat Türkiye’ye döndüğümde tam bir mağara dönemi yaşanıyordu. Tüm bunlardan habersiz bir dönemdeydi. Ne koleksiyoncu vardı ne galerici vardı, ne ressamlar resim satabiliyorlardı. Ben o dinamizmle bu galeriyi açtım. 1975 yılında ve bir gerilim yarattım. Birkaç tane de galeri vardı. Bir tanesi Melda Kaptana’ydı. O 1971 – 1976 yılları arasında faaliyet sürdürdü ve sonra yürütemedi bıraktı galeriyi Melda Hanım. Sonrasında Bodrum’a yerleşti ve galeri kapandı. Daha önce zaten, 1969 – 71 yılında Mefkûre Şerbetçi açmıştı bir galeri ve o da kapattı iki sene içinde ki aslında çok büyük sermayesi olan ailelerdi. Fakat gerçek sanat zevki olmadığı için kapanmıştı bana kalırsa. Ben sıfırdan başlamıştım bir galerici olarak. Bir *blue-jean*’im vardı bir de tişörtüm vardı. Başka hiçbir şeyim yoktu, ama zengin bir ailenin çocuğuydum. Babam mesela çok entelektüel bir insan olmasına rağmen, o da karşı çıktı. Bu meslek olarak Türkiye’de olmaz dedi, çünkü; 74 yılında olmaz gibi bir görünüm vardı. Ben galeriyi babamla da münakaşa ederek açtım. Fakat binanın kirası yoktu, bu binada açtım ve hala da buradayım. Ben bu binada doğdum zaten. Açtık fakat, sergi açsak hiçbir şey ifade etmiyor falan. Bir bunalıma girdim galeri açılır açılmaz. Telefon çalmıyor, insan yok, koleksiyoncu yok. Sanat yazarı bile yok. Bir Sezer Tansuğ var işte o zamanlar, Gültekin Elibal, Zeki Çakaloz var ama onlar biraz pasifti. Sezer Tansuğ daha baskındı ve benim yakın dostumdum. Birkaç sergiyle başladık çalışmaya. Hemen arkasından sosyal ve siyasi değişimler başladı Türkiye’de. Bir kere kültürel bir gelişim yoktu. Öyle bir istek de yoktu toplumda. Sermaye de yoktu. Aslında belirli koşullar varolduğu taktirde sanat gelişiyor. Yani entelektüel ortam, bir sermaye birikimi, bir istek, böyle sivrilmiş zenginlerin buna ön ayak olması, bütün bunlar faktördür ve o şekilde gelişiyor. Zannetmeyin ki Amerika’da herkes müze kuruyor, orada da bir avuç insan yapıyor. Fakat Türkiye’de bir avuç insan da yoktu o dönemde. Bizim burada sergileri başlatmamızın hemen arkasından sağ – sol çatışmaları başladı. Bu siyasi olaylar, plastik sanatları biraz geriye itmiştir. Günde yirmi beş kişinin filan öldüğü bir dönemdi. Sergileri açıyoruz fakat alıcı yok. Bir tek Neşet Günel sergisinde başarılı olduk. Neşet Günel da sol tandanslıydı. O zamanlar hem hocalık yapıyor, hem de sosyal gerçekçi resimler yapıyordu ve o günkü ortama uygun resimler yapıyordu. Yani sol da gelişiyor. Bir tarafta sağ da var ama sol hızla gelişiyor. Onun çok büyük bir desteğini gördük belirli bir grup tarafından, hatta, binanın içi tamamen insan doluydu, galeriye kadar merdivenler ve kapının dışı dahil. Bu kadar kalabalık bir sergi açmadım. Açtığım sergiler oldu tabii Ankara’da, İstanbul’da ama, o büyük sergi salonlarıydı, kültür merkezleri gibi. Bin kişinin

geldiği kokteyller de oldu. Özel galeri olarak bence, Neşet Günel'in 1976'daki sergisi, bir mekan içine kalabalığı toplamış en büyük sergidir. Benim görebildiğim kadarıyla. Biz bütün bunları açarken, Dev-genç grubu geldi. Serginin ortalarına, sonlarına doğru ve tehdit ettiler beni. Sergidekilerin tamamı satılmıştı. Bunu duymuşlar, dediler ki: "Biz köy sandığına yardım edeceğiz, paraları verin". Bir adam geldi, yanında iki kişi daha var. Ben adamları kovdum. Bugün olsa belki düşünürdüm. Otuz – otuz iki yaşında filanım ve militan gibi bir adamdım. Bu çok tehlikeliydi tabii, belki öldürebilirlerdi bizi. Bir daha da gelmediler nedense, ama bir tehdit aldık tabii parayı istedikleri için. Sonra duydum ki, birçok mahallede sağ ve sol gruplar haraca bağlamışlar dükkanları. Karşılığında da koruyorlarmış. Türkiye böyle komikliklerden geçti. Sanatın yeri ne oldu? En kötü şartlarda, bütün dünyada da böyle olmuştur, savaşlarda, ihtilallerde dahi, sanatçı yaratıcı insan olduğu için hangi şartlarda olursa olsun sürdürür üretmeyi. Bugün Amerika'ya, Avrupa'ya da bakın, hep böyle ekonomik sıkışıklıklarda bile, sanat eseri üretilmiştir. Mesela 1929'da Amerika'daki o bunalımının yaşandığı yıllarda, birçok resim yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru yapılmış. Kesintiye uğramıyor yani. Ressam, heykeltıraş, içgüdüsel olarak toplumun dışında bir insan zaten. Yani hem içinde hem dışında. Etkileniyor fakat üretiyor da aynı zamanda. İşte aynı şeyi biz de yaptık. Ben kendimi sanatçı olarak görmüyorum ama, bir sanat eğitimi almış, sanata soyunmuş bir adam olarak görüyorum. Sanatçılarla birlikte biz bu sergilere devam ettik. Şartlar ne olursa olsun, her gün bombalar atılıyordu, ölümler oluyordu ve Ecevit dönemiyle birlikte yurt dışına çıkış yasağı vardı. Bir de işin o boyutu var. Mesela iki üç senede bir çıkılabiliyordu. Yani herkes bloke olmuştu Türkiye'de. İthalat sıfır gibiydi. Milli gelir çok düşüktü bir de insanların aylık gelirleri çok düşüktü. Mesela konfeksiyon filan bugünkü gibi gelişmiş falan değildi. 80 ihtilalinden sonra, ANAP'la birlikte bir değişim oldu. Olumlu mu, olumsuz mu, ona sosyologlar ve siyaset bilimciler karar verir. Yer yer olumlu fakat birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirdi. Birdenbire açılma, Türk toplumu ithalata, ihracata bu kadar alışık değildi. Liberal görüntüye de alışık değildi. Çünkü Türkiye'de insanlar genellikle devleti idare edenlerdir. Marksizm'den daha Marksist düşünceleri vardır. Bugün bir beyaz Rusya'ya gidin, bir Bulgaristan'a gidin, orada bir entelektüel ile konuşun, komünizmi bizimki kadar savunmaz. Komünizmi reddetmememize rağmen entelektüel geçinenlerden hepsi bu hatayı yapmıştır. Türkiye'de çok büyük bir gerileme oldu. Çünkü ben mesela 19 – 20 yaşında İsveç'e gittim, orada kaldım. Ondan sonra Amerika'ya gittim, orada Marksist tanıdıklarım, arkadaşlarım oldu. Oradaki Marksist bir entelektüelle, İstanbul'daki bir Marksist entelektüel arasında korkunç bir kültür farkı var. Bizimkilerin korkunç bir cehalet içinde olduğunu gördüm. Politikadan nefret ettim bu yüzden.

GB – Yine de yoğun bir politik ve siyasi ortam vardı. Etkilerinden nasıl korundunuz?

YB - Ben Amerika'dan döndüğümde gençtim ve gençken insan daha atak oluyor. Toplumun bu siyasi çalkantısı bizi hiç ilgilendirmedir. Sanata *focus* yaptık. Sanat birinci plandaydı. Sanatın gelişmesi için ne mümkünse yapmaya çalışıyorduk. Siyasi olaylara girip de Türkiye'de bir şey yapılmaz diyenler de oldu. Mesela Bodrum'a gidip de alkolik olanlar da oldu. Ben o karakterde bir insan da değilim. Üretici ve yapıcı bir kişiliğim vardı. Olayların üstüne gittik. Benim yapmak istediğim başka bir şeydi. Şimdi plastik sanatlar, dünyanın her döneminde, her yerde, belirli bir zümrenin ilgisini çekmiştir. Halk kitlelerine hitap eden bir şey değildir. Bir sinema, bir *Jazz* konseri yahut bir pop müzik binlerce insanı bir anda kucaklar ama resim sanatı daha entelektüel bir faaliyettir. Bir avuç insanı ilgilendirir. Türkiye'de böyle oldu. Burada ben kendime göre bir liste yaptım. Resim alıcıları kimdir diye. Birkaç kişiyle başladık. Mesela Ali Koçman vardı. Erol Aksoy, Halil Bezmen. Belirli isimler. Ben onların etrafında döndüm. Benim böyle beş altı tane müşterim oluştu. Koskoca Türkiye'nin ortamını düşünün. Dört beş kişiyle devam edebildik.

GB - Koleksiyon oluşturma fikri kafalarda oluşmuş muydu? Böyle bir talep var mıydı?

YB - O zevki ben aşıladım diyebilirim. Yönlendirdik. Mesela Mustafa Taviloğlu. Sanatla ilgilenen bir iş adamına sanatçıların veya galericilerin ödün verip yaklaşması lazımdı. Biz bu durumun ilk başlatanı durumundaydık. Biz o zaman otobanı kurmak için ağaçların arasından yol açmaya çalışıyorduk. O kadar ilkel bir durum vardı. O kişilerin arasında ben bir moda yarattım. Aradan otuz sene geçtikten sonra bunu görebiliyorum. Bu kişiler aldığı için aslında sanat gelişmiyordu. Çok küçük bir zümrenin içinde resim alım satımı başladı. Erol Paksoy aldı, Halil Bezmen aldı, o alınca başkaları aldı. Evlerinden görüyorlardı. Çünkü müze yok o zamanlar. Kültürel faaliyetler de çok düşük bir seviyede o zamanlar.

GB – Bankalar vardı...

YB - Bankalar da hiçbir şey ifade etmiyordu. Ne alıcı olarak, ne kültürel faaliyet olarak hiçbir katkı sağlamamışlardır. Bizden sonra bankalar faaliyet göstermeye başladı. 90'lı yılların ortalarından sonradır Akbank'ın çıkması, Yapı Kredi'nin çıkması. Esas sistemi biz kurduk. Aydın Cumalı, ben, Ertan Mesci. Bizim dışımızda sanata para yatıran insan da yoktu galerici olarak. Ama bunu böyle anlatmadılar. Mesela bizim resamlara çok büyük faydamız olmuştur. Onlara ekonomik imkanlar sağladık, resimlerini sattık. Binalar aldık, arabalar aldık. Fakat hiçbir ressam konuşmalarında bizi öven, öne çıkaran tek bir cümle dahi kullanmamıştır. Türkiye çok gaddar bir toplumdur. Picasso'ya sorduğunuz zaman "Kahnweiler olmasaydı ben Picasso olamazdım" diyor. Adam gayet kompleksiz söylemiş galericisini. Bizde bunu bir aşağılık duygusu olarak değerlendiriyor ressam. Baraz benim elimden tutmuştur demesi lazım. Yahut Aydın Cumalı beni desteklemiştir demesi lazım. Tam tersini söylüyorlar. Bizim hiç kimseye ihtiyacımız yok, biz meşhur olduk diyorlar. İşte bunun değişmesi lazım Türkiye'de. Bu nasıl

olacak. Bu nesil silinecek, tertemiz yeni bir nesil gelecek. Belki sizden de sonraki nesil olacak bu.

İkinci bir handikap şuydu. Bir Türkiye düşünün yalnızca İstanbul’da resim pazarı oluşuyor. Mesela on bin liraya bir İbrahim Çallı satıyorduk. O on bin lirayı götürün Kastamonu’ya, Erzurum’a, Adana’ya hiçbir değeri yoktu. Bugün dahi aynen öyle. Bir toplum içerisinde, şehirler arasında böyle bir kültür farkı olursa, sanat eserinde fiyat farkı olursa o toplum gelişmemiş sayılır.

GB – Son olarak dönemle ilgili hangi notu düşmek istersiniz?

YB – Şöyle bir anekdot düşebilirim. 1969 – 1971 arasında Tuzla piyade okulunda askerliğimi yapmıştım. Gayet iyi hatırlıyorum o dönemi. Sonrasında Mardin’e gittim. 71 yılının ortalarında terhis oldum geldim ve burada, bu binada bir seramik atölyesi kurdum. 71 yılı, resmin hiç konuşulmadığı bir dönemdir. Seramik sanatı çok popülerdi o zamanlar. Ben burada seramik yapardım, bire bir ebadında, Nişantaşı’nda mobilyacı mağazaları vardı, orada satardım. 2500 liraya satardım tanesini. Hikmet Onat bin (1000) liraydı. Yani aradaki farkı görüyorsunuz. Ne kadar komik bir yerden geliyor Türk resmi. Hikmet Onat’ı hiç kimse tanımıyordu. Bu bana göre sosyolojik bir durumdur ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Bir ayrımdır. Çünkü o zamanlar mesela Jale Yılmazbaşar vardı. O dönemin basınında hep Jale vardır ön planda. Herkes seramik alıyordu. Bu ilginçtir.

GB – Teşekkür ederim.

2. 4. MELDA KAPTANA İLE SÖYLEŞİ

(4 Ekim 2004 - Kaptana’nın Evi, Gümüşsuyu - Taksim / İstanbul)

GB – Sayın Kaptana, kitabınızda 70’lerin başlarında kurduğunuz “Melda Kaptana Galerisi” nden genel hatlarıyla söz ediyorsunuz? Ancak orada sözü edilmeyen kimi ayrıntılar, eklemek istediğiniz kimi notlar olabilir. Bu yüzden bu soruyu yinelemek istiyorum, galeri kurma fikri nasıl oluştu, anlatır mısınız?

MK – Tabii. 1967’de Mübin Orhon İstanbul’a gelmişti ve benim mekanı galeri olarak gördü ve ısrarla – çok eski arkadaşız Mübin’le- sergisini bu mekanda açmak istedi. Birçok yerden de ona teklif vardı zannediyorum, ben olmaz dedim. Ancak ben mekanın bu iş için uygun olmadığını ifade ettim, fakat o çok ısrar etti. Ne yaptık ettik butiği galeri haline çevirdik. İlk defa 1967’de açtığımız sergiyle galeri haline dönüştü. Butikte sergi açma fikri öyle başladı. Ancak geçinmek imkansızdı, resim satışıyla. Galeriler belediyenin, devletin korumasındaydı, onların sponsorluğuyla yapılıyordu. Sonra arada bir iki sergi daha açıldı. Dostlar istediler diye ayardık. Bir Finli sanatçının baskıları sergilendi, Yıldız Moran’ ın fotoğraf sergisi açıldı. Yine

böyle butikle, dikişle idare ediyordum. Çünkü satışlarla mekanı galeriyi idare etmenin imkanı yoktu. Bırakın teferruatları, kirayı çıkartmak imkansızdı. Sonra kişisel bazı gelişmelerden dolayı maddi açıdan bir rahatlama söz konusu oldu. Böylece karar verdim, bu kadar dost ısrar ediyor madem dedim. Mekanı sürekli galeriye çevirmeye karar verdim. Fazla yoktu çünkü o sıralar galeri. Bir Galeri I vardı, harika bir galeriydi, imrenilecek bir mekandı. Çok da sanatçı dostum vardı, böylelikle mekan bir galeriye dönüştü. Fakat şöyle bir şey vardı. Mademki galeride satış yapılacak, ben bu yeri devamlı satış galerisi yapıyım, karışık koyuyum yani, kişisel sergi değil de, resimlerini satmak isteyen sanatçıların katıldığı bir koleksiyonla açtık galeriyi. Bir süre devam etti. Fakat Ankara'ya gittim, kişisel sergilerle, sanatçılarla filan, çok yakın bir arkadaşına gittim. Orada birdenbire Orhan Peker sergi açmayı düşündü. Ya da ben sordum o da evet dedi. Bunun üzerine Orhan'la ilk sergiye başladık. Fakat ben içeriye bir teşkilat kurdum. Ayaklarla filan. Karma sergi de hep devam etti. Büyükçe bir salondur galeri, hala butiktir orası. Sonra galerilerin sayısı artmaya başladı. Bizim maya tuttu. Nişantaşı'nda evvela üç beş galeri açıldı. Sonra Aydın Cumalı açtı karşı tarafta. Böylelikle yayıldı. Benim ev sahibim de hiç sanatla alakası olmayan bir insandı. Butik daha çok para kazanabilir, daha çok kira getirir diye düşünüyordu, çıkmamızı istedi. Benim de başka yere gitmeye niyetim yoktu. O sırada Halk Sigorta da karşımdaydı, başka bir yere bina yapıyordu. Şimdi İlhan Koman'ın heykelinin bulunduğu bina. Bana altta galeri açmamı teklif ettiler. Yani memur gibi çalışacaktım bir manada. Kabul ettim, sorumluluktan da kurtulacaktım böylece. Bir de arkamızda dayanılacak bir müessese olursa daha rahat çalışılabilirdi. O da yürümedi, sonra ben Bodrum'a geçtim. Orada da bir iki deneme yaptım, fakat Bodrum'da da hayat gece olduğu için, galeri yaşantım sona erdi. 1977'de kapandı galeri.

GB - Bir galerici olarak 70'lerin sanat ortamına ilişkin gözlemlerinizi nelerdi?

MK - Çok ciddiydi. Çalışanlar da, galeride sergi açan sanatçılar da çok ciddiydi. Bir kere müthiş bir saygı vardı. Hem saygı hem anlayış vardı. Bana anne gibi abla gibi davranırlardı. Ben de onlara kucak açmıştım, her kolaylığı birbirimize karşılıklı olarak gösteriyorduk. Müthiş ağırbaşlı bir atmosfer vardı. Sanata gerçekten kıymet veren insanlar vardı. Eskiden resim sanatçılarından alınırdı, çok az koleksiyoncu vardı. Fakat bizim dönemimizde memurlar da resim almaya başladı. Sanatçıdan direk resim almaya başladılar. Ben taksitle satış yaptım memurlara. Hatta bir gün resimle hiç ilgileri olmayan genç bir çift gelmişti çok iyi hatırlıyorum. Cihat Burak'ın resimlerini istediler. İçerden getirdim gösterdim. Üç resim vardı, iki tanesi birbirini tamamlayıcı, aynı dönem demeyim de...aynı yörenin falan, hatırlamıyorum tabii şimdi. Bana baktılar, ikisini seçiyorlar hep, dikkat ediyorum. Peki niye bu ikisini de bunu değil dedim. "Çerçeveleri birbirine uyuyor" dediler. Bu o kadar hoş bir şeydi ki. Ne olursa olsun bir dekorasyonu düşünerek de konuşmaları güzeldi.. Yani resmin içeriği önemliydi ama

duvarlarına astığı şeyleri de düşünüyorlardı. Bir ikilemdi yani. Hoşuma gitmişti çok. Onlara taksit yapmıştım. Aydan aya maaşlarını alıp vereceklerdi. Hatta Cihat Bey'e sordum ve resimleri verdim. Çok ciddi bir dönemdi. Rahmetli Eren bir şey demişti : “Nişantaşı'nda her şey modayla yayılıyor, sen de resim modası çıkarttın”. Hakikaten de biz modayı çıkarttık, yani çünkü tabiri caizse birbirinden görüp de alanlar oldu. Resim meraklısı değil yani. Severe aldılar. Laf olsun, moda olsun diye değil ama. Bir ressamı severe. Mesela Turan Erol çok sevilmiştir. Burhan Uygur, çok aykırı bir çocuktur ama o kadar sevilerek resimlerini sattım ki ben onun. Çok saygılı bir dönemdi. Hem sanata hem satış işlerinde uğraşanlara. Bu satış işlerinde hiçbir zaman para düşünülmedi yani. Beğenerek, severe alıyorlardı.

GB – Sizin bizzat ulaşmayı hedeflediğiniz bir alıcı kitle var mıydı? O dönemde yaşanan ekonomik kriz nasıl bir sonuç doğurmuştu?

MK - O politik kriz. Mesela dükkanın önü açıktı. Koruyucu yoktu ve Dev-Genç de sağı solu korkuturdu. Benim Profesör bir arkadaşımı dersten çıkardılar. Bana nasıl korkmuyorsun dediler. Böyle orada oturuyorsun masanın başında, cam açık, kapı açık, her taraf açık. Bir kere gelirlerse dedim, evvela konuşmak isterim o çocuklarla. Hakikaten bir korkum yoktu. Oğlum vardı o yaşlarda. Birdenbire hepsinin düşüncelerinin niye böyle olduğuna bizim sebep olduğumuza kanaat getirmiştım. Anneydim ve çocuk yetiştirmenin ne demek olduğunu, nasıl etkilendiklerini, nelerden etkilendiklerini çok dikkatle izlemiştim. Onun etkisiyle korkum yoktu. Üzülüyordum tabii, çok üzülüyordum. Hiçbir sıkıntı gelmedi başıma. Muayyen bir zümrenin o resimleri alacak kadar, çünkü pahalı değildi bugünkü gibi. 400 bin liraya Orhan Peker resmi sattım. Ve söylediği şeydi Orhan Peker'in: “Her evde bir Orhan Peker olsun”. Üstelik çok rahat geçinen bir konumda değildi. Böyle insanlara da saygıydı bu.

GB - Sanatçıların tanınma ihtiyacı içinde olduklarını gösteriyor.

MK - Tabii, tanınmaya, sevmeye, anlaşılma ihtiyaçları vardı. Sanatın anlaşılmasına ihtiyaçları vardı.

GB - O dönemin genel yaklaşımı içinde düşünürsek, topluma yakınlaşmak isteği var mıydı?

MK - Tabii ama popülizme düşmeden. Yani halka beğendirmek için resim yapmıyorlardı. Ama halkla yakınlaşmak için kimi ufak yerlerde sergi açtılar, kimi ucuz resim sattı. Ucuz resim satmak, alım gücü düşük olanlara yardımcı olmak içindi. Sanat buydu yani o dönemde.

GB – Devlet galerilerinde satış yapılabilir miydi?

MK – Evet, yapılabiliriydi. Ama minimumdu. Resim alma fikri yoktu. Çok nadirdi, koleksiyoncu alıyordu, yahut dostları alıyordu. Dostları da çoğu kez evlerinden alıyordu. Evden almak yaygındı. Benim çok sonra bile başıma geldi. Açtığım bir sergide araya girenler, sonradan gelip eminim sanatçının evinden aldılar, bana yüzde vermemek için. O yüzdeyi

keserek sanatçıdan almak için. Böyle ticari düşünenler de oldu. Ama bu çok sonra oldu. O zaman olmadı, o zaman çok nadir oldu. Gidiyim de sanatçıdan alıyım diyen olmadı. Benim galerimden böyle düşünen olmadı. Eğer öyle bir şey düşündüyseler, yani fiyatlar hususunda benden tenzilat istediler. O zaman ben de sanatçıyla konuştum, indirim yapabiliyorsam, indirim yaptım. Hiçbir zaman ben giderim evde sanatçıdan alırım düşünen olmadı benim satışlarımda. Yüzde yirmi alsın, galeri yürüsün diye düşündüler belki.

GB – Sergileri nasıl duyuruyordunuz, sergi davetiyesi, broşür, katalog hazırlıyor muydunuz? Eleştiriler çıkıyor muydu?

MK - Milliyet Sanat Dergisi çok yardım etti. Cumhuriyet’ in sanat sayfası çok yardımcı oldu. San ajans vardı. Küçük boyutlu bir dergiydi. O zaman haberlerimizi verdi. Sosyete 13 diye bir dedikodu gazetesi vardı. Bu kadar magazin değildi ama dedikoduydu bir manada. Orada da haberler çıktı, resimler çıktı.

GB – Resim satışlarının artışında galerilerin etkisi olmuş mudur?

MK – Elbette. Galeriler çoğalınca resim satışı da arttı. Şimdi insanlar yakınlarında olan şeylerle daha kolay ilgileniyorlar. Yayıldıkça mahalle mahalle semt semt. O zaman ilgiler de arttı. Derken genç koleksiyoncular başladı. Oğlum yaşımda çok sevdiğim bir hanım var. Şimdi koleksiyon yapıyor mesela. Biraz benim de etkim oldu belki. Sevdiği bir resmi alıp eve götürmenin heyecanını anlatmaya çalıştım çünkü.

GB - Peki neye göre resim alıyorlardı? Kriterler nelerdi?

MK - İsim önemliydi tabii ki. Tanınmış bir ressamdan almak önemliydi. Kadın alıcılarım çoktu. Onların daha çok duygusal bir yaklaşımları vardı. Resmi sevip alıyorlardı. Meşhur ressamlara geliyorlardı ama onları seviyorlardı. Hiç başkalarının beğenmeyeceği resimleri bile, sevdiği ressamları tanıyarak alıyorlardı. Mesela bunlardan bir isim verebilirim. Rengin Önen (?), Nevzi Barın (?). Bunlar çok önemli resimlerin sahipleriydi. Yalnız koleksiyon fikri değildi. Önemli ressamlardan seçtikleri resimler pek herkesin fark edemeyeceği resimlerdi. Çok önemli bir dönemdi.

GB - O dönemde sanatın merkezi Ankara mı yoksa İstanbul muydu size göre?

MK - Önce Ankara sanatın merkezi gibiydi, Galerî I, ardından benim galeri ve Nişantaşı’nda açılan bir iki galeriden sonra İstanbul merkez olmaya, öne çıkmaya başladı. Önceleri satış Ankara’da olurdu. Niçin biliyor musunuz? Daha çok yabancılar vardı Ankara’da. O çevrenin ressamları daha güzel tanıtmışlardı kendilerini. Bedri Rahmi’yle İstanbul resim satışına başladı. Sonrasında da mantar gibi çoğaldı.

GB – Son olarak, 70’lerde sizi en çok ne etkilemiştir?

MK – Mesela Mart ayı vergi ayıydı. Bütün satışlar durur, resim satışları çoğalırdı. Herkes paradan, maddi şeylerden sıkılmıştı. Evine götüreceği bir güzelliğe ihtiyacı vardı insanların. En çok bu etkilemiştir beni.

GB – Teşekkür ederim.

2.5. TALAT HALMAN İLE SÖYLEŞİ – I / II

(20 Mayıs 2005 , 2 Haziran 2005 – Bilkent Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü)

GB – Sayın Halman, Kültür Bakanlığı’nın kurulma sürecini ve bu oluşumun neden 1971 yılında Nihat Erim Hükümeti’nde gerçekleştiğini anlatır mısınız?

TH – 1960’ların ortalarında Kültür Bakanlığı kurma düşüncesinden bahsedildiğinde yoğun bir tepki alınıyordu. Ben de o dönemde çalıştığım kurumda amirim konumundaki şahsa bu düşüncemi açtığımda “Karışma, sözünü dahi etme, başın derde girer” şeklinde bir tepkiyle karşılaşmıştım.

GB – Neden tepki veriliyordu?

TH – Komünizm tehlikesinden çekiniyorlardı. Devlet eliyle kültür programı hazırlanması, komünist ülkelerin bir uygulaması olduğu için korkuyorlardı.

GB - Ancak, 1970 – 1980 arasında kurulan altı Kültür Bakanlığı’ndan beşinin sağ hükümetlerin kabinelerinde yer aldığını görüyoruz. Bu durumu nasıl açıklıyorsunuz?

TH – Onlar gördüler ki kendi ideolojileri doğrultusunda bir Kültür Bakanlığı’nın olması, işlerine gelir. Eğer kendi bakanına hakimse bir başbakan, sağcı bir bakan getirirse...ki gelenlerin birçoğu aşırı sağcıydı, bazıları Milli Hareket Partisi’nde bir macera yaşadktan sonra, DYP’ye yahut ANAP’a geçip, gelmişlerdir bu bakanlığa. Namık Kemal Zeybek gibi, aşırı milliyetçi, faşist adeta. Milli Hareket Partisi içindeki komando tarzındaki faaliyetleri yüzünden hapis yatmış bir adam filan. Tabii onların Komünist planlama tarzına yönelmesi söz konusu değildi. O bakımdan, komünist ülkeler gibi planlar yapılabilir korkusundan kurtulmuşlardır. Biz kendi bakanımızı tayin ederiz, kendi bakanlığımızı kurarız, bakanlık bizim kendi ideolojimize hizmet eder diye düşündüler.

GB- Amaç, kültür ortamını güdümlü hale getirmek miydi acaba?

TH - Emin değilim. Bazı başbakanlarda böyle bir düşünce vardı. Ben bakanı tayin ederim, benim isteğim doğrultusunda çalışır, partiye de hizmet eder. Ama Kültür Bakanlığı’nın bütün çalışmalarına bakarsanız - şimdiye kadar 20 bakanlık oldu galiba – birkaç bakanın dönemi hariç, birçok bakan kendi ideolojilerine karşı olan kurumlarla, kişilerle, sanat çevresiyle uyum içinde çalıştılar, adeta onlara hizmet ettiler, bu tür kişilerden destek istediler ve buldular da. Bir iyi niyet gösterisi yaptılar. Benim başlangıçta koyduğum prensibe, iftiharla söylüyorum bunu, çok büyük ölçüde sadık kaldılar. Yani, “Türk Kültürü bir bütündür, birçok sentezden oluşur,

değişik değerlerden oluşan, çok büyük bir tarihi süreç içinde çok farklılıklar gösteren bir bütündür, Kültür Bakanlığı'nın o bütüne ve içindeki her öğeye hizmet etmesi gerekir” prensibine uydular. Hiçbir ideolojiye saplanmadan, yani bir milliyetçi bakan bir Rus yazarın kitaplarının çevrilmesine destek vermeli, sosyal gerçekçi resimler yapan bir ressamın eserlerinin yurtdışında sergilenmesine yardım edebilir ve maddi desteğini de sağlayabilir. Bu anlayışa, Türk kültürünün her türüne, her tarzına, Kültür Bakanlığı tarafından desteklenmesi idealine bütün bakanlar sadık kaldı. Bunu değiştirmeye çalışan en çok iki kişi oldu. Biri Agah Güner, ANAP'lıydı ama o da MHP'den geliyordu, aşırı milliyetçi bir program uygulamaya çalıştı, komünistleri gerçekten dışladı, onlara karşı aşırı bir tavır takınmaya çalıştı. İkincisi de İsmail Kahraman'dı. Tamamıyla dinci, kökten dinci bir uygulamaya yapmaya çalıştı. Müslüman olarak tanınmamış kimseleri hem bakanlığa tayin etmedi hem de o zümrelerle, o kimselerle hiçbir ilişki kurmadı, onlara soğuk davrandı. Kendisine başvurular olduysa şu veya bu şekilde onları reddetti. Ama diyebilirim ki öteki on sekiz Kültür Bakanı, kendi partileri, ideolojileri, inançları ne olursa olsun çok tarafsız kaldılar. Bir şey sanat bakımından, yaratıcılık bakımından değerliyse bir ölçüde desteklediler. Bazılarının ama daha sevdiği sanat türleri vardı, onlara daha çok yöneldiler, bazılarının sevmeyişi alanlar vardı, onları ihmal ettiler. Mesela; Rıfkı Danışman “arkeoloji de nedir? İşte bir yığın taş. Bizim kültürümüzle de hiçbir ilgisi yok, biz niye eski uygarlıklara ilgi gösterelim” tarzında demeç verdi. Ama onun dışında, kendisi çok muhafazakar olduğu halde Süleyman Demirel'in temel prensiplerinden fazla uzaklaşmadan, Türk kültürünün her yönüne hizmet etti. Ama iyi, ama kötü. Bunların hepsi başarılı oldu demiyorum. Ama Kültür Bakanlarının büyük çoğunluğu, davranış bakımından, ideolojik anlayış bakımından, performans bakımından iyi niyet gösterdiler. Şimdiki kültür bakanımızı da biliyorsunuz, koyu dindar, Erbakan'ın müsteşarı, AKP'nin en mümin milletvekillerinden biri, ama bana sık sık danışıyor. Tarafsız bir şekilde, edebiyatımızın yurtdışında tanıtılması konusunda, bazı komünist olarak bilinen yazarları, şairlerin isimlerini veriyorum, “fevkalade iyi olur, benim de sevdiğim yazardır” diye karşılıyor mesela. Gereken desteği sağlamak için elinden geleni yapıyor. Böyle bir iyi niyet de var. Bazı İçişleri Bakanları gibi değil, bazı MİT' çiler gibi değil, bazı Emniyet Genel Müdürleri gibi değil. Aleyhimizde mi yazıyorlar? Kapitalizmi desteklemiyor mu? Komünist mi? Atın hapse! Öyle bir tavır yok çoğu Kültür Bakanı'nda. Hatta riske girerek kendi partileri için, destekliyorlar. Bu Kültür Bakanlığı tarihi içinde Türkiye'nin yüzünü ağartan bir davranıştır.

GB – Ancak tüm bu iyi niyetli (!) tutuma rağmen sanat ve kültür çevresinde şikayetler bir türlü dinmiyor, talepler azalmıyor, eleştiriler son bulmuyor. 70'li yıllara bakacak olursak, kurulan Kültür Bakanlıklarının ne kadar işlevsel olduğu, sanat çevresinin taleplerine ne

kadar karşılık verdiği, kültürel alandaki rolünün ne olduğu pek açık değil ya da yapılanlar yeterli görülüyor. Bu durum nasıl açıklanabilir?

TH – Basına çok yansımıyor. Yapılanların çoğu bilinmiyor ya da gündeme gelmiyor. Siz Kültür Bakanlıklarının tüm etkinliklerinin bir listesini çıkarmak zorundasınız. En azından çalıştığınız dönem için bunu yapmalısınız. Bütün etkinliklerin ve desteklenen bütün projelerin tam bir dökümünü yapmalısınız. O zaman çok şey yapıldığı ortaya çıkacaktır. Şaşırtıcı bulgularla karşılaşacaksınız. Öyle bir bakan göreceksiniz ki, kendi ideolojisine zıt olan bir etkinliği desteklemiş ve bakanlık ona maddi destek sağlamış, belki bakan gitmiş, yurtdışında yapılan bir karma sergide bir konuşma yapmış. Orada bakanın komünist gibi gördüğü, Türk düşmanı, kızıl komünist diye saydığı ressam var aralarında. Ya bilmiyor, yahut da bildiği halde “bu da bizim memleketin sanatçısı, yurtdışına onun da eserlerini göndermeliyiz” diye karar vermiş ya da verilen kararı benimsemiş. İdeolojik açıdan çok kesin ve katı olarak izah etmenin imkanı yok. Kültür Bakanlarının icraatını.

GB - Yazışmalara bakmak gerekiyor tabii.

TH - Bazılarına ait evrak bulamayabilirsiniz, her zaman da kayıt altına alınmıyor. Mesela; bir ressam geliyor, diyor ki “ben Belçika’nın bilmem ne galerisinden teklif aldım, benim sergimi açmak istiyorlar, bakanlıktan şu kadar para gerekiyor” diyor. Bakan telefon açıyor, müsteşara ki, “ressam bilmem kime derhal olarak 20.000 dolar tahsis edin, bu sergiyi desteklemek için” diyor. Tahsis çıkıyor, bununla ilgili bir yazışma olmuyor. Ama tahsis defterlerine de bakmak lazım. Projelere ne kadar yardım etmiş bakanlık? Ya da eğer bir reddetme durumu varsa, birilerinin talebi geri çevrilmişse, neden ve kimlerin reddedildiğine bakılırsa, o zaman ideolojik birtakım verilere rastlanabilir. Ama benim ön sezim en azından, ideolojik baltalama filan bulmayacaksınız.

GB - Ancak ideolojik yönlendirmeyi düşündürecek birtakım göstergeler de olabiliyor. Örneğin; iki ayrı hükümet, iki ayrı Kültür Bakanlığı, çıkarılan iki ayrı dergi. Birisi 1977’de çıkarılan *Milli Kültür Dergisi*, diğeri 1978’de yayınlanan *Ulusal Kültür Dergisi*. Birinin Milli, birinin Ulusal adıyla çıkmasının ötesinde bir fikir çatışması var.

TH – Ama bunu daha geniş bir kültür çerçevesi içinde düşünmek lazım. Türk kültürünün çeşitliliğinin bir yansımasıdır. Bence sağlıklı bir şey. Elbette, sağcı bir bakan geldiği zaman, *Milli Kültür* dergisinin çıkması, niçin olmasın. Milli kültür de çünkü Türk kültürünün bir parçası bir ögesi. O gidiyor, yerine sosyal demokrat bir kültür bakanı geliyor. Daha evrensel, daha hümanist, dünya kültürüne açık ve ideolojisi şoven olmayan başka türlü yayınlar çıkıyor. Ben bunu hoşgörüyü karşılıyorum. Sadece ona saplanıp kalırsak feci bir şey. Diyelim ki otuz sene sadece faşist anlayışta bakanlar gelirse, Türkiye çok büyük zarar görür. Ama dikkat ederseniz otuz dört sene geçti, yirmi kültür bakanı oldu. En fazla bir sosyal demokrat beş sene

kültür bakanlığı yaptı. Bazıları altı ay yaptı, İsmail Cem iki buçuk ay yaptı. O hızlı değişimler de Türk kültürünün çeşitliliğini gösteriyor, çünkü hiçbir bakan bir sonrakine benzemiyor. Çok farklı hepsi. Son bakanlara bakın, gene ortada. Hüseyin Çelik, Erkan Mumcu, Atilla Koç. Hepsi birbirinden çok farklı. Bunlar 2000 ya da 1998'den bu yana gelenler. Sosyal demokratlar var, en ılımlı AKP'liler var, en azılı denebilecek kökten dinci var, farklı farklılar. Ama dikkat ederseniz icraatta, geniş bir yelpaze var.

GB – Elbette, hükümetler değiştikçe, iktidar değiştikçe farklı görüşlerden insanların görev alması doğal. Buna denilebilecek hiçbir şey yok. Bir başka sorum, özellikle 60'ların başlarında söz edilen “Mehtap Raporu” hakkında olacak. Bu rapordan bahsedebilir misiniz? İçeriği neydi ve uygulamaya nasıl yansyacaktı?

TH – Bu rapor hiçbir zaman yürürlüğe girmedi, 1981 – 82'de düşünmeye başladılar. 82'de galiba rapor ortaya çıktı, ama hiçbir zaman önemsenmedi, biraz tartışıldı. İnönü tarafından toplanan Yüksek Planlama Kurulu'nda, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* gözden geçirildi, , galiba bir ya da iki oturumda görüşüldü ve Devlet planlama Teşkilatı'nda oldukça geniş değişimler önerildiği için kızığa kaldırıldı. Zaten o raporun sunulduğu koalisyon kabinesi o kadar zayıftı ki, o riske İnönü de girmek istemedi, ondan sonrakiler de hiç düşünmediler, ama çok geniş bir çalışma yapıldı Mehtap Projesi için. Planlama Teşkilatı'ndaki birçok uzmanlar, daire başkanları çok ümitliydi. Devlet kendi kuruluşunu ve işlevsel çalışmalarını düzelterek bir proje diye düşünüyorlardı. Bilmiyorum düzelterek, çok iyi niyetli bir projeydi, iyi hazırlanmıştı ama böyle kökleşmiş, köhne bir bürokrasi, öyle reformları uygulayabilir miydi? Uygulasa, eski alışkanlıklar geri gelmez miydi, emin değilim. Kültür bakımından öyle büyük bir boyutu olmayan, önemsiz bir rapor. Devlet mekanizmasının daha iyi işlemlerini sağlamak üzere yapısal ve işlevsel reformları ön görüyordu.

GB – Tekrar 1971'e, Kültür Bakanlığı'nın kurulma sürecine dönecek olursak; Nihat Erim Hükümeti'nin bu kararı almasında etken olan unsurlar neydi acaba?

TH – Nihat Erim, başa getirildiğinde çok heyecan duymuştu, önemli bir şeyler yapmak istiyordu. O sırada Fransa'da Kültür Bakanlığı kurulmuştu. Bir arkadaşı aracılığıyla Erim bu oluşumu gördü ve özendi. Sırf özentiden, farklı bir şey yapmış olmak için Kültür Bakanlığı kurulmasına karar verdi. Hükümet programını açıkladığında bir yerde tek cümle halinde “Kültür Bakanlığı kurulması düşünülmektedir” dedi. Tesadüf Nihat Erim bu açıklamayı yaptığı gün, o zamanlar Milliyet'te köşe yazarıydım. Haftada bir yazım çıkardı. O yazılardan birini bu konuya ayırdım ve başlığı da “Kültür Bakanlığı” idi. Gayet kısa ve öz olarak benim kendi anlayışıma göre, bir Kültür Bakanlığı ne gibi işlevleri üstlenmeli? Ne gibi yenilikler getirebilir? Çalışma tarzı nasıl olabilir? Diye bir gazete yazısının boyutları içinde, ama pek çok etkinlikten söz ederek bir yazı yazdım. Bu yazı Nihat Erim'in çok hoşuna gitmiş. Bana telefon etti, New

York'taydım o sırada. “Görüşebilir miyiz, yakında gelmeyi düşünüyor musunuz?” dedi. Ben de Haziran’da yaz tatilimi geçirmek üzere, ailemle birlikte İstanbul’a gelecektim. “Mutlaka görüşmek isterim” dedi. İstanbul’a geldikten sonra telefon geldi, “Acaba Ankara’ya gelebilir misiniz?” diye. Ben de gittim Ankara’ya. “Kültür Bakanlığı kurmayı düşünüyoruz, kısa bir süre içinde ayrıntılı bir program hazırlayabilir misiniz?” dedi. “Otelime bir daktilo gönderebilirseniz, kısa sürede yazar getiririm” dedim. Ertesi gün rapor hazırды. Raporu aldırttı, ardından beni çağırttı ve “Kültür Bakanı olmanızı öneriyorum, kabul eder misiniz?” dedi. Böylece Kültür Bakanlığı kuruldu. Daha önce yoktu, biliyorsunuz 1936’da kısa bir süre için kurulmuştu yalnızca. Saffet Arıkan Milli Eğitim Bakanı’ydı. Kısa bir süre için Milli Eğitim Bakanlığı’nın adını Kültür Bakanlığı’na çevirmişlerdi. Ayrı bir bakanlık değildi, bir ad değişikliği olmuştu. Daha sonra baktılar ki bakanlık daha çok eğitimle ilgilenmek durumundaydı, Maarif denilen şey, yine eski işlevine döndü. Milli Eğitim’den bağımsız, tek başına, gerçek anlamda ilk Kültür Bakanlığı 1971’de kuruldu.

GB - Ne kadar sürdü göreviniz?

TH - Altı aydan biraz daha az sürdü. Çünkü yılın sonuna doğru ‘Onbir’lerin istifası oldu. On bir bakan istifa etti, ben katılmadım onlara. Hepsi arkadaşımı, ama istiyordum ki, Kültür Bakanlığı’nın yerleşmesi, gelişmesi için biraz daha vakit olsun. Kurduğum bir bakanlığı terk etmek istemedim. Sonra iki bakan daha istifa etti. On üç bakan oldu. Hükümetin düşmesi için on dört bakan gerekiyordu. Benim istifamı bekliyorlardı. Ben direndim, ama Nihat Erim zor duruma düştü. Çünkü ben istifa etseydim kabine otomatikman düşecekti. Bir hile yaparak beni istifa etmiş gibi gösterdiler ve hükümeti düşmüş saydılar. Zaten etkisiz hale gelecekti, yarısı ayrıldıktan sonra kabineden. O kabinenin pek anlamı olmayacaktı. Nihat Erim beni çağırdı ve “ikinci hükümette devam etmenizi istemiyorum, zaten Kültür Bakanlığını kaldırmayı düşünüyorum” dedi. Ben de “sizin kurduğunuz bir bakanlıktır, birini tayin edin, yazık olur” dedim. Ama o, “Hayır, ben ayrı bir bakanlık olmasındansa yine bir Devlet Bakanlığı ya da Milli Eğitim Bakanlığına dahil olmasını istiyorum” dedi. “Nasıl isterseniz” dedim, görevden ayrıldım ve bir daha da kendisini hiç görmedim. İkinci kabineye Kültür Bakanlığı konmadı, fakat sonra Sadi Irmak Hükümeti’nde Nermin Neftçi Hanım’ı Kültür Bakanı yaptılar. Aradan demek ki, bir buçuk yıl filan geçmiş.

GB – Görevde kaldığınız süre içerisinde neleri planlayabildiniz ve hangi çalışmalar gerçekleştirilebildi?

TH – Çeşitli projelere başladık yahut da çeşitli projeleri tasarladık. Hepsini ben de hatırlamıyorum tabii ki. Ama belli başlı olanlardan ve başlayanlardan bahsedeyim. Çoğu devam ettirilmedi sonradan. İlk ele aldıklarımız arasında örneğin; bölge tiyatroları tasarısı vardı. Muhsin Ertuğrul başkanlığında bir büyük kurul yarattım. Resmi devlet tiyatrolarından, belediye

ve özel tiyatrolardan birçok katılımcı geldi. Haldun Dormen, Yıldız Kenter, Rutkay Aziz ve değişik tiyatrolardan üyeler geldi. Engin Cezzar vardı, Beklan Algan vardı, kalabalık bir gruptu. Onlar oldukça iyi bir çalışma yaptılar ama, onu komutanlar bölücülük filan diye düşündüler, bölgesel bölücülük diye düşündüler. Onun için proje yavaşlatıldı, ama yapılacaktı mutlaka. Nitekim, Bursa’da devlet tiyatrosu geçici olarak vardı, zaman zaman turne için gidiyorlardı. Mesela bu program kapsamında ilk iş, Bursa Devlet Tiyatrosu’nu daimi kadrolu, yerleşik bir tiyatro haline getirdik. İstanbul’da Belediye Senfoni Orkestrası vardı, tamamıyla belediyeye bağlıydı. Fon olmadığı için çok kötü durumdaydı, hem orkestra üyeleri çok az maaş alıyordu, hem de enstrüman satın alamıyorlardı. Onlar geldiler, dediler ki: “Biz de CSO (Cumhuriyet Senfoni Orkestrası) gibi Kültür Bakanlığı’na bağlı bir Devlet Senfoni Orkestrası haline getirilmek istiyoruz”. O işi iki hafta içinde gerçekleştirdik. O zamandan beri bu statüyle devam ediyor. Maaşları arttı, CSO üyelerinin maaşlarıyla aynı düzeye çıktı, eksik olan enstrümanlarını aldılar. Ayrıca benim çok sevdiğim bir proje fiilen başladı, Ankara’da ve İstanbul’da. Ama ben bakanlıktan ayrıldıktan bir ya da iki gün sonra, kaldırılan bir program başlattık. CSO’na, Devlet Tiyatrolarına, Devlet Opera ve Balesi’ne, Milli Eğitim’in otobüsleriyle okullardan, normal okul gün ve saatleri içinde çocukları öğretmenleri veya velileri ile birlikte getirip, etkinlikleri izlettiriyorduk. Hergün en azından birkaç bin çocuk bu programdan yararlanabiliyordu. Çok yararlı bir programdı ama nedense kaldırdılar ve hala uğraşıyorum yeniden uygulamak için. Birçok yazılar yazdım, televizyonlarda, değişik programlarda kaç kez anlattım. Sonraki kültür bakanlarının birçoğuyla ahabap olduk, bazıları beni çağırdılar, danıştılar. Israrla bu konu üzerinde durdum, konuştuğum her bakan “yapacağız” dedi. Hiçbiri yapmadı. Bu programın ikinci bir aşaması daha vardı, ondan da bahsedeyim. Bu fiilen başlamadı ama düşünülmüştü. Belli bir yaştan sonra çalışamayan sanatçıları (Opera – bale sanatçıları), bulundukları yerlerde ya da civarında, okullara gönderecektik. Mesela opera sanatçısı, opera hakkında çocuklara bir ders boyunca bilgi verecekti. Mükemmel olmasa bile sesi birkaç arya söyleyecek, görsel malzeme verecektik, film olabilirdi, video olabilirdi, operalardan kısa sahneler gösterecekti. Bu şekilde çocuklar canlı bir şekilde bilgilendirilecekti. Çok önemişiyordum ben bu programı, fakat çoğu sanatçı alışmış, açıktan maaş almaya, bazıları başka işlerde çalışmaya, bunu duyunca yirmi beş sanatçı emekliliklerini istedi. Türk çocuklarını kendi alanları hakkında bilgilendirmek, operayı, aryaı, baleyi sevdirmek, benimsetmek istemediler. Böyle birçok projemiz vardı, gezici tiyatrolar projemiz vardı. Bir otobüse birkaç sanatçımızı koyacak, dekorlar da hatta hazır bir sahne olarak büyük bir tırın içinde bulunacaktı. Tır gittiği her yerde açılacak, sahne kurulacak ya da hazır olacak ve oyun oynanacaktı. Henüz yurtdışı sergileri için bir şey yapamıyorduk. Çünkü Türk eserlerinin herhangi bir nedenle yurtdışına çıkarılması yasaklanmıştı. Onu değiştirmeye çalışıyorduk. Yeni bir kanun çıkarıp belirli sergiler için yurtdışına sanatımızı,

tarihimizi götürmek için büyük bir hazırlığımız vardı. Daha nice nice planlarımız vardı. Açık hava sergileri projemiz vardı. Çok iyi yabancı dil bilen tiyatro sanatçılarımız vardı, bunlardan bir topluluk kurarak, yurtdışına İngilizce olarak sahnelenecek Türk eserler göndermeyi düşünüyorduk. Yıldız Kenter, Müşfik Kenter, Genco Erkal, Göksel Kortay, Şirin Devrim gibi İngilizcesi mükemmel olan sanatçılarımızı gönderecektik. Birçok proje vardı, ama pek azı başlayabildi. Çünkü Kültür Bakanlığı'nın henüz bütçesi olmamıştı. Bakanlık, Temmuz başlarında kuruldu ve Aralık ortasında kapatıldı. Bizim dönemde daha bütçemiz bile yoktu. Yeni kurulan Kültür Bakanlığının kadro alımı dört kişiyle sınırlıydı. Tam o sırada da Nejat Eczacıbaşı, İstanbul Festivali'ni başlatma çalışmalarına girişti. Bana geldi, devletten ve Kültür Bakanlığından yardım istediklerini belirtti. O dört kişiden birini de başlayacak olan İstanbul Kültür ve Sanat Festivali için Kültür Bakanlığı koordinatörü olarak tayin ettim. Müzeler için projelerimiz vardı. Onları morg olmaktan kurtararak canlı, yaşayan yerler haline getirmek istiyordum. Çeşitli sanat dallarını müzelerde göstermeye teşvik ediyordum. Buna bir model olarak 71 Eylül'ünde Topkapı Sarayı'nda Münir Nurettin'in konser vermesini sağladım. Buna benzer etkinliklerin bütün büyük müzelerde, o müzeye, o mekana, o şehre, o yöreye özgü birtakım etkinliklerle canlandırmak istiyordum. Eğer folklor müzesiye halk dansları, halk müziği sunmak, ya da muhafazakar bir yerse, Osmanlı ağırlıklı bir müzeyse, Türk Klasik Müziği sunmak gibi bir düşüncemiz vardı. Mesela; Arkeoloji Müzesi'nde Batı Müziği konserleri yapacaktık. Nitekim çok sonraları Topkapı Saray'ında Mozart'ın "Saraydan Kız Kaçırma" operası sunuldu. Böyle çok renkli, çok çeşitli etkinlikler planlamıştık. Diyebilirim ki, benim bakanlığım dört sene beş sene sürebilseydi, Türk kültürü yurtdışında ve yurtiçinde çok büyük hamleler yapmış olacaktı. Gerçekten bir kültür seferberliği yapacaktık. Ben devlet tecrübesi olmayan bir bakan olarak geldim ve birçok kimsede olduğu gibi, bende de birtakım fikirler vardı, yeteri kadar bütçe ve tahsisat olmayınca, birçok iş yapılamaz. İkincisi, bürokratik sistem o kadar zordur ki birçok şeyi engellerler. Tabii tamamıyla yanlış, haksız bir yorum değil. Birçok konularda hem başbakan, hem bazı bakanlar hem de komutanlar ve sivil bürokrasi, inanılmaz zorluklar çıkarıyor ve itirazlarda bulunuyordu. Özellikle en başarılı olacak projelere karşı, kimisi kıskançlık yüzünden, kimisi acaba "sol" propaganda olabilir mi? Düşüncesiyle karşı çıkıyorlardı. Mesela; Bölge Tiyatroları meselesinde olduğu gibi. Geçen gün okudum, Nihat Erim'in hatıraları çıkmış, genelkurmay başkanı "bu yeni Kültür Bakanı, Bölge Tiyatroları kurmayı düşünüyormuş, bu bölücülüktür" diye söylemiş. Ben kendisiyle resmi görüşme yaptığımda, size anlattığım gibi birçok projemizden bahsettim. Donuk dinliyordu, hiçbir tepki vermeden dinliyordu. Ben de boyuna heyecanla anlatıyordum. Kültür faaliyetlerini Türkiye'nin dört bir yanına götüreceğiz, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne de bunları sunmak isteriz, bu kültür etkinlikleri TSK için de yararlı olur diye anlatıyorum. Yalnız orada durdu: "TSK kültüre

ihtiyacı yoktur” dedi. Ben bu olayı 1972’de genelkurmay daha görevdeyken yayınladım Varlık Dergisi’nde. Sonra birkaç makalemden ve hakkımda çıkan kitaplarda da tekrar ettim. Uydurduğum sanılmasın, bilinsin diye, kendisi görevdeyken de yazdım. Bu kadar acayip tepkilerle karşılaşılıyordu insanlar. Bir Türk piyesini, yahut herhangi bir piyesi, bir baleyi 1. Ordu Komutanlığına götürsek, orada subaylara izletsek, askerlere temsiller verse Devlet Tiyatrosu, ne sakıncası olabilir. Genelkurmay başkanı “istemiyoruz” deyince akan sular durur. Onların kabulüne bağlı böyle şeyler. Ama yine de kararlı, çalışkan, idealist olunca birçok işin başarılabileceğine inandım, hala da inanıyorum. Biz o kısa dönemde bile birçok iş başardık, uygulamaya soktuk. Üstelik son derece kısıtlı olanaklarla, sancılı bir süreçte bunları yaptık. 12 Mart dönemi, sivil sektörde de, Türk Silahlı Kuvvetlerinde de, aydınlara büyük bir antipati var, korku var, ümitsizlik vardı. “Bu aydınlardan hayır gelmez, bunları susturmalı” diyorlardı. Bir yandan yazarlar hapsediliyor, bir yandan başka aydınlar hakkında tutuklamalar yapılıyor, takibat yapılıyor, mahkemeye veriliyorlar filan. Ona rağmen, o zorlukları aşarak, kadrosuzlukla, parasızlıkla birçok işleri başlattık.

GB – Sözü ettiğiniz etkinlikler ve planlamalar çoğunlukla müzik, edebiyat, tiyatro, opera vb. alanlar ile ilgili. Plastik sanatlardan pek bahsetmediniz. Hatta o dönemde Kaya Özsezgin’in de bu konuda yazdığı bazı yazılar var. Plastik sanatlara yeterince değinilmediği hakkında. Bu konuyla ilgili görüşlerinizi alabilir miyim?

TH – Olabilir evet. O zaman da, görevdeyken insanın aklı hep devasa devlet tiyatrolarına gidiyor, büyük problemlerle doluydu. Onları çözmek gerekiyordu, halbuki plastik sanatlarda devletin katkısı pek yoktur. Bir tek işte Güzel Sanatlar Akademisi vardı, üniversitelerde bile doğru dürüst plastik sanatlar bölümü filan yoktu. Herhalde o yüzden üzerinde durmadım ama güzel sanatları geliştirmek üzerinde çok çalıştık. Mesela, yurtdışına çağdaş eserlerden oluşan sergiler göndermek, ama onlara piyasa daha kurulmamıştı. Kültür parkları yapmak ve onların bazılarını heykel parkları olarak geliştirmek düşüncesi vardı. Plastik sanatları ihmal etmeyecektim ama Kaya Özsezgin o konuda haklıdır, yeteri kadar açıklama yapmamış olabilirim. Ama ihmal edilmedi o alanlar da. Birçok sanatçıya yurtdışı ve yurt içi sergiler için yardım ettik. Çok büyük ölçüde etkinlikler düşünüyorduk. Eğer kanunu değiştirebilseydik, yurtdışına tarihi eserlerden oluşan sergiler gönderdiğimizde mutlaka, mesela diyelim ki New York’daki *Metropolitan Museum*’a bir “Osmanlı Medeniyeti” sergisi gönderecektik, onun yanında mutlaka bir çağdaş Türk sanatları sergisi de yer alacaktı. O alanda çok sistemli bir şey geliştirmek teşebbüsüm olmadı, onu da galiba dile getirmedim ama emin olun üzerinde çok duracaktım.

GB – Yurtdışına eser çıkarmayı engelleyen kanunun gerekçesi neydi acaba?

TH – Eserlerin bozulabileceği, çalınabileceği düşünülüyordu. Nitekim olmuştu, bazı eserler, kaybolmuştu yahut zarara uğramıştı. Ama bu kanun çıkarılmasının baş nedeni çok dramatik bir olaydı. O zamanki adıyla, İstanbul'daki Kültür Sarayı'nda 1970 yılında büyük bir yangın çıktı. Bina da nispeten yeni açılmıştı. O sırada tesadüf "IV. Murat" oynuyordu. Topkapı Sarayı'ndan IV. Murat'a ait, tarihi değeri çok yüksek olan birkaç eşyayı teşhir etmek üzere Kültür Sarayı'na aktarmışlardı. Onlar yandı. O zaman kıyamet koptu tabii. Türlü türlü nedenlerden. Bazılarına göre kasıt olabilir, solcular yaktı dediler, milliyetçiler yaktı dediler...ama asıl ihmal teknik alandaydı. Bina nispeten yeni, ilgilenmemişler, akıllarına gelmemiş yangın tehlikesi. Mesela, Almanya'dan uzmanlar getirilmiş. O zaman yangına karşı nasıl tedbir alınabilir, araştırılmış. Almanlar bir çelik duvar koymuşlar oraya, yangın çıkarsa, düğmeye basılacak ve o çelik duvar inecek ve yangının yayılmasını önleyecek. Tabii Almanya'dan geldiği için düğmenin üstünde Almanca "Yangın çıkınca bu düğmeye basın" yazıyor. Ama orada çalışanlar Almanca bilmiyorlar. Kimse akıl edip Türkçe olarak yazalım, çalışanlara yangın çıkınca ne yapmaları gerektiğini gösterelim, bir tatbikat yapalım dememiş. Pisi pisine yandı o bina ve eşyalar. Bu yangın çıkınca kıyamet koptu. Dediler ki: "Tarihi eserler yerlerinden alınıp oraya buraya taşınmamalı, bakın yurtdışına gönderiliyor bu eserler, birkaç kilometre seyahat edince bile ne tür tehlikeler söz konusu oluyor, ya giderken gemi batarsa, ya uçakla giderken uçak düşerse, bunlar tamamıyla kaybolur ve milli kültür servetimizin bir kısmını bir çırpıda kaybedebiliriz". Bir ölçüde haklılar tabii, önlem almak gerekirdi. Ama onlar kökten bir çözümle eserlerin yerinden oynatılmasını yasaklayan bir kanun çıkardılar.

GB - Bu kanun, çağdaş eserleri, örneğin resim, heykel gibi yapıtları kapsamıyordu herhalde?

TH – Hayır, onlar vızır vızır gidip geliyordu. Çağdaş bir Türk ressamının yirmi sekiz tablosu yurtdışına çıkmış kim ilgilenir? Londra'da yüz Türk ressamın sergisi yapılsa ya da yüz ayrı yerde çağdaş Türk resmi sergisi yapılsa yakın zamanda sona eren "Turcs" sergisinin bir günde bıraktığı etkiyi yaratmaz. Tarihi eserler daima çok daha büyük ilgi görüyor. Mısır da biliyorsunuz, Ramses'i, Nefertiti'yi filan gönderdi, İngiltere'ye, Fransa'ya ve New York'a. Müthiş etkiler yaptı. Ama Mısır'ın çağdaş sanat eserlerini gönderselerdi kaç kişi gezerdi? Ama ben şuna kararlıydım, eğer o tarihi eserlerin yurtdışına çıkarılmasını engelleyen kanunu değiştirebilseydik, muazzam bir ilgi uyanacaktı Amerika'da da, Japonya'da da. Oralara tarihi eserlerden oluşan sergilere gönderdiğimizde, mutlaka yanında; Türk modern sanatlarından örnekler, yan sergiler, konferans dizileri, Türk musikisini, hem Osmanlı, hem halk musikisini, çağdaş Batı musikisini, bizim sanatçılarımızla sunan yan etkinlikler olacaktı.

GB - Bu konu ilginç tabii, aynı devlet, yurtdışında sanata ve sanatsal yatırımlara ilgisiz kalırken, yurtdışı etkinliklerine önemli ölçüde değer veriyor. Hükümetlerin kültür

programlarına bakıldığında da “sanatımızın, milli değerlerimizin yurtdışında tanıtımına öncelik vereceğiz” gibi açıklamalar yer alıyor.

TH – Tabii hep pragmatik yaklaşımlar söz konusu. Propagandaya dönüşüyor.

GB – Vitrini güçlendirme anlayışı var diyebilir miyiz? Günümüzde de bu böyle. Birçok sanatsal oluşum, Avrupa Birliği’ne girme amacına hizmet ediyor ya da bu yönde kullanılıyor.

TH - Elbette, İstanbul Modern’in açılışı tamamen bu amaca yönelikti. Yoksa o mekanı vermeyeceklerdi ve bu kadar çabuk açılmayacaktı. Tarihin öne alınması için başbakan yoğun bir baskı yaptı. Avrupa Birliği’ne girmemiz lehte bir karar çıkması bakımından böyle bir olayın olumlu etkiler yapacağına inanıyordu. Bir ölçüde de oldu belki.

GB – Son olarak sizden 70’lerin kültür ortamı üzerine genel bir değerlendirme alabilir miyim?

TH – Ben tabii çeşitli açılardan bakıyorum bu duruma. 71’de Kültür Bakanlığı kurulduğu ve varolduğu dönemi düşünürsek, o tabii Türkiye’nin en zor dönemlerinden biriydi. Bir darbe olmuş, askerler iktidara gelmişler, sivil ama politika dışından genellikle bir iktidar, bir hükümet kurulmuş, ama başbakan Nihat Erim çok ürkek, döneke ve komutanlardan emir alıp, onların isteklerini yerine getirmeye meraklı olan, o hükümetin vaadiyle ters düşen bir başbakanı. Sözümler ona reform hükümeti olacaktı o, başbakanın vaadi de oydu, toprakta, ilaçta, sağlıkta reformları ön görüyordu. Bütün bunlardan başbakan kendisi vazgeçti. Komutanlar memnun kalmayabilir diye, kendisi vazgeçti ve çalışma arkadaşlarıyla çelişkili duruma düştü. O bakımdan büyük zorluklar vardı, mali ve iktisadi yönden memleketin ve devletin durumu feciydi. O kadar ki bir noktada Maliye Bakanı, ay sonunda 1971’in Ağustos’unun sonunda Bakanlar Kurulu’na geldi ve rutin bir toplantıydı, en başta söz istedi. “Biliyorum bu gündemde yok ama son derece önemli, acil ve vahim bir durumdur, ay sonunda maaşların ödenmesi lazımdır, bugün ayın 29’u, memur maaşlarını ödememiz lazım, hazineye ödemeyi yapacak kadar para yok” dedi. Devlet bu durumdaydı. Formüller düşünüldü ve sonra nihayet denildi ki: “Hemen Merkez Bankası başkanını çağıralım, bu parayı borç olarak vermelerini sağlayalım”. Bu formül uygulandı. Gerçekten zor bir dönemdi, Tutuklamalar dolayısıyla, devlete karşı, iktidara karşı, silahlı kuvvetlere karşı aydınlar arasında, haklı olarak çok büyük bir öfke vardı. Çok değerli yazarlar tutuklanmıştı, yeni tutuklanmalar olma ihtimali vardı. Ben bu işlerle de çok uğraşıyordum. Birçok yazarı serbest bıraktırdım. Birçok yazarın tutuklanmasını engelleyebildim. Çok vaktimi aldı bu işler. Hep yapıcı projelerle uğraşmak istiyordum ama bunlara vaktim kalmıyordu. Bir de tabii o kadar aydın içerideyken Türk Kültürü için aydın kesimden bir şeyler istemek, onlarla işbirliği yapmak çok zor oluyordu. Ama yine de büyük güçlüğü nispeten, benim imajım iyi olduğu için, bana güvindikleri için aşıyorduk. Ben

sanmıyorum, o dönemde Kültür Bakanlığı'na başka birisi getirilmiş olsaydı, diyelim ki tamamıyla sağcı olarak tanınan veya faşist geçmişli olan birisi getirilseydi Muhsin Ertuğrul'un Bölge Tiyatroları Kurulu'nun başkanlığını kabul etmesinin mümkün olacağını sanmıyorum. Mesela Yaşar Kemal biliyordu ki, karısını, Selahattin Eyüboğlu'nu, Vedat Günyol'u, Azra Erhat'ı hapisten çıkartmak için ben çok uğraştım. O zaman başbakan yardımcısı olan, aslında emekli albay olan Sadi Uçaş da hatıralarında yazdı. Hapisten çıktıktan sonra Azra Erhat geldi, özellikle teşekkür etti. Şimdiye geriye dönüp baktığımda çok mutlu oluyorum. Aydınlar beni hiçbir zaman olanlardan sorumlu görmediler.

GB - Teşekkür ederim.

2. 6. TURAN EROL İLE SÖYLEŞİ

(19 Mayıs 2005 - Sanatçının Evi, Oran Şehri / Ankara)

Güler Bek – Uzun yıllar Ankara'da yaşamış, çeşitli yayınlarda yazılar yazmış ve öğretmenlik yapmış bir sanatçı olarak 70'li yılların Ankara sanat ortamı üzerine görüşlerinizi alabilir miyiz? Sanat etkinlikleri ne seviyedeydi, hangi isimler öne çıkıyordu, sergileme olanakları nasıldı?

Turan Erol - Tabii 70 diye başlamak doğru olmayabilir. 60'lı yıllardan almak lazım konuyu, yoksa, cetvelle çizilmiş gibi ayıramadığımız için pek sağlıklı olmayabilir.

GB - Elbette.

TU – Herhalde 60'larda neler oldu, önemli olaylar neydi? Türk sanatı 60'lı yıllarda yaşanan olaylardan ne ölçüde etkilendi, bu yıllardaki oluşumların 70'teki devamı nasıl oldu diye düşünmek lazım. Bence 60'lı yıllarda, en önemli olay, Paris başta olmak üzere Avrupa'nın belli başlı kentlerinin merkezlerinde dolaştırılmak, açılmak üzere hazırlanan "Bugünkü Türk Sanatı" başlıklı sergidir. Bu sergiden söz etmek istiyorum. Bu serginin icra komitesindeydim ben. Bakanlıkta görevliydim o sıralar. Kültür Bakanlığı henüz kurulmamıştı, o yüzden Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Güzel Sanatlar Müdürlüğü'nde görevliydim. Plastik sanatlardan sorumlu şube müdürüydim. 63 yılı bu bakımdan çok önemli. Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün katılımıyla Türk sanatını dışarıda tanıtmayı amaçlayan bir serginin organizasyonu düşünüldü. Hamit Bato adında Dışişleri Bakanlığı'nda bir genel müdür vardı. Hamit Bey şimdi İstanbul'da yaşıyor ve o zaman Kültür Dairesi dönem müdürüydü. Hamit Bey'in 63 yılında hazırlığına başlanan bu sergi ile ilişkisi çok önemlidir. Çok ciddi katkısı vardır. Diğer taraftan Güzel Sanatlar Akademisi, özellikle Nurullah Berk gibi bir hocanın çok büyük yardımı oldu bu serginin hazırlanmasında. Girişimcilerin, kendimden söz etmek istemiyorum, beni de aralarına

almışlardır. Paris'te başlamak üzere dışarıda açılacak bu büyük serginin hazırlığı böylece başladı. Fransız Sanat Eleştirmenleri başkanı iken, bu sergiden sonra Paris Modern Sanatlar Müzesi'nin baş danışmanı, bugünkü deyişle küratörü diyebileceğimiz, müzenin muhafızı *Jacques Lassaigne* adında bir sanat eleştirmeni sergide yer alacak yapıtların seçimi için Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'ye davet edildi. Önce *Raymond Cogniat* adlı birisi davet edilmişti, o hastalanınca *Jacques Lassaigne* gündeme geldi. *Jacques Lassaigne* Türkiye'ye geldi ve sergide yer alacak resimleri seçen jürinin başkanı oldu. Bu jüride Türkiye'den Nurullah Berk, Cemal Tollu, Cevat Dereli gibi hocalar vardı. *Jacques Lassaigne*'nin seçtiği, öyle diyorum çünkü hep onun dediği oldu, onun düşünceleri doğrultusunda yapıtlar seçildi ve bu sergi hazırlandı. Bu serginin açılışı sırasında ben Paris'teydim. Fransız bursuyla ikinci kez Paris'e gittiğime rastladı. Hazırlık aşamasında bulundum fakat, sergi Paris'e gönderilirken ben de açılıştan bir ay önce Paris'e gitmiş bulunuyordum, ancak açılıшта bulundum. O zaman Paris Modern Sanatlar Müzesi karşılıklı iki binada yerleşmiş. Asıl sözü bir yere getireceğim. Bu sergi açıldığı zaman, Modern Sanatlar Müzesi'nde Çağdaş Çin Sanatı ve Sovyet Resim Sergisi vardı. En büyük etkiyi "Bugünkü Türk Sanatı" sergisi yaptı. Çok sayıda yazı çıktı basında, diğer ülkelerde Brüksel'de, Viyana'da açıldığında da yankı uyandırdı. Bu serginin bizim sanatımız bakımından önemi neydi? Bu güne kadarki eleştirilerde, Çağdaş Türk resim ve heykelinin özellikle Paris ekolü paralelinde gelişmiş, oluşmuş olduğu belirtildikten sonra, Türk sanatına özgü, bazı özellikler ve değerler arayanlar tarafından özellikle Paris ekolünün bir bölümü, bir devamı gibi algılandı, bununla beraber sergide, bazı sanatçılar üzerinde özellikle duruldu. Bu sanatçılarda saptan özellikler nelerdi? Özgünlük, kişilik sahibi olmak, Türkiye'ye özgü, Türk toplum hayatına, Türkiye doğasına göndermede bulunan resimler. Bu resimler üzerinde özellikle duruldu. Öyle sanatçılardı ki bu isimler, Türk sanatında baş noktada durduğu söylenenlerdi. Kabul edilmiş, en üst noktada bulunduğu düşünülen yahut, sanatçıların Paris ekolünden çok etkilenmiş oldukları belirtilirken, kendilerine özgü bir kişilik sahibi olduğu söylenen sanatçıların Türk sanat hayatında ikinci derecede olduğu düşünülen sanatçılar olması çok ilginçti. Yani bizim gözümüzde büyütülmüş, yayınlarda başta gelen isimler için çok etki altında kaldıkları, Paris ekolünden çok etkilendikleri belirtilirken, daha mütevazı isim ve yer sahibi olan sanatçılar özellikle övülüyordu. İşte bundan sonra Türk sanatçıları arasında, kendimize özgü bir sanat yaratmamız gerektiği, kişiliklerin oluşması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmaya başladı. 60'lı yıllar için bu olayın önemi buradan gelir. Türk sanatçıları arasında bir kişilik ve ulusal renk olması gerektiği, bunu gerçekleştirmek için ne yapmak lazım geldiği üzerine düşünülmeğe başlaması çok ilginç bir gelişmedir. 60'lı yıllardaki bir ikinci önemli olay da, 1963 yılında Ankara'da Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nin açılmasıdır. Çok büyük bir işlev görmüştür bu galeri Ankara'da. Son günlerde galerilerin hızla çoğalması nedeniyle

önemini giderek kaybetmiştir. Unutulmuş bir galeridir. Fakat 60'lı ve 70'li yıllarda, 80'lere kadar büyük bir işlevi gerçekleştirmiştir. 60'lı yıllarda devlet galerisi açılıncaya kadar, yani 60'lı yıllara gelinceye kadar Ankara'da ne vardı? 50'lerin sonu ve 60'ların başında bir Milar galerisi vardı, mimar Selçuk Milar. Kumrular sokağındaki bürosunu genişleterek hem kendi tasarımlarını (ev eşyaları, sehpa vb.) hem de resim sergiliyordu. Çok zevkli ve titiz bir adamdı. Titizlikle seçtiği resimleri ve beğendiği ressamı galerisinde sergiliyordu ama, aslında orası tam bir galeri değildi. Onun dışında yabancı kültür merkezleri vardı. Fransız Kültür Merkezi, özellikle Mithat Paşa Caddesi'ndeki Amerikan Kültür Merkezi, Alman Kütüphanesi gibi. 70'li yıllarda da bunlar etkinliklerini sürdürdüler. Biz Birleşmiş Ressamlar ve heykeltıraşlar Derneği'ni açtıktan sonra, Fransız Kültür Merkezi'nde birçok etkinlik gerçekleştirdik. Devlet Galerisi ise adeta yuvamız, evimizdi. Devlet Galerisi'nin açılışı çok önemli bir gelişme oldu. Söylemek burada yakışsız kalabilir ama Devlet Galerisi'nin kuruluşunu da ben gerçekleştirdim. O zaman, bakanlıkta görevliydim. Şube müdürü ve genel müdürlük yardımcısı olarak görevim 66 Şubat'ına kadar devam etti. Ben galerinin açılması için çok gayret sarf ettim. Bakanlığı, müsteşarı, bakanı ikna ettim, ilk galeri müdürü de rahmetli Cemal Bingöl oldu. Lozan meydanı ve Zafer Çarşısı'nın hemen yanı başındaki bina Yenişehir Postanesi'ydi. Postanenin hemen üstündeki daireyi kiraladık. Mimar ve Mühendisler Odası'nın mülkiyetinde olan bir yerdi orası. Devlet Galerisi'nin açılışı Ankara'daki sanat hayatını çok etkiledi ve geliştirdi. O zamanlar İstanbul'da da yoktu. Birçok İstanbullu sanatçı, Ankara'da sergi açtı. Böylece, yabancı kültür merkezlerine olan ilgiyi de azaltmış olduk. Oralarda sergi açmaya hevesli sanatçılar devlet galerisine yönelmeye başladı. İlk özel galerisi ise tarihini çok net hatırlayamamakla birlikte 60'ların içinde Doğu Galerisi adı altında açıldı. Doğu matbaası sahiplerinden Ferit Apa'nın desteğiyle açıldı. O firmaya ait bir yerdi o daire. Ankara Sanat Tiyatrosunun tam karşısındaydı. İzmir caddesine bağlı bir sokak başında açıldı. İzmir caddesinden Anadolu Kulübünü geçince, birtakım Amerikan eşyası satan pasajlar vardır, yani o bölgede bulunuyordu. O galeriden hemen İhlamur sokağına geçiliyordu. İhlamur sokağından da bulvara geçilir ve Zafer Çarşısı karşıdadır. Hemen karşısında Divan Pastanesi bulunur. O noktada devlet galerisi ve Doğu galerisi Ankara'da sanat hayatını çok zenginleştirdi. Bu olaylar 1968 içinde oldu, 67'nin sonuna kadar en büyük etkinlikler bu galerilerde gerçekleştirildi.

GB – 70'lerin başında önemli bir oluşum olarak dikkati çeken Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği'nin kuruluş aşamalarını ve “Sanat” dergisinin çıkarılma sürecini anlatabilir misiniz?

TE - Biz devlet galerisi içinde, genellikle sanatçılar buluşur, oturur, sohbet ederdik ve o yıllarda bir dernek kurmak fikri orada oluşmuştur. Ressamlar derneği, heykeltıraşlar derneği, yok seramikçiler derneği derken ben birgün Hamiye Çolakoğlu'nun Yenimahalle'deki evinde ve

atölyesine yapılan toplantıda, yine bu konu açılınca, böyle ayrı ayrı dernekler kurmaktansa tek bir dernek kuralım, daha güçlü olur, daha güçlü görünürüz, dağılmayalım, bir arada olalım dedim. Bu öneri kabul gördü, arkadaşlar benimsediler ve adını da ben koydum. Daha sonraları biraz bu ada takılanlar da çıkmıştır, bir tür ironiyle sataşanlar olmuştur ama BRHD adı altında kurduğumuz bu dernek Ankara’da ve hatta Türkiye’de sanat hayatında etkili oldu. 1970’lerin başında, 71 – 73 yıllarında bu dernek, Zafer Çarşısı’ndaki devlet galerisinde, Fransız Kültür Merkezi’nde birçok sergi gerçekleştirdi, İstanbul’a da etkinliklerini aktardı. Bir dergi çıkarma işini de gündeme getirdik. Dergi, kırk iki sayı çıktı hatırladığıma göre. Dernek adına dergiyi ben yönetiyordum. Müzisyen, orkestra üyesi, kemancı Şamil Agun resim de yapan bir arkadaşım. Şamil Agun bana yardım ediyordu. Biz her ay bir haftamızı bu dergiye veriyorduk. Matbaada gider oturur, derginin dizilmesi, baskıya girmesi gibi aşamalarda orada çalışırdık. Diğer taraftan yine Zafer Çarşısı’nda, bize Osman Oral, galeri müdürü arkadaşımız bir yer, bir köşe vermişti, dosyalarımızı, evrakımızı orada muhafaza ederdik. Zafer Çarşısı’nda da abone işleriyle uğraşırdık. Bin kadar abonemiz olmuştu. Dergiyi hiçbir yerden yardım almadan kırk iki sayı yürüttük, yani ayda bir çıkan bir dergi, demek ki yaklaşık dört yıl çıkarmışız. Bu dergiye İstanbul’dan, o zaman İstanbul’da da dergi yoktu. Bu bakımdan bu derginin Türk sanat hayatındaki işlevi önemlidir. Mesela yurtdışındaki öğrenime, uzmanlık öğrenimine gönderdiğimiz öğrencilerimiz, Gazi mezunu arkadaşlarımız (o zaman Gazi’de hocaydım), bu dergiye abone oldular hepsi ve beklerlerdi dergiyi. Onlara Türkiye’den bir mektup, bir haber gibiydi. Böyle bir etkinliğimiz de oldu.

GB – Yine 70’lerde gerçekleştirilen bir etkinlikte sergi düzenleyicisi olarak görev aldınız? Paris’te 1974 yılında UNESCO Binası’nda açılan “Çağdaş Türk Resmi” sergisi. Bu sergiden bahsedebilir misiniz? Epey tartışmalara yol açmış...

TE - Adnan Çoker’le ikimiz düzenledik sergiyi. Daha doğrusu sergiye girecek yapıtları ikimiz seçtik. Sergiyle ağırlıklı olarak ben ilgilendim. Sergiyi buradan gönderdik. Adnan’la ve eşi Canan’la Paris’te buluştuk. Unesco genel merkezinde o zamanki temsilcimiz Munis Faik Ozansoy’du. Bakanlık müsteşarlığından büyükelçi olarak oraya gitmişti. Bu sergi hakkında bazı yazılar çıktı ama çok büyük yankı saymıyorum onu. Atatürk’ün yüzüncü doğum yılı için düzenlediğimiz sergi çok yankı uyandırdı. O sergi çok önemlidir. Sadece resim sergisi değildi çünkü, beş sergi birden vardı. Bir kere Atatürk’ün hayatıyla ilgili bir sergi vardı. 74’te düzenlenen serginin önemli tarafı neydi? Tabii biz bu sergiyi 73 diye düşündük. Bu sergi sırasında bizim hem Gazi Eğitim Enstitüsü, hem de Akademi çıkışlı, bugünkü hoca nesli olan arkadaşlarımızdan bir kısmı Paris’te öğrenim görüyordu.

GB - Kimler vardı mesela?

TE - Söyleyeyim. Osman Dinç, Remzi Savaş, Cengiz Çekil, hatırlayabildiklerim.

GB - Zafer Gençaydın...

TE – Zafer Gençaydın, Zahit Büyükişleyen Almanya’ya gitmişlerdi. Sergi için İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’ne çağrıda bulunduk. Sergiyi gelin beraber kuralım dedik. Mehmet Güleriyüz, Alaettin Aksoy, Komet, Utku Varlık, Cihat Aral o zaman hepsi orada. Ama sergiye karşı tavır aldılar. Bildiri dağıttılar Unesco’nun önünde. Gerekçeleri de şuydu: bizden niye resim yok diye. Bir de Cumhuriyet için yapılıyor sergi, işte solculuk yapıyorlardı. Kendileri görünmediler ben tanıyorum diye, tanımadığımız başka dallardan öğrencilere bildiri dağıttırdılar... Ben sergiyi hazırlarken Remzi yardım ediyordu, Faruk Suda da (Siyah – Beyaz Sanat Galerisi’nin sahibi) yanımızdaydı. Adnan bir konferans yapmak istiyordu ama o hava oluşmadı. Yani onun hazırlığı gerçekleşmedi. Unesco’nun görevlilerinden biri diyelim ki ser hademe, o sırada yanıma geldi: *“dışarıda bildiri dağıtıyor sizinkiler”* dedi. Ben de *“olur gençlik, öğrenciler böyledir”* dedim. *“Ama”* dedi, *“onların bugün burada, memleketlerinden gelmiş böyle bir sergiyi, Cumhuriyet adına hazırlanmış bir sergiyi baltalamak değil, desteklemeleri gerekirdi”* dedi. Ben bunu daha sonra bir gazeteci vardı, Cumhuriyet’e yazılar yazardı, Türkiyeli azınlıklardan biriydi...

GB - Daponte mi?

TE – Kosta Daponte evet. Kosta Daponte *“niye bu sergide Paris’te yaşayan ressamların eserleri yok”* dedi. Ben *“olabilir”* dedim, nitekim Atatürk’ün doğum yıldönümü için yaptığımız sergi sırasında o dönemde Paris’te yaşayan sanatçılara ulaşmaya çalıştık. Birçok arkadaşla yazdık, oradaki o zamanki büyükelçi de gayret etti epeyce. Bazıları reddetti, katılmıyoruz diye. Bunlar da oluyor mesela. Ama biz, Adnan’la ikimiz böyle bir girişimde bulunmadık, aklımıza gelmedi. Belki acemilik yani. Sonra Türkiye’de hazırlanıp oraya gidiyor, o büyük bir organizasyon işiydi. Orayla ilişki kurulacak, eserler toplanacak, ne gelecek? Gidip gelmemiz lazımdı belki. Daha basit, daha mütevazı daha doğrusu, bir çerçeve içinde hazırlandık. Neden buradaki ressamlar yok? Diye Kosta Daponte de Cumhuriyet’te yazı yazdı. Benimle konuşmuş, ben de demişim ki : *“Evet buradakiler de, buradaki arkadaşlarımız da bir sergi düzenlesin, daha iyi olur”*.

GB - Hatta bir yerde “sergi aceleyle geldi” diye de bir açıklamanız var.

TE - Evet. Ben bunları pek hatırlamıyorum şimdi. Ama ben de bir yerde yazdığım bir yazıda bir cevap verdim galiba. Bu dediğiniz gibi bir şey demiş olabilirim. Daponte’ye söylediğim şeyi de samimiyetle, içtenlikle söyledim. *“Keşke buradakiler de bir sergi açsın, arkasından bir de onlar açsın”* diye. Ama Daponte’ye göre ben demişim ki : *“Canım, buradakiler de bir sergi düzenlesin”*. Çünkü, muhalif tavır takınacak ya. Turan Erol iyi niyetle böyle diyor demiyor da, *“onlar da bir sergi düzenlesin diyor”* şeklinde aktarıyor. Ona çok canım sıkılmıştı, halbuki ben o tavrı söylememiştim. Böyle bir olay oldu. O sergi açılışında, daha sonra Türk sanat

hayatında adı *Fikret Mualla* dolayısıyla çok geçen, son yıllarda yine *İstanbul Modern*'de *Nazmi Kal*'ın hazırladığı belgeselde de sözü edilen *Madam Angelles*'le tanıştım açılıшта. O geldi yanıma. Oradaki Akademi çıkışlı arkadaşlardan biri bana tercümanlık yapmaya talip olmuştu, kadın onu tersledi, “*biz konuşuyoruz, size gerek yok*” dedi. Bu da bir anımdı. *Madam Angelles* portresi o andan itibaren kaldı aklımda. Evet, o sergide bizim oradaki arkadaşlarla bir karşı durumumuz oldu. Öyle olmak lazımdı. Genç, ilerici, solcu olunca, muhalif olur tavrı içindeydiler. Biz bunları anlayışla karşıladık.

GB - Hocam, sol görüşlü sanatçılardan söz açılmışken; hep ilerici, sol görüşlü sanatçıların adı geçiyor ancak karşı duruş içinde olanlardan pek bahsedilmiyor. Sizin bu yönde bir izleniminiz var mıydı acaba? Örneğin Gazi Eğitim’de sağ görüşlü öğrenciler (günümüz sanatçısı olmuş) ya da tanıdığınız sanatçılar var mıydı?

TE – Belki vardı ama, dikkati çekmiyordu. Çok iyi bilmiyorum. Resim- İş Bölümü öğrencileri, genelde Atatürkçü, memleket sevgisiyle dolu öğrencilerdi. Biz ölçüde biz onlara “ilerici” , “solcu” ya da en azından “sosyal demokrat” derdik. Halk çocuğuydu çoğunluğu. Ben de bir halk çocuğuydum. Gazi kökenli değilim ama, Gazi’yi çok sevdim. Oradaki sistemi ben çok sevmişimdir. Bauhaus’tan, yahut da o esaslardan kurulmuştur. Yani bir hoca alıp götürdüğü öğrenciler değillerdir, müşterek yetiştirilmişlerdir. Her hoca bir yönünü tamamlamıştır.

GB - Atölye sistemi yok muydu?

TE - Atölye sistemi yoktu ama, biz biraz ona hevesleniyorduk, Adnan Turani ve ben biraz bunu istiyorduk Resim dersi ağırlıklıydı tabii. On altı saat resim dersi vardı. Son sınıflarda özellikle. Gençler de atölye sistemini biraz isterlerdi. Gidip yok maden işi, ağaç işi değil, resim bakmak istiyoruz diyorlardı. Öğrencilerin de eğilimleri nedeniyle, biraz atölye havasında yaptık dersleri. Ama resim dersinden çıktıktan sonra, öğrenci ya bir teorik derse gidiyor, yahut da bir başka uygulama dersine gidiyordu. Mesela Akademi’de bu eksikti, bizim öğrenciliğimiz sırasında. Örneğin; uygulama atölyelerinden biri olan gravür atölyesine çok heves ederdim. Ama zorunlu bir ders programı değildi. İsteyen gidip çalışırdı. Halbuki Gazi Eğitim’de böyle çok yönlü bir eğitim vardı. Gelelim sorunuzun cevabına. Ben 1963 yılının Mart ayında başladım 1973 yılının Mart’ında ayrıldım Gazi’den. Öğrenci olayları, ülkede politik kargaşa var. Öğrenci olaylarının da hergün bir türüsü, bir başkasına rastlıyoruz. O olaylar içinde sağcı olduğu, mesela ülkü ocaklı olduğunu bilmediğimiz ama daha sonraları farkına varılan birkaç öğrencimiz olduğunu da biliyorum. Bu öğrencilerden hiçbiri daha sonraki hayatlarında sağcı, tutucu gibi adlandırılacak isimler pek olmadı. Yalnız bir öğrencimiz vardı, şimdi Bursa’da yaşıyor ve benimle son bir iki yıl içinde bir vesile ile görüştü. Ama iş adamı olmuş. Fabrika kurmuş, imalat yapıyor. Sanatı bırakmamış devam ediyor ama o öğrenciyken benim değer verdiğim, en çok beğendiğim öğrencilerden biriydi. Birgün onu ülkü ocağıydı veya bilemiyorum daha tutucu bir

cemaat içinde olduğunu fark ettim ve kendisiyle şöyle bir konuşma geçti aramızda: *“Görüyorsun bu olaylar güzel değil, ölümler oluyor, sakın girme böyle şeylere oğlum”* şeklinde. Gayet sessiz, boynu bükük tavırla beni dinliyor. *“Bak sen yetenekli bir gençsin, dışarıya gidersin, öğrenimini devam ettirirsin, iyi bir sanatçı olursun, yazık olur, karışma sakın kavgalara”* diye bir konuşma yaptığımı hatırlıyorum. O bana *“yok hocam, girmiyorum, karışmıyorum zaten”* diye yanıt vermişti. *“Peki senin düşünce tarzın ne?”* dedim. *“Ben, aslında sosyal demokrat sayılırım”* dedi. *“Yani nasıl?”* dedim. *“Biz Anadolu’yu, sosyal demokrasiyi, milli görüşler çerçevesinde gerçekleştirmek istiyoruz”* gibi bir cevap verdi. *“İşte bak, bu kavramları da tam anlamak, bilmek için herhalde çok okumak lazım, sen kafanı bunlarla yorma, işine bak”* diye kısa kestiğimi hatırlıyorum. Şimdi o çocuk beni yıllar sonra arıyor, iş kurmuş, zengin olmuş. Yani resim yapmak istediği, resme devam etmek istediği için beni yeniden buldu. Tabii şimdiki düşüncelerini bilemem, bunlar kişiye özel şeyler. Ben o zaman bir hoca, bir baba tavrıyla yaklaşmışım. O dönem çok olaylar oluyor, ölümler oluyor. Bir sabah Yüksek Okul’a gittim, bir öğrencimiz öldürülmüş, cenazesi ortada duruyor. Yanında toplanmışlar, selam duruyor arkadaşları, gece öldürmüşler, anlatabiliyor muyum? Ben çünkü hem Basın-Yayın Yüksek Okulu’nda hem Gazi’de çalışıyordum. Bu olup bitenlerden sonra şöyle bir şey yaşadım. 1973’te İzmir caddesindeki Alman Kütüphanesi’nde bir sergim var. Bir gün evvel arama yapmak için Gazi’ye asker baskın yapıyor. Tüm atölyeleri alt üst ediyorlar. Benim büyük bir atölyem vardı, oradan odama geçiliyordu. Küçük bir odam vardı. Duvarlarda da birçok resim vardı. Ben kopyalar yaptırmıştım. Herkes en az iki metre boyunda, sevdiği bir ustadan bir resim yapacaktı. Kimi Ingres’dan, kimi Greco’dan veya Matisse’dan, Modigliani’den kopyalar yapmışlardı. Modigliani’den bir “nü” vardı. Dönem sonuna yaklaşıyorduk, resimler duvara asılıydı. Benim atölye bölümümde de yurt dışında açılmış, Türk – İslam Eserleri Müzesi’nde alınmış eserlerden oluşan bir serginin afişi vardı. O afişte İstanbul’daki Türk – İslam Eserleri koleksiyonundan, üzerinde beyaz zemin üzerine firuze ve yeşillerden yapılmış, Mekke resmi olan 16. yüzyıl bir İznik çinisi vardı. Aynı zamanda Arapça yazılmış bir iki satır yazı da vardı. Arama yapan güvenlik güçleri, Modigliani kopyasını tutup yırtmışlar, benim odamdaki çok eskiden kalma Maroken kanepeyi kesmişler. Herhalde içinde silah var mı yok mu diye baktılar. Duvardaki o Mekke resmi görünen afişi yırtmışlar. Askerin içinde öylesi de var böylesi de var. Sabah gittim böyle bir manzarayla karşılaştım. Gazi ayakta. Gece arama yapmış kolluk güçleri ve ben öğleden sonra sergime gittim. Dostum Besim Üstünel gelecekti sergiye. Nitekim sonradan sergiden bir resmimi aldı. Onunla ayak üstü konuşuyorduk. Alman Kütüphanesi’nin bulunduğu binanın üstünde Milliyet Gazetesi’nin bürosu vardı. Besim Bey’le konuşurken, salonun kapısı açık, yukarıdan Abdi İpekçi indi, geldi yanımıza. Sohbet esnasında bir gece önceki olaydan söz ettik. Abdi İpekçi ertesi gün çıkan makalesinde bunu yazdı. Belki o

sergimdeydi tam bilemiyorum ama benim bir Mustafa Kemal portrem vardı. Yıllar sonra Abdi İpekçi, nasıl ulaştı hatırlamıyorum ama bu portreyi 10 Kasım'da, Milliyet Gazetesi'nin baş sayfasına bastırmıştı. Sene 1978. Böyle bir duyarlılık oluşmuştu.

GB - O dönemde açılan “Ankaralı Ressamlar Sergisi”, ya da “İstanbullu Ressamlar Sergisi” gibi sergiler hakkında ne söyleyebilirsiniz? Böyle bir ayrımlaşma mı olmuştu, yoksa tamamen bir etkinlik biçimi miydi?

TE – Zahit Büyükişleyen daha sonra “Ankaralı Ressamlar” diye bir tez hazırladı. Neyse, yıl 1964'tü galiba. Çok emin değilim. Akademideki arkadaşlar “Ankaralı Ressamlar” adı altında bir sergi düzenlediler. Bir broşür basmışlar, içi pembe yapraklar, dışı mavi. Benim bir resmimi koymuşlar kapağa. Zeki Faik İzer, *“Ankara’da yaşayan ressamalar vardır, işte bunlar kimlerdir? Eşref Üren’dir, İhsan Karaburçak’tır, Turgut Zaim’dir, sonradan gelenler vardır. Orada ciddi bir Ankara Ekolü oluşturdular”* diye bir yazı yazdı. Bu olay böyle bir başladı, ondan sonra devam etti. Zaman içinde, bana kalırsa, Cumhuriyet’in kuruluşunu izleyen yıllarda, özellikle 1930’ların başlarından itibaren Halkevleri’nin kuruluşu, işte Tatbikat Sahnesi’nin ilk temsillerini vermeye başlaması, opera, Devlet Sergileri’nin burada düzenleniyor oluşu Ankara’yı İstanbul’un yanında, bir Kültür merkezi haline getirmişti. İstanbul’da, bir şehir tiyatrosu, Güzel Sanatlar Akademisi’nin çevresi, Müze vardı. Kültür – sanat hayatı dediğiniz zaman Ankara vardı. Bu durum zaman içinde Ankara’daki basın hayatının sönmesi...CHP’nin bir organı olan Ulus Gazetesi, çok önemli bir yayındı ve bir çevre yaratmıştı. Ama zaman içinde İstanbul, iş hayatının, ekonominin gelişmesi, basının orada yer almış olması İstanbul’u ister istemez bir metropol, merkez, dünyanın önemli merkezlerinden biri haline getirince Ankara söndü. Tabii orada çok güçlü bir sanat hayatı başladı. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı gibi birtakım vakıfların da etkileriyle, galerilerin çoğalmasıyla bu böyle oldu. İstanbul’daki sanatçılar, arkadaşlar buraya biraz yukarıdan bakmaya başladılar. İstanbul merkez, Ankara periferi sayılmaya başladı. Ankara’da yaşamama rağmen İstanbul sanat hayatında hep yerim olmuştur. Bütün büyük etkinliklerimi İstanbul’da yapmışımdır. Ama Ankara’daki diğer bazı arkadaşlarım için aynı şeyi söyleyemem. Çok başarılı, çok kaliteli olduğu halde oradaki galerilerde sergi açamayan, kabul edilmeyen arkadaşlar var.

GB - Satış kaygısı mı öne çıkıyor acaba?

TE - Evet, burada tanınmıyor, satmaz diye düşünülüyor galiba.

GB – 70’lerde satış yapabiliyor muydunuz? Nasıldı durumlar?

TE – Çok ilginç, benim resimlerim hep beğeniliyordu, ama kapışılan resimler de değildi tabii. Gene de kısır izleyici, biraz hazırlıklı bir izleyici beğeniyor benim resimlerimi. Ama hep sattı. Galeri I diye bir yer vardı, ilk sergisini 69’da bir karma sergiyle açtı. O karma sergiden sonra, ilk kişisel sergiyi benimle yaptı. Danışmanlar, birtakım kişiler galeri sahibi Şerbetçi’ye beni

öneriyorlar. Ben orada sergi açtıktan sonra, oradaki arkadaşlar sıraya girdiler sergi açmak için. Birçokları benden sonra sergi açtı orada, Adnan Çoker'den Abidin Dino'ya kadar. Galeri, kapanış sergisini de benimle yaptı. Çok önemli bir galeriydi. Sonradan galeri sayısı artmaya başladı. Melda Kaptana'nın Emlak Caddesi'nde açtığı galeri vardı. 1975'te orada bir sergi açtım. Galeri I'den sonra ikinci sergimdi bu. 77'de Maçka Sanat Galerisi'nde açtım bir sergi. Bunlar hep teklif üzerine oldu.

GB – Devletin kültür programları ve Kültür Bakanlığı üzerine yazdığınız yazılarda bu konudaki taleplerinizi ve eleştirilerinizi bir şekilde dile getiriyorsunuz? Beklentileriniz neydi? Görüşlerinizi alabilir miyiz?

TE – İbrahim Öktem'in Milli Eğitim Bakanlığı'nda olduğu sırada biz on imzalı bir bildiri verdik. Ben genel müdür yardımcısıydım, sonra genel müdür vekili yaptılar beni. Halil Dikmen genel müdürdü. O ölünce ben vekil oldum. Kültür Müsteşarlığı kurulmuştu, biz Kültür Bakanlığı kurulsun diye, ben genel müdür yardımcısı ve vekili olduğum halde, dokuz arkadaşla birleşerek bir bildiri verdik. 1964 Ağustos'unda bildiri verenler arasında; Metin And, Turgut Özakman, Muammer Sun gibi arkadaşlar vardı. Bu bildiride; 'Kültür Bakanlığı kurulmalıdır' diye bir madde vardı. Neden kurulmalı? Onu anlatıyorduk. Milli Eğitim Bakanlığı içinde Kültür Bakanlığı kurulmalı tezini savunan biri olarak çıktım ortaya. O dönemdeki Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem bana birgün: *"Turan sen karışma bu işe, sen bakanlık mensubusun, başka bir bakanlığın kurulma çalışmasına burnunu sokma"* dedi. Dedim ki: *"niye kurulmuyor sayın bakan? Siz bu işe ön ayak olmalısınız, sizin topladığınız, organize ettiğiniz kurultay da bu yönde karar aldı"*. Bakan da bana *"karışma"* dedi, beni seviyor tabii. *"O iş o kadar kolay değil"* dedi bana. *"Bir gece de Köy İşleri Bakanlığı kurulmadı mı?"* dedim. *"İyi mi olacak sanıyorsunuz siz kendiniz için"* dedi. *"Milli Eğitim Bakanlığı içinde siz daha özgürsünüz, sözü size bırakıyoruz"* dedi. *"Kültür Bakanlığı kurulduğu zaman, sizi oraya sokacaklar mı bakalım?"* dedi. Bunun için *"karışma"* diyordu.

GB - Kültür Bakanlığı kurulduktan sonra ne oldu?

TE - Kültür Bakanlığı nelerle meşgul olmalı? Diye konuşulmuş. Başbakan yardımcısı Orhan Eyüboğlu beni çağırdı (bakanlıktan ayrılmıştım o sıralar), kendisiyle partide buluştuk. Bana sordu: *"Kültür Bakanlığı kadrosuna kimler alınmalı"* diye. Onunla bir çalışmamız olduğunu hatırlıyorum. Ama detaylar silinmiş.

GB - Dönemin sosyo – kültürel yapısının, yaptığınız resimlerin içeriğine doğrudan bir etkisi söz konusu mudur? Örneğin; sıkça işlediğiniz "gecekondu" teması, bu türden bir etkinin mi sonucudur?

TE – Tabii ister istemez bir etkilenme oluyor. Gözünün önünde olan bir şey. Gecekondu konusuna yalnız ben ilgi duymadım, birçok arkadaş ilgi duydu. Mesela şu anda bir arkadaşın

sergisinde konu yalnızca gecekondu. Daha önce de bu konuya şöyle bir değinip bırakanlar var. Ben devam ettirdim. Önemli olan o. Bakıyorsunuz bir tepe zaman içinde birden dolmağa başlıyor. Ankara civarında dolaşınca ister istemez görüyorsunuz. Hatta bazen bir ürkmeye başlıyorsunuz, “*ne oluyor bu kadar?*” diye. Merkeze göç. Anadolu’dan gelip buralara yığılıyorlar. Yeni bir hayat kurmak için. Ben tabii gecekonduların karşısında oturup resim yapmıyorum. Daha sonra atölyemde tasarlıyorum, yaşıyorum. Yahut da benim içimde iz bırakmış olan, birtakım olguları, görünüşleri, olayları yaşamağa başlıyorsunuz zaman içinde. Ben de ilgi nasıl başladı? Baktım bir tepede yeni yeni evler kuruluyor, bunlar zamanla yığılmaya başladı. O yığılmayı anlatma ihtiyacı duymaya başladım. Tabii gecekondu olgulardan bir tanesi. Mesela, ‘Kömür Dağıtım Yerleri’ var. Ankara’da bir ara öyle bir dönem oldu. Duman altında yaşadık. Benim öyle resimlerim vardır: ‘Enerji’, ‘Akşam Vakti’, gibi. Bakıyorsunuz önünüzde büyük, kirli, karanlık bir grilik, onun bittiği yerde ise aydınlık, mavilik var. Henüz daha tam gece bastırmamış. Sanırsınız ki gece olmuş, ışıklar yanmış. Hava kirliliğinden. Doğalgazdan önce kömür yığınları vardı. Birgün Yenimahalle’ye gidiyorum, kaynaşma var. Kömür dağılımı var. İki beygir var, bir yandan kepçeler kömür kamyonlarından kömür yüklüyorlar. Birkaç defa böyle görünce oturup onları düşünmeye başlıyorsunuz ve ben böylece “kömür dağıtım yerleri” nin resimlerini yaptım. İster istemez insan çevresinden etkileniyor, ama ben bu türden resimler yaparsam çağa ayak uydurmuş olurum diye bir hesapla yapmadım bu resimleri. 70’lerden 80’lere bunları yaşadık. 80’lerin ilk yarısına kadar devam ettim bu konulara. Ankara çevresinde dolaşıp gecekonduları gözlemledim. Doğalgazın yaygınlaşmasıyla kömür dağıtım yerleri kalmadı. Dolayısıyla bir süreçti yaşanan ve bu benim gözümün önünde oluyordu. Bunların resmini yaptım.

GB - Teşekkür ederim.

2.7. ŞÜKRÜ AYSAN İLE SÖYLEŞİ

(26 Mayıs 2005 – Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Baskı Atölyesi)

Güler Bek – Üzerinde çalıştığım dönem 1970 – 1980 yılları arası, ancak 60’lar da son derece önemli. Sizin öğrencilik yıllarınız 1968 hareketinin sıcak günlerine rastlıyor. O günlerden ve Üniversite içinde öğrencilerin de girişimiyle başlatılan reform sürecinden bahsedermisiniz?

Şükrü Aysan – Evet de, o reform çalışmaları sırasında 68 – 69- 70’lerde başladı o. Biz 70’lerin başında yurtdışına gönderildik. O reform çalışmaları sırasında ben burada yoktum. 63 yılında girdim ben Güzel Sanatlar Akademisi’ne. 69 yılında mezun oldum. 70 yılında da Avrupa sınavını kazanarak Paris’e eğitime gittim. Yani 70 yazında oradaydım. O sırada birtakım çalışmalar olmuş, reform çalışmaları. Ama yani çok fazla bir şey de değişmemiş. Akademi o

geleneksel yapısını sürdürüyordu biz döndüğümüzde. 1975 yılında döndük. Altı arkadaş yurtdışına gitmiştik. Sonra dokuz arkadaş daha gitti. Eski yapısı devam ediyordu biz döndüğümüzde. Değişiklik yoktu.

GB - Hangi atölyede eğitim aldınız, nasıl bir eğitim sistemi vardı sizin zamanınızda?

ŞA - Eğitim sisteminde değişiklik yok. Daha önce de soruldu, sanki akademide tutucu bir eğitim vardı da sonra değişmiş gibi bir durumdan söz ediliyor. Böyle bir şey yok. Akademi her zaman için ilerici ve öncü bir kurum. Bizim hocalarımız, Zeki Faik İzer, Cemal Tollu, Nurullah Berk gibi isimlerdi, daha önce de Ali Çelebi ve Zeki Kocamemi vardı. Bu ikisi *Hoffman* atölyesinde yetiştiler. *Hoffman* bir özel atölyeydi zaten ve orada Kübizm sonrası analitik bir resim, sanat eğitimi aldılar orada ve zaten Türkiye'ye 1927 yılında çağdaş sanatı getirdiler. Ondan sonra da diğer hocalarımız da Paris'te *Andre Lhote* atölyesinde eğitim aldılar. Yani bunlar Paris'in resmî, ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda okumadılar. *Andre Lhote* da Fransız kübizmi sanatçısıdır. Ayrıca onlar da döndüklerinde güncel sanatı Türkiye'ye getirdiler. Akademide hiçbir şey engellenmiyordu, bugünden daha serbest bir ortam vardı. 80'den, 12 Eylül olayından sonra akademiler, hem üniversiteleşmesi, hem devlet kurumları haline getirilmesiyle, daha önceki o özgürlüğünden birtakım şeyler kaybetti. Biz de aynı gelenek çerçevesinde yurtdışına gittik, eğitim gördük ve her birimiz de daha o güne göre öncü- avangard akımlarla ilgilendik. Daha önce giden Adnan Çoker de aynı şekilde gitmişti. Daha önce de bir arkadaş geldi görüşmeye ona da aynı şeyleri söyledim, yani bir yenileşme yok, değişme diye bir şey söz konusu değil o zaten kendi bünyesinde var.

GB - Akademi kendi içinde bir yenileşme, reform yapma ihtiyacı duyabilir? Bunun herhangi bir sakıncası olduğunu sanmıyorum, ya da kabul edilemeyecek bir durum olduğunu sanmıyorum...

ŞA – Kendi içinde...yani aynı atölye sistemi devam ediyor, atölyelerde hocalar ders veriyorlar. Eğitimde, başlangıçta müzeye bağlı olarak daha geleneksel, Rönesans'tan başlayarak resmin tanınması, daha sonra çağdaş sanat eğitimi olarak devam ediyor. Ben bir farklılık göremiyorum.

GB – 68 hareketinin hiçbir etkisi olmadı mı?

ŞA – 68 hareketinin şöyle bir etkisi oldu. Diyelim ki bölüm kuruluna öğrenci temsilcisinin katılması söz konusu oldu. O zaman temsilciler kurulu deniliyordu, senatolara öğrenci ya da bir asistan temsilcisi girebiliyordu. Ama eğitimin özünde değişiklik yok fazla. Ben öyle görüyorum, başkası nasıl görür bilmem.

GB – Peki Paris'te aldığımız eğitim nasıldı? O yıllarda Mehmet Güleriyüz gibi isimler de yurtdışında, siz nasıl etkiler aldınız?

ŞA – Mehmet Güleriyüz, Nur Koçak, ben, Cihat Aral, Asım İşler ve Utku Varlık. Biz altı kişi 1970'teki sınava girdik, gittik. Oradaki aldığımız eğitim, *Beaux Arts* denilen, "Ulusal Güzel

Sanatlar Yüksek Okulu”na girdik. Ben kayıtlı olarak girdim, diğer arkadaşların çoğu da misafir öğrenci olarak girdi. Burada aldığımız eğitim, oradaki eğitimin daha üst düzeyindeydi. Burada beş yıllık okuldan mezun oluyorduk, orada güçlü bir eğitim söz konusu olmadığı için oraya tekrar dosyamızı göstererek girdik. Ama orada bir yaş sınırı olduğu için bazı arkadaşlarımız misafir öğrenci olarak girdi. Ama asıl eğitim okulda olmuyor. Galerilerde, diğer sergi mekanlarında, kitap bağlamında eğitim alıyorsunuz Paris’te. O şehrin sanat ortamıyla eğitiliyorsunuz. Okulla bağlantımız çalışılacak bir atölye olması bağlamındaydı. Ben orada avangard sanattan etkilendim. O sırada Paris Genç Sanatçılar Bienali (1971) açılmıştı ve diğer galerilerde de, avangard sanatla ilgilendim. *Arte Povera*, *Body – Art* gibi akımlarla ilgilendim. Nur Koçak da hiper-realizm akımıyla ilgilendi. O yıllarda iki öncü akım vardı. Bir tanesi; *Conceptual Art*, *Photo-Realizm* ya da *Hiper-Realizm* dediğimiz akımdı. Ben kavramsal sanatla ilgilendim. Diğer arkadaşlarımız da Türkiye’deki çalışmalarını geliştirici yönde çalışmalar yaptılar. Türkiye’ye döndüğümüzde, Akademi bizi hoca ya da asistan olarak aldı. O da akademinin ilerici bir tutum içinde olduğunu gösteriyor. Güzel Sanatlar Akademisi’nin karakteri bu yöndedir. Çünkü, 1937 yılında, yurtdışından biliyorsunuz *Leopold Levy*’i, *Bruno Taut*, *Rudolf Belling* getirtildi. *Belling* avangard bir sanatçı, heykel bölümünü re-organize etmiş. *Leopold Levy*, resim bölümünü re-organize etmiş, *Bruno Taut*, mimarlık bölümünü re-organize etmiş ve oralarda çağdaş bir eğitim sistemi oturtmuşlar. Ve asistan olarak da dediğim gibi yurtdışında yetişmiş olan ve öncü sanatçıların yanında yetişmiş olan Türkleri aldılar. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nurullah Berk, Cemal Tollu, Zeki Faik İzer, daha önce de Ali Çelebi, Zeki Kocamemi’yi aldılar ve burada Cumhuriyet’in anlayışına da uygun olarak çağdaş sanatın eğitimini verdiler, akademik bir sanatın eğitimini vermediler.

GB - Siz de aynı şekilde Türkiye’ye döndünüz ve akademide görevlendirildiniz.

ŞA - Tabii aynı şekilde kabul gördük. Tamam birtakım bürokratik engeller oldu ama ben burada Adnan Çoker ile birlikte çalışırken, kavramsal sanatın içeriğini ve eğitimini vermeye başladım. Mesela Serhat Kiraz, Ahmet Öktem gibi sanatçılar benim öğrencilerimdi. Onun yanında *Sanat Tanımı Topluluğu*’nu kurdum, bu topluluk hala devam ediyor. *Sanat Tanımı Topluluğu*, Türkiye’de bir çeşit kavramsal sanatın eğitimini veren, ama okul dışında sanatçıların çalıştıkları bir ortam oluşturdu. Yalnız bütün bu çalışmalar resim kökenlidir. Dünyadaki sanatın gelişimi resimden çıkmıştır, kavramsal sanat dediğimiz şey de resimden çıkmıştır. Bu topluluk ders veren bir yer değil aslında. Zaten kavramsal sanatın içinde bu vardır. Felsefe, bilim, sanat, alanlararası çalışır. Bütün sanatçılar mutlaka bu *Sanat Tanımı Topluluğu*’ndan geçmişlerdir. Bir de biz döndükten sonra, *Yeni Eğilimler Sergileri* yapıldı. Akademinin organize ettiği güncel sanat sergileri, yenilikçi sergiler, bunların çok etkisi oldu. Bu sergilerin organizasyonunda ben çalıştım. Birçok kişiyi de, mesela yurtdışına Gazi Eğitim Enstitüsünden de kişiler gönderilmişti.

Osman Dinç, İsmail Saray gibi sanatçılar. Bu ikisi de şu anda yurtdışında yaşıyor. Onlar da dönmüştü Türkiye'ye. Kimisi Samsun'da, kimisi Bursa'da görevlendirilmişti. O kişilerin de tanınması için sergilere davet ettik. Aslında ilerici yanı var ama bu avangard sanatta bir nevi kopukluk da söz konusuydu. Son olarak Altan Gürman yoluyla gelen Pop-Art, Yeni Gerçekçilik bağlamında çalışmalar vardı. Ama buradaki hocalar, Özdemir Altan, Adnan Çoker olsun, yurtdışından bizimle iletişim halindeydiler. Daha çok yurtdışına gidip gelmeye başladılar. Dergiler, kitaplar yolluyorduk, bunlar hakkında bilgi sahibiydiler tabii ki. Yurtdışındaki bienallere benzer bir anlayışla Yeni Eğilimler Sergilerini yaptık. Sempozyumlar düzenlendi. 1977 yılından itibaren. O tarihlendirme, 1970 – 1980 yılları arası diye başlatmak söz konusu olamaz. 1975, bizim dönüş yılımız. 1970 – 75 arasında çok fazla birşey yok, 75 yılından sonra bir hareketlenme var. 1976 yılında biz ilk sergilerimizi filan açtık. İstanbul Sanat Bayramı kapsamında *Yeni Eğilimler Sergisi*, “2000 Yılına Doğru Sanatlar” sempozyumu ile başladı 1977 yılında. Ondan sonra ilk başlangıcında dal ayrımları vardı, mesela ‘Resim Birincilik Ödülü’nü ben aldım. Daha sonrakiler de bizim de bilgilendirmelerimiz doğrultusunda dal ayrımı ortadan kalktı. O zamanlar Akademi son derece özerk bir kurum niteliğindeydi. Her türlü etkinlik yapılabilirdi. Şu aşağıdaki salon, o zamanın en önemli sergi salonlarından birisiydi. 1983’te üniversiteleşme sürecinin başlamasıyla birlikte buradaki Yeni Eğilimler sergileri filan biraz engellenmeye başladı. Ondan sonra bitirdik bu etkinliği. Yeni Eğilimler Sergileri, İstanbul Sanat Festivali’nin başlamasına öncülük etti.

GB - Görsel Sanatçılar Derneği hakkında neler söyleyebilirsiniz? Düzenlenen “Mayıs” sergisinde hangi tür çalışmalar vardı?

ŞA – O sergi 1 Mayıs akşamında açıldı. O sergide de avangard çalışmalar vardı, her tür çalışma sergilenmişti. Sosyalist, realist resimler de sergileniyordu, avangard bir çalışma da sergileniyordu. Zaten o dönemde avangard çalışmalar da o genel ideoloji bağlamında değerlendiriliyordu. Kimsenin kimseyi engelleyecek bir durumu yoktu. Bir sol ideoloji varsa onun içinde tanımlandırılıyorsunuz zaten her şeyi. Yani biz kavramsal sanat yapıyoruz diye “sağcı” değiliz. Bir sürü sanatçı bir ideoloji çevresinde birleşiyor. Biz de “ilerici” olarak görüyoruz kendimizi, onlar da (realist resim yapanlar) “ilerici” olarak görüyorlar kendilerini. Biz onları eleştiriyoruz. Mesela realist – sosyalist denilen, Sovyetler Birliği bağlamında yapılan çalışmalar bizim tarafımızdan eleştiriliyordu, belki de onlar da bizi eleştiriyorlardı. Ayrıca, bunun hiper-realizmle kesişen bir yönü de Yusuf Taktak’da görülüyordu. Akademide böyle bir eğitim verilmiyordu. Olsa olsa Neşet Günel’in verdiği bir eğitim var. Yani realizm – sosyalist bağlamında. Onun dışında kalan altı atölyeden beşi başka şeyler yapıyordu. Daha yeni, yenilikçi bağlamda çalışmalar yapıyorlardı.

GB - O dönemde gündemde olan ‘burjuva sanatı / halk sanatı’ ayırımına ne diyorsunuz?

ŞA - Bunlar tartışılıyor. Ben mesela kavramsal sanatçı olarak Görsel Sanatçılar Derneği'nin yönetim kurulundaydım...

GB – Teşekkür ederim.

2.8. HASAN PEKMEZCİ İLE SÖYLEŞİ

(21 Aralık 2006 – Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü)

Güler Bek – Sayın Pekmezci, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü'nün kuruluş amacı, işlevi ve bir sanat kurumu olarak üstlendiği rol hakkında kısaca bilgi verir misiniz?

Hasan Pekmezci – Gazi Eğitimin kuruluş felsefesi, Bauhaus'a dayanır. Bu konu çok önemli. Ancak, ondan önce ülkemizdeki sanat eğitiminin geçmişine kısaca bakmak yerinde olacaktır. Genelde, Türkiye'de sanat eğitimi iki gruba ayırırız. Birincisi, Batı ile kurulan ilişkiler çerçevesinde güzel sanatlar alanında meydana gelen yeni oluşumlar çerçevesinde 1830'larda sarayın da bu alana ilgi duyması ile başlayan ve özellikle öncü sanatçılarla, 1850'lerde, 60'larda, Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdilerle oluşan daha tutarlı bir Batı sanatı çizgisi ve bu birikimin getirdiği ivme. Bu konu çok önemlidir, ama bu noktada pek durulmuyor. Sanki sadece, Osman Hamdilerin Şeker Ahmetlerin kendi çabalarıyla oluşmuş gibi bir izlenim uyandırıyor bizim sanat eğitimimizde veya sanatımızda. Aslında, Şeker Ahmet'i, Osman Hamdi'yi oraya gönderen düşünce saray düşüncesidir. Sarayın elitist de olsa bu alana duyduğu ilginin bir sonucudur. Bu noktada, 1867'de Abdülaziz'in seferler dışında Batı'ya çıkan ilk çıkan ilk Osmanlı hükümdarı oluşu, orada sanatla yoğun olarak tanışmış olması da önemlidir. Biliyorsunuz, Sultan, 1967 Paris Fuarı kapsamında Viyana, Londra ve Paris'i kapsayan üç aylık bir gezi yapmıştır. Batı'nın gerçek boyutunu, en azından kendisine yansıtılan ya da dışarıdan gözlemlediklerinin dışında başka boyutlarını keşfetmişlerdir. Bu kapsamda, Paris'te odaklanmaya başlayan sanat çevresini yakından görme fırsatı da bulmuş. Abdülaziz biliyorsunuz, Paris'te bir sanat okulu, bir Osmanlı Mektebi açmayı öneriyor ve Mekteb-i Osman-i adlı bir mektep açtırıyor. Bu okul da çok önemsenmiyor eğitim tarihimizde, ancak çok önemli. Çünkü bu mektebin, Paris'te bir koloni oluşturmaya, bir anlamda orayı ilgi ve odak noktası olarak seçmeye yönelik bir kurum olarak da değerlendirilmesi gerekiyor. Bu nedenle *Saint Michel*, Türk sanatçılar için bir bölge oluşturmuş, tam belgeleyemedim, kanıtlayamadım ama Paris'te bana gösterdikleri bir bina var, *Saint Michel*'de, *Notre- Dame*'ın karşısında bir kitapçı vardır, o kitapçının yanından içeriye dar bir yoldan girilir, üç – dört metre gidince Yunanlı dönercilerin olduğu bir sokak. Orada tarihi bir bina var ve orayı “Osmanlı (Türk) Evi” diye tanımlarlar. Benim derlediğim ama sözel bilgiler bunlar. Dışişleri Bakanlığı'na başvurdum

yazılı kaynak için ama bir sonuç alamadım. Ancak, Abdülaziz’in Mekteb-i Osmani’nin yanında bir bina satın aldığı ve bu binayı “Osmanlı (Türk) Evi” olarak kullandığı ve kullandığı söylenir. Bu bina uzun yıllar metrûk (terkedilmiş) vaziyette kalmış ve 1980’lerde Özal Hükümeti tarafından satılmış diye bir bilgi aldım. Benden başkası bu konuyu araştırabilir diye tekrar değiniyorum. Bunu sarayın da önemli bir etkisi olduğunu vurgulamak için anlatıyorum. Dikkat ederseniz Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi de sarayda kurulmuştur. Dahası 1937’de Atatürk’ün açılmasını istediği Devlet Resim Heykel Müzesi için de yine bir saray seçiliyor, çok ilginçtir. Ben Batı sanatını incelerken büyük sanat merkezlerinin hepsinin saraylarda olduğunu görüyorum. Günümüzde, gidip gördüğümüz ülkelerde de sanat merkezleri saraylarda oluşturulmuş. Bu gibi belli bir birikim gerektiren seçici tavır bizde çok erken keşfedilmiş aslında, ama devamı gelmemiş. Bu nedenle 1883’te kurulan Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi, Fransız etkisi altında ve Fransız sanat eğilimleri doğrultusunda gelişmiştir. Ta ki 1920’lerden sonra, özellikle toplumsal sorgulamalar ve “köy” gerçeği bilincinin oluşmasıyla birlikte, Sanayi-i Nefise mantığındaki, daha sonra Akademi de olsa, bir sanat eğitimi düşüncesinin topluma yeterince yerleşemeyeceği ya da eğitime yeterince dahil olamayacağı düşüncesi gelişinceye kadar. Tamam, Türkiye’de sanatın gelişmesine çok büyük katkı sağlamıştır Akademi ama, İstanbul dışına ancak 1929’larda çıkabilen bir sanat anlayışı egemendir, o zaman. Bunun için İstanbul dışında kalan yerlerde sanata ilişkin bir hareket görülmez. Böylece, 1920 sonrasının temel ilkeleri içinde sanatın Anadolu’da da kökleşmesi, filizlenmesi gerekiyor. O zaman bu mantığın yeniden yorumlanmasına ihtiyaç duyuluyor. Tam da 1930’larda Bauhaus düşüncesi etkilerini duyurmaya başlamıştır, Türkiye’de. Bauhaus 1919’da kurulmasına karşın. Almanya’da bu kültürle yetişen bir kesimin, Nazi baskısından kaçan aydınların başka ülkelere olduğu gibi Türkiye’ye de gelmeleri nedeniyle bizde 1930’larda etkili olan Bauhaus düşüncesi, başta İsmail Hakkı Tonguç, İsmail Hakkı Uludağ, İsmail Hakkı Baltacıoğlu olmak üzere Türk düşünürleri tarafından da paylaşılmıştır. Bunu daha önceye de götürmek mümkün. Ama tutarlı örnekleri bu saydığım isimlerde simgeleşiyor. 1930’larda özellikle Halkevleri’nin, Halk Odaları’nın da sanat alanına ve sanat eğitiminin gerekliliğine olan inanca çok önemli ivme katması nedeniyle Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü kuruluyor. Aslında bu düşünce daha 1926’da Gazi Eğitim kurulurken başlıyor. Onun için de açılacak kurumun kadrosunu oluşturmak amacıyla öğretmen okullarından seçilen yetkin elemanlar yurtdışına eğitime gönderiliyor: İsmail Hakkı Tonguç, İsmail Hakkı Uludağ, Cengiz Kan, Malik Aksel, Şinasi Barutçu, Hayrullah Örs, Mehmet Ali Atademir, Sait Yada, Hüseyin Fehmi Özcan gibi isimler. Bu kadrolar o mantıkla yetiştirilir ve Gazi Eğitim tamamen Bauhaus etkisinde, yani sanatın uygulanmasıyla yaşam çevresini değiştirmeye ilgili olduğunu, sadece bir eser yapıp onu duvara asmakla sanat eyleminin olamayacağını, yaşamın her alanının sanatla ilişkilendirilmesi

gerektiğini savunan bir mantıkla geliştirilir. Gazi Eğitim'in öğrenci kaynağı tamamen Öğretmen Okullarına, Köy Enstitülerine dayalıdır. Böylece çekirdekten öğretmenliği, eğitimi özümsemiş, eğitimi amaçlamış insanlar, sanat eğitimiyle eğitiliyor bir de. Toplumsal bilinç eğitiminin yanında genel eğitim birikimi üst düzeyde, onun üstüne bir de sanat eğitimi veriliyor ve bu insanlar Anadolu'ya gönderiliyor. Anadolu'da sanat eğitiminin okullara girmesinde, okullaşmasında ya da daha geniş bir çerçeveye ulaşmasında Gazi Eğitim'in çok önemli bir işlevi var. Bununla ilgili basit ama tipik bir örnek vereceğim: 1933'de Gazi Eğitim kurulmuş, dört yıl sonra 1937'de Yozgat Halkevi'nde çok büyük bir "öğrenci sergisi" açılıyor. Ortaokul öğrencilerinin resimlerinden oluşan bir sergi. Halkevleri müfettişi Vedat Nedim Tör, Yozgat'a geldiği zaman bu sergiyi görüyor, çok ilgisini çekiyor, öğretmenle tanışıyor ve bu serginin Ankara'da da açılması için girişimlerde bulunuyor. 1938'de bu sergi Ankara Halkevi'nde, çok büyük bir katılımı açılıyor. Açılışı İsmet İnönü yapıyor. İnönü'nün burada çok güzel, ilginç bir konuşması var. Daha sonra bu sergi, dış basında çok ilgi görüyor, dış temsilcilikler tarafından Londra'da açılması kararlaştırılıyor. O sırada ikinci dünya savaşı başlıyor, ona rağmen 1942'de Londra bombalar altındayken bu sergi gerçekleştiriliyor. Açılışı ünlü sanat kritikçisi, filozof *Herbert Read* yapıyor. İlginç olan *Herbert Read*'in konuşmasıyla İnönü'nün konuşmasını üst üste getirdiğiniz zaman, İnönü'nün konuşmasının aynısı olduğu görülüyor. Şu sorulabilir, *Herbert Read*'in İnönü'nün konuşmasından haberi var mı? Olsa bile İnönü'nün konuşmasını tekrarlaması düşünülemez. İnönü zaten önceliği olduğu için böyle bir şey yapması olanaksız. Burada önemli olan şu: Bir asker kökenli devlet adamının düşünceleri ile bir filozofun; alanın filozofunun, sanat adamının düşünceleri aynı noktada çakışıyor. Bir bakıma Türkiye'yi yöneten insanların birikimini de ortaya koyuyor. Aynı zamanda o insanı yönlendiren etrafındaki insanların birikimini de ortaya koyuyor. Peki bu sergiyi gerçekleştiren öğretmen kim? Gazi Eğitim'in ilk mezunlarından bir köy çocuğu, bir Anadolu çocuğu olan Cemal Bingöl. İdealist bir eğitimci, Yozgat gibi o günün koşullarında Anadolu'nun en yoksul ve yoksunluk içindeki bölgelerinden birinde, oranın çocuklarını Londra'ya taşıyacak kadar inançlı, inatçı bir öğretmen tipi. İşte Gazi Eğitim'in en önemli özelliklerinden biri. Bu tip, idealist, mesleğini en üst seviyeye çıkaran, öğrenciyi eğitimin baş tacı yapan bir mantık içinde yetiştirmek. Herkes kendisine verilen görevi, aksatmak, o göreve gitmemek, rapor almak, tayinini başka yere yaptırmak, adam bulmak, torpil yaptırmak gibi bir yolu aklına bile getirmeden, kendisine verilen göreve koşa koşa gidiyor ve orada da bütün yokluklara rağmen, eğitimin, sanatın var olduğunu hissettirecek etkinliklerde bulunuyor. Az önce verdiğim uç örnek gibi görülebilir, ama değil, oralarda benzer pek çok örnek görmek bulmak mümkün. Örneğin; çok uzun yıllar yapılan dünyanın en büyük çocuk resimleri yarışmalarından biri vardı: "Shankars Çocuk Resimleri Yarışması". Bu Shankars Çocuk Resimleri Yarışması'nda her yıl Anadolu çocuklarının pek çok

ödül aldığı görülür. Resimleri sergilere seçilir, altın, gümüş, bronz madalyalar kazanırlar. Bunların çok büyük çoğunluğunun öğretmenleri Gazi Eğitim çıkışlıdır. Şimdi, Gazi Eğitim'in sözde olmayan, ayağı yere basan, sanatı eğitimin diğer alanlarından farklı görmeyen, hatta sanatı diğer alanlara destek olabilecek bir unsur olarak gören bir mantıkta görüyoruz. Bu arada, Anadolu'daki sanat eğitimi denilince akla gelen en önemli kurum Gazi Eğitim'dir. Bir Gazi Eğitimli olarak ben anlattığım için bu bir "kurumculuk" olarak görülebilir. Şunu gözlemledikten sonra bu kanının ne kadar yersiz olduğu anlaşılacaktır. Anadolu'da sonradan kurulan bütün eğitim enstitülerinin, fakülte ve meslek yüksek okullarının kurucu kadroları Gazi Eğitim kökenlidir. Diyelim ki 1967'de kurulan İzmir Eğitim Enstitüsü'nün kurucusu Gazi Eğitim kökenlidir. 1969'da kurulan İstanbul Eğitim Enstitüsü'nün bütün kurucu kadroları Gazi Eğitim'dendir. Samsun Eğitim'in kurucu kadroları Gazi Eğitim çıkışlıdır. Daha sonra bunlar genişledi, şu an bile eğitim fakültelerinin çok önemli bir bölümünün kurucu kadroları Gazi Eğitim kökenlidir. Benim yazdığım kitapta şu ana kadar yüz kırk beş tane unvanlı, çoğu profesör olan öğretim üyesi var. Dört yüzün üzerinde Gazi Eğitim kökenli ressam var. Aktif, sanat etkinlikleri içinde bulunan, sergiler açan, yazılar yazan, çok önemli bir potansiyel var. Bunu şu anlamda açıkladım. Türkiye'de sanatın iki boyutu var. Biri Fransız eğiliminde, elitist, sanatı üst düzey bir insani etkinlik olarak gören, bunun dışına çok fazla çıkmak için çabalamayan bir eğilim. İkincisi, sanatı yaşamın her alanına uygulanması gereken önemli bir insani etkinlik olarak gören, sanatın toplumsallaşması konusuna çok önem veren Gazi Eğitim'in çizgisi. Bugün de bu çizgi, benzer şekillerde ya da daha farklı biçimlerde görülmektedir.

GB – Akademi'nin ve Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü'nün kuruluş amacı ve misyonları farklı...

HP – Çok farklı, benzer şeyler bugün için de söylenebilir.

GB – Ancak 1963'te ders programında bir değişikliğe gidiliyor ve eğitim anlayışı "çağdaş" düzeye ulaştırılmak isteniyor. Bunun nedeni ne olabilir?

HP – Bu daha çok kadro değişimine bağlı bir durum. Bir de 1960 sonrasının yeni dinamik, özgürlükçü ortamı. 1960'lı yılların başlarında yurtdışına yetiştirilmek üzere eleman gönderilmeye başlandı. Bu kişilerden biri Adnan Turani. Döndüklerinde Gazi Eğitime doğal olarak süregelen eğitim sistemini yenilemek istediler. Çünkü yeni düşüncelerle gelmişlerdir. Bir özeleştirici ile edindikleri yeni izlenimleri, gördükleri yenilikleri burada oluşturma çabası başladı. Çok fazla şey de değişmedi aslında. Ruh aynı ruh, katılan şey, sanat eylemini çok daha istekli, çok daha tutkulu hale getirmek. Çünkü o dönemin hocaları coşku içinde üretiyorlardı, sergi açıyorlardı, etkinliklere katılıyorlardı. Bu durum doğal olarak öğrencilere yansıyor. Sanatın uygulama boyutunu öne çıkararak zenginleştirme vardı. Programın en büyük değişikliği bu. Onun dışında da genel sanat eğitimi disiplini devam ediyordu. Edinilen bilgi birikimi sonucu

1960 programından sonra çok daha atak bir eğitim verilmeye başlamıştı. Ondan sonra Devlet Sergileri'ne katılım oranı çok yükseldi. Hatta katılımda eser çeşitliliği, teknik çeşitlilik artmaya başladı. 1960'ta Devlet Sergisi'ne üç yüz yirmi dört eserle katılım oldu. Bundan sadece iki tanesi baskı resim iken, 60'tan sonra sayısı yükseliyor. Çünkü Gazi Eğitim'de baskı dersleri daha yoğun verilmeye, derslerde teknik çeşitlilik artmaya başlıyor. Bunda tabii eğitimci kadronun önemli bir etkisi var. Nitekim Kayıhan Keskinok Belçika'dan, Nevzat Akoral, Muammer Bakır Amerika'dan; Mürşide İçmeli İngiltere ve İspanya'ya gidip dönüyor. Bu gidip gelmeler müthiş bir vizyon oluşturuyor. Bu kadronun 60'tan sonraki değişimde payı büyüktür.

GB – Şöyle bir yorum yapılıyor. 1960'larla başlayan 70'lerde devam eden sürede Güzel Sanatlar Akademisi'nin yanı sıra Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu gibi başka eğitim kurumlarının da devreye girmesiyle, Akademi'nin sanatta başat kurum olma özelliğinin, “merkez” olma durumunun değiştiği belirtiliyor. Sizin bu konudaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?

HP – Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu, Gazi'nin yolunda giden ve daha sanayiye yönelik bir işlev üstleniyor. Ama şu da var. Gazi ile Akademi'nin mantığını bıçak gibi birbirinden ayırmak doğru değil. Nitekim Gazi Eğitimin kuruluş kadrolarında Akademikliler de var. Mesela Refik Epikman var. Kesin çizgilerle ayırmak mümkün değil ama felsefeyi onlar da kabullenmiş. 63'ten sonra görev alan Turan Erol da Akademikli. Ama Gazi'nin felsefesini benimseyen ekipler. Belki bu tür bu iki kurumun elemanlarının bir yerde buluşması şu yönde etkisi oldu. Üretici insan tipi de, aynı zamanda üretici, sanat üreten, sergi açan insan tipi. Üstelik, bir taraftan da yazan insanlar, araştıran insan tipi. Bunların da önemli katkıları oldu.

GB – Adnan Turani 1968 olaylarının Gazi'nin yapısında bozulmalara yol açtığını ifade ediyor. Siz ne düşünüyorsunuz?

HP – Aynen katılıyorum. Bana kalırsa bu bozulma 1965'te başladı. Çünkü 1965'te, 1960 öncesi mantığın devamı niteliğinde yeni bir siyasal süreç başladı. Bu mantık, sadece düşüncede değil, bir anlamda 1960'ın intikamını alırcasına bir siyasal oluşum içinde geldi. Bu gerilim toplumda odaklanmalara neden oldu. Siyasal kutuplaşmalar netleşmeye başladı. Gazi Eğitim'de ve diğer eğitim kurumlarında yuvalanmalar ortaya çıktı. Çeşitli odakların oraları ele geçirme, kendi inisiyatiflerini kullanma düşüncesi oluştu. Eğitimde siyasallaşma başladı. Gazi Eğitim'in çok köklü bir geleneği vardır. Siyasal etkili müdürler gelmeye başladı. 65'ten itibaren yavaş yavaş bu gerilim arttı ve 68'den sonra da tırmanışa geçti. Bu aynı zamanda Türkiye'deki Öğretmen Okullarının da, birbiriyle bağlantılı şeyler bunlar, aynı siyasal çembere alınmasına neden oldu. Öğretmen Okullarındaki müdürler görevlerinden alındı, kadrolaşmaya gidildi. Bunda Adalet Partisi'nin Milli Eğitim Bakanlığı'nın çok olumsuz etkileri, yıkım çabaları vardır. Öğretmen

Okulları siyasallaşınca Gazi Eğitim'in beslenme kaynağı olan Öğretmen Okullarından gelen gruplar da siyasallaşmaya başladı. Bu dönem, bugün de sancısını çektiğimiz, olumsuzlukların tohumlarının atıldığı bir dönemdir. Aslında siyasallaşmanın günümüze kadar bu denli olumsuzluk yaratmasının nedeni alınan çok katı tavırlardır. O dönemde yerleştirilen militan kadrolardır. 1968 – 1969, hatta 1970'ten sonra bu daha da hızlandı ve 1971 müdahalesinden sonra çok daha keskinleşti ve neredeyse bir ortaokul düzeyine kadar inilmeye başlandı. Gazi Eğitim de diğer eğitim kurumları gibi kadrolarıyla oynanan niteliklerine siyasal tandanslar ithal edilen bir kadrolaşma zinciri içinde dejenere edildi. Tabii bundan Gazi Eğitim'in yerleşik kadrosu da zarar gördü, bu kadro darmadağın edildi. Varolan kadronun çalışmaması için her türlü engel çıkarıldı. Bu nedenle Gazi Eğitim 1965 sonrasında yaşanan gelişmeler sonucunda eski dinamizmini kaybetti. Bugün Türk sanatındaki etkin isimleri sayarsanız, hep o 1960 – 1965 ya da 1958 –1968 arasındaki kuşak olduğunu görürdünüz. Ondan sonra yer yer o geleneğin siyasal baskılara rağmen, olumsuzluklara rağmen gene de filizlendiğini görüyoruz. Değerli elemanlar yetişmiştir ama yoğunluk açısından bir azalma olmuştur. Diyelim ki aynı yıl yetişenlerden belirli bir sanatsal düzeye erişmiş on kişi varken, sonraki yıllarda birer ikişer olmaya başlamıştır.

GB – Yeni kadrolarla ve eğitim politikalarıyla birlikte verilen eğitimde ne gibi değişimler olmuştur?

HP – Eğitimin içeriğinde bir değişim olmuştur elbette ama esas ruhunda bir değişiklik olmuştur. Ancak kendi içimizde yaşadığımız iç yarışma duygusu sekteye uğramıştı. Diyelim ki 1967 – 68'de bitmiş 40 resmim vardı, sergi açmaya hazır durumdaydım. Ben 1968'de Adnan Turani'den mezun oldum. Henüz yeni mezun bir öğrenciyken hazırda 40 resmim vardı. Yoksul bir öğrenciydim ve boya, tuval, malzeme açısından çok sınırlı bir ortamdı. İlerleyen yıllarda öğrencilerin sergiye hazır olan resim sayısı üçe ikiye düştü. Kapasite düştü tabii. Kadro ne olursa olsun üretim azalmıştı. Gelen öğrenci potansiyeli, tutkusu değişmişti. Yanlış bir tutku, yanlış bir ilgi alanı vardı.

GB - Başlangıçtaki idealist tutum yok olmaya başlamıştı yani.

HP - Tabii.

GB - Bunda Milli Eğitim Bakanlığı'nın yürüttüğü politikaların önemli bir etkisi olmalı

HP – Tabii, 1965'lere kadar Gazi Eğitim bir nevi özerk kurum niteliğindeydi. Milli Eğitime bağlı olmasına rağmen, o dönemki Bakanlık nerede duracağını, nerede müdahale edeceğini bilirdi ve genelde de müdahale etmiyordu, saygı duyuyordu. Ama siyasal çarpıklıklar girince devreye bu dengeler alt – üst oldu.

GB - Devletin gözünde nasıl bir yerdedi Gazi Eğitim? Sanat etkinliklerinde, jürilerin oluşturulmasında nasıl bir rolü vardı?

HP – Şöyle bir örnek vereyim. 1967’de biz bir sergi açtık; Gazi eğitim mezuniyet Sergisi. Sergiye İnönü geldi. Bir buçuk saat gezdi, eserleri tek tek inceledi. Sonra anı defterini imzalamak için oturdu, bir iki söz yazdı, sonra kafasını kaldırdı ve kendisini dikkatle izleyen öğrencilere ve öğretmenlere “Ben daha önce Gazi Eğitim’in sergilerinde çok kaliteli suluboyalar görüyordum, bu sergide hiç suluboya görmedim, neden?” diye sordu. Şimdi biz öğrenciler başta olmak üzere o sergide suluboya var mıydı yok muydu haberimiz bile yok. Bir ikincisi hocalarımızın bile o sergide suluboya eserler sergileniyor muydu, sergilenmiyor muydu haberleri olduğunu sanmıyorum. Herkes şaşırdı. Hemen Adnan Turani Bey daha atak olduğu için “Paşam” dedi, “Kaliteli suluboya bulamıyoruz, o yüzden suluboya yapılamıyor” dedi. Bahane tabii, öyle bir şey söz konusu değil. İnönü bunun üzerine anı defterine “Umarım bir çare bulan çıkar, kaliteli suluboyalar getirir, biz de kaliteli resimler izleriz” diye yazdı. Ben, ondan sonraki süreçte sergilere gelen nadir devlet yetkilisi gördüm, hiçbirinin resimlere alıcı gözle baktığını görmedim. Gazi Eğitim bu anlamda eğitimin odak noktasıydı. O zamanlar “Gazi Eğitim hapsirirsa Milli Eğitim nezle olur” diye bir laf vardı. Sadece güzel sanatlar alanında değil tüm alanlarda, Milli Eğitimin gözü tamamen Gazi Eğitim’in üzerindeydi. Gazi Eğitim’in haberi olmadan, hiçbir şey yapılamazdı. Bu sözleri Gazi Eğitimli olduğum için söylediği sanılabilir ama, şunu çok iyi biliyorum, İnönü sanıyorum 1936’da çekilmiş bir film var bende; İnönü’nün, oğlu Erdal İnönü de yanında olmak üzere Gazi Eğitim’de spor gösterilerine katıldığını gösteren. Erdal İnönü daha çok küçük. İnönü taş ya da beton tribünlerde Beden Eğitimi ve Spor Bölümü’nün gösterilerini izliyordu. Devlet erkani dışında ziyarete genelde yazar çizer takımı gelirdi, Gazi’ye. Mesela benim öğrenciliğimde Yakup Kadri Karaosmanoğlu sohbet; Aşık Veysel söyleşiye ve türkü söylemeye gelirdi.. Salonlar, koridorlar tıklım tıklım dolardı, onları dinlemek için, görüşmek için. Öğrencilerde öğrenmeye, aydınlanmaya, toplumsal sorunları irdelemeye büyük bir tutku vardı. O nedenle Gazi Eğitim’in devlet nazarında da çok önemli bir yeri olduğunu biliyorum. Çünkü kuruluşunda bile Atatürk’ün geceleri gelip binasını kontrol ettiği, temelinden çatısına kadar ilgilendiği hep anlatılır.

GB - Tabii, Cumhuriyet’in erken dönemlerinde devletin kültür ve eğitim politikaları doğrultusunda kurumlara ve yapılanmaya yönelik yoğun ilgisi, hatta doğrudan desteği söz konusu. Bunun bilinçli bir eylem olduğunu biliyoruz. Bir eğitim kurumunun inşa edilmesi en başta devletin talebi...

HP - Bunun çok önemi var tabii. Şöyle bir gözlemimi anlatmak istiyorum. Gazi’nin kurulduğu tarihte Ankara’yı düşünün. Gazi Eğitim Ankara’nın dışında. Başka bir tarafta konservatuar, o da dışında. Öbür tarafta Ziraat Fakültesi de dışında. Gazi Eğitim, Konservatuar Cebeci, Dil - Tarih ve Ziraat Fakültesi Çankaya hattında. Bir artı şeklinde. Bu değerli kurumların hepsi belli akslara yerleştiriliyor. Kentin bütün olarak düşünülmesi söz konusu. Üniversitelerin hangi aks üzerinde

yer alacağı planlanmış. Nitekim sonradan Hukuk Fakültesi ile Siyasal'ın da aynı aksa yerleştirildiği görülür. O yokluk içinde bu sezginin geliştiği, müthiş binalar yapıldığı bir gerçek. Aslında dünyanın her yerinde adalet gibi güvenliği, devletin erkini temsil eden kurumlar ve eğitimi temsil eden kurumlar hep muhteşem binalardadır. Adalet Sarayı kavramı buradan çıkmıştır. Bu sayılanlar dünyanın hiçbir yerinde kötü binalarda değildir, bütün üniversiteler kentin gerdanlığı gibidir. Bu önem verilen odakların göstergesidir. Onun için de Gazi Eğitim en güzel binada kurulmuştur. Diğer kurumlar da aynı şekilde. Bunlar hep birbirine bağlı şeyler. Ulus'ta Denizciler'in başındaki eski Adliye Sarayı'nın binası tarihi bir binadır. Bu temel özellikler çok önemli.

GB - Peki hocam 70'lerde durum nasıldı? Devletin Gazi Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü ile ilgili yaklaşımı nasıldı?

HP – Tamamen politik bir yaklaşımdı. Özellikle 70'lerden sonra. 1973'te Gazi Eğitim'de yatılı öğrenim sistemi kaldırıldı. Politik kadrolaşmalara bağlandı. Politize olmuş her alanda asli olanın geri plana atılması kaçınılmazdır. Nedir asli olan, çağdaş sanattır, eğitimidir. Büyük oranda sekteye uğramıştır. Bıçakla kesilir gibi atılmamıştır ama eğitimden beklenen performans, beklenen kalite istenen sonuca ulaşamamıştır. Bu şunu da getirmiştir. Özellikle sanat eğitiminde bir süreklilik vardır. 1973'e kadar bu süreklilik az ya da çok belli bir ivmeyle devam eder. Ama, 1973 bir nirengi noktasıdır. 1973'ten sonra Gazi Eğitim'in ya da Gazi Eğitim gibi 1967'de, 1969'da kurulan diğer eğitim kurumlarının asli kaynağını oluşturan Öğretmen Okulları kapatılmış, yerine Öğretmen Liseleri kurulmuştur. Böylece Öğretmen Okulları'nda Gazi Eğitim'de okumak, Gazi Eğitimli olmak gibi ideallerle yetişen öğrencinin, idealleri kalmamıştı. Bu çok önemlidir. Özellikle altı yıllık Öğretmen Okulu öğrencileri birinci sınıftan itibaren ilgi ve kapasitelerine göre yönlendirilirler. Nedir bu yönlendirmeler? Resme yetenekliyse resme, müziğe yetenekliyse müziğe yönlendirilir, bir bölümü de yeteneğine göre fen ya da sosyal alanlarına yönlendirilir. Çok önemli bir yönlendirme özelliği vardır Öğretmen Okulları'nın. Resim – müzik alanına yönelenleri İstanbul Öğretmen Okulları'na gönderir bir üst eğitim almaları için. Sosyal Bilimler ve Fen Bilgileri alanına yönelenleri beşinci sınıftan seçerek yüksek öğretim okullarına gönderir. Bu yönlendirmelerden de yine öğretmen okullarını bitirenler de eğitim enstitülerine, Gazi Eğitim Enstitülerine gitmeyi amaçlamışlardır, kafalarında o vardır. Türkçe Bölümü, Matematik Bölümü, Fen Bölümü vardı. Böylece Gazi Eğitim, Öğretmen Okulları'nda başlayan eğitimin bir üst kurumu gibiydi. Bir ideal devamlılığı var. Hatta Köy Öğretmeni olarak belli bir sürede çalışanlar da tekrar pedagoji bölümüne gelirler. Çünkü pedagoji bölümüne gelmek için üç yıl beş yıl öğretmenlik yapma koşulu vardır. Hatta üç yıldan on yıla kadar köy öğretmenliği yapıp resim ve müzik bölümüne gelenler var. O tutkusunu devam ettirip bir süre öğretmenlik yapıp para biriktirip okumak için istifa edip Gazi Eğitim'e

gelenler var. Benim sınıf arkadaşlarımdan Yusuf Uludağ yedi yıl, Vedat Can beş yıl köylerde ilkokul öğretmenliğinden sonra geldi. Örneğin bizim hocalarımızdan Zafer Gençaydın dört – beş yıllık ilkokul öğretmenliğinden sonra Gazi Eğitim’e geldi, resim bölümünde okumaya. Demek ki Öğretmen Okulları’ndan alınan o tutku bir şekilde devam ediyor. Şimdi, bu Öğretmen Okulları kapatılınca Gazi Eğitim kendine kaynak hazırlayan alt eğitim kurumlarından yoksun kaldı. Ne oldu bu sefer? Liseyi bitirmiş, başka okulları kazanamamış ve “bari Gazi Eğitim ya da eğitim enstitüleri olsun” diyen zihniyetler oluştu, hem öğrencide, hem velide. O ön hazırlıklar, tutkular, ideal edinmeler bir tarafta, mecburiyetten “bari” diyerek girenler bir tarafta. Tabii bu ister istemez nitelikli eğitimi büyük ölçüde sekteye uğrattı. 1973’ten sonra Gazi Eğitim, sonradan bu alana ilgi duyanların ya da duymak zorunda kalanların okulu haline geldi. Bu konuda bir örnek vereyim: Gazi Eğitim’de hocayken, ders biter bitmez birkaç öğrenci atölyede kalır, “hocam yardım edelim” derler, atölyeyi düzenlerler ve kalırlardı. Bir bölümü ise arkasına bakmadan hemen çıkar giderdi. Dikkatimi çekti, “kalıp atölyeyi düzenleyenler hangi okullardan geldiler” diye sormaya başladım. Yardım etmek isteyen öğrencilerin hepsi Öğretmen Okulu kökenliydi. Bir zaman sonra öğrencilerin çoğunluğu ders biter bitmez çıkıp gitmeye, ancak bir öğrenci kalmaya başladı. Sordum: Akçadağ Öğretmen Okulu mezunu. Aradan biraz daha zaman geçti, sınıfta yardım için hiç kimse kalmaz oldu: Çünkü öğretmen okulu mezunu yoktu. Bu benim somut gözlemlerimdir. Bu çok basit bir örnek gibi görünür ama kazanılan ve kazanılamayan belli disiplinlerin göstergesidir.

GB – Bir anlamda Gazi Eğitim görgüsü ortadan kalkmış oluyor?

HP - Tabii bu ortadan kalktı. Herkes kaçıp gidiyor, atölye darmadağın; temizlenmeden. Hatta bazıları dosyasını bırakıp kaçıyor. Devşirme bir eğitim mantığı geliyor. 1973’ten sonra erozyon çok hızlı artmaya başladı. Zaten 1977 yılında kapandı enstitü. Bu erozyonun getirdiği olumsuz tortular, Gazi Eğitim’in kapanmasına neden oldu. Siyasi çatışmalar yüzünden kapatıldı. 1978’de bu kez yeni bir kadroyla açıldı okul. Kadroyu biz oluşturduk. Bir bakıma fedailer bölüğü gibiydik. Her gün çatışmalar, olumsuzluklar yaşanıyor, bunlara rağmen biz insani bir eğitim anlayışı kurmak için çabalıyorduk. Çok mücadele etmemiz gereken dönemlerdi. Eski Gazi Eğitimi yaşatmak boyutuyla ilgili ne yapabiliriz mücadelesiydi bu ve şunu belirteyim, 1978’de okula girenlerden, 1983, 1984’e kadar çok yeni bir kadro yetişti. Çok başarılı öğrenciler eğitim ve sanat hayatına atıldı.

GB - Kimler vardı kadroda?

HP – Bizim hocalarımızın bulunduğu eski kadronun yanında, Mustafa Ayaz, Hayati Misman, Zafer Gençaydın, Akgün Büyükişliyen, Zahit Büyükişliyen, Hüseyin Bilgin, Remzi Savaş. Bu gurup elemanlarının bazıları gerçi 75’te gelmişlerdi ama devam ediyorlardı. Bu kadroya ek olarak İsmail Gümüş, Esin Avgan, Sabri Akça, İhsan Çakıcı, Hasan Akın, Gören Bulut, Hasan

Pekmezci, Vedat Can, Söbütaş Özer, Ümit Sarıaslan, Metin Yurdanur, İnci Aral, Hayati Severoğlu, M. Sönmez Yüceler vb. değerli eğitimciler Bölüm kararı ile davet edildiler.

GB–Bu sanatçıların büyük çoğunluğu aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nin kurucu üyeleri...

HP - Evet. Bu grup sonradan Hacettepe Güzel Sanatlar Fakültesi’ni kurdu. 1978 – 1984 arası yetişen öğrencilerimiz de bugün Türkiye’deki eğitim fakültelerinin, güzel sanatlar fakültelerinin öğretim üyesi kadrolarında önemli bir yer tutarlar. Muzaffer Tire, Mustafa Okan, Mümtaz Demirkalp, Turhan Çetin, Turan Aksoy, Bora Türkkan, Namık Kemal Sarıkavak, Erdal Aygenç, Uğurcan Akyüz, Hüsnü Dokak, Ferhat Özgür, Nur Gökbulut, Erol Batırbek, Bünyamin Balamir, Refa Emrali, Şinasi Tek, Cengiz Savaş, Şeniz Aksoy, Hülya İz-Bölükoğlu, Mustafa Salim Aktuğ, Birsan Giderer, Birnur Eraldemir, Nurettin Şahin vb. Bu elemanların yetişmesinde 1970’lerin sonlarında başlayarak, 1980’lerden itibaren tüm olumsuzluklara rağmen eski Gazi ruhunun yaşatılması için çaba sarf eden eğitimci kadronun çok büyük payı vardır.

GB – O kadronun oluşmasında Milli Eğitim Bakanlığı’nın bir engellemesi olmamış anlaşılan...

HP - Milli Eğitim Bakanlığı o zaman sosyal demokratların elindeydi, o yüzden.

GB – Milli Eğitim Bakanlığı’nın Gazi Eğitim’deki baskısı Güzel Sanatlar Akademisi için geçerli olmamış. Daha bağımsız bir kurum gibi çalışmış.

HP - Onların daha kendini koruyan bir çevresi vardı. Şöyle tabii. Akademi’nin politize olmasının, Milli Eğitim Bakanlığı’nın yörüngesine girmesinin bakanlık açısından çok fazla bir getirisi yoktu. Çünkü Gazi Eğitim’de öğretmen yetiştiriliyor. Politik odakların öğretmen yetiştiren kurumlara karşı çok özel zaafı olmuştur her zaman. Önce öğretmen yetiştiren kurumları ele geçirmek, o kadroları kendi doğrultularındaki elemanlarla doldurmak. O yüzden öğretmen yetiştirilen kurumları ele geçiremedikleri dönemlerde, o kurumları bozmanın yollarını araştırmışlardır. Üç, beş ya da altı aylık kurslarla öğretmen yetiştirmek gibi, kaliteyi düşüren uygulamalara girişmişlerdir. Bunu ben değişik dönemlerde yaşadım. Öğretmen yetiştiren kurumları ve okulları ele geçirme tasarılarını da büyük oranda başardılar. Bugün sorun olan, şikayet edilen bütün olumsuzlukların, karşı devrim hareketlerinin altında bu politik oyunlar ve ele geçirme çabaları yatar.

GB - İşin eğitim boyutu böyleyken sanat boyutu nasıldı acaba? Gazi’nin sanata yaklaşımı nasıldı? Her türlü ifade biçimine açık bir yapı mı vardı, yoksa ağırlıklı olarak figüratif eğilimler mi destekleniyordu? Atölye sistemi var mıydı mesela?

HP - Atölye sistemi vardı tabii. 1963 programının getirdiği en önemli özelliklerden biri atölye sistemiydi. Ben Adnan Turani atölyesinden mezunum. Veysel Günay, Remzi Savaş, Turan Erol atölyesinden mezundur. Yine Zafer Gençaydın, Halil Akdeniz, Adnan Turani atölyesinden

mezundur. Bu konuda bir yanlışlık var, oysa ki biz şunu savunuruz; atölye sistemi kimlikle örtüşen belli disiplinlerin verilebileceği bir alandır. Çünkü, atölye hocası kendini kanıtlamak zorundadır. Kanıtlamışsa öğrenciyi etkileme kapasitesi ve gücü çok daha yüksektir. Değişken bir hoca sisteminde ise çocuğun bu kaleme dönme durumu var. Biz Hacettepe’de de Gazi’deki sistemi uyguluyoruz. Gazi Eğitim’in çok daha büyük bir avantajı şudur: Her türlü anlatım olanağına fırsat veriliyordu her türlü tekniği de uygulama fırsatı vardı. Ben bugün bir hızarın başına geçer çalıştırırım, seramik tornasını kullanabilirim, her türlü aleti çalıştırabilirim. Ben bir seramikçiyim demiyorum tabii ki. Yapabildiğim kadar yaparım. Heykel çalıştık, mesela İsmail Hakkı Tonguç büst yarışması yapılmıştı, ben üçüncülük ödülü almıştım. Bu sistem, çeşitli alanları tanımamızı, yeri geldiğinde onlarla kendimizi ifade etmemizi sağlamıştı. Ayrıca baskı resim tekniklerini çok iyi öğrendik. Ben resim mezunuyum ama uzun yıllardır baskı resim yapıyorum. Baskı resim alanında tek Türkçe serigrafi kitabının yazarı da benim. İstedğimiz her ifade yolunu kullanabilirdik. Adnan Turani soyut çalışıyor diye soyut çalışmak zorunda değildik. Soyut da yapmıyorum üstelik. Benim resmime bakan Adnan Turani’nin öğrencisi olduğumu hiçbir zaman anlamaz. Adnan Turani’nin öğrencisi olmasına rağmen figüratif çalışan bir sürü arkadaşımız vardı. Bunda ben Gazi Eğitim’in çok önemli bir özelliğini görüyorum: Bir defa sanatın sadece keyif işi olmadığı, keyfiniz yerinde olduğunda sigaranız, piponuz elinizde, önünüzde sehpanız, makyaj yapar gibi bir eylem olmadığını; sanatın bir süreklilik içermesi gerektiğini, sanatın yemek yemek, barınmak gibi yaşamın çok temel vazgeçilmez ögesi olduğunu özümsettiler. Ben sanatımı yaparım, ötekileri umursamam mantığında olmadığını, sanatın çok boyutlu bir birikimle yaşanması gerektiğini öğrettiler. Okuması, yazması, düşünmesi, görmesi, araştırması ve bunların bileşkesiyle bir şeyler çıkabileceğine inanması gereken bir kuşak olarak yetiştirildik. Tabii yine bir kimlik sorunu olduğunu, sanatın aktarma, taklit, tekrarlama olmadığını öğrendik. Onun için bizim kuşaktan sanatçıların resmine bakıp, ismini görmeden o yapının kime ait olduğunu bilme olanağı var. Her eser, altında ismi yazmasa bile, “bu filancaındır” denilebilecek bir kimliğe sahiptirler. Kendimi sorguladığım zaman “ben kimim, nereden nereye geldim, ne yaptım?” Gazi Eğitim’in yazılan, çizilen, görülenin dışında müthiş bir etkileme gücü olduğunu, çok boyutlu, içine giren insanı bütün duyularına, bütün kimyasına etki eden etki çemberiyle sardığını görüyordum. Bugünkü eğitim sisteminin en büyük zafiyetinin de bu olduğuna inanıyorum. Öğrenciyi bir bütün olarak alırsak, öğrenciyi biz ne kadar o etki çemberine alabiliyoruz? Öğrenciyi çok yönlü nasıl sarıp sarmalayabiliyoruz? Bunların hiçbirisi yok. Öğrencinin yüzde onluk, yirmilik bir alanını ele alıyoruz, ona bir şey vermeye çalışıyoruz, olmuyor. Gazi Eğitimi sorgulayınca bir de şunu gördük, “ben kapasitemi kullanabiliyor muyum, ben değerimi biliyor muyum? Neyim ben? Heykelde mi başarılı olacağım, resimde mi başarılı olacağım?” onu keşfettirdi. Resim mezunu grafik alanında çok

iyi, resim mezunu heykel alanında başarılı. Remzi Savaş, Cengiz Çekil resim mezunudur. Yaşar Sami Gökgöz resim mezunudur, heykeldir. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi'nde. Erol Kınalı benim sınıf arkadaşım, heykeldir. Ayrıca Gazi Eğitim, dışa açılma bilinci aşıladı. Bugün Almanya'da yaşayan Bekir Sami Çimen, Mehmet Güler. Osman Dinç, Turan Erol atölyesi mezunu, heykeldir ve Fransa'da yaşıyor.

GB - 70'lerde basında "Ankaralı Ressamlar" olarak adlandırılan bir oluşumdan söz edilmiştir. O dönemde böyle bir ayrışma var mıydı gerçekten?

HP – Dediğiniz doğru tabii, öyle söylendi, öyle algılandı. 1970'te Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği kuruldu. Turan Erol Bey'in, Hamiye Çolakoğlu, Nuri Abaç'ın içinde bulunduğu bir grup tarafından. Doğal olarak Ankara'nın sanat merkezi Gazi Eğitim olduğu için de bu kuruluşun ağırlığını Gazi Eğitim mezunları ve hocaları oluşturdu. Böylece Ankara odaklı bir dernek kuruldu ve etkinlikler dizisi başladı. Ama şunu da kabul etmek gerekir. Türk resminde bir Ankara, bir İstanbul öbekleşmesi var. Zaten İstanbullu sanatçılar 1930'lara kadar şehir dışına hiç çıkmıyorlar. İlk İnkılâp Sergileri ile dışarıya çıkıyorlar. Sonrasında Devlet Sergileri'nin başlamasıyla birlikte bu sergilere katılmak için Ankara'ya geliyor, hemen de dönüyorlardı. O dönemde meşhur bir söz vardı: "Ankara'nın nesini seviyorsunuz dediklerinde, İstanbul'a dönüşünü" diyorlardı. Sonuçta bir Ankara Ekolü oluşmuştu. Bu da çok doğaldı. Burada bir dernek kurulmuştu, ağırlıklı olarak burada sanat yapan insanlar üeydi.

GB - Peki mezun olduktan sonra Ankara'da nasıl bir sanat ortamıyla karşılaştınız? Galerî ortamı nasıldı? 70'lerin ortalarına değin çok fazla galerî olmadığını biliyoruz.

HP – İstanbul'da da yoktu. Ben 1965'e kadar İstanbul'da okudum. Şimdi, 1962'de İstanbul'da kaç galerî vardı? Bir Alman Kültür vardı, Akademi'nin galerisi vardı Fındıklı'da, Taksim'in girişinde Fransız Kültür vardı, Olgunlaşma Galerisi vardı, bir de Beyoğlu Şehir Galerisi vardı. Bunlardan devamlı sergi açanlar Şehir Galerisi ve Alman Kültür'dü. Zaman zaman da Akademi'de olurdu. Anadolu yakasında hiç galerî yoktu. Ankara'da bir tek galerî vardı, şimdiki Zafer Çarşısı'nın bulunduğu yerde PTT binası vardı, onun yanından çıkıldığında bir oda bir salondan oluşan bir galerî vardı. Devlet galerisiydi, başka galerî yoktu. Bir de Milli Kütüphane'de sergi açılırdı. Devlet Resim ve Heykel Sergileri gibi sergilerde Dil Tarih'in girişindeki salonda gerçekleştirilirdi.

GB - Ancak 70'lerde bu sayının arttığı görülüyor, Artisan var, Oran Sanat Galerisi var...

Tabii, işte dernekleşmeler başladı, galeriler açıldı, eskiden de Helikon gibi denemeler yapılmış ama uzun ömürlü olmamış. Mesela 1967'de Doğu Sanat Galerisi açıldı Ankara'da, o da birkaç sergi açtı, yürütemedi sonra. Açılan sergilerde de öyle pek satış yapılmazdı. Ben 1971'de Devlet Galerisi'nde bir sergi açtım, fiyat listesi filan koymadım, nasılsa satılmayacaktı, çoğu sergilerde de bu böyleydi.

GB - İstanbul’da bu anlamda bir hareketlilikten söz edilebilir, 71’de Melda Kaptana Sanat Galerisi var, satış yapabilen...

HP - Tabii, İstanbul sanayi şehri, yatırım yapabilecek kesimler, finans kaynakları orada. Yabancılar var. Azınlıklar orada. Çünkü bizde resim alanların bir bölümü azınlıklardır. Bunlar İstanbul’daydı. Ama Ankara’da da şu vardı: Sergi, sergi açmak için açılırdı, kendini göstermek için. Sanatı sunmak için açılırdı. Satma düşüncesi yoktu. Bu da şunu getiriyordu, “hangi resmi yaparsam satar” mantığı yoktu. Yeni dil arayışlarına girer, cesur davranırdı sanatçı. Günümüzde öyle değil, sanatçı satışa yönelik yapıt üretiyor.

GB - 70’lerdeki olumlu ya da olumsuz her türlü gelişme bir şekilde bugünü etkilemiş görünüyor.

HP - Elbette, adını vermek istemiyorum ama 1965’teki ve daha sonra da görevler alan başbakanın akıl almaz günahları var. Yine bazı Milli Eğitim Bakanları da öyle. Şimdi bazen konuşmalarını izliyorum televizyonda, yıkanmış pürü pak olmuş gibiler. Bu ülkeye akıl almaz zararları olmuştur. Nasıl bir Ali Nail Erdem, Vehbi Dinçerler Mili Eğitim Bakanlığı yapmıştır, Türk milli eğitimine bundan daha büyük zarar veren çok az insan vardır. Bugün bu adamlar, devlet adamı gibi karşılanıyorlar, “sayın bakanım” diye hitap ediliyor kendilerine. Çünkü biz belleği zayıf bir toplumuz. Çok çabuk affeden bir toplumuz. Bunun en büyük nedeni tarihsel sorgulamadan yoksun oluşumuz. Yazan, çizen, belgeleyen bir toplum değiliz.

GB - Peki o dönemde Gazi’de öğrenciler ya da yetişen sanatçılar arasında siyasi tercihler nasıldı?

HP - Gazi Eğitim’in özelliklerinden birisi de, belki de en önemlisi sanat denen eylemin hangi koşullarda oluşacağına ilişkin bilinç geliştirmektir. Gazi’de eğitim, sabah dokuz akşam beş saatlerinde yapılan bir eğitim değildi, yirmi dört saati kapsayan bir süreçti. Nitekim öğretmenimiz Kayıhan Keskinok nöbetçi olduğu zaman, gece sabaha kadar uyutmaz, bir yerde toplanır, tartışma yapardık. Örneğin; öyle bir tartışmada Kayıhan Bey’in şu sözünü hiç unutmam: “sanatçı yaratan insandır, öyleyse başka bir yaratan bulup onun peşine takılan insan değildir”. Bu benim sanat felsefemin en önemli kaynaklarından biridir. Öyleyse sanatçı şeriatçı olamaz, sanatçı belli dini odakların peşine takılmış kukla olamaz, sanatçı belli siyasal odakların peşinde kuyruk görevi üstlenemez. Sanatçı aklını, beynini, düşüncelerini, ideallerini hiç kimsenin tekeline bırakmaz. Çünkü o kendi aklını en iyi kullanan insandır. Onun için ben kendi aklımı kullanırım, bir başkasının aklıyla hareket etmem. Gücüm neyse, kapasitem neyse sonuna kadar kullanırım. Biz bu bilinci Gazi Eğitim’deki hocalarımızdan aldık. Bizim kuşaktan hangi isimle konuşsanız bu bilinci görürsünüz. Sağ görüşlülerden zaten sanatçı olmaz. Yapar görünür ama sanatçı olamaz.

GB – Teşekkür ederim.

2. 9. HALİL AKDENİZ İLE SÖYLEŞİ

(05 Haziran 2007 – Ankara)

GB – Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nin kuruluş öyküsünü sizden dinleyebilir miyiz?

HA – O dönemlerde politik olarak, Gazi Eğitim Enstitüsü’ne bir özerklik verilip verilmeme konusu gündemdeydi Cumhuriyet Halk Partisi ve koalisyon ortağı hükümetteyken, Gazi’nin üniversite statüsüne kavuşması, daha da özgürleştirilmesi adına bir kısım sözler verilmiş, kanun yönünden düzenlemeler yapılması istenmişti. Fakat bu yeterince uygulamaya geçirilememiştir. Zaman zaman oradaki hocalar, öğrenciler heveslenmişlerdir, fakat ortada kariyer sorunu vardı, çözülmemiş sorunlar vardı, yasal hakların güvenceye alınması meselesi vardı, politikacıların birisi vermeye, birisi geri almaya çalışıyordu, böyle çalkantılı bir dönemdi. Ta ki, 1982’deki YÖK düzenlemesine kadar bu böyle devam etti. Benim geldiğim dönemde Gazi Eğitim, akademi olma pozisyonundaydı, dolayısıyla bu daha büyük bir heyecan yaratıyordu. Bu tür heyecanlar her zaman yaşanıyor, ancak genelde sonu gelmeyen heyecanlar olarak kalıyordu. Yine de bu dönemde birtakım kıpırdanmalar da söz konusuydu tabii. Türkiye’de ilk kez üniversite bünyesinde bir güzel sanatlar fakültesi kurulma olayına şahit olunuyordu. Bu da, İzmir’de Ege Üniversitesi’nde gerçekleştirilmişti. Ege Üniversitesi’nde kurulan güzel sanatlar fakültesi bir yerde, bütün sanat camiasının ilgi odağı olan bir kurum oldu. Fakat, kurumun ihtiyacı olan kadronun oluşturulması pek kolay olmadı, çünkü, diğer akademilerde veya yüksek okullardaki hocaların birçoğu ya kariyer sahibi, başka kuruma geçmek istemiyorlar ya da birçoklarının doçentlikleri ya da profesörlükleri üniversitede geçerli değil. Bu önemli bir problem. O zamana kadar mesela ODTÜ profesörü ile akademi profesörü eşdeğer sayılmıyor. Bu durum, ancak YÖK düzenlemesiyle değişebilmiş, eşdeğerlik sağlanabilmiştir. Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 1976’da kuruldu. Dolayısıyla YÖK düzenlemesinden önce kurulduğu için diğer kurumlardaki hocaların kariyerleri burada geçerli değildi. Çağrı yapıldığı zaman yeni mezunla bir profesör arasında fark olmadığı için, akademide birçok doçent, profesör olmasına rağmen buraya bir geçiş yapma olanağı olmadı. Fakülteyi kuran elemanlar ise klasik üniversiteden gelen kariyer sahibi hocalardı. Bunlardan bir tanesi tiyatro bölümünü kuran Prof. Dr. Özdemir Nutku’dur. Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nden gelmişti. Sonra Alim Şerif Onaran Bey, o da yine Emniyet Teşkilatı’nda çalışmasına karşın, doçent unvanına sahip, üniversitede kariyer yapmış bir öğretim üyesiydi ve sinema – televizyon bölümünü kurmaya geldi. Mimarlık bölümünü de çoğunluğu yurtdışında kariyer yapmış üniversite hocaları kurmuştu. Bizim alanlar da ilk önce plastik sanatlar bölümü olarak düşünülmüş, fakat eleman yok. Bir yandan da, mimarlık, iç mimarlık, tiyatro, sinema

bölümlerinden sonra plastik sanatlar bölümünün de faaliyete geçirilmesi isteniyor. Ancak, fakültenin kuruculuğunu üstlenecek kariyer sahibi insanlar olmadığı için oraya eleman yetiştirilmesi gerekiyor. Bunun için 1977’de bir sınav açıldı. Bu sınav, eğitimini tamamlamış ya da tamamlamak üzere olan herkese açıldı. İlanda, resim, heykel ve grafik bölümlerinde görev alacak üç eleman alınacağı duyurulmuştu. Resim bölümüne ben alındım, grafiğe Adem Genç, heykele Cengiz Çekil alındı. Bu üç isim zaten eğitimlerini başarıyla tamamlamış, yurtdışından yeni dönmüş isimlerdi. Bir ara sınavın iptal olma durumu oldu ama bu üniversitenin kendi iç tüzüğünde yaptığı bir hatadan kaynaklanmıştı, senato onayı alınamadığı için bir kez daha sınav açıldı. Yine aynı isimler alındı ve bu üç kişi orada hemen göreve başladı. Fakültede yer alan bölümlerin yapılandırılması, eğitim sisteminin belirlenmesi, ders programlarının hazırlanması konusunda hazırlıklara başladık. Her birimiz, kendi bölümümüzle ilgili olarak yurt dışında sanat eğitimi veren kurumların programlarını inceledik. Bunlar da genelde akademi çevresinde eğitim veren yerlerdi, nadir de olsa Amerika, Japonya gibi bazı ülkelerde güzel sanatlar fakültesi açılmaya başlamıştı. Güzel sanatlar kavramından yeni yeni söz ediliyordu, 60’lı yıllardaydık. Avrupa’da da yeni bir oluşumdu. Dolayısıyla Türkiye’de bir güzel sanatlar fakültesinin kurulması bu açıdan da önemlidir. Tüm bu kurumların programlarını inceleyerek, üniversite düzeyinde bütün bu bölümlerin nasıl olması gerektiği konusunda kafa yorduk. Ona göre programları oluşturduk. Hatta, sonraki yıllarda kurulan çoğu güzel sanatlar fakültelerinin programında, o zaman benim kendi bölümüme koyduğum dersler yer aldı. Örneğin; sanat felsefesi, sanat sosyolojisi, görsel algılama, bilimsel araştırma yöntemleri gibi dersler daha hiçbir akademi ya da yüksek okulda gösterilmezken, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nde veriliyordu. Bunlar daha sonra, YÖK sonrası programlarda da yer aldı. Bir taraftan bu hazırlık çalışmalarını yaparken, bir taraftan da kariyer çalışmalarımıza devam ediyorduk. Gazi’yi bitirdik, devlet bursuyla yurtdışına gittik, yüksek lisans eğitimi yaptık ama, üniversite içindeki kariyerimizin daha başındaydık. Yeni baştan başlamamız gerekiyordu. Dolayısıyla biz orada yalnızca programın oluşturulması için değil, kariyerimiz için de çalıştık. Diğer fakültelerden dersler alarak, kendi akademik kariyerimize başladık. Yüksek lisansımı tamamladım, doktora yaptım, YÖK’ten sonra, öngörüldüğü biçimde sanatta yeterliğimi bitirdim. Dolayısıyla, hem sanat alanındaki hem kuramsal alandaki kariyerimi beraber yürütmüş oldum.

GB – Bu hazırlık aşamaları ne kadar sürdü?

HA – Sınav 1977’de açıldı, fakat göreve başlamam 1978’in Nisan ayında gerçekleşti. İlk gittiğimiz zaman fakülte – tabii devlet kurumları hep böyledir zaten – henüz çıplak bir binadan ibaretti. Oturacak yerimiz yoktu, mekan sıkıntımız vardı. Her bölüm kendi ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu. Eğitim, öğretim, hocaların ihtiyaçları vs. Biz bu tür işlerden çok

aldığımız ve verdiğimiz derslere yoğunlaşabiliyorduk. Bir süre programların oluşturulması ve yerine oturması ile ilgilendik. 1982 sonrasında çıkan kanunlara uyum çalışmaları yapıldı. Esas anlamda, YÖK’le beraber bu çalışmalar yerli yerine oturabildi ve öğrenci alımına, gerçek anlamda eğitim – öğretim yapılmaya bu tarihten sonra başlandı.

GB – Bu durumda fakülte tam olarak ne zaman öğretime açıldı?

HA – 1982 ya da 1983. Çok emin değilim.

GB – O tarihe kadar fakültenin öğrencisi yoktu ama siz derslere giriyordunuz?

HA – Evet, öğrenci yoktu ama açılmış diğer bazı bölümler vardı. O bölümlerdeki hocalar, bizim birikimlerimizden yararlanmak istiyorlardı. Mesela ben tiyatro bölümüne derse gidiyordum. Sinema ve resim ilişkileri bağlamında ders veriyordum. Örneğin; *Eisenstein* aynı zamanda sanatçıdır. Birçok sahne çekimlerinin çizimlerini yapmıştır. Demek ki, bizim sanatsal potansiyelimizi eğitim – öğretim alanında bir şekilde kullanmak istediler. Çünkü, başka disiplinlerdeki hocalar bize son derece saygı duyuyorlardı. Tabii eğitime başladıktan sonra sıkıntılar yaşadık. Mekan sıkıntısı oluyordu, kitap sıkıntısı oluyordu. Ama zamanla bütün bunlar aşıldı. Değişik üniversitelerde aldığımız tüm dersler, tamamen o disipline ait bir anlayıştaydı. Hem bilim hem sanat alanında gelişimizi sürdürdük. Bu aynı zamanda eğitim – öğretim alanına da yansıyan bir durum oldu. O dönemde bunun üzerine çok kafa yorduk. Geleneksel akademik eğitimden farklı olmalıydı verilen eğitim. Birikimlerden faydalanmakla birlikte, yeni açılımlara olanak tanıyan, güncellenebilen bir eğitim modeli olmalıydı. Bu konuda çok yazı yazdım, bazıları Anadolu Üniversitesi dergisinde yayınlandı. Dolayısıyla ben şunu söyleyebilirim. Bugün Ege Üniversitesi’nde (Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi) yapılan eğitim başlangıç itibarıyla gerçekten iyi bir eğitimidir. Bir güzel sanatlar fakültesinde eğitim nasıl olması gerekiyorsa öyle yapılmaktadır. Açılımları ve donanımları olan bir üniversitedir. Sonraki kadrolarda yer alan arkadaşlar da bunun devamına özen göstermişlerdir. Onlar da son derece donanımlı insanlardır. New York’ta, Almanya’da, çok önemli kurumlarda, müzelerde çalışmış, ismi olan arkadaşlardır. Tabii, ilk güzel sanatlar fakültesi Ege Üniversitesi’nde kuruldu ve YÖK düzenlemesinden sonra Dokuz Eylül Üniversitesi’ne bağlandı. Dolayısıyla kurumsal kimliği gerçek anlamda burada oluştu okulun.

GB - Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi kurulduğu sıralarda Buca Eğitim Enstitüsü Resim – İş Bölümü’yle olan ilişkileriniz ne yöndeydi? Burayla ilgili görüşleriniz nelerdir?

HA – Tabii, diğer eğitim enstitülerindeki eğitim neyse burada da öyle bir eğitim vardı. 1970 – 80 civarındaki çalkantılardan diğer eğitim enstitüleri nasıl nasibini aldıysa Buca da aynısını aldı. Kendi daha önceki yapısı bağlamında eğitimini sürdürdü. Orada birçok arkadaşımız olmasına rağmen, işlerimizin yoğunluğu nedeniyle kurum dışı bağlantılarımız olmuştur. Dışarıdan

izlediğimiz kadarıyla herhangi bir değişim yaşanmadı orada. Ancak YÖK’le beraber değişikliklere ayak uydurabildi.

GB - O dönemde İzmir Devlet Resim – Heykel Müzesi için, çoğunlukla bir galeri işlevi gördüğüne dair değerlendirmeler var. Sizin bu konudaki izleniminiz nasıl acaba?

HA – İzmir’e gittiğimde heyecanlıydım. Sınavla seçilmiş olmamın da ayrı bir önemi ve heyecanı vardı. Yaklaşık yirmi kişi içinden üç kişi seçilecekti çünkü. En yüksek puanları alanlar kazanacaktı. Dolayısıyla sınava çok iyi hazırlanmak gerekiyordu. Kuramsal okumalar yapmayı seven ve kendini bu alanda yetiştirmeye çalışan biri olarak sınava çok iyi hazırlandım. Sınavda en yüksek puanı (98) ben aldım. Diğer katılımcılar da oldukça başarılıydı ve yüksek puanlar almıştı ancak sonuçta sıralamada biz üçümüz öne çıkmıştık. Sonraki dönemlerde diğer arkadaşlarımızı da almak için çok uğraştık ancak, öncelikle bize “siz kariyerlerinizi bir tamamlayın” denildi. 82’den sonra açtığımız sınavlarda ise, birlikte çalışmak istediğimiz çok değerli arkadaşlarımız büyük oranda başka kurumlarda görev aldıkları için gelmek istemediler. Böylece, çok yetkin bir kadro kurma fırsatını kaçırmıştık. Ama ilerleyen yıllarda bizim yetiştirdiğimiz öğrenciler arasından çok başarılı olanlar oldu ve onlarla güzel bir kadro oluşturmayı başarabildik. Tabii işin bir boyutu bu. İlk kez Ege’de bir güzel sanatlar fakültesi kuruldu. İzmir, tarihi geçmişi önemli olan antik bir kent. Kültürel boyutları olan bir kent, sanayi kenti. Zenginlerin çok olduğu bir kent. Bu yüzden sanat alanında da beklentiler yüksekti. Ancak kültürel ve sanatsal oluşumun çok kısa bir sürede gerçekleşmesi oldukça zordu. İşte, sanat kurumu olarak fakülte var, ama hiç galeri yok, yalnızca “Resim - Heykel Müzesi” adı altında bir yer var. O da galeri niteliğinde. Üst katta yer alan ve bir bölümü devlet koleksiyonundan sağlanan az sayıdaki tablo, bir kısmı oradaki müze derneğinin satın almış olduğu yapıtlarla oluşturulmuş bir koleksiyona sahipti. Ben orada sergilenen yapıtlara da karşıydım. Çünkü bir derneğin ilişkilerle karar verip oluşturduğu bir koleksiyon çok sağlıklı olamazdı. Benim bu konuyla ilgili bazı çalışmalarım oldu. Böyle bir süreç yaşandı. Tabii, bizden çok yararlanmak istiyorlardı. Biz de çok özveriyle çalıştık. Ama dediğim gibi çok kolay olmuyor, emek veriyorsunuz, sonra aldığınız sonuç “buna değer mi değmez mi” sorusunu sorduruyor. Demek ki belli bir süre gerekiyor bazı şeylerin sonuç alabilmesi için. Bugün bir İstanbul düzeyinde olmamasına rağmen yeni yeni gelişmelere şahit olunabiliyor. Biz oradayken İzmir Fuarı’nın çok uygun bir mekan olduğunu söylemiştik. Çok hazır bir mekan olduğunu, uluslar arası bir platform olduğunu, bienaller için çok uygun olduğunu belirtmiştik. Ama bunu ne üniversite yönetimine anlatabildik ne de belediyeye. Şimdi şimdi Priştina gibi çok değerli belediye başkanları kültür – sanat hayatına önem vermeye başladılar. İzmir Belediyesi kültür – sanat hayatına ilişkin kırka yakın yayın yapmıştır. Sanat galerileri çoğaldı. İzmir dışından sanatçılar davet edilip, etkinlikler düzenleniyor. İkinci Sanat Fuarı düzenleniyor bu yıl. Dolayısıyla o

zamanlar çok kısır bir sanat ortamı vardı İzmir’de. Daha yeni yeni kendini göstermeye başlıyor. Tabii böyle cılız bir ortamda, birçok şeyi birdenbire yapmak çok zor. Kadro işi, zihniyet işi, ortam işi vb. faktörler var. Çabalarımıza rağmen bir şeyler çok kolay olmuyor. O zamanlar Tabii beklentiler çoktu ama sergi açılışlarımıza dahi gelmiyorlardı. Çünkü sahil kenti olduğu için genelde hafta sonları yazlıklarına gidiyorlardı.

GB - Satışlar nasıldı?

HA - Az da olsa alıcı vardı ama onlar da genelde İstanbul’dan alıyorlardı. Nasıl çok zenginlerimiz Paris’e, İstanbul’a gidip tanınmış mağazalardan kıyafet alıyorsa, sanat yapıtı alımında da benzer bir yaklaşım vardı. Şimdilerde bile bu çok aşılmış değil. Ama tabii biz orada tarihi bir misyon üstlenmiştik, onu yerine getirdik. Bir hoca olarak verdiğimiz emeğin yansımalarını görmek mutlu ediyor.

GB – Öte yandan, 70’lerde “İstanbullu Ressamlar”, “Ankaralı Ressamlar”, “İzmirli Ressamlar” gibi büyük kentlere özgü sergiler düzenleniyor. Bu bağlamda, İzmir’deki sanatçı potansiyeli hakkında neler söyleyebilirsiniz?

HA – Sanatçı potansiyeli vardı. İlk kez ben organize ettim, zorla tuttular, müzede koruma derneğine seçtiler. İlk işim orada, 1980 öncesinde müze katalogu yapmak oldu. O zamana kadar müze katalogu diye bir kavram yoktu Türkiye’de, kart diye bir şey yoktu. Bütçe olmadığı için İş Bankası’na başvurdum. Tabii bunları yapmaya çalışırken 12 Eylül geldi, işler yürümedi. Fakat, katalogtan önce oradaki eserlerden bazılarını kart haline getirdim. Dernek yönetimi olarak jüri kararıyla hazırladım bu kartları. Daha sonra katalog yapılamadı tabii. Dernekler filan kapatıldı biliyorsunuz. Ancak o dernek başkanlığı döneminde, ilk kez İzmir ve çevresine ilişkin bir sergi düzenlendi. İzmir’de ve çevresinde yaşayan sanatçıların katıldığı bir sergi yapıldı, Resim Heykel Müzesi’nde. Tarihi konusunda çok emin değilim ama 1979 ya da 1980 civarı olmalı.

GB – 1970 – 1980 yılları arasındaki dönemde, ortamın siyasal yapısından nasıl etkilendiniz?

HA – Evvela ben sanatçı ve genç biri olmanın ötesinde bir vatandaş olarak çok etkilendim o dönemden. Bütün eğitim – öğretim kurumlarının dibe vurmaya başladığı, adalet sisteminin çökmeye yöneldiği bir dönemdi. Hakların, hukukların artık yasal güvencelere değil, silaha bağlı olduğu acı bir dönem yaşandı. Ankara politik açıdan daha yoğun bir yer olduğu için, mesela Gazi’deki eğitim – öğretimimizde bazı aksaklıklar oluyordu. Yarınımızın belirsiz olduğu günler yaşıyorduk. Sadece kurumsal anlamda değil, Kızılay’ın göbeğinde bile hissediyorduk bunu. Tabii Ege’ye gidince ortam biraz daha rahattı. Sağ – sol çatışmaları orada da vardı, ama Ankara’daki kadar değildi. Mesela bir Alsancak Bölgesi - Güzel Sanatlar Fakültesi’nin olduğu yer - ve sağcıların yoğun olduğu Basmane Bölgesi gibi kesin olarak ayrılmış yerler vardı ve oralara girip çıkmak kolay değildi. Güzel Sanatlar Fakültesi’nin kadrosu zaten genelde sosyal

demokrat bir yapı içindeydi. Öğrenci ortamında ise kışkırtmalar hep dışardan geliyordu. Bazen okul aniden anababa günü oluyordu, kimin hangi taraf olduğunu anlamıyorduk. Mesela; haftada bir gün filan edebiyat fakültesine sanat tarihi bölümüne derse gidiyordum, çağdaş sanat dersleri veriyordum. Tabii o zaman çağdaş sanat dergileri çok kısıtlıydı, yeni bilgilere ulaşmak sorunluydu. Bu anlamda katkımız oluyordu. Olaylar bakımından da kimin ne yaptığı bazen anlaşılmıyordu. Ancak Alsancak bölgesine sağcı kesimin girmesi biraz zordu. Mesela; akşamın geç saatlerinde Ankara’da sokağa çıkma yasağı olurken, Karşıyaka parkında gece geç saatlere kadar insanlar olurdu. O anlamda İzmir biraz daha rahattı.

GB - Sezer Tansuğ da bir dönem Ege’de derslere gelmiş...

HA - Evet, sanat tarihi hocasıydı. Zaman zaman çıkışları olsa da değerli bir arkadaşımızdı. O dönemde sanat tarihi dersini uzman bir kişinin vermesi önemliydi tabii. Biliyorsunuz, güzel sanatlar fakültelerinde sanat tarihi derslerini çağdaş sanatı içerecek biçimde veren hoca yoktu. Sezer Tansuğ ayrıldıktan sonra, Gönül Öney Hanım bir süre sanat tarihi derslerine girdi, o da ağırlıklı olarak mimarlık tarihi veriyordu. Bir gün bir sohbet esnasında öğrenciler: “hocam biz lisede de sanat tarihi dersinde kümbetleri gördük, buraya geldik, daha çağdaş sanat tarihi ağırlıklı dersler görürüz diye umduk, hala kümbetleri görüyoruz” dediler. Yani “ihtiyaçlarımızı karşılayacak bir sanat tarihi göremiyoruz” dediler. Bu güzel sanatların hep duyduğu bir sıkıntıdır. Sizler gibi çağdaş sanata gönül vermiş sanat tarihçiler arttıkça bu sorunların ortadan kalkacağını umuyoruz. Mesela o zaman sanat tarihi bölüm başkanı Rahmi Bey vardı. Fransa’da eğitimini yapmış, hatta Amerikan Kültür Merkezi’nde bir sergimiz vardı, geldi çalışmalar hakkında bilgiler aldı, “hocam sizin çağdaş sanat derslerinizin bizim öğrencilerimize çok katkısı oluyor, ben sanat tarihi bölüm başkanım, doktoramı Paris’te yaptım, ama çağdaş sanat konusunda hala eksiklerimiz var” dedi.

GB - Gazi Üniversitesi’nin 70’li yıllardaki konumu hakkında neler söyleyebilirsiniz?

HA - Gazi’nin hem sanatçı hem eğitimci yetiştirdiği için önemli bir misyonu vardı. Sonradan güzel sanatlar fakültelerinin açılmasıyla birlikte sanatçı yetiştiren kurumlar çoğalınca tabii bu misyon biraz sınırlandı. Ayrıca bütün yazılarımda belirttim, YÖK yasası bütün eleştirilere rağmen, Avrupa’nın ötesinde duran bir eğitim sistemiyle ister kırsal kesimden ister kentten gelsin, ister meslek okulundan ister başka bir okuldan gelsin herkese üniversiteli olma, eşit şartlarda kariyer yapma şansı tanımıştır. Geçmiş dönemlerde bu asla böyle değildi. Geçmiş dönemlerde bir öğretmen okulunda bir sanat enstitüsünde, vb. meslek okullarında okuyan birinin, yeteneği ve başarısı ne olursa olsun asla kariyer yapma şansı yoktu. Eğitim enstitülerinin, özellikle Gazi’nin bir üniversite statüsüne kavuşturulamamasının nedenlerinden bir tanesi bakanlığa bağlı bir kurum olmasından kaynaklanmıştır. Çünkü, Gazi bir sıçrama

tahtası olarak görülmüştür. Bakanlık değıştikçe oraya atananlar değışir, bir geçiş olarak düşünülür. Bakanlık da bu kurumu elinde tutmak istemiştir.

2.10. HÜSAMETTİN KOÇAN İLE SÖYLEŞİ

(30 Haziran 2007 – Sanatçının Atölyesi – Acıbadem / İstanbul)

GB – Öğrencilik yıllarınızdan başlayarak Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu ile ilgili izlenimlerinizi ve okulun kuruluş amacını, 60’lı ve 70’li yıllardaki yapısını anlatır mısınız?

HK – Benim Tatbiki ile olan ilişkimi öğrencilik yılıarımdan alırsak öyle daha net anlatabilirim. Benim öğrencilik yıllarım, asistanlık yıllarım, öğretim üyesi olduğum yıllar, dekanlık yaptığım yıllar ki o daha geç döneme geliyor. 1957’de kurulan, şimdi ellinci yılına gelmiş bir kurumdan söz ediyoruz. Tatbiki’nin eğitim açısından özgünlüğü nedir? Sorusuna tabii ki yaratıcılık eğitimi açısından, sanat ve tasarım açısından bakmak gerekir. Tatbiki aslında bir Demokrat Parti ürünüdür. Demokrat Parti döneminde iki nedenden dolayı kurulmuştur. Birinci neden; üniversite, Demokrat Parti’yi kabullenebilmek açısından gerekliydi. O zaman siyasal iktidar – bugün de aynı şeyi yapıyorlar – onların söylemlerini tabana yayabilecek yeni alternatif üniversiteler kurmaları gerektiğini biliyordu. İkincisi; biliyorsunuz Türkiye’deki modernleşmeyi, özellikle sağ grup siyaset, kültürel yenilenme olarak algılamadı, o kanadını ters itti, o kanadı tersine iterek doğrudan doğruya tam geriye de gitmedi, tereddüt etti, galiba devletin geleneklerine karşı çıkmamak açısından, ama o kanadın gelişmesine hiçbir katkıda bulunmadı diyebiliriz. Fakat teknolojik yenilenme konusunu daha öne çıkardı. Yalnızca modernleşme sürecini yalnızca tek boyutlu, teknolojik gelişme olarak içselleştirdi ve yaşama geçirdi. Bu bağlamda da, 1957’de Tatbiki kuruluyor, aynı tarihlerde Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi kuruluyor. Yıldız Teknik Okulu da o tarihlerde bir meslek okulu iken yüksek okul haline getiriliyor ve böylece aynı zamanda teknik eğitimi de gündeme getirmiş oluyorlar. Atatürk Üniversitesi için bir Amerikan modelini örnek alıyorlar, o daha çok ziraata ve bölgeye yönelik bir iştir, böyle de bir niyetleri var. Tatbiki bu. Siyasal iktidar algısı içinde kuruluyor ve de bunun için bir araştırma yapıldığında, Almanya’da ki Bauhaus sistemini öneriyor bunlara birisi ve bu sistem ekseninde böyle bir kurum kuruluyor. İlk kurulduğunda kurumun adı Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu. İlk adımı Alman Profesör *Adolf Shneck* atıyor ve daha sonra bir mimar kurumsallaştırmaya yönelik çalışmalarda bulunuyor. Onun arkasından Hayrullah Örs gibi Türkiye’de çok iyi bilinen, aynı zamanda Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü olan, entelektüel bir beyefendi bu kurumsallaşmayı sürdürüyor. Aslında kurulduğu ilk yıllarda kurumun sanatla çok bir ilgisi yok. Daha zanaat kökenli, daha meslek adamı yetiştirmeye yönelik çalışmalarda bulunuyorlar. Bauhaus’un ucuz, kullanışlı, işlevsel gibi sloganlarının da

etkisinde kaldığı da bir gerçek. Bu süreç içerisinde lise ikinci sınıftan takıntısı olanları da alıyorlar. Sanat enstitüsü mezunlarını da alıyorlar. Böylece kendilerine yeni bir kitle, yeni bir hedef seçmiş oluyorlar. Örneğin ben sanat enstitüsü mezunuydum ve beni Güzel Sanatlar Akademisi'ne almıyorlardı, onun için Tatbiki'ye gittim. Yani yeni bir özgün alan seçiyorlar ve yetenek kavramını, sistemin dışladığı diye tabir edebileceğimiz bu dışlanmışlık içerisinde oluşturmaya çalışıyorlar. Yanı sıra, meslek okulları için, dikey geçiş imkanı sağlamış oluyorlar. Bu nedenle de Tatbiki, daha çok bir meslek okuludur ve epey bir zaman zanaatçı yetiştirir, bunlar “artizandır” gibi tartışmalara neden olmuştur. Fakat bence, bir başka özgünlüğü, dışlanmışların öğrenci olduğu bir kurum olma özgünlüğüdür. Sistem tarafından dışlanmışların, öğrenci olarak kabul edilebileceği, başvurabileceği bir kapı olmuştur. İkincisi, bu gelen insanların hocaları, Almanya'dan çok da kurumsallaşarak gelen hocalar değildir. Almanya'da yeni mezun olmuş, masturını yapmış, yetenekli insanları buraya gönderiyorlar, bu kişiler, burada hoca oluyorlar ve kurum hakkında söz sahibi oluyorlardı. Bu nedenle “hak-fikir” geleneği aslında üniversite demokrasisi açısından son derece önemli bir gelenektir. Ve biz 1967'de öğrenci temsilcisi olarak kurullara katılıyorduk. Bu Orta Doğu'dan öncedir. Öğrenci temsilcileri düzgün seçiliyordu ve bizler oy kullanıyorduk. Bu yüzden öğrenci ile öğretim üyesi arasındaki ilişkiyi kişiselleştiren ve demokratikleştiren bir kurumdur. O zaman ikinci özelliği olarak da diyebiliriz ki, Tatbiki öğrencinin yönetime katıldığı ilk kurumdur.

GB - Akademi 68'den sonra bunun mücadelesini veriyor...

HK – Evet, mücadele o tarihten sonra başladı. Biz ilk işgalde bu hakkı aldık. İlk işgal ettiğimize ilişkin, bu süreci gösteren fotoğraflar da var bende. Başka bir özgünlüğü Tatbiki'nin, bu Alman hocalar Batı tekniklerini çok iyi biliyorlardı. Onun içinde buraya Batı'daki en yeni teknikleri getirdiler. Onun için birdenbire yaratıcılık ortamı için, Batı'da ne olup ne bitiyor en yeni örnekleriyle buraya yansıttılar. Bence, bu Tatbiki'nin çok avantajına oldu. Sanayi ile işbirliği konusunda daha ileri bir noktadan başlamış oldular hayatlarına ve yenilenme noktasından başlamış oldular hayatlarına. Böyle bir süreçten söz edilir. Örneğin, *dizayn* kavramı, bu abartı değildir, ilk kez Tatbiki aracılığıyla duyurulmuştu. Hatta bir gün ben öğrenci iken, *dizayn* sergisi vardı, “*dizayn* nedir?” diye sordum ve öğrendim, “bunun Türkçesi yok mu?” diye sordum, çok yıllar sonra tasarım onun yerine yerleşti. Onun için daha tasarım dünyasına yönelen bir eğitim modeli vardı ve Tatbiki'nin başka bir avantajı, kendi içinden yetiştirdiği insanlar öğretim üyesi olduğu için ve de daha önce Alman öğretim üyeleri de genç oldukları için, hep yeni bir genç öğretim kadrosu kuşağı ile yönetildi. Onun için, Tatbiki geleneği gençliğe çok açık bir ortamdır, her zaman. Şimdi kısmen bence o yanını kaybetti ama o dönemde öyle bir özelliği vardı. Bence Tatbiki'nin özgünleşen yanı bu, benim kuşağımla birlikte, bizim öğretim üyesi olmamızla birlikte, Tatbiki çok bariz bir biçimde sanat ortamına katkı üretmeye başladı,

yani bu daha çok tasarım ve uygulama odaklıydı. Buna benzer bir okul daha açıldı: Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu. Özel okullar döneminde 70’li yılların sorunudur bu, ama Tatbiki, bu çok yoğun teknik uygulama, el emeği göz nuru dediğimiz süreçten, daha çok sanata ve yaratıcılık sürecine bizim çağımızla birlikte geçti. Çünkü Tatbiki’nin çok tipik özelliklerinden bir tanesi buydu. Hocaların formasyonları tam oturmadığı için, hoca, kendisinin taklit edilmesini o nedenle istemiyordu. Bu çok önemli bence sanat eğitiminde. Hocanın kendisinin takip edilmesi talebi vardır hep klasik akademilerde. Tatbiki’de böyle bir şey olmadı çünkü hocaların henüz oturmuş bir kimlikleri yoktu, zaten onlar da araştırıyorlardı. Onun için de öğrenci üstünde bir hegemonya oluşturmadılar. O nedenle öğrenci daha arayan bir öğrenci oldu ve deneysellik bizim eğitimimizin çok temel amaçlarından bir tanesiydi. O nedenle dikkat ederseniz, Tatbiki kökenlilerin sadece resim yapıyorlarsa pentürle yetinmeden sık sık farklı tekniklerle bizim karşımıza çıkma nedeni budur. Orada ciddi bir malzeme konusunda deneysellik kimyası oluştu ve bu giderek oradan çıkmış sanatlar aracılığıyla da sanat ortamına katkı üretti diye düşünüyorum. Biz 60’larda öğrenciyken okul içerisinde ciddi kredimiz vardı ve belirli miktarda etkimiz vardı. Örneğin, giriş sınavlarının organizasyonunu öğrenci cemiyeti yapardı. Kantin, spor sahası bölümü, öğrenciler tarafından yönetilirdi. Öğrenciler kiraya verir, denetler, paylaşırdı. Öğrenci derneği bütçesi, giriş sınavlarından alınan, kurslardan gelen ve sınav katkı paylarından alınan paralarla oluşturulurdu ve öğrencilere ciddi miktarda burslar verirdik. O zamanlar öğrenci, kurumun bölünmez bir parçası idi. Ben 1968’de Cemiyet başkanıydım, Almanya’dan bir burs aldım, işim var diye gidemedim bursa, çünkü derneği bırakamazdım. Dernek, aslında bizim kurumumuzun resmi bir parçasıydı ve aktif bir parçasıydı. Son derece önemliydi. Bundan Türkiye’deki eğitim sistemi geri adım atmıştır. 70’li yıllarda bu ilk geri adım atma başladı. Bu askeri hareketler, öğrenciye yönelik kısıtlamalar getirdi. Sistemin deformasyonunda ve de bozulmasında iki kesim sorumluydu onlara göre, birisi öğrenciler diğeri işçiler. En büyük zanlılar bunlardı. O andan itibaren öğrencinin kendi alanı giderek parsellendi. Bence Tatbiki’de başka bir şey oldu, Türk öğretim üyeleri Almanların yerini alınca, bu parsellenme zihniyeti giderek güç kazanmaya başladı. Bizim, Almanlar kadar demokratik olmadığımız kanaatindeyim ben. Onun için de bize öğrenciyken verilen hakları biz, zaman içerisinde öğrenciden geri almaya kalktık. Böylece, öğrenci alanının daraldığı bir sürece girdik, sonrasında ise 1982 itibarıyla son derece yoğun bir büyüme sürecine girildi. YÖK ile birlikte kurumların tek bir profile sahip olmaları söz konusu oldu ve o andan itibaren de kurumlar, kendi özgünlüklerinden fedakarlık ettiler. Bizim o dönemde öğretim üyesi olmak için, beş yıl asistan olmamız gerekiyordu. Sonra tez veriyordunuz ve doğrudan öğretim üyesi oluyordunuz. Eşitti. Sonra yavaş yavaş bu unvanlar, doçentlikler, yardımcı doçentlikler, profesörlükler geldi. Öğretim kadrosu terfisinde hiyerarşi ve hiyerarşinin tayin ettiği rol giderek öne çıktı. Bu öne

çıkışlık içerisinde de kurumun, eski dinamizmini, eski gençliğini, eski enerjisini yitirdiğini düşünüyorum. Ancak devam eden şey, dışa açıklık, deneysellik bir biçimde sürmeye devam etti. Hepsi birden yok edilemediğine göre, o anlamda büyük bir gelişme söz konusu diyebiliriz. Tatbiki önce üç yıllık bir okul olarak kuruluyor, sonra dört yıla çıkarılıyor. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir kurumdu. Daha sonra özel okullar furyası nedeniyle, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu oluyor. Devlete ait olmanın daha iyi olduğu düşüncesi var. Devlet kökenli olmanın, kurumu, daha orijinal, daha özgün, daha güçlü kıldığı düşünülüyor ve bu süre içerisinde öğrenci, iki yıllık bir süreçten geçiyor, yetmiş ve üstü not alan öğrenciler, dört yıllık bölüme devam ediyorlar. O zaman, eğitim şu şekildeymiş; ön lisans ve lisans şeklinde ikiye ayrılıyormuş. Fakat Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu olunca, ön lisans tamamen kalkıyor, dört yıllık süreç devam ediyor. Bu süre içerisinde lise ikiden takıntısı olanlarda artık alınmıyorlar, lise mezunu veya sanat enstitüsü mezunu olanlar geliyorlar. Sanat enstitüsü mezunları için birde kontenjan vardı, yani %60'ı sanat enstitüsü mezunu olacak şekilde kontenjan koymuşlardı. Bu ilk büyük değişiklik oluyor Tatbiki'de.

GB- 60'larda mı oluyor bu gelişme?

HK- Ön lisansın kalkması ve söylediğim süreç 60'ların sonlarına doğru oluştu. Ben 69-70 mezunuyum. Bu süre içinde kurumun, yavaş yavaş kalın duvarları olan Alman ekolünden çıkıp, 69-70 sonrasında genelleşmeye başlaması söz konusudur.

GB- Kadro değişimi ile birlikte...

HK- Evet, kadro değişimi ile birlikte o zihniyet yavaş yavaş gitti oradan. Buradaki Almanlar da biraz Türkleştiler, birkaç tanesi kalmıştı doğrusunu isterseniz ama çok bize benzediler. 70-80 arasında yeni bir asistan kadrosu alınmaya başladı. O kadro biraz da lider vasıflıydı. 60'lı yılların liderleri, 70'li yıllarda asistan olmaya başladılar. Aslında o dönem içerisinde, öğrencinin seçme ve kurullara katılma hakkı elinden alınmıştı. Bu nedenle bu hakkı geri istedik biz, kolay geri alamayınca da bu boşluğu, Asistanlar Derneği adlı bir kuruluş oluşturarak doldurmaya çalıştık.

GB- Kriz dönemleri...

HK- Evet. Uzun süre Asistanlar Derneği aktif rol oynadı. Hatta bu sefer biz asistanlar olarak, müdür seçimlerinde oy kullanmadık ama daha adaylar çıkmadan biz kendi adayımızı çıkardık böylece, muhtemel adayların saklanması neden olduk, onları gerilettik. Propaganda yaptık doğrudan doğruya ve kurum üstünde gençliğin etkisini, asistan sınıfı olarak sürdürmeye başladık.

GB- Bir şekilde kılık değiştirmiş oldunuz...

HK- Evet. 70'lerin sonlarına doğru, kültür etkinlikleri kurulu diye biz bir kurul oluşturduk ve ilk kez "insan, sanat, çevre" adlı uluslar arası bir sempozyum düzenledik. Aslında tam akademik

kurum galiba o zaman oldu. Son derece başarılı geçti, yurt dışından önemli konuşmacılar geldi. Sempozyum başarılı geçince, kendimize de bir güven atfetmiş olduk doğrusu. Hemen onun arkasından, yavaş yavaş yerel ölçekli, büyük organizasyonlar yapmak istedik. 1979 zannediyorum, bu kültür etkinlikleri kurulu aracılığıyla, Türkiye’de ne kadar ileri gelir düşünür, akademisyen varsa hepsinin katıldığı ve her hafta mutlaka bir tane toplantının olduğu bir kurum yarattık biz. Burada toplantıya katılan, o dönemin konuşmacılarından söz edeyim; Şerif Mardin, Murat Belge o sıra çok parlak bir adamdı, o vardı, sinemadan Atilla Dorsay, Bedri Sayar, edebiyattan Tahsin Yücel vardı, Ünsal Oskay, Hilmi Yavuz vardı, o dönem için öne çıkan ne kadar isim varsa geldiler ve bizim kurumumuzda konuştular. Çok da iyi tanıttık, öğrenci asistan el ele verdik, matbaalarda afişleri bastık, bütün kütüphanelere vs. dağıttık, bu bize müthiş bir açılım ve özgüven kazandırdı. Bununla bence biz bir şeyi denemiş olduk o yıllarda. Aslında güzel sanatlar eğitimi veren fakültelerin hepsinin ortak bir sorunu vardır, bunu çok kabul etmezler. Teori ile bizim aramızdaki ilişki, çok eksikleri olan bir ilişkidir. Biz ilk kez teoriyi, kurumumuzda meşrulaştırmaya gittik bu toplantılarla. Her ay için bir şey basmışız, bunların örnekleri de sanıyorum bir öğrencimin mastır tezinde mevcut olmalı. O dönem, gerçek anlamda bir kırılmayı yaşadık, gerçek anlamda Alman duvarı iyice yok oldu. Almanlar biraz da kendi kolonilerini oluşturmuşlardı, onun için içe dönüktü, kendi içinde olup bitiyordu mesele. O arada yan kurumlarla ilişkiler söz konusuydu, Akademi ile Tatbiki arasında çatışma ve çekişme vardı. Bu çekişmenin nedeni şuydu; Akademi tek kurumdu, Tatbiki’de ise daha önce belirttiğim gibi daha yeni teknikleri öğrenen, bilen, uygulayan, hırslı gençler vardı. Bir takım yarışmalarda ve sanayide karşılaşınca Tatbikililer daha öne çıkmaya başladı. Bu nedenle Akademidekiler döndü Tatbiki için, bunlar “artizane işler yapıyor” dediler. Bir kısmı doğrudur ancak hepsi değil. Arkasından bu tartışmaların sertleştiği dönemde birkaç kişi öne çıkar, bunlardan bir tanesi, Bedri Rahmi Eyüboğlu’dur. Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun, bizim kurumda yapılan eğitimi ilginç bulduğu ve bizim kurumumuzla ortak işler yapmak istediğini, kurumun bütün sergilerini izlemek istediğini ve izlediğini ben biliyorum. Böyle bir yakınlığı vardı Bedri Bey’in. Başka kimler vardı? Son yıllarda Özdemir Altan Tatbiki’ye çok ilgi göstermişti çünkü o da uygulama halılar yapıyordu. Neşet Günel’in ilgisi vardı o kurumdan Tatbiki’ye yönelik. Ben hiçbir zaman Akademili, Tatbikili çatışmasının içerisine girmedim. Bana da öyle davranılmadı. Örneğin benim bütün arkadaşlarım Mimar Sinan kuşağından vs. idi. Yani benim çok dostluklarım oldu kendi kuşağımdaki insanlarla, bu nedenle çatışmanın dışında kaldım. Sonradan öğrendim ki aslında beni Tatbikili de zannetmiyorlarmış. Yurtdışından geldim zannediyorlarmış. Yani böyle bir çatışma vardı. Bence bu çatışmanın temeli de iktidar meselesiydi ve kapalı da olsa bir pazar meselesiydi diye düşünüyorum. Bugün hiçbir iz kaldığını düşünmüyorum, zaten biz son yıllardaki örgütlenmemizle, tamamen rekabet kulvarını ülke dışına yönelttik ve uluslar arası

ilişkilerimizi geliştirmeye, özellikle de hayata daha hızlı açılmaya çalıştık diye düşünüyorum. Kabaca Tatbiki geleneğinden bu sınırlar içerisinde söz edebiliriz. Yeni projeler, Tatbiki’de her zaman kabul görmüştür ve hala da görmektedir. Tatbiki kendi geçmişiyle çok fazla övünebilme şansına sahip değildir. Belki o bir şanstı, “yeni” kalabilmek için bir imkandı. Son yıllarda belki bir parça hantallaşma, ağırlaşma, elli yılın getirdiği bir yorgunluk olabilir yönetim kadrosunda. Ama yine de hala güçlü bir enerjisi var. Tatbiki’nin düzenlediği trienaller şimdi dünyada çok önemli bir etkiye ve güce sahip, yaratıcılık eğitimi konusunda. Bizim Batı’ya yönelik yayınlarımız, kataloglarımız ve her bölüm için bir galerimiz var, bu hala devam ediyor ve bu kurumu son derece diri tutuyor. Terkedilmiş bir kurum olmanın dışına taşıyor. Bu benim dönemimde yapılan bir projedir, teknolojik alt yapı sorunları hep vardı ve bunlar yavaş yavaş giderilmeye başladı. Bence Türkiye’de temel kurumlardan bir tanesi hiç kuşkusuz Güzel Sanatlar Akademisi’dir. Sonra Gazi ve Tatbiki gelir. Bunlar içerisinde bence kendisini dinamik bir biçimde yenileyen tek kurum Tatbiki’dir. Bunun ölçümlemesi şu şekildedir; çok sayıda uluslararası anlaşmaya imza attığımız ve birçok partnerimiz olduğu için bizim öğrencilerimizin büyük bir kısmı yurt dışına giderken, Batı kurumlarından da buraya öğrenciler geliyor ve bir dönem çalıştıktan sonra, tekrar kendi okullarına dönüyorlar. Ayrıca, ana dal-yan dal eğitimi başladı, yabancı dil hazırlık sınıfını açtık. Bu açıdan son derece güçlü ve dinamik bir kurum diye düşünüyorum. Bir bakıma, 70’leri ve 1980’i çok kapsamamakla birlikte kendisini hızla yenileyen ve yansıyarak büyütebilen bir enerjisi var. İki yıl önce Avrupa Rektörler Birliği’ne müracaat etmiş bizim üniversitemiz, onlar denetçiler gönderiyorlarmış, bir defa gelmişler ve ikinci geldiklerinde de senatoda benimle karşılaştılar. Sonra oturduk konuşma yaptık, ne yaptığımızı, ne ettiğimizi sordular. Daha sonra bizim fakülteye geldik. Ayrılırken bana “ne diyorsunuz, rektörünüz “gelecek”te Avrupa’nın ilk onu arasında olmak istiyor” dediler. Ben de “Hayır, Üniversite için bir şey söyleyemem ama Güzel Sanatlar Fakültesi açısından beş, mütevazı bir sıralamadır” dedim. Bunu neye dayandığımı sordular, “hayallerimiz var ve onları gerçekleştiriyoruz” dedim. Giderken “bu adam aslında Avrupa’yı tam bilmiyor, Avrupa’da bu kadar dinamik bir kurum yok ama Amerika’da bir iki tane var” demişler ve bize “Excellent” (mükemmel) diye bir rapor verdiler. O açıdan Tatbiki’nin böyle bir dinamik, enerjik, yenilikçi, inter-disipliner bir eğitim sistemi var diye düşünüyorum. Bu inter-disiplinerlik daha önce de vardı ancak dillendirilmemişti, daha bilinçli olmamıştı. Zaman içerisinde bu giderek daha da güçlendi. Bence bizim sanat ortamımıza özgün katkısı, deneyselliktir, yenilenmektir, inter-disipliner eğitimidir ve hala gençliği ön planda tutmasıdır diye düşünüyorum.

GB – 60’lı ve 70’li yıllardaki öğrenci inisiyatifine ve asistanlar derneğinin etkinliklerine değindiniz, ancak, verdiğiniz bilgilere ek olarak, o dönemdeki genel siyasallaşma sürecinden Tatbiki’nin nasıl etkilendiği konusunu biraz daha açabilir misiniz?

HK –70’li yıllarda bir grup siyasetçinin, bizim fakültemiz önünden geçerken vitrine bakıp, - onlar Adalet Partililerdi, bizimkini Demokrat Parti kurmuştu - “işte n’olacak burası komünistlerin” diye laf attıklarını biliyorum. Bizim ilk öğretim üyelerimizin Alman olması, Almanların aslında Türkiye’deki siyasetle pek fazla ilgilenmiyor olmaları kurumu siyasetten uzak tutmuştur benim anladığım kadarıyla. Biz siyasete çok sonradan girdik. Siyasete biz yavaş yavaş asistanlar derneğinin Türkiye’deki TUMAS (Tüm Asistanlar Derneği) örgütüyle bütünleşmesi, onun yönetiminde yer almamız ve Türkiye sorunlarıyla karşılaşmamız bizim biraz daha siyasal profilimizi güçlendirdi. Fakat asistanlar çok ileri gidemediler. Öğrenci birdenbire daha ileri atladı. 1976 gibi hatırlıyorum, öğrenciler okulu işgal ettiler, biz asistanlar, okulu daha önceden işgal etmiştik. O yüzden, dönemin yöneticisi polis çağıracaktı. Ben de “polis çağırmayın, bir grup asistan devamlı okulda kalalım, onlar ödev yapıyormuş gibi görünsünler” dedim. Çünkü müdür, bakanlığa karşı söyleyecek sözü olsun istiyordu. Böylece 3-4 gün hiç gitmeden okulda kaldık, öğrenciler ödev yapıyormuş, biz de onları gözetim altında tutuyormuşuz gibi yaptık. Sorumluluk aldık bir bakıma. O dönemde gördüm ki öğrenci, bizim asistanların daha önünde, daha solda, daha radikal bir siyasetle gündeme geliyor. Fakat bu o kadar uzun sürmedi, arkasından 1980 darbesi geldi. Darbe gelince tekrar bastırıldı. Benim dekanlığımda gördüğüm kadarıyla öğrenci, artık öğretim üyesine güvenmiyor. Aslında sonradan bizim yaptığımız gibi öğrenciye polis çağırmak yerine, ödev yapıyorlarmış gibi gösterelim diyebilecek genç asistan grubu da kalmadı, o sorumluluğu alacak öğretim üyesi de kalmadı ve Türkiye’de zaten öğretim üyesi de öğrencinin bir bakıma gerisinde kaldı. Onun için siyaset yönetmeye başladı kurumları halbuki, bizim dönemimizde biz daha kurumsal yapı içerisinde ülke sorunlarına yansımalar çıkartıyorduk diye düşünüyorum. Bu şekilde bir dönem oluştu ve mümkün mertebe öğretim kadroları, akademisyenler siyasetin dışında kalmayı tercih ettiler, çünkü siyaset onlar açısından bir risk. Yalnızca seçim dönemlerinde siyasete dalmak isterler. Seçim dönemlerinde siyaseti destek aracı olarak kullanırlar, çünkü gruplar var bu nedenle siyasetle akademisyenler daha yakından ilgilendiler. Ben siyasetle olan ilişkimi, sivil toplum örgütlerinde, plastik sanatlar derneğinde sürdürdüm, buradan benim söylemlerim gelişti. Aynı söylemleri kurum içerisinde geliştiremezdim. Eninde sonunda bu memurluğun getirdiği, iktidar karşısında aykırı kalmama gibi bir genel, standart, ortalama bir tavır vardır. Genel olarak egemen tablo budur. Benim algıladığım sanat eğitimi bölümünden söz ediyorum. Bir sürü şey olmuştur, askeri hareket olmuştur ancak, bizim kadrolarımızda görevden uzaklaştırma hiç olmamıştır. Diyebilirim ki siyaset bizde çok etkili olmadı. Siyasete katılmadık. Güzel sanatlarda

durum biraz değişiyor, şöyle ki, - Mimar Sinan Üniversitesi üzerinden bir açılım yapayım - orada siyasette sözü olanlar, sanatsal araştırma açısından daha tutucular. Daha figüratif ağırlıklı resimler yapıyorlar, daha dışavurumcu şeyler yapmaya çalışıyorlar. Ötekiler daha deneysel işler yapıyorlar, daha liberaller. Yani, siyasal ilericilikle, sanattaki deneysel ilericilik meselesi örtüşmüyor. Bizim okulda bu ikisi biraz daha birbirine yakın ama bizde zaten deneysellik var. Ama sonuç itibarıyla öğretim kadrosu açısından baktığımızda, öğretim kadrosunda bulunanlar siyasetle ilişkisini hiçbir zaman ileri seviyede tutmamıştır.

GB - Siz ne zaman asistan oldunuz?

HK - 74'te asistan oldum, görevimi 1978'e kadar sürdürdüm, sonra yurtdışına gittim.

GB – Peki, asistan olduğunuz dönemde 70'lere dair algınız nasıldı?

HK – 60'lı yıllar özgürlük yıllarıydı, 70'li yıllar özgürlüğün çok tartışıldığı, özgürlüğe müdahalenin gündeme geldiği yıllardı. Bana sorarsanız 80'ler liberal ekonominin öne çıktığı ve giderek yeni zengin bir sınıfın doğduğu, ama arkasında da büyük çapta bankerlik vb. meselelerin ortaya çıktığı bir parçalanma süreci olmuştur. 90'lı yıllar ise - Türkiye'nin sanat ortamı açısından baktığımızda - zengin sınıfının sanat ortamını yönetmeye, yönlendirmeye, şekillendirmeye ve bunu uluslararası ölçekte organize etmeye yöneldiği yıllardır diye düşünüyorum.

GB – Son bir sorum olacak. Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu, endüstriyel alanda çalışacak tasarımcılar yetiştirmek amacıyla kurulan bir okul olmasına karşın sanatçı yetiştirmek konusunda Akademi'yle gizli bir rekabeti olmuş mudur?

HK – Akademi'ye karşı bir hareket olduğunu söylemem haksızlık olur, ama Tatbiki'nin 70'li yıllarda, sanatsal açılımları daha da genişleyen, teoriyi daha çok gündeme getiren (kültür etkinlikleri vs.), kendisini Türkiye'nin sanat ortamını şekillendirmeye aday gören ve bunu gösteren bir kurum boyutuna geldiğini söyleyebiliriz. 80 yılından sonrasının aslında, Tatbiki kökenli sanatçıların sanat ortamında ağırlıklarını hissettirmeye başladığı bir dönem olmuştur diyebilirim. Bir başka ayrıntı da şudur: Alman hocalardan oluşan öğretim kadrosunun da etkisiyle, Tatbiki kökenlilerin hemen hepsi bir şekilde Anadolu geleneğiyle ilişkilerini koparmamıştır. Mesela; Mustafa Aslıer, Ergin İnan, ben, bir bakıma Balkan Naci İslimyeli, Kadri Özayten, Filiz Başaran bu yönde çalışmışlardır. Özellikle seramik ve tasarım alanındakiler Anadolu ile daha geniş bir biçimde uğraşır. Böyle baktığımızda ciddi anlamda, kendi bulunduğu toprağın değerlerini önemseyen bir kurumdur Tatbiki. Bu özellik, Almanların Türkiye'deki kültürel birikimi çok fazla önemsemelerinden ve bunu öğrenciye de benimsetmelerinden kaynaklanır. Tezlerin büyük bir kısmı da Anadolu üzerinedir. Mesela; ben, halk resimlerini araştırdım.

EK - 3 : “PANKART : 1970 – 1980” SERGİSİ SÖYLEŞİLERİ
(Karşı Sanat Çalışmaları / İstanbul, 1 Mayıs – 11 Haziran 2002)

3.1. AYKUT KÖKSAL VE KORHAN GÜMÜŞ’ÜN KONUŞMASI

(20 Mayıs 2002 - Pankart Söyleşileri – Karşı Sanat Çalışmaları / İstanbul)

“Devrimcilikten Muhafazakarlığa”

Aykut Köksal – 1970’lerin kendine özgü bir retorığı vardır. Söze belki de buradan başlamak gerekiyor. 1970 – 1980 yılları arasında gördüğümüz 80 sonrasında pek göremediğimiz bir retorik. Sergide gördüğümüz sanatçılar iş üretmeyi bırakmamışlar, onlar devam etmişler. İşleriyle öne çıkanların bir bölümünün Mimar Sinan Üniversitesi’nde öğretim üyesi olduğunu, eğitim verdiğini, artık “statüko”nun bir parçası olduğunu biliyoruz. Birkaç soru sorulabilir. Onların bugünkü üretimine 1970 – 1980 yılları arasındaki üretimle birlikte bakıldığında bir retorik ortaklığı var mı? Aslında var mı? O zamanki üretimlerine “devrimci” diyorsak, bu ortaklık bugünkü üretimi de “devrimci” kılıyor mu? Yok eğer bugün bir muhafazakarlıktan söz edeceksek – Neş’e Hanım’ın dediği gibi- o kişilerin de bugün okulun içinde yer aldığını düşünersek – olması gereken bir muhafazakarlıktan söz edeceksek, bu muhafazakarlık o günde var mıydı? O retorik aslında muhafazakar bir retorik miydi? Bir başka statükoya eklenmiş bir retorik miydi? Kendi ayaklarını bu coğrafyada bulmuyordu ama başka coğrafyalardaki statükolar mıydı? Onlardan devralınmış bir retorik miydi? 1970 – 1980 arası aslında muhalif, statükoya karşı daha muhalif, daha radikal bir öneri getirenler var mıydı ve onlar bu sergide, ister istemez bu tutarlılık içinde niye yok? Yoksa onlar devrimci de bunlar devrimci değil mi? her şeyi bir paradigma üzerine kurduğumuz için böyle birtakım sorular çıkıyor. Sergiyi 1970 – 1980 arası devrimci sanat üretimlerinin bir toplamı olarak gördüğümüz için karmaşılaşıyor. Aslında böyle bir karmaşıklık yok. Bir sanat ürününü var eden anlam katmanlarının resim söz konusu olduğunda, sadece neyin resmedildiğinden ibaret olmadığını biliyoruz. Nasıl resmedildiğinin de o anlam katmanını oluşturduğunu çok iyi biliyoruz. Yüzyıl başından beri, modernistlerin ilk çalışmalarından bu yana biçimin bizi içerik olduğunu biliyoruz. Biçim üzerinden, içerik üzerinden statükoya karşı çıkan, karşısında duran bir üretimin 1970 – 1980 üretimini ayakta var eden anlam katmanları nelerdir? Bugün neye dönüştü, ne olarak karşımızda?

Korhan Gümüş– Meslek Odaları’na filan yansıyan taraflarından bahsedeyim. Öğrencilik yıllarımızda siyasetle meslek odalarında tanıştık. Siyaset alan, sivil toplum ilişkileriyle tanıştık. Ben bu tanışmayı problemlili bir tanışma olarak görüyorum. Çünkü, benim gördüğüm kadarıyla 80 öncesi meslek odalarına egemen olan zihniyet, meslek odalarını bir siyaset referans noktasına indirgeyen bir anlayıştaydı. Uzman dediğimiz bir insanın referanslarla siyaset ürettiği bir dönemdi. Temsil edilenle temsil edenin örtüştüğü bir anlamlandırma düzenini varsayan bir siyaset anlayışı vardı. Bu siyasal anlayış içinde aslında bir siyasal alanın doğrudan doğruya sivil toplumun yerine geçtiği, toplumu temsil ettiği yanılsaması yaratan, anlamlandırmayı tamamen gizlenen bir nesne üzerinden, yani temsilin artık diğer temsil ortamlarıyla yan yana duran bir temsil düzeneği değil, gizlenen bir temsil oluşturduğunu ve temsilin aslında kendisinin görünür olmadığı bir anlam barındırma düzeneği. Meslek odaları ve biraz da şehircilikle ilgi kurarak söylüyorum. Hakim olan zihniyet tek parti dönemini izleyen bir zihniyet. Bu her ne kadar muhalif bir zihniyet olsa bile, tek parti döneminde bu siyasal sistemin uzmanı, bir eksper gibi konum üstlenmiş insanların, aslında dışlanmış, iktidar aygıtından dışlanmış olmasına biz muhalif hareket diyorduk. Bu kendi içersinde çok tutarlı bir anlayıştı, bir tür siyasal organların izdüşümü gibiydi, tabii ki sağ partilerin de bu meslek odalarında temsilcileri vardı, fakat onlar hakim değildi, çünkü meslek odaları marjinalleşmişti. Tek parti döneminde olsaydı aslında onlar, 3. milli mimarlık akımının mümtaz temsilcileri olurlardı. Dışlandıkları için bir şekilde iktidar aygıtını eleştiriyormuş gibi göründüler. Temsile dayalı bütün pratiklerin, siyaset pratiklerinin ideolojik olduğunu düşünüyorum. Bir temsile, bir yerine geçmeye dayanıyordu. Tek parti dönemindeki bir eksper grup bir korporatizm iktidar aygıtı içinde, ki aslında uzmanlık alanını tanımadığı için siyaset referans noktalarıyla yürütülüyordu. Meslek odalarındaki bu verili duruma karşı çıkan öğrenciler oldu. Öğrenciler nasıl bir boşluk buldular, 80 öncesi meslek odalarında bayağı da belirleyici oldular. Ben öğrenci temsilcisiyim, Feyyaz öğrenci temsilcisiydi. Adı konmamış, marjinal bir durumdu bu. 80 sonrasında bitmesinin nedeni de burada. Adı konmamıştı. Korporatizmle özdeşlemediği için meslek odalarına gitti ve muhalif oldu. Yani muhalefetin muhalefeti oldu. 80 sonrası sokağa taşı bu hareket.

Soru (Müfit İşler) - 80 sonrasında birtakım formüller oluşmaya başlamıştı. Dayanışma şeklinde ortaya çıktı. Bizim Akademi’de çıkardığımız bir dayanışma dergisi vardı.

Korhan Gümüş – Soğuk savaş döneminde siyasal demokrasinin kendi içinde farklı bir yörüngenin oluştuğunu, bizim siyasal demokrasiyi böyle yekpare bir gelişme olarak algıladığımız sürecin aslında, birbirine karşıt iki gelişme yörüngesi barındırdığını biz bugün fark ediyoruz, ya da on sene içinde bunun adı kondu. Avrupa Birliği tartışmalarında falan. Benim gördüğüm kadarıyla aslında siyasal özlemin uzmanlarla oluşturmuş olduğu, sivil toplumla özdeşleşmeci bir siyasal temsil alanını kendiliğinden terk etmediğini düşünüyorum. Siyasal

demokrasinin bu gelişmesinde eksper dediğimiz insanların, sanatçıların, meslek insanlarının dönüştürücü bir rol oynadığını, bunun da entelektüel bir işlevle ortaya çıktığını düşünüyorum. Resmin ya da genel olarak sanatın temsil problematiğinin böyle bir dönüşüm içermesi Türkiye’de algılanamadı. Mimarlık mesleği ile ilgili çok iyi gördüm ki, yurtdışından gelen bir mimar ya da önemli kişi, konferanslarda hala böyle bir tuhafılık hissediyorum. Bir toplumsal sistem yarattığı izlenimini veriyordu hocalar, Türkiye’deki eğitimin pratikleri içinde. Yani mimarların mimarlık öğrencilerine bir kağıdın üzerine çizdikleri zaman bir şehir görünümü, şehrin yerine geçen bir şeydir. Kentsel tasarım projesi olarak adlandırılırlar. Geleneksel güzel sanatlar eğitimi içinde kendi kendini tekrarlayan bir yönü var. Biz bunun nasıl başkalarını ilgilendiren bir faaliyet olduğunu fark edemedik, çünkü güzel sanatlar eğitimi, son derece yalıtılmış bir alanda, son derece seçkin bir alanda gerçekleşen bir şey. Yani temsilin kendisinin bir üretim pratiği olarak algılanması, son derece kendisini sınırlandıran, kültürel alanı kontrolüne alamayan, sadece özerk bir eklemlenme ilişkisini kuran bir yapıdaydı. Bu ara dönemi biz algılayamadık. Bu ara dönemdeki seçkin politikası aslında siyasallaşmamış bir politikaydı ve nüfus etmemişti sivil topluma. Dolayısıyla popülist bir şeye dönüşmediği için...Bu seçkin temsil faaliyeti sınırlandırılmış olduğu için bütüncül bir ütopya imkanı sağlıyordu. Burada bir çelişkiye dikkat çekmek istiyorum. Ne kadar sınırlandırılmış olursa, bu seçkin ütopya, bir bütünsel tasarım ütopyası olarak ortaya çıkan bütün bu siyasal tasarımlar, aslında bütün meşruiyetlerini sınırlandırılmış olmaktan alıyordu. Çünkü toplum siyasallaşmamıştı. Dolayısıyla ulus devletin dil projesini, mimarlık projesini, sanat, müzik vs. bütün bu projeleri yapan elit, toplumsalın yerine geçtiğini sanıyordu ama nüfuz edememişti topluma. Bu seçkin temsil faaliyeti sınırlandırılmış olduğu için bütüncül bir ütopya imkanı sağlıyordu. Burada bir çelişkiye dikkat çekmek istiyorum. Ne kadar sınırlandırılmış olursa olsun bu seçkin ütopya, bir bütünsel tasarım ütopyası olarak ortaya çıkan, bütün bu siyasal tasarımlar, aslında bütün meşruiyetlerini sınırlandırılmış olmaktan alıyordu. Çünkü toplum siyasallaşmamıştı. Dolayısıyla ulus devletin dil projesini, mimarlık projesini, sanat, müzik ve bütün bu projeleri yapan elit, toplumsalın yerine geçtiğini sanıyordu ama nüfuz edememişti topluma. O yüzden rüyayı kurmasında son derece avantajı vardı. Bu genişleyecek, kıra kıra bütün toplumsal yapılar eklemleyecekti. Bu henüz gerçekleşmemiş olduğu için ütopyaydı. Tamamen temsili alanda kalıyordu. Mimari alanda neyi etkilediğini düşünürsen birkaç tane kamu yapısını etkiliyordu. Bütün ülkenin konut mimarisini etkilemiş olamaz.

Soru (Müfit İşler): Toplumun siyasallaşması sence nedir?

Korhan Gümüş- Siyaset aygıtı ile toplum arasındaki ilişki, katılımcılık anlamında bugünkü düzeyde değildi. Yerel yönetimler merkezi otoritenin bir uzantısıydı. Siyasal aygıtı ulaşacak merdivenler henüz kurulmamıştı. Bugünkü iletişim olanaklarıyla siyasetle kitle iletişimin daha

rahat olduğunu görüyorum. Türkiye'deki siyasetin ana yörüngesini belirleyen bu seçkin siyasetle popülizm arasındaki gerilim hattı da popülizm lehine sonuçlanmıştır.

Soru (Müfit İşler) : 70'lerde tarif ettiğin şekilde bir alış veriş yok muydu?

Korhan Gümüş – Bir dönüm noktasından söz etmek belki mümkün, çünkü meslek odasındakiler iktidar aygıtı içindeki konumlarını kaybetmişlerdi. O yüzden de muhalif gibi gözüken, bugün de süren, 1950'lerden sonra uygulanan rantçı politikalarla başlayan bir söyleme sahiptiler. Ne demek 1950'lerden sonra uygulanan rantçı politikalar? Doğrudan doğruya çok farklı bir döneme geçiş. Siyaset üzerine tartışılıyordu. Bunu değiştirmek için ne gerekir? İmkansızlıklar üzerine konuşuluyor. Seçimleri engellemek lazım belki de silaha başvurmak lazım, darbe yapmak lazım. İşte bizim devraldığımız miras, solun devraldığı miras diyelim, tek parti döneminin seçkin aydınlarının siyasal popülizm karşısındaki kendi konumlarını tanımlamak yerine bir tür siyasal alandan kaçma, fildişi kulesine doğru kaçma eğilimi vardı. Öğrencilik zamanında buna tepki gösterdik. Aslında siyasal aygıtı değiştirme projesi belki darbecilikle falan özdeşleşebilecek bir şeydi.

Aykut Köksal- Koray bu sürekli kendini tekrar eden jargonun dışına çıkalım mı? Korhan'ın söylemediği, eksik bıraktığı bir şey var bence. O dönemlerde, 1970'lerin başından itibaren Mimarlar Odası dergilerini yan yana koyun bakın. Bir döneme kadar ki, o dönem yaklaşık 78 - 79 yıllarıdır, öğrenci olaylarının olduğu ve çok marjda kalan, gerek meslek grubu içinde gerek meslek odasının önünde arkasına destekleyen, çok da gerçek olmayan grubun etkinliğidir. O dönemi bir yana bırakın. O dergilere baktığınızda ne görürsünüz? O dergilerde her şey tartışılır, bir tek şey tartışılmaz. Mimarlık tartışılmaz. Mimarlık tartışmaları ötelenmiştir. Ne zamana kadar; Türkiye kurtulacaktır. Kurtulduktan sonra zaten mimarlık meseleleri bir şekilde çözülecektir. Ama hep mimarlığın tartışıldığı zannedilir, başka bir şeyin üzerinden. Yine o dönemdeki yayınlara baktığımızda, Korhan şehircilikten söz etti, birden bire ortaya, yine bu meslek örgütünün de desteklediği, Stalin dönemi şehircilik anlayışını destekleyen bir yayın ortaya çıktı.

Korhan Gümüş – Pasoki mi?

Aykut Köksal – Evet. Bu ciddi bir şekilde de hiç sorgulanmadan desteklendi. Yine Korhan'ın şu saptamasına kesinlikle katılıyorum. Bu tartışma, Korhan'ın da söylediği gibi temsiliyet problemini taşıyan elitist bir tartışmadır. Bir elitin kendi içinde sürdürdüğü bir tartışmadan ibarettir. 1970 – 1980 arası Türkiye plastik sanatları ile benzerlikler nerelerde mimarlıkla? Neş'e Hanım çok güzel bir şey söyledi. Dedi ki: "Ben o dönemde birkaç işçi resmi yapmaya kalktım, sonra baktım, ben o insanları tanımıyorum, ilgim yok, sonra bıraktım" dedi. Çünkü Neş'e Hanım'ın çok temel bir kaygısı var. Resmini hakikat üzerinden kurmak. Meselesi hakikat olmasaydı Neş'e Hanım'ın, aslında kendisine model alacağı resimler vardı dünyada. İkinci

ulusal mimarlığın dünyada neye karşılık geldiğini, hangi totaliter dönemlere karşılık geldiğini, Hitler döneminde, Stalin döneminde, hatta bütün Sovyetler Birliği'nde o totaliter resmi ideolojilerin, hangi retoriği önerdiğini, ve retoriğin kendi içinde çok içe kapalı bir tür elitizmle, hangi modeli sunduğuna bakarsak, o zaman aslında Neş'e Hanım'ın hiç de bu kaygıları duymasına gerek yoktu. Neş'e Hanım çok rahatlıkla akademideki odasının duvarları içinde ve alabildiğine devrimci resimler üretebilirdi. Şimdi temel mesele burada. Yine başlangıçtaki noktaya dönüyoruz. Kendisini devamlı bir statükoya eklemleyerek onun üzerinden doğrulamaya giden bir retorik. Çünkü asıl derdi sivil bir dönüşüm değil, yine Korhan'ın söylediği gibi bir başka türden iktidara, tek parti iktidarına aday olarak görülüyor. Bunun üzerinden oluşturursanız retoriğinizi. İster resim olsun, ister mimarlık olsun, alan ne olursa olsun, isterse edebiyat olsun, hiç fark etmez. Sizin yaptığınız ister istemez, “muhafazakar” bir dile sahip olmak zorundadır. Aslında burada dili konuşmamız lazım. Bu ancak muhafazakar bir dille var olabilir.

Soru (Müfit İşler): Ben şöyle bir karşılıkla devam etmek istiyorum. Söylediklerinizde önemli noktalar var mutlaka ama atladığınız bir şey var. Baktığınız zaman sergiye, tüm bunların dışında başka bir insani durum daha var. Bu da oldukça gerçek. Sergi gücünü, etkisini bu gerçekten alıyor. 70 – 80 arasındaki dönemde Türkiye bir dorukta ve bu doruğun sergiye yansıyan en önemli gerçeği “ölüm” gerçeği. Yani hayata tutunma, müthiş bir yaşama isteği ve onun “ölüm” “gerçeği üzerinden çıkışı, patlayışı. Bu, bütün dediklerinizin ötesinde insan niteliğinin hayatla olan karşılığını göstermesi.

Aykut Köksal – Hakiki bir biçimde o gerçeği bana sanat üzerinden veren tek bir iş görmedim burada. Eğer ben bir parça sanat yapıtıyla ilişkiye girebiliyorsam, gerçekten söylediğiniz gibi bir hakiki üretim göremiyorum.

Soru (Müfit İşler): Yani siz bu sergide bir “ölüm” gerçeği algılayamıyor musunuz?

Aykut Köksal – Onun bir tür hiç hakiki olmayan temsili ile karşılaşıyoruz. Hiç algılamıyorum. Beni de çok fazla ilgilendirmiyor.

Korhan Gümüş – Ama “ölüm” sözcüğü belki bir anahtardır. Halkı temsil ettiği yanılsaması yaratan bir şey olduğuna göre, aslında kendi kendini de gerçekten yok eden bir şey.

Soru (Müfit İşler): Sen teorik bir düzlemden bakarak bunları söylüyorsun, o gün şu veya bu şekilde bu resimleri yaratan insanlar, olayın tam içindeydiler. Her şeye rağmen resim yapıyorlardı. Hakiki olarak yansıtıyorlardı.

Aykut Köksal – Benim sadece bugünden mesafeli bakışım ile ilgili değil. Bu hakikati o günde hissetmiyordum. Ben de öğrenciydim.

Müfit İşler- Peki halkı temsil etmediği hakkındaki argüman nasıl?

Aykut Köksal– Halkı temsil etmek ne demek?

Korhan Gümüş - Sanatın siyaseti etkilemesi acaba içerik düzleminde bir etkilme midir? Çünkü ben sanatın siyaset üzerinde çok önemli bir etkisi olduğunu düşünmüyorum. Bütün modernite içinde sanat aslında siyaseti etkileyen en önemli dinamiklerden biridir. Ama bu mudur siyaseti etkileyen sanat? Bu siyaseti etkileyen bir sanat olmaktan çok aslında siyasetin kendi kendini sorgulamasını engelleyen bir şey. Bu tartışma bu ürünler üzerinden cereyan etti, belki de bu açıdan olumlu olabilir. Bir Arnavutluk sergisi geldiği zaman akademiye, çok iyi hatırlıyorum tartıştığımızı, birçok arkadaşımız “işte resim bu” dediler. Biz de “yok canım” dedik. Böyle bir şey bize çok kaba gelmişti. Meksika resmi, duvar resmi...

Aykut Köksal – Buradaki resimlerin hepsinin kendisini aslında daha büyük olmaya programlayan resimler olduğunu ve her birinin daha büyük (boyutta) olmaya ayarlandığını düşünüyorum. Nasıl büyük? Mesela Kremlin’de parti merkezinin duvarında yer alacak kadar büyük. Yahut ta Arnavutluk’ta aynı şekilde bir büyük devlet binasının içinde yer alacak kadar. Hepsi öylesine bir büyüklüğe kendisini baştan programlamış ki.

Soru (Müfit İşler): Taraflı bakıyorsun.

Aykut Köksal - Hayır hiç taraflı bakmıyorum.

Soru (Müfit İşler): Şimdi Arnavutluk resmi dendiğinde ben hiçbirinde bir enerji göremedim. Resim olarak bakıyorum. Halbuki sergidekiler yaşanan olayların etkisinde yapılan enerjisi olan resimler. Hangi ideolojinin içinde formatlanmış meselesi ayrı. Ama adam her şeye rağmen bir ateşin içinden gelerek bir şeyler yapıyor, boyayı tuvale sürüyor. Bir samimiyet var.

Aykut Köksal - Samimiyet başka bir şey, hakikat başka bir şey. Her neyse bu başka bir tartışma konusu. Az önceki konuya devam edersek, sanat yapıtındaki büyüklük dışardan verilen bir karar değildir. Dışardan verilen kararlar bir şeyi büyütürseniz bir kitch yaparsınız. Bir Hitit Güneş’ini bilmem hangi boyutta büyütüp de Ankara’ya koyduğunuzda bir kitch yaratmış olursunuz. O daha ilk baştan kendisini belli bir büyüklüğe doğru götürür. Bu boyutlar bu resimlere küçük geliyor.

Korhan Gümüş – Erk’ e karşı Erk anlayışı var.

Aykut Köksal – Buradaki retoriğin kendi anlam katmanlarını tanımlayalım ve onların üzerinden okuyalım derken ki kastım buydu.

Korhan Gümüş - Aslında iktidarların kendi başına tarih yapma yeteneği olmadığını düşünüyorum. Muhalefetin de tarih yapmayı bilmesi demek, aslında iktidarın bu tarih yapmanın dışında kalması demek, çünkü tamamen temsili alanın dışında olması ve bir siyasi özne olarak iktidarın görülemeyeceğini düşünüyorum. Bugünkü siyasal demokrasinin öznesinin aslında iktidarlar olmadığını, sivil toplum olduğunu düşünüyorum. Ama nasıl bir sivil toplum? Sivil toplumun doğrudan temsiline resmiyetten başka bir şey olmadığını söyleyebilirim. Dolayısıyla böyle bir sahicilik, böyle bir duygu yüklü söylemin aslında sağda da mevcut olduğunu ama

Tabii bizim bunu göremediğimizi düşünüyorum. Bizim karşımıza çıkan sağ daima zulüm öznesi olan bir iktidardır. Sağ iktidarları biz hep öyle algılamışızdır. Sağ baskıcıdır. Fakat biz bu sağ söylemin, sivil toplumdan güç aldığını pek algılayamadık. Sanki sağ iktidarlar daima, işçileri ezdiler, insanların temel haklarını ortadan kaldırdılar, özel alanlara müdahale ettiler. Hep sağ iktidarları biz böyle algıladık. Bu resimlerde bizim gördüğümüz şey, dışarıda bir özne var, iktidar aslında bu resimlerin içinde var, kendi iktidarı olarak değil, karşıt bir iktidar olarak var. Karşıt özneyi çözümleyebildiğini zannetmiyorum. Çünkü o iktidarın kendisi yapmadı o tarihi. Bu iktidarlar bu gücü aslında sivil toplumdan aldılar. Nasıl aldılar? Sağ iktidarlar sivil toplumla öyle bir bütünleşti, iktidar mekanizması öyle bir ortaya çıktı ki, şimdi burada sanatçılar, eksper dediğimiz insanlar kendi rollerini oynamadıkları için tamamen iktidarın kendi eteğinde yer aldıkları için, sağda çok doğal olduğu halde, soldakiler de buna benzer bir konumda kendilerini gördükleri için tarih yapma yeteneği olmayan bir iktidar aygıtının içinde konumlandırmaya çalıştılar. Dolayısıyla, aslında sivil toplumun siyaseti etkilemesinin, sivil toplumun kendisi aracılığıyla olacağını zannetmiyorum. Burada sivil toplumun siyaseti etkilemesini sağlayacak olan şey, siyaseti görünür kılabilecek gizli nesnesini ortaya çıkarmaktır, o da sanatı ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla siyaseti sanatın içine sokacak olursanız, siyaseti dışlamış oluyorsunuz. Tuhaf bir çelişki. Bütün bu resimlerde siyaseti bir içerik olarak görüyorum ama, karşı özne olarak görüyorum. Ama bu siyasete tekabül etmiyor, bir şeyleri değiştirmek için bir potansiyel görüyorum ama bu kadar.

Aykut Köksal - Aslında bu resimler o dönemde var olan statüyü de rahatsız etmiyor. Asıl muhalif olmadığı için. Çok basit bir örnek vereceğim. Bu resimlerden bir bölümü o dönemde, üniversitede, akademide, atölyelerde üretiliyordu. Bunlar jüri için, not almak için sergileniyordu değil mi? Bir sorun çıkıyor muydu? Çıkmıyordu. Ben size kendi başımdan geçen bir olayı anlatayım. Daha ilk sınıfta başıma geldi. Temel Sanat ödevlerinden biri, benim yaptığım. Klozet kapağından yaptığım bir ödevdi. O dönemin Temel Sanat Eğitimi hocaları da onu sergilemeye değer bulmuşlardı. Bir sonraki dönem klozet kapağı - pisuar da değil, klozet de değil kapağı sadece- sergiye konmuştu. Ertesi gün geldim ki, sergi duruyor, bir tek benim klozet kapağı yok. Akademi başkanı kaldırtmış hemen. “Böyle bir şey olmaz” demiş. “daha akademinin kapısından girer girmez, klozet kapağı ile karşılaşılmaz” demiş. Ama diğer resimler yapılıyordu, bütün o adaleleri idealize edilmiş işçi, olmayan işçi resimleri yapılıyordu. Atölyelerde Neşet hocayla birlikte bütün o resimlerin zanaatı tartışılıyordu. Figür üzerinden filan kim bilir hangi tartışmalar yapılıyordu. Tabii ki o tartışmaların hepsi yapılmalıydı.

Müfit İşler - Aykut, şu işçi kavramını bir açar mısın?

Aykut Köksal - Ben o resimlerdeki insanların yaşayan insanlar olduğunu düşünmüyorum. Ne kadar tartışmak anlamlı bilmiyorum ama. Gerçekten kartondan figürler. Gayri samimi değil ama

o ayrı bir şey. Hakikat yok. İster istemez yok, o da bilemezdi zaten. Mümkün değil olması. Ama bunu tartışmalıyım.

Müfit İşler - Hakikat ne peki o zaman?

Aykut Köksal - O dönemde hakikat şuydu; benim evimle durak arasında iki yol vardı, birisi ülkücülerin diğeri devrimcilerin kontrolündeydi. Her iki taraftan da korkuyordum. Çünkü her iki tarafın da şiddetine maruz kalmıştım. Ve ben her gün akademiden Laleli'deki evime dönerken, hangi yoldan döneceğimin muhasebesini yapıyordum. Hakikat buydu benim için. Korkuydu benim için hakikat.

İzleyici - Bu hakikatin bir şekilde resimlenmesini anlamlandırmak mümkün mü?

Aykut Köksal - Bu kendisini sanat üretiminde nasıl ifade edebilirdi? Bu apayrı bir tartışma konusu. Bu artık devrimci olup olmamak, muhalif olup olmamak açısından bir başka tartışma konusu. Bu bağlamda o dönemin sanat üretimine yansımış mıdır? Yansıdığını söylemek zor.

Korhan Gümüş - Hakikatin aslında dışardan alınan bir şey değil, yaratılan bir şey olduğunu düşünüyorum. O hakikati yaratacak unsurlardan biri, bütün bu dışarıdan yansıyan tehlikelere bizim nasıl cevap verdiğimizdir. Benim mesela okulla ilgili gördüğüm temel şeylerden biri, “mimar konuşmaz, çizer” yaklaşımı idi. Karşı karşıya olduğumuz problem buydu. Bir toplu konut projesi yapacağımız zaman, ben doğrusu kolayca meşrulaştıramıyordum. Ben şimdi halk için, gecekondulara alternatif konut yapacağım ve böylece de halka uygun konut yapmış olacağım. Mimarlık yapmış olacağım. Böyle bir şeye kendimi adapte edemediğim için, öyle bir şeye muhalif olmazdı mesela. Öyle toplu konut sistemi yapmış olsaydım, ben de solcuyum ya, hocalar tamam diyecekti.

Aykut Köksal - İki taraftan da onay alırdın o zaman, bir yandan “devrimci” bir proje yaptığın için, soldan onay alırdın, öte yandan hocalardan da onay alırdın.

Korhan Gümüş – Buna benim verdiğim cevap, ya da belki de veremediğim cevap, hakikatin eksik kalan tarafı. Bir proje yapılacak, sıra evler yapılacak, üstelik de bir eğitim alanı burası, ben bunun sorgulanması gerektiğini düşünüyorum. İnsanlara nasıl bir konut yapılacağını benim tasarlamam, adeta bir eşya gibi insanları görmek bana ters geldi, Çünkü halkı temsil ediyormuş gibi düşünse bile o projenin, aslında halkın yerine geçtiğini ve başkalarını ilgilendiren bir şeyin sorgulanmadan uygulanması bana tersti.

Aykut Köksal – Her ne kadar az önce kendi içinde tutarlı olarak Neş’e Hanım, “evet Güzel Sanatlar Akademisi muhafazakar olmalıdır, muhafazakar bir yapısı vardır” diyorsa da, bunu bir tarafa koyuyorum ve bir şey söylemek istiyorum. Neş’e Hanım’ın dediği anlamlarla aynı anlamları yükleyerek söylemiyorum. Bugün Mimar Sinan Üniversitesi alabildiğine muhafazakardır. Dışa tamamen kapalı, yani neredeyse gerici diyebileceğimiz bir eğitimin ve sanat üreticiliğinin savunuculuğunu yapıyor. Çok ilginçtir, bunu söylemeden geçemeyeceğim.

Bugün bu sergide resimleri yer alan gençlerin bugün bu kurumda o statükonun gerçekten bir parçası olarak profesör, doçent, vs. olduğunu da biliyoruz. Bu bir tesadüf değildir, bu bir durumdur. Tabii ki bugün işçi resimleri yapmıyorlar, ama aslında, zaman içinde değişime uğramış ama aynı retoriğin üzerinden giden, belki ormanda ağaçlar altında yatan sevgilileri ya da başka figüratif resimleri yapıyorlar ama aslında o retoriği bugüne getiren bir resmin içindeler. Figür resmiyle ilgili konuşmalarında da Neş'e Hanım, kendi içinde çok tutarlı olan bir anlam alanını 70'lerde de oluşturmuştu. Şimdi burada olduğu, sergide bir resminin bulunduğu ve bu kurumda figüratif resimler yaptığı için onun üzerinden konuşuyorum. Kendisi 70'lerde figüratif resim üzerine ne diyorsa, neyi savunuyorsa, bugün de hemen hemen aynı eksen üzerinde devam ediyor. Burada öyle değil, peki o zaman, ne ayakta tutuyor, yani bir şeyler değişti de değişmeden kalan ne? Değişmeden kalan şey bana kalırsa statükoya ilişkin, statükoya bitişik ve muhafazakar retorik gibi geliyor. O dönemde gerçekten yeni sözler söylemeye çalışan kişiler de vardı. Benim klozet örneğini verdiğim yıllarda, "Yeni Eğilimler" sergisinde pek çok tanıdığım kişinin - birisi Hasan Safkan'dır- yaptıkları işlerin sansür edildiğini, kaldırıldığını biliyorum. Hiç devrimci işler değil, enstalasyonlardı. Rahatsız edici enstalasyonlardı ama. "Burada insanların dolaşmasını engelliyor" gibi savunularla kaldırıldığını biliyorum. 70'lerin tam göbeğinde, o dönem için çok apolitik bir noktada durur gözüken o kişiler hiçbir zaman o kurumun statükosu içinde kendilerine yer bulmadan, bulamadan ya da yer almak çabasında olmayan o kişiler, kendi içlerindeki o dili, adım adım dışarıdan geliştirerek bugünlere geldiler.

Levent Çalıkoğlu - 70'lerde bir yaşamsal hakikat var, korkarak yolunu değiştirmek gibi. O ve bu tarafta (sergiyi kastederek) karton bir temsiliyet var, bu yüzden isimleri açarak konuşmak lazım belki.

Aykut Köksal – Bunlar benim aynı dönemden sınıf arkadaşlarım. Sözüünü ettiğim kişiler Nedret Sekban, Hüsnü Koldaş...

Levent Çalıkoğlu - Başka hakikatler dediniz ya, onunla ilgili kişileri soruyorum.

Aykut Köksal - Benim için Hasan Safkan'ın üretimi önemliydi. Kendisiyle mücadele ederek, delik kalbiyle mücadele ederek, üretiyordu. Çok hakikiydi onun üretimi. Sonunda yaşamını yitirdi. Her gün gidip onun yanında Hasan Safkan'ın taşı yontmasını izliyordum.

Müfit İşler – Verdiğin örneklerle bir paradoks çizdin. Bir de şunu düşünmek lazım, 70 – 80 ve 80 – 90. O süreçlerde tarihte neler oldu? İki; devrimcilik meselesi var, üç; hakikat meselesi var, dört; samimiyet meselesi var. Yani, hepsi ayrı kompartımanlar ama aynı zamanda birbiriyle ilişkili durumlar. Diğer yandan akademiye bir bakış açısı getirdin, bana göre yanlış değildi ama öte taraftan Neş'e Erdok'un söylediği şey de doğru. Akademi gibi bir kurumun belki de gerçekten tutucu olması gerekiyordu. Bugün tutuculukta zirvede de olabilir ama onun kendisini rafine etmesi, değiştirmesi de hiç kolay değil.

Levent Çalıkoglu - Tutuculuğun temsiliyeti bu olmamalı diyor

Korhan Gümüş – Eğer tutuculuk, kurum olarak bir tecrübe üretmek, bu tecrübeyi bir yere taşımaksa, böyle bir tecrübe taşımak anlamında bir tutuculuk değil. İki tane örnek vermek istiyorum. Bir tanesi Beşiktaş’a konan heykel. Kamu sahasıyla özel alanı karıştıran bir yaklaşım. Yani bir atölyede heykel yapan kişi bunun aynı zamanda kamu sahasına taşınmasında hiçbir sakınca görmüyor. Nasıl yaptığını sorarsan bu heykeltıraşın bu heykeli, diyor ki “belediye başkanı ilerici bir kişiydi, ben de ilerici bir kişiyim ve biz arkadaşlık, ben ona söyledim, bilmem ne bilmem ne heykeli diye, ben bu heykeli o zaman kamu sahasına taşıdım”. Şimdi bu meşruiyet anlayışı. Eğer tutuculuk buysa eğer, bu tutuculuk filan da değil.

Aykut Köksal - Çok haklısın ama şunu söylemek lazım. Genellemelerden söz ediyoruz ama genellemeler yaptığımız kurum homojen bir bütün değil. Ben tabii uzak bir mesafeden baktığımda Neş’e Hanım’ı başka bir yerde konumlandırırım, o heykelin sahibini, pardon o gökdelen maketinin sahibini başka bir yerde konumlandırırım. Ben Neş’e Hanım’ın muhafazakarlığa yüklediği anlamın, kendi üretimi ve kendi bakışı bağlamında tutarlı buluyorum. Ben bunun yalnız Mimar Sinan Üniversitesi’ni temsil ettiğine inanmıyorum. Beşiktaş’taki gökdelen heykeli çok güzel temsil ediyor.

Korhan Gümüş - Sadece akademide değil, bütün üniversitelerde benzer bir durum var. Bir Kamu işletmesinin özelleşmesi tehlikesi var. Bütün rektörler kendilerini var edebilmek için sivil toplum kuruluşları kuruyorlar, vakıflar kuruyorlar, döner sermaye yoluyla resmi otoriteyle çok yakın bir ilişki kuruyorlar. Sipariş üzerine belediyelere proje üretiyorlar ve böylece meşrulaştırıyorlar. Bu tam da bizim sorgulamadığımız anlayışın tamamı. Başka bir örnek daha verecektim, o da Sütlüce mezbahası. Avrupa’nın en büyük kültür merkezi yapılıyor ve bunun hakkında en ufak bir tartışma bile yok. Bu işin müellifi “ben bu mezbahayı korudum” diyor. Mezbahayı korumak için adım atmış, burada gerçekten samimi, Haliç’teki yıkımlar sırasında mezbaha ayakta kalmış, korumak adına çalışmalar yaptığını görüyoruz bu kişinin. Sonra bu çalışmalar başka bir şeye dönüşüyor. Bu kişi uzman olduğunun farkında değil. Kendini sivil toplumun bir bireyi zannediyor. Çok kolay bir biçimde sivil toplum söylemini benimseyerek, resmi alana geçiveriyor. Eleştiride de böyle. “Kızkulesi’nin restorasyonu kötü yapıldı” diyor uzman, “peki nasıl yapılmalıydı” yok. Usuller üzerine konuşulmuyor. Hayır “ben olsaydım daha iyi yapardım” var. Muhalefetle ilişkisi de böyle, iktidarla ilişkisi de böyle. Ben yerel yönetimi ikna ettim, Avrupa’nın en büyük kültür merkezini yapıyorum diyor. “Üçüncü Milli Mimari” tarzında, Sütlüce Mezbahası’nın dört katı büyüklüğünde bir inşa yapılıyor şimdi orada. Halkçı söylemi devam ettiren, soldan gelen bir insanın yaptığı bir eser. Hem modernitenin temel problemi, kendisinden farklı bir mekan sistemini kendisinden farklı bir biçimde kavrayabilecek, tanımlayabilecek bir söylem üretmediği gibi - tabii proje unsuru olarak görüyor - bina yıkıldığı

zaman müteahhit, “kurum tatildeymiş, kapalıymış” diye izin alamamış oluyor. Yani kamu otoritesi kavramı da bu. Müteahhit de kendisini proje sahibiyle aynı statüde görüyor. Yerel yönetimle de aynı konumda görüyor. Bunu inşa ettiğini söylüyor. “Rölövesi elimde var merak etmeyin” diyor, herkesi yumuşatıyor. “Merak etmeyin hala korunacak” diyor. Öyle tuhaf bir uydurmaca ki “merak etmeyin korunacak” diyor. Zaten korumanın türlerinden bir tanesi de yıkarak korumaktır. İkincisi, Avrupa’nın en büyük kültür merkezini yapıyor, nasıl inşa edildiğine, bu kamusal alanın nasıl belirlendiğine dair en ufak bir işaret yok. Kendisi ona kara vermiş. Yani yönetimle oturmuşlar, o iktidarın bir uzmanı olarak, üstelik de muhalif bir kişi olarak (Refah Partisi iktidar), kültür merkezinin İstanbul ‘a kazandıracağı şeyleri düşünmüş, bizim adımıza düşünmüş, hissetmiş ve o binayı koruduğu gibi yeni bir kültür merkezini de yapıyor. Bunlar çok benzer şeyler, yani bu açıdan sadece Mimar Sinan Üniversitesi’ni günah keçisi yapmanın da yerinde bir davranış olmadığını düşünüyorum.

Feyyaz Yaman –Bu dönem zaten “Pankart” başlığı altında. Yani bir resimsel dil ya da yüce sanat adına konuşulan bir düzlemde gelmesini zaten biz de esas görmedik. Fakat şöyle bir şey de var: tersten ilişkilendirirsek, yani yüce sanat adına zaten o dönemde bu tür ilişkilerin merkezi yine akademiydi. Bugünün söylemleri içine alırsak ve bu anlamıyla sergiyi okursak, ben hala bunu iddia ediyorum, gördüğüm zaman ben de şaşırdım. Örneğin bazı insanların işlerine baktığımda, tek ideoloji, tek sanat mantığı yok. Sadece öznenin konumunu, hamasi duruşu, belli temaları ortak alabiliriz ama ben bir dilsel bütünlük çok net görmüyorum.

Aykut Köksal - Ama retorik bütünlük var.

Feyyaz Yaman - Evet tabii. Bakıyorum bir yandan fütürist bir giriş var. Yusuf’un işlerinde daha minimalist bir tavır var. Kimi resimlerde çok ekspresyonist bir tepki var. Böyle bakıldığında ben serginin dilinin kendi içinde öylece işlenmesinden yanayım. Ama benim burada gördüğüm ve konuşulmasını istediğim yön, hakikate ilişkin olan. Evet her dönemin farklı ideolojilerinin kapsama alanları, zaten hep gerçekliği bastırmaya yönelikti. Sanat da zaten bu tinsel olana, görünmeye yönelik olmak zorunda. Ama eğer gerçeklik, ideolojik olarak çok farklı parabollerden, farklı ideolojiler kapsama alanlarını zaten egemenlik alanları haline getirmişse, o zaman ortada bir çatışma vardır demektir. O zaman devletle ilişkili olmak, devletten maaş almak, yahut işte mahkemelik olmak, yahut reddedilmek, ölçüt olamıyor. Avni Memedoğlu da işte yıllarca mahkemelerde süründürmüş ama bu ona hiçbir zaman meşruluk kazandırmıyor. Hakiki olmanın ölçütleri bana göre bunlar da değil ama Korhan’ın mesela Sütlüce örneğini getiriyorum. Muhalifin de hakiki olduğu, iktidarın da hakiki olduğu ne şekilde bunların ideolojik olarak cevap verdiği alanlar... O dönemde de muhalif vardı. Mesela Atatürk Kültür Merkezi, Taksim projeleri oluşturulurken de muhalif olan, özellikle karşı çıkanlar vardı. Ama bu kuşağın çok farklı bir muhalefeti vardı. 80’de de görüyoruz ki o yok edildi. Hala da bir

boşluk var, bir gerçeklik de bu. Demokratik kitle örgütleri tırpanlandı ve yerlerine şu an işte sivil toplum örgütleri denen bir şeyi inşa etmeye çalışıyoruz. Demokratik kitle örgütleri bana göre, çok sağlıklı bir temelden başlamıştı işe. Modellerini oluşturmuştu. Mesela; Eczacılar Birliği Odası, ilaç endekslerini tarıyordu, ilacın sektördeki dolaşımı, ülkenin ne kadar doktora ihtiyacı olduğunu, ne kadar hastane olduğunu, bütün bunları rapor ediyordu. Bunları ortaya koyuyor ve alternatif örgütlenme taleplerini de oluşturmaya çalışıyorlardı. Mimari anlamda bakalım. Evet bir Taksim projesi yoktu ama Korhan dahil, bizim arkadaş grubumuzun örneğin Ümraniye gecekondu bölgesine yönelik, modeller oluşturmak üzerine araştırmalar yapan bir grubumuz vardı. İnsanlar gidip odada da (Mimarlar Odası) çalışıyorlardı. Ümraniye gecekondu bölgesinde de çalışıyorlardı. Bir kısmı da ayrıca Ümraniye’de polislerle çatışıyorlardı. Ondan bahsetmiyorum muhalif olarak, bir çıkış vardı. Yine Korhan’la mesela Plastik Sanatlar Kolu’nu kurduğumuzda, sorunu şöyle koyabiliyorduk. Olay, yaratma - yansıma ikilemi üzerine kurulmamıştı. Bunun dışına çıkılması lazım, sorunun tespiti burada değildir dediğinizde, Türkiye’de o zamanki şartları da konuşursak, henüz bir yapısalcılık, post – yapısalcılık, dekonstrüktivizm kavram olarak yoktu, literatürde yoktu. Çeviri bile yoktu. Ama bana göre yapıların, böyle muhalif ortamları oluşturmaları daha sağlıklıydı. Şimdi 80’den sonra, bütün muhalif unsurlar zaten yok edildi. Baktığımız zaman devleti rahatsız etmekse unsur, devlet onlardan rahatsız oldu ve yok etti. Bu çok net bir gösterge bence.

Aykut Köksal - Benim burada Feyyaz, söylediklerine şöyle küçük bir itirazım var. O dönemin demokratik kitle örgütlerinin ne kadar sivil örgütlenmeler olduğu konusunda çok ciddi endişelerim var. Onlar ne kadar muhalif gözükseler de her seferinde, merkezi otoriteye eklemlenmeye aday örgütlenmelerdi. Gerçekten ne kadar sivil örgütlenmelerdi?

Müfit İşler - Tarihsel olarak bu toplumun en gerçek sivilleri müslümanlardır.

Korhan Gümüş – Toplumla özdeşleşmek problemi, benim başta koymaya çalıştığım sorun. Meslek kuruluşları olsun, uzman gruplar olsun, ben kendimi sivil toplum olarak kabul etmiyorum. Farz edelim ki soldan birtakım örgütler ortaya çıkıyor ve diyorlar ki “sivil toplum önemlidir”, “sivil toplumu desteklemek lazım”. Sivil toplumu nasıl desteklersin, kendi özünden (?) vazgeçerek. Ben bunu desteklemiyorum. Sivil toplum kuruluşları kendilerini sivil toplumla özdeşleştiriyorlar. Aynı siyasette olduğu gibi. Bütün sivillik söylemi Türkiye’de resmiyetle elele. Sağı anlayabilsek o zaman fark edeceğiz. Sivil toplumun amacı nedir? Sivil toplum kuruluşu sivil toplum değildir. Sivil toplum kuruluşu kendi alanını siyasete açan kuruluştur. Kendisi nihai karar üzerine fikir üreten bir kuruluş değildir. Başkalarının karar almasını destekleyen bir kuruluştur. Sivil toplumun siyasal sürece katılması. Bunu nasıl sağlar. Kendi alanını görünür kılarak sağlar. Bizde neden üniversiteler, bu kadar önemli meseleleri olan bir şehirde, bu kadar önemli meseleleri olan alanlarda kendilerini yok ediyorlar da, kendilerine

sipariş verilince iş yapıyorlar. Bu sorgulanması gereken bir şey. Çok basit karşılaştırmalar yapalım. Birinci köprü muhalefeti, 70’li yıllar. Buradaki dile getirilen mesleki söylemi bir irdeleyelim. Söylenen şeyler de son derece doğru. İstanbul’un kuzeyinde artan yapılaşma baskısını artıracak, içme su havzalarını tehdit edecek, İstanbul’un denize dayalı bir ulaşım sistemi var, 19. yüzyıldan, kamusal, kentsel alandaki en büyük devrimlerinden biri olan bu ulaşım sistemini tahrip edecek bir şey- ki bu değişimi hepimiz gördük. Şimdi birinci köprü muhalifinin teknik tarafında bir sorun yok.kamuya açıklanmayan, söylenen şeyler son derece yerinde şeyler. Ama söyledikleri şeyler neler? “Ey devlet sen bu siyasetçileri dinleme, bu siyasetçiler hiçbir şey bilmiyor, biz daha iyi biliyoruz.” Dolayısıyla devlet denen bir şey var, yani bu 1950’lerden sonra kurulan rantçı politikalar söylemi gibi bu devlet aygıtı siyasetçilerin eline geçti arkadaş, sen darbe yap, ne yapacaksan yap, ben doğruyu, hakikati, bilimi temsil ediyorum, halkın yararına, çıkarına olan şeyi ben temsil ediyorum, bu siyasetçiler temsil etmiyor, onun için siyasetin meşruiyetini filan boşver, bilimin meşruiyeti kendinden menkuldür, onu siyasete, meşruiyete ihtiyacı yoktur, o doğrudur zaten, o ancak tepeden gelebilir, o hiçbir zaman siyasete ihtiyaç duymadan gelir. O yüzden bence akademinin kendi üzerine kapanmasının nedeni de bu. Dolayısıyla birinci köprü muhalifi bunu söylemiştir ve bir alay konusu olmuştur. Ondan sonra yıllarca sağ politikacılar “bunlar köprüye bile karşıydılar, bunlar demiryolundan yanaydılar, toplu taşımacılıktan yanaydılar” diye alay ettiler yıllarca. Bu insanlar alay edilecek kadar cahil miydi?

Müfit İşler - Ama sağ şimdi söylediklerinden beter durumda

Korhan Gümüş - Tabii, iktidar aygıtını görünür kılmazsan sonu bir felakettir. Üçüncü köprü olayında ise tam tersini yaptı, uzman gruplar.80 öncesinde nasıl gecekondü bölgesine gidiyorsa o grup, gitti o hat üzerindeki insanları bilgilendirdi. Eğer insanlar, köprü istiyoruz deseydi, napalım biz bu işi beceremiyoruz deyip çekilecektik. Hayır, ısrarla köprü projesini anlattık, henüz daha proje açıklanmadan, ihaleye çıkacak, haberinizi olsun, şu anda denizaltına doğru gidiyor, hedefe doğru. Biz bunu anlattık, oradaki insanlar “istemiyoruz” dedi ve siyasetçiler hiç alışık olmadıkları bir cevapla karşılaşmış oldular. Öyle yok efendim İstanbul’un makro formunu etkileyecek, şehircilik ilkelerine aykırıdır bu köprü falan demediler. Halk, “istemiyoruz” dedi, üstelik de küçük bir topluluk. Böylece üçüncü köprü olayında daha güçlü bir muhalefet oluştu. Ama buna gelmeden önce ben bir şey söylemek istiyorum. Meslek odalarında yer bulamayan, hemen gecekondü bölgelerine gitmek isteyen benim kuşaktan bahsetmek istiyorum. Biz meslek odalarına geldiğimizde, meslek odalarındaki iktidarı ele geçirmenin, orada yayın dünyasına ele geçirip, mimarlara seslenmenin önemli olduğunu filan düşünmüş olabiliriz ama, birdenbire oradan çark ettik ve gittik gecekondü bölgesine. Niye? Bizim arkamızda siyasi örgüt filan yoktu, hani bize birileri emri verdi de “siz bizim bilmem ne kolusunuz, gençlik kolusunuz ya da

mimarlar kolusunuz, gidin de şu gecekondlu halkını bilinçlendirin” filan demedi. Biz öyle kendiliğinden odadan kayıverdik. Bir kere odaya niye gittik?

Aykut Köksal - Bir dakika, Korhan’ın söyledikleri son derece önemli ama buradaki hassas nokta şu değil mi? Kendini otoriteye eklemek ya da eklememek değil mi? Mesela ben halkevlerini savunmanın nasıl muhalif ve sol söylem olduğunu anlayamadım, hala da anlayamıyorum. Hani periyodik olarak, artık pek okumuyorum ama Cumhuriyet Gazetesi’nin ikinci sayfasında bir hafta eğitim enstitüleri, bir hafta halkevleri üzerine bir yazı çıkar. Çünkü gerçekten kendisini otorite üzerinden kodlayan..

Müfit İşler - Tabii argümanlarını soyut koyduğun zaman anlayamazsın, tarihe bakarak, tarihin içinde devlet, sınıflar filan biraz açıp...

Aykut Köksal- Tam da tersine onun içinden bakıp...

Müfit İşler - Tam da tersine onun içinden bakmıyorsun. Sen şimdi bu ülkenin tarihi değişimlerini, hangi dinamiklerin içinden geldiğini göz ardı ederek yorum yapıyorsun. Bir kere devleti bütünüyle kavraman lazım. O toplumun varoluşunda devletin gerçekliğini anlamak lazım. Devletin kurumlarını ve onların kendine karşı işleyişini analiz etmen lazım. O zaman köy enstitüleri de halkevleri de yerli yerine oturur.

Feyyaz Yaman - Bugün için söylüyor.

Aykut Köksal - Hayır ben 1950 için de söylüyorum. Ben 1950’de halkevlerinin kapatılmasının da son derece özgürleştirici bir hareket olduğunu söylüyorum.

Feyyaz Yaman - Bu o zamanın parabolleri içinde tartışılabilir.

Aykut Köksal – Tabii. 50’ler başında ortaya çıkan, 50’ler modernizmi diye adlandırdığımız, 50’de 56’ya kadar edebiyatı içine alan, resimde, heykelde, karikatürde, şiirde, bütün o 50’ler modernizmini ve 50’lerin başında başlayan soyut hareketi de bu yüzden anlamlı buluyorum. Bir kırılma noktası olarak görüyorum ve 50’ye kadar Nuri İyem’in figüratif resim yaparken, 51’den sonra soyut resim yapmasını da bunun içinde anlamlandırıyorum. Daha sonra yeniden figüratif resim yaptı, o ayrı bir tartışma konusu.

Neş’e Erdok – Bir şey anlatayım. Nuri İyem’in büyük bir sergisi oldu. Orada ben ilk defa soyut resimlerini bir arada gördüm. Ama bence onlar soyut resim illüstrasyonlarıydılar. Yani onun üretimi içinde çok önemli değil.

Aykut Köksal - Ben kesinlikle Nuri İyem’in üretimi içinde o resimler önemlidir demiyorum. O çünkü tek başına Nuri İyem değildi. Bir şey daha var, 60’larda İdris Küçükömer’in yaptığını bir yapmayı dene. Bir değiştir bakalım, bugüne kadar “devrimci” dediğine “muhafazakar” deyin, “sol” dediğine bir kere “sağ” deyin, bakalım ne oluyor? Sonra geri dön yeniden, dönme demiyorum. Bugüne kadar halkevlerini devamlı devrimci söylemin içine oturtun, tam tersi ne acaba? Osmanlı modernleşmesinin çok ciddi bir kesintiye uğraması. Cumhuriyet’e bakın. 1923

İzmir İktisat Kongresi. Yeni Cumhuriyet ve alabildiğine liberal bir program. Mimarlıkta da ilk tavsiye edilecek mimarlık “Birinci Ulusal Mimarlık” tır. Batıya açılacaktık, Holzmeister davet edilir vs. ve 29 Ekim. Dünya ekonomik buhranı. Liberal programı gerçekleştirmeye imkan yoktur. Zaten bütün 1930’lar Avrupa’da içe kapanma, ulusalcı rejimlerin yükselmesi, faşizmin yükselmesi, nazizmin yükselmesi. Peki Türkiye’ye baktığında ne görüyorsun? 1932 – 1933 yıllarında olan şeylere bir bakalım. 1. Türk Tarih Kongresi, Güneş Dil Kuramı’nın öne sürülmesi, 1932, halkevlerinin kurulması, altı ok ilkesinin ortaya atılması, ilk kez devletçilikten söz edilmeye başlanması, vs. vs. 1932’de 1933’te adım adım ortaya çıkan ve mimarlıkta, plastik sanatlarda, bütün alanlarda, asıl müzikte, 1935, 36’dan itibaren ürünlerini vermeye çalışan o dönemi anlamaya çalışalım. O dönemin içinde halkevlerinin rolünü irdeleyelim. O zaman işte halkevleri yerli yerine oturur. Yani Adnan Saygun’un, Ulvi Cevat Erkin’in halk müzikleri derlemesi, o güneş dil kuramının açtığı yoldan ilerleyen Adnan Saygun’un nerede pentatonik dizi (?) görülürse ya orada yaşayanlar Türk’tür yahut da Türklerle bir ilişki kurmuştur demesi, pentatonik eserlerin bestelenmeye başlaması, en sonunda bunun köçekçe estetiğine kadar varması, bütün 1923 İzmir İktisat kongresi, Osmanlı modernleşmesini cumhuriyet modernleşmesi çizgisine oturtmak niyetindeyken, 1930’la birlikte bütün modernleşme savından vazgeçen, ulusalcı bir içe kapanma yaşayan bir Türkiye. Sedad Hakkı Eldem’in 1930’ların başlarındaki mimari dergilerine bakıyorsun, birdenbire - Sedad Hakkı Eldem gerçekten de ilginç projeler üretirken- tam 1935’te bir proje yayımlanıyor. Projenin bağlamı yok. Herhangi bir sipariş üzerine ya da bir yer için üretilmiş bir proje değil. Sadece bir şey var: Türk Evi’nden çıkan bir proje. Altında Sedad Hakkı Eldem’in bir açıklaması var. Çok ilginç, “Türk Evi” adlandırması ilk kez ortaya çıkıyor. Biz bugün sorgulamadan Türk Evi diyoruz, nedir Türk Evi? Koskoca bir coğrafyada, balkanlarda...Bazen Arnavutluk’ta bir ev gösteriyorlar “Türk Evi” diye. Böyle bir şey var mı?Yugoslavya’da Türk Evi, Bulgaristan’da Türk Evi, kuzey Yunanistan’da Türk Evi. Yani karikatür, mizah. İşte bütün bu kültür politikasından, ikinci ulusal mimarlıktan, köçekçe estetiğine kadar uzanan bütün o estetiğin savunusundan bahsediyoruz, halkevinden bahsederken. Hep bir merkezi otoriteden bahsediyoruz. Ben halkevlerinde bunu görüyorum. Sen bunda bir cumhuriyet modernleşmesi görebilirsin ama ben göremiyorum. Ben orada tam tersine, 18.yüzyıldan bu yana süren modernleşme hareketinin kesildiğini görüyorum. Modernleşme projesinden vaz geçtiğini görüyorum. Ben “1.Ulusal Mimarlık” hareketini önemli bir modernleşme hareketi olarak görüyorum. Bir mimarlığın kendi eklektisizmini yaratması, kendi tarihine başvurması, kendi doğal dilinin çözülmesini son noktaya taşıması bütün dünyada olduğu gibi modernleşmede çok önemli bir noktadır. Ben “1. Ulusal Mimarlık”ı bu bağlamda görüyorum ama benim için “2. Ulusal Mimarlık” totaliter bir mimarlıktır.

Feyyaz Yaman - Devlet – ulus – modernleşme projesi hep sorunlu olmuştur. Muhalefet açısından da ele aldığımız zaman, muhalefetin örgütlenmesine nasıl eklemlendiği, alt –üst ilişkisinin nasıl kurulduğu hep problemli olmuş, hep bastırılmış. O modernleşme problemli olduğu için de 18. yüzyıldan bu yana, Murat Belge’nin de saptadığı gibi kimse birey olarak bu travmayla hesaplaşmayı seçmediği için, ne devlet olarak ne birey olarak, baktığımızda işte Rusya’daki gibi bir “tragedya devri” yaşanmamış, bizdeki gibi bir dışlamama mantığı süregelmiş. Ama ben de diyorum ki, 70 – 80 arası kuşağı bunu büyük bir kırılma olarak yaşadı ve farklı anlamda bir çelişki olarak ortaya koyabildi. Ama bu biçimlenmedi. Ama biçimlendiği benim için çok önemli çünkü yapının tahammül edemediği bir hale geldi. Acele yoldan Abdi İpekçe gibi bir unsur yok edildi ve bir yere doğru siyaset kanalize edilerek de 70’de tekrarlanan travma, bir kere daha düzeltilmek zorunda kalındı. Arkasından alınan bütün ekonomik kararlara baktığımızda da, tedbirlere, sosyal bütün sınırlamalara tamamen bir öncekinin yok edilmesine ilişkin. Şimdi, buradaki muhalif – iktidar çatışması için, daha önceki kuşaklar çatışması haline gelmedi, ne DP ile CHP’nin, ne köy enstitülerinin ya da halkevlerindeki gibi bir çatışma haline gelmedi. Ben bunu hakikat sorununa bağlamaya çalışıyorum. Şöyle bir paralellik de kurabiliriz. Meksika’yla karşılaştırabiliriz, Yahudi sanatıyla ya da Kollwitz ile karşılaştırabiliriz. Şimdi Meksika sanatı da bakıldığı zaman, hakiki olmayı ya da olmamayı içeriyor. Yani Siqueiros tavrını burada yakalayabiliyoruz. Ama Orozco gibi bir dil oluşmamış. Biz eğer ulus olmayı, birey olmayı modern proje çerçevesinde yaşayabilen insanlar olsaydık, o zaman gerçekten onun bireysel duruşlarını da inşa ederdik, onun kurumlaşmalarını da inşa ederdik. Ama ne muhalefette, ne iktidarda böyle bir gelenek oluşmadığı için de bu sefer geldik, bunu sadece, ekonomik olarak kilitlendiği noktada, tırpanlanan unsur haline geldik. Ama bizim kuşak yine de bu problemi, başladığı yerden alıp, bugüne taşıyıp, bir devamlılığının ve olması gereken noktanın ilişkilerini köprülendiren kuşak. Bunun dışında 80 sonrası yapıya baktığımız zaman, globalleşme, postmodern kültürün minör alanlara indirgenmesi, insan ilişkilerinin o alanlara çekilmesi, oyunlaştırma mantığı ve bütün bunlara baktığımızda, hakikatin yine kaydığını görüyoruz. Bu, bana göre senin söylediğin o soyut dönemde, *d Grubu*’nda, hepsinde belli düzlemlerde yaşanmış. Hep bir ithal etme, tersten oryantalist tavır, hep gündemde. Bir türlü hakiki olamamışız. Şimdi bakıyorum, 70 öncesi Paris’ten 13 kişi gelmiş, çok yetkinler, Mehmet Güleriyüz, Komet var, Altan Gürman var...

Aykut Köksal - Şimdi yalnız, Altan Gürman’la diğer saydığınız isimler aynı şeyi temsil etmiyor.

Feyyaz Yaman - Ama içinde çok doğru unsurlar var. Yine Akademi, yine Akademi. İçinde iyi unsurlar var, kötü unsurlar var.

Aykut Köksal - Ama, Akademi Altan Gürman'ı kendi içine almak istemedi, onun kurduğu kürsüyü istemedi. Ne yazık ki Altan Gürman çok genç yaşta vefat etti ve Akademi çok mutlu oldu. Hemen de Temel Sanat Eğitimi Kürsüsü dağıtıldı 77'de. Yani, o çok farklı bir yerde.

Feyyaz Yaman - Ben sadece kurum ve muhalefet ilişkisi açısından diyorum. O eklemlenmeler falan hep olacak, ona inanıyorum.

Aykut Köksal - Ben bir tür tersten idealizmi devreye soktuğunu ve 70 – 80 arasını da sahip olamadığı biçimde o günün içinden, taşıdığı anlamla değil, bugünün başka bir biçimde anlamlandırdığını düşünüyoruz ama, olabilir de bir yandan.

Feyyaz Yaman - Mesela Korhan, öyle bir zeminde oturuyor olsaydı bugün, bana göre çok farklı bir noktaya varırdı, yani Sütlüce olayı çok farklı inşa edilirdi. 70 – 80 dönemindeki gibi bir zeminde olsaydı. Konuşma arenası, siyasetlerin bütün o fraksiyonlarla çatışması, akademik çerçevede tartıştığı bir platformda otursaydı, ki o zamanda bağımsızlar grubu biliyorsun, o anlamda farklı bilinçlilik de söz konusuydu, kaldı ki resimler de az önce söylediğim şekilde, Altan Gürman gibi farklı kişilerden dolayı o devrimci ideolojinin, fraksiyonlara tekabül eden sanatlar da değil. Herbirinin kendi bağımsız alanları vardı, bu bağımsız alanda kendini yeniden ideoloji olarak, iktidara ilişkin tarif ediyor belki. Ama o oturduğu zemin, kendini sorgulama olanağı olsaydı, bence yine Meksika'daki gibi bir yıkım olmazdı.

Korhan Gümüş - Farklı bir, alternatif bir yaklaşım, muhalefet işaretleri verdiler, hiçbir zaman özel alanın dışına çıkıp da, kamu sahasıyla ilgilenmedi, bu çok açık. Bizim kuşak, yani 80'li yıllarda birkaç tane muhalefet eylemiyle de, "Yeşil Dayanışma" diye bir örgüt kuruldu. İstanbul'da birçok yeşil alan kurtarıldı. Galata'daki yıkımlar engellendi. Şu yapıldı bu yapıldı ama hiçbir zaman kalkıp da içimizden, akademik kariyer yapan, bilmem ne yapan insanlar, aslında farklı kamu yararı kavramları nasıl temsil edilir, böyle bir açıklık şeyi nedir, tamam kamu sahasında hakim olmaya çalışan bir şey var, biz de bununla mücadele ediyoruz, tamam biz tek bir kamu yararı kavramından yola değiliz, bu konuda da demokratik bir standart oluşturmaya çalışıyoruz, diyoruz kendi aramızda. Ama, kamu sahasındaki uygulamalara gelince, ben burada ciddi şekilde geri çekildiğini düşünüyorum Feyyaz gibi insanların. Ne yaptılar? Mimarlık bürolarına kapandılar, özel sektöre hizmet verir oldular, belediye kirlidir, zaten onunla iş yapılmaz dediler, zaman zaman üniversite döner sermayesinden proje aldılar – Sütlüce mezbahası kadar korkunç projeler olmasa bile- zaman zaman hizmetler de yaptılar. Ama özel alandan dışarı gitmediler. Kendilerini korumak için belki böyle yaptılar.

Feyyaz Yaman - Hepimiz yaptık.

Korhan Gümüş - İlgilendiğimiz için kaçtık. İlginçtir, kamu sahasına, bu konuya çok fazla ilgi duyduğumuz için kaçarak cevap verdik, ama bu cevap değildi. Sütlüce mezbahasının öyle olmasını istemiyorsak, bizim basbayağı, bunun nasıl olabileceğine dair, modeller ortaya

koymamız, usuller üzerine konuşmamız gerekirdi. Yani kamu işlevi nasıl oluşur? Bunun yöntemi yarışmalar mıdır? Yarışmalar öncesi kamu işlevi nasıl oluşur? Bütün bunları tartışmak yerine, hep sonuç üzerine konuştuk. Siyasi iktidar üzerine konuştuk. Biz konuşmadık belki yani bunu, dışında kalan grup olarak tanımlıyorum. Çünkü biz şeyi fark ettik, dışımızda şikayet edeceğimiz bir dünya yok. Şikayet etmek için de bir neden yok. Şikayet ettiğimiz şeyi dönüştürmek imkanımız vardı. Bunu dönüştürmeye yönelik işbirliğine dair bir model oluşturamadık. Tamamen kapasiteler yine o kurumsal yapılar içinde oluştu.

Feyyaz Yaman - İlişkilendirme çabaların hep bir tür örgütlenme mantığı ile ilgili. İlişki kurma mantığı ile ilgili. İlişki kurma kalemi o anda yok edilmiş vaziyette. Ben temel olarak bu insani faaliyetten bahsediyorum. Bu beş sene öncesine kadar Aykut, bu kuşak da yapmadı yani. İstedik ki bu forumda bunu tartışalım, şuraya yürünsün mü yürünmesin mi olayının dışında yahut aşağıdaki sergi temelinden tartışalım, nerede başladı, işte 78’lerde başlayan tartışmalar. Ama şimdi bakıyorum bunun dışında, böyle bir talep ne öğrencide, ne öğretim görevlisinde ne akademik ortamlarda, ne meslek kuruluşlarında, hiçbirinde, hiçbir yerde yok. Bunun ihtiyacını duyan yapının çekirdekleri yine oradan kalıntı.

Aykut Köksal - Yüzde yüz katılıyorum. Çok anlamlı bir sergi olduğunu düşünüyorum. Çok iyi bir çalışma olduğunu düşünüyorum. Çok titiz ve iyi bir dokümantasyon olduğunu düşünüyorum. En önemlisi de, senin söylediğin gibi bir dil farklılaşması var ama, önemli bir retorik bütünlük var ve bu, çok iyi bir şekilde inşa edilmiş ve kendini gösteriyor. Sergileme becerisi filan o ayrı bir konu. Ekonomik imkanlarla ilgili. Ama sergi çok önemli. Umarım her toplantı da bu şekilde üzerine gidiliyor, tartışılıyor.

Müfit İşler – “Ölüm” konusunda, hakikat meselesine ne diyorsun?

Aykut Köksal - Az önce söyledim. O anlamda, ben öyle bir şey okumuyorum. Bu resimlerin senin söylediğin anlamda hakikat taşıdığını düşünmüyorum.

Feyyaz Yaman – “Ölüm” konusunda burada benim de tek şey gördüğüm işler, Füsun’un natüremortları. Ölüm = ölüm sergisinde, Mehmet Güleriyüz geldi, orada Temur Köran’ın işini tartıştık. Şimdi ölü bir tavuk var. Mehmet Güleriyüz dedi ki; “Bu bir ölü tavuk”. Bunun bir ölü tavuk olmadığını düşünelim, ölümü anlatıyor mu, anlatmıyor mu? Yahut da şu detayı aldığım zaman, fırça vuruşu, renk seçimi, buna tekabül ediyor mu, etmiyor mu? Aynı şekilde bu serginin de okuması yapılabilir. Benim de istediğim bu tavırla, bir de bugünü karşılaştırmak. Evet, o gün baktığım zaman beş bin kişi ölmüş. Şimdi bana çok komik geliyor, 80’le 2000 arasında yüz bin kişi öldü, otuz bin kişi öldü. Böyle bir durumda sanatçı da refleks olarak ne yapmış? Bakıyoruz, Almanya’da ekspresyonizm çıkmış, insanlar bunalıma girmiş, ne tepkiler göstermiş, modernleşme gelmiş işte fütürizm, dada çıkmış. Şimdi böyle bir şey olmadığı için ben hakikat sorununu getirmek istiyorum ama şöyle de bir yan var yani sergide. Grafik bir dile

kayarak, güncel olanla kendini o anlamda sorunlu ilişkilendirme isteği var. Evet dışarıda bir şey var, tıpkı bizim yürüyüşlerimiz gibi. Yürüyüşlerde de ağıt var mıydı? Cenaze kalkıyordu. Yoktu yani. Yürüyüş vardı, performans gibi bir olay vardı. Deşarj vardı, bir tepki hali. Ama “ölüm”e ilişkin bir ağıt değildi, onun başkalaşması gibi burada da “ölüm” ü almasına rağmen bir başkalaşma var. Ben şimdi onu o anlamıyla hoşgörü ile karşılamak istiyorum. Çünkü o bir dil meselesi. Ben “ölüm”ü boya gibi işliyorsam, işte 3 Mayıs katliamı olduğu zaman, onu yapmam bir anlam içerir. Yoksa sanatçı için öyle bir konumlanmış yoksa hayatına ilişkin, bugün oturayım, Picasso gibi *Guernica* çizeyim, demez. Bence orada da “ölüm” yok. Ama burada bir Goya dönemi istenci var. Ama dilini oluşturmamış. Ben baktığım zaman bunu görüyorum. Yani çalışması lazım, on yıl dil öğrenmesi lazım. “Ben” ini koyması lazım ki, bir yere varsın. Şimdi baktığımız zaman bu yapıların devamlılığına, gene bu kırılmaları görüyoruz. Arkasından bir minörleşme, bir kopuk alan, bir bireyleşme. Bireyleşme kavramı bize bir şey getirdi mi, getirmedi mi? Türk resmi açısından soruyorum. Bence bu çok önemli. Hakiki olmak açısından. Yoksa herkeste dil geliştirdi. İşte Resül’ün 93 işi. Kendisi vere vere onu verdi, şimdi, tema aynı ama pentür gelişmiş. Bizim hep tartıştığımız bireyleşme, boyayı kullanma, dilin olgunlaşması, tekniği kullanma, zanaat kalemlerinden arınma, yeni teknolojiler. Bütün bunlar arka arkaya hep geldi, teknolojilerin hepsi geldi. Yani, 50’lerde soyutun girişi gibi her şey geldi, ama yine hakiki olma hali yok. Bence Türkiye resminin en temel problemi bu.

Ne’şe Erdok - Bir kurumun şöyle veya böyle olması gerektiğini söylediğin zaman ben biraz tuhaf karşılıyorum. Artık o önemli değil bence. Çünkü o kurumda sanatçı bireyler vardır. Bunların hepsi tek başına iyi veya kötü birer okuldur. Biz şimdi Güzel Sanatlar Akademisi’nden vaktiyle bulunduğu konumda olmasını, yani etkili, sözü dinlenen bir kurum olması gerektiğine inanmıyorum.

Aykut Köksal - Ama bu durum, şunu istemekten bizi alıkoyar mı? Sözü ettiğiniz sanatçılar, orada üreten insanlardan bir katkı yapmasını dilememiz, yanlış mı olur? Eğer o yapı, o katkıyı olanaksız hale getiriyorsa, çünkü çağdaş olmak bir katkı yapmaktır değil mi?

Bence, katkı yapanlar vardır, yapamayanlar vardır. Bir de şu var, oradaki idareci olanlar bizi engellemesinler yeter. Ben başka bir şey istemiyorum. “Şöyle öğrenci yetiştirilsin” diyenler var. Bizim böyle bir politikamız yok. Bunlara gerek yok.

Aykut Köksal- Ne Korhan ne de ben herhangi bir model önermedik. Ancak şöyle bir saptamaya herhalde siz de katılırsınız. Kendisini bütünüyle dışa kapatmış.

Ne’şe Erdok - Bütünüyle dışa kapatmış değildir. Mesela siz Altan Gürman için çok sıkıntı çekti dediniz, ama o bölüm neredeyse salt Altan Gürman için açılmıştı. Sonradan kapatıldı ama biz de beş kişi kendi bölümümüzden alınıp Grafik bölümüne atıldık. Yaptığımız işler ayrı ama, her iki taraf da böyle davranışlara maruz kaldık. Biz yine oradayız. Ben kendimi hiçbir zaman memur

sanatçı olarak görmedim. Devletin bana yaptığı katkı, tuvaletten oda yapıp bana vermesidir, ben de resim yaptım orada yıllardır. Ama ben bunu resmi sansürleyen İş Bankası'nın sponsorluğuna tercih ederim. Dışarıda bence çok daha fazla baskı vardır sanatçıya. Şimdiye kadar beni engelleyen olmadı. Bu atılma olayında bile biz mücadele ettik ve geri döndük. Bunun için “gerici” lafını hiçbir zaman kullanmam.

Korhan Gümüş - Sadece üniversitenin bir kurum olarak nasıl konumlandığına bakarsak, Akademi bence bir üniversite değil ama, üniversiteler bilgi üretilen yerler. Üniversitelerin mesela başka şeylerden şikayet etmeye hiç hakları yok. Üniversiteler birtakım sorunları öne sürerek, pas geçemezler. Ben kamusal alandaki duruştan söz etmeye çalıştım, yani, bireylerin oradaki duruşundan değil. Ama bireylerin tutumlarıyla etkilenen bir duruştan. Güzel Beyoğlu projesinde tabelaları yapıyor, Sütluçe mezbahasını düzenliyor, bunların hepsi bireylerden belki, akademiyle ilgisi yok. Ama Türkiye'deki üniversite kavramı hakkında bir şeyler söylemeye hakkımız olduğunu düşünüyorum ben. Burada kurumdan söz ederken, cemaat gibi söz ediyoruz. Bu cemaat, modern ilişkilere olanak tanıyacak bir ilişki sunmuyor. Bu cemaat ilişkilerini düzeltmeden, biz kendi aramızda da bu türden sorunlar yaşıyoruz. Cemaat ilişkisi gibi yaşadığımız için, modern bir ilişki değil bu. Kimimiz, kocası solcu olduğu için solcu olan hanımlar, babası okulda profesör olduğu için asistan olanlar. Akademide bunlar sorgulanmadığı sürece ben orada bulunamam. Böyle bir kurumun sizin bireysel duruşunuzla ilgisi yok. Ama sizin yaptığınız, bizim yaptığımızla aynı. Özel alanımıza çekildik, kamusal olandan uzaklaştık.

Aykut Köksal - Korhan'ın söylediği çok doğru, indirgeme yapıyorsunuz, kendinize indirgiyorsunuz. Bize değil, kendinize de haksızlık yapmış olursunuz, çünkü, siz dışarıda yapılanı bir şekilde içeride yapmışsınız ve ben sizin o kurumu tarif ettiğinizi düşünmüyorum. Siz hesabını veriyorsunuz yaptığınız için. İçeride hesabını veriyorsunuz. Geliyorsunuz ve burada üzerinde konuşuyoruz. Bu gene de bizi o kurumu görmekten, okumaktan alıkoymamalı. Bizim üzerinde durduğumuz konular, 77'de niye o kürsü kapatılmıştır, niye 77'de başlayan “Yeni Eğilimler Sergisi” ancak beş kez açılabilmiş ve daha sonra ortadan kalkmıştır. Niye o sergiler ve onların açtığı tartışılabilir yeni retorik alan, o kurumun eğitiminde hiçbir dönüştürücü rol oynayamamıştır. Dönüşeydi iyi olacaktı kötü olacaktı o ayrı bir konu. Niye sanki 77 ile 87 arasında o sergiler sanki akademide değil de, yıllar önce açılmış Beyoğlu Kültür ve Sanat tarafından başka bir mekanda açılmış sergiler gibi olmuştur tarihe baktığımızda. Niye Türkiye'de bir biçimde kente eklemlenme açısından, pek çok eleştirinin yanı sıra yaptıklarını göz ardı edemeyeceğimiz İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nın oluşturduğu ağırlık gibi bir ağırlık olmasın? Sonuçta dernek gibi ortaya çıkan küçük bir örgütlenme. Niye o önemli bir tartışma ortamı yaratabilmiştir de Türkiye'de, Akademi hiçbir tartışma ortamı yaratamamıştır. Bir başka şey söyleyeceğim: Ne'se Hanım, Sanat Çevresi diye bir dergi çıkıyor.

Ne’şe Erdok - Ben sizin gibi bakmıyorum.

Aykut Köksal - Ama bakın. O dergi o kurumu temsil ediyor ve enformasyon veriyor. Başka bir şey söyleyemezsiniz zaten temsil eden. Yalnız ilginçtir, ben şu anda Güzel Sanatlar Fakültesi’nin yayınlamaya çalıştığı derginin yayın kurulundayım. İyi bir yayın yapmak istiyoruz ama ben bunu çok da hakiki olarak görmüyorum. O kurumda ders de veriyorum ama yarı zamanlı olarak. Haftada iki gün gidip, ders veren bir kişiyim sonuçta. Dekan bir biçimde çağırıyor bizi, şöyle bir dergi çıkarmak istiyoruz diyor. Emre Zeytinoğlu, Şükrü Aysan, Ali Akay var. Şimdi bu hakiki bir şey değil tabii. Umarım çok nitelikli bir dergi olacak. Ama Sanat Çevresi o bağlamda hakiki bir durumdur. Benim söylemek istediğim, lütfen bunları sorgulayalım. Hele bir de mimarlık fakültesine, diğer bölümlere geçerse söylenecek o kadar çok şey var ki.

Korhan Gümüş - Yalnız bu söylediğiniz şey deminki durumdan farklı. Sanat ve kültür alanında, ideolojiyi oluşturucu bir grupken bu grup, başat rol oynarken nasıl oldu da, böyle bir role düştü.

Aykut Köksal - Şimdi bırakalım resim, heykel bölümlerini. Türkiye’de mimarlık öğrencilerinin özgür bir örgütlenme durumları var. Bunlar çeşitli dönemlerde workshoplar yaparlar, konferanslar düzenlerler, gidersiniz. Bütün okullardan öğrenciler vardır, Mimar Sinan’dan kimse yoktur. Herhangi bir yayının, bir sivil örgütlenmenin, mimarların, kuramcının çağrıldığı bir toplantı olur, bir kişi yoktur Mimar Sinan Üniversitesi’nden. İlginç olan şudur; kökeni Mimar Sinan olup da başka konularda olan kişiler de garip şekilde o toplantılarda önemli bir ağırlık da oluşturur.

Bir başka şeye değinmek istiyorum. Üzerinde bulunduğumuz şu cadde. Bu caddede yerel yönetimin ve bizim Mimar Sinan Üniversitesi’nin bir bölümünün işbirliğiyle yapılan işi biliyorsunuz değil mi? Ceviz rengi tabelalar, üzerine pirinç harfler, vs. Bunu ilk gördüğümüzde dehşete kapıldık. Hemen Bülent Erkmen bana telefon açtı. “Bir şey yapmamız lazım Aykut” dedi. “Yapalım” dedim. “Ben yazmaya hazırım”. Arredamento’da bir dosya hazırlandı. Bülent Erkmen birkaç sayfa hazırladı. Uğur Tanyeli bir yazı yazdı, Haydar Karabey, ben bir yazı yazdım. Gerçekten hacimli bir dosya oldu ve bu dosyada yazı yazarların hepsi Akademi mezunu. Bülent bu dergiyi almış, o bölümlerine de bir işaret koyarak, rektöre, şehircilik bölüm başkanına, her yere de birer tane göndermiş. Daha on beş gün önce, bizim ayda bir yayınlanan “Ayın İzi” dergimiz var ya, o dergiyi kürsüye gittiğimde gördüm. Son sayının baş yazısı, Beyoğlu’ndaki o projeye övgü yazısı. Bu kadar devekuşu gibi kendini kumun içine gömmek olur mu?

Ne’şe Erdok - Siz varsınız ya bu önemli.

Aykut Köksal - Ben o kurumu tarif eden biri değilim.

Feyyaz Yaman - Bir şey söyleyeceğim, örnek; şimdi içeride Dayanışma dergileri var. Şimdi dayanışma dergilerine bakıyoruz, temel sanat bölümlerine. Hocalarla beraber öğrenciler oturmuşlar, eğitimi sorguluyorlar. Olması gerekeni konuşuyorlar. Geçiyorum arkasından, siyasi gündemle ilgili çok önemli bir şey yapılmış, oraya bir “yeter” pankartı asılmış. Öğrenci demokratik bir seçimle, oy hakkıyla giriyor, öğrenci temsilcisi. Asistanlar keza öyleydi ve daha muhalif bir konumdaydılar. Orada da bir iktidar, kast çatışması vardı. Bir resim yapılmış, işte Neşet hoca çıldırmış yani demiş ki “Nasıl koyarsınız benim önüme bu resmi”. Birileri demiş ki : “Hayır bu resme siz ne not veriyorsanız, bütün katılan öğrencilere o notu vereceksiniz”. Birdenbire statükoyu, hiyerarşiyi yok eden bir şey. Bu olay üzerine öğrenciler sınıfta bırakılıyor ya da kimileri atölye değiştiriyor. Tekil bir mantık da yok, her atölyeden insanlar var. Ama söylemek istediğim şu: Orada, bir iktidar, muhalefet ilişkisi var, tıpkı bana göre Korhan’ın tavrına benzer biçimde de girme, mücadele etme, dönüştürme mantığı var. Bunun yerine bence bir alternatif yapı oluşmadı ve inşa edilmedi. O döneme kadar ki bütün muhalefetler devletle birlikteydi. Hatta 75’e kadar, hep onu örnek veriyorum sergide, “ölüm” teması hep var, ama Kıbrıs Savaşı’na ilişkin bir şey yok. Neden çünkü devletin yanında olma durumu var. Deniz Gezmiş’in tavrında bile, tutuklandığı zaman ne kadar kibar görüyoruz. General, Deniz Gezmiş yan yana efendi efendi yürüyorlar. Şimdi birisi yakalandığı zaman, siyasi bir zanlı, mahkum gibi kafası öne eğilerek, copla zorlanarak filan yürütülüyor. Orada hep devlet – birey ilişkisinde bir beraberlik duygusu var. Ne zaman ki sosyal yapı ekonomiye yük olarak, kaldıramayacağı noktaya gelmişler, o meşhur laf söylenmiş, “sosyal gelişim bütçeyi aştı”, müdahale olmuş. O zaman ben de diyorum ki, orada hareketin bütünü doğru değildi, hareketin biçimi doğru değildi, ama bir doğru nüve vardı. O da tam bugün aradığımız gibi, siyasal bilinçlenmeye yönelik, kendi özgün dilini araştırmaya yönelik, tabanda çalışma isteğine yönelik çabalar vardı. Bunların dışına çıkabilme noktasındaydı. Ne oldu? Grafik bir dil oluşturdu. Naif bir siyasi dil oluşturdu. Politikayı da öyle oluşturdu. Ama yirmi sene sonrasına baktığımız zaman, bugün her şey kendi karşısına çok güzel eklenmiş durumda.

Aykut Köksal - Kesinlikle, tamamıyla katılıyorum.

Feyyaz Yaman – Katıldığınız için teşekkür ediyoruz.

3.2. AYDIN ÇUBUKÇU’NUN KONUŞMASI

(22 Mayıs 2002 - Pankart Söyleşileri - Karşı Sanat Çalışmaları / İstanbul)

Aydın Çubukçu – Her şeyden önce 1970 – 1980 arasını biz, belki de son yirmi yılda yapılan propagandaların etkisiyle bir facia dönemi olarak anmaya koşullandık. Gerçi ölümleriyle,

katliamlar, kitlesel çapta yaşanan facialarla, gerçekten de bir facia dönemi olarak değerlendirilebilir. Ama bu serginin yansıttığı, asıl hatırlamamız gerektiğine inandığım başka bir yönü var bu dönemin. 1970 – 80 arası dönemin Türkiye’nin siyasi tarihinde ilk kez çok geniş kitlelerin bir değişim talebiyle – bu talebi çok biçimlendirmemiş olsalar da - ortaya çıktıkları bir dönem olarak tanımlamak gerekir diye düşünüyorum. Yalnızca devrimcilerin, sosyalistlerin etkiledikleri halk yığınları açısından bu böyle değildi, İslamcılarının hatta ülkücülerin propagandalarında da yeni bir dünya kavramının, başka bir dünyanın da olanaklı olduğuna dair düşüncelerin çok önemli bir yer tuttuğunu hepimiz hatırlayabiliriz. Öyleyse 70 – 80 arasında olup bitenleri, başka bir dünyanın olanaklı olduğunu düşünenler ve bunu gerçekleştirmek isteyenlerle, onların bu talebini kırmaya çalışanlar arasındaki çok kanlı bir mücadelenin tarihi olarak değerlendirmek gerekir. 1968’le simgelenen dönemden daha çok gençlik yığınlarının, antiemperyalist ve demokratik mücadelesinden söz edebiliyoruz. Ama 70’le 80 arasında üniversite öğrencilerinin etkisinin daha gerilere düştüğü, sendikalı işçilerin, topraksız köylülerin, küçük esnafın, kasaba ahalisinin hareketinin daha belirleyici bir hal almaya başladığını görebiliriz. Bu şüphesiz, hem siyasal, hem ideolojik, hem pratik anlamda, birçok değişikliğe yol açtı. 68 döneminin öğrenci hareketinin temel karakteristikleriyle, 70 – 80 arasındaki halk hareketi diyebileceğimiz hareketin özellikleri arasında renkleri, eylemleri, eylem biçimleri bakımından epey farklılıklar bulunuyor. Bunun sanatçılara yansması ise, bugünden, örneğin sanat olaylarını izleyen genç bir arkadaşın gelip baktığında, dehşete kapılacağı bir etki olarak görülebilir. Ama bu etkinin sanatçıların özelliğinden ya da sanatçıların o günkü ideolojik, siyasal tutumlarından çok toplumsal hareketin etkisinden kaynaklandığını düşünürlerse, dehşete kapılmanın yersiz olduğunu görürler. her şeyden önce şunun altını çizmek gerekir diye düşünüyorum, resimlere, heykellere, yazılıp çizilenlere bakılınca, tabii burada görmediğimiz edebiyat sanat ürünleri, eleştiri gibi yazılı sanatın ürünlerini de düşünürsek, genel olarak sanat - edebiyat ortamına sahip olan eğilimi, mevcut hareketi etkilemeyi cesaret etmek şeklinde özetlenebileceğini düşünüyorum. Sanatçı yalnızca olup bitenlerden etkilenmiyor, yalnızca olup bitenleri yansıtmakla kalmıyor, bunları etkilemek ve yönlendirmek yönünde kendisine bir görev düştüğünü de düşünüyor. Çok ilginç resimler var. Yalnızca faciayı, olup bitenleri, basındakileri sergilemekle yetinmiyorlar. Muhakkak bir yerlerden bir ışık geliyor, muhakkak bir gelecek duygusu kendini hissettiriyor. Onun gelip geçici bir şey olduğunu, asıl zaferi kazanacak olanların, halk kitleleri, işçiler, köylüler, gençler olduğuna dair olan inancı çok kuvvetli bir biçimde hissediyoruz. Bunun yapay, şişirme bir duygu olduğunu da söyleyemeyiz. Çünkü yapıtlarını izlediğimiz sanatçılar, meseleyi kavramış, problemi çözmüş, bir gelecek projeksiyonunu inşa etme gücünü kendisinde görmüş sanatçılar olarak eserleriyle önümüzde. Birincisi, toplumsal olaylardan, toplumun gelişme ve değişme yönündeki baskısından,

etkilenmek ve bununla da yetinmeyip doğrudan onun içinde yer almak eylemi önemlidir. Ama bu yer alış, onun peşinden gitmek, örneğin, işçi grevlerinin, işçi eylemlerinin, mitinglerin peşinden gitmek değil, eserin bir bayrak olup onların önünde dalgalanmasını sağlamak isteği şeklinde de görülüyor.

Günümüz açısından bakıldığında böyle bir örneğin önemi, yeniden toplumsal hareketin canlanmaya başladığı bir tarih kesitine denk düşmesiyle tanımlanabilir. Yeniden grevler, yeniden işçi hareketleri, IMF politikalarına karşı yığinsal protestolar ve krizin, emperyalist baskıların yarattığı çöküntüye karşı kitlesel bir tepki içten içe kaynamaya başlıyor ve belki yeniden bu hareket de kendisine özgü sanatçıları çıkartacak. Fakat burada gördükleriniz, tekrarlanamaz şeylerdir. Hiçbir dönemde hareketin içeriği, şekli ne olursa olsun, bir dönemde yapılmış olan sanat aynen tekrarlanamaz. Sanatçının duyuş tarzı, algıları, yansıtma biçiminde yaptıkları tercihler değişik olacaktır ve yeniden bir yığinsal halk muhalefeti ve toplumsal değişim isteği ülkeyi sardığında, bunun ortaya çıkaracağı sanat, bugünkünden farklı olacaktır. Fakat bir şeyin değişmeyeceğini düşünüyorum; bu boyutlarda oluşmuş bir toplumsal hareket içinden çıkan bir sanatçı, onun içinde yer almakla yetinmeyip yine geçmişte olduğu gibi, onu etkilemek isteğine cesaret eden bir sanatçı olacaktır. O dönemde yapılan sanat, sonradan 12 Eylül sonrasında, propagandacı olmakla, işçi sınıfının gücünü idealize etmekle, aşırı derecede politize olmuş olmakla eleştirildi. O dönemde bu eserleri vermiş olan pek çok sanatçı, bu eleştirilerden ya etkilendi, ya da zaten toplumsal dalganın geriye çekilmesi sonucunda artık o dönemde yaptıklarından farklı şeyler yapmaya başladı. Bir anlamı kalmadığını düşündü. Bunun çok fazla eleştirilecek ya da kınanacak bir eğilim olduğunu düşünmüyorum. Toplumsal hareket bütün haşmetiyle yükselirken yapılan şeyler farklıdır, o geriye çekilip sindirildikten sonra yapılacak olanlar elbette farklı olacaktır. Yoksa, hala geçip gitmiş bir dönemin arkasından, hala o dönemde yaşıyormuş gibi, o dönemdeki etkiyi yaratmayı düşünerek yapılan eserlerin biraz anakronik olabileceğini söyleyebiliriz. Bu eğilimi soldan eleştirenler de, sanatçıların eğilimlerindeki değişimi, bu olguyu görmezden gelerek yapılan suçlamalar da vardır. “Eskiden şunu yapardı, şimdi çiçek ve kadından başka bir şey yapmıyor” türünden eleştirilerin bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Fakat bu, şu anlama da gelmemeli: Toplumsal olaylardan etkilenmek ya da onlar üzerine konuşmak, yalnızca bunun en yüksek noktalarda olduğu dönemlere özgü değildir. Tabii kızıl bayraklarla kitlelerin yürüdüğü zamanlarda yapılan eserler, elbette ona ilişkin, onu etkilemeye, onun içinden çıkmış olmaya yönelik olabilirler, ama bayraklar dürülüp, kitleler dağıldıktan sonra kitlelerin çektiği acılar sona ermiyor. Ya da onların sorunları bitmiyor. O sorunları başka yerlerden ele alıp sanatı sürdürmek mümkündür, dolayısıyla demin sözünü ettiğim eleştiri, yani “eskiden kızıl bayrak çizerdi, şimdi

saksı resmi çiziyor” şeklindeki eleştiri belki bu bakımdan, toplumsal hareketten kopmuş olmayı, tamamıyla bir kenarda bırakmayı göze almış olanlar açısından geçerliliğini koruyor.

Sanatçı sorumluluğu ve politika üzerine söylenecek çok şey var ama ben konulara girmek yerine, dönemin siyasi, iktisadi, kültürel yapısına değinip bunun sanat üzerindeki etkilerinden bahsetmek istiyorum.

Siyasal olarak şöyle bir sürekliliği tespit edebiliriz. 68 hareketinin, idamlarla, katliamlarla 71 – 72 yıllarında sona erdirildiği kabul edilebilir. Yani 71 darbesi, kendisinden önceki muhalefet hareketini bastırdı, ezdi. Ancak bu bastırma, o hareketin önderlerinin yok edilmesi düzeyinde kaldı, hareketin kaynağında bulunan toplumsal sorunlar herhangi bir biçimde ortadan kalkmadı. O sorunları çözmek için ileri atılan toplumsal muhalefetin cesaretini de kırmadı. Aksine o baskılar, idamlar, katliamlar, o cesaretin üzerine bir de öfke yükledi. Dolayısıyla 72 – 80 arasındaki harekete yön veren saiklerin içine, toplumsal kaynaşmanın ve dünyadaki bunalımların etkilerini, bu sorunları çözmeye, geçmişten aldıkları kimi siyasi araçların üstüne bir de öfkeyi ve nefreti ekleyen siyasi önderlikleri koymak gerekir. Siyasi önderlikler dediğimiz zaman, 68 öğrenci hareketi içinden çıkmış kimi önderler 72’den sonra işi sürdürmeye devam ettiler ve taşıdıkları pek çok siyasi ideolojik görüşleri örgütlenme planına taşıdılar. Örgütlenmeye esas olan kitleler ise başlangıçta yine o öğrenci kesimiydi, fakat buna önemli ölçüde işçiler eklendi, kasaba gençliği eklendi, topraksız köylüler eklendi. Böylece hareketin sosyal tabanının genişlediğini görüyoruz. Yalnızca öğrenci hareketi olmaktan çıkıp, bir halk hareketi olarak tanımlanmaya elverişli bir sosyal görünüş kazandı. Bununla birlikte 68’ten devralınan kimi siyasi ve ideolojik motifler de önemli ölçüde sertleşti, keskinleşti ve hareketin sertleşme ve keskinleşme eğilimlerine cevap verecek eğilimler kazandı. Eğer yoğun bir değişme talebi, bir başka dünyanın olanaklı olduğuna dair, kitlesel inanç ile bunu bastırmaya çalışan güçler arasındaki çatışma olarak tanımlamak doğru ise 72 – 80 arasındır. Bu çatışmanın ne kadar keskin ve şiddetli bir biçim aldığını biliyorsak, ona uygun siyasi ideolojik motiflerin de bu kadar sert, keskin olmasının doğal olduğunu anlayabiliriz. Ya da tersinden bakarız, masaların üzerinde kimlikler var, gazeteler var, komünistlerin çıkardığı devrimci dergiler var, gençliğin çıkardığı dergiler var, siyasi dergilerin çıkardığı dergiler var, sloganların ne kadar şiddetli ve sert olduğunu da oradan görüyoruz. Bunun anlamını yalnızca, o dergileri çıkaranların aşırı fanatizmiyle, gözlerinin at gözlüğüyle bağlanmış olmasıyla falan açıklamak doğru olmaz. O bir ihtiyaca, bir talebe cevap veriyordu. Bunu isteyen, böyle olmasına cevap veren bir de kitleleri vardı. Çok keskin araçlarla, şiddetle yürütülen bir mücadele ortamında herhalde kuşla, güvercinle, çiçekle yetinemezdi propagandalar. Mutlaka tablolardan kan akacak, mutlaka tablolardan silah görünecek, bu silahın, kanın bir bedel olarak ödendiğini, bir zorunluluk olarak ortaya çıktığına dair işaretler de görünecek. Bunları sanatçıların eğilimleriyle ya da resimleri

yapanların çok aşırıya kaçmış olmalarıyla filan açıklamak doğru olmaz. Pek çoğunu tanırız sanatçılardan, pek çoğu belki arkadaşımızdır, aramızda da varlar şu anda. Pek de munis insanlardır. Kan, şiddet onların işi değildir, ama o atmosferi solumak, o atmosferin içinden çıkan duyguları yansıtmak başka türlü bir duygudur. Dolayısıyla, işçileri güçlü, muktedir, dünyayı değiştirmek isteğiyle öne çıkmış, bütün halkı peşinden sürükleyen bir sınıf olarak göstermek de, bugünden bakınca “amma da abartmışlar canım” denilebiliyor ama, tamamen gerçeği yansıtıyorlardı. Yalnızca tablolar değil, çünkü fotoğraflar da var. O dönemlerde bir an sonrasını, devrimin geldi geleceği bir an olarak görmek de çok abartılmış bir şey değildi. Kimse kimseye “devrim olacak, Türkiye sosyalist olacak, değişecek bu dünya dediği zaman, saçmalama, hayal görüyorsun demeyi göze alamazdı. Bu da yine bizim, o dönemin işçi önderlerinin, gençlerinin ahmaklığından ileriye göremezliğinden, hayalperestliğinden kaynaklanmıyordu. Çünkü bu hayalleri, bu düşleri, bu idealleri, başaracaklarına inandıran şey, doğrudan doğruya yığınların böyle bir eğilime girmiş olmaları ve arkalarında yüz binlerce insanı görmeleriydi. Yine olup bitenlerden sonra, 12 Eylül darbesinden sonra, geriye bakıldığında, aklımızın başımıza geldiğini söyleyen bazıları, “bir çocukluk heyecanıydı, neler de yapmışız yahu”, diyebilmektedirler. İnsan akı bir tuhaf tabii. Daha çok sopayla çalışan bir makine gibi görülüyordu baktığımızda. Yani, kültürle, bilgiyle, zekayla değil de sopayla ilgili bir şeymiş gibi görülüyordu akıl. Bunu kabul etmek mümkün değil. Orada değişen şey, akıldan çok, insanın dünyaya bakışı ve dünya görüşüdür. Aklımız başımıza geldi diyenlerin aslında başlarına gelen akıl değil, doğrudan doğruya bir çarpılmadır. Eğer akılla bakılacak olursa, dönemi kendi değerleri içinde değerlendirmek, olmuş bitmiş yaşanmış, bütün yönleriyle anlaşılmış bir şey, anlaşılmaya elverişli bir şey olarak görmek ve sonra, ne yapılacağına dair düşünmek gerekir, akıl budur. O öyleydi, sonra bu oldu, bundan sonra ne olacak, eğer bu soruyu sormıyorsa o akıl değildir. Yaşandı ve bitti, biz ihtiyarladık ve bitti, sopayı yedik ve her şey bitti. Bu bir tarih bilinci, sanat bilinci değildir şüphesiz.

Eğer bu sergiden edindiğimiz izlenimleri, bir gelecek perspektifi haline dönüştürebilsek, yani geçmişle, bugün olduğumuz durumu, geleceğe bakış için bir olanak olarak değerlendirebilsek, hem bu sanatı küçümsemekten, hem anlamsız “nasıl böyle şeyler yapmışlar hayret, ne kadar da akılsızlarmış” diye düşünmekten kendimizi koruyabiliriz. Çünkü televizyonlarda, basında, bu sergiye dair kimi izlenimlerde, böyle bir yaklaşımın etkisini görebiliyorum. Allah Allah neler de yapmışlar, niye yapmışlar? Gibi şeyler söylendiğini görebiliyoruz. Hatta o dönemin içinden çıkmış, o dönemde ürün vermiş, o zamanı yaşamış sanatçılardan bazıları da “bir çocukluktu yaptık geçti işte” diyebiliyorlar. Bunun kendilerinden çok, günümüzdeki ve yarından sonraki sanatçılar için bir anlamı var. Yani “bir çocukluktu yaptık geçtik” denildiği anda bunun gerçek olduğunu düşünüyorsa bir genç sanatçı, aynı toplumsal karmaşa ortamına girildiğinde,

kendinden önceki sanatçıların yapmaya cesaret ettiği şeyi yapmayacaktır. Etkilemeye kalkışmayacaktır. Çünkü , “o zaman o resimleri yapanlar kendilerinin sonradan aptal olduklarını düşündüler, o aptallığa bir daha ben düşmeyeyim” diye düşünecektir. Oysa, durumun bir aptallık, çocukluk ya da aşırı heyecanlanma olmadığına dair pek çok işaret var. Öyleyse geçmişin değerlendirilmesinde kullanılan bu sanat dışı, akıl dışı ölçütlerin, geçmişini değerlendirmekten çok, geleceği etkilemeye yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Geçmişteki sanatçıları değerlendirmekten çok, geleceğin sanatçılarını kendi kriterlerine uygun, akli başında sanatçılar yapmak için uydurulmuş bir yorumdur bu.

Şu ana kadar bazı noktaların altını çizmeye çalıştım. Bundan sonraki kısma isterseniz karşılıklı konuşmalarla devam edelim. Zehra (Aral) Hanım, Nevhiz (Tanyeli) Hanım, Neş’e (Erdok) Hanım da buradalar. Şu anda da insandan, toplumdan kopmadıklarını biliyorum, resimlerinden izliyorum. Ama, şüphesiz o gün yaptıklarıyla bugün yaptıkları arasında da farklılıklar var. Şu da var, sanatın bu dönemiyle dalga geçenler için malzeme olurdu, her şey olup bitmiş, ezilmişiz, yıkılmışız, hala kızıl bayraklarla yürüyen işçilerin resimlerini yapmaya çalışan bir sanatçı biraz ironik olurdu. İnsanın acıları değiştikçe, bu acıları yansıtırma biçimleri de değişebilir. Ama bunlardan tümüyle kopmak ayrı bir şeydir, onu sürdürmeye çalışmak, aynı araçlarla, aynı biçimlerle, sürdürmeye çalışmak ayrı bir şeydir, bunu bir konuşmak isterim.

Nevhiz Tanyeli – O zamanki duyarlılığımız, sanat eserine dönüştürmemize neden olan olaylar, sistem değişmediği gibi özünde şimdi de yaşanıyor. Kırımsa kıyım yine var, bu bağlamda bu sergide yapıtları bulunan biz sanatçıların, bazı şeyleri kanıksadıkları mı gündeme geliyor acaba? Sadece bu kan revan bağlamında. Ama sistem değişmediğine göre, eğer dünyaya bakışlarımız da değişmediyse, elbette sistemin insana dayattığı insanlık dışı durumları görüyoruz, o duyarlılığı taşıyoruz henüz. Çalışmalarımızda da, resimlerimizde de bunlar bir şekilde biçimleniyor. Örneğin benim sergime gelenler, “nerden çıkarıyorsun bu olayları, n’oluyor” diyebiliyorlar. O sergiye gelip bu duyarlılıktan uzak olan sanat alımlayıcısının duyarsızlığı bir anlamda kendimde de var, onu görebiliyorum. Yine insanlar kitleler halinde öldürülüyorlar Türkiye’de ya da dünyada. Fakat benim sanatsal imge seçimlerim daha farklı, yine sistemin acısını çeken insanları analiz etmeye yönelik insanlar olsa da. Yükselen toplumsal muhalefet, toplumsal sanatı da getiriyor, resim dili de güncel olaylara koşut oluyor o anlamda. Ama nedir, dünya görüşünüz değişmedikçe, bazı şeyleri kanıksanız, nasırlaşsanız bile, yaşadığınıza göre o duyarlılığınız kalıyor, buradaki arkadaşlar için de geçerli bu. Yani hangi olaylara parmak basıldığı elbette önemli. Ama öz değişmediyse, dünyaya bakışınızdaki, bir bakıma yaptığınız resme, yazdığınız şiire yansıyor.

Aydın Çubukçu - Evet, ben asıl şeyi merak ediyorum. Şu doğru mu bir kere? Yalnızca olup bitenlerden etkilenmek değil bir de etkilemeye cesaret etmek. Bunu görüyoruz resimlerde.

İşçiler belki öyle insanlar değiller. Ama ben onları öyle görüyorum ve öyle olmalarını istiyorum, kendilerinin de böyle olmaları için bir yere gelmeleri gerektiğini düşünüyorum, bundan dolayı da resmimi böyle yapıyorum. Belki yüz tane kırmızı bayrak var içlerinde ama ben bin tane çiziyorum, çünkü onu etkilemek istiyorum. İşçiler çok mahzun olabilir, ezilmiş olabilirler, başlarını kaldırmaya cesaret etmiyor olabilirler, ama ben baş kaldıran bir işçi, yumruğunu sıkmış, ayağa kalkmış bir işçi çiziyorum, çünkü, onu etkilemek istiyorum. Şimdi etkilemek isteme yalnızca, sanatçının kendi isteği değil, o aynı zamanda etkilemek istediği insanların etkilenebilir olduğuna da inanmak zorunda. Eğer bu inancı kaybettiyse, “bitti bu iş, onlar etkilediler ben etkileyemedim diye düşünüyorsa mı geri çekiliyor, o nesnesini kaybetti?”

Sebahattin Tuncer – O yıllarda biz hem öğrenciydik, hem parti içinde çalışıyorduk, hem de sendikalara gidiyorduk. Hatta resim yapmaktan çok bu işlerin içindeydik. O zaman şöyle bir duygum vardı: “Etrafında yaşadığımız bu dünyayı değiştirebilirim, bu mekan bize ait, her şey bizim irademizde, her şeye müdahale edebiliyoruz, müdahale ettiğimiz şey somut da”. Şimdi insanların bu duyguyu neden duymadıklarını anlıyorum. Bu yalnızca bize özgü de değil. Sartre’ların sokaklara çıkıp entelijansiyayla, sanatçıların işçi sınıfıyla organik bağ kurması, elbette Marksist düşünce egemendi ve 70’lere kadar böyle bir süreç yaşandı. Biz sadece Türkiye’nin içindeki bir mesele olarak da bakmıyorduk. Aynı zamanda Fransız Komünist partisi’nde ne oldu, İtalyan komünistleri ne yaptı? Bunlarla da ilgileniyorduk. Kendimizi enternasyonal bir ortamın parçası gibi hissediyorduk. Bu duyguyu şimdiki kuşaklara anlatamayız. Aslında işçiyle sanatçı da birbirine çok yaklaştı. Böyle bir alt – üst ilişkisi değil de biz bir nevi neferlik de yaptık. İşçinin yaptığı neferlik neyse biz de yaptık. O atmosfer, yaşananlar içinde ben o sıradan görünen işçinin bir halin içine girdiği zaman nasıl büyüdüğünü de gördüm. Nasıl inisiyatif koyduğunu, nasıl bizden farklı bir sağduyusunun olduğunu, olayları yönlendirmede nasıl da hünerli olduğunu, o kadar büyük entelektüel bilgilerle de olmadığı, ancak yaşayanlar bilir. Burada bir nebze sanatçıların heyecanı duyuyordur da, asıl gerçek acayip büyüktü.

Aydın Çubukçu - Bir şey üzerinde daha durmak istiyorum, sendikanın çağrısı üzerine Orhan Taylan ve birkaç sanatçının daha grev içerikli duvar resimleri yapması, bu bir olay. Geçenlerde, Mart’daydı galiba Yüksel Arslan’ın “Kapital” sergisi vardı. Sergi yöneticisi hanım, bazı sendikalardan topluca işçilerin gelip sergiyi izlediklerini söyledi. Sendika şimdi çağırırsa belki yine de fırsatını kapıp gelecek birçok ressam vardır. Ama yalnızca işçisini toplayıp pasif bir biçimde yapılmış bir sergiye götürüyor, “bakın dünyada neler var” demek için. Serginin çok ilgi gördüğünü, işçilerin yazıları dikkatle okuduklarını, resimler üzerinde yorumlar yaptıklarını, “şu işçi, şu kapital” diye konuştuklarını söylüyordu galeri yöneticisi. Bu iki olay açısından şöyle bir değerlendirme yapılabilir. Birincisi sanatın toplumsal bir etki olarak devreye girmesi

durumunda sendikalardan bir talep var, “gel, işçilerin hareketini ileriye götüreceksin, renklendireceksin, bir şeyler yap” diyorlar. Bu talepleri karşılıksız kalmıyor, en iyi ressamların arasından çıkacak olanları gidiyorlar, yapıyorlar resimlerini. Bugün ise işçilerin böyle bir renge ihtiyacı olabileceğini düşünmüyor sendikacı. Bunda acaba şunun da etkisi var mı? O dönemde sendikacı, Kemal Türkler gibi, az çok okumuş, entelektüel insanlardı. Zaten o tabakayı da törpülediler, sendika liderleri arasında resimle, edebiyatla ilgilenen pek kalmadı. Şimdiki sendikacılar 20 – 30 yıl öncesine göre aşırı hödük ve lümpen. İşçi lideri olacak bir karaktere sahip değiller. O tabakayı yok ederek, işçi ile sanat arasındaki bağı kopardılar. Bugün Zonguldaklı işçilere gidip bir fotoğraf sergisi açtıkları zaman, çok büyük bir ilgiyle karşılanabiliyor, ama sendika özel olarak bir fotoğraf sanatçısını çağırıp gel burada bir sergi aç demiyor. Sendikayı da aşmak zorunda sanatçı, onunla da cebelleşecek. Ama ulaşabildiği zaman işçi yine algılamaya yetenekli, yorumlamaya yetenekli ve istekli. O özellik kaybolmuş değil. Mücadelenin bir yönü olarak sendika – işçi – sanatçı arasındaki uzaklığın ortadan kaldırılması gerektiğine inanıyorum bu açıdan bakınca. Bu serginin bana bugün öğrettiklerinden birisi bu.

Zehra Aral - Çok güzel anlatıldı durum. Bir kere resimde, sanatta merkez insan olunca, o dönemdeki sorunları da bugün hala yaşıyorsak sanatçıların toplumsal olaylardan çok uzaklaşmasına neden göremiyorum. Gördüğüm bir neden var, ekonomik bir neden. Bir kere sanat meta oldu günümüzde. 70’lerde başladı meta olmaya. Bir yapıt meta olarak değerlendirilmeye başladı. Bu sefer yeni yetişenlerde hangi resmi kolay satarım psikolojisi hakim olmaya başladı. Ben sanattaki yozlaşmayı böyle görüyorum, ben buna yozlaşma diyorum. Galeriler de hangi ressamın resmini daha çok satarım diye yaklaştığı için sanata, 70-80 arasındaki sanatçının düşünce tarzını buradan anlamak mümkün. Galeri bir resimde grev gözcüsü bir kadın var diye, resimlerini sergileyecekti, danışmanları çok sert bulmuşlar ve sergiyi açmaktan vazgeçti. Danışmanlar da öğretim üyeleri, nihayetinde onlar da öğrenci yetiştiriyorlar. Bizde hocalarımız, temayı şöyle işleyin, şöyle yapın demiyordu. Herhalde böyle bir olaydan tedirgin oldular. Sistemin getirdiği bir yapılaşma oluştu. Ben 80 sonrası gençliğe de “Evren Gençliği” diyorum. Bir yerde de başardılar diyebiliyoruz. Ama o dönemi yaşayan insanlar sanmıyorum ki duygularını yitirsinler.

Bir başka yönü daha var, Neş’e Hanım da buradayken açayım istiyorum. Son dönem resimlerinde ben çok derin bir psikolojik çözümleme, karakterler analizi görüyorum ve bununla da bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Eğer topluma bir döneminde hiç olmazsa böylesine derinden ve olumlu etkileşim içinde bakmamışsa bir sanatçı, sonra bireyin resimlerini yapmaya başladığında başarılı olamaz. Neş’e Hanım’ı, yaptığı portrelerde çok başarılı buluyorum. Sanırım dünyanın hiçbir yerinde hiçbir büyük sanatçı küçük dünyaları tanımadan büyük anlamlar üretmez. Neş’e Hanım’ın küçük dünyaları çok iyi tanıdığını düşünüyorum.

Neş'e Erdok – Teşekkür ederim. Burada bir şey söylemek istiyorum. Ben sergiye 1977 tarihli bir resmimi verdim. Ama o benim tek işçi resmimdir. Tabii ki o dönemden etkilenererek çıktı bu resim. Ama bir daha yapmadım, çünkü şöyle düşündüm, ben işçileri çok iyi tanımıyorum aslında. Çok dışarıdan bakıyorum. Bir daha yapmamaya çalıştım. Ama diyelim ki sokakta gördüğüm, ateş yakıp ısınanlar, simit satanlar, ayakkabı boyayanlar gibi daha çok gördüğüm belki kendimle daha fazla özdeşleştirdiğim konuları ele almayı tercih ettim. Ama esas bu dönemle ilgili çok sevdiğim bir şey, bu arkadaşlar ben asistanken, aynı atölyede bulundular. Çok güzel bir dönemdi. Çok sorgulayan, çok dinamik öğrenciler vardı. Mesela sanat eğitiminin nasıl olması gerektiğine dair raporlar yazıyorlardı. Öğretim üyelerini eleştiriyorlardı, kolektif resim yapacağız diye inatla tutturdular. Bu notlama sisteminde mümkün olmamasına rağmen yaptılar, hatta resim de burada. Sergilere gruplar halinde giderlerdi, o serginin ressamıyla tartışıyorlardı. O tip öğrenciyi göremiyoruz, o dönemde hocaları limon gibi sıkardı öğrenciler. Buradaki resamlardan Kasım Koçak vardı, beni “bize natürmort yaptırıyorsunuz, burjuva resmi yaptırıyorsunuz” diye suçlamışlardı o dönem. Bir de buradaki arkadaşların aynı tavrı sürdürmemelerinin şöyle bir nedeni olabilir. Birisi, bu resimlerin çoğu öğrenci resmiydi. Sınavlarda ancak sergilendiler. Ondan sonra gelen dönem de onların geriye çekilmesine neden oldu. 12 Eylül’de işçiler geri çekilince onlar da çekildiler. Bu resmin dilini oluşturamadan bence kesintiye uğradı. Ama bence duyarlılıkları devam ediyordur.

Teşekkürler...

EK - 4 : “PANKART : 1970 – 1980” SERGİSİ METİNLERİ
(Karşı Sanat Çalışmaları / İstanbul, 1 Mayıs – 11 Haziran 2002)

4.1. 19. yy’dan 21. yy’a Hayatı Sanata Şikayet Eden Ressam Özne’nin Belirsiz Sosyolojisinde Hakikat ve Kutsallık: Seccade Versus Tuval’de Politik Olanın Kendiliğindenliği

Ahmet Hilmi Balcı *

“Hem natüralizm ve sembolizme, hem de sosyalizm ve Nietzsche’ye hayran bir çağ belli ki yaşamın en büyük cazibesini, insana özgü olan kutuplar arasında gidip gelmesinde buluyor; aşırı duyarlılıkla vurdumduymazlık arasında yalpalayan yıpranmış sınırlara ancak en berrak biçimler, en hoyrat yakınlık, en ince ve en kaba uyarılar yeni ilhamlar verebilir.”

Georg Simmel (Sociologische Aesthetik ;1898)

Gerçeklik duygusunun yitirilmesine dair metinlerin böylesine çoğaldığı bir tarihsel dönemde Türkiye’de olmak. Bu, bir tarihsel dönemden çok, bir ‘durum’ gibi. Artık, AB dışında kalmış bir ülke için. İşte bu bağlamda ulusal olanın gelecekteki krizini görmeyi deneyerek başlamak istiyorum. Şu anda bile, olanları bitenleri anlamak karşısında böylesine zavallıyken... İzmir’den, daha doğrusu, İstanbul’un ‘bu uyuşuk kız kardeşinden’, bu sergiye bakmak belli imkansızlıkları içerdiğini nasıl görmemezlikten gelemesek... İzmir de, aynen Deniz Şengel’in inanılmaz güçlü makalesinde altını çizdiği gibi Shelley’in İtalya’sındaki kalıntısallaşmaya doğru gidiyor; ‘kendi içine dönmüş, silinmiş, idrakı ve düşünceyi davet ettiği ölçüde reddedip kendini hiçleyen’... Atıyorum; 2016 Türkiye’sinden de, böylesine virtüel bir paradigmadan bakma girişimi aynı düzeyde imkansızlıkları içermekte... Nasıl olsa İstanbul’da değilim; 2016’da da olamadığımıza - en azından şu an için olamadığımıza- göre (!) bu sergiyi, oradan, yani bir tür ‘fantaztopya’dan okuyabilmek ya da okuyamamak neden mümkün olmasın!?

Şimdi olacıklardan biri şudur: Sergi en azından bir katalogda toplanacaktır ve belki de ikinci baskıları yapılabilecektir... CD’leri, www’de yerleri vs.... En başta İstanbul, Ankara, İzmir ve Atina’daki etkileri vs...Yani sergi unutulmuş olacak, bu katalog dışında. Belki, 2002 sanat olaylarının da toplandığı bir kitapta, bir iki sayfa söz edilecek. Sanat tarihçileri de bu döneme pek de ilgi göstermeyecekler gibi. Akademizmden ilgi gel(e)meyecek... Öyleyse, serginin mutlak kalabildiği tek medya bu katalog...

2016’da şunlar olacak demek ne kadar saçma, bilim dışı ve ne kadar imkansız...Ama dedim ya, atıyorum.. Atış serbest değil! Mi? Mmmmmmm....Israrlıyız demek! Öyleyse, ilk öngörü, tek

Ultra-megapol İstanbul, artık siyasi özerk yapıyla bir tür Singapur, ‘küresel’ finansın hem beyin hem de para ya da değerli maden olarak söz konusu yoğunlaşması ve megapol’ün dar çevresi ile Yalova, bilişim şehri; Bursa, Avrasya’nın otomotiv başkenti... Gerisi yan sanayi bölgesi... Böyle bir Ultra İstanbul’dayız; Taksim ve İstiklal Caddesi, küresel agaro gittikçe Karaköy’e yayılan Sanat ve Kültür de küresel merkezlerden biri... Yarı özelleştirilmiş MSÜ ve bir çok Avrupa ve Amerikan üniversitesinin uzantıları. Türkçe kadar İngilizce, belki İtalyanca, Yunanca. Tam bu zamanda, elinizdeki kataloğu, hani derler ya tozlu raflardan çektik. Türkiye solu birleşik cephe olarak, seçimlerde özellikle, Megapol parlamentosunda. Kültürel politikalar konusunda ciddi görüş ayrılıkları: Nazım Şiirleri Yapı Kredi Kültür Yayınları’ndan mı okunsun? İsmine el konulmuş TKP fanzinlerinden mi? Bu tuşlara İzmir’de basılmaya başlandığında, Rusya NATO’nun askeri kanadına entegre olmaya çoktan başlamıştı. ‘Sovyet’ sözcüğü, Putin tarafından ‘konsey’ anlamına gelmesinden dolayı nükteli bir şekilde şaka konusu olmuştu bile, Roma’nın yakınlarında Avrupa’nın ikinci büyük hava üssü olan ‘Pratica di Mare’de...

Sol’un Türkiye’de 12 Eylül sonrası üzerinden silindir gibi geçilmesinin artık bir Amerikan projesi olduğu çok iyi biliniyor. Ama, soğuk savaş sonrası bu projenin Türkiye’deki savunucularına arta kalan, Kutsal Devlet’in restorasyonu. Çünkü ‘küreselleşen’ kapitalizmin yeni biçimi, ağ/şebeke olarak coğrafyalara yayılırken ellerinde ‘iletişim’, ‘su’, ‘gıda’, ‘tekstil’ gibi 21.yy’a ait bütün canalcı emtiayı kontrol edebiliyorlar. Küresel Amerikan, Japon şirketlerinin dışında, yeni euro-küresel şirketler, örneğin, Vivendi geliyor. Sol Avrupa ile yakınlaşmıştı. Ankara Solu, İstanbul Solu. Kimliği ile diğer sivil kimlikler. Tartışma sürüyor. Alt kimlikler gittikçe çoğalırken tam o sırada bir fikir akla geliyor: Niçin Sol’un sanatını aktüel mekanlayan, bir sanat müzesi hala neden yoktur buralarda. Sanal müzelerin sanal gerçekliği... Estetik çoktan Postestetik. O zaman aklımıza geliyor, işte katalog... Zamanın gazeteleri açılıyor. Aydınlik Dergisi’nin serginin açılışından 19 gün sonraki sayısında, o zamanlar çok ünlü olacak bir sanal adresin ilanı bulunabilir mi sizce? www.ozturkler.com. Bu adres o zamana kadar kalır mı bilinmez, söz konusu adresin giriş sayfasındaki Kızıl Elma’nın bir Mac elması olma olasılığının Aydınlikta hiç bir zaman yazılmayacağını tahmin ediyoruz.

Şimdi, sergiye bakalım: 2016’dayız; MSÜ, sergiyi kurumsal tarihinin bir parçası olarak öz kimlikleyecek mi? Sanıyorum, 12 Eylül’le Akademi kimliğinden kopuşta bu kadar istekli olmaları ile gelecekte olacaklar arasındaki ilişki, bir takım zorunluluklar içeriyor. Devlet desteğinin zayıfladığı, en yeteneklilerin bile sömestrde 1000 \$’lık harç ödemek zorunda olduğu 2016’larda ‘fakülte’ imajını restorasyona tabii tutacak mı?

Sorun şu aslında: Şimdiden yola çıktığımız anda, Türkiye’de ‘üniversite’, ‘sanat’ ve ‘sosyal’ bilimler kesişmesi açısından-özellikle Sanat Tarihi, Sanat Sosyolojisi-,yakın dönem sanatına,

ciddi bir ilgisizlik, hatta bir tür otosansür içinde tavır ileri sürülebilir. Gerçekte, uluslararası ilişkileri oldukça zayıflamış akademik kadroların en temel sorunu, ‘akademik’ heyecanlarını uzun zamandır kaybetmiş olmaları değil midir? Bu sergiye karşı takınılan -genç kuşaklar dışında- göreceli ilgisizliğin,12 Eylül egemen söylemini, ‘sapık dönem’ vurgusunu, böylesine anımsatmıyor mu? Bu, bir bilince dönüşebilecek mi? Geçmiş, sadece darbecilerini yargılayabilme duyarlılığına ve de gücüne sahip sivillerin dönüştürebilme kapasitesiyle, ‘tarih’e dönüşebilir idi. Gerisi sadece amnezi durumudur. Bu tarihsel bilinç üretiminin, politik sivil özne ile olası olduğunu biliyorum. İşte buradaki politik sivil özne, bu sergide bir ölçüde üretici sanatçı olarak karşımızda gibi.

Öncelikle, eğitim kurumunun özneyi oluştururken en temel etkiel dinamikleri, ülkemizde ‘bilgi sosyolojisi’ düzeyinde hemen hemen hiç incelenmemiştir. İşte tam da bu anlamda, ‘12 Eylül’leşmeyi birden fark ettiren bir işleve sahip olduğu açık ‘amnezi’nin karşısında bu serginin. Fakat, burada takılmak pek bir şey açıklayamayacaktır. Çünkü, sorunun altında daha derin yapılanmış alanlar olduğu açıktır; bu alanların önümüzdeki yılların akademik gündemini oluşturabilmesi beklenebilir. Sorun bugün şudur; soğuk savaştan kalan bir karşı proje olarak 12 Eylülleşme, Türkiye’deki finans kapitalin de çıkarlarına zarar vermeye başlamıştır. Kamunun içe kapanmasının akademiye verdiği uyusukluk ve yaratıcılığın bastırılması durumu, ülkenin yoksullaşmasına,küresel aktörlükten de hızla uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Tam da bu anlamda, Pankart’77, bu kurgunun ‘sanat’ üzerinden yeniden okunmasına vesile oluşturması açısından altı çizilmelidir. Ahmet Cemal Hoca serginin açılışından bir gün sonraki yazısında gerçekte söz konusu uyusukluğun, sanatın Türkiye’deki sosyolojik boyutunu açığa çıkartıyordu. İonesco’nun 1961’deki ‘Ben anti-tiyatro mu yaptım?’makalesine gönderme yaparak ‘Bunalım olmadığında yalnızca durağanlık vardır, yalnızca taşlaşma ve ölüm vardır. Her türlü düşünme biçimi ve sanat saldırgandır’ önermesiyle başlayan bir yazının ‘ölümle’ ilişkisinin Pankart’77 ile tersten ölümle dair bir gönderme olduğunu düşünüyorum.

12 Eylül öncesi ve sonrasında ‘ölüm’ algılayışının tartışılıp tartışılmadığı bir tarafa...Ölüm sosyolojisinin düzeyinde, burada metinlerarasılandırılması gereken 17 Ağustos’a tekabül eden bir paralellik. Ölüm sosyolojisinde, ‘ölümün toplumsal yönü, süregiden etkileşim sistemlerinin üyeleri olan insanların başına gelmesiyle ortaya çıkar’. Bu sergide ölüm, temel içeriktir; işlerin çok büyük bölümünde böylesine yaygın temanın korkunç ağırlığı izleyiciyi hemen etkisi altına alır. Bu anlamda, Ahmet Cemal Hoca’nın İonesco’nun 12 Eylül sonrasına tekabül eden göndermesi ile gelen ‘ölüm’ün taşlaşmışlığını, ‘tema’mızla karşılaştırmak bir zorunluluk. Pankart’77 işlerinin kolektif aurasında belirgin bir ‘psykhe’ye da ruhsal animativiteyi taşıdığı kesindir. Tam da burada, tematik olarak ölümün ta kendisi, söz konusu kolektif aurayı beslemektedir. Bu büyüdür. Bu tematik olan ölümün ayımsandığı yer, İonasco’nun söz konusu

ettiği taşlaşmış olanla ilişkili değildir. Çünkü ‘zombileşme’ ya da yaşarken ölme durumu, aynen İzmir’i anımsatan Shelley’in kalıntıları gibidir. Arabesk olanın temel besin kaynağı. Buradaki tema ‘ölüm’ün kutsallaştırılması olabilir; ama, bir o kadar da anlamsızlaştırılmışlığı da söz konusudur. Anlamsızlaştırılmıştır; çünkü, olan biten bir iç savaş değil, kardeş kavgasıdır. Gerçek anlamda bir iç savaş bile bu topraklar için tarih dışıdır. Bu anlamda ölümler anlamsızdır ki ‘Öldürmeyeceksin!’ne rağmen cenazeler sürekli gelmektedir. Bunun psikolojilerde yarattığı travmanın nasıl da iyi analiz edildiği şimdilerde fark edilmeye başlanmıştır. Bu sosyal psikolojik analizi yapan malum servislerin 77’nin 1 Mayıs’ındaki provokasyonu; aslında 12 Eylül’e dair sürecin başlangıcıdır. Verilen canların travmatik sendromunun, günümüze kadar sürdüğü açıktır. Bu durum, korku ve çaresizlik karşısında a - politize olan bireyin, ölümü psiko-kategorik temsiller sistemi içine sokması anlamına mı gelir? Bu durum Simmel sosyolojisinden hareketle toplumsallaşmanın nasıllandırılmasına dair bir araştırma konusu olabilir. Olan; şu mudur? 2001 Mayıs Sergisi “Ölüm=Ölüm”den hareketle, ‘politik’ ölüm denk değildir ölüm müdür? Bütün bu belirsizlikler göreceli olarak sanat tarihinin içine sıkışmış bir alanda, ölüm sosyolojisi ve sanat sosyolojisi arasında akademik programlara alınabilecek sorulardır. Plastik sanatların epistemolojik ve sosyopsikolojik düzeyinde yeterince çalışılmamış, ‘oryantalist’ ve ‘otokolonyel’ paradigmalardan kendini kurtarabilmiş bir İstanbul / Osmanlı / Cumhuriyet ekseninde söz konusu bir plastik sanatlar sosyolojisi’nin disiplinler tanımı, 2016’ya kadar ortaya çıkacak mıdır? Bu görev en çok MSÜ Sosyoloji bölümünden beklenebilir mi?

Kendi başına Pankart’77, tam da buradan itibaren, iki araya sıkışmıştır: Amneziyle, ‘politik’ ölüm arasında bir yerde ya da daha felsefi düzeyde, sergi öncesizleştirilmiş ve sonrasızlaştırılmış bir aradalılıkta biricik bir dikeylik ilişkisi içindedir. Sonrasızdır ya da ‘öncesizdir’; 12 Eylülleşmeyle amneziktir ya da politik ölümle... ‘Amneziya’ da ‘ölüm’ de sonuçta kara deliktir. Kavram olarak aşkınsaldır. Ve de bu, buraya dair sanatın ‘varlığın kendisiyle’ kurduğu ilişkinin gücünü hissettirirler hep. Bu güç sahibidir, -mış gibi yapma şansına sahip değildir. Üniversitemdeki Bulgaristan’da sanat eğitimini almış Rasim Özgür Hoca’ya göre, Meksika duvar resmi biçimsel dilinin kendisi etkiseldir. Bu işlerdeki dil ise özelleşecek; ekolleşecek zamana sahip olmamıştır. Çoğu, sergiye gelmeden önce 20 yıllık gazetelerle paketlenmişlerdi. Yani unutulmuş resimlerdi. Ama, -mış gibi yapmayan, zamanlarını bekleyen işlerdi. İşte bu noktada Ahmet Cemal’in 2 Mayıs tarihinde gerçekleşen sergiye ad vermeden gönderimde bulunmasını okuyabiliriz. Ahmet Cemal Hoca etli sütlüye karışmadan var olabilen Türkiyeli akademisyen tipine sosyolojik olarak kimliklendiği halde ‘aydın’ refleksini hala kaybetmeyen o garip ikili pozisyonundadır. Odak Noktası köşesinde, İonasco’dan alımladıkları bizim akademizasyonumuzun şu anki pasifliğine göndermede bulunmaktadır. ‘Bunalım olmadığında sadece durağanlık vardır’ önermesi bile İonasco’nun Sovyetik baskıcılığa tekabül

eden karşı önermesini, 12 Eylül amneziyasına denk düşürmektedir. Baskının sanatla karşılaşması, bu ara bölgede (coğrafyada), sanatın aleyhine işlemektedir hep. Sivillik sanatı kuramsızlaştırırken, kendi zayıflığını da ön plana çıkarmaktadır, aslında. Talep belirgin olmayınca sanat hobileşir ve de Ahmet Cemal Hoca'nın ileri sürdüğü gibi 'Çünkü henüz göze gözükmeyen bunalımları didikleyip ortaya çıkarmakla yükümlü olan sanat, bunu yapmadığında sadece aldatıcı görüntülerden oluşma bir dağarcığa dönüşür'. İşte tam da burasıdır,-mış gibi yapılan yer. 'Sanatçı' ve 'devrimci' bu ülke için hala yabancı, hatta öteki. Bu sergide ki 'zanaat' ve 'sanat' arasındaki emeğin konumlandığı yerin sahici, hakiki ve kutsal olmasından söz ediyorum. Bu sergide 'öteki', artık, bu ressam özne, değil imiş, diyoruz kendi kendimize. Jakoben savunma refleksi dışında, ikisinin (Ressam ve Devrimci) de piyasaya entegre olması dışında pek bir şansı yoktu sonraki dönemde. Birkaç gerçek örnek dışında ki onların da altı çizilmedi şimdiye kadar pek. İşin geri dönülmez tarafı ise, son büyük ekonomik travmanın bu –mış'ları tam da –dır'lara dönüştüreceğidir. Ama, sanıyorum, AB ile entegre olamayan bir yerde 'sanat'ın da şimdiye kadar olduğu gibi payını sefalet alacaktır. Ulusal'dan öte 'Küresel' ve AB ile rekabete gir(e)meyen sanat, 2016'da nerede olacaktır? Bunu becerebilen tek yer, sanıyorum yalnızca, İstanbul.

Türkiye'de kuramla içli dışlı Alevi tarihçilerin başında gelen Reha Çamuroğlu bile Sol'un kutsalla kurduğu ilişkiyi çok doğrudan okumaktadır. Bunu, daha çok Marksizm-Anarşizm diktatomisi tarzı bir iletişimsizlik içinde değerlendirmektedir. Solun, 'kutsal'la kurduğu pek de yazılmamış çok ciddi sosyolojik ilişkiye tekabül eder. Bu bastırılmıştır; İslam'la kurulan ilişki, 'ölen'in şehitleştirilmesi: Devrim şehidi... Bunlar ölüm sosyolojisinin çalışma alanına girer. Türkiye'de sol, Jön Türk geleneğinden gelen Jakoben aydın ressam özneyi çıkarmıştır. Buradaki hipotezim şudur: Modernleşmenin en belirgin öznesi olarak 19.yy Osmanlı Ressamı'nın askeri kökeninden dolayı Sanayi-i Nefise kurulmadan tam 89 yıl önce resim dersleri söz konusudur. 48 yıl önce ise Mekteb-i Harbiye'de ilk defa müfredattadır resim dersleri. 1834'de Harbiye kurulduktan tam bir yıl sonra bu olayın gerçekleşmesi Osmanlı ordusunun 'Batı'lılaşmayı üst yapıda nasıl da ısrarla takip etmek istediği anlamına gelmektedir. Tanzimat sonrası verilen bu kararı bir 'askeri emir' halinde algılamamız gerekir. Tam kesin kayıtlar olmasa bile, hipotetik olarak olay, 1794'te Osmanlı Subay Öğrencilerinin resme başlaması, Mühendishane-i Berr-i Hümayun'da birkaç Fransız hocanın resim yapmalarını gören subay adayı öğrencilerinin, resim yapmaya özenmeleri ile başlamış olmasıdır. Bu şu anlama gelmemelidir: Resim teknikleri ders olarak hiç verilmemiştir. Fakat, söz konusu resim öğrenimi Batı'nın Doğu'ya Rönesans'la gelen geleneği devretmesidir. Bu devir gönüllüce olmuştur. İlk resim derslerinde bile Osmanlı ressam özne için, bu bir iç teknoloji olarak yaşanmıştır...Namazın yerine 'resim yapma'nın geçmesi... Ya da 'seccade'nin yerine geçen 'tuval'. Bu iç teknolojik bir süreçte, medium ve meditasyonun

biçimsel dönüşümüdür. Seccade versus Tuval..Jakoben laikliğin başlangıcı da denilebilir. Bunlar, -tekrarlayarak altını çizmek isterim ki- kesinlikle hipotetiktir. Çünkü, tarihsel süreç II. Mahmut'un 1826'da kendi portresini Bab-ı Ali'ye astırmasıyla ve bununla beraber nakkaşlığı Müslüman olmayan sanatçılara da açmasıyla başlar. Bunu Fatih'e kadar uzatmak olası mıdır? Dışarıya eğitim almaya giden bir çok üst rütbeli subay için bu dönüşüm nasıl olmuştur? Bu ciddi bir tez konusudur. İşte bu köken itibarıyla politik olan 'sanatçı' özne, geleneğimiz açısından dizgileştirirsek belirgin bir bastırılmış ya da biçimsel dönüşüme uğramış kutsallıkla hep yaşanagelmıştır. Savaş, İslam'da kutsallığın merkezi kaynaklarından biridir. Bu ressamların göstergesel cihadını, Batılılaşmanın ekseninde tarihselleştirebiliriz.

Bu sergideki Pankart yapımı ile politik olanın çakışmasıyla 1914'te Kadıköy Belediye Müdürü Ressam ve Sanat Tarihçi Celal Esad Arseven'in Kadıköy Rıhtımı karşısındaki Yeni Taş Belediye Binasının içine Avni Lifij ve Fransız Ressam Andres'e resim sipariş vermesi ile oluşan politik durum arasındaki paralelliktir söz konusu edilen. İtalyan Belediye binalarındaki duvar resimleri 1300'lerde ne kadar politik ise, Avni Lifij'in bu binadaki 'Kalkınma'sı da o kadar politiktir. 1913'e tarihlenen resim, arka fondaki şehrin harabeliği ve ahşap mimarının köhneliği ile Haydarpasa Garı'nın taş sağlamlığı ve de ön plandaki taş belediye binası arasındaki anlamsal kutupluluğun tam ortasına köy kökenli amelelerin desenleri (ile bu sergideki desenler arasında) de emeğin yüceltilmesi anlamında o derece politik okumaya izin vermektedir. Arkadaki çalışmayan silindir, sanayi devrimini ıskalamış Osmanlı kamusunu imlemektedir. Avni Lifij'in resminde emeğin yüceltilmesi, popülist bir iknadır. Bu anlamda Şişli Atölyesi askeri propaganda amacıyla bu olayın vesilesiyle kurulur. Avusturya'ya ve Almanya'ya sergilenmek amacıyla gönderilmesi üzerine 1.Dünya savaşında yaptırılan kahramanlık resimleri ile Pankart'77'nin teması uzak mıdır? Osmanlı askerini, Batı'ya onların en yüksek medyasıyla anlatma ihtiyacında olan Osmanlı 'ressam özne' ile Pankart'77' nin genç sanatçıları aynı gelenekten geldiğini ileri sürüyorum. Akademileri son Osmanlı kurumu idi. Kutsallık, politik olanın içinde İslami alt dilde; ama 'biçim'in batı medyumunda sürüyor. Bu Jön Türk geleneğinden gelen ressam özne için "Hayat Sanat'a Şikayet Edilir".

Ama Simmel'in bu çağa tekabül eden önermesinden çok da uzak değildir Pankart'77 ressamlarının sanatsal durumu: 'Hem natüralizm ve sembolizme, hem de sosyalizm ve Nietzsche'ye hayran bir çağ belli ki yaşamın en büyük cazibesini, insana özgü olan kutuplar arasında gidip gelmesinde buluyor; aşırı duyarlılıkla vurdumduymazlık arasında yalpalayan yıpranmış sınırlara ancak en berrak biçimler en hoyrat yakınlık en ince ve en kaba uyarılar yeni ilhamlar verebilir. 'Bakın kim ne derse desin, bu sergi Raffaello'nun La Scuola di Atena' sına kadar gidiyor. Hem boyutları hem de tarihin tek bir anda bir duvar resminde, o anın patlatılmasının bir politik tavır olarak 'kendiliğinden sanatlaşması'nın tarihteki ilk örneği!

*(DEÜ.GSF.TEB Sanat Kuramları A.S.Dalı)

Kaynaklar:

- Ahmet Cemal 'Kavgacı Bir Sanat İçin...' Cumhuriyet Gaz.02.05.02
- A.Hilmi Balcı 'İmgelerin Göstergeselliğinde Dikine Vektörelliklerle' Karşı; Mayıs 01
- Engin Özdeniz 'Deniz subayı Ressamlarımız' Deniz kuvvetleri Deniz Müzesi yay,2000
- 'Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana sergisi' Yay.ha.A.K Gören, 1997
- Deniz Şengel 'Ut Pictoria poesis:Kısa Bir tarih'Parşömen ,sayı 4, Bahar 02,s40
- Kaya Özsezgin 'Cumhuriyet'in 75 yılında Türk resmi'T.İş Ban.Kültür yay.
- Janet Wolff 'Sanatın Toplumsal Üretimi'çev A.Demir.Özne yayınları,2000
- Sezer Tansuğ 'Türk resminde Yeni Dönem'Remzi Kit.3.baskı 1993
- Ken Baynes 'Toplumda Sanat'çev.Y.Atılğan.Karacan yay.1981
- Georg Simmel 'Öncesizliğin ve Sonrasızlığın ışığında an resimleri'çev A.T Taşpınar Dost yay.Şubat 200.
- www.öztürkler.com'den Aydınlık dergisi ilanından hareketle...Elma ikonu..
- Georg Simmel 'How is Society Possible' America Journal of Sociology vol6 1910-11
- 'Vivendi Dosyası' Le Monde Diplomatique Türkiye, sayı 3

4.2. MÜFİT İŞLER

Türkiye' de 70'ler, 60 ların hemen devamı olarak tam bir kaos ve cinnet dönemi biçiminde yaşandı. İçinde iki değil üç kuşak barındırır. 20 yılda (65- 85) neredeyse 2500 yıllık bir süreç derinliğinde ve hatta üç değil dört kuşak şekillenmiştir. Dördüncü kuşak diğer üç kuşağın karşısı olarak ve onların düştüğü yerlerde boşluğu doldurmak üzere geleceğe saçılarak yeni hayatın oluşumunda etkin olmuştur. 70'lerin arka planına baktığımızda dipten gelen klasik burjuva devriminin ettikleri ile onu dejenere ederek yine üstte kendi iktidarlarını ören eski sınıfların çatışmasını görürüz. Tüm sanat batıdan etkilenecek ama kendi içinde de kendi dejenerasyonuna tepki göstererek yaratma serüvenini oluşturmuştur.

Bir İstanbul/Anadolu karşıtlığı var. Aynı zamanda giderek, kentlere doğru hızlanan bir göç de var. Tamamlanamamış burjuva devrimi ilk zorlamasını kendi orijinallliği içinde gerçekleştiriyor; altmış ihtilali oluyor. Cumhuriyetle gelen o taze idealizmin toplumcu dinamiği tekrar ediyor. Bu durum siklus döngüsünün yeni zamanlardaki ilk dairesel evrimini tamamlayışıdır. Geleneksel sınıfların yeni toplumu kendi istedikleri biçimde ele geçirme ve yönetim alışkanlıklarını yeni toplumda devam ettirme dinamiği bir adım geri çekilmiştir. Geleneksel yönetim dinamiğinin öteki ucu jön Türk etkinlikleri öne çıkmaya başlar ve hareketlenir. Toprak reformunu ve sermaye birikimini tam başaramayan devrimler yukarıda sanatta köy romanları, köy filmleri, köy resimleri gibi bir sürece girerek sanki bu eksiği bilince çıkarmaya çalışırlar. Bir de modern dünyanın başına tebelleş olmuş komünizm illeti var.

Kapitalist üretim ilişkilerinin hızla sardığı ama hemen de kendine benzetmeden ilişkiler geliştirdiği bu antik tarzın ana vatani, toprak reformunu devrimle çözemeyince kapitalist ilişkilerin baskınlığında sorunu köyden kente göçle çözmek gibi uzun evrimli kaotik bir süreci epeydir ateşlemişti. Bu akan selin önünde altmış ihtilali gibi artık arızı kalan geleneksel Jön-Türk ateşinin yarattığı dalga, toplumun sosyal planda bir kat daha hareketlenerek vatandaş güreşine tutuşmasını görünür hale getirdi. Katkısı ve önemi; kültürü çoğaltması, öne çıkarması ve yoğun entelektüel tartışmaları bezirgan değerlerin kaba ve laubali rutininden üste çıkarabilmesidir. Bir anlamda dejenere olmuş sivillik yerine idealize askeri ruh ağır basar. O yirmi yıl boyunca sol kültür etkinliğinde ama burjuva devriminin kültürel evrimini tamamlamaya çalışarak ve yeniden yaratılmış klasik şehirlerin köyleşmesini de yaşayarak; bunların üzerine tüy dikerce dünyadan yansıyan soğuk savaşın karşıtlarının da çatıştığı bir kaotik dönem, sonunda finans- kapitaller sisteminin zaferiyle 80’li yıllar sonuçlanır. 90’ların başı bunun böyle olduğunun sağlamasını verir. Toplum son otuz yılında, yeni zamanın karakteristiği içinde, hem Köse Musa Paşa baskınlarını, hem Kabakçı isyanlarını, hem Celali isyanlarını, hem San Baltermi katliamlarını, 18. Brümer’i, Jack London’un ‘Demir Ökçe’sini ve tek tek bireylerde ‘Akbaba’nın Üç Günü’nü iç içe yaşar.

Tarih üstte bizleri, yani yüz elli yıllık jön-Türk dalgasının son tekne kazıntılarını böyle bir kozmosun ortasına atı atıvermişti. Gözümüzü açtığımızda hızla batı klasikleri, Rus ve Amerikan klasikleri ve en sonunda her türlüünden sol kültürle iç içe, 12 Mart’ın hemen arifesinde kendimizi bulmuştuk. Bu anlattıklarım asıl 78 kuşağı değildir. 68’le 78 arasındaki ‘X’ kuşaktan bahsediyorum. İşte o dördüncü kuşak bu ‘X’ kuşağın içinden çıkacaktır daha sonra.

Tabii bizim kuşağın ve 78’lilerin şekillenmesindeki en karakteristik talihsizlik; o zengin kültürün üzerine lök diye çöreklenmiş olan ‘Felsefenin temel İlkeleri ‘ damarıdır. Giderek güreşten savaşa dönüşen sıcak şartların sertliği, kültürü demokratik platformlarda derinleştirememek, bu yönde başarılı ve kazanılmış alanların / işlerin yeni darbelerle budanmış olması o zamanın tümünden reddiyle (bilinç altı) aşılmasını determine etmiştir. Ne kadar olabildiyse tabii. Şimdi bu ahval ve şerait içinde yetmişlerin başına ‘Akademi’ye düşmüş olan bizlerin özeline gelebilirim. Ve oradan yakın çevreyle de sanat temelinde bağlantılar kurabilirim. Rüzgarın sesi / Sevgili rüzgar / Kuş cıvıltıları / Ve martılar.

Vedat Türkali’nin dediği gibi; 70’leri bir genç olarak göğüsleyen kuşak, Cumhuriyet tarihinin en kahraman kuşağıdır. İçinde biraz Rıdvanklık da barındırsa bu böyledir. 50 yıllık ertelenmiş bütün sorunları omuzlarında hissetmiş ve o çözümsüzlüklerin toptan günah keçisi olmuştur. Dünya’da 68 kuşağı vardır ama 78 kuşağı o nitelikleriyle yalnızca Türkiye’ye özgüdür. Bu kara toprağın çorak bataklıklarında debelenen hayatın tüm modernleşme tarihi boyunca ona hayat

suyu veren genç- Türk geleneğinin son kuğu ıgıdır.

Kahramanlık Çağının Sonu

78 kuşağının en önemli özgünlüğü, geleneğini devraldığı soyun aksine gerçekten sivil olmasıydı. Çelişkisiyse sivil gibi davranmayı bilememesiydi. Hep bildiği iktidar dilinden konuşmasıydı. Giderek şark tarzı kurt kapanının içine doğru çekilirken (Kurt Kanunu ‘Kemal Tahir’) tüm sınıf desteklerinden soyunarak ve genç-Türk tavrıyla bir sınıfmış gibi koskoca sınıflara göğüs gererek davranış üretmeye çalışmasıydı.

Akademi Yılları

1980’lere kadar yüksek sanat Akademi’den sorulurdu. Yetmişlerin başında Akademi yönetiminde sol tandanslı yapılar etkindi. Neşet Günel o dönemin Türk halkı tarafından en fazla tanınan ulusal çapta popüler ressamı olarak yaşının ve mesleğinin zirvesindeydi. Resim bölümünün başındaydı. Sanat, devletten maaş alınmadığında kolay kolay yapılabilecek gibi görünmüyordu. Bedri Rahmi sanatın mimariyle birlikte gelişmesi yönünde tuval resminin ötesini en fazla zorlayan hoca konumundaydı (duvar resmi). Adnan Çoker minimal sanatı işliyor, Özdemir ise o dönem Avrupa’da etkin olan Hiper-realizme giden yolda makine parçalarının titiz ve grafiği çağrıştıran resimlerini yapıyordu. Atölye profesörlerinin son ikisi ise fazla masonik bir yapı sergilemekten öte pek de ortalarda değillerdi. Özellikle Dinçer öğrenci için son derece antipatik bir tip idi ve ortalarda görünmezdi. İşleri için de aynı şeyi söylemek mümkün. Çok erken olarak Altan Gürman, Pop- Art’ın ipuçlarını tutmaya başlamıştı bile. Altan Gürman o dönemde hocalık vasıflarıyla da öğrencide iz bırakmış bir kişiydi. Kapıkulu profesör sanatçı tipine karşıt, Fikret Mualla geleneğinin devamı Burhan Uygur uç vermeye başlamış, Komet ise Paris’te kalmayı seçtiği için henüz ortalarda yoktu. Paris’e burslu olarak gitmiş bir grup ressam da yurda dönmüş, akademide görev almayı bekliyordu. Bunların içinde Mehmet Güteryüz, Expresif resimleri ve gravürleriyle dikkat çekmeye başlamıştı.

O yılların Akademisindeki öğrenci profilinin özel niteliği : Gençlerin bir kısmı liselerden politize olmuş olarak üniversiteye gelmişlerdi. Türkiye tarihsel olarak böyle özgün bir tip yaratmıştı. Yaşından ilerde daha üniversiteye gelirken ne yapacağı konusunda kararlı tipler. Gençliğin sertliğiyle kaynaşmış, ön fikirli, bir anlamda yıkanmış kafalar söz konusuydu. Oruç Aruoba ‘Bütün o yıllar boyunca bu ön fikirli gelmiş gençlerin kafalarını temizlemeye çalıştım’ diyecektir.

70’lerin politik niteliği giderek bir tür sol popülizm ve sol popülerliğe dönüşerek dejenere olurken, bu hemen akademiye ve oradan sanat ortamına da yansyacaktı kaçınılmaz olarak. Yoğun kır etkisindeki sol, resme de köy olarak yansıdı öncelikle. Bundan sıyrılabilmek kolay

değildi. Öğrenci ölümleri süreklileşince kent olarak duvar, kaldırım ve ölmüş insanlar çalışmalara yansdı. Her gün ölen genç insanların sayıları artarken yaşanan forumlar yoğun politik tartışmaların arenası oluyordu. Bu soyut tartışmalar öğrenciyi ilgilendirmiyordu. Politikanın hayata saygısızlığını hayat da tepkiyle karşılıyordu. Önce başaşağı duran bu durum ayakları üzerine oturtuldu. Öncelikli olarak akademik, demokratik, ekonomik sorunların çerçevesinde öğrenci örgütleri canlandırıldı. Politik konular ilgili olanlar için özel alanlara çekilmeye çalışıldı. Politika konuşmayan bir kesim politika konuşmak isteyenlerle karşıtlandı. Politik kimliklerini ön planda tutanlar bu kimliklerini öne çıkarmadan alan çalışması yapmaya çalışanlara ‘çizgisi belirsiz solcular’ dediler. Ortak çalışma alanları demokratik bir anlayışla yeniden yaratıldı. Öğrenim ve öğrencilik için yaratılan işler iyi niyetle üretmek isteyen herkesle beraber arkadaşça birlikte kotarılmaya başlandı. Çok farklı eğilimde pek çok insan bir arada toplanmaya başladı. Tersine durduğu için yangın yerine dönen ortam, insanların birbirini dinlediği ve gerçekten tartışabildikleri sosyal bir niteliğe dönüşmeye başladı. Akademide bu süreç baskın çıkabildiği için son anlara kadar insanlar provokasyonlara düşmeden pek çok olayın içinden burunları kanamadan geçebildiler. Tüm sorunları kucaklamaya çalışan bir öğrenci dergisi çıkarıldı. Adına DAYANIŞMA dendi. Bu dergi kısa sürede ODTÜ ve İTÜ’de yankı buldu. Öğrencilerin tüm alt yapı sorunları dahil, akademik sorunların ve eğitim sorunlarının detaylı tartışıldığı bir programın yapımı, üniversiteler arası iletişimin de sağlandığı bir ortamda sürmekteydi. Daha sonra Polonya ‘DAYANIŞMA’ hareketiyle formüle edilecek kitlesel demokratik prensiplerin temeli Akademi öğrenci hareketi olan ‘DAYANIŞMA’ eğilimi etrafında formüle edilmişti. Temsiliyet sorunu etraflı biçimde bilince çıkarılıyordu. Ve hala o prensipler makro plandan mikro plana hayata geçirilmeyi bekliyor. Finans-Kapitaller sistemi o prensipleri devleti ıslah ederek hayata geçirmeye mahkum oldular ama ne kadar başarılı olduklarını hep birlikte izliyoruz.

Aynı paralelde sol içinde tepeden inmece ve pragmatik davranış gelenekleri hızla yenilmeye başlanmış, yerine daha demokratik ve aşağıdan yukarıya doğru örgütlenme pratikleri tartışılır, kotarılır olmuştu. Güçlenen olumlu eğilimleri sol düşüncenin son şabloncu eğilimi ‘BİRİKİM’ dergisinin toparlamaya doğru gidiyor görünmesinin ardında böyle bir arka plan vardır. Türkiye’nin çatışmalı ve tartışmalı ortamı içinde toplum kendi dinamikleriyle önce kendi iç faşist milis hareketleri geriletmeyi başarmaya başlamıştı. Aynı anda sol kendi yanlışlarını yenme sürecine girmişti. Teorik birikimleri sindireceği dönemin başında ve giderek asıl sorunlara doğru yöneleceği sıraların arifesinde 12 Eylül darbesi gerçekleşti.

Bugünden geçmişe baktığımızda şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Eğer toplum kendi kendisiyle olan güreşinde kendi haline bırakılsaydı daha uzun bir sürede çok daha doğru

ve sıralı, sorunlarını çözerek ve gerçekten aydınlanmayı parlatarak işin içinden çıkabilirdi. Hem de karakteri ezilmemiş ve çok daha olumlu anlamda olgunlaşmış olarak. Tabii bu çok idealistçe bir prodüksiyon. Ne öyle salt bir iç dinamik var ne de bu toplumun gidişinde ve geleneğinde öyle bir yol alış söz konusu. Kaldı ki, o ortamın yaratılmasındaki baş aktör devletten ve yönetici sınıflardan soyutlanabilecek salt bir toplum tarifiyle şekillendirilemez. Balığın kuyruktan kokmaya başladığı hiçbir zaman görülmemiştir. Balık hep önce baştan kokar.

4.3. “PANKART” SERGİSİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Kaya ÖZSEZGİN

Toplumsal olayların kamuoyunu derinden sarstığı dönemlerde, sanatçıların bu olaylara uzak kalması düşünülemez. Katılım ya da duyarlılık oranı, sanatçıdan sanatçıya değişse bile, olayların hızlı bir akış gösterdiği, ortamın tansiyonunu olumsuz yönde etkilediği durumlarda, sanat yapıtına yansıyan izler giderek derinleşir; yaşadığı dönemin, içinden geçtiği koşulların tanığıdır çünkü sanatçı. Bu tanıklığı gönüllü olarak üstlenir. Özellikle Avrupa’da sanayi toplumunun oluşumuna yol açan demokratik burjuva (kentsoylu) devrimlerinin hazırladığı köklü toplumsal dönüşümler, sınıflı toplum yapısı içinde, kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı biçimde, sanatçıyı, konumunu belirlemeye zorlamış ve böylece de seçkinler zümresinin yavaş yavaş tarihe karışmasıyla birlikte kendini daha özgür ve kararlarında bağımsız hisseden yeni bir sanatçı profili çıkmıştır ortaya. Toplumsal olguların çizdiği yeni bir profildir bu. Adına toplumsal ya da toplumcu gerçekçilik dediğimiz akımın çağımıza özgü boyutlar kazanmasında, sanatçının da bu akıma gönüllü olarak katılmasında, herhangi bir yapaylıktan söz edilemez. Yapaylık, sorunun sanatsal kaygıların uzağına çekilmesi, salt propagandanın buyruğuna verilmesi, güdümlülüğe boyun eğmesi halinde söz konusu olabilir. Sık kullanılan bir deyimle söylersek, bıçağın sırtındadır burada sanatçı: İlettiği mesajla sanatının onurunu yüceltebilir de, düşürebilir de... İki seçenekten birinin ağır basması, izlenen yöntemin sanatsal kategoriyle bağdaşıp bağdaşmamasına bağlıdır.

Türkiye’de toplumsal ya da toplumcu içerikli sanatın, amacına ulaşıp ulaşmaması konusunda, böyle ilginç bir dönem yaşanmıştır. Bu yöndeki işlevin uzantıları bugün de varlığını sürdürdüğüne göre, toplumsal gerçeklere dayalı olmaktan yola çıkan sanat anlayışının, günümüzde de güncellik boyutunu koruduğu yargısı, en azından sanat-toplum ilişkileri doğrultusunda geçerlidir. Elitist (seçkinci) sanattan yana olanlar için bu sorun, salt bir

güdümlülük bağlamında düşünülüyor olsa bile, sanatsal formlar içinde tutulduğu sürece, toplumsal içerik taşıyan her yapıt başka eğilimleri temsil eden yapıtlar arasında, kendi kategorik yerini bulmaktadır. Bu durum, çoğulluk niteliğinin zorunlu bir sonucudur ve öyle olduğu için de o bağlamda yorumlanmalıdır.

“Karşı Sanat Çalışmaları”nın, Belgesel Sinemacılar Birliği, Tarih vakfı ve Kültür Vakfı aracılığıyla düzenlediği “Pankart” sergisi, Türkiye’de 1970’li yıllarda yaşanan gerilimli ortamın, sanata yansıyan boyutlarını, o döneme ilişkin yazılı ve görsel belgelerin yanı sıra, o döneme tanıklık ederek objelerle ortaya sermekte ve bir bakıma, geride bırakılmış tarihsel bir sürecin dökümüne, yaklaşık otuz yıllık bir aradan sonra yeniden bakmamıza olanak vermektedir. Aslında yaşanan olaylara, süreçsel bir gelişmenin aşamaları gözüyle yaklaşıldığında, bu görsel dokümanlar, günümüze tanıklık etmekten de fazla uzak durmuyorlar. 1970’li yılların toplumsal ve siyasal olgularını, resimlerinde içeriksel malzeme olarak kullanılmış olan sanatçılar, o yıllarda sanatçılık deneyimlerinin ilk basamaklarını tırmanıyorlardı genellikle. Neredeyse tamamı, günümüzün sanatsal gelişmeler ortamında, o dönemin toplumsal içerikli mesajlarına egemen olan atak ve keskin vurgular bir yana bırakılırsa, kendi kişilikleriyle uyumlu çalışma temposunu bugün de sürdürmekte. Bir bölümünün resimlerinde ise, aynı keskin vurgular bugün de geçerlidir. Eski çalışmalarıyla, otuz yıl aradan sonra bugün yaptıklarını yan yana koyduğumuzda, içerik ve mesaj açısından kökten bir değişimin söz konusu olmadığını görebilmekteyiz. Demek ki salt o dönemin geçerli kıldığı ve sanatsal endişelerden çok, dönemin toplumsal ve siyasal koşullarının yönlendirdiği bir olgu karşısında değiliz. Sahneden çekilmiş olanlar da var bu arada. Öte yandan, o dönemin toplumsal içerikli mesajını, ortamın gerilimli atmosferinden uzaklaştıkça daha mesafeli bir açıdan gören ve bu mesajı belirli ölçülerde törpülemek gereğini duyan sanatçılara da tanık oluyoruz.

Bütün bu ve benzeri ayrımlar, sanatçının kimlikselliğinde anlamını bulan olağan gelişmelerin bir sonucudur kuşkusuz. Sanat yapıtını, içinden çıktığı ortamın, toplumsal ve kültürel dinamiklerin bir ürünü olarak aldığımızda, bu sonucu doğal karşılayacağız. Toplumsal içerikle koşullu olsa bile, sergi için saptanan “Pankart” başlığı, bu sergiyi oluşturan resimlerde, çoğu zaman bu tür çalışmalar için olumsuz anlamda kullandığımız “slogan” kavramını akla getirmektedir. Yaşanmış olan olayların, o günlerde belleğimize kazınmış somut göstergeleri görmezlikten gelinmediğinde, sanatçılarımızın görsel nitelikli tepkilerinde, ancak afişsel bir niteliği olabilecek sıkılmış yumruk idolüne varan motiflere kadar sıradan sayılabilecek unsurlara yer vermiş olmaları belki doğal karşılanabilir. Aradan geçen zaman, bu tür unsurları toplumsal

içerikli resimlerin uzağına taşımış bulunmaktadır. O nedenle de “slogan”, “mesaj”la yer değiştirmiştir.

Gözlemlenen bir başka olgu da şudur: Vurucu özelliğini toplumsal gerçeklerden, yaşam dinamiklerinden alan, o nedenle de resim sanatımızda bir karşı-seçenek olma özelliğini, düne oranla bugün daha da belirgin kılan eğilim, zamanla birer atölye disiplini (Neşet Günel atölyesi ve Maltepe Ressamları) çerçevesinde oturmuş, hocadan öğrenciye, ustadan çırağı aktarılan bir gelenekselliğe dönüşmüştür. Böyle bir gelişme, toplumsal kökenli sanat etkinliğinin, giderek evrensel bir boyut kazanmasında ve sanatçıların, sorunu temelde insancıl boyutlu bir uğraş olarak benimsemelerinde etken olmaktadır.

1970 - 1980 YILLARI ARASINDA SERGİ ETKİNLİKLERİNDE ADI GEÇEN SANATÇILAR				
SANATÇININ ADI	DOĞUM TARİHİ	BİTİRDİĞİ OKUL	BÖLÜMÜ	ÖĞRENİM GÖRDÜĞÜ YILLAR
Abidin Dino	1913 - 1993	Özel	x	x
Adil Akşit	x	x	x	x
Adnan Çoker	1927	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1944 - 1951
Adnan Turani	1925	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1941 -1944 (Akademi'de akşam kursları) 1948 (Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü mezuniyet)
Adnan Varınca	1918	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1938 Girişli
Agop Arad	1913 - 1986	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Ahmet Uzelli	x	x	x	x
Alev Ebuzziya - Siesby	1938	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Seramik	1955 - 1958
Ali Atmaca	1947	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Ali Avni Çelebi	1904 - 1993	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1918 - 1922
Ali Demir	1931	Özel	x	x
Ali Haydar Pektaş	x	x	x	x
Ali İsmail Türemen	1942	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	x	1964 - 1968
Ali Osman Gencer	x	x	x	x
Ali Sami Boyar	1880 - 1967	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1902 - 1908
Aliye Berger	1903 - 1924	Özel	x	x
Ara Güler	1928	Özel	x	x
Arif Kaptan	1906 - 1979	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	Konuk öğrenci
Asuman Kılıç Yavuzer	x	x	x	
Atilla Galatalı	1936 - 1994	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Seramik	1957 - 1960
Atilla Onaran	x	x	x	x
Atilla Tos	x	x	x	x
Avni Arbaş	1919 - 2003	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1938 - 1946
Avni Dürüst	x	x	x	x
Avni Lifij	1889 - 1927	"l'Ecole Nationale Speciale des Beaux-Art"da eğitim gördü, Cormon Atölyesi'ne devam etti.	x	x
Aydın Ayan	1953	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1973 - 1977
Aydın Çetin	x	x	x	x
Ayetullah Sümer	1905 - 1979	Fransa'da Sanat Eğitimi	x	x
Ayfer Yılmaz	x	x	x	x
Ayhan İler	1938	Özel	x	x
Ayhan Kurtoglu	x	x	x	x
Ayhan Türköz	x	x	x	x
Ayla Akarca	x	x	x	x

Ayla Hungen	x	x	x	x
Ayşe Nur Kocatopçu	x	x	x	x
Ayten Durmuşoğlu	x	x	x	x
Ayten Işıldar	x	x	x	x
Ayten Mizanoğlu	x	x	x	x
Baber Kocamanoğlu	1929	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Dekoratif Sanatlar	x
Balaban	1921	Özel	x	x
Balkan Naci İslimyeli	1947	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	x	1968 - 1972
Basri Erdem	1948	İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü Resim- İş Bölümü	Resim	x
Bedri Rahmi Eyüboğlu	1911 -1975	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1929 - 1931
Behçet Gürcan	x	x	x	x
Belma Arut	x	x	x	x
Berna Türemen	1945	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	x	1968 Mezunu
Beyhan Yakın	1945	Beyrut'ta Hamaoui Atölyesi'nde Sanat Eğitimi	Resim	1965 - 1968
Bihrat Mavitan	1948	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Heykel	1968 - 1973
Bilge Alkor	1936	Roma Güzel Sanatlar Akademisi	x	1969 - 1971
Bingül Başarır	1938	Özel	x	x
Birim Bozok	1946	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1971 Mezunu
Burhan Doğançay	1929	Paris Üniversitesi Hukuk fakültesi	Hukuk	1950 - 1953
Burhan Temel	1935	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1959 Mezunu
Burhan Uygur	1940 - 1992	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1961 -1968
Bünyamin Balamir	1953	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1978 Mezunu
Cafer Bater	1913 - 1994	Özel	x	x
Can Göknil	1945	ABD Knox College Güzel Sanatlar Fakültesi	Resim	1968 Mezunu
Canan Çoker	1948	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1972 Mezunu
Candeğer Furtun	1936	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim - Seramik	1957 Resim - 1959 Seramik Mezunu
Cavit Atmaca	1931	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1955 Mezunu
Celal Uzer	x	x	x	x
Cemil Eren	1927	Özel	x	x
Cengiz Akduman	1952	İstanbul İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi	x	1974'te Öğrenci
Cevat Dereli	1900 - 1989	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1915 Girişli
Cevdet Akman	x	x	x	x
Cihangir Akşit	x	x	x	x
Cihat Burak	1915 - 1994	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Mimarlık	1937 - 1943
Cihat Özegemen	1921 - 1993	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Mimarlık	1947 Mezunu

Cüneyt Engin	x	x	x	x
Çerkes Karadağ	1953	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim - Grafik	1978 Resim - 1985 Grafik Mezunu (lisans tamamlama)
Demet Hamzaoğlu	x	x	x	x
Demet Yersel	1951	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1972 Mezunu
Deniz Aysal	x	x	x	x
Devrim Erbil	1937	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1955 - 1959
Dilber Kamhi	x	x	x	x
Dilek Işıksel	1948	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1972 Mezunu
Dilek Sökmen	x	x	x	x
Doğan Değer	x	x	x	x
Hayri Davas	x	x	x	x
Duran Karaca	1934	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1956 - 1962
Dündar Elbruz	1922 - 1973	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Mimarlık	1947 Mezunu
Edip Hakkı Köseoğlu	1904 - 1991	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1927 Mezunu
Edis Tezel	1941	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1959 - 1965
Elif Naci	1898 - 1988	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1914 - 1928 (Savaş nedeniyle ara vermiş)
Emel Erkmenol	x	x	x	x
Emin Hakarır	x	x	x	x
Ercüment Kalmık	1908 - 1971	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1929 - 1937 (Askerlik nedeniyle ara vermiş)
Erdal Alantar	1932	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1949 - 1956
Erdoğan Akın	x	x	x	x
Erdoğan Bakla	1939	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Seramik	1962 Mezunu
Erdoğan Değer	x	x	x	x
Ergin İnan	1943	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Resim	1964 - 1968
Ergün Başar	x	x	x	x
Erhan Dilligil	x	x	x	x
Erkut Uzelli	x	x	x	x
Erol Akyavaş	1932 - 1999	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1950 - 1952 (Bedri Rahmi Atölyesi konuk öğrenci)
Erol Olcay	x	x	x	x
Ersin Alok	1937	Özel	x	x
Eşref Üren	1897 - 1984	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1920 (Özel Öğrenci)
Fahir Aksoy	1916	Özel	x	x
Fahri Sümer	1942	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1965 Mezunu
Fahrunisa Zeid	1901 - 1991	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1920 Girişli
Faruk Cimok	1956	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1979 Mezunu

Fatma Arzık	x	x	x	x
Ferit Özşen	1943	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim - Heykel	1963 -1964 Resim / 1964 -1968 Heykel
Fevzi Karakoç	1947	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Resim	1968 - 1972
Figen Şekerci	x	x	x	x
Fikret Kolverdi	1920	Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi	Filoloji	x
Fikret Mualla	1903 - 1967	x	x	x
Fikret Otyam	1926	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1953 Mezunu
Fikret Ürgüp	x	x	x	x
Filiz Başaran Özyayten	1951	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Resim	1973 Mezunu
Füreyya Koral	1910 - 1997	Lozan ve Paris'te Seramik Çalıştı	Seramik	1950'ler
Füsün Erdem	x	x	x	x
Füsün Onur	1937	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Heykel	1960 Mezunu
Gaye Kazançgil	x	x	x	x
Gencay Kasapçı	1932	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1954 Mezunu
Göker Ulutaş	1934	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1954 - 1960
Gül Derman	1948 - 1994	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1971 Mezunu
Gülay Aygen	x	x	x	x
Gülsün Karamustafa	1946	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1963 - 1969
Gülşen Çalık	x	x	x	x
Gültekin Çizgen	1940	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Fotoğraf	Bir süre okudu
Gülüm Arıpek	x	x	x	x
Gündüz Gölönü	1937	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1961 Mezunu
Güner Eren	x	x	x	x
Güngör İblikçi	1936	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1959 Mezunu
Günseli Aru	x	x	x	x
Gürkan Çoşkun (Komet)	1941	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1960 - 1967
Gürol Sözen	1940	İstanbul Üniversitesi	Sanat Tarihi	x
Güzin Duran	1898 - 1981	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Habib Aydoğdu	1952	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1970 - 1974
Habib Gerez	1926	İstanbul Üniversitesi	Hukuk	x
Hakkı Anlı	1906 - 1990	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1932 Mezunu
Hale Sontaş	1943	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1962 - 1968
Halil Dinç	x	x	x	x
Halil Kıyıcı	x	x	x	x
Haluk Cemil Tanju	x	x	x	x
Haluk Sevimli	x	x	x	x
Haluk Tezozar	1942 - 1994	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Seramik	x

Hamit Görele	1900 - 1980	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Hamiye Çolakoğlu	1933	Floransa'da Seramik Teknolojisi Üzerine Çalıştı	Seramik	x
Hamza İnanç	1930	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1951 Mezunu
Hasan Akın	1942	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1969 Mezunu
Hasan Kavruk	1919 - 2007	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	x
Hasan Saltık	x	x	x	x
Haydar Durmuş	1945	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1965 Mezunu
Hayri Karay		İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi		
Hikmet Gökhan	x	x	x	x
Hikmet Onat	1882 - 1977	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1905 - 1910
Hüseyin Bilgin	1942	Samsun Eğitim Enstitüsü Resim -İş Bölümü	Resim	1973 - 1978 1978 - 1983 (GEE Resim-İş Bölümü)
Hüseyin Cahit Derman	1951	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Seramik	1979 Mezunu
Hüseyin Pariltan	1948	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1969 - 1975
Hüseyin Yüce	1928	Özel	x	x
Hüsnü Züher	x	Özel	x	x
Işık Arıburnu	x	x	x	x
Işık Bekman	x	x	x	x
Işıl Küçük	1942	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Heykel	x
İ. Cemal Karaburçak	1897 - 1970	Özel	x	x
İbrahim Demirel	1943	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Fotoğraf	1970 Mezunu
İbrahim Kalyon	x	x	x	x
İbrahim Safi	1898 - 1983	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1923 Mezunu
İkbal Moneim	x	x	x	x
İlgen Akçaylı	x	x	x	x
İlhami Demirci	1908 - 1976	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1925 - 1931
İlhan Berk	1918	Gazi Eğitim Enstitüsü	Fransızca	1945 Mezunu
İlhan Şurdum	1930	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
İmren Erşen	1940	Ankara Üniversitesi	Siyasal Bilimler Fakültesi	1967 - 1974 (Refik Epikman ve Lütü Günay'dan ders aldı)
İrfan Demirkol	x	Sinemacı	x	x
İrfan Önürmen	1958	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1987 Mezunu
İrfan Vurandamar	x	x	x	x
İskender Çağdaş	x	x	x	x
İsmail Altınok	1920	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1943 Mezunu
İsmail Biret	1934	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
İsmet Erci	x	x	x	x
Jale Gün	x	x	x	x

Jale Yasan	x	x	x	x
Jale Yılmabaşar	1939	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Seramik	1962 Mezunu
Jülide Atılmaz Ünal	1944	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1964 - 1969
Kadri Özeyten	1947	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Grafik	1973 Mezunu
Kadrünnisa Aydemir	x	x	x	x
Kamil Naim Kumaşçı	x	x	x	x
Kamil Şükun	x	x	x	x
Kayhan Keskinok	1923	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1942 - 1945
Kirkor Zarifyan	x	x	x	x
Kiyoteru Fujita	x	x	x	x
Coşkun Gürkan (Komet)	1941	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1960 - 1967
Korkmaz Çelik	x	x	x	x
Köksal Önem	x	Paris Sorbonne Üniversitesi	Güzel Sanatlar Estetiği	x
Kristin Saleri	1922 - 2006	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Kurt Kramer	x	x	x	x
Kuzgun Acar	1928 - 1976	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Heykel	1948 - 1953
Lerzan Bengisu	x	x	x	x
Leyla Gamsız Sarptürk	1921	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1933 Girişli
Leyla Onat	1943	Ankara Üniversitesi	İngiliz Dili ve Ed.	x
Lütfü Günay	1924	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1944 - 1949
Lütfi Ümit Tekelioğlu	x	x	x	x
M. Esad Subaşı	x	x	x	x
M. Turgut Tok'ad	1901 - 1988	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Macit Aray	x	Edebiyatçı	x	x
Mahmut Cuda	1904 - 1987	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1918 Girişli
Mahmut Karatoprak	1953	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Grafik	1973 Girişli
Makbule Necdet	x	x	x	x
Malik Aksel	1903 - 1987	Özel	x	x
Mediha Akarsu	x	x	x	x
Mehmet Aksoy	1939	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Heykel	1961 - 1967
Mehmet Ali Resimcioğlu	1930 - 1983	İzmir Sanat Enstitüsü	Resim	1946 - 1950
Mehmet Arpacık	x	Özel	x	x
Mehmet Güler	1944	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1965 Mezunu
Mehmet Güleriyüz	1938	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1966 Mezunu

Mehmet Gürbay	1920	Albay	Harita Mühendisliği	x
Mehmet Pesen	1923	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1948 Mezunu
Mehmet Taşbaş	x	x	x	x
Mehmet Uyanık	1946	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Seramik	1966 - 1968
Mehmet Yücetürk	1912 - 1990	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1935 - 1947
Mehmetcan Köksal	x	x	x	x
Melike Kurtiç Abasıyanık	1930	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Dekoratif Sanatlar	1955 Mezunu
Memiş Aslan	1949	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1969 - 1974
Mengü Ertel	1931 - 2000	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Dekoratif Sanatlar	x
Meral İkizler	x	x	x	x
Metin Ateş	x	x	x	x
Metin Ekiz	x	x	x	x
Metin Eoğlu	1927 - 1985	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1945 Girişli
Metin Haseki	1943	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Heykel	1964 - 1969
Mina Gökkan	x	x	x	x
Mithat Yılmaz	x	x	x	x
Muammer Durmuş	1944	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Resim	1967 Mezunu
Muhsin Kut	1938	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1969 Mezunu
Mustafa Asher	1926	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1946 - 1949
Mustafa Ata	1945	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1971 Mezunu
Mustafa Ayataç	1927	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1955 Mezunu
Mustafa Esirkuş	1921 - 1989	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1948 Mezunu
Mustafa Peker	x	x	x	x
Mustafa Pilevneli	1940	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Dekoratif Sanatlar	1957 - 1961
Muzaffer Akyol	1945	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1968 - 1974
Muzaffer İmrek	x	x	x	x
Mübeccel Küçükaksoy	x	x	x	x
Mübin Orhon	1924 - 1981	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi	x	1947 Mezunu
Müfide Çalık	1934	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Seramik	Konuk öğrenci
Müfit Çelik	1946	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	Konuk öğrenci
Mümtaz Yener	1918	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1935 Girişli
Münif Fehim Özerman	x	x	x	x
Münip Özben	1932	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1957 Mezunu
Müşerref Köktürk	1928	Özel	x	x
Müzdan Arel	1897 - 1986	x	x	x
Müzehher Bilen	1933	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1954 - 1960
Nadire Özalp	x	x	x	x

Nail Payza	1920 - 1996	Özel	x	x
Naile Akıncı	1923	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1952 Mezunu
Naime Saltan	1928	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	x
Nasip İyem	1921	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1939 Girişli
Nazif Topçuoğlu	1954	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Mimarlık	1976 Mezunu
Nazife Güleriyüz	x	x	x	x
Nazlı Ecevit	1900 - 1985	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1922 Mezunu
Necdet Kalay	1932 - 1986	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1954 - 1957
Necla Erk	x	x	x	x
Necla Özdemir	1935 - 1987	Özel	x	x
Nedim Günsür	1924 - 1994	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1942 - 1946
Nejad Melih Devrim	1923 - 1995	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1941 - 1946
Nejat Çelik	x	x	x	x
Nejat Gönenç	x	x	x	x
Nesteren Tamer	x	x	x	x
Neşat Fehmi Erdoğan	1948	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Seramik	1972 Mezunu
Neşet Günal	1923 - 2002	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1946 Mezunu
Nevbahar Aksoy	1952	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Resim	1975 Mezunu
Nevin Çokay	1930	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1947 - 1953
Nevin Göker Ulutaş	1934	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1954 - 1960
Nevin Özgür	x	x	x	x
Nevzat Kasman	x	x	x	x
Nezir Korkmaz	x	x	x	x
Nihad Darcan	1931	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi	Hukuk	x
Nihal Atamer	x	x	x	x
Nihat Akyunak	1922 - 1981	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1947 Mezunu
Nihat Kahraman	1951	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1972 Mezunu
Nilüfer Ermiş	x	x	x	x
Nimetullah Gerasim	1904 - 1986	Leningrad Güzel Sanatlar Akademisi	x	x
Niyazi Toptoprak	x	x	x	x
Nuran Erdemir	x	x	x	x
Nuri Abaş	1926	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1944 - 1950
Nuri İyem	1915 - 2005	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1940 - 1944
Nursen Karas	x	x	x	x
Nurtaç Özler	1944	Özel	x	x

Nurullah Berk	1906 - 1981	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1920 - 1924
Nusret Suman	1905 - 1978	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Heykel	x
Nûkhet Aksoy	x	x	x	x
Nûzhet Kutluğ	1932	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1953 Mezunu
Oğuz Fırat	1923	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi	Hukuk	1949 Mezunu
Okşan Yarsuvat	x	x	x	x
Orhan Arel	1926 - 1989	Özel	x	x
Orhan Ersoy	1928	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1957 Mezunu
Orhan Kurt	x	x	x	x
Orhan Peker	1926 - 1978	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1946 - 1951
Orhan Tamer	1928	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1953 Mezunu
Orhan Taylan	1941	Roma Güzel Sanatlar Akademisi	Dekoratif Resim	1965 Mezunu
Ozan Sağdıç	1934	Özel	x	x
Ömer Uluç	1931	Özel	x	1949 - 1953 (Nuri İyem Atölyesi'ne devam etti)
Özdemir Altan	1931	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1956 Mezunu
Özden Akbaşıoğlu	x	x	x	x
Özer Gürdeniz	x	x	x	x
Pelin Tolga	x	x	x	x
Perihan Balcı	x	x	x	x
Pertev Varlı	x	x	x	x
Peyman	x	x	x	x
Pınar Kutat Ekim	x	x	x	x
Ramis Aydın	1937	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1961 Mezunu
Rasin	1923	Hukuk Fakültesi	Hukuk	x
Raşit Kısacık	x	x	x	x
Refia Erden Çıray	x	x	x	x
Remzi Töremen	x	x	x	x
Reyhan Kaya	x	x	x	x
Reyhan Kunt	x	x	x	x
Rezzan Şenocak	x	x	x	x
Ruşen Dora	x	x	x	x
Ruth Yalın	x	x	x	x
Ruzin Gerçin	1929	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	İç Mimarlık	x
Rüya Ağaoğlu	x	x	x	x
Saadettin Çulan	1919	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1941 - 1946
Sabiha Erengönül	1941 - 1982	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Grafik	1962 Mezunu
Sabri Berkel	1907 - 1993	Belgrad Güzel Sanatlar Okulu Hazırlık Bölümü	Resim	1927 - 1928
Sabri Yurdakul	x	x	x	x

Sadi Diren	1927	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Seramik	1953 Mezunu
Saim Niyazi Nesnelioğlu	x	x	x	x
Saime Belir	x	x	x	x
Saldıran Özmen	1946	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1968 - 1973
Salih Acar	1927 - 2001	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	Mayıs 1905
Salih Kurtul.	x	x	x	x
Sami Güner	1915 - 1991	İstanbul Üniversitesi	Hukuk	x
Sefer Özdemir	x	x	x	x
Sefer Öztürk	1950	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Dekoratif Resim	1973 Mezunu
Selahattin Teoman	1901 - 1980	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1954 c.
Selçuk Toğul	1952	Boğaziçi Üniversitesi	x	x
Selim Turan	1915 - 1994	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1935 - 1938
Selma Arel	x	x	x	x
Selmin Başak	x	x	x	x
Sema Arıman	x	x	x	x
Semih Akdal	x	x	x	x
Seniye Fenmen	1918 - 1997	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1958 Mezunu
Sevgi Erdemir	x	x	x	x
Sevim Atatür	x	x	x	x
Sevinç Arman	x	x	x	x
Sinan Bıçakçioğlu	1931	Karikatürist	x	x
Sinan Ünal	x	x	x	x
Sitare Ağaoglu	x	x	x	x
Suzan Azbazdar	x	x	x	x
Sühendan Fırat	1929	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Süleyman Saim Tekcan	1940	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1961 Mezunu
Süleyman Şahin	1949	Özel	x	x
Süleyman Velioglu	1927	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	x	1946 - 1952 (1947 - 1950 yılları arasında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim dersleri aldı)
Şadan Bezeyiş	1926	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1951 Mezunu
Şahin Kaygun	1951 - 1992	İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu	Grafik	1973 Mezunu
Şelomo Sadak	x	x	x	x
Şenol Yoroğlu	1950	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1973 - 1978
Şeref Akdik	1899 - 1972	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1915 - 1925
Şermin Bezmen	x	x	x	x
Şinasi Barutçu	1906 - 1985	İstanbul Muallim Mektebi	x	x
Şinasi Türküstün	x	x	x	x
Şule Sönmez Çandar	x	x	x	x
Şükriye Dikmen	1918	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1948 Mezunu

Şükriye Işık	1931	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	İç Mimarlık	x
Temuçin Aygen	x	x	x	x
Teoman Madra	x	Fotoğraf Sanatçısı	x	x
Teoman Südor	1943	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1968 Mezunu
Tomur Atagök	1939	ABD Oklahoma Devlet Üniversitesi, California Sanat Koleji ve Berkeley Üniversitesi	Sanat Eğitimi	1962 - 1965
Tomurcuk Atagök Smith	x	x	x	x
Traje Dikmen	1925	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi	x	x
Tuncay Betil	1945 - 1988	Özel	x	x
Turan Enginoğlu	1953	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1977 Mezunu
Turan Erol	1927	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1947 - 1951
Turgay Betil	1940 - 1992	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Grafik	x
Turgut Akan	1930	Napoli Sanat Akademisi	x	1964 - 1966 (Konuk Öğrenci)
Turgut Atalay	1918 - 2004	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1936 - 1945
Turgut Pura	1922 - 1979	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Heykel	1948 Mezunu
M. Turgut Tok'ad	1901 - 1988	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Turgut Uzunömeroğlu	1934	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	x
Turhan Doyran	1926	Şair	x	x
Tülay Özçevik	x	x	x	x
Tülin Onat	1948	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1966 - 1971
Tülin Öztürk	1950	Boğaziçi Üniversitesi	Dilbilim	Özer Kabaş'tan ders aldı
Tülin Serpen	x	x	x	x
Türkan Göksan	1930	Özel	x	1963 - 1970 (Ercüment Kalmık Atölyesi'nde ders aldı)
Türkan Silay Rador	1940	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Tekstil	1965 Mezunu
Türkel Türegün	x	x	x	x
Utku Varlık	1942	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1961 - 1966
Ümit İmer	x	Tiyatro Oyuncusu	x	x
Ünal Cimit	1934 - 1993	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Vahdettin Erim	x	x	x	x
Veysel Günay	1948	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1969 Mezunu
Yahşi Baraz	1944	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Seramik	1964 - 1969
Yalçın Gökçebağ	1944	Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü	Resim	1963 - 1966
Yaman Kayıhan	x	x	x	x
Yaşar Bedri Özdemir	x	x	x	x
Yaşar Çallı	1941	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x

Yaşar Yenice	1931	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1954 Mezun
Yılmaz Kaini	x	x	x	x
Yusuf Başkaya	x	x	x	x
Yusuf Doğan	1956	Marmara Üniversitesi Dış Hekimliği	x	x
Yusuf Katipoğlu	1941	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1962 - 1968
Yusuf Taktak	1951	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1969 - 1979
Yüksel Arslan	1933	Sanat Tarihi Enstitüsü	Sanat Tarihi	1953 - 1956 (?)
Zafer Atamer	x	x	x	x
Zahide Özar	1906	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Zahir Güvemli	1913 - 2004	İstanbul Edebiyat Fakültesi	x	x
Zekai Orman	1949	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1973 Mezun
Zeki Çetinkaya	x	x	x	x
Zeki Kocamemi	1900 - 1959	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1916 - 1922
Zeki Kırıl	1927	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	1946 - 1952
Zerrin Bölükbaşı	1922	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Heykel	x
Zerrin Kehnemuyi	x	x	x	x
Zeynep Göle	x	x	x	x
Ziya Keseroğlu	1906 - 1975	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Resim	x
Zühtü Müridoğlu	1906 - 1992	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	Heykel	1924 - 1928
Zülküf Güneli	1946	İstanbul Teknik Okulu	Mimarlık	1969 Mezun

DEVLET RESİM HEYKEL SERGİLERİ	TARİH	YER / MEKAN	JÜRİ	ÖDÜLLER	DİĞER BİLGİLER	KAYNAKÇA
31. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	4 MAYIS 1970	ANKARA - GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	Başkan: Mehmet Önder (Kültür Müsteşarı) Üyeler: Nurullah Berk Sadı Çalik Refik Epikman Arif Kapitan Zuhra Müridoglu Egref Uzun Sergi Komitesi: Osman Zeki Oral	RESİM : Hasan Kapitan "Hastahayıp" Lutlu Güney "Komzda Yağanti" I. Ödülü : Mehmet Aksoy "Horoz" II. Ödülü : İsmail Hakkı Oral "Düğün" HEYKEL : I. Ödülü : II. Ödülü :	Açılış Milli Eğitim Bakanı tarafından yapılan sergide 210 resim, 36 heykel yer aldı.	Ankara Sanat, 50, Haziran 1970 : 4.
32. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	3 MAYIS 1971	ANKARA - GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	Başkan: Mehmet Önder (Kültür Müsteşarı) Üyeler: Malik Aksef Sadı Çalik Nesret Günel Adnan Turan Egref Uzun Suat Kemal Yetkin Sergi Komitesi: Osman Zeki Oral	RESİM : Ödülü : Eccliment Kalmık "Oyuncacı" Ödülü : Özdemir Altan "Genekçe" I. Ödülü : Sadı Özg "Metal Heykel" II. Ödülü : Şahin Özyılmaz "Soyut" HEYKEL : I. Ödülü : II. Ödülü :	Açılış Milli Eğitim Bakanı Şenaz Oral tarafından yapıldı. Sergide, 834 resimden 219'u, 114 heykelden 41'i sergilenmeye değer görülmüştür.	Ankara Sanat, 62, Haziran 1971 : 4.
33. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	2 MAYIS 1972	ANKARA - GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	Başkan: Önder (Kültür Müsteşarı) Üyeler: Mustafa Aslier Bursalı Hüseyin Gezer Zihni Müridoglu Adnan Turan Sergi Komitesi: Osman Zeki Oral	RESİM : Ödülü : Bedri Rahmi Eyüboğlu "Sanı Sarı" Ödülü : Mustafa Ayaş "Yörükler" Ödülü : Turgut Pura "Kuşlar" Ödülü : Mete Demirel "Tutan" HEYKEL : I. Ödülü : II. Ödülü :	Sergide, 619 resimden 204'ü, 86 heykelden 30' u sergilenmeye değer görülmüştür.	Ankara Sanat, 74, Haziran 1972 : 3.
34. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	3 MAYIS 1973	ANKARA - DEVLET GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	Başkan: Mehmet Önder (Kültür Müsteşarı) Üyeler: Mustafa Aslier Epikman Turan Erd Hüseyin Anka Özkan Suat Kemal Yetkin Sergi Komitesi: Osman Zeki Oral	BAŞARI ÖDÜLÜ: Nevzat Akoral "Güvercinlik", Malik Aksef "Yağır", Mustafa Ayaş "Mardirler", Şadan Bezyay "Satabur", Çiğir Burak "Eylemlerimiz, Şefik Bursalı "Ayden Çiğiraylı", Kuliyen", Eren Eyüboğlu "Bursatlar", Arslan Gündüz "Doğa ve İnsan", Hasan Kavrak "Kompozisyon", Kayhan Keskinok "Sencil", Hâkmet Oral "Yeminbale Sirtanlar", Osman Zeki Oral "Alapır", Adnan Turan "Tireli İçin Şarkar", Hüseyin Yüce "Peyzaj". HEYKEL : Namık Sevenç Akın "Formit", (bronz), Hayıralış Batmaz "Çeyrek" (seramik), Hakkı Karayıldoğlu "Bahar" (beton), Mehmet Uysal "Tari" (seramik). GRAFİK : Cemal Güvenç "Akşam" (sulu boyya), Müridde İsmail "Hayat Ağacı" (gravür)	Sergi Milli Eğitim Bakanı Tekin tarafından açılmıştır. Sergide, 134 yağlıboya, 70 sulu boyya, pastel, baskı, çin vb. resimle 28 heykel yer almıştır. 20 Başarı Ödülü'nün üç ayrı gruba eği biçimde dağıtılacağı duyurulmuş, yağlıboya resim türünde 14, grafik türü yapıtlarda 2, heykel alanında 4 başarı ödülü verilmiştir. NOT: Sergide sulu boyya, gravür gibi teknikler "grafik" olarak sayılmıştır.	Ankara Sanat, 86, Haziran 1973 : 3.
35. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	2 MAYIS 1974	ANKARA - SERGİ EVİ (OPERA BİNASI)	Başkan: Bakur Güvenç (Kültür Müsteşarı) Üyeler: Bedri Rahmi Eyüboğlu Hüseyin Gezer Müridde İsmail Çiğir Polat (y. Arif Kapitan) Adnan Turan Sergi Komitesi: Osman Zeki Oral	BAŞARI ÖDÜLÜ: Alkan Adalı (Sahmaran), Özdemir Altan (Haber), Nejat Akkan (Halk Dokuyanlar), Nevzat Akoral (Güvercinli Fıgür), Rıza Şenluna Avcıgil (Hasat), Abidin Elderoğlu (Kompozisyon), Alkan Güman (Dünya Yaratılışı), Ergin İnan (Görünür Çiğir), Hâkmet Oral (Ağap Ev), Tulin Öztürk (Soğan Ekme), Mehmet Yüce (Algaloca'da Plaj). HEYKEL : Nevide Çökaydan (Form), Metin Haskı (Kompozisyon - Kumaş), Fusun Oral (Mekânîk Heykel), Seyhan Topaz (Halk Bana İçin Kompozisyon). BASKI : Mustafa Aslier (Çocuklar), Tomur Atagök (Şişe ve Kadeşler, Dağlardan İnen Ruhan)		Ankara Sanat, 98, Haziran 1974 : 3.
36. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	2 MAYIS 1975	ANKARA - DEVLET GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	Başkan: Mehmet Özel (Güzel Sanatlar Genel Müdürü) Üyeler: Nevzat Akoral Sabri Berkel Sadı Çalik Devrim Edil Mustafa Pilevneli Adnan Turan Sergi Komitesi: Osman Zeki Oral (Ankara) Rahmi Arntemiz (İstanbul) Cavir Atmaca (İzmir)	BAŞARI ÖDÜLÜ : Ünsal Tokar, Arif Kapitan, Halil Akdeniz, Ergin İnan, İsmail Altınok, Hamza İnanç. HEYKEL : Koray Arık, Mete Demirel GRAFİK ve SULUBOYA : Mehmet Güler, Hüseyin Bilgin	Resim dalında 534 sanatçının 860 yapıtından 200 ü heykel dalında ise 72 heykeltıraşın 88 yapıtından 34 ü sergiye kabul edilmiştir.	Milliyet Sanat, 131, 9 Mayıs 1975 : 18.
37. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	3 MAYIS 1976	ANKARA - DEVLET GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	Başkan: Akay (Bakanlık Müşaviri) Üyeler: Halil Akdeniz Burhan Alkar Reşat Atalık Mustafa Ayaş İsmet Kavrak Komite: Osman Zeki Oral (Ankara) Rahmi Arntemiz (İstanbul) Turgut Pura (İzmir)	BAŞARI ÖDÜLÜ: Silva Arıtekyan, İbrahim Örs, Güngör Tamer, O. Başri Ersoy, Fikri Çantürk, İbrahim Bortuş, İsmail Şindum, Adnan Turan. HEYKEL: Enol Kınalı, Ahmet Karakaş.		37. Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu, Ankara: Mars Matbaası, 1976.
38. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	4 MAYIS 1977	ANKARA - DEVLET GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	Başkan: Bahattin Akay (Bakanlık Müşaviri) Üyeler: Reşat Atalık Burhan Alkar Bursalı Günay Hasan Güngör Kavrak Tamer Komite: Osman Zeki Oral (Ankara) Muzaffer Doğan Erntemiz (İstanbul) Turgut Pura (İzmir)	BAŞARI ÖDÜLÜ: Ahmet Keskin, Cavir Atmaca, Numan Arslan, Aslı Tüz, M. Zahir Büyükkışlayen, İrfan Kızılgil, Çiğir Vela Öztürk, Nurgün Güney. HEYKEL: Ali Sae Kızılgil.		38. Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu, Ankara: Mars Matbaası, 1977.
39. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	5 MAYIS 1978	ANKARA - DEVLET GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	Başkan: Mehmet Özel Üyeler: Turan Erd Orhan Taylan Özdemir Altan Veynel Güney Tamer Bağcıoğlu Ergin İnan Sergi Komitesi: Osman Zeki Oral (Ankara) Turgut Pura (İzmir) Muzaffer Doğan Erntemiz (İstanbul)	BAŞARI ÖDÜLÜ: Bakur Naci İsmiyeli, Hüsamettin Kögen, Kadri Özyeten, Devrim Erdi, Hüseyin Yüce, Osman Dinç, Hayati Misman, Kayhan Keskinok, Tamer Akalınç. HEYKEL: Enol Kınalı, İbrahim Abay.		Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan doküman.

40. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	6 MAYIS 1979	ANKARA - DEVLET GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	Üyeler: Deepa Ermez Hali Akdeniz Cihat Aral Tamer Başoğlu Zafer Gençaydın Kaya Özcançın Erol Eİ Kayhan Keskinok Gülen Ekin Sergi Komiserleri: K. Tunç Tanrıkt Hüseyin Bilgin	BAŞARI ÖDÜLÜ: RESİM: Aydın Ayan, Seyyit Bozdoğan, Murgide İçmeli, Hüseyin Bilgiç, Adem Genç, İbrahim Örs, Cemal Bingöl, Veynel Günay HEYKEL: Mehmet Aksoy, Remzi Savatç		Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan doküman.
41. DEVLET RESİM HEYKEL SERGİSİ	29 EKİM - 29 KASIM 1980	ANKARA DEVLET GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	Başkan: Mehmet Özel Üyeler: Haluk Tezcanar Necdet Kaley Tamer Başoğlu Namık Sevinç Arıkan Kaya Özcançın Özdemir Altan Hüseyin Bilgin Turan Erol Sergi Komiserleri: M. İhsan İla Zeynep Yasa	BAŞARI ÖDÜLÜ: RESİM: Sabri Akça, Fikri Cantürk, Hamit Görele, Mustafa Aynaz, Yusuf Çöloğlu, Şefik Bursalı, Zafer Gençaydın.		41. Devlet Resim ve Heykel Sergisi Kataloğu- Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayını, 29 Ekim - 29 Kasım 1980.

SANATÇI (LAR)	SERĞİ BİÇİMİ	SERĞİ TÜRÜ	SERĞİ ADI	TARİHİ (AY)	TARİHİ (YIL)	SERĞİ MEKANI	ADRESİ	ŞEHİR / ÜLKE	DİĞER BİLGİLER	KAYNAK
M. Turgut Tok'ad	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1970	Harbiye Modern Galerisi		İstanbul		Anonim 1970a : 6
Nuri İyem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970b : 6.
Füreya Koral	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		6 – 14 Ocak	1970	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1970c : 6.
Necdet Kalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		7 – 21 Ocak	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970c : 6.
Ercüment Kalmık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		5 – 24 Ocak	1970	Galeri I		İstanbul		Anonim 1970c : 6.
R. A. Jitomirsky	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1970	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		İstanbul		Anonim 1970ç : 6.
Deniz Aysal	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		22 Ocak – 6 Şubat	1970	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Anonim 1970d : 6
Leyla Gamsız Sarptürk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		26 Ocak – 7 Şubat	1970	Galeri I		İstanbul		Anonim 1970d : 6
Kirkor Zarıfyan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		22 Ocak – 5 Şubat	1970	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Anonim 1970d : 6
Sevinç Arman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		22 Ocak – 5 Şubat	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970e : 6
Reyhan Kaya	Kişisel sergi (Yurt içi)	Tekstil		Şubat	1970	Türk - Alman Kültür Merkezi		İstanbul		Anonim 1970f : 6
Judith Asa	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1970	Harbiye Modern Galerisi		İstanbul		Anonim 1970f : 6
Hasan Kavrak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		14 – 26 Şubat	1970	Galeri I		İstanbul		Anonim 1970g : 6
Ferit Özcan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		26 Şubat – 10 Mart	1970	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1970g : 6
Mehmet Aksoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Şubat	1970	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1970h : 6
Selim Turan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		28 Şubat – 10 Mart	1970	Galeri I		İstanbul		Anonim 1970h : 6
Ahmet Uzelli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		7 – 20 Mart	1970	Harbiye Modern Galerisi		İstanbul		Anonim 1970ı : 6
Selim Turan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1970	Galeri I		İstanbul		Anonim 1970ı : 6
Jale Yasan	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Mart	1970	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1970i : 6
Hale Sontaş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Halı-Resim		Nisan	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970j : 6
Füreya Koral	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		26 Nisan – 13 Mayıs	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970k : 6
Ayetullah Sümer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		25 Nisan – 8 Mayıs	1970	Harbiye Modern Galerisi		İstanbul		Anonim 1970k : 6
Müfide Çalık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		6 – 14 Mayıs	1970	Or-an Yapı Endüstrisi Merkezi		İstanbul		Anonim 1970l : 6
Jülide Atılmaz Ünal	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1970	Galeri I		İstanbul		Anonim 1970l : 6
Süleyman Velioglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1970	Galeri I		İstanbul		Anonim 1970l : 6
Traje Dikmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1970	Galeri I		İstanbul		Anonim 1970m : 6
İrfan Vurandamar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1970	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1970m : 6
Agop Arad	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970n : 6
Ziya Keseroglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1970	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul		Anonim 1970b : 6
Nuri İyem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970s : 6

Atilla Galatalı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970s : 6
Seniye Fenmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1970	Darüşsafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1970s : 6
Rasin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak 1970	1970	Darüşsafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1971a : 6
Bedri Rahmi Eyüboğlu ve 32 Öğrencisi	Karma sergi (Yurt içi)	Baskı		Ocak 1970	1970	Beyoğlu Narmanlı Yurdu		İstanbul		Anonim 1970a : 6.
Hüseyin Bilişik, Zehra Kaptan, Cihat Aral	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		6 – 24 Şubat 1970	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970f : 6
Ayetullah Sümer ve Öğrencileri	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		21 Şubat – 6 Mart	1970	Harbiye Modern Galeri		İstanbul		Anonim 1970g : 6
Abidin Dino,Avni Arbaş, Cihat Burak, Hüseyin Yüce, Nejad Melih Devrim, Selim Turan, Rasin	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan 1970	1970	Galeri I		İstanbul		Anonim 1970k : 6
Haluk Tezoner ve Tankut Öktem	Ortak sergi (Yurt içi)	Heykel-Seramik		Nisan 1970	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970k : 6
Ruzin ve Atilla Galatalı	Ortak sergi (Yurt içi)	Seramik		23 – 30 Mayıs	1970	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul		Anonim 1970m : 6
Utku Varlık, Müfide Çalık, Ali Faik, Berjiau	Karma sergi (Yurt içi)	Karma		29 Mayıs – 13 Haziran	1970	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1970ö : 6
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Heykel – Resim	Çağdaş Amerikan Küçük Heykel ve Resim Sergisi	15 – 24 Aralık	1970	Türk–Amerikan Derneği		Ankara		Anonim 1970r : 6.
Fikret Mualla	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Mayıs	1970	Paris Türk Turizm Bürosu		Paris		Anonim 1970o : 6.
Oğuz Fırat	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Haziran	1970	Galeri Palette Röderhaus		Batı Almanya		Anonim 1970p : 6
Rasin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1971	Galeri I		İstanbul		Anonim 1971a : 6
Orhan Tamer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1971a : 6
Salih Acar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1971	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul		Anonim 1971b : 6
Hüseyin Bilişik	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1971b : 6
Tangül Akakıncı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		7 - 23 Ocak	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1971b : 6
Mehmet Yüceltürk	Ödüllü sergi (Yurt dışı)	Resim	VI. Uluslararası Monaco Çağdaş Kültür Şenliği	Ocak	1971	Monte Carlo Kongre Sarayı		Monaco	Sanatçı bu şenlikte "Seçkinlik Diploması" ile ödüllendirilmiştir.	Anonim 1971c : 6
Zahide Özar	Ödüllü sergi (Yurt dışı)	Resim	VI. Uluslararası Monaco Çağdaş Kültür Şenliği	Ocak	1971	Monte Carlo Kongre Sarayı		Monaco		Anonim 1971c : 6
Cihat Burak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1971	Galeri I		İstanbul		Anonim 1971ç : 6
Kristin Saleri	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1971ç : 6
Güzin Duran	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1971	T.T.O.K. Merkezi		İstanbul		Anonim 1971ç : 6
Anton Lehmden	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik - Resim		Ocak	1971	Sant Georg Avusturya Lisesi Salonu		İstanbul		Anonim 1971ç : 6
Orhan Peker, Duran Karaca, Ömer Uluç, Türkan Sılay Rador, Nadide Pamir,Nazım Özel, Turan Erol, Kadir Ata, Ali Demir, Mustafa Ayaz, Müşerref Köktürk, Mükerrerrem Mungan, Ferit Özgen, Mete Demirbaş, Turgut Pura, Tamer Başoğlu	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Heykel - Resim	I. TRT Resim ve Heykel Yarışması	1 - 15 Mart	1971	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Anonim 1971d : 6
Ömer Uluç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		19 Şubat - 10 Mart	1971	Galeri I		İstanbul		Anonim 1971e : 6

Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	Güzel Sanatlar Birliği 48. Yıl Sergisi	Şubat	1971	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Anonim 1971e : 6	
Türkel Türegün	Kişisel sergi (Yurt içi)	Kabartma Resim		Şubat	1971	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul	Anonim 1971f : 6	
Naile Akıncı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1971f : 6	
Güngör İplikçi	Kişisel sergi (Yurt içi)	Gravür		Mart	1971	Alman Kültür Merkezi		İzmir	Anonim 1971g : 6	
Necdet Kalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1971	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul	Anonim 1971h : 6	
Ayla	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1971h : 6	
Şahin Kaygun	Kişisel sergi (Yurt içi)	Şiir - Resim		Mart	1971	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul	Anonim 1971h : 6	
Nusret Suman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Nisan	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1971k : 6	
Mustafa Pilevneli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Nisan	1971	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul	Anonim 1971k : 6	
Mediha Akarsu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		16 - 26 Nisan	1971	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul	Anonim 1971l : 6	
Mustafa Ata	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1971	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul	Andak 1971c : 6	
Füreya Koral	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Mayıs	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Andak 1971ç : 6	
Balkan Naci İslimyeli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Andak 1971ç : 6	
Ali Atmaca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1971	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul	Andak 1971ç : 6	
Necdet Kalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1971	Alman Kütüphanesi Galerisi		İzmir	Anonim 1971m : 6	
Fahir Aksoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Andak 1971d : 6	
Can Göknil	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Haziran	1971	Türk Amerikan Kültür Demeği		Amerika	Andak 1971d : 6	
Işık Arıburnu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		7 - 15 Haziran	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1971n : 6	
Mehmet Pesen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1971	Özel A.B.C. Lisesi Sergi Salonu		İstanbul	Andak 1971f : 6	
Kristin Saleri	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Temmuz	1971	Ora Galerisi		Atina	Anonim 1971b : 6	
İsmail Hakkı Toygar, Hakkı İzzet ve Jale Yılmazbaşar	Karma sergi (Yurt dışı)	Seramik	Uluslararası Seramik Sergisi	Temmuz	1971	Victoria - Albert Müzesi		Londra	Anonim 1971p : 6	
Ali Demir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Temmuz	1971	Ayasofya Önü		İstanbul	Anonim 1971hp : 6	
Şeref Akdik, Nevzat Akoral, İsmail Altınok, Hasan Vecih Bereketoğlu, Nurullah Berk, Cemal Bingöl, Şefik Bursalı, Mahmut Cuda, İbrahim Çallı, Cevat Dereli, Feyhaman Duran, Refik Epikman, Turan Erol, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Nedim Günsür, Halil Paşa, Ömer Hatipoğlu, Naciye İzbul, Zeki Faik İzer, Arif Kaptan, Hasan Kaptan, İhsan Cemal Karaburçak, Gencay Kasapoğlu, Oya Katoglu, Ziya Keseroğlu, Zeki Kocamemi, Müşerref Küktürk, Hikmet Onat, Osman Zeki Oral, Orhan Peker, Cemal Tollu, Eşref Üren, Melahat Üren, Turgut Zaim	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim	"Çağdaş Türk Resminden Panaroma"	Eylül	1971	Granet Müzesi	Aix-en Provence / Fransa	Fransa	Sergi Dışişleri Bakanlığı Kültür Dairesi tarafından Fransa'nın Aix-en Provence Kenti' nde düzenlenen "IV. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi" kapsamında "Çağdaş Türk Seramiği Sergisi", "Türk Etnografik Eserleri Sergisi" ve "Eski Türk Eserlerinin Fotoğraf Sergisi" ile birlikte düzenlenmiştir.	Borcaklı 1971 : 13 - 21
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	Mezunlar Sergisi	Temmuz	1971	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Anonim 1971r : 6	
Seniye Fenmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Seramik		Ekim	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1971t : 6	
Celal Uzer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1971	Harbiye Modern Galeri		İstanbul	Anonim 1971t : 6	
Necdet Kalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1971	Amerikan Haberler Merkezi	Tepebaşı - Beyoğlu	İstanbul	Anonim 1971t : 6	

Ali Sami Boyar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1971	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1971u : 6
Metin Haseki	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		15 - 30 Kasım	1971	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1971ü : 6
Nurullah Berk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1971	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1971ü : 6
Orhan Peker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1971	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1971aa : 6
Ali Atmaca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık 1971	1972	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Anonim 1972a : 6.
Türkan Sılay Rador ve Gül Derman	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		31 Ocak - 12 Şubat	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1972b : 6.
Birim Bozok	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1972c :6
Duran Karaca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak - Şubat	1972	Alman Kütüphanesi Galerisi		Ankara		Anonim 1972ç : 6.
Burhan Uygur	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Hayalperest Kuş 3"	Şubat	1972	Harbiye Şehir Tiyatrosu Galerisi		İstanbul		Anonim 1972d : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Baskı	Çağdaş Amerikan Baskıları Sergisi	11 - 16 Şubat	1972	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul		Anonim 1972e : 6.
Bedri Rahmi Eyüboğlu	Retrospektif (Yurt içi)	Resim		Şubat	1972	Narmanlı Yurdu	Beyoğlu Tünel No: 1	İstanbul		Anonim 1972f : 6.
Devrim Erbil	Ödüllü sergi (Yurt dışı)	Resim	Akdeniz Ülkeleri Ressamları Uluslararası Yarışması	Şubat	1972	Bilinmiyor		İskenderiye	Sanatçı bu yarışmada "İkincilik Ödülü" almıştır.	Anonim 1972g : 6
Şerefınur Ayiter,İsmail Altınok,Silva Arakelyan, Mümtaz Bolmen,Güney Hastemoğlu,Mehmet Hikmet, Seta Hıdıs,Jak Katalan,Osman Oral,Dilek Uçler,Mehmet Yüçetürk,Hilda Yosimayan,Lilo Verdi	Ödüllü sergi (Yurt dışı)	Resim	7. Uluslararası Monaco Çağdaş Kültür Şenliği	Şubat	1972	Monte Carlo Kongre Sarayı		Monaco	"Monaco Şehir Ödülü" , "İstanbul" adlı tablosuyla Lilo Verdi'ye verildi.	Anonim 1972h : 6
Saim Resnelioğlu,Zahide Özar,Zeki Kral,Ali Çelebi,Mazhar Olgun,Feridun Saraçoğlu,Munip Özmen,Hilal Şanda,Saime Belir,Mehmet Gürbay,Birim Bozok,Mesut Ültaş,Kristin Saleri,Cavit Atmaca,İlhan Ugan,İlhami Demirci,Şemsi Arel,Maide Arel,Turgut Atalay,Nermin Faruki, Saadet Zafir,Mümtaz Yener, Naille Akıncı, Jale Yasan, Abdullah Çizgen,Semiha B. Ayata,Adil Doğançay ve Muhtar Aytel.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	Türkiye Ressamlar Cemiyeti 36. İstanbul Sergisi	Mart	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1972i : 6
Zafer Atamer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1972	Harbiye'deki Şehir Tiyatroları Galerisi		İstanbul	20 adet yapıt sergilenmiştir.	Anonim 1972i : 6
Naille Akıncı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1972	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Anonim 1972j : 6
Fikret Ürgüp	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1972	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul	Bir iş adamı tarafından sergideki bütün yapıtlar satın alınmıştır.	Anonim 1972l : 6
Avni Arbaş,Agop Arad,Fikret Andoğlu,Alkimini,Ferruh Başağa,Aliye Berger, Birim Bozok,Cihat Burak,Ali Bütün, Nevin Çokay, Mufide Çalık, Metin Eiloğlu, Altan Erbulak, Mengü Ertel, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu,Fıreyya, Aloş Germaner, Gündüz Göllüni,İkbal,Nasip İyem,Nuri İyem,J. Karaburçak, Kuzgun, Reyhan Kunt, Fikret Mualla, Orhan Peker, Rasin, Nusret Suman, Tangül, Ömer Uluç, Burhan Uygur, Fikret Ürgüp	Karma sergi (Yurt içi)	Resim -Heykel	Adalet Cimcoz'u Anma Sergisi	15 Mayıs-15 Haziran	1972	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul	Sergideki yapıtlar "Adalet Cimcoz Bursu" için bağışlanmıştır.	Andak 1972a : 6.
Peyman ve Mesut Ültaş	Ortak sergi (Yurt içi)	Mask ve Resim		Mayıs	1972	Er Galerisi	İstiklal Cad. Asmalımescit Deva Çıkması No:7 Daire : 3	İstanbul	Er Galerisi, seramik sanatçısı Lerzan Öke'nin 1972'de açtığı yeni bir galeridir.	Andak 1972a : 6.

Mehmet Pesen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Esirkuş 1972a : 6.
Mehmet Taybası	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel	"4. Soyut Heykel Sergisi"	25 Mayıs - 9 Haziran	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1972b : 6.
Tülin Serpen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1972b : 6.
Aliye Berger	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1972b : 6.
Ayfer Yılgar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1972	Galatasaray Lisesi Galerisi		İstanbul	Sergide Erzurum'un tarihi anıtlarının canlandırıldığı 29 yağlıboya resim yer almıştır.	Andak 1972b : 6.
Fahir Aksoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		25 Mayıs-10 Haziran	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1972r : 6.
Hamza İnanç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1972c :6
Nazife Güleriyüz	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Haziran	1972	La Galerie du Sion		İsviçre		Andak 1972ç : 6
Fahrunisa Zeid	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim	"Portreler ve Soyut Resimler"	Haziran	1972	Galerie Katia Granoff	Cumhurbaşkanlığı Sarayı (Elysee)'nın Arkasında.	Paris		Anonim 1972s : 6
Bilinmiyor	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim - Fotoğraf	Akbank Resim ve Fotoğraf Yarışması / "Tabiat Güzellikleri ve Tarihi Sanat Eserleri"	Temmuz	1972	Bilinmiyor		İstanbul	Yarışmada, Resim Dalında Birincilik Ödülünü ; Lilo Verdi "Poyraz Koyu", Mansiyon Ödüllerini; Şemsettin Arel"Van Gogh", Özdemir Altan "Dolmabahçe'nin Kapısı", Ragıp Gökçan "Kariye Camii", Türkan Kuran "Aspendos" adlı yapıtlarıyla almıştır.	Anonim 1972ş :6
Demet Hamzaoğlu	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Gravür	Uluslararası II. Çağdaş Tahta Gravür Sergisi	23 Temmuz - Kasım	1972	Ugo da Capri	Capri Kenti.	İtalya		Anonim 1972u : 6
Nasip İyem	Sempozyum	Seramik	I Uluslararası Seramik Sempozyumu	26 Ağustos - 26 Eylül	1972	Bassano del Grappa Kenti		İtalya		Sezer 1972a : 6
Metin Eloğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Şiir		15 - 20 Eylül	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1972b : 6
Süleyman Velioglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Serginin teması "İnsanın Yalnızlığı" dır.	Sezer 1972e : 6
Müzehher Bilen	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Ekim	1972	Bilinmiyor		Paris		Daponte 1972a : 6.
Niyazi Toptoprak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1972	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1972f : 6.
Can Göknil	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Kasım	1972	Total Media Galerisi		New York		Anonim 1972v : 6
Mustafa Asher	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Gravür		Kasım	1972	Tahran ve Manheim		İran ve Almanya	Sanatçı Kasım ayı içinde hem Tahran'da hem Mainheim'da sergi açmıştır.	Sezer 1972g : 6
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt dışı)	Gravür	"Çağdaş Türk Gravür Sanatı 72"	Kasım 1972	1972	Mainheim		Almanya	Dışişleri Bakanlığı tarafından düzenlenen sergi Mainheim'dan sonra Amerika ülkelerinde de gösterilecektir.	Sezer 1972g : 6
Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Öğrencileri	Karma sergi (Yurt içi)	Kartpostal	"Yazmalar ve Yılbaşı Kutlama Kartları Sergisi"	Aralık 1972	1972	Narmanlı Yurdu	Beyoğlu Tünel No: 1	İstanbul		Anonim 1972y : 6
Atilla Bayraktar, Remzi Rasa, Müzehher Bilen	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim		Aralık	1972	Galeriye Tivey - Faitcon Galerisi		Paris		Daponte 1972b : 6.
Gündüz Gölönü	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		2 - 17 Aralık	1972	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1972z : 6.
Ali Atmaca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		8 - 26 Ocak 1973	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973a : 6.
Rasin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1973	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Sezer 1973b : 6
Nilüfer Ermiş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		8 - 25 Ocak	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973c : 6
Pertev Varlı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		9 - 25 Ocak	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973c : 6

Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Heykel	Türkiye Heykeltıraşlar Derneği Sergisi	10 - 25 Ocak	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Türkiye Heykeltıraşlar Derneği'nin Cumhuriyet'in 50.yılı nedeniyle düzenlediği sergiye 17 sanatçı 35 heykelle katılmıştır.	Sezer 1973c : 6
İsmail Hakkı Toygar,Mehmet Uyanık,Sadi Diren,Beril Anlanmert, Mediha Akarsu,Jale Yılmazbaşar,Haluk Tezonar, Ruzin Galatalı, Atilla Galatalı, Filiz Özgüven, Erdiñ Bakla	Karma sergi (Yurt içi)	Seramik		17 - 31 Ocak	1973	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul	Amerikan Sanat Konseyi'nin düzenlediği "1972 Uluslararası Seramik Sergisi" ne katılan 30 parça seramikle birlikte, Türk sanatçıların yapıtları da sergilenmiştir.	Sezer 1973c : 6
Nedim Günsür	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		26 Ocak - 9 Şubat	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973ç : 6.
Peymen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Mask		Şubat	1973	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul	Sanatçının 22. kişisel sergisidir.	Sezer 1973d : 6
Nedim Günsür,Nevin Çokay,Özden Akbaşoğlu,Leyla Gamsız, Mehmet Pesen,Mustafa Esirkuş	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Onlar Grubu" Sergisi	12 - 27 Şubat	1973	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Sezer 1973e : 6.
Mustafa Ayataç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1973	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Sezer 1973e : 6.
Ayhan Kurtoglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Şubat	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973e : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"Erdogan Değer'e Yardım Sergisi"	Mart	1973	Türk - Alman Kültür Merkezi		İstanbul		Sezer 1973f : 6
Adnan Çoker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Siyah Simetri"	21 Mart - 2 Nisan	1973	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul		Anonim 1973a : 6
Nuri İyem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Sergide sanatçının yüzden fazla yaptığı yer almıştır.	Sezer 1973g : 6
Lerzan Bengisu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		2 - 17 Nisan	1973	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Sergide onüç adet ağaç, bakır, bronz, demir heykel yer almıştır.	Karadeniz 1973a : 6
Aydemir Gökmen,Gülsün Erbil,Mehmet Alagöz,Mehpare Aksoy, Memiş Arslan, Mete Utkuutğ, Sadık Altınok.	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"Darüşşafaka Sanat Yarışması" Sergisi	1 - 15 Nisan	1973	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul	Sergi, Darüşşafaka Cemiyeti tarafından Cumhuriyet'in 50. inci Yılı nedeniyle düzenlenmiştir.Cemiyet birden fazla sergi düzenleyerek bu sergilere katılan sanatçılar arasından belirlenen isimlere ödül vermeyi amaçlamaktadır. Ödüllü yarışmanın ölçütü, yarışmacıların 35 yaşından büyük olmamaları ve o yıl içinde Darüşşafaka Galerisi'nde yapıt sergilemiş olmalarıdır. Yarışma Ekim ayı içinde sonlandırılacak ve ödül alanlar belli olacaktır.	Anonim 1973b : 6.
Emin Mustafa,İsmail Kamil, Mehmet Uluhan, Taylan Şehitali,Türksef Rıfat	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim	"Darüşşafaka Sanat Yarışması" Sergisi	16 - 30 Nisan	1973	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul	Bu sergi de Darüşşafaka Cemiyeti tarafından Cumhuriyet'in 50. inci yılı nedeniyle düzenlenmiştir ve bu ikinci sergiye Kıbrıslı beş sanatçı katılmıştır.	Anonim 1973b : 6.
Kadrünnisa Aydemir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Karşıkk Malzeme		Nisan	1973	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Sergide Güllhane Parkı'ndan, Belgrat Ormanları'ndan toplanmış kestane ağaçlarından kalıntılarla ondokuz parça ve anahtar gibi atık malzemeler kullanılmıştır.	Karadeniz 1973b : 6
Hayri Davas	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		25 Nisan - 9 Mayıs	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973h : 6
Behçet Gürcan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		25 Nisan - 9 Mayıs	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973h : 6
İsmail Türemen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		25 Nisan - 9 Mayıs	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973h : 6
DTGSYO Öğretim üyeleri ve öğrencileri	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	DTGSYO Sergisi	Temmuz - 15 Eylül	1973	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul	DTGSYO' nun Cumhuriyet'in 50. yılı nedeniyle düzenlediği sergi Balıkesir, Eskişehir, Kütahya, Uşak ve İstanbul'da olmak üzere 12 kez tekrarlanmış, son sergi DTGSYO'nun Beşiktaş'taki binasında açılmıştır.	Sezer 1973i : 6

Orhan Tamer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Temmuz	1973	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Sezer 1973i : 6
Aydın Bilgin, Zekai Ormancı, Yusuf Taktak, Mehmet Karagöz, Edip Perili, Bihrat Mavitan (bilinenler)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Karma	DGSA "Andiçen Ödülleri" Sergisi	Temmuz	1973	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Andiçen Ödülleri,Ankara'da bir kanser Hastanesi yaptıran Ahmet Andiçen adına DGSA tarafından verilmektedir. Ödüller, resim, heykel,mimari ve dekorasyon alanlarında verilmektedir. Her alanın kendi jürisi bulunmaktadır. Buna göre resim dalında jüri üyeleri; B.R. Eyüboğlu, Neşet Günal, Adnan Çoker,Devrim Erbil ve Dinçer Erimez'dir. Birincilik ödülünü Aydın Bilgin "çocuk ve mekan" konulu resmiyle, ikincilik ödülünü Zekai Ormancı, üçüncülük ödülünü iseYusuf Taktak almıştır. Heykel dalında jüri üyeleri; Zühtü Müritoğlu, Şadi Çalık ve Hüseyin Gezer'dir. Birincilik ödülünü Mehmet Karagöz, ikincilik ödülünü Edip Perili, üçüncülük ödülünü ise Bihrat Mavitan almıştır.	Sezer 1973j : 6
Cihat Burak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		18 Temmuz-31 Ağustos	1973	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Sezer 1973k : 6
Bedri Rahmi Eyüboğlu,Eren Eyüboğlu,Mehmet Pesen,Hasan Kavruk,Metin Eloglu, Mustafa Esirkuş,Nedim Günsür,Birim Bozok,Nükhet Aksoy, Cihat Burak.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		15 Eylül - 26 Ekim	1973	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Sezer 1973m : 6
Gürol Sözen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"1919 / 1923 - Destan"	1 - 15 Ekim	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973m : 6
Gül Derman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		2 - 16 Ekim	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973n : 6
Türkan Silay Rador	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		3 - 16 Ekim	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973n : 6
Tangül Akakıncı, Devrim Erbil, Dinçer Erimez, Turan Erol, Mustafa Esirkuş, Nedim Günsür, Kayhan Keskinok, Mustafa Ashier, Mustafa Ayaz, Saime Belir, Necdet Kalay, Osman Z. Oral, Mustafa Pilevneli, İhsan Turan, Celal Tutant, Yaşar Sami Gököz, Zerrin Bölükbaşı ve Haluk Tezonar (bilinenler)	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi"	Ekim 2006	1973	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Sergi, Cumhuriyet'in 50. Yılı Kutlamaları nedeniyle Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na bağlı. Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenmiş. Devlet Bakanı"nın başkanlığında oluşturulan jüride Cevat Dereli, Abidin Eldereğlu, Hüseyin Gezer, Neşet Günal, Haluk Karayığıoğlu, Orhan Peker görev almıştır. Jürinin değerlendirmesi sonucu resim dalında ; Tangül Akakıncı, Devrim Erbil, Dinçer Erimez, Turan Erol, Mustafa Esirkuş, Nedim Günsür, Kayhan Keskinok "Altınık ve Cumhuriyet Ödülü" ; Mustafa Ashier, Mustafa Ayaz, Saime Belir, Necdet Kalay, Osman Z. Oral, Mustafa Pilevneli, İhsan Turan, Celal Tutant "Başarı Ödülü" almayla hak kazanmış, heykel dalında; Yaşar Sami Gököz, Zerrin Bölükbaşı ve Haluk Tezonar başarılı bulunmuşlardır.	Özsegin 1974a : 18 - 19.
Bilinmiyor	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim	"Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası Resim Yarışması" Sergisi		1973	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul	Cumhuriyet'in 50. yılı nedeniyle düzenlenen yarışmada; birincilik ödülünü "Benekli Kompozisyon" uyla İbrahim Örs, ikincilik ödülünü "Bayram Arabası" ile Dinçer Erimez, üçüncülüğü "Şiyahta Kahverengi" ile Şamil Argun, mansiyon ödülleri ise Mehmet Yücutürk, Kadri Özyazın, Gülden Artun almıştır.	Sezer 1973n : 6
Özar Gürdeniz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973o : 6.
M. Turgut Tok'ad	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973o : 6.
Naime Saltan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973o : 6.
Hüznü Züher	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik		Ekim	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973o : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"50 Yıllık Türk Sanatı"	Ekim	1973	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Sergiye DGSA düzenlemiştir. Ancak serginin içeriği hakkında şu an için yeterli bilgi yoktur.	Sezer 1973ö : 6

Nuri İyem,Ferruh Başağa, Behçet Gürcan,Şukriye Dikmen (bilinenler)	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	Türkiye Ressamlar Cemiyeti 38. İstanbul Sergisi	Ekim	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	1950 yılında kurulan Türkiye Ressamlar Cemiyeti tarafından Cumhuriyet'in 50. yılı nedeniyle düzenlenen sergiye 50 sanatçı 61 yapıtla katılmıştır.	
Rasın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		20 Ekim - 2 Kasım	1973	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul		Anonim 1973d : 6
Nevin Çokay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		5 - 19 Kasım	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973b : 6
Kristin Saleri	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		5 - 19 Kasım	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973b : 6
Nihad Darcan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		5 - 19 Kasım	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973b : 6
Ruzin ve Atilla Galatalı	Ortak sergi (Yurt içi)	Seramik		20 Kasım - 4 Aralık	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1973b : 6
Nejat Çelik	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		2 - 16 Kasım	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973b : 6
Halil Dinç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		2 - 16 Kasım	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973b : 6
Ayhan İlter	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		2 - 16 Kasım	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973b : 6
Suzan Azbazar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		17 Kasım - 1 Aralık	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973b : 6
Meral İkizler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		17 Kasım - 1 Aralık	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1973b : 6
İsmet Güneş ve Burhan Uygur	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		17 Kasım - 1 Aralık	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		
Tülay Özçevik	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		27 Ekim - 15 Kasım	1973	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Sezer 1973b : 6
Füreyya Koral	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		2 - 17 Kasım	1973	Yapı Endüstri Merkezi	Cumhuriyet Cad. No : 329 / Harbiye	İstanbul		Sezer 1973b : 6
Erdal Alantar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1973	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul	Sanatçı o yıllarda yaşamını Paris'te sürdürmektedir.	Sezer 1973p : 6
Erkut Uzelli, Berika Kıram, Hasan İldan (bilinenler)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim	"Darüşşafaka Sanat Yarışması" Sergisi	Kasım	1973	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul	Darüşşafaka Cemiyeti tarafından Cumhuriyet'in 50. yılı nedeniyle ilk kez düzenlenen yarışmanın jürisi Asum Mutlu, Elif Naci, Nuri İyem, Jülide Atılmaz, Selmi Andak ve Darüşşafaka Lisesi Resim öğretmeninden oluşmuştur. Konuk jüride ise Ressamlar Cemiyeti'nden Zeki Kural, DGS-Akden Dinçer Erimez, Güzel Sanatlar Birliği'nden Necdet Kalay, TGSYO'dan Erol Eti ve eleştirmen Gültekin Elibal görev almıştır. Jürinin değerlendirmesine göre; birincilik ödülünü Erkut Uzelli, ikincilik ödülünü Berika Kıram, üçüncülük ödülünü Hasan İldan,mansiyon ödüllerini ise Mehpare Aksoy,Rıfka Yılmaz, Muhammed Alasey, Niyazi Toptoprak almıştır. Sergiye tüm aday sanatçılar katılmıştır.	Sezer 1973r : 6
Malik Akseİ,Kainat Berkan,Cafer Bater, Hüseyin Bilişik,Sabiha Bozçalı,Adil Doğançay,Nazlı Ecevit,Afife Ecevit,Cevat Erkul,Bedia Güleriyüz, Jale Gün,Nüzhet İslimiyeli, Necdet Kalay, Ali Karsan, İvon Karsan, Hasan Kevnik, Edip Hakkı Köseoğlu, Hikmet Onat, Melahat Sarkut, Ali Halil Sözel, Ayetullah Sümer, Semiha Sümer, Selahattin Teoman, Celal Uzman.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Güzel Sanatlar Birliği 64. Sergisi"	Kasım	1973	Işık Lisesi Galerisi	Şişli	İstanbul		Sezer 1973r : 6
Orhan Peker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1973	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Sezer 1973ş : 6

Nuri Abaç,Şamil Argun,İsmail Altınok,Bahattin Akay,Nevzat Akoral,Fahir Aksoy,AzizAlpagut,Fethi Arda,Mustafa Ayaz, Muammer Bakır, Tülay BİRTEENE,Hamiye Çolakoglu,Adil Doğançay,Halit Doral, Hikmet Duruer,Abidin Elderoğlu,Cemil Eren,Turan Erol,Veseli Erİstİn,Nevide Gökaydın,Gönlü Güle,Mehmet Güler,Lütfü Günay, Aslan Gündas, Cemal Güvenc, Ömer Hatipoğlu, Müride İçmeli, Sevim İnalot, Hamza İnanç, Nüzhet İslimiyeli, Naciye İzbul, Arif Kaptan, Gencay Kassapoı, Kayhan Keskinok, Osman Zeki Oral, Cihangir Vefa Öztürk,Orhan Peker,Gürel Sözen,Ash Tİlİz,Adnan Turani,Mehmet Uzel,Dilek Üçler,Eyref Üren, Yaşar Yenicele.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Ankaralı Ressamlar 50. Yıl Toplu Sergisi"	Kasım - 3 Aralık	1973	Bilinmiyor	Oran Sitesi	Ankara	Sezer 1973 : 6	
Adnan oker, Güngör İplikçi, Filiz Başaran, Kadir Ata, Özdemir Altan, Fethi Arda, Mehmet Güler, Semra Sönmez, Orhan Peker, Dinçer Erimez, Aydemir Ökmen, Burhan Temel,Ersan Gönüller, Gülsen alıkcan, Kayhan Keskinok, Mustafa Ayaz, Mustafa Peker, Neşe Erdok,Ramiz Aydın, Şamil Argun (bilinenler)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim	"DYO Resim Yarışması 7. Sergisi"	23 Kasım - 8 Aralık	1973	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	DYO' nun Cumhuriyet'in 50. yılı onuruna sınırlarını genişlettiği yarışmanın sergisi 94 sanatçının 102 adet yapıtıyla gerçekleştirilmiştir. Yarışma sonucu Adnan oker, Güngör İplikçi, Filiz Başaran, Kadir Ata, Özdemir Altan ödül almış, Fethi Arda, Mehmet Güler, Semra Sönmez, Orhan Peker, Dinçer Erimez, mansiyon kazanmıştır. Ayrıca Aydemir Ökmen, Burhan Temel,Ersan Gönüller, Gülsen alıkcan, Kayhan Keskinok, Mustafa Ayaz, Mustafa Peker, Neşe Erdok,Ramiz Aydın, Şamil Argun da jüri özel ödüllü almıştır. Yarışmanın jürisi Cevat Dereli, Mustafa Asher, Devrim Erbil, Turan Erol, Kaya Özsegin, Cavit Amcaz, Nejat Akkan, Yacit Tümer ve Ünal Saruhan'dan oluşmuştur.Sergi 15 Aralık'ta Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nde tekrarlanmıştır.	Sezer 1973 : 6
Yahşi Baraz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Aralık	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Sezer 1973 : 6	
Mustafa Pilevneli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Sezer 1973 : 6	
Dilek Sökmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Sezer 1973 : 6	
Şükriye Işık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Vitray		Aralık	1973	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul	Sezer 1973 : 6	
Birol Kutadgu,Kievli Aydıncıoğlu,İnel Dilber,Aynur Ayt,Gölsün Erbil,Şafak alık,Tülin Serpen,Balkan Naci İslimiyeli,İbrahim Örs,Güngör Taner, Zekai Örmancı, İncila Tuna, Mustafa Ata, Metin Haseki, Ferit Özşen, Seyhun İlgez, Metin Ekiz	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"Genç Ressamlar ve Heykeltıraşlar Sergisi"	6 - 15 Aralık	1973	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul	Sezer 1973u : 6	
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Seramik	"Macar Seramikleri"	12 - 26 Aralık	1973	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Sezer 1973ü : 6	
Candeğer Fırtın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Aralık	1973	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul	Sezer 1973 : 6	
Şadan Bezeviş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1973	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul	Sezer 1973 : 6	
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Grafik	"ağdaş Alman Grafik Sergisi"	Aralık	1973	Alman Kültür Merkezi		Ankara	Sezer 1973u : 6	
Malik Aksel, Ferit Apa,Kazım Arsan,Cafer BATER,Nüzhet İslimiyeli,İstemi Hatipoğlu,Bedia Taran,Nüzhet İslimiyeli,İstemi Hatipoğlu,Bedia Taran,Cemal Güvenc,Hikmet Duruer, Işıl Özışık.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Suluboya Ressamları Grubu 4. Ortak Sergisi"	Aralık	1973	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Karadeniz 1973 : 6	
Zeynep Göle	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		20 Aralık 1973 - 3 Ocak 1974	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Sezer 1973 : 6	
Mehmet Pesen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		20 Aralık 1973 - 3 Ocak 1974	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Sezer 1973 : 6	
Fikret Kolverdi	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		20 Aralık 1973 - 3 Ocak 1974	1973	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Sezer 1973 : 6	
Bedri Rahmi Eyüboğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		20 Aralık 1973 - 5 Ocak 1974	1973	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul	Sezer 1973u : 6	

Necdet Kalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1974	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul		Sezer 1974a : 6
Ali Atmaca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974a : 6
Nilüfer Ermiş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974a : 6
Makbule Necdet	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974a : 6
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği Sergisi"	Ocak	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974b : 6
Erdal Alantar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		6 Şubat - 2 Mart	1974	Galerie Art du Monde		Paris		Sezer 1974c : 6
Ersin Alok	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		23 Ocak - 8 Şubat	1974	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul		Sezer 1974ç : 6
Perihan Balcı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Ocak	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974ç : 6
Memiş Aslan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1974	Darüşsafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Sezer 1974ç : 6
Avni Lifij	Koleksiyon	Resim		17 Ocak - 15 Şubat	1974	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul	Sanatçının eşi Harika Lifij tarafından toplanmış 96 adet yapıt sergide yer almıştır.	Sezer 1974ç : 6
Hüsni Züher	Kişisel sergi (Yurt içi)	Desen		Ocak	1974	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Bursa		Sezer 1974ç : 6
Atilla Galatalı,Ruzin Galatalı,Füreyya,Mehmet Uyanık,Mediha Akarsu,Sadi Diren,Belma Diren,Beril Anlanmert,Tülin Adalan, Candegir Fırtun,Filiz Özgüven,Jale Yılmazbaşar,Erdogan Ersen,Nasip İyem,Haluk Tezozar,Hamdiye Çolakoglu,Bingül Başarır.	Karma sergi (Yurt dışı)	Seramik		Ocak	1974	Bilinmiyor	Peşte	Macaristan		Sezer 1974ç : 6
Naile Akıncı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974f : 6
Nasip İyem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Şubat	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974f : 6
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"Çağdaş Japon Sanatı Sergisi"	28 Ocak - 6 Şubat	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974f : 6
Ali Demir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak - 20 Şubat	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974h : 6
Burhan Temel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1974	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Sezer 1974h : 6
Peyman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Mask		Ocak - 20 Şubat	1974	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul		Sezer 1974h : 6
Kamil Şükun	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Şubat	1974	Türk Amerikan Kültür Derneği		Ankara		Sezer 1974i : 6
Cemil Eren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		2 - 13 Şubat	1974	Türk Amerikan Kültür Derneği		Ankara		Sezer 1974i : 6
Zeki Çetinkaya	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1974	Türk - İş Galerisi		Ankara		Sezer 1974i : 6
Muzaffer Akyol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		6 - 20 Şubat	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974i : 6
Sevgi Erdemir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1974	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Sezer 1974i : 6
Zerrin Kehnemuyi	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1974	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Sezer 1974i : 6

Nejat Akkan, Özdemir Altan, İbrahim Balaban, Nurullah Berk, Sabri Berkel, Cemal Bingöl, Cihat Burak, Adnan Çoker, Cevat Dereh, Refik Epikman, Devrim Erbil, Dincer Erimez, Turan Erol, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Mustafa Esirkuş, Neşet Günel, Nedim Günsür, Nuri İyem, Zeki Falk İzer, İhsan Cemal Karaburçak, Gencay Kasapçı, Osman Oral, Orhan Peker, Adnan Turani, Ömer Uluç, Eşref Üren, Hüseyin Yüce ve Turgut Zaim	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim	"Bugünkü Türk Resimleri" Sergisi (Peintures Turques d'aujourd'hui)	21 Şubat - 7 Mart	1974	UNESCO Binası		Paris	Cumhuriyet'in 50. yılı nedeniyle düzenlenen serginin hazırlanmasında Turan Erol ve Adnan Çoker görev almıştır. Sergide, yirmi dokuz sanatçının elli bir yapıtı yer almıştır.	Daponte 1974a : 6
Mehmet Güler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		2 - 15 Mart	1974	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Sezer 1974i : 6
Candeğer Furtun	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Mart	1974	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Sezer 1974i : 6
Eşref Üren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1974	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Sezer 1974j : 6
Güner Eren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974j : 6
Turgut Atalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974j : 6
Özden Akbaşoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974j : 6
Nedim Günsür,Turan Erol,Orhan Peker,Fikret Otyam,Mustafa Esirkuş,Osman Oral,Leyla Gamsız	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Atölyemiz"	Mart	1974	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Bedri Rahmi Eyüboğlu atölyesinden sanatçıların katılımıyla açılan bir sergidir.	Sezer 1974j : 6
Yıldız Moran - Özdemir Asaf	Ortak sergi (Yurt içi)	Fotoğraf - Şiir		Mart	1974	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Sezer 1974j : 6
Can Göknil	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1974	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Sezer 1974k : 6
Nazlı Ecevit,Cevat Erkul,Bedia Güler,yüz,Necdet Kalay,Nazan Akpınar,Ayetullah ve Semiha Sümer,Ali ve İvon Karsan	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1974	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Sezer 1974k : 6
Niyazi Toptoprak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		21 Mart - 5 Nisan	1974	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Sezer 1974k : 6
Gültekin Çizgen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Mart	1974	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul		Sezer 1974k : 6
EHF Naci	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1974	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1974e : 6
Fikret Otyam	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Gide Gide Anadolu - Gel Haberli Nerden Verecek"	8 - 24 Nisan	1974	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Anonim 1974e : 6
Balaban	Kişisel sergi (Yurt içi)	Çini Resim		23 Mart - 22 Nisan	1974	Bilinmiyor		İstanbul		Sezer 1974l : 6
Balkan Naci İslimyeli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974l : 6
İsmail Altınok	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974l : 6
Burhan Uygur - Haluk Tezonar	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		2 - 13 Nisan	1974	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Sezer 1974l : 6
Mustafa Esirkuş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		6 - 20 Nisan	1974	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Sezer 1974l : 6
Turgay Betil	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik		Nisan	1974	Amerikan Haberler Merkezi	Tepebaşı - Beyoğlu	İstanbul		Sezer 1974l : 6
Nuran Erdemir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		8 - 22 Nisan	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974l : 6
Nilgün Pekiner- Ayhan İtler	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim-Şiir		8 - 22 Nisan	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974l : 6
Nuri İyem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		9 - 24 Nisan	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974l : 6

Canan Çoker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		9 - 24 Nisan	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974İ : 6
Sefer Özdemir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		9 - 24 Nisan	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974İ : 6
Nusret Suman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		24 Nisan - 6 Mayıs	1974	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul		Sezer 1974n : 6
Werner Drewes	Kişisel sergi (Yurt içi)	Baskı		26 Nisan - 11 Mayıs	1974	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul		Sezer 1974n : 6
Maide-Şemsettin Arel, Rasim Örnek	Retrospektif (Yurt içi)	Resim - Heykel		26 Nisan - 11 Mayıs	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974n : 6
Özden Akbaşoğlu,Rıza Avcıgöl,Yaprak Berkkan,Nevin Çokay,Gül Derman,Mustafa Esirkuş,Leyla Gamsız,Nedim Günsür,Saynur İyisen,Orhan Peker, Mehmet Pesen,Hulusi Sarptürk,Türkan Sılay,Fahrünnisa Sönmez,Burhan Uygur	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		28 Nisan - 23 Mayıs	1974	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Sezer 1974n : 6
Demet Hamzaoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Gravür	"Tahta ve Gravürler Sergisi"	Nisan	1974	Dostlar Klübü	Sternen St.11	İsviçre		Sezer 1974n : 6
Ayetullah Sümer ve AS Grubu	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		16 - 30 Nisan	1974	Işık Lisesi Galerisi	Şişli	İstanbul		Sezer 1974n : 6
Dilek Işıksel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1974	Türk Amerikan Kültür Derneği		Ankara		Sezer 1974n : 6
Birim Bozok	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		1 - 15 Nisan	1974	Fransız Kültür Merkezi		Ankara		Sezer 1974o : 6
Reyhan Kunt	Kişisel sergi (Yurt içi)	Emay		26 Nisan - 11 Mayıs	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974o : 6
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"İranlı Ressamlar Sergisi"	27 Nisan - 4 Mayıs	1974	Devlet Resim ve Heykel Müzesi	Beşiktaş	İstanbul	Sergi İran İmparatoriçesi Farah Pehlevi koleksiyonundan gerçekleştirilmiştir.	Sezer 1974o : 6
Neveser - Nevbahar Aksoy	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1974	Işık Lisesi Galerisi	Şişli	İstanbul		Sezer 1974o : 6
Gül Derman, Ruzin Galatalı (bilinenler)	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Seramik		10-11 Mayıs	1974	Club Room	Hilton Oteli	İstanbul	Sergi Üniversiteler Kültür ve Eğitim vakfı tarafından açılmıştır.	Sezer 1974o : 6
Şelomo Sadak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		1 - 8 Mayıs	1974	Şişli Terakki Lisesi	Teşvikiye Cad. No: 162 / Nişantaşı	İstanbul		Sezer 1974o : 6
Silva Arakelyan	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		18 - 29 Mayıs	1974	Centro Galleria D'arte		İtalya		Sezer 1974o : 6
Zeki Ökten, Yusuf Taktak, Tuncay, Ayasbeyoğlu,Hanımıyan, Kamık, Kahya,Ural,Gökalp, Akşit,Tekbaş	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"İstanbul Deneysel Grubu" sergisi	Mayıs	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974ö : 6
Zekai Ormancı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		10 - 24 Mayıs	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974ö : 6
Paul Lingren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Baskı		10 - 23 Mayıs	1974	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul		Sezer 1974ö : 6
Tomurcuk Atagök Smith	Kişisel sergi (Yurt içi)	Serigrafi - Baskı		Mayıs	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974ö : 6
Mustafa Ata	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		13 - 26 Mayıs	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974ö : 6
Hüseyin Parlıtan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		13 - 26 Mayıs	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974ö : 6
Hüznü Züher	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1974	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Eskişehir		Sezer 1974ö : 6
Emir Dragulj	Kişisel sergi (Yurt içi)	Gravür		Mayıs	1974	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Sezer 1974p : 6
Ara Güler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		14 - 21 Mayıs	1974	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul		Sezer 1974p : 6
Yaşar Çalh	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1974	Hilton Oteli		İstanbul		Sezer 1974p : 6

Vahdettin Erim	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		25 Mayıs - 8 Haziran	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974r : 6
Suzan Azbazar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		25 Mayıs - 8 Haziran	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974r : 6
Pınar Kutat Ekim	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1974	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1974s : 5
Füsün Onur, Gülşen Çalık Can,	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		Ekim	1974	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul		Sezer 1974s : 5
Şeref Akdik	Koleksiyon	Resim		17 - 23 Kasım	1974	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul	Sergi, sanatçının eşi Sara Akdik'in koleksiyonundan oluşturulmuştur.	Sezer 1974s : 5
Sitire Ağaoglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1974	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Sezer 1974s : 5
İrfan Demirkol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Kasım	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974s : 5
Orhan Taylan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1974	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Sezer 1974s : 5
Nazan Akpınar, Maide Arel, Cafer Bater, Saime Belir, Sabiha Bozcak, Adil Doğançay, Afife Ecevit, Şükrü Erdiren, Ruzin Galatalı, Bedia Güler, Yüz, Jale Gün, Mehmet Gürbay, Nüzhet İslimiyeli, Necdet Kalay, Ali Karsan, İvon Karsan, Hasan Kavrak, Hikmet Onat, Kainat Pojonk, Halil Sözel, Ayetullah Sümer, Semiha Sümer, Burhan Temel, Selahattin Teoman, Haluk Tezoner, Celal Uzman.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	Güzel Sanatlar Birliği 58. İstanbul Resim Sergisi	Ocak	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1975a : 5
Eren Eyüboğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1975	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1975a : 5
Nihat Darcan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		18 - 31 Ocak	1975	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Anonim 1975a : 5
Muzaffer Akyol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		13 Ocak - 1 Şubat	1975	Künmat Sanat Galerisi	Tevkiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1975a : 5
Ergin İnan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Özgün Baskı Grafiği Teknikleri"	Ocak	1975	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul		Anonim 1975a : 5
Filibeli Ressamlar	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Plovdiv Ressamları Sergisi"	Şubat	1975	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Sergi önce Ankara'da daha sonra İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nde tekrarlanmıştır. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki kültürel ilişkiler ve iki ülke sanatçılarına karşılıklı tanıma olanağı sağlama amacını taşımaktadır. Sergi, Ankara Büyükelçiliği, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğü ve Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü arasında işbirliği ile düzenlenmiştir.	Andak 1975a : 5
Ruşen Dora	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Eskimiş Evler ve Sokaklar" Sergisi	Şubat	1975	Beyoğlu Şehir Galerisi		İstanbul		Andak 1975a : 5
Nuri İyem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		10 - 24 Şubat	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975a : 5
Balaban, Cihat Burak, Mustafa Esirkuş, Eren Eyüboğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Neşet Günal, Nedim Günsür, Nuri İyem, Mukaddes Saran.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1975	Künmat Sanat Galerisi	Tevkiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul		Andak 1975a : 5
Mustafa Esirkuş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975a : 5

Nermin Pura,Nevzat Kasman,Nusret Suman,Aliye Berger,Türkan Sulay Sador,Salih Acar,Nermin Pura,Mehmet Yücutürk,Zeki Kral, Derman Gül,Cemal Bakı,Kristin Salleri,Ulvi Soyarslan,Turgut Atalay, Muhtar Ayben,Saadet Zafir,Maide Arel,İlhami Demirci,Semi Arel,Kemal Zeren,Abdullah Çizgen, Özden Ukganğlu, Münip Özben, Zahide Özar,Serap Şilliler,Jale Yasan, Kainat Pojonk, Vahit Erdoğan, Nermin Faruki, Mazhar Olgun, Nalle Akıncı, Salme Belir,Ali Avni Çelebi, Salim Resnelioğlu, Mümtaz Yener,Nihal Atamer, Elm Naci.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Türkiye Ressamlar Cemiyeti 39. İstanbul Sergisi"	Mart	1975	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul	Sergiye 37 ressam 58 adet yapıtla katılmıştır.	Andak 1975b : 5
Nükheth Aksoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975b : 5
Belma Arut	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975b : 5
Sema Arıman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Dekoratif Sanatlar		Mart	1975	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul		Andak 1975b : 5
Gültekin Çizgen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Dia		Mart	1975	Türk Sinematek Derneği	Taksim Sıraselviler	İstanbul		Andak 1975b : 5
Selahattin Teoman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1975	Beyoğlu Olgunlaşma Enstitüsü		İstanbul		Andak 1975b : 5
Burhan Temel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1975	Künmat Sanat Galerisi	Teşvikiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul		Andak 1975b : 5
Tülin Serpen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1975	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Andak 1975b : 5
Salih Acar,Nihat Alıynak,Aloş, Özdemir Altan, Mustafa Asher,Erdiñ Bakla,Ferruh Başağa,Aliye Berger,Şadan Bezeviş,Zerrin Bölükbaşı, Cihat Burak, Sadı Çalık, Ali A. Çelebi,İsa Çelik,Adnan Çoker,Sadı Diren,Nazlı Ecevit,Devrim Erbil, Dinçer Erimez, Erol Etil, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Atilla Galatalı, Ruzin Galatalı, Hüseyin Gezer, Güngör Güner, Metin Haseki, Nuri İyem, Necdet Kalay, Sabit Fallaglı, Hasan Kavrık, Zeki Kral, Füreya Koral, Mustafa Plevneli, Sait Resnelioğlu, Nusret Suman, Mahmut Tan, Selahattin Taran.	Karma sergi (Yurt içi)	Karma		Mart - Nisan	1975	Ertem Galerisi		Ankara		Andak 1975c : 6
Ümit İmer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Kıyısından Köyesinden"	28 Mart - 15 Nisan	1975	Beyoğlu Yeni Komedi Tiyatrosu Fuarı		İstanbul		Andak 1975c : 6
Ziya Keseroğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart - Nisan	1975	Galeri Veb	Cağaloğlu	İstanbul		Andak 1975c : 6
Avni Arbaş	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Mart	1975	Galeri Jean Esteve		Paris		Anonim 1975c : 6
Edip Hakkı Köseoglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		5 - 16 Nisan	1975	Künmat Sanat Galerisi	Teşvikiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul	Edip Hakkı Köseoglu' nun ellinci sanat yılında gerçekleştirilen ilk kişisel sergisidir.	Andak 1975ç : 6
Mehmet Güleriyüz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim,Heykel,Desen		10 - 24 Nisan	1975	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Andak 1975d : 6
Mübin Orhon	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		17 Nisan - 10 Mayıs	1975	Lucien Durands Galerisi	19 Rue Mazarine	Paris		Andak 1975d : 6
Devrim Erbil, Gülsün Erbil, Erdiñ Bakla	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		1 - 15 Nisan	1975	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		İzmir		Andak 1975d : 6
Tülin Serpen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		11 - 25 Nisan	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975d : 6
Eşref Üren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1975	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Andak 1975d : 6
Erkut Uzelli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975d : 6
Alev Ebuzziya - Siesby	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		6 Nisan - 11 Mayıs	1975	Hasselby Şatosu		Stockholm	Kuzey Ülkeleri Kültür Merkezi olarak kullanılan Hasselby Şatosu'nda açılan sergiye sanatçı on adet yapıtla katılmıştır ve sergideki bir yapıt Stockholm Ulusal Müzesi tarafından satın alınmıştır.	Daponte 1975a : 6

Ara Güler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Yaratıcı Amerikalılar"	Nisan	1975	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul		Andak 1975e : 6
Avni Dürüst	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Fotoğrafik Analiz"	17 Nisan - 29 Nisan	1975	Türk Sinematek Derneği	Taksim Sıraselviler	İstanbul		Andak 1975e : 6
Işık Arıburnu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik	"Işık 1975"	Nisan	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975e : 6
Erdoğan Değer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"75"	18 Nisan - 1 Mayıs	1975	Künmat Sanat Galerisi	Teşvikiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul		Andak 1975e : 6
Hüseyin Bilişik	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1975	Galeri Veb	Cağaloğlu	İstanbul		Andak 1975e : 6
Bilinmiyor	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"36. Devlet Resim ve Heykel Sergisi"	Mayıs	1975	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	36. Devlet Resim ve Heykel Sergisi' ne resim dalında, 604 sanatçı 860 yapıtla başvurmuş, 200 sanatçının 200 yapıtı, heykel dalında başyüran 72 sanatçının 89 yapıtı arasında 34 sanatçının 34 heykeli sergilenmeye değer görülmüştür. Sergide: "Resim" dalında, Ünsal Tokar, Arif Kaptan, Halil Akdeniz, Ergin İnan, İsmail Altınok, Hamza İnanç, "Grafik ve Suluboya" dalında, Mehmet Güler ve Hüseyin Bilgin, "Heykel" dalında, Koray Eriş ve Mete Demirbaş başarı ödülü almıştır.	Anonim 1975e : 6
Malik Akse, Ferit Apa, Enver Demokan, Mazhar Aykut, Cafer Batur, Nüzhet İslimiyeli, Ömer İstemi Hatipoğlu, Bedia Taran, Cemal Güvenç, Hamza İnanç, Işıl Özışık.	Karma Sergi (Yurt içi)	Resim	"Suluboya Ressamları Grubu 5. Ortak Sergisi"	Haziran	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975g : 6
Cihangir Akşit	Kişisel sergi (Yurt içi)	Desen - Gravür		Haziran	1975	Harbiye Şehir Tiyatrosu Galerisi		İstanbul		Andak 1975g : 6
Diğer Erimez atölyesinden Muammer Şener, Feyha Duru, Devrim Erbil atölyesinden Gömül Büyükyapıcı, Bedri Rahmi Eyüboğlu atölyesinden Fevzi Tüfekçi, Hüseyin Gezer atölyesinden Koray Onan.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim-Heykel	"İlk Sergiler"	Haziran	1975	Künmat Sanat Galerisi	Teşvikiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul	Sergi, Künmat Galerisi tarafından genç sanatçılara destek olmak amacıyla düzenlenmiştir.	Andak 1975g : 6
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"Türk Kadın Sanatçıları Sergisi"	16 Haziran - 13 Temmuz	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Sergi, 1975 Dünya Kadın yılı olması nedeniyle düzenlenmiştir.	Andak 1975g : 6
Levent Akaylı, Ersin Durak, Binnur Akan, Rita Antil, Nihat İlkbaşaran, Binnur Tanyıldız, Dilek Bektaş, Mariya Aymeloğlu, Selahattin Sönmez, Ayşen Terian, Ergun Pekakçan, Savaş Çelik, Burhanettin Taştan.	Karma sergi (Yurt içi)	Grafik		Haziran	1975	Galeri Veb	Cağaloğlu	İstanbul	Sergi, DGSA" Grafik Bölümü" ikinci devre dördüncü bölüm öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir.	Andak 1975g : 6
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"Devlet Resim - Heykel ve Seramik Sergisi"	22 Haziran - 15 Temmuz	1975	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Andak 1975h : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Uluslararası Atatürk Çocuk Resimleri Sergisi"	24 Haziran - 15 Temmuz	1975	Devlet Resim ve Heykel Müzesi	Beşiktaş	İstanbul	3. İstanbul Festivali kapsamında düzenlenen bir sergidir.	Andak 1975h : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Türkiye Fotoğraf Sergisi"	25 Haziran - 15 Temmuz	1975	Devlet Resim ve Heykel Müzesi	Beşiktaş	İstanbul	3. İstanbul Festivali kapsamında düzenlenen bir sergidir.	Andak 1975h : 6.

Bilinmiyor	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Karma	"İstanbul Arkeoloji Müzesi Sanat Ödülleri" Sergisi	Temmuz	1975	İstanbul Arkeoloji Müzesi		İstanbul	İstanbul Arkeoloji Müzesi Sanat Ödülleri sergisine katılan sanatçılardan; Şadan Bezeyiş,Bedri Rahmi Eyüboğlu, Gündüz Gölönü, Mustafa Plevneli, Teoman Südor resim dalında, Nermin Faruki,Hayri Karay,Metin Ekiz, Vedat Somay, seramik dalında, Atilla Galatalı, Güngör ve Tankut Öktem ödül almıştır.	Anonim 1975f : 6
Gencay Kasapçı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Temmuz	1975	Bi - Ze Galerisi	Bağdat Cad. No : 328 / Erenköy	İstanbul		Andak 1975i : 6
Neveser - Nevbahar Aksoy	Ortak sergi (Yurt dışı)	Resim		20 Temmuz - 3 Ağustos	1975	Jean Camion Galerisi	Beaux Arts sok.	Paris		Andak 1975ı : 6
Metin Eloğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Temmuz	1975	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Andak 1975ı : 6
Atilla Onaran	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel	"Arkeoloji Müzeleri Açık Hava Resim,Heykel ve Seramik Sergisi"	Temmuz	1975	Arkeoloji Müzesi Bahçesi		İstanbul	3. Uluslararası İstanbul Festivali kapsamında düzenlenen sergide ilk kez paslanmaz çelikten heykeler sergilenmiştir.	Dicleli 1975 : 6
Yücel Dönmez	Kişisel sergi (Yurt içi)	Karma		Ağustos	1975	Galeri Veb	Cağaloğlu	İstanbul		Anonim 1975h : 6
Birim Bozok	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Ağustos	1975	Mouro Sanat Galerisi		İspanya		Andak 1975j : 6
Şahin Kaygun	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		27 Ağustos - 3 Eylül	1975	Antalya Müzesi		Antalya	Sergi, 12. Antalya Festivali'nin "Görsel Sanatlar Gösterileri" çerçevesinde düzenlenmiştir.	Andak 1975k : 6
Sidney Hurwitz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Baskı		Eylül	1975	Amerikan Kültür Merkezi		İstanbul		Andak 1975k : 6
M. Esad Subaşı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		1 - 15 Eylül	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975k : 6
Ayşe Nur Kocatopçu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		1 - 15 Eylül	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975k : 6
Teoman Madra	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Eylül	1975	Galeri Veb	Cağaloğlu	İstanbul		Andak 1975l : 6
Selim Turan	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Ekim - Kasım	1975	Galerie Christine Leurent	Chats Bossus Cad. / Lille	Fransa		Anonim 1975h : 6
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Türkiye Ressamlar Cemiyeti 42. İstanbul Sergisi"	Ekim	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Sergi, Türkiye Ressamlar Cemiyeti' nin aynı zamanda 25. yıl sergisidir.	Anonim 1975h : 6
Nihat Darcan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1975	Darüşşafaka Sanat Galerisi	Çemberlitaş	İstanbul		Anonim 1975h : 6
Orhan Peker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1975	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Anonim 1975h : 6
Aliye Berger	Retrospektif (Yurt içi)	Resim		Ekim	1975	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	DGSA, 1974 yılında vefat eden Aliye Berger'in anısına bu "retrospektif" sergiyi düzenlemiştir.	Birinciöğlü 1975 : 6
Cihat Burak, Nuri İyem, Nedim Günsur	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1975	Moda Sanat Galerisi		İstanbul		Birinciöğlü 1975 : 6
Rüya Ağaoglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Ekim	1975	Galeri Veb	Cağaloğlu	İstanbul		Birinciöğlü 1975 : 6
Sevim Atatür	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Birinciöğlü 1975 : 6
Metin Eloğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1975	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Birinciöğlü 1975 : 6
Ferit Özsen, Mehmet Uyanık.	Karma sergi (Yurt dışı)	Heykel		Kasım	1975	Middelheim		Belçika	Türk- Japon ve Hint Heykeltıraşların katıldığı sergide, Ferit Özsen' in bir yapıtı Anvers Belediyesince, Mehmet Uyanık'ın bir yapıtı ise Belçikalı bir sanatçı tarafından satın alınmıştır.	Anonim 1975i : 6
Rasin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		21 Kasım - 5 Aralık	1975	Şişli Terakki Lisesi	Teşvikiye Cad. No: 162 / Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1975i : 6

Şahin Kaygun	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Kasım	1975	Galeri Veb	Cağaloğlu	İstanbul		Anonim 1975i : 6
Edis Tezel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1975i : 6
Aydın Çetin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Kasım	1975	Türk Sinematek Derneği	Taksim Sıraselviler	İstanbul		Anonim 1975i : 6
Turan Erol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1975	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1975i : 6
Nejad Melih Devrim	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		16 Ekim - 11 Kasım	1975	Isabelle Lemaigre - Dubreuil Galerisi		Paris		Daponte 1975b : 6
Nuri Abaç, Canan Çoker,Afife Ecevit,Nusret İslimiyeli,Hasan Kaptan,Necdet Kalay,Orhan Peker, Turan Erol, Eşref Üren (bilinenler)	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"3. Yıllık Karma Resim Sergisi"	Aralık	1975	Tuzcuoğlu Kültür ve Sanat Galerisi		Ankara	Sergi İstanbul ve Ankaralı ressamların katılımıyla gerçekleştirilmiştir.	Anonim 1975k : 6
Mehmet Güleriyüz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Karma		Aralık	1975	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Anonim 1975j : 6
İlhan Şurdum	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1975	Künmat Sanat Galerisi	Teşvikiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul		İyem 1975 : 6
Süleyman Velioglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Tunalı 1975 : 6
Mediha Akarsu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Aralık	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Tunalı 1975 : 6
Gül Derman	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Aralık	1975	Vallombreuse		Fransa		Andak 1975o : 6
Bilinmiyor	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Türkiye'nin Tabii Güzellikleri"	Aralık	1975	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul	Akbank'ın düzenlediği Amatörlerarası Fotoğraf Yarışması sonuçlarına göre; "dia" bölümünde, birincilik ödülü Oktay Maraş, ikincilik ödülü Sabir Kafkacı, üçüncülük ödülü Hüsnü Gürsel,mansiyonları Yurdanur Maraş,Sıtkı Fırat,Aykut Fırat, Cemal Turgay, "Siyah - Beyaz" bölümünde, birincilik ödülü Hüsnü Gürsel, ikincilik ödülü, Barbaros Gürsel, üçüncülük ödülü Demir Farabi, mansiyonlar Kazım Zahir,Deniz Şeşen,Hasan Salık,Cemal Turgay, Hikmet Işık Elber,Ahmet Aka, Reha Güney'e verilmiştir.	Andak 1975o : 6
Serap Murathanoğlu - Esin Korcan	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık - 2 Ocak 1976	1975	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Andak 1975o : 6
Salih Acar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Leylekler Dünyası"	Aralık - 30 Ocak 1976	1975	Galatasaray Lisesi Galerisi		İstanbul		Andak 1975o : 6
Ara Güler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Çağımızı Yaratıcılar"	Aralık 1975	1975	Galeri Veb	Cağaloğlu	İstanbul		Andak 1975o : 6
Metin Eloğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Şiir		Aralık - 5 Ocak 1976	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975o : 6
Hüseyin Bilişik	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975o : 6
Saime Belir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık - 5 Ocak 1976	1975	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1975o : 6
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Türkiye Ressamlar Cemiyeti 43. İstanbul Sergisi"	Aralık	1975	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Anonim 1975i : 6
Fahir Aksoy	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim	"Uluslararası Naif Ressamlar Sergisi"	15 Kasım - 17 Aralık	1975		St. Paul Galerisi	Stockholm		Anonim 1976a : 6
Neşet Günel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Toprak Adamları"	26 Aralık 1975 -16 Ocak 1976	1975	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Andak 1975o : 6
Bilinmiyor	Koleksiyon	Resim		Ocak	1976	Hacı Ömer Sabancı Kültür S. Galerisi		İstanbul	Akbank' ın koleksiyonundan hazırladığı sergi İstanbul,Ankara,İzmir ve Adana'da gerçekleştirilecektir.	Anonim 1976b : 6

Asım İşler,Devrim Erbil,Dinçer Erimez,Erdinç Bakla,Ergin İnan,Erol Eti,Gülşen Çalıkcan,Gültekin Çizgen,Haluk Tezonar,Hüseyin Bilişik,Ismail Avcı,Ismail Türemen,Mustafa Asler,Ramiz Aydın,Selahattin Taran,Şadan Bezeyiş,Teoman Südor.	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"Görsel Sanatçılar Derneği 1. Karma Sergisi"	Şubat	1976	İstanbul Görsel Sanatlar Merkezi	Halaskargazi Cad. Yılmaz Pasajı / Şişli	İstanbul	Görsel Sanatçılar Derneği. İstanbul'daki tüm resim,heykel,seramik,grafik ve fotoğraf sanatçılarını biraraya toplamak amacıyla kurulmuştur.	Anonim 1976c : 6
Gülşen Çalık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1976	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Anonim 1976c : 6
Temuçin Aygen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Anadolu Doğal ve Arkeolojik Zenginlikler" Sergisi	2 Şubat - 3 Mart	1976	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul		Anonim 1976ç : 6
Nevbahar Aksoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1976	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1976d : 6.
Muzaffer Akçol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		29 Ocak - 17 Şubat	1976	Künmat Sanat Galerisi	Teşvikiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1976e : 6
Demet Yersel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1976	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Tunalı 1976 : 6.
Cavıt Atmaca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1976	Galerie Antiquaire	Halaskargazi Cad. Polat Pasajı / Şişli	İstanbul		Tunalı 1976 : 6.
Nevin Çokay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1976	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Tunalı 1976 : 6.
N.Akpınar,Maide Arel,C.Baler,Saime Belir,Sabiha Bozcalı,Adil Doğançay,Nazlı Ecevit,Afife Ecevit,S.Erdiren,C.Erkul,Ruzin Galatalı,Bedia Güleriyüz,Nüzhet İslimiyeli,Necdet Kalay,A. Kalay,A.Karsan,İ. Karsan,H.Kavruk,H. Onat,A. Sümer,S. Sümer,S. Teoman,Haluk Tezonar,Burhan Uygur,C. Özmen	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	Güzel Sanatlar Birliği 59. İstanbul Resim Sergisi	Ocak	1976	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Tunalı 1976 : 6.
Mahmut Cuda	Retrospektif (Yurt içi)	Resim		24 Şubat - 9 Mart	1976	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul		Andak 1976a : 6.
Mustafa Ata	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1976	Künmat Sanat Galerisi	Teşvikiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul		Andak 1976a : 6.
Habib Gerez	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		21 Şubat - 5 Mart	1976	Galerie Antiquaire	Halaskargazi Cad. Polat Pasajı / Şişli	İstanbul		Andak 1976a : 6.
Atilla Galatalı, A. Öztoprak,Bedri Rahmi Eyüboğlu,Burhan Uygur,Eren Eyüboğlu, Haluk Tezonar,Hüseyin Bilişik,Ismail Türemen, Mustafa Asler, Mustafa Pilevneli,Muhsin Kut,Naile Akıncı,Ruzin Galatalı, Şadan Bezeyiş,	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Karma Sergi"	21 Şubat - 5 Mart	1976	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Andak 1976a : 6.
Bedri Rahmi Eyüboğlu	Retrospektif (Yurt içi)	Karma	"Yaşayan Bedri Rahmi" Sergisi	Mart	1976	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	Vakko Sanat Galerisi 12 Mart 1976'da, bu sergiyle birlikte açılmıştır.	Anonim 1976f : 6
Atilla Galatalı,Ruzin Galatalı,Bingöl Başarır,Melike Kurtiç,Ömür Bakırer,Mete Demirbaş,	Karma sergi (Yurt içi)	Karma		Mart	1976	Akdeniz Sanat Galerisi	Karanfil Sokak.	Ankara	Akdeniz Sanat galerisi Mart 1976'da bu karma sergi ile birlikte açılmıştır.	Anonim 1976g : 6
Melike Abasıyanık Kurtiç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Mart	1976	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Tunalı 1976a : 6.
Romen Sanatçılar	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Romanya Çağdaş Resmi"	Mart	1976	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Sergiye 12 sanatçı 52 yapıtla katılmıştır.	Anonim 1976h : 6
İlhami Demirci	Koleksiyon	Resim		22 Mart - 10 Nisan	1976	İstanbul Görsel Sanatlar Merkezi	Halaskargazi Cad. Yılmaz Pasajı / Şişli	İstanbul		Anonim 1976i : 6
Gürol Sözen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Korku,Tedirginlik ve Kuşkuya Dair"	Mart	1976	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Özar 1976 : 6.

Mürşide İçmeli - Erol Kınalı	Ortak sergi (Yurt içi)	Grafik - Heykel	"İnsan ve Teknik"	9 - 21 Nisan	1976	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Anonim 1976i : 6.
Jülide Atılmaz Ünal	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		5 - 19 Nisan	1976	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1976i : 6.
İrfan Demirkol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Korkmak Yok, Yılmaksa Asla"	8 - 30 Nisan	1976	Birlik Sahnesi Fuayesi		Bilinmiyor		Anonim 1976i : 6.
Mustafa Peker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1976	Devlet Resim ve Heykel Müzesi		İzmir		Anonim 1976i : 6.
Ruth Yalın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Çevremdeki Gerçekler"	12 - 24 Nisan	1976	Türk Sinematek Derneği	Taksim Sıraselviler	İstanbul		Anonim 1976i : 6.
Tülin Öztürk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1976	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Anonim 1976j : 6
Gül Derman - Türkan Sılay Rador	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		20 Nisan - 6 Mayıs	1976	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1976k : 6
Köksal Önem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		17 Nisan - 7 Mayıs	1976	Akdeniz Sanat Galerisi	Karanfil Sokak.	Ankara		Anonim 1976l : 6.
Cemil Eren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1976	Türk - Alman Kültür Merkezi		Ankara		Anonim 1976m : 6.
Hayri Karay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Nisan - 18 Mayıs	1976	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Anonim 1976n : 6.
Habib Aydoğdu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		14 Mayıs - 2 Haziran	1976	Or - An Sanat Galerisi		Ankara		Anonim 1976o : 6.
Beyhan Yakın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1976	Ak Galerisi		Ankara		Anonim 1976ö : 6.
Nihal Atamer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Tabiat 76"	Mayıs	1976	Belediye Sarayı Galerisi		İstanbul		Anonim 1976p : 6.
Sadi Diren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Mayıs	1976	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Anonim 1976r : 6
Nevin Göker Ulutaş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1976	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1976s : 6
Turan Erol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1976	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Anonim 1976ş : 6.
Nuri İyem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1976	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Dinamo 1976 : 6.
Şamil Ağün,Muzaffer Akyol,Fethi Arda,Mazhar Aykut,Ömer Bakurer,Balaban,Bingöl Başarıır,Beyza,Cihat Burak,Nihat Darcan,Mete Demirbaş,Gül Derman,Devrim Erbil,Gülsüm Erbil,Turan Akın,Turan Erol,Atilla Galatalı,Arslan Günras,Ömer Hatipoğlu,İ.Cemal Karaburçak,Duran Karaca,Ziya Keseroğlu,Kayhan Keskinok,Muhsin Kut, Orhan Peker, Mustafa Pilevneli.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		Haziran	1976	Akdeniz Sanat Galerisi	Karanfil Sokak.	Ankara	Sergiye, 34 sanatçı 60 yapıtla katılmıştır.	Anonim 1976t : 6.
Utku Varlık, Komet, Mehmet Güleriyüz,Cihat Burak,Abidin Dino.	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim		Haziran	1976	Bir Plakçı Vitrini		Paris	Paris'te bir plakçı vitrininde sergi düzenleme fikri, kendi aralarında sendika kuran esnaftan çıkmıştır. Sergilenen 60'dan fazla yapıt içinde Türk sanatçılara ait olanları da vardır.	Anonim 1976u : 6.

Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"Açık Hava Resim, Heykel ve Seramik Sergisi"	21 Haziran- 15 Temmuz	1976	İstanbul Arkeoloji Müzesi		İstanbul	Sergi, İstanbul Arkeoloji Müzelerini Sevenler Derneği tarafından, çağdaş Türk ürünlerini halka götürmek, sanatçıların tanıtım amacıyla düzenlenmiştir.Sergi için kurulan jüride; Y.Mimar Mualla Anhegger,Prof.Mustafa Asler,Doç,Tamer Başoğlu,Y.Mimar Cihat Burak,Prof. Sadi Diren,Necati Dolunay,Gürdal Duyar,Doç,Dinçer Erimez, Füreya Koral,Prof.Asim Mutlu,Prof. Zühtü Müritoglu bulunmaktadır.	Anonim 1976ü : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1976	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Sergiye 50 sanatçı 72 yapıtla katılmıştır.	Anonim 1976v : 6
Bilinmiyor	Koleksiyon (Yurt dışı)	Resim	"İş Bankası Koleksiyonundan Seçme Tablolar Sergisi"	Haziran	1976	Bilinmiyor		Bükrüş	Başlangıcından bugüne Türk resim sanatını yurt dışında tanıtmaya amacıyla düzenlenen ve 79 sanatçının 100 yapıtından oluşan sergi Romanya'nın başkenti Bükreş'te İbrahim Öktem'in yaptığı bir konuşmayla açılmıştır.	Anonim 1976z : 6.
Eşref Üren,Fikret Mualla,Gencay Kasapçı,Halil Akdeniz,Mürşide İcmeli,Arif Kaptan,Hasan Kaptan,Kayhan Keskinok,Şamil Aygun,Hüseyin Bilgin,Veysel Erüstün,Veysel Günay,Ömer Kaleli,Nevide Gökaydın,Cenil Eren,Erol Kınalı,Melike Kurtiç (bilinenler)	Karma sergi (Yurt içi)	Karma		Temmuz - 25 Ağustos	1976	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Anonim 1976cc : 6.
Tangül Akakıncı, Tomur Atagök, Birim Bozok, Gül Derman,Türkan Sılay Rador,Aslı Titiz.	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim	"26. Bayreuth Sergisi"	25 Temmuz - 29 Ağustos	1976	Bilinmiyor		Bayreuth	"Freie Gruppe" adlı sanat örgütünün çağrısı üzerine Bayreuth'a giden altı Türk kadın sanatçısının açtığı bir sergidir.	Anonim 1976hh : 6.
Orhan Peker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		21 - 29 Ağustos	1976	Bilinmiyor	Gümrük Cad.	Ayvalık	Sanatçının sergisi "Ayvalık Sanat 76" şenliği çerçevesinde açılmıştır.	Anonim 1976dd : 6.
Erdal Alantar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Eylül	1976	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Anonim 1976ee : 6.
Tamer Akakıncı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Karma		Eylül	1976	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	DGSA İç Mimarlık bölümünden mezun olan sanatçı ilk kişisel sergisinde çelik, plesiglas, alüminyum gibi malzemeleri kullanarak çeşitli yapıtlar oluşturma yoluna gitmiştir.	Anonim 1976ff : 6.
Metin Ekiz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Eylül	1976	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1976gg : 6.
Burhan Doğançay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Eylül	1976	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Anonim 1976gg : 6.
Devrim Erbil,Alı Rıza Hiti,Hüsnü Koldaş,Nedret Sekban,Asım İşler, M.Zahit Büyüksüleyen,Mehmet Gülerüz,Gülsüm Erbil,Yusuf Katipoğlu,Gülsün Karamustafa,Tülin Serpen,Güngör İblikçi,Balkan Naci İslimyeli, Aydın Ayan, Aslı Titiz (bilinenler)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim	10. DYO Resim Yarışması	15 - 31 Ekim	1976	Devlet Resim ve Heykel Müzesi	Konak	İzmir	Durmuş Yaşaroğulları'nın düzenlediği "10.DYO Resim Yarışması"nın jüri üyeleri;Neget Günel,Turan Erol,Feruh Başağa,Ünsal Tokar ve Ünal Sarıhan'dan oluşmuştur. 407 yapıttan 102'si sergilenmek üzere seçilmiş, Devrim Erbil,Alı Rıza Hiti,Hüsnü Koldaş,Nedret Sekban,Asım İşler başarı ödülü, M.Zahit Büyüksüleyen,Mehmet Gülerüz,Gülsüm Erbil,Yusuf Katipoğlu,Gülsün Karamustafa,Tülin Serpen,Güngör İblikçi,Balkan Naci İslimyeli, Aydın Ayan ve Aslı Titiz mansiyon almıştır.	Anonim 1976ii : 6.
Cihat Burak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1976	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Anonim 1976jj : 6.

Atilla Onaran	Koleksiyon	Heykel		Ekim	1976	Odakule Sanat Galerisi	İstanbul Sanayi Odası / Tepebaşı	İstanbul	1976 yılında vefat eden sanatçıyı anma amacıyla, 1975'te İstanbul Festivali'nde yer alan paslanmaz çelik heykelleri ile yarım bıraktığı "Doğan Güneş" adlı heykeli sergilenmiştir.	Dicleli 1976 : 6.
Utku Varlık	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Ekim	1976	Cite International des Arts		Paris		Daponte 1976 : 6.
Agop Arad	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		23 Ekim - 7 Kasım	1976	Büyük Tarabya Otel		İstanbul		Anonim 1976lı : 6.
Ruzin Galatalı,Sühendan Fırat,Jale Erzen,Kristin Saleri,Nevbahar Aksoy,Tomurcuk Atagök,Gül Derman,Naile Akıncı,Cavidan Erten,Ülkü Uludoğan,Jale Gün,Dilek İşksel,Mukaddes Saran,Tangül Akakıncı,Maide Aral.	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim	"XI.Uluslararası Çağdaş Sanat Sergisi"	Ekim	1976	Bilinmiyor	Clermont-Ferrand ve Vichy	Fransa	İki yılda bir Uluslararası Birleşmiş Kadınlar Sanat ve Kültür Derneği'nce (UFACSI) düzenlenen sergiye Fransa, Türkiye,İsviçre,Çin, Belçika, İngiltere, Federal Almanya,Hollanda,Fas,İsrail,Danimarka, Romanya,İtalya,Çekoslovakya, Yunanistan'dan sanatçılar katılmıştır.Türkiye'den katılan sanatçılara toplu başarılarından ötürü "onur diploması" verilmiştir.	Anonim 1976mm : 6.
Lerzan Bengisu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel	"Barış Sergisi"	Ekim	1976	Taksim Gezi Alanı		İstanbul	Sanatçının Taksim Gezi'sinde sergilediği,mermer, bakır,demir ya da Palmiye ağacı gibi malzemelerden oluşan heykellerinden "Barış Heykeli" nin meydana sürekli kalması düşünülmüştür.	Anonim 1976nn : 6.
Salih Acar,Şeref Akdik,Hoca Ali Rıza,Mustafa Aşker,Aliye Berger,Çalı İbrahim,Erdogan Değer,Feyhaman Duran,Nazlı Ecevit,Bedri Rahmi Eyüboğlu,Fikret Mualla,Hikmet Onat,Ayetullah Sümer,Ahmet Uzelli,Turgut Zaim (bilinenler).	Koleksiyon (yurt içi)	Resim	"50 Örnekle 40 Türk Ressamı"	1 - 25 Kasım	1976	Akbank Sanat Galerisi	Osmanbey	İstanbul		Anonim 1976oo : 6.
Fatma İzgi	Kişisel sergi (Yurt içi)	Karma		Kasım	1976	İstanbul Görsel Sanatlar Merkezi	Halaskargazi Cad. Yılmaz Pasajı / Şişli	İstanbul		Anonim 1976öo : 6.
Melike Abasıyanık Kurtç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Kasım	1976	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Anonim 1976pp : 6.
Yok.	Karma sergi (Yurt içi)	Doküman	"Türkiye'de ve Dünyada Kadın"	Kasım - 13 Aralık	1976	Akdeniz Sanat Galerisi	Karanfil Sokak.	Ankara	İlkerici Kadınlar Derneği tarafından düzenlenen sergide, Türkiye'de ve dünyada kadının mücadelesi ve toplumsal durumu çeşitli resim,karikatür ve afişlerle anlatılmaya çalışılmıştır.	Anonim 1976tt : 6.
Cihat Burak, Hüseyin Bilişik,Zahir Güvemli,Zafer Atamer,Nihal Atamer (bilinenler)	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1977	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1977a : 6.
Zahir Güvemli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1977	Erol Dekorasyon Galerisi	Harbiye	İstanbul		Anonim 1977a : 6.
Aliye Berger	Kişisel sergi (Yurt içi)	Gravür		Ocak	1977	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1977c : 6.
Fikret Mualla,Oya Katoglu,Neset Ginal,Balaban,Nuri İyem,Mustafa Ayataça,Tektaş Ağaoğlu,İlhan Berk (bilinenler)	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1977	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Sezer 1977a : 6.
Kuzgun Acar	Retrospektif (Yurt içi)	Heykel		Şubat	1977	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Elibal 1977b : 6.

Orhan Peker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1977	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Elibal 1977c : 6
Hasan Akın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1977	Melda Kaptana Sanat Galerisi	Emlak Cad. No: 6 / Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1977e : 6
Yaşar Yenice	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1977	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1977e : 6
Ergin İnan,İsmail Türemen, Mehmet Özar	Karma sergi (Yurt içi)	Baskı		Mart	1977	Künmat Sanat Galerisi	Teşvikiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul		Sezer 1977b : 6.
Salih Acar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1977	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul		Anonim 1977f : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Protesto Sergisi"	Mart	1977	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde gerçekleştirilen "Amerika'dan Akisler" sergisi Öğrenci Temsilciliği tarafından aynı gün açılan bir sergiyle protesto edilmiştir. Sergide Amerika emperyalizmini eleştiren fotoğraflar ve afişler yer almıştır.	Anonim 1977g : 6.
Süleyman Şahin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1977	Hikmet Kitabevi Galerisi	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara		Anonim 1977h : 6.
Talın Öztürk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		İleri 1977 : 6.
Fikret Otyam	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Fotoğraf		13 - 20 Nisan	1977	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Mersin		Anonim 1977j : 6.
Yaşar Yenice	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1977j : 6.
Tangül Akakın, Tomur Atagök,Birim Bozok,Gül Derman,Türkan Rador,Aslı Titiz.	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim		Nisan	1977	Deutschebank Galerisi		Nürnberg		Anonim 1977j : 6.
Ozan Sağdıç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Çocuk"	Nisan	1977	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Anonim 1977k : 6.
Erhan Dilligil	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1977k : 6.
Devrim - Gülsün Erbil	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Akbank Sanat Galerisi	Konak	İzmir		Anonim 1977k : 6.
Nuri Abaç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Karagöz'e Ezgi"	Nisan	1977	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Anonim 1977k : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Türk Sanatında Ebru"	Nisan	1977	Akbank Sanat Galerisi	Osmanbey	İstanbul		Anonim 1977k : 6.
Sami Güner	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Sinan Şahaserleri"	Nisan	1977	Devlet Resim ve Heykel Müzesi	Konak	İzmir		Anonim 1977k : 6.
Emel Erkmener	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1977k : 6.
Hasan Saltık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Nisan	1977	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Trabzon		Anonim 1977k : 6.
Nazlı Ecevit	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Milli Eğitim Bakanlığı GS. Galerisi		Ankara		Anonim 1977k : 6.
Ayten Mizanoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1977k : 6.
Necdet Kalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Akbank Sanat Galerisi		Ankara		Anonim 1977k : 6.
Eren Eyüboğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Anonim 1977k : 6.
Füreyya Koral	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Nisan	1977	İş Bankası Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Anonim 1977k : 6.
Hayri Karay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Nisan	1977	Intercontinental Oteli		İstanbul		Anonim 1977k : 6.
Kurt Kramer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Gravür		Nisan	1977	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul		Anonim 1977k : 6.
Aydın Ayan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Künmat Sanat Galerisi	Teşvikiye Cad. 125 / Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1977k : 6.

Gürkan Coşkun (Komet)	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1977	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Sezer 1977c : 6.
Abidin Dino, Sarkis,Gürdal Duyar,Cihat Aral,İbrahim Örs,Seniye Fenmen,Nurullah Berk,Mehmet Güleriyüz,Alaatin Aksoy,Ömer Kaleşi (bilinenler)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Karma	"1. Mayıs Sergisi"	Mayıs	1977	Spor ve Sergi Sarayı		İstanbul	Görsel Sanatçılar Derneği'nin düzenlediği bütün görsel sanatçıları kapsayan sergide 139 adet yapıt yer almıştır. Mehmet Güleriyüz, Mustafa Ata,Şükrü Aysan,Halis Başarır,İbrahim Örs'ten oluşan jüri,grafik dalında Betül Atlı,heykel dalında Saim Bugay,resim dalında Cihat Aral,Osman Dinç ve Yusuf Taktak'a ödül verilmesini kararlaştırmıştır.	Anonim 1977i : 6.
Ramis Aydın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1977	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1977c : 6.
Köksal Önem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1977	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1977c : 6.
Turan Erol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1977	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Elibal 1977c : 6
Sabri Berkel	Retrospektif (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1977	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul		Elibal 1977c : 6
Hüseyin Bilişik	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1977	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Elibal 1977c : 6
Tangül Akakıncı,Maide Arel,Mukaddes Saran,Kristin Saleri,Tomur Atagök,Gül Derman,Sühendan H. Fırat,Dilek Işıksele,Ülki Uludoğan,Neveser Aksoy,Kainat Pojonk,Hilal Şandalı,Necda Erk,Sevgi Sencer, Nadide Akdeniz,Demet Yersel,Türkan Rador,Ruzin Gerçin,Aslı Titiz,Birim Bozok,Nevin Ulutaş,Ülker Mumcu.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Türk ve Fransız Sanatçılarının Karma Sergisi"	Haziran	1977	İş Bankası Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	UFACSI, merkezi Vichy, Fransa'da olan bir kuruluştur ve 29 ülkeyle işbirliği vardır. Bu işbirliğine Türkiye'den 1973 yılında kurulan "Uluslararası Birleşmiş Kadın Sanat ve Kültür Derneği" katılmaktadır. İki yılda bir "Uluslararası Çağdaş Sanat" adıyla UFACSI'nın Vichy ve Clermond Ferrand'da düzenlediği sergiler katılan Türk sanatçıların bazıları "Büyük Ödül" almaya hak kazanmıştır.1976 Clermond - Ferrand Bienali'nde Naile Akıncı mansiyon ödülü almıştır.	Anonim 1977n : 6.
Nihat Darcan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1977	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Anonim 1977o : 6.
Anton Lehmden	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik		Haziran	1977	Bilinmiyor		İstanbul	5. Uluslararası İstanbul Festivali çerçevesinde sergi açan Anton Lehmden, Avusturya resminin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir.	Elibal 1977f : 6.
Mathieu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Temmuz	1977	Sanayi Odası Sergi Salonu		İstanbul	Sanatçı bu sergisinde 1964 - 1970 yılları arasında ait yapıtlarına yer vermiştir.	Sezer 1977ç : 6.
Ahmet Keskin,Aslı Titiz,Cihangir Vefa Öztürk,Cavit Atmaca,Dinçer Erimez,Zahit Büyüksisleyen,Nurgün Güney,Numan Arslan,Orhan Kırangil,Ali Suat Kızıltuğ, Orhan Ersoy,Turan Erol,Şadan Bezeyiş, Burhan Temel,Yalçın Gökçebağ (bilinenler)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"Devlet Resim ve Heykel Sergisi"	Temmuz	1977	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde resim dalında Ahmet Keskin,Aslı Titiz,Cihangir Vefa Öztürk,Cavit Atmaca,Dinçer Erimez,Zahit Büyüksisleyen,Nurgün Güney,Numan Arslan,Orhan Kırangil,heykel dalında ise Ali Suat Kızıltuğ "Devlet Sanat Ödülü" almaya hak kazanmıştır.	Çakaloz 1977ç : 6.
Müzdan Arel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		23 Temmuz - 5 Ağustos	1977	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Çakaloz 1977i : 6.
Naile Akıncı-Ruzin Gerçin-Cavit Atmaca-Necdet Kalay	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Ağustos	1977	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Çakaloz 1977i : 6.
Gürol Sözen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"İnsanların Dünyası"	24 Ağustos -9 Eylül	1977	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Anonim 1977s : 6.
Necdet Kalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Safranbolu Evleri"	Eylül	1977	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Anonim 1977t : 6.
Hakkı Anlı	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Ekim	1977	Le Scriptorium Galerisi		Paris	Galeri 1977 - 1978 dönemine Hakkı Anlı sergisiyle başlamıştır.	Anonim 1977r : 6.

Mustafa Ayataç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1977	Oylu Sanat Galerisi		İzmir		Çakaloz 1977ı : 6.
Ayetullah Sümer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1977	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul		Çakaloz 1977k : 6.
Lütfü Günay - Lütfi Çetin - Tayyar Eren	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1977	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Okayben 1977 : 6.
Haluk Cemil Tanju	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1977	Odakule Sanat Galerisi	İstanbul Sanayi Odası / Tepebaşı	İstanbul		Okayben 1977 : 6.
Eşref Üren - Melahat Üren	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Ekim	1977	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Okayben 1977 : 6.
Muammer Durmuş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		3 - 17 Ekim	1977	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1977ı : 6.
Ahmet Uzelli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1977	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1977ı : 6.
Adil Doğançay,Asuman Kılıç,Agop Arad,Avni Arbaş,Balaban,Cihat Burak,Eren Eyüboğlu,Ferruh Başağa,Gündüz Gölönu,Hüseyin Yüce,Mehmet Pesen,Mümtaz Yener,Nuri İyem,Orhan Peker,Yaşar Yeniceci.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1977	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Çakaloz 1977ı : 6.
Turgut Atalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1977	Zeki Kocamemi Sanat Galerisi	Tarabya	İstanbul		Çakaloz 1977ı : 6.
Ayşe Töre - Hülya Salihoglu	Ortak sergi (Yurt içi)	Bakır Eşya		Ekim	1977	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Anonim 1977ü : 6.
Lütfi Ümit Tekelioğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Çini Mürekkep		Ekim	1977	Türk - İş Galerisi		İstanbul		Anonim 1977y : 6.
Eşref Üren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1977	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Anonim 1977y : 6.
Bilinmiyor	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Karma	"Yeni Eğilimler Sergisi"	24 - 28 Ekim	1977	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	22 Ekim 1977 günü başlayan İstanbul Bayramı çerçevesinde düzenlenen "1.Yeni Eğilimler Sergisi" nde ödül alan sanatçılar; resim dalında Şükrü Aysan, Naci İslimyeli, Naile Akıncı, heykel dalında Hasan Safkan,Rahmi Aksungur,Hayri Karay, seramik dalında Neşat Fehmi,Selma Eray, özgün baskı dalında Naci İslimyeli, Asım İşler'dir.	Anonim 1977y : 6.
Erdal Alantar, Hakkı Anlı, Komet, Abidin Dino, Timur İncedayı, Atilla Bayraktar,Ömer Kaleşi, Mehmet Nazım, Hilda Yasmayan, Adnan Varınca, Oktay Günday, Müzehher Pasin, Bilge Alkor, Utku Varlık.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Türkiye Dışındaki Türk Sanatçıları Sergisi"	Ekim	1977	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul	Sergi, İstanbul Sanat Bayramı çerçevesinde düzenlenmiştir.	Elibal 1977ı : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim	"Çağdaş Türk Ressamları Sergisi"	Kasım	1977	Türk Evi		New York	Sergiye 71 sanatçı 101 yapıt ile katılmıştır.	Anonim 1977dd : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim - Grafik	"Balkan Resim ve Grafik Sergisi"	Kasım	1977	Bilinmiyor	Bükreş	Romanya	Sergiye Türkiye'den 31 sanatçı 71 yapıt ile katılmıştır.	Anonim 1977dd : 6.
Atilla Galatalı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Kasım	1977	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Anonim 1977dd : 6.
Nihal Atamer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1977	Akbank Sanat Galerisi	Rumeli Cad.	İstanbul		Anonim 1977dd : 6.
Cevat Dereli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1977	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul	Sanatçı sergide çoğunluğu 1970 sonrasında ait 28 yapıtını sergilemiştir.	Çakaloz 1977n : 6.

Bıhrat Mavitan, Mustafa Ayaz, İlhami Ercivan, Bilal Erdoğan, Tülin Gökşayar, Alaattin Aksoy, Nayir Sarıoğlu, Ramiz Aydın, Fikri Cantürk, Mehmet Güler, Bünyamin Özgülten, Cevat Demir, Gündar Artın, Ümit Sarıaslan, Ümit Soyugur, Aşlı Titiz, Ayten Kadayıfçı, Vural Yurdakul.	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim	"11. D.Y.O. Resim Yarışması Sergisi"	Kasım	1977	İSOSEM Sergi Salonu	Odakule	İstanbul	Çakaloz 1977o : 6.	
Mustafa Esirkuş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1977	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul	Anonim 1977gg : 6.	
Şinasi Türküstün	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		Kasım	1977	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul	Anonim 1977hgg : 6.	
Nazif Topçuoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Kasım	1977	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul	Anonim 1977gg : 6.	
Fikret Mualla	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Kasım	1977	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul	Anonim 1977gg : 6.	
Fikret Mualla	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Kasım	1977	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	Anonim 1977gg : 6.	
Güngör İblikçi	Kişisel sergi (Yurt içi)	Gravür		Kasım	1977	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul	Anonim 1977gg : 6.	
Nil Yalter, Canan Çoker, Yusuf Taktak, Orhan Taylan.	Ortak sergi (Yurt dışı)	Resim	"Genel Grev - 4 Ressam - Türkiye" Sergisi	Kasım	1977	Galeri Jean L'Arcade		Paris	Sergi, 16 Eylül 1976 genel yas eyleminden, Maden - İş'in MESS'e karşı yürüttüğü grevlere kadar yer alan mücadele belgelerinden yola çıkılarak hazırlanan 100 x 175 cm. boyutlarında 12 adet baskıdan oluşmuştur. Sergi aynı zamanda, çoğaltma ve taşıma kolaylığının getirdiği olanakla aynı günlerde Batı Berlin'de "Türk Akademikerler ve Sanatçılar Derneği" nin düzenlediği Nazım Hikmet haftası çerçevesinde yer alan resim sergisinin bir bölümünü oluşturmaktadır.	Anonim 1977ff : 6.
Burhan Uygur	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		12 Kasım - 7 Aralık	1977	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul	Çakaloz 1977ö : 6.	
Adnan Varınca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		17 Kasım - 12 Aralık	1977	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1977bh : 6.	
Nihat Akyunak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1977	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul	Anonim 1977ii : 6.	
Yusuf Başkaya	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1977	Akbank Sanat Galerisi	Rumeli Cad.	İstanbul	Anonim 1977ii : 6.	
Nihal Atamer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1977	Akbank Sanat Galerisi	Rumeli Cad.	İstanbul	Anonim 1977ii : 6.	
Ali Çelebi, Cevat Dereli, Çallı İbrahim, Cihat Burak, Nuri İyem, Kayıhan Keskinok, Orhan Peker, Burhan Uygur, Teoman Südor, Necdet Kalay, Burhan Temel.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		10 Aralık - 4 Ocak	1977	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul	Anonim 1977ii : 6.	
İbrahim Safi	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1977	İSOSEM Sergi Salonu	Odakule	İstanbul	Anonim 1977ii : 6.	
Seniye Fenmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1977	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1977ii : 6.	
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Grafik	"Sovyet Grafik Yapıtları Sergisi"	Aralık	1977	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Anonim 1977ii : 6.	
Hamza İnanc	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1977	Akbank Sanat Galerisi	Ziya Gökalp	Ankara	Anonim 1977ii : 6.	
Abidin Dino	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Yeni Çiçekler"	Aralık	1977	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul	Anonim 1977jj : 6.	
İsmail Türemen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Kastamonu ve Yöresi Ahşap Ev İşleri" Sergisi	14 - 29 Aralık	1977	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul	Anonim 1977kk : 6.	
Edip Hakkı Köseoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		14 - 31 Aralık	1977	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul	Anonim 1977kk : 6.	

Mehmet Arpacık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1977	Harbiye Şehir Tiyatrosu Galerisi		İstanbul		Anonim 1977kk : 6.
Fehim İbrahim Hakkoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1977	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1977kk : 6.
Bülent Akkürgen - Cengiz Kabaklı	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		15 - 31 Aralık	1977	Devlet Resim ve Heykel Müzesi	Konak	İzmir		Anonim 1977kk : 6.
Haydar Durmuş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1977	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Zonguldak		Anonim 1977kk : 6.
Gustav Klimt - Egon Schiele	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık - Ocak 1978	1977	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Sergi, Avusturya Başkonsolosluğu tarafından düzenlenmiştir.	Anonim 1977mm : 6.
Utku Varlık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Türkiye Dışındaki Türk Ressamlar Sergisi"	Ocak	1978	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1977mm : 6.
Malik Aksel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1978	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1977mm : 6.
Ali Demir - Mükremin Mungan	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		Ocak	1978	Şişli Terakki Lisesi	Tevfikkiye Cad. No: 162 / Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1977mm : 6.
Mustafa Erem Çalıkoğlu - Nihat Akyunak	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Anonim 1977mm : 6.
Niyazi Toptoprak - Muzaffer Akyol - Erdoğan Değer.	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1977mm : 6.
Ersin Alok	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Ocak	1978	ISOSEM Sergi Salonu	Odakule	İstanbul		Anonim 1977mm : 6.
Şadan Bezeişi,Ergin İnan,Gündüz Gölöni,Mehmet Güler,Mehmet Gülerüz,Mustafa Pilevneli,Ali İsmail Türemen.	Karma sergi (Yurt içi)	Grafik		Ocak	1978	Dr. Grete Rhomberg Wotzenegg G.		Avusturya		Elibal 1977i : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Nazım Hikmet'in 75. Doğum Yılı Resim Sergisi"	Ocak	1978	Valideçesme Sanat Galerisi		İstanbul	Sergi, Görsel Sanatçılar Derneği tarafından düzenlenmiştir.	Anonim 1977nn : 6.
Şinasi Barutçu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		3 - 15 Ocak	1978	Akbank Sanat Galerisi	Osmanbey	İstanbul		Anonim 1978a : 6.
Fikret Mualla	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Ocak	1978	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1978a : 6.
Samî Güner	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Topkapı Sarayı Müzesi"	Ocak - 3 Şubat	1978	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Anonim 1978a : 6.
İlhami Demirci	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Ocak	1978	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul	Sanatçının ikinci ölüm yıldönümü nedeniyle düzenlenen sergide 35 yapıt yer almıştır.	Anonim 1978a : 6.
Hans Meyerholz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1978	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Anonim 1978a : 6.
Aynur Ödemis,Asuman Büyükkantarıcı,Bedia Tezcanar,Faize Serezil Gülen Oktanuş,Güzide Şarkeli,Jannı Otçuoğlu,Laima Çetiner,Nevda Tunakan,Refia Uybaydın,Rezzan Gökçay,Saadet Alpan,Süha Diker,Yalçın Erkut.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		Ocak	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul	Sergi, Ressam Nühket Aksoy'un kurucusu ve Füsun Onur'un öğretim üyesi olarak bulunduğu Fenerbahçe Spor Kulübü Sosyal Tesisleri Sanat Kolu'nun 5.Resim ve 2. Heykel sergisi olarak düzenlenmiştir.	Anonim 1978a : 6.
Salduran Özmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Trabzon		Anonim 1978a : 6.
Balaban	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		4 - 14 Ocak	1978	Akbank Sanat Galerisi	Konak	İzmir		Anonim 1978b :6.
Nesat Fehmi Erdoğan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Ocak	1978	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Anonim 1978ç : 6.
Nihat Darcan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		21 Ocak - 4 Şubat	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1978ç : 6.
Semih Akdal	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		21 Ocak - 4 Şubat	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1978ç : 6.
Necdet Kalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		21 Ocak - 4 Şubat	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1978ç : 6.
Ünal Cimit	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Ocak	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Anonim 1978ç : 6.
Nevbahar - Neveser Aksoy	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim	"Pazarlarımız" - "Mermer Resimleri"	16 - 28 Ocak	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Anonim 1978ç : 6.

Ergin İnan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Karma	"İnsan,İnsanlar"	Ocak	1978	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul	Anonim 1978ç : 6.
Nihat Kahraman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		Ocak	1978	Alman Kültür Merkezi		Ankara	Anonim 1978ç : 6.
Fikret Otyam	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"İnsan Manzaraları 3"	Ocak	1978	Galeri Evren	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara	Anonim 1978ç : 6.
Tamer Salman - Erdem Demirağ	Ortak sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Ocak	1978	Akbank Sanat Galerisi	Konak	İzmir	Anonim 1978ç : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Nazım Hikmet Sergisi"	Ocak	1978	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Sergi Devlet Güzel Sanatlar Akademisi öğrencileri tarafından düzenlenmiştir. Anonim 1978d : 6.
Bilinmiyor	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"İFSAK IV.Ulusal Fotoğraf Yarışması"	Ocak	1978	İSOSEM Sergi Salonu	Odakule	İstanbul	Yarışmaya 159 sanatçı 373 siyah - beyaz fotoğrafla katılmıştır. Anonim 1978d : 6.
Mediha Akarsu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Ocak	1978	Olgunlaşma Enstitüsü Galerisi	Beyoğlu	İstanbul	Serginin satışlarından elde edilecek gelir Darüşşafaka Cemiyet'ine bağışlanmıştır. Anonim 1978d : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Çıraklar"	Ocak	1978	Harbiye Şehir Tiyatrosu Galerisi		İstanbul	Sergi, İlerici Gençler Derneği Fotofilm Kolu tarafından, ucuz emek gücü olarak kullanılan çocuk yaştaki insanların yaşamını vurgulamak amacıyla düzenlenmiştir. Anonim 1978d : 6.
Ünal Cimit	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Ocak	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul	Anonim 1978d : 6.
Özdemir Altan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Halı		Ocak - Şubat	1978	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1978d : 6.
Yaman Kayhan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim,desen	"Beyinden Fotoğraflar" / "Kişilerarası İlişkiler"	Ocak	1978	Amerikan Kültür Merkezi		Ankara	Anonim 1978d : 6.
Seniye Fenmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1978	Akdeniz Sanat Galerisi	Karanfil Sokak.	Ankara	Anonim 1978d : 6.
Cavir Atmaca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		6 - 13 Şubat	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1978f : 6.
Yusuf Katipoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		6 - 13 Şubat	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1978f : 6.
Fusun Onur	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		6 - 13 Şubat	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Anonim 1978f : 6.
Şermin Bezmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Akbank Sanat Galerisi	Osmanbey	İstanbul	Anonim 1978f : 6.
Bedri Rahmi Eyüboğlu,Eren Eyüboğlu,Gülseren Südor, Teoman Südor.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Galeri Deko	Maçka	İstanbul	Galeri Deko Berrin ve Cihni Şardağ tarafından 1978 yılında açılan yeni bir galeridir. Anonim 1978f : 6.
Erol Akyavaş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	Anonim 1978f : 6.
Manuel Penofiel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Halkım"	Şubat	1978	Ankara Sanatsevenler Derneği Sergi Salonu		Ankara	Sergi, Meksika Büyükelçiliği ile Ankara Sanat Sevenler Derneği'nin ortak girişimiyle açılmıştır. Anonim 1978f : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Grafik	"VII. Çağdaş Alman Grafiği Sergisi" / "Eleştirci Gerçekçilik"	Şubat	1978	Alman Kültür Merkezi		Ankara	Sergi, Stuttgart Dış İlişkiler Enstitüsü tarafından düzenlenmiştir. Anonim 1978f : 6.
Kortan Tümerdem - Faruk Yıldızlı	Ortak sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Şubat	1978	Devlet Resim ve Heykel Müzesi		İzmir	Anonim 1978f : 6.
Bilinmiyor	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"1977 Bölgelerarası Fotoğraf Yarışması"	Şubat	1978	Akbank Sanat Galerisi	Konak	İzmir	Anonim 1978f : 6.
Ayten Işılдар	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul	Anonim 1978g : 6.
M. Turgut Tok'ad	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul	Anonim 1978g : 6.
Fahri Sümer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Harbiye Şehir Tiyatrosu Galerisi		İstanbul	Anonim 1978g : 6.
Burhan Temel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul	Anonim 1978h : 6.
Fikret Kolverdi	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul	Anonim 1978h : 6.

Leyla Gamsız Sarptürk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Anonim 1978h : 6.
Zerrin Bölükbaşı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Şubat	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Anonim 1978h : 6.
Sabiha Erengönül	Kişisel sergi (Yurt içi)	Gravür		Şubat	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Anonim 1978h : 6.
Nevzat Kasman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1978h : 6.
Tomur Atagök	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Kadınların Boyutları"	Şubat	1978	Galeri Baraz	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Anonim 1978h : 6.
Alman sanatçılar	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Biçimler"	Şubat	1978	Alman Kültür Merkezi		İzmir	Sergi, Stuttgart Dış İlişkiler Enstitüsü tarafından düzenlenmiştir.	Anonim 1978h : 6.
Nevin Özgür	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat - 23 Mart	1978	Ak Sanat Galerisi	Rumeli Cad.	İstanbul		Anonim 1978j : 6.
Cafer Bater	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Anonim 1978j : 6.
Ali Bayrak, Atilla Galatalı, Ayfer Karamin, Candeğer Furtun, Cevdet Altuğ, Erdiç Bakla, Erdoğan Ersen, Eren Eyüboğlu, Füreyya, Güngör Güner, Ersun Özkent, Haluk Tezoner, Işık Arıburnu, Jale Yılmazbaşar, Mustafa Pilevneli, Nasip İyem, Neşat Fehmi Erdoğan, Ruzin Gerçin, Sabit Karamini, Ümit İyem, Yahşi Baraz.	Karma sergi (Yurt içi)	Seramik		Şubat	1978	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Anonim 1978j : 6.
İlgen Akçaylı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Porselen Çiçekler"	Şubat - 23 Mart	1978	Ak Sanat Galerisi	Rumeli Cad.	İstanbul		Anonim 1978j : 6.
Gerd Wird	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1978j : 6.
Ömer Uluç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1978	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Anonim 1978j : 6.
Nimetullah Gerasim	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		2 - 11 Mart	1978	Amerikan Kültür Merkezi		Ankara		Anonim 1978j : 6.
Adnan Varınca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Anonim 1978j : 6.
Macit Aray	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Şiir		Mart	1978	Ak Sanat Galerisi	Rumeli Cad.	İstanbul		Anonim 1978j : 6.
Mehmet Güleriyüz	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Karma		Mart	1978	Stüdyo Tiyatro Galerisi		Polonya		Anonim 1978l : 6.
Gürkan Coşkun (Komet)	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Mart	1978	Beaubourg Sanat Merkezi		Paris		Daponte 1978a : 6.
Berna Türemen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	Galeri Deko	Maçka	İstanbul		Alparslan 1978a : 6.
Nazlı Ecevit	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Alparslan 1978a : 6.
İnren Erşen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1978a : 6.
Nurtaç Özler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1978a : 6.
Cihat Burak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1978a : 6.
Baber Kocamanoglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	Akbank Sanat Galerisi	Ziya Gökalp	Ankara		Alparslan 1978a : 6.
Süleyman Saim Tekcan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik		Mart	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Zonguldak		Alparslan 1978a : 6.
Erdal Alantar	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Mart	1978	Galerie Ditterkow		Almanya		Anonim 1978n : 6.
Mehmet Güleriyüz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		15 Mart - 10 Nisan	1978	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1978b : 6.
Füsun Erdem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Gravür		Mart - Nisan	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1978b : 6.

Zahir Güvemli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1978b : 6.
Nesteren Tamer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	Intercontinental Oteli		İstanbul		Alparslan 1978b : 6.
Habib Aydoğdu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Yaşam Kavgası 2"	Mart	1978	Akdeniz Sanat Galerisi	Karanfil Sokak.	Ankara		Anonim 1978o : 6.
Ali Fuat İçsel - Alfsen Clarke	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	Akbank Sanat Galerisi	Konak	İzmir		Anonim 1978o : 6.
Mithat Yılmaz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Trabzon		Anonim 1978o : 6.
Mehmet Güler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Kadınlığın Kaderi"	Mart - Nisan	1978	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Anonim 1978p : 6.
Abidin Dino	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Nisan	1978	Sillayi Galerisi		Atina		Anonim 1978o : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Çağdaş İstanbul Resmi"	15 - 18 Nisan	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Sergiye yaklaşık 150 sanatçı 300'e yakın yapıtla katılmıştır.İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul resim sanatını en ilerici ve seçkin örnekleriyle tanıtmak amacıyla bu sergiyi düzenleme kararı almıştır. Sergide yer alacak yapıtları seçmek üzere;Özdemir Altan,Avni Arbaş,Ergin İnan,Necdet Kalay,Bülent Özar,Yusuf Taktak,Türkiye Ressamlar Cemiyeti temsilcisi görev almıştır.	Anonim 1978i : 6.
Şadan Bezeviş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Elibal 1978g : 6.
Ömer Uluç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		12 Nisan - 8 Mayıs	1978	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1978ç : 6.
Hüseyin Bilişik	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		21 - 30 Nisan	1978	Galeri Baraz (Cep Galerisi)	Hilton	İstanbul		Alparslan 1978ç : 6.
Hasan Kavrak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1978	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1978ç : 6.
Adil Akşit	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1978	Akbank Sanat Galerisi	Osmanbey	İstanbul		Alparslan 1978ç : 6.
Ayten Durmuşoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Trabzon		Alparslan 1978ç : 6.
Orhan Peker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1978	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul		Çakaloz 1978e : 6
Metin Haseki,Hayri Karay,Ferit Özşen,Vedat Somay,Mücahit Özel,Metin Ekiz,Doşmar Vildaş,Azmi Sekban,Ayla Özgen,İbrahim Abay,Şahabettin Köksal,Ertan Dursun,Suat Özyönüm,Aysegül Aydınçioğlu,Önder Büyükerman,Mehmet Başaran,Meriç Hızal.	Karma sergi (Yurt içi)	Heykel	"DGSA Heykel Bölümü Asistan ve Öğrenci Sergisi"	Nisan	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Çoker 1978 : 6.
Şahin Kaygun, Ara Güler,Hasan Kurbanoğlu,Gülnur Süzmen,Ersin Alok,Aydın Çetin.	Karma sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Nisan	1978	ISOSEM Sergi Salonu	Odakule	İstanbul		Çakaloz 1978f : 6.
Rahmi Aksungur,Aydın Ayan,Mehmet Mahir,Sefer Öztürk,Hüsamettin Koçan,İbrahim Örs,Tamer Akakıncı,Cafer Gümüş,Alaattin Aksoy,Mahmut Celayir,Sabiha Erengönül,Mehmet Boztaş,Neşat Fehmi Erdoğan,Azade Köker,Doğan Karakas	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Karma	"2. Mayıs Sergisi"	24 Nisan - 9 Mayıs	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Görsel Sanatçılar Derneği tarafından düzenlenen "Mayıs Sergisi" 'nde seçici kurul, Adnan Çoker,Erol Eti,Mustafa Aslıer,Güngör Güner,Cihat Aral,Yusuf Taktak'dan oluşmuştur. Çeşitli demokratik kuruluşlar ve basın organları tarafından para ve plakete ödüllendirilen sanatçılardan Rahmi Aksungur; Türkiye Maden - İs	Anonim 1978r : 6.
Okyanus Akcan,Mustafa Kılıç,Onur Altınarak,Nuran Akdağ,Rukiye Sinanoğlu,Fikri Andaç,Umur Akşıray.	Karma sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		27 Nisan - 6 Mayıs	1978	Harbiye Şehir Tiyatrosu Galerisi		İstanbul		Alparslan 1978d : 6.

Mustafa Pilevneli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1978d : 6.
Rezzan Şenocak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1978d : 6.
Devrim Erbil,Tamer Akakıncı,Balkan Naci İslimiyeli,Kadri Özaydın,Hüseyin Yüce,Kayihan Keskinok,Hayati Mısmar,Hüsamettin Koçan,Osman Dinç,Erol Kınalı,İbrahim Akay (bilinenler)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim -Heykel	"39. Devlet Resim ve Heykel Sergisi"	Mayıs	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünce düzenlenen 39. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde, "Devlet Sanat Galerisi Ödülü" alan sanatçılar resim dalında; Devrim Erbil,Tamer Akakıncı,Balkan Naci İslimiyeli,Kadri Özaydın,Hüseyin Yüce,Kayihan Keskinok,Hayati Mısmar,Hüsamettin Koçan,Osman Dinç, heykel dalında ise ;Erol Kınalı,İbrahim Akay olmuştur.	Alparslan 1978d : 6.
Müfit Çelik	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Amerikan Kültür Merkezi		Ankara		Alparslan 1978d : 6.
Şermin Bezmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Sanat Sevenler Derneği Sergi Salonu		Ankara		Alparslan 1978d : 6.
Atilla Galatalı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Mayıs	1978	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Alparslan 1978d : 6.
Olga Saviç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Çakaloz 1978g : 6.
İkbal Moneim	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Çakaloz 1978g : 6.
Turhan Doyran	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Fotoğraf		Mayıs	1978	Türkiye Turizm Bürosu	Champ Elysees	Paris		Anonim 1978ş : 6.
Muhsin Kut	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Anonim 1978ş : 6.
Yalçın Gökçebağ	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Galeri Baraz (Cep Galerisi)	Hilton	İstanbul		Anonim 1978ş : 6.
Müşerref Köktürk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1978ş : 6.
Hasan Kavrak	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul		Anonim 1978ş : 6.
Burhan Temel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1978ş : 6.
Zeki Kral	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Akbank Sanat Galerisi	Ziya Gökalp	Ankara		Anonim 1978ş : 6.
Işık Arıburnu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Mayıs	1978	Akbank Sanat Galerisi	Ziya Gökalp	Ankara		Anonim 1978ş : 6.
Ramis Aydın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1978e : 6.
Gülsün Karamustafa	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1978t : 6.
Ali Ruza Hoca,Jack Arditi,İlgen Akçaylı,Şeref Akdik,Nevbahar,Neveser Aksoy,Jane Alemdar,Perihan Balcı,Solmaz Berk,Bedia Berkay,Şadan Bezeyiş,Nazlı Ecevit,Sevgi Erdemir,Güler Haşimoğlu,Necdet Kalay,Necmettin Orhan,Lerzan Öke,Numan ve Nermin Pura, Rezzan Şenocak,hakuk Tezonar,Tiraje,Nihat Türkaydın,Mesut Ülday,	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Lerzan Öke Sanat Galerisi	Lerzan Öke'nin Kendi Evi.	İstanbul		Anonim 1978u : 6.
Teoman Südor	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Çakaloz 1978j : 6.
Şenol Yoroğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Galeri Deko	Maçka	İstanbul		Çakaloz 1978j : 6.
Yılmaz Kaini	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Rastlantılar"	Mayıs	1978	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul		Alparslan 1978f : 6.

Nuri Abaç,Tamer Akakıncı,Tangül Akakıncı,Erdal Alantar,Şadan Bezeyiş,Hüseyin Bilişik,Şükriye Dikmen,Abidin Dino,Atilla Galatalı,Yavuz Görey,Süleyman Saim Tekcan,Süleyman Velioglu.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1978	Ertem Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul	Bu sergi, 14 - 19 Haziran tarihleri arasında İsviçre'nin Basel kentinde düzenlenecek olan "Uluslararası Sanat Fuarı" na Ertem Galerisi ile katılacak sanatçılar ve yapıtlarının tanıtımı amacıyla gerçekleştirilmiştir.	Alparslan 1978f : 6.
Ayhan Gökçadır,Belkıs Ümman,Beyhan Yakın,Fadime Baltacıoğlu,Naciye İzbul,Handan Kıran.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Ankara Kadın Ressamlar Derneği 10. Sergisi"	Mayıs	1978	Devlet Resim ve Heykel Müzesi	Konak	İzmir		Alparslan 1978f : 6.
Tuncay Betil	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs - Haziran	1978	Evrensel Kitabevi Sanat Galerisi	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara		Cömert 1978c : 6.
Malik Aksel,Vahit Armağan,Maide ve Şemsi Arel,Nuri Abaç,Saim Belir,Şadan Bezeyiş,Birim Bozok,Rafia Edren Çıray,Adil Doğançay,Cahide Dereli,Sabiha Erengönül,Rezan Gökçay,Can Göknil,Ruzin Gerçin,Şükriye Işık,Necdet Kalay,Zühtü Müridoğlu,Elif Naci,Fusun Onur,Zahide Özar,Köksal Önem,Kainat Pojonk,Numan Pura,Leyla Sarptürk,Hilal Şanda,Haluk Tezcan.	Karma sergi (Yurt içi)	Karma		Haziran	1978	Özar Sanat Galerisi	Beylerbeyi	İstanbul		Elibal 1978i : 6.
Fikret Mualla,Bedri Rahmi,Eren Eyünoğlu,Avni Arbaş,Abidin Dino,Burhan Uygur,İlhan Berk,Ferit Edgü.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Mevsim Sonu Karma Resim Sergisi"	Haziran	1978	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul		Anonim 1978v : 6.
Turan Erol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1978	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Anonim 1978v : 6.
Türkan Sılay Rador	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1978	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Alparslan 1978g : 6.
Cevdet Akman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Mekanikleşen İnsan"	Haziran	1978	İntercontinental Oteli		İstanbul		Alparslan 1978g : 6.
Jane Vafene	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1978	İSOSEM Sergi Salonu	Odakule	İstanbul		Alparslan 1978g : 6.
Hamiye Çolakoglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Haziran	1978	Çanakkale Seramik Galerisi		Ankara		Alparslan 1978g : 6.
Bülent Akkürgen,Nihat Akkan,Kadir Ata,İbrahim Bozkuş,Sami Çimen,Nafi Çil,Yüksel Cezturnak,İlhami Ercivan,Turgay Gönenç,Turgut Pura,Ünal Sarıhan,Fahri Sever,Nuran Tanırverdi,Yusuf Toprak.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"İzmirli Sanatçılar Resim Sergisi"	Haziran	1978	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul		Elibal 1978j : 6.
Mustafa Esirkuş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1978	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Çakaloğlu 1978i : 6.
Tamer Akakıncı,Tangül Akakıncı,Hüseyin Bilişik,Şadan Bezeyiş,Birim Bozok,Erol Eti,Ruzin Gerçin,Can Göknil,Zahide Özar,Tülin Öztürk,Kainat Pojonk,Türkan Rador,Hilal Şanda,Burhan Uygur,Süleyman Velioglu,Atilla Galatalı, Aydan Kut,Fehmi Erdoğan,Işık Arıburnu.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Seramik	"Ressamlar Derneği Plastik Sanatlar Sergisi"	Temmuz	1978	Bilinmiyor		İstanbul	Sergi, 6. İstanbul Festivali çerçevesinde düzenlenmiştir.	Elibal 1978l : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"Resim,Heykel,Fotoğraf ve Grafik Sergisi"	Temmuz	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Balıkesir		Anonim 1978ee : 6.

Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"DTGSYO Öğrencileri Sergisi"	Temmuz	1978	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul		Anonim 1978gg : 6.
Cihat Burak - Devrim Erbil	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim	"Ayvalık Sanat 78"	12 - 20 Ağustos	1978	Bilinmiyor		Ayvalık		Yorulmaz 1978 : 6.
Erdal Alantar,Hakkı Anlı,Avni Arbaş,Ali Kelebe,İlhami Demirci,Cahide Dereci,Cevat Dereci,Abidin Dino,Mustafa Esirkuş,Necdet Kalay,Arif Kaptan,Kayihan Keskinok,Edip Hakkı Küseöğlu,Orhan Peker,Mehmet Pesen,Cemal Töllu,Turgut Uzunömeröglü.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"1978 Yaz Karma Resim Sergisi"	Ağustos	1978	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul	Sergiye 17 sanatçının 70 yapıtından oluşmuştur.	Anonim 1978İİ : 6.
Fikret Mualla,Burhan Doğançay,Burhan Uygur,Hüseyin Bilişik,Nuri İyem,Neset Günal,Neveser, Nevbahar Aksoy,Orhan Peker,Mehmet Pesen,Cihat Burak,Sevim İnaltolg,Necdet Kalay,Nurullah Berk,Nedim Günsür.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Çağdaş Türk Ressamları Sergisi"	5 Haziran - 31 Ağustos	1978	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Anonim 1978nn : 6.
Salih Acar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		28 Ağustos -28 Eylül	1978	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul		Anonim 1978rr : 6.
Münip Özben	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Eylül	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Antalya		Anonim 1978şş : 6.
Mehmet Güleriyüz	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim	"Junij 78" Sergisi	Eylül	1978	Bilinmiyor		Yugoslavya		Alparslan 1978h : 6.
Saim Niyazi Nesnelioğlu	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	İş Bankası Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1978i : 6.
Tülin Serpen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Alparslan 1978i : 6.
Necdet Kalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Akbank Sanat Galerisi	Konak	İzmir		Alparslan 1978i : 6.
Avni Arbaş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1978i : 6.
Utku Varlık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Alparslan 1978i : 6.
Aydın Ayan,Orhan Ersoy,Gürol Sözen,İhsan Şardum,Adnan Varınca	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Çakaloz 1978m : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Çalışan İnsan"	Ekim	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Sergi AFSAD (Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği) ile İFSAD (İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği) işbirliği ile hazırlanmıştır.	Anonim 1978yy : 6.
Mümtaz Yener	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1978i : 6.
Hakkı Çavuşgil,Mükremin Mungan,İbrahim Balaban,Ali demir,Avni Memedoğlu.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		Ekim	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Alparslan 1978i : 6.
Cafer Batur	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1978i : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Moğolistan Halk Cumhuriyeti Resim Sergisi"	Ekim	1978	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul		Alparslan 1978i : 6.
Cihat Burak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Hobi Güzel Sanatlar Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1978i : 6.
Hikmet Onat	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim	"Boğaziçi"	Ekim	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1978i : 6.
Alaattin Aksoy,Altan Gürman,Balkan Naci İslimiyeli,Komet,Mehmet Güleriyüz,Nese Erdok,Utku Varlık.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		24 Ekim - 19 Kasım	1978	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1978i : 6.

George Grosz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik		Ekim - 11 Kasım	1978	Amerikan Kültür Merkezi		Ankara		Alparslan 1978i : 6.
Orhan Peker	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Alparslan 1978i : 6.
Hamit Gürele	Retrospektif (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Osmanbey	İstanbul	Sergide, sanatçının toplam 36 yapıtı sergilenmiştir.	Çakaloz 1978n : 6.
Şahin Kaygun	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Sanat İnsanları" Portreler Sergisi	Ekim	1978	Atatürk Kültür Merkezi		İstanbul	Sergi, Atatürk Kültür Merkezi'nin "Halka Yeniden Açılış Şöleni" çerçevesinde düzenlenmiştir.	Çakaloz 1978o : 6.
Mehmet Güler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		18 Ekim - 5 Kasım	1978	Bilinmiyor	Bergkamen	Almanya		Akar 1978 : 6.
Salih Acar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Wolfgang Beckert Galerisi	Barer Str.1	Almanya		Akar 1978 : 6.
Hüseyin Yüce	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1978l : 6.
Işık Arıburnu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Ekim	1978	Akbank Sanat Galerisi	Osmanbey	İstanbul		Alparslan 1978l : 6.
Refia Erden Çaray	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Akbank Sanat Galerisi	Rumeli Cad.	İstanbul		Alparslan 1978l : 6.
Fahir Aksoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1978l : 6.
Hasan Akın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1978	Galeri Evren	Yenişehir	İstanbul		Alparslan 1978l : 6.
Burhan Uygur	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Sabah ve Akşam Rüzgarına"	Kasım	1978	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	İstanbul		Alparslan 1978m : 6.
Veysel Günay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Vakko Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1978m : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Güzel Sanatlar Birliği 62. Yıl İstanbul Sergisi"	Kasım	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Elibal 1978ö : 6.
Nevbahar Aksoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonimbbb : 6.
Nezir Korkmaz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonimbbb : 6.
Cihat Özegemen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonimbbb : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"1923'den Günümüze Değin Türk Resim, Heykel ve Seramik San.Bir Kesit"	Kasım	1978	Atatürk Kültür Merkezi		İstanbul	Sergi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve İstanbul Resim ve Heykel Müzesi tarafından ortaklaşa oluşturulmuştur.	Anonimbbb : 6.
Hoca Ali Rıza,Çalı İbrahim,Feyhaman Duran,Halil Paşa,Kadri Bey,Naci Terzi,Mehmet Ali Paşa,Naci Kalmukoğlu,Nazmi Ziya,Osman Asaf,Pertev Boyar,Sami Yetik,Şeker Ahmet Paşa,Mustafa Esirkuş (bilinenler)	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Eski İstanbul Resimleri" Sergisi	Kasım	1978	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Anonimbbb : 6.
Bekir Sami Çimen,Tayfun Erdoğan,Sefer Öztürk,Nejat Soyler,Faruk Cimok,Halil Akdeniz,Hasan Akın,Alaattin Aksoy,Cihat Burak,Lütfi Çetin,Şükrü Erdiren,Fatma Eye,Yalçın Gökçebaş,Can Göksan,Asım İşler,Mehmet Güler,Nuri Abaç,Gülsün Erbil,Burhan Temel.	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim	"12. D.Y.O. Resim Yarışması Sergisi"	Kasım	1978	ISOSEM Sergi Salonu	Odakule	İstanbul	12. D.Y.O. Resim Yarışması Sergisi'nde 497 yapıttan 87'si sergilenmeye değer bulunmuştur ve Bekir Sami Çimen,Tayfun Erdoğan,Sefer Öztürk,Nejat Soyler,Faruk Cimok ödül alan yarışmacılar olmuştur. Seçici kurul üyeleri ise:İsmail Tunalı,Özar Kabaş,Fethi Kayaalp,Mustafa Pilevneli ve Kaya Özsezzin'dir.	Anonimbbb : 6.
Ruzin Gerçin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Seramik		Kasım	1978	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Anonimbbb : 6.
Fahri Sümer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Akbank Sanat Galerisi	Rumeli Cad.	İstanbul		Anonimbbb : 6.

Şükrü Aysan,Serhat Kiraz,Ahmet Öktem,Avni Yamaner	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Anonimbbb : 6.
Turgut Akan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Hobi Güzel Sanatlar Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonimbbb : 6.
Yusuf Doğan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Harbiye Şehir Tiyatrosu Galerisi		İstanbul		Anonimbbb : 6.
Hamza İnanç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Galeri Evren	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara		Anonimbbb : 6.
Avusturyalı Sanatçılar	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Çağdaş Aşağı Avusturya Resim Sergisi"	Kasım	1978	Sanat Sevenler Derneği Sergi Salonu		Ankara	Sergi, Avusturya Elçiliği tarafından düzenlenmiştir.	Anonimbbb : 6.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"11. Geleneksel Karma Resim Sergisi"	Kasım	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Sergi, Ankara Kadın Ressamlar Derneği tarafından düzenlenmiştir.	Anonimbbb : 6.
Haluk Sevimli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		Kasım	1978	Bilinmiyor	Rosselman	Fransa		Anonim 1978ccc : 6.
Mahmut Cuda	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Anonim 1978ççç : 6.
Bedri Rahmi Eyuboğlu,Eren Eyuboğlu,Erol Akyavaş,Betül Gülenman,Turan Erol,Gencay Kasapçı,Mustafa Pilevneli,Abidin Dino,Hacı Karasu,Acar,Osman,Bakır	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1978	Galeri Brucke		Köln		Tekçe 1978 : 6.
Mehmet Güler	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim	"Uluslararası Sanat Pazarı"	29 Kasım - 4 Aralık	1978	Lometsch Galerisi		Kassel	Kassel'de bulunan "Lometsch Galerisi", 1978'de düzenlenen "Uluslararası Sanat Pazarı" na Mehmet Güler ile katılmıştır.	Atsız 1978b : 6.
Adnan Varınca	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Kasım - 7 Aralık	1978	Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Bürosu		Paris		Anonim 1978eee : 6.
İşılar Kür	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Aralık	1978	Harbiye Yapı Endüstri Merkezi Galerisi		İstanbul		Elibal 1978p : 6.
Hüseyin Bilişik,Mehmet Pesen,Burhan Uygur,Nuri İyem,Neybahar,Neveser,Necdet Kalay,Bedri Rahmi Eyüboğlu,Fikret Mualla,Burhan Doğançay,Nurullah Berk,Neşet Günal,Sevim İnaltong,Edip Hakkı Köseoğlu,Devrim Erbil,Nuri Abaş,Nedim Günsür.	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim		Aralık	1978	Carson Pirie Scott Galerisi		Chicago	Sergi, Galerî Baraz'ın sahibi Yahşi Baraz tarafından "Çağdaş Türk Ressamları" kavramsal çerçevesi doğrultusunda hazırlanmıştır.	Anonim 1978fff : 6.
Salih Acar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1978	Akbank Sanat Galerisi	Bebek	İstanbul		Çakaloz 1978ş : 6.
Adnan Turani	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1978	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Çakaloz 1978t : 6
Tangül Akakıncı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1978	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Elibal 1979a : 6.
Elif Naci	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		2 - 15 Ocak	1979	Akbank Sanat Galerisi	Osmanbey	İstanbul		Anonim 1978ggg : 6.
Saim Belir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1979b : 6.
Mehmet Uyanık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Ocak	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1979b : 6.
Zihtü Müridoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Ocak	1979	Yapı ve Endüstri Merkezi Galerisi	Harbiye	İstanbul		Çakaloz 1979c : 6.
Erdal Alantar	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		12 Ocak - 20 Şubat	1979	Jean Houdremont Kültür Merkezi		Paris		Daponte 1979 : 8.
Fahir Ersoy,Halil Akdeniz, Figen Aydıntaşbaş,Sami Çimen,Bilal Erdoğan,Turgay Gönenc,Güven Zevrek,Yufus Toprak,Kadir Ata.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1979	Bingöl Başarı Sergi Salonu	Özel atölye	İstanbul		Anonim 1979ç : 8.
Sefer Öztürk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1979ç : 8.
Muammer Durmuş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1979ç : 8.
Türkan Göksan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1979ç : 8.

Gülüm Arıpek	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1979ç : 8.
Ahmet Uzelli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		1 - 15 Şubat	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979a : 8.
İbrahim Çallı,Elif Naci,H.V. Bereketoğlu,Ali Çelebi,Fikret Mualla,Bedri Rahmi Eyüboğlu, Aliye Berger,Sabiha Bozcalı,Nuri İyem,Salih Acar,Cavit Atmaca, Nazlı Ecevit,Afife Ecevit,Şinasi Barutçu,Mustafa Asler,Fahri Sümer,Ekrem Akal,Kazım Arısan,Ahmet Uzelli, Zahir Güvemli,Zeynep Yüksel,Adil Akşit,Yalçın Erkut,Nihat Aybars,Gencay Kasapçı, Erdal Alantar.	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim	"Akbank Koleksiyonundan Seçmeler"	Şubat	1979	Akbank Sanat Galerisi	Bebek	İstanbul		Alparslan 1979a : 8.
Kemal Cengizhan,Merter Oral,Sevim İpekçi,Özcan Yurdalan.	Karma sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Yaşamak II Selam Yaratana"	Şubat	1979	İstanbul Görsel Sanatlar Merkezi	Halaskargazi Cad. Yılmaz Pasajı / Şişli	İstanbul		Alparslan 1979a : 8.
Edip Hakkı Köseoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1979	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Alparslan 1979a : 8.
Eren Eyüboğlu,Birel Kutadgı, Cihat Burak,Berna Türemen,Ergin İnan,İlhan Berk,Nüzhet Kutlu,Cahit Derman,Ercüment Kalmık,Nihat Akyunak.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Nü Sergisi"	10 Şubat - 9 Mart	1979	Oya Sanat Galerisi	Göztepe	İstanbul		Alparslan 1979a : 8.
Güzin Duran	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat - 3 Mart	1979	Topkapı Sarayı Müzesi Giriş Kapısı Ser.Salonu		İstanbul		Alparslan 1979a : 8.
Orhan Kurt	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Karagöz Biçimleri"	Şubat	1979	ISOSEM Sergi Salonu	Odakule	İstanbul		Alparslan 1979a : 8.
Nursen Karas	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Türkiye'yi Yaşamak"	Şubat	1979	ISOSEM Sergi Salonu	Odakule	İstanbul		Alparslan 1979a : 8.
A. Keskin, Burhan Temel, Turgut Uzunömeroğlu	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1979	Stüdyo Kamera	Ümraniye	İstanbul		Alparslan 1979a : 8.
Gencay Kasapçı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1979	Vakko Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979a : 8.
Raşit Kısacık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Şubat	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Malatya		Alparslan 1979a : 8.
Ara Güler,Ersin Alok,Gültekin Çizgen,Gülner Sözen,Halim Kulaksız,İbrahim Zaman,Reha Günay,Sabit Kallıoğlu,Şahin Kaygun,Şakir Ezaerbaş, Mustafa Eryılmaz,Nurdağ Eren,Sami Güner,Özan Sağdıç,Sevgi Evcim,Hasan Kurbanoglu.	Karma sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Çağdaş Türk Fotoğraf Sergisi"	Şubat	1979	Atatürk Kültür Merkezi		İstanbul		Çakaloz 1979d : 8.
Eşref Üren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1979	Galeri Evren	Yenişehir	İstanbul	60. Sanat Yılı'nda açtığı sergi nedeniyle, Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı tarafından sanatçıya "Onur Belgesi" verilmiştir.	Anonim 1979h : 8.
Kadri Özyayten	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1979	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Anonim 1979ı : 8.
Mengü Ertel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik		Şubat	1979	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Elibal 1979b : 8.
Mustafa Ayataç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		20 Şubat - 10 Mart	1979	Nur Sanat Galerisi	Nispetiye Cad. / Levent	İstanbul		Çakaloz 1979e : 8.
Zahir Güvemli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		2 - 14 Mart	1979	Akbank Sanat Galerisi	Rumeli Cad.	İstanbul		Anonim 1979j : 8.
Şükrü Aysan,Ergin İnan,Hayri Karay,Mustafa Ata,Hasan Safkan,Tamer Akakıncı,Tamur,Tülin Öztürk.	Bienal (Yurt dışı)	Karma	"12.İskenderiye Bienali"	Mart	1979	Bilinmiyor		İskenderiye	12. İskenderiye Bienali'ne yapıt göderecek sanatçılar, Dışişleri Bakanlığı ile Devlet Güzel Sanatlar Akademisi işbirliğinde belirlenmiştir.	Öztürk 1979 : 8.

Önder Büyükerman,Rahmi Aksungur,Necdet Artunç,Süheyla Söylemez,Bahar Rahimoğlu,Sabiha Bayhan,Nesrin Kamil,Ahmet Süreyya Koçtürk,Cihangir Özbek,Şahin Erkoçak,Zeki İnlenmiş (bilinenler)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"Osman Hamdi Sanat Ödülleri" Sergisi"	Mart	1979	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Osman Hamdi Sanat Ödülleri Sergisi'nin heykel dalında ; Önder Büyükerman ödül ,Rahmi Aksungur mansiyon, tekstilde ; Necdet Artunç Kültür Bakanlığı ödülü,Süheyla Söylemez DGSA ödülü,Bahar Rahimoğlu Kültür Bakanlığı ödülü,Sabiha Bayhan DGSA mansiyonu, sağne sanatları dalında ; Nesrin Kamil ödül, grafik sanatlarında ; Ahmet Süreyya Koçtürk ödül,Cihangir Özbek mansiyon, özgün baskıda ; Şahin Erkoçak ödül,Zeki İnlenmiş mansiyon kazanmıştır.	Anonim 1979İ : 8.
Fahir Aksoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1979	İş Bankası Sanat Galerisi		İstanbul		Çetinkaya 1979ç : 8.
Reşat Fehmi Erdoğan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Mart	1979	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	İstanbul		Anonim 1979m : 8.
Leyla Gamsız Sarptürk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		2 - 16 Mart	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1979h : 8.
Zerrin Bölükbaşı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		2 - 16 Mart	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1979h : 8.
Nadire Özalp	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		2 - 16 Mart	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1979h : 8.
Erdoğan Bakla	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Mart	1979	Hobi Güzel Sanatlar Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1979o : 8.
Hamza İnanc	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		5 - 24 Mart	1979	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Çakaloz 1979ı : 8.
Orhan Ersoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		10 - 23 Mart	1979	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Çakaloz 1979ı : 8.
Adnan Çoker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Grafik		Mart	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Elibal 1979c : 8.
Mübin Orhon	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		13 Mart - 14 Nisan	1979	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Çakaloz 1979ı : 8.
Yüksel Arslan	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim	"Kapital"	4 Nisan - 3 Mayıs	1979	Bilinmiyor		Paris	Yüksel Arslan bu sergisinde, 1969 - 1975 yılları arasında Marc'ın "Kapital" adlı yapıtından yaptığı resimleri sergilemiştir.	Anonim 1979ö : 8.
Mehmet Güleriyüz	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Desen		12 Mart - 12 Nisan	1979	Kunstgalerie Turkey		Stuttgart		Anonim 1979r : 8.
Ağop Arad	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1979	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Elibal 1979ç : 8.
Nuri Ahaç,Ismail Altınok,Fahir Aksoy,Avni Arbaş,Mustafa Ayaz,Ramiz Aydın,Ömür Bakırer,Bingöl Bayarır,Cihat Burak,Behiye Büyüksileyen,Hamiye Çolakoğlu,Devrim Erbil,Gülsin Erbil,Cemil Eren,Turan Erol,Jale Erzen,Sühendan Fırat,Atilla Galatalı,Mehmet Güler,Veysel Günay,Mürşide İçmeli,Necdet Kalay,Arif Kaptan,Duran Karaca,Gencay Kasapçı,Hayatlı Misman,Mükremin Mungan,Osman Oral,Orhan Peker,Türkan Rador,Figen Şekerci,Adnan Turani,Ismail Ali Türemen,Berna Türemen, Eşref Üren (bilinenler).	Karma sergi (Yurt içi)	Karma		18 Nisan - 18 Mayıs	1979	Bedrettin Cömert Salonu	Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü	Ankara	1978 yılında öldürülen Sanat Tarihçi Doç.Dr. Bedrettin Cömert'in anısına açılan "Bedrettin Cömert Salonu" ilk kez bir sergiyle tanıtılmıştır. Sergiye 57 sanatçı 85 adet resim, 11 adet grafik, 13 adet seramik yapıyla katılmış, sergide, Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı, Kültür Bakanlığı Müsteşarı Şerafettin Turan ile Basın Yayın Genel Müdürü Orhan Koloğlu hazır bulunmuştur.	Anonim 1979s : 8.
Mehmet Güleriyüz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim - Desen		3 - 31 Mayıs	1979	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Alparslan 1979b : 8.
Gencay Kasapçı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Vakko Sanat Galerisi		İzmir		Alparslan 1979b : 8.
Zeki Kocamehi	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul		Alparslan 1979b : 8.
Kiyoteru Fujita	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979b : 8.
Gürol Sözen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979b : 8.

Romen Ressamlar	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		İstanbul	Sergi,Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya Sosyalist Cumhuriyeti arasındaki bilimsel ve kültürel değişim programı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.	Alparslan 1979b : 8.
Sabri Berkel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Baskı		Mayıs	1979	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979b : 8.
Sinan Bıçakcı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1979b : 8.
Asuman Kılıç Yavuzer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1979b : 8.
İpek Aksügür - Kemal İskender	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Yapı ve Endüstri Merkezi Galerisi	Harbiye	İstanbul		Alparslan 1979b : 8.
İskender Çağdaş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Bahar Fotoğrafları"	Mayıs	1979	Harbiye Şehir Tiyatrosu Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979b : 8.
Gaye Kazançgil	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Hobi Güzel Sanatlar Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1979b : 8.
Yalçın Gökçebağ	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Alparslan 1979b : 8.
Hamit Görele	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		3 - 15 Mayıs	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Alparslan 1979c : 8.
Hüseyin Cahit Derman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Olgunlaşma Enstitüsü Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1979c : 8.
Kazım Arısan,Muzaffer Akkılıç,Hikmet Altuğ,Turan Gürgen,Orhan Barlas,Gıyca Korkut.	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Hobi Güzel Sanatlar Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1979c : 8.
Lütfü Günay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Galeri Evren	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara		Anonim 1979v : 8.
İsmet Erci	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Türk Amerikan Kültür Derneği		Ankara		Anonim 1979v : 8.
Jack İhmalyan	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Sergi,Türkkaya Ataöv'ün koleksiyonundan alınan Jack İhmalyan yapıtlarıyla hazırlanmıştır.	Anonim 1979v : 8.
Ramiz Aydın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Bursa		Anonim 1979v : 8.
Yaşar Çakıroğlu - Zuhul Ayberk	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim	"Birleşik Resim Sergisi"	Mayıs	1979	Devlet Resim ve Heykel Müzesi	Konak	İzmir		Anonim 1979v : 8.
İlhan Berk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Anonim 1979v : 8.
Ali İsmail Türemen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul		Anonim 1979v : 8.
Canan Çoker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Foto - Kolaj		19 Mayıs - 1 Haziran	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1979v : 8.
Kayıhan Keskinok	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Anonim 1979v : 8.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Duvar Resmi		Mayıs	1979	Devlet Malzeme Ofisi Duvarı		İstanbul	Devlet Tathbiki Güzel Sanatlar Yüksel Okulu'ndan 18 öğrenci Devlet Malzeme Ofisi'nin duvarına resim yapmıştır. Amaç duvar resminin tanıtılmasıdır.	Anonim 1979y : 8.
Ayhan Türköz	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Intercontinental Oteli		İstanbul	Sergiyi gezen Suudi Arabistan Şeyhi Abdül Maksoub Khuiyh, sanatçının yapıtlarından bir bölümünü satın alarak ülkesine dönmüştür.	Anonim 1979y : 8.
Alman sanatçılar	Karma sergi (Yurt içi)	Heykel - Grafik	"Heykeltraş Grafiği"	Mayıs	1979	Alman Kültür Merkezi		İzmir	Sergi, Stuttgart Dış İlişkiler Enstitüsü tarafından düzenlenmiştir.	Anonim 1979y : 8.

Ferruh Başağa,Fethi Arda,Fethi Kayaalp,Adnan Çoker,Mümtaz Yener,Kemal Bilensoy,Saim Belir,Naile Akıncı,Nihat Akyunak,Lütfi Günay.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul	Sergi, Zeki Kocamehi'nin anısına öğrencileri tarafından düzenlenmiştir.	Çakaloz 1979d : 8.
Gürkan Coşkun (Komet)	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Mayıs	1979	Hilger Galerisi		Viyana		Elibal 1979d : 8.
Kenan Tezcan,Harika Lifij,Selim Pertev Boyar,Cevat Erkul,Saim Kanra,Eşref Üren,Güzin Duran,Elif Naci,İbrahim Safi,Süheyl Ünver,Maide Arel,Cevat Dereli,Adil Doğançay,Nazlı Ecevit,Münif Fehim Özarmar,Sırrı Eldem,Selahattin Teoman,Celalettin Uzmen,Malik Akse,Ali Bastoncu,Sabihha Bozcalı,Hamit Gürele,Ali Karsan,Fahri'nisa Zeid,Mahmut Cuda,Ali Avni Çelebi,Edip Hakkı Kiseoğlu,Kenan Yontunc,Hamit Aytaç,Şefik Bursalı,Zeki Faik İzer,Kenan Özbel.	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim - Heykel	"DGSA Mezunlar Derneği 1. Karma Sergisi"	Mayıs	1979	İş Bankası Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Anonim 1979 : 8.
Adil Doğançay,Arif Kaptan,Naim Uludoğan,Şemsettin Arel,Hikmet Onat,Nurettin Gürpınar,Nüzhet İslimiyeli,Orhan Arel,Aslan Gündaz,Şükrü Erdiren.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Asker Ressamlar Grubu Resim Sergisi"	23 Mayıs - 16 Haziran	1979	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1979e : 8.
Fatma Arzak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		30 Mayıs - 14 Haziran	1979	Galeri Evren	Yenişehir	İstanbul		Alparslan 1979e : 8.
Turan Erol,Oya Katoğlu,Cihat Burak, Orhan Peker.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1979	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	İstanbul		Alparslan 1979e : 8.
Basri Erdem,Bahattin Odabaşı,Hatice Odabaşı.	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		1 - 14 Haziran	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1979e : 8.
İrfan Önürmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		5 - 19 Haziran	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1979e : 8.
Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Sanatçıları	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Resim,Heykel ve Karikatür Sergisi"	24 Mayıs - Haziran	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1979e : 8.
Salih Acar,İlgen Akçaylı,Nihal Atamer,Isık Arıburcu,Kadı'nınsa Aydemir,Perihan Balcı,Cafer Biter,Perihan Baykal,Feriha Belgin,Bedia Berkay,Sadan Bezeys,Handan Bilgütay,Ünal Cimit,Yaşar Çallı,Nihal Çokuşlu,Nazlı Ecevit,Ruzin Gerçin,Habib Gerez,Güler Haşimoğlu,Nüzhet İslimiyeli,Şükriye Isık,Necdet Kalay,Hasan Kavruk,Zeki Kral,Füreye Koral,Lerzan Öke,Şadan Özgüder,Ayşe Özel,Kainat Poyonk,Numan Pura,Nermin Pura,Tansel Sezer,Rezan Şenocak,Mehmet Taybaş,Güzide Tezeller,Haluk Tezcaner,Atilla Tos.	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"Deniz Üstü Sanat Toplantısı"	Haziran	1979	Kalender Vapuru		İstanbul	Resim,heykel,seramik,vitrav ve fotoğraf dalında yapıt veren sanatçılar, bir dernek tarafından kiralanan Şehir Hatları İşletmesine bağlı "Kalender" vapurunda sergi açmışlardır.Sergi Boğazda yapılan üç saatlik bir gezi sırasında gerçekleştirilmiş, bu arada bir de defile düzenlenmiştir.	Anonim 1979dd : 8.
Mehmet Güleriyüz,Alaattin Aksoy,Candegir Furtun,Yurdaer Altınbaş,Ayla Salman,Mehmet Aksoy,Teoman Madra.	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Karma	"3. Mayıs Sergisi"	Haziran	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Görsel Sanatçılar Derneği tarafından düzenlenen "Mayıs Sergisi" 'nde resim,heykel,seramik,tekstil,fotoğraf alanlarında 74 sanatçı 154 yapıtta katılmıştır. Resim dalında İbrahim Örs,Sanat Emeği Dergisi özel ödülü Mümtaz Yener; fotoğraf dalı ödülü Ahmet Elhançileri izel ödülü Ragıp Eldem; grafik dalı ödülü Seçkin Sümer Yazarlık ödülü Çanan Yılmaz; basıkı ödülü Hatice Aslan Odabaşı'na verilmiştir.Heykel ve seramik dalında katılmamıştır. Demokratik örgüt ve kuruluşlarca verilen ödüller ise;Tekirdağ Belediyesi tarafından düzenlenen Altın Kiraz Şenliği Özel Ödülü Necmiye Gönenli'ye,Bank - Sen ve İKD Özel Ödülleri ise Cihat Aral'a verilmiştir.	Anonim 1979gg : 8.
Salih Kurtul.	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Haziran	1979	Kültür ve Sanat Evi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1979f : 8.
Finlandiyalı Sanatçılar	Karma sergi (Yurt içi)	Grafik	"Finlandiya Çağdaş Grafik" Sergisi	Haziran	1979	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul		Alparslan 1979f : 8.

Günseli Aru	Retrospektif (Yurt içi)	Resim		Haziran	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1979f : 8.
Nihat Akyunak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		14 - 28 Haziran	1979	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Alparslan 1979f : 8.
Ergün Başar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1979	Akbank Sanat Galerisi	Bahariye	İstanbul		Alparslan 1979f : 8.
Şükriye Dikmen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1979	Tavanarası Sanat Galerisi	Şaşkınbakkal	İstanbul		Alparslan 1979f : 8.
İbrahim Kalyon	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		15 - 24 Haziran	1979	Olgunlaşma Enstitüsü Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1979f : 8.
Gencay Kasapçı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1979	Galata Sanat Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1979f : 8.
Rasin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		6 - 30 Haziran	1979	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Alparslan 1979f : 8.
Turhan Doyran	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Haziran	1979	Fransız Kültür Merkezi		İzmir		Alparslan 1979f : 8.
Mehmet Gürbay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1979	Galeri Evren	Yenişehir	İstanbul		Alparslan 1979g : 8.
Selmin Başak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Beritan Göçerler Fotoğraf Sergisi"	Haziran	1979	Atatürk Kültür Merkezi		İstanbul		Alparslan 1979g : 8.
Nil Yalter	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Karma		1 - 7 Haziran	1979	Genç Ressamlar Derneği Galerisi	Budapeşte	Macaristan	Sanatçı sergide, Amerikalı Judy Blum'la birlikte gerçekleştirdiği Paris'in yirmi semtinin karakteristik özelliklerini içeren kumaş üzerine basılmış fotoğraf kolajları ve desenlerden oluşan yapıtlarını sergilemiştir. Ayrıca farklı sanatçılarla hazırladığı Türk İşçilerin yaşamını yansıtan bir video gösterisi gerçekleştirmiştir.	Anonim 1979hh : 8.
Erdoğan Akın (bilinen)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Tasarım	"Afiş Yarışması Sergisi"	Temmuz	1979	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	7.İstanbul Festivali çerçevesinde düzenlenen "Afiş Yarışması Sergisi" nde birincilik ödülü Erdoğan Akın'a verilmiştir.	Çakaloğlu 1979ı : 8.
Sabriye Kasım (bilinen)	Karma sergi (Yurt dışı)	Resim		Temmuz	1979	Bilinmiyor		İskeçe	Denizcilik Haftası nedeniyle düzenlenen sergiye Batı Trakyalı bir sanatçı olarak katılan Sabriye Kasım, sergiyi beş ressam arkadaşıyla birlikte gerçekleştirmiştir.	Anonim 1979kk : 8.
Richard Smith	Retrospektif (Yurt içi)	Grafik		Ağustos	1979	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	7. İstanbul Festivali çerçevesinde Türkiye'ye gelen Richard Smith, 1967 - 76 yılları arasında gerçekleştirdiği çalışmalarını sergilemiştir.	Elibal 1979d : 8.
Erdal Alantar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Eylül	1979	Akbank Sanat Galerisi	Bebek	İstanbul		Anonim 1979oo : 8.
Malik Akse, Saim Kanra, Kazım Arısan, Cafer Biter, Nüzhet İslimiyeli, Cemal Güvenç, Ruzin Gerçin, Ferit Apa (bilinenler)	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Suluboya Ressamları Grubu 9. Ortak Sergisi"	Eylül	1979	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Elibal 1979g : 8.
Ayhan Kurtoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		24 Eylül - 13 Ekim	1979	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1979h : 8.
Avni Arbaş, Şefik Bursalı, Ali Çelebi, İlhami Demirci, Cevat Dereli, Mustafa Esirkuş, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nedim Günsür, Nuri İyem, Necdet Kalay, Fikret Mualla, Mehmet Pesen, Cemal Tolly, Burhan Temel, Esref Üren, Turgut Uzunömeroğlu, Adnan Varınca, Yaprak.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Karma Resim Sergisi"	Eylül	1979	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Alparslan 1979h : 8.
Cafer Biter	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	Tıglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1979h : 8.
Sinan Ünal	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	Akbank Sanat Galerisi	Bebek	İstanbul		Alparslan 1979h : 8.

Jale Yasan	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979h : 8.
Nihat Akyunak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	İş Bankası Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Alparslan 1979h : 8.
Şeref Akdik - Vecih Bereketoğlu	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	İş Bankası Sanat Galerisi		İzmir		Alparslan 1979h : 8.
Mehmet Güler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	Evrensel Kitabevi Sanat Galerisi	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara		Alparslan 1979h : 8.
Ingrid Rose	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotograf	"Endonezya'dan İzlenimler"	Ekim	1979	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Alparslan 1979h : 8.
Kazım Sezgin, Metin Ateş,Ergun Tunçkan (bilinenler)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Tasarım	"Türk Sinema Derneği Afış Yarışması"	Ekim	1979	Türk Sinematek Derneği	Taksim Sıraselviler	İstanbul	Türk Sinema Derneği'nin 15. yıl nedeniyle düzenlediği yarışma sonucunda birincilik ödülünü Kazım Ergin, mansiyonları Metin Ateş ve Ergun Tunçkan kazanmıştır.	Alparslan 1979h : 8.
Hüsnü Züher	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik	"İnsancıl Grafikler"	Ekim	1979	Sıraselviler Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979h : 8.
Aynur Ödemiş - Ergun Uğur	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Trabzon		Alparslan 1979h : 8.
Turan Enginoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Trabzon		Çakaloz 1979k : 8.
Turgut Pura	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim - Heykel	"Turgut Pura'ya Saygı Sergisi"	Ekim	1979	Devlet Resim ve Heykel Müzesi	Konak	İzmir		Aksoy 1979 : 8.
Saadettin Çulan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Alparslan 1979h : 8.
Bedri Rahmi Eyüboğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Kırk Yılım Ürünleri (1930 - 1970) Sergisi"	Ekim	1979	Vakko Sanat Galerisi		İzmir		Alparslan 1979h : 8.
Selma Arel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1979h : 8.
Hikmet Gökhan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel	"Kağıt Heykelleri Sergisi"	Ekim	1979	Olgunlaşma Enstitüsü Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1979h : 8.
Orhan Peker	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	Hobi Güzel Sanatlar Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1979h : 8.
Mehmet Güler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	Galeri Evren	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara		Hızlan 1979e : 8.
Mehmet Güler,yüz.Paul Poulsen,Alaattin Aksoy,Murat Cinkil,İsmail Saray,Tamer Akakuncu,Serhat Kiraz,Neşe Erdok,Nedret Sekban,Neşet Günel,Yalçın Özel,Mehmet Mahir,Şenol Yoroğlu (bilinenler)	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Karma	"2. Yeni Eğilimler Sergisi"	Ekim	1979	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin düzenlediği 2. Sanat Bayramı Kapsamında düzenlenen Yeni Eğilimler Sergisi'ne 117 sanatçıdan 60 kadarı yapıtlarını sergilemeye hak kazanmıştır.On sanatçıya başarı ödülü,üç sanatçıya mansiyon ve sergiye katılan tüm sanatçılara "onur belgesi" verilmiştir.	Çakaloz 1979l : 8.
Bingöl Başarır	Ödüllü sergi (Yurt dışı)	Seramik	"37. Faenza Uluslararası Keramik Sanatı Sergisi"	Ekim	1979	Bilinmiyor	Faenza	İtalya	Sanatçı sergi sonucunda "Altın Madalya" ödülü almıştır.	Çetinkaya 1979f : 8.
Nurhan Acun,Günfer Atabey,Güler Haşimoğlu,Şükriye Işık,Oya Kılıç,Günseli Lokman,Türkan Ongan,Mesud Önce,Engin Özdeniz,Ayla Pulman.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Ekim	1979	Kızıltoprak Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979j : 8.
Saip Tuna,Malik Aksel,Turgut Zaim,Mürşide İçmeli,Orhan Peker,Turan Erol,Cemal Karaburçak,Şefik Bursalı,Mehmet Güler,Nuri Abaç,Lütfü Günay,Fikri Cantürk,Mamit Erdal,Yalçın Gökçebağ,Mehmet Yüçetürk.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Başkent Ressamları Sergisi"	Ekim	1979	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	2. Sanat Bayramı kapsamında düzenlenen sergi, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi ve Kültür Bakanlığı desteğinde hazırlanmıştır.	Çakaloz 1979m : 8.
Kadri Özyayten	Kişisel sergi (Yurt içi)	Baskı		Kasım	1979	Galata Sanat Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1979l : 8

Turgut Akan,Naile Akıncı,Nazan Akpınar,Maide Arel,Nese Aybak,Cafer Biter,Saime Belir,Sabiha Bozcalı,Adil Doğançay,Afife Ecevit,Nazlı Ecevit,Silkrü Erdiren,Cevat Erkul,Bedia Güler,yüz,Mehmet Gürbay,Ruzin Gerçin,Enver Demokan,Necdet Kalay,Habib Gerez,İvon Karsan,Türkan Kıran,Gıyas Korkut,Muhsin Kut,Sibel Özkaygısız,Kainat Pojontı,Nermin Pura,Numan Pura,Orhan Temizer,Haluk Tezozar,Nesibe Türkömer,Nevin Ulutaş,Celal Uzman,Gülten Açıkahın,Güler Haşimoğlu,Ayşe Özel.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"Güzel Sanatlar Birliği 63. Yıl İstanbul Sergisi"	Kasım	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Alparslan 1979İ : 9
Rahmi Armetiz,Zekeriya Çelikbilekli,Hakkı Baha Çavuşgil,Althan Enson.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel	"1. Doğumundan Ölümüne Kadar Atatürk Sergisi"	Kasım	1979	Akbank Sanat Galerisi	Bahariye	İstanbul	Alparslan 1979İ : 10
Ruzin Gerçin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Tiglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul	Alparslan 1979İ : 11
Mehmet Gürbay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Hobi Güzel Sanatlar Galerisi	Nişantaşı	İstanbul	Alparslan 1979İ : 12
Nejat Gönenç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Tavanarası Sanat Galerisi	Şaşkınbakkal	İstanbul	Alparslan 1979İ : 13
Ali Atmaca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Pitaş Sanat Galerisi	Beyoğlu Adliyesi Karşısı	İstanbul	Alparslan 1979İ : 14
Muammer Durmuş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara	Alparslan 1979İ : 15
Bedri Rahmi Eyuboğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Karadut" Resim Sergisi	Kasım - 8 Aralık	1979	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul	Anonim 1979İt : 8.
Okşan Yarsuvat	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Nur Sanat Galerisi	Nispetiye Cad. / Levent	İstanbul	Anonim 1979İt : 8.
Fahir Aksoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Evrensel Kitabevi Sanat Galerisi	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara	Anonim 1979İt : 8.
Balkan Naci İslimiyeli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Bir Yıkımın Mimarisi"	14 Kasım - 8 Aralık	1979	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	Anonim 1979İt : 8.
Süleyman Şahin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Eskişehir	Anonim 1979İt : 8.
Pelin Tolga	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Osmanlı Türk Motifleri ve Resim Sergisi"	Kasım - 2 Aralık	1979	Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu		İstanbul	Alparslan 1979İ : 8.
Halil Kıyıcı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		19 Kasım - 7 Aralık	1979	İş Bankası Sanat Galerisi		İzmir	Alparslan 1979İ : 8.
Arif Kaptan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul	Çakaloz 1979o : 8.
Sabri Yurdakul	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Ankara 1979"	Kasım	1979	Alman Kültür Merkezi		Ankara	Anonim 1979İuu : 8.
Burhan Temel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul	Anonim 1979İuu : 8.
Orhan Peker	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Kasım - 20 Aralık	1979	Halkkoop Görsel Sanatlar Galerisi	Zincirlikuyu	İstanbul	Anonim 1979İuu : 8.
Gürkan Coşkun (Komet)	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Kasım	1979	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul	Çakaloz 1979o : 8.
Metin Ateş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik		Kasım	1979	Türk - İngiliz Kültür Derneği		Ankara	Alparslan 1979İn : 8
Göker Ulutaş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul	Alparslan 1979İn : 8.
Salih Acar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul	Dicleli 1979 : 8.
Burhan Uygur	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Evrensel Kitabevi Sanat Galerisi	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara	Anonim 1979İüü : 8.
Turgut Akan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	İş Bankası Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	Anonim 1979İüü : 8.
Mustafa Pilevneli	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	Anonim 1979İüü : 8.
İ. Cema Karaburçak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Galata Sanat Galerisi	Tünel	İstanbul	Çakaloz 1979p : 8.

Haluk Tezoner	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Aralık	1979	Akbank Sanat Galerisi	Bebek	İstanbul		Anonim 1979vv : 8.
Edip Hakkı Köseoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul		Anonim 1979vv : 8.
Bilge Alkor	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Anonim 1979vv : 8.
Arnavutluk Sanatçıları	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Arnavutluk Figüratif Sanat Sergisi"	Aralık	1979	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Sergi, Arnavutluk Halk Sosyalist Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki bilimsel ve kültürel değişim programı çerçevesinde düzenlenmiştir.	Anonim 1979vv : 8.
Müfit Çelik	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Leonardo Sanat Galerisi	Kavaklıdere	Ankara		Anonim 1979vv : 8.
Sadık Güçlüoğlu - İrfan Paça	Ortak sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Doğa ve İnsan"	Aralık	1979	Kocaeli Bankası		Kocaeli		Anonim 1979vv : 8.
Hasan Saltık	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Şehir ve İnsanlar"	Aralık	1979	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Trabzon		Anonim 1979vv : 8.
Mehmetcan Köksal	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Yapı ve Endüstri Merkezi Sanat Galerisi	Harbiye	İstanbul		Çakaloz 1979r : 8.
Selçuk Toğul	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Çakaloz 1979r : 8.
Niyazi Toptoprak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979p : 8.
Basri Erdem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1979p : 8.
Erdoğan Bakla	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Aralık - 6 Ocak	1979	Hobi Güzel Sanatlar Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1979p : 8.
Zülfü Görel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Türk - Fransız Kültür Derneği		Ankara		Alparslan 1979p : 8.
Turan Erol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Tıglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Çakaloz 1979s : 8.
Sefer Öztürk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Aralık	1979	Galata Sanat Galerisi	Tünel	İstanbul		Çakaloz 1979s : 8.
Jale Gün	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1979r : 8.
Yaşar Yenice	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Alparslan 1979r : 8.
Ulvi Soyaslan - Turhan Soyaslan	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	Yonca Galeri	Garanti Bankası / Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1979r : 8.
Mehmet Ali Resimcioglu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	Devlet Resim ve Heykel Müzesi	Konak	İzmir		Alparslan 1980a : 8.
Cemil Eren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak - 2 Şubat	1980	Vakko Sanat Galerisi		İzmir		Alparslan 1980a : 8.
Hüseyin Cahit Perman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	Olgunlaşma Enstitüsü Galerisi	Sıhhiye	Ankara		Alparslan 1980a : 8.
Zülfü Günel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	Türk Fransız Kültür Derneği		Ankara		Alparslan 1980a : 8.
Necdet Kalay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	Wally Findlay Galleries		Paris		Anonim 1980a : 8.
Selim Turan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak - 6 Şubat	1980	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Alparslan 1980b : 8.
Arnavutluk Sanatçıları	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Alparslan 1980b : 8.
Erol Olcay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	Çağdaş Sahne Kültür Merkezi Sergi Salonu		Ankara		Alparslan 1980b : 8.
Şahin Kaygun	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Kışlada Hüznün"	Ocak	1980	Galata Sanat Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1980b : 8.
İlgen Akçaylı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Karma		22 Ocak - 9 Şubat	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1980b : 8.
Nüzhet Kutluğ	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1980b : 8.
Ayla Akarca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		24 Ocak - 13 Şubat	1980	Akbank Sanat Galerisi	Bebek	İstanbul		Alparslan 1980b : 8.

Doğan Değer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak - 19 Şubat	1980	Akbank Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980b : 8.
Alaattin Aksoy,Mehmet Güler,yüz,Balkan Naci İslimiyeli,Komet,Utku Varlık,Şenol Yoroğlu.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak - 9 Şubat	1980	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1980b : 8.
Çin Halk Cumhuriyeti Sanatçıları	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Geleneksel Çin Resim Sanatı Sergisi"	Ocak	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1980b : 8.
Bünyamin Balamir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"İnsan - Doğa - Yaşam"	Ocak	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Alparslan 1980c : 8.
Lütfü Günay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak - 8 Şubat	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	Ankara		Alparslan 1980c : 8.
Hüseyin Bilgili	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak - 15 Şubat	1980	Alman Kültür Merkezi		Ankara		Alparslan 1980c : 8.
Salih Acar,Nevbahar Aksoy,Neveser Aksoy,Nükhet Aksoy,Muzaffer Aksoy,Nihat Aksoy,Mutlâ Aksoy,Semir Arsl,Solmaz Arsl,Levent Arso, Rasim Arso,bülk,Turgut Atalay,Nihat Atamer,Özcan Atamer,Cafer Batur,Perihan Baykal,Bedia Berkay,Sadun Berezis,Hüseyin Bilişik,Zerin Bilişik,bay,Jale Çiçek,Levent Çiçek,Mehmet Bortan,Çihat Burak,Emel Camkat,Mahmut Cuda,Şükriye Dikmen,Sadi Dinan,Adil Doğançay,Nazlı Ecevit,Metin Elmalı,Dincer Erimez,Atilla Gultatlı,Eyle Gamus,Burhan Gercin,Nejat Güneş,Münire Güneşoğlu, Güler Hayınoğlu,Ömer Hatipoğlu,Nizhet İslimiyeli,Nasip İyem,Nuri İyem,Ümit İyem,Necdet Kalay,Füreya Kural, Binay Kaya,Zeki Kral,E. Hakkı Kızıoğlu,Mehsin Kızı,EFE Naci,Banu Müslüoğlu,Kemal Önsay,Ayşe Özel,Mehmet Pesen,Nermin Pura,Hasan Fuat Sarı,Kristin Saleri,Ayetullah Simer,Niyazi Topınoprak,Noyan Turunc,Burhan Uygur,Jale Yılmazşapur,Şükriye İpek.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak	1980	Ümit Yaşar Sanat Galerisi	İstiklal Cad.	İstanbul		Alparslan 1980c : 8.
Ramiz Aydın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak - 13 Şubat	1980	Tıglat Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980c : 8.
Yaşar Bedri Özdemir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Ocak - 13 Şubat	1980	Alman Kültür Merkezi		Trabzon		Alparslan 1980ç : 8.
Altın Adalı,Gökhan Anilgan,Mustafa Aşar,Ayhan Ayar,Fevral Başdağ,Mile Bilişik,Çihat Burak,Cevat Demir,Neut Fehmi Erdiğli,Dincer Erimez,Ziğnir Güner,Nestora Gürel,Eyle Han,Nuri İyem,Gökün Karanmızda,Fatih Karasul,Direl Kotadoğlu,Mikereim Mungan,Kadir Özyener,Fruan Özken,Ayla Salhan,Metin Salınoğlu,Nevlâ Tanyeli,Sabahattin Tuncer,Burhan Uygur,Nevat Yalınoğlu,Şahin Aksoy,Çihat Arsl,Mutlâ Arsl,Ayfer Tamer Başbuşoğlu,Başdağlar,Çiçek Çiçek,Fevri Demir,Nese Ersoy,Erol Etkemal Gırlıöz,Metin Hakkı,Kemal İslender,Nerde Kalya,Sadi Karanmızda,Erol Kızıllı,Biliver Marican,Zekai Örsenay,Yakup Özl,Sefer Örsenik,Hale Savaş,Nesret Sevil,Hakkı Tuncer,Berna Türmen,Yayur Yendiç,Lale Yılmazşapur,Mehmet Aksoy,Zeynep Aral,Günay Atalayır,Silke Ayman,Erdiç Balda,Saim Bığcı,İç Çiçek,Atila Ergör, Devran Fethi,Mehmet Güler,yüz,Baki Güler,yüz,Münire İsmiç,Balkan Naci İslimiyeli,Fevri Karakas,Miser Karakas,Hüsamettin Keleş,Ayşe Memetoğlu,Filiz Özyayın,Mehmet Özer,Mutlâ Pilevnik,Görel Simer,Mehmet Semir,Nevin Talha,Busall Türmen,Refik Yurtseven.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Sabiha Erengönül'e Yardım Sergisi"	8 - 23 Şubat	1980	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul	Sergi, Sabiha Erengönül'ün hastane masraflarını karşılamak amacıyla Görsel sanatçılar Derneği tarafından düzenlenmiştir.	Alparslan 1980ç : 8.
Polonyalı Sanatçılar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik	"Polonya Renkli Grafik Sergisi"	Şubat	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul	Sergi,Türkiye Cumhuriyeti ile Polonya Cumhuriyeti arasındaki bilimsel ve kültürel değişim programı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.	Alparslan 1980ç : 8.
Halil Paşa,Nazmi Ziya, Fikret Mualla,Bedri Rahmi,Eren Eyüboğlu,Avni Arbaş,Abidin Dino,Nejat Devrim,Burhan Uygur.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Galeri Koleksiyonundan Seçmeler"	Şubat	1980	Bedr Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1980ç : 8.
Ünal Cimit	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Şubat	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1980ç : 8.
Münif Fehim Özerman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1980	Akbank Sanat Galerisi	Osmanbey	İstanbul		Alparslan 1980ç : 8.
Nuri İyem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1980	Evrinsel Kitabevi Sanat Galerisi	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara		Alparslan 1980d : 8.
Ramiz Aydın	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Doğu ve Güneydoğu'dan İzlenimler"	Şubat	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Alparslan 1980d : 8.
Habib Aydoğdu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Yaşam Kavgası 3"	Şubat	1980	Yaprak Sanat Galerisi	Kızılay	Ankara		Alparslan 1980d : 8.

Habib Gerez	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1980	Leonardo Sanat Galerisi	Kavaklıdere	Ankara	Alparslan 1980d : 8.
Çerkes Karadağ	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Şubat	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Alparslan 1980d : 8.
Halil Paşa,Namık İsmail,Nazmi Ziya,İbrahim Çallı,Hikmet Onat,Cemal Tollu,Bedri Rahmi Eyüboğlu,Refik Epikman,Ruhi,Avni Lefiş,Seref Akdik,Halil Dikmen,Eyref Dikmen,Arif Kaptan.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1980	Güzel Sanatlar Resim ve Heykel Galerisi		Mersin	Alparslan 1980d : 8.
Mustafa Ata,Sait Cıvıcoğlu,Canan Çoker,Makbule Karagül,Talip Sezer,Saldıran Özmen,Ahmet Öktem,Yusuf Taktak,Altan Tuncay,Muzaffer Akyol,Selma Ayasbeyoğlu,Zepür Hanımyan,Semin Ural,İbrahim Gökalp,Adil Akşit,Şule Ayhan Arcasoy,Zafer Aytekin,Serhat Kiraz,Zeynep Kın,Nurper Demirhan,Ergül Özkutan,Rüya Erdoğan,Fatoy Beykal,Hülya Düzenli,Lale Özgüder,Dilara Oktar,Yalçın Karaca,Mahmut Benek,Uğur Tuncay,Celal Geyik.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Adnan Çoker Atölyesi Karma Sergisi"	Şubat	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul	Alparslan 1980d : 8.
İsmail Biret	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim,kolaj	"3. Palyaçolar Sergisi"	20 Şubat - 4 Mart	1980	Akbank Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul	Alparslan 1980d : 8.
Mübeccel Küçükaksoy	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1980	Akbank Sanat Galerisi	Bahariye	İstanbul	Alparslan 1980d : 8.
Cüneyt Engin	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Doğadan,Bodrum ve Eski İstanbul'Dan Esintiler"	Şubat	1980	Tavanarası Sanat Galerisi	Şaşkınbakkal	İstanbul	Alparslan 1980d : 8.
Fikret Ürgüp	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Şubat	1980	Halkkoop Görsel Sanatlar Galerisi	Zincirlikuyu	İstanbul	Alparslan 1980d : 8.
Ramiz Aydın,Yusuf Katipoğlu,Bekir Sami Çimen.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	Alparslan 1980e : 8.
Cengiz Akduman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Şubat	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi		Edirne	Alparslan 1980e : 8.
Emin Hakanır	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Şubat	1980	İş Bankası Sanat Galerisi		İzmir	Alparslan 1980e : 8.
Nuri İyem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1980	Ümit Yaşar Sanat Galerisi	İstiklal Cad.	İstanbul	Alparslan 1980e : 8.
Turgut Uzunömeroğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Şubat	1980	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul	Alparslan 1980e : 8.
Figen Şekerci	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		3 - 23 Mart	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul	Alparslan 1980g : 8.
Atilla Tos	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		3 - 23 Mart	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul	Alparslan 1980g : 8.
Bercis Aker,Meral Erbasat,Serap Murathanoğlu,Gönül İlkavaş,Özer Gürdeniz,Şevket Türkay.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1980	Tavanarası Sanat Galerisi	Şaşkınbakkal	İstanbul	Alparslan 1980g : 8.
Dündar Elbruz	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim	"Dündar Elbruz'u Anma Sergisi"	Mart	1980	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara	Özsezgin 1980d : 8.
Ergin İnan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1980	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	Özsezgin 1980e : 8.
Sühendan Fırat	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart - 11 Nisan	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	Alparslan 1980h : 8.
Jale Yılmazbaşar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Mart	1980	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul	Alparslan 1980h : 8.
Muzaffer Akyol	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1980	Ümit Yaşar Sanat Galerisi	İstiklal Cad.	İstanbul	Alparslan 1980h : 8.
Mina Gökkan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul	Alparslan 1980h : 8.

Ali Teoman Germaner - Süleyman Saim Tekcan	Ortak sergi (Yurt içi)	Baskı		Mart - 5 Nisan	1980	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1980h : 8.
İpolitte Caffi	Koleksiyon (Yurt içi)	Resim		Mart - 8 Nisan	1980	DGSA Sergi Salonu	Fındıklı	İstanbul	Sergi,İtalyan Kültür Merkezi ile İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Galerisi tarafından hazırlanmıştır.	Alparslan 1980h : 8.
Ali Haydar Pektaş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mart	1980	Olgunlaşma Enstitüsü Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1980h : 8.
Gülây Aygen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik - Heykel		Mart	1980	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Özsezgin 1980f : 8.
Faruk Cimok	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1980	Galata Sanat Galerisi	Tünel	İstanbul		Özsezgin 1980f : 8.
Adnan Varınca	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1980	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Özsezgin 1980f : 8.
Selami Torun - Necdet Boyanoy	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1980	İstasyon Sanat Galerisi	Fındıklı	İstanbul		Özsezgin 1980f : 8.
Mengü Ertel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik	"Çizikler"	Nisan	1980	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Özsezgin 1980f : 8.
Zahit Büyüksleyen,Leman Tantuğ,Mürşide İçmeli,Hüseyin Bilgin.	Bienal (Yurt dışı)	Karma	"Balkanlar Uluslararası Barış ve Anlaşma Bölgesi"	Nisan	1980	Dales Sergi Salonu		Bükrüş	Tüm Balkan ülkelerinin katılımıyla gerçekleştirilen bienale, Romanya Kültür ve Eğitim Konseyi ile Ressamlar - Heykeltıraşlar Birliği temsilcileri tarafından dört sanatçının gönderilmesine karar verilmiştir.Bu sanatçılar bienalde dört ödül almaya değer görülmüştür.	Alparslan 1980i : 8.
Şule Sönmez Çandar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Grafik		9 - 19 Nisan	1980	Sanat Sevenler Derneği Sergi Salonu		Ankara		Alparslan 1980k : 8.
Kayhan Keskinok	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"İnsanlar ve İnsanlar"	Nisan	1980	Evrensel Kitabevi Sanat Galerisi	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara		Alparslan 1980k : 8.
Bilinmiyor	Karma sergi (Yurt içi)	Grafik	"İngiliz Afişleri Sergisi"	Nisan	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara	İngiliz Kültür Heyeti tarafından düzenlenen sergide ve 1896 - 1978 yılları arasında "Olimpiyat Oyunları", savaş, tiyatro oyunları, dergi,yiyecek,içecek,ulaşım,trafik gibi çeşitli konuların ele alındığı 96 afiş örneği yer almıştır.	Alparslan 1980k : 8.
Çerkes Karadağ	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		8 - 18 Nisan	1980	Türk - Fransız Kültür Derneği		Ankara		Alparslan 1980k : 8.
Zahit Müridoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		11 Nisan - 3 Mayıs	1980	Galeri Baraz	Kurtuluş Cad. 191 / B / Sinemköy	İstanbul	Müridoğlu sergisinde,1978 - 1979 yılları arasında yaptığı heykellerini sergilemiştir.	Alparslan 1980k : 8.
Fevzi Karakoç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		7 - 21 Nisan	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1980k : 8.
Kamil Naim Kumaşçı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Uzay"	Nisan	1980	Garanti Bankası Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980k : 8.
Mehmet Güleriyüz	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Nisan	1980	GalerieTherese Roussel		Paris		Anonim 1980c : 8.
Eyref Üren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1980	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Alparslan 1980l : 8.
Gencay Kasapçı	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1980	Türk Amerikan Kültür Derneği		Ankara		Alparslan 1980l : 8.
Çerkes Karadağ	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf		Nisan	1980	Fransız Kültür Merkezi		Ankara		Alparslan 1980l : 8.
Tülin Öztürk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1980	Halkkoop Görsel Sanatlar Galerisi	Zincirlikuyu	İstanbul		Alparslan 1980l : 8.
Mehmet Güler	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1980	Bedr Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1980l : 8.
Naim Uludoğan - Ülkü Uludoğan	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1980	Nur Sanat Galerisi	Nispetiye Cad. / Levent	İstanbul		Anonim 1980ç : 8.
Balaban	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan - 7 Mayıs	1980	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1980m : 8.
Cafer Biter	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		12 Nisan - 3 Mayıs	1980	Ümit Yaşar Sanat Galerisi	İstiklal Cad.	İstanbul		Alparslan 1980m : 8.
Candeğer Furtun	Kişisel sergi (Yurt içi)	Seramik		Nisan - 17 Mayıs	1980	Maçka Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1980m : 8.

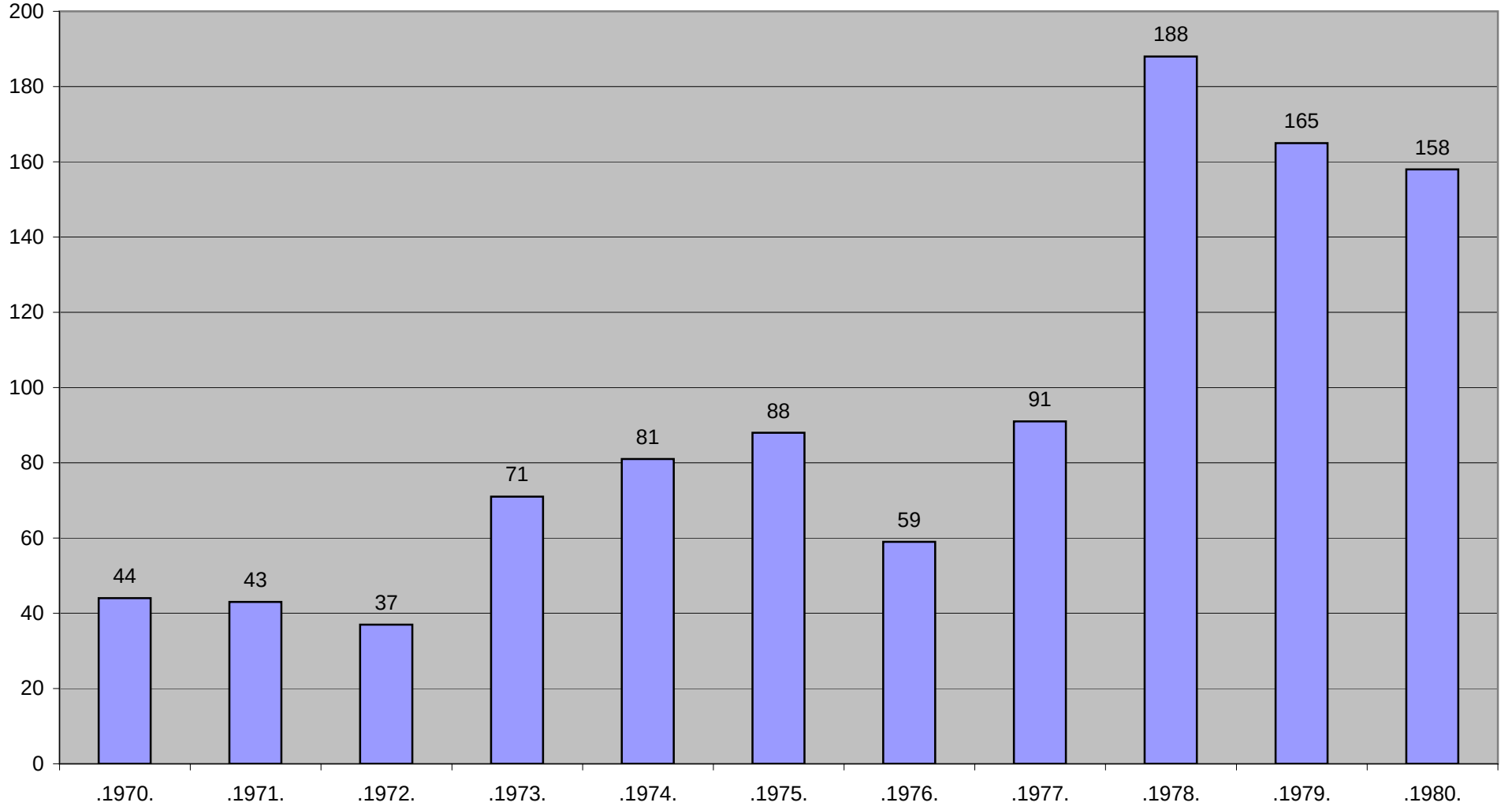
Ekin Nayır Sağıroğlu - Sibel Özkaygısız	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan - 5 Mayıs	1980	Nur Sanat Galerisi	Nispetiye Cad. / Levent	İstanbul		Alparslan 1980m : 8.
Korkmaz Çelik	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Nisan	1980	Türk - İş Galerisi		Ankara		Alparslan 1980m : 8.
Eşref Üren	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Modül Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980n : 8.
Abidin Dino,Selim Turan,Aliye Berger,Boronal,Hoca Ali Rıza,Saip Tuna,arif Kaptan,Hasan Kavrık,Eşref Üren,Feriha Belgül,Numan Pura,Refik Epikman,Hakkı Anlı,Fikret OtyamCemil Aygen,Muhtar Aygün.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"1. İlkbahar Sergileri"	Mayıs	1980	Moda Güzel Sanatlar Galerisi		İstanbul		Alparslan 1980n : 8.
Zeynep Göle	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1980n : 8.
Dilber Kamhi	Kişisel sergi (yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Hobi Güzel Sanatlar Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980n : 8.
Ruzin Gerçin	Kişisel sergi (yurt içi)	Resim	"Ağaçlar"	Mayıs	1980	Evrensel Kitabevi Sanat Galerisi	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara		Alparslan 1980n : 8.
Filiz Başaran Özyayten	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	İstanbul		Anonim 1980e : 8.
Necla Özdemir	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Özsevgin 1980i : 8.
Birim Bozok	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Özsevgin 1980i : 8.
Necla Erk	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Türk - Amerikan Derneği		Ankara		Özsevgin 1980i : 8.
Hakkı Anlı,Şenşettin Arel,Nurullah Berk,Arif Kaptan,Zühtü Müridoğlu,Zahide Özar,Maide Arel,Sabri Berkel,Numan Pura,Saim Belir, Afife Ecevit,Bedia GülerYüz,Celal Tutant,Salih Urallı,Kazım Arısan,Ferit Apa,İsat Subaşı,Nermin Altınbaş,Kadrunnisa Aydemir,Enver Demokan,Veysel Eristün,Nurettin Gürpınar,Nusret Karaca,Cevdet Akbiyık,Esat Arar,Rahmi artemiz,Mazhar Aykut,Cemal Bingöl,Abidin Dino, Hüseyin Özkan,Naim Uludoğan.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara	Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Mezunları Derneği Ankara Şubesi 1906 - 1911 yılları arasında doğan sanatçılara, saygı ve minnetlerini belirtmek için bir sergi hazırlamış ve sanatçılara "onur belgesi" vermiştir.	Alparslan 1980o : 8.
Mehmet Pesen	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		7 - 31 Mayıs	1980	Vakko Sanat Galerisi		İzmir		Alparslan 1980o : 8.
Fahri Sümer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1980o : 8.
Mahmut Karatoprak	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Akbank Sanat Galerisi	Bahariye	İstanbul		Alparslan 1980o : 8.
Mustafa Esirkuş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Cumali Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Çakaloğlu 1980b : 7.
Serhat Kiraz	Bienal (Yurt dışı)	Karma	"1980 11. Paris Genç Sanatçılar Bienali"	20 Eylül - 3 Kasım	1980	Modern Sanatlar Müzesi		Paris		Anonim 1980j : 7.
Eren Kocaman,Cavit Bozak,Harika Kapanıcı,Nejla Ünal,Nihat Yavaş,Mualla Ayata,Ezra Ersöz.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Nur Sanat Galerisi	Nispetiye Cad. / Levent	İstanbul		Alparslan 1980o : 7.
Gülsüm Erbil,Zühtü Müridoğlu,Nasip İyem (bilinenler)	Karma sergi (Yurt içi)	Resim - Heykel		Mayıs	1980	Galeri Lebriz	Nişantaşı	İstanbul		Anonim 1980h : 7.
Devrim Erbil	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Galata Sanat Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1980p : 7.
Victoria Orgıç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Hobi Güzel Sanatlar Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980p : 7.
Leyla Onat	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Çocuklar"	Mayıs	1980	Evrensel Kitabevi Sanat Galerisi	Mithatpaşa Cad. No : 28	Ankara		Alparslan 1980p : 7.

Salih Acar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Haluk Elbe Sanat Galerisi		Bodrum		Alparslan 1980p : 7.
Ali Osman Gencer	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Cumalı Sanat Galerisi	Moda Cad. No: 264 / Kadıköy	İstanbul		Alparslan 1980p : 7.
Mümtaz Yener	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Cumalı Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980p : 7.
Muzaffer İmrek	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Tavanarası Sanat Galerisi	Şaşınbakkal	İstanbul		Alparslan 1980p : 7.
Cafer Batur,Nüzhet İslimiyeli,Cemal Güvenç,Hikmet Duruer,Noyan Turunc,Onur Turunc,Yurdakul Döl,Kazım Arsan,Bedia Taran,Işık Özışık,Turan Enginoğlu,Günay Ekmekeçgil,Ruzin Gerçin.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Suluboya Ressamları Grubu 10. Ortak Sergisi"	Mayıs	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Kızılay	Ankara		Özsezgin 1980l : 7.
Onan Arel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Akbank Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980r : 7.
Turan Erol,Avni Arbaş, Bedri Rahmi Eyüboğlu,Orhan Peker,Leman Tantuğ	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Mayıs	1980	Artisan Sanat Galerisi	Çankaya	Ankara		Özsezgin 1980m : 7.
Zühtü Müridoğlu	Kişisel sergi (Yurt içi)	Heykel		Haziran	1980	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Alparslan 1980s : 7.
Abidin Dino,Aliye Berger,Bedri Rahmi Eyüboğlu,Burhan Uygur,Eren Eyüboğlu,Hakkı Anlı,Haluk Tezoner,Hasan Kavrık,Kemal Yükselengil,Malik Aksel,Muhsin Kut,Necdet Kalay,Refik Epikman,Yaşar Yeniceci,Zeki Kral.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1980	Moda Güzel Sanatlar Galerisi		İstanbul		Alparslan 1980s : 7.
Adil Doğançay,Ali Demir,Althan Enson,Celal Uzmen,Cevat Erkul,Cihat Özegemen,Eşref Üren,Feridun Saraçoğlu,Fikret Kolverdi,Gülüm Arıpek,Habib Gerez,Halide Mentey,Hasan Kavrık,Hayri Arı,Işıl Özışık,Janin Sivavuşgil,Mustafa Turgut Tok'ad,Rezan Akpınar,Necdet Kalay,Nermin - Numan Pura, Nimet Berdan,Nurettin Gürpınar,Perleve Boyar,Rahmi Pehlivanlı,Şadan Bezeys,Şefik Bursalı,Zeki Kral.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1980	Begüm Anatolya Sanat Galerisi	Kadıköy	İstanbul		Alparslan 1980s : 7.
Burhan Uygur	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Haziran	1980	Kunstgalerie Turkey		Stuttgart		Alparslan 1980s : 7.
İskender Çağdaş	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Küçük Bulut"	Haziran	1980	Taksim Sanat Galerisi		İstanbul		Alparslan 1980ş : 7.
Gülsün Karamustafa	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Resim - Afiş Etkileşmesi"	Haziran	1980	DTGSYO Sergi Salonu	Beşiktaş	İstanbul		Alparslan 1980ş : 7.
Özdemir Altan	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1980	Modül Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980ş : 7.
Mustafa Ayataç	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1980ş : 7.
Orhan Arel	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1980	Akbank Sanat Galerisi	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980ş : 7.
Haldun Naziker	Kişisel sergi (Yurt içi)	Karma	"Batik, Resim ve Gravür Sergisi"	Haziran	1980	Galata Sanat Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1980ş : 7.
Aliye Berger	Kişisel sergi (Yurt içi)	Gravür		Haziran	1980	Bedri Rahmi Galerisi	Tünel	İstanbul		Alparslan 1980ş : 7.
Nail Payza	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1980	Türk Amerikan Kültür Derneği		Ankara		Alparslan 1980ş : 7.

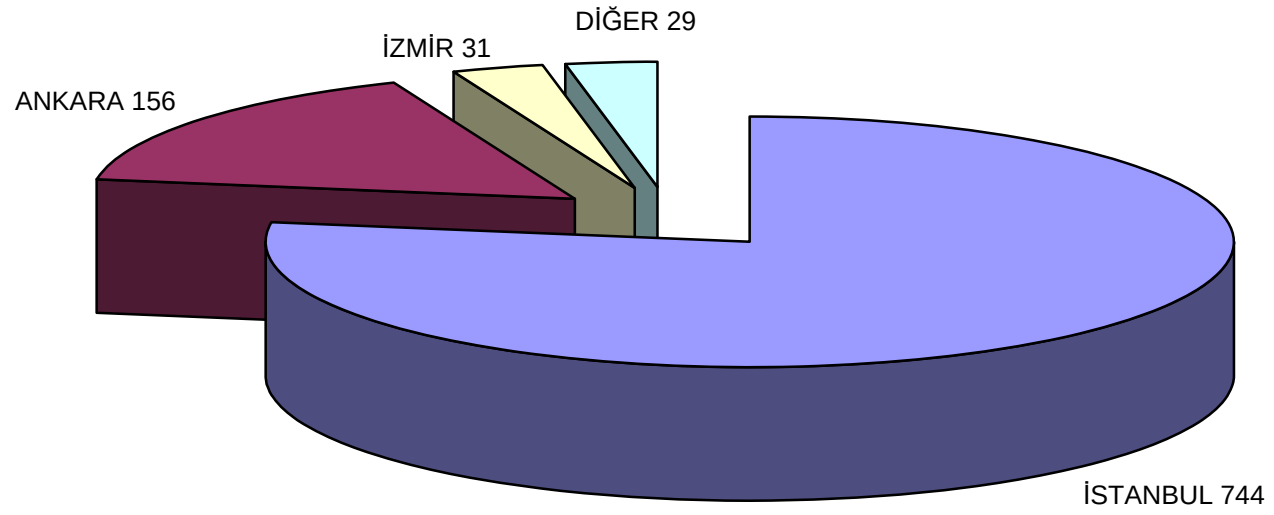
İşık Bekman	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1980	Haluk Elbe Sanat Galerisi		Bodrum		Alparslan 1980ş : 7.
Hubert Turost	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1980	Devlet Güzel Sanatlar Galerisi	Beyoğlu	İstanbul		Alparslan 1980t : 7.
Ayetullah Sümer, Ali Çelebi, Hamit Görele, Hoca Ali Rıza, Cevat Dereli, Osman Asaf, Osman Hamdi, Şeref Akdik, Şevket Dağ, Şeker Ahmet Paşa, Nazmi Ziya, İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Vecih Bereketoğlu, Cemal Tollu.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1980	Galeri Lebriz	Nişantaşı	İstanbul		Alparslan 1980t : 7.
Ali İsmail Türemen, Emre Eren Kocaman, Ezel Ağaoğlu, Fehmi Demirel, Filiz Özgüven, Güngör Güner, Ünal Cimit, Haluk Tezozar, Erdinç Bakla, Işık Gör, Ofan Özşuskun.	Karma sergi (Yurt içi)	Karma	"Özgün Sanat Eserleri" Sergisi	Haziran	1980	Uygulamalı Eğitim Vakfı	Teşvikiye Cad. 109 / 2	İstanbul		Alparslan 1980t : 7.
Davey Hubay	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Yeni Resimler"	Haziran - 7 Temmuz	1980	Halkkoop Görsel Sanatlar Galerisi	Zincirlikuyu	İstanbul		Alparslan 1980t : 7.
Köksal Önem	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Parmakkapı	İstanbul		Alparslan 1980t : 7.
Serdar Arat - Jack İhmalyan	Ortak sergi (Yurt içi)	Resim		Haziran - 4 Temmuz	1980	İş Bankası Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Alparslan 1980t : 7.
Abidin Dino	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Resim		Haziran	1980	Galerie D'art Dela Place Beauvau		Paris		Anonim 1980o : 7.
Yusuf Taktak	Kişisel sergi (Yurt dışı)	Duvar Resmi	"Yunanistan Barış On Gün"	Haziran	1980	Bilinmiyor		Atina	Yunanistan Barış Komitesinin davetlisi olarak Orhan Apaydın, Melike Demirağ, Oğuz Makal ve Şanar Yurdutapan ile birlikte Atina'ya giden sanatçı orada bir duvar resmi gerçekleştirmiştir.	Anonim 1980p : 7.
Zekai Ormancı, Şükrü Erdiven, İpek Aksüğü, Erol Kınalı, Ayşe Erkmen, Neşet Rahmi Erdoğan, Özer Kabaş, Mustafa Asher, Ergin İnan, Erol Kınalı, Şadan Bezei, Celal Tutant, Faruk Cimok, Aydın Ayan, Gencay Kasapçı, Gül Derman, Yusuf Taktak, Haluk Tezozar, Mehmet Aksoy, Yalçın Özel, Fethi kayaalp, Sabiha Erengönül, Süleyman Saim Tekcan, Tomur Atagök	Ödüllü sergi (Yurt içi)	Karma	"1. Günümüz İstanbul Sanatçıları Açık Hava Sergisi"	Temmuz	1980	Devlet Resim ve Heykel Müzesi Bahçesi		İstanbul	8. İstanbul Festivali çerçevesinde, İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi bahçesinde ilk kez düzenlenen "1. Günümüz İstanbul Sanatçıları Sergisi"nde resim dalında ; Zekai Ormancı, Şükrü Erdiven, İpek Aksüğü, heykel dalında ; Erol Kınalı, Ayşe Erkmen, seramik dalında ; Neşet Rahmi Erdoğan, özgün baskı dalında ; Özer Kabaş, Mustafa Asher, Ergin İnan ödül almıştır.	Anonim 1980r : 7.
Elif Naci	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Temmuz	1980	Vakko Sanat Galerisi		İzmir		Anonim 1980s : 7.
Ergin İnan, Yüksel Arslan, Bedri Rahmi, Abidin Dino, Aliye Berger, Cihat Burak, İlhan Berk, Sinan Bıçakçı.	Karma sergi (Yurt içi)	Resim	"Yaz Karma Sergisi"	Temmuz	1980	Vakko Sanat Galerisi	Atatürk Bulvarı / Kızılay	Ankara		Özsegin 1980s : 7.
Albert Kahn	Kişisel sergi (Yurt içi)	Fotoğraf	"Türkiye'nin 1912 - 1923 Yılları Arası Öz Renkli Fotoğraflar"	Temmuz	1980	Topkapı Sarayı Müzesi Giriş Kapısı Ser.Salonu		İstanbul		Çevkiz 1980b : 7.
Salih Acar	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim	"Yırtıcı Kuşlar Dünyası"	Ağustos	1980	Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi	Galatasaray	İstanbul		Dicleli 1980 : 7.
Mümtaz Yener	Kişisel sergi (Yurt içi)	Resim		Eylül	1980	Haluk Elbe Sanat Galerisi		Bodrum		Anonim 1980t : 7.

[illegible]

1) YILLARA GÖRE SERGİ DAĞILIMI

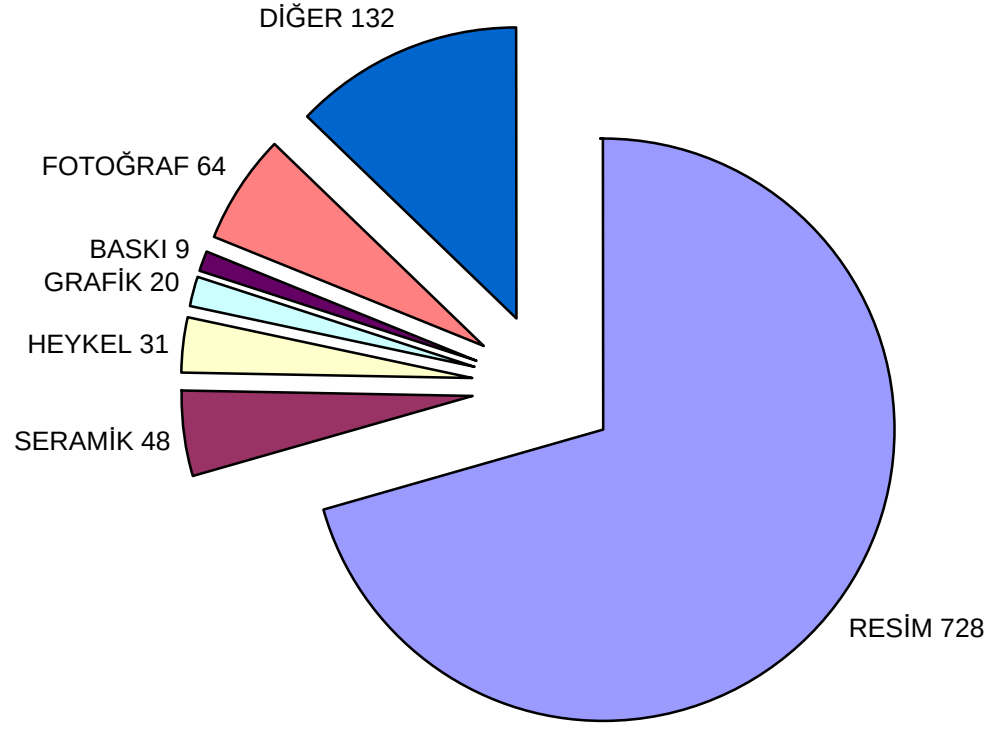

2) YURT İÇİ SERGİLERİN KENTLERE GÖRE DAĞILIMI

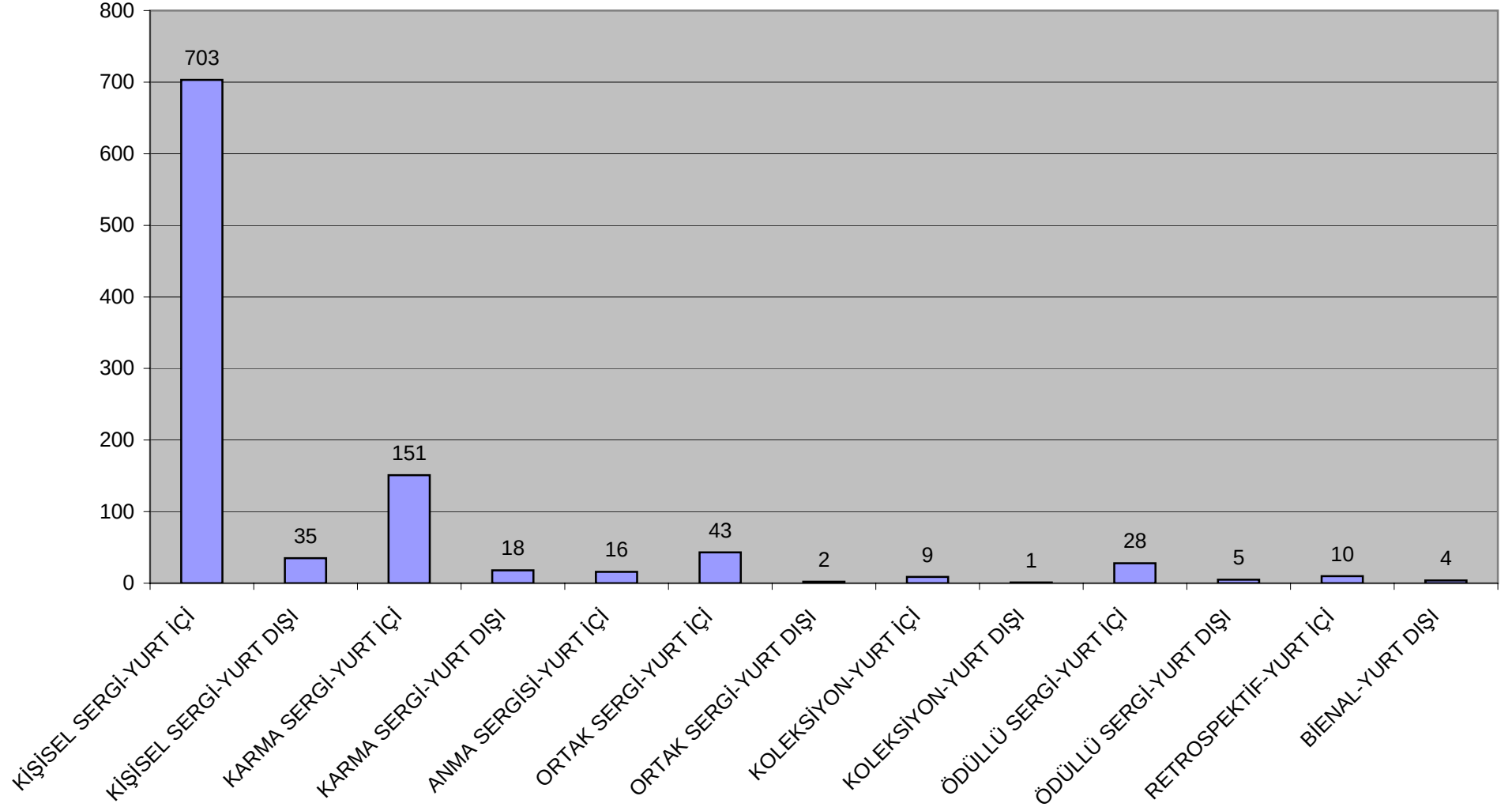

■ İSTANBUL ■ ANKARA ■ İZMİR ■ DİĞER

3) 1970-1980 YILLARI ARASI SERGİ TÜRLERİ

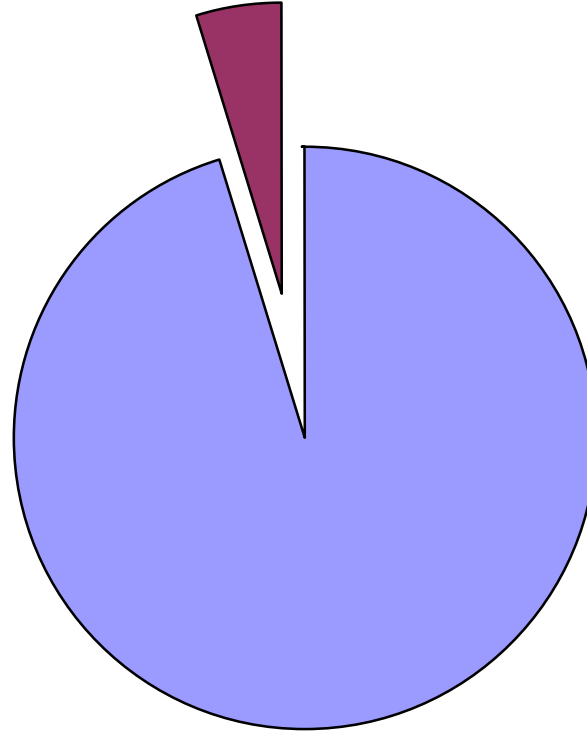

4) 1970-1980 YILLARI ARASI SERGİ BİÇİMLERİ

5) KİŞİSEL SERGİLER

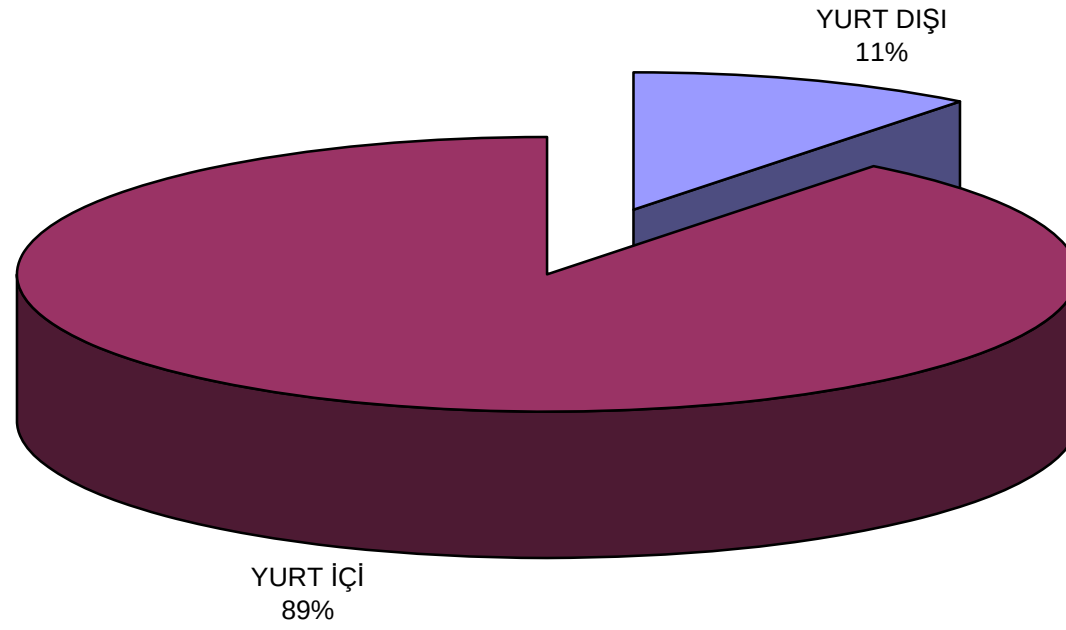
KİŞİSEL SERGİ-YURT DIŞI; 35

KİŞİSEL SERGİ-YURT İÇİ; 703

■ KİŞİSEL SERGİ-YURT İÇİ ■ KİŞİSEL SERGİ-YURT DIŞI

6) KARMA SERGİLER

■ YURT DIŞI ■ YURT İÇİ